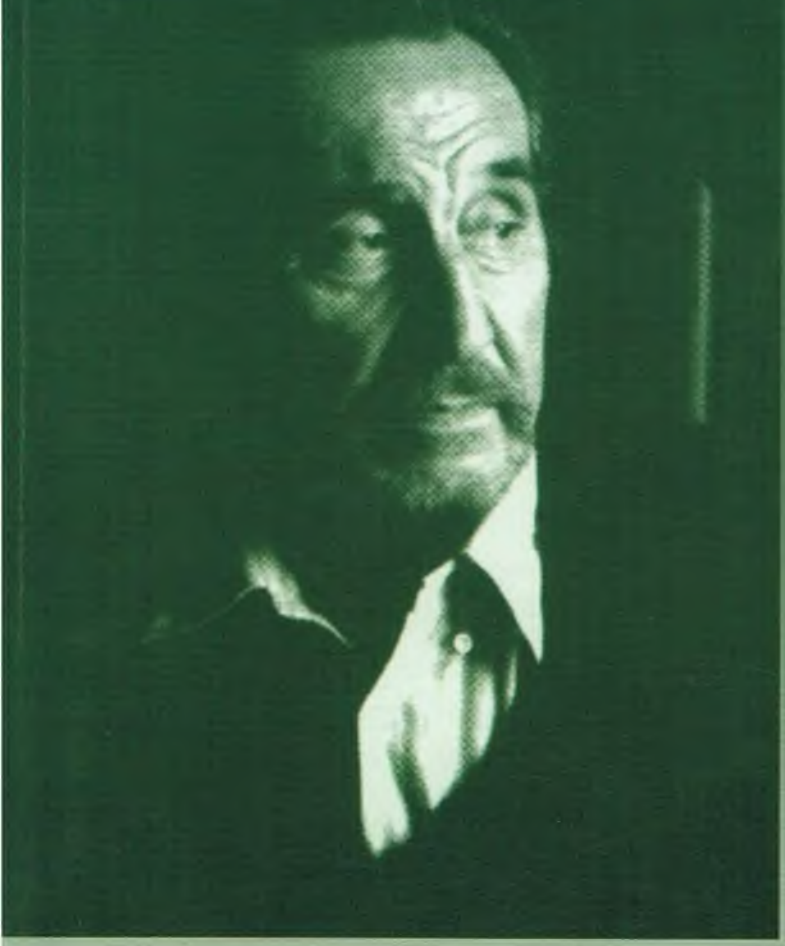
Dün, sanki bin yıllık uzak bir zamandır...



Sina Kabaağaç

Anılar

Sina Kabaağaç - *Anılar*

Dün, sanki bin yıllık uzak bir zamandır...

Dün, Sanki Bin Yıllık Uzak Bir Zamandır...

Sina Kabaağaç

TB YAYINCILIK: 2

Sina Kabaağaç
Dün, Sanki Bin Yıllık Uzak Bir Zamandır...
Anılar
(*Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın Ardında Bıraktığı Yaşamlar*)
© TB Yayıncılık, İstanbul, 2009

Birinci Basım: Haziran 2009

Yayına Hazırlayanlar:
Erendiz Özbayoğlu, Efe Büyüklimanlı
Murat Özyıldırım, Ekin Öyken, Nilüfer Akçay

Kapak Tasarım: Emre Akdemir
I. Okuma: Beyhan Şerifoğlu
II. Okuma: Tuğçe Ebesek Büyükuğurlu
Genel Yayın Yönetmeni: Alp Ejder Kantoğlu

Baskı Ve Cilt: Express Basımevi (0212) 671 61 51
Dağıtım: Ntv – Doğuş Yayıncılık Grubu

ISBN: 9786055745011
KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Kabaağaç, Sina - Anılar

TB YAYINCILIK
Sümer Sok. Sümko Sitesi No: 31 Kat: 8 Daire: 38
Kozal Rezidans Erenköy / Kadıköy / İstanbul
T: 0216 463 07 95 F: 0216 463 04 91

TB Yayıncılık Bir Kilowatt Ajans Kuruluşudur

DÜN, SANKİ BİN YILLIK UZAK BİR ZAMANDIR...

SİNA KABAAĞAÇ

ANILAR

(*CEVAT ŞAKİR KABAAĞAÇLI'NIN ARDINDA BIRAKTIĞI YAŞAMLAR*)



İşte yaşamımın sonuna gelmekteyim;
gün yine o gün değil; üstelik gençliğimden de
besbeter.

Sina Kabaağaç

İçindekiler

Yayımcının Notu 9
Önsöz 11
Öğrencisinin Gözünden 13
Erendiz Hanım'a Mektup 15
Dün, Sanki Bin Yıllık Uzak Bir Zamandır... 21
Sonsöz 423
Fotoğraflar 427

Yayımcının Notu

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin üçüncü katında, hemen fakülte kurul salonunun solunda kalan Klasik Filoloji koridoru, bizler için bir zaman tüneli gibidir. Eşikten geçip loş ışıkların aydınlattığı bu uzun ince yola adım attığımızda insanoğlunun en saf hayallerinin ve humanist düşüncenin şekillendiği Klasik Çağ'a da adım atmış oluruz. O kasvetli koridor aslında ışıl ışıl aydınlanan bir evrene geçiş yolumuzdur. Kütüphanelerden sızan belli belirsiz ahşap ve eski kitap kokuları arasında binyıllara uzanan yolculuğumuz başlar.

Aristoteles, Platon ve Thales'ten Yaşlı Cato, Seneca ve Cicero'ya nicelerini hep burada tanıyıp sevmiş, hatta kimilerinden haz etmeyip eleştirmeyi de burada öğrenmişizdir. Taş duvarların arkasına sinen antik çağ ruhu her dem bir başka sevgili hocamızın suretine bürünüp karşımıza çıkar, bizi, güvertesine aldığı yelkenlisiyle Anadolu'dan yola çıkarıp bütün Akdeniz'i dolaştırır. Zamanın ve mekanların ötesindeki bu yolculuklarımız, biliyorum inanması zor ama, hep o koridorun Vezneciler'e bakan bölümündeki mütevazi odalarda gerçekleşir. Öğretirken öğrenen, öğrenmekten erinip korkmayan, işte tam da bu sebeple her gün gözümüzde biraz daha büyüyen o harikulade insanlar hep o küçük odalarda, bıkmadan usanmadan insanlığın büyük kültür miraslarından birini öğrencilerine aktarırlar. Her biri, kendi döneminde, kendi çabasıyla gittikçe yükselen ama görünmeyip hissedilen bir yapının sessiz taş taşıyıcıları gibidirler. Çalışırlar, çalışırlar, çalışırlar...

İşte onlardan biri Sina Kabaağaç'tır. Dile kolay tam 30 yıl kaptanlık yapmıştır bir uygarlık gemisine, boğuşarak nice azgın dalgalarla... En verimli çağında terk-i diyar etse de bu dünyadan; kişiliğiyle, emeğiyle, hüzünlü bakışlarının altındaki derin insancıllığıyla tanışlarının gönlünde

sarsılmaz bir yer edinmeyi başarmıştır. Tanımak lazımdır onu, Çiğdem Hoca'mızın dediği gibi, çünkü tanıyan kötü konuşmaz, konuşamaz onun ardından. Şimdi bu kitapla Sina Hoca'yı daha iyi tanımaya doğru kocaman bir adım atıyoruz. Ne mutlu bana ki böyle bir çabada benim de tuzum var. Sadece yayımcısıyım bu kitabın ama bu bile bana gurur veriyor.

Ne diyebilirim? Ancak teşekkür edebilirim. Bana böylesi bir kitabın yayımcısı olma onurunu ve fırsatını veren sevgili hocalarım Erendiz Özbayoğlu, Çiğdem Dürüşken ve Bedia Demiriş'e; kitabın yayına hazırlanmasında yoğun emek harcayan Efe Büyüklimanlı, Murat Özyıldırım, Ekin Öyken ve Nilüfer Akçay'a; elinizdeki eserin gerçek bir "kitap" olmasını sağlayan Eyüp Çoraklı'ya ve tabii ki yaşadığı, anlattığı, yazdığı ve paylaştığı için Sina Hoca'mıza sonsuz teşekkür ediyorum.

Alp Ejder Kantoğlu
İstanbul 2009

Önsöz

Sina Kabaağaç, 17 Eylül 1997'de yaşama veda ettiğinde, ardından elle yazılmış anılarını bırakmıştı. Orta boy bir bavul içine sığdırılan anılar, eskiden teksir kâğıdı denilen sarımtrak kâğıtlara yazılmıştı ve kimi bölümlerde çok zor okunuyordu; olasılıkla onları temize çekmeyi düşünmüş, birkaç kâğıt dışında buna imkân bulamamıştı. Kâğıtlar belli bir sıralamaya göre de düzenlenmemişti ama üst köşelerine düşülen az sayıdaki notlardan, yazarın önceliklere ve konulara göre bir kurgu tasarladığı açıkça belli oluyordu. Buna da zaman bulamamıştı; karışık haldeki kâğıtları sıralamaya çalıştıysak da kendi tasarımını hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Yazıları bilgisayara geçirmek için beş kişi aramızda işbirliği yaptık. Eşit bir bölüştürme değildi bu, kim daha hızlı yazdıysa, bittikçe yeni kâğıt aldığı için, daha çok yazdı. Sina Bey'in yeğeni Efe Büyüklimanlı, öğrencisi Murat Özyıldırım, Sina Bey'i hiç tanımasa da onu bizlerden dinleyen Araştırma Görevlimiz Ekin Öyken, Öyken'e yardımcı olan öğrenci Nilüfer Akçay ve meslektaşı ben. Ekin bize "Sina Bey nasıl bir insandı?" diye sorardı; biz de 'insan' sözcüğünün anlattığı ayırtılarla "tam bir insandı" gibi bir şeyler söylerdik.

Herhalde öyleydi, çünkü cenazesinden -Ankara'da toprağa verilmiştik- kısa bir süre sonra odama gelen iki eski mezun, Sina Bey'in öğrencisi olmadıklarını ve onun sol, kendilerinin sağ görüşlü olduklarını söyledikten sonra, sağ-sol çatışmasının en şiddetli anlarında, ona bir şey olmaması için büyük çaba gösterdiklerini anlatmış, "ona büyük saygımız vardı; o, bizim çok takdir ettiğimiz büyük bir abideydi" demişlerdi. Sina Bey'in kendisinden dinlemiştik: Fen Fakültesi'nden Vezneciler'e çıkarken, ayakkabı bağını bağlamak için eğildiğinde bir kurşun başının üstünden vızıldayarak geçmişti.

Anılar'ın okunmasını kolaylaştırmak açısından yaşamı şöyle özetlenebilir: 13 Nisan 1924'te Üsküdar'da (İstanbul) doğdu; annesi Hamdiye Vecihi, babası Halikarnas Balıkçısı olarak bilinen Cevat Şakir Kabaağaçlı'dır. Babasının İtalyan Agnese ile olan ilk evliliğinden Mutarra (öldü); Hatice ile olan üçüncü evliliğinden İsmet Nooan, Aliye Önce, Suat Kabaağaç; annesinin S. Nuri Öz'le olan ikinci evliliğinden Güner Büyüklimanlı ve Kaya Öz adlı kardeşleri vardır. Kendisi iki kez evlenmiş, ilk evliliğinden Deniz adlı bir oğlu olmuştur. Babasının 1925'teki mahkûmiyeti sonucu Mordoğan'a – anılarında Bodrum adına hiç rastlanmaz– sürgün edilmesiyle annesiyle oraya gitmişti, on bir yaşına kadar orada kaldı, sonra ilk ve orta eğitimini gördüğü Heybeliada'ya geldi. Haydarpaşa Lisesi'ni bitirdiğinde iki yıl kadar tıp eğitimi gördü, ardından İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Klasik Filoloji Bölümü'nü (Latin Dili ve Edebiyatı) bitirerek, ölümüne kadar sürdürdüğü Okutman'lık görevini üstlendi (ayrıntılı bilgi ve kaynakça için bkz. İ. H. Önal, *Halikarnas Balıkçısı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Büyükleri Dizisi, 163, Ankara 1983 (1997); 'Dr. Sina Kabaağaç...', *Arkeoloji ve Sanat*, 80 (1997), 2-6).

Sina Bey'in anıları, Halikarnas Balıkçısı'nın geride bıraktığı yaşamları ve bu yaşamların da tanık olduğu önceki yaşamları, mekânları kapsar: annesi, kardeşleri, kendisi ve anneannesi, büyükbabası... Girit, Trablus, İstanbul, Mordoğan, İzmir... Metindeki 'eksik bölüm'lerin de ileri bir tarihte okunup anıların geri kalan bölümü tamamlandığında, olasılıkla, eskilere yeni yaşamlar, yeni mekânlar eklenecektir.

Erendiz Özbayoğlu

Öğrencisinin Gözünden

Saygıdeğer hocamız Dr. Sina Kabaağaç, arkadaşlarım ve benim gibi doksanlı yılların başında bölüme girip, onun öğrencisi olabilme mutluluğunu yakalayabilen öğrencileri için, İstanbul Üniversitesi Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda unutulmaz anılar bırakan, hep çok sevilen, sözcüğün tam karşılığı olarak iyi bir insandı. Sina Bey'in anılarından bölümleri bilgisayara aktarmam önerildiğinde, tarifi zor bir duyguyla gözlerimin dolduğunu itiraf etmek isterim. Yazabildiğim her sayfa, bana sözü edilen olayları ve zamanları yaşattığı, kişilerle tanıştırdığı, İzmir'den "Trabulus"a kadar birçok yeri gezdirdiği gibi, yakın geçmişe ait Sina Bey'le ilgili anıların da yeniden gözümde canlanmasını sağladı. Ne olduğu belli olmayan "zaman", nasıl acımasızca ve ne kadar da anlaşılmazca insanoğlunu önüne katıp sürükler... Aklımdan, Sina Bey'le ilgili anımsadıklarım geçerken, bu anımsamaların –başka bütün her şey gibi– yalnızca geçmişe ait olduğunu bir kez daha fark ettim.

Edebiyat Fakültesi'nde, öğleden sonra geç bir saatteydi Latince dersimiz. Kalabalık olmadığımızdan mı, yoksa herkesin birbirini içten sevmesinden mi nedir, güzel bir samimiyet vardı arkadaşlar arasında. Bütün Latince gramer derslerinin bize en heyecan veren, hiçbir ayrıntıyı kaçırmamak için dikkat kesildiğimiz bölümü, Sina Bey'in o anda seçtiği bir Latince sözcükle başlayan, bazen bütün bir dersten daha çok zaman alan, bilgi yüklü, edebi değeri yüksek ve özenle seçilmiş sözcüklerle yaptığı pek keyifli dinlenen konuşmalarıydı. Sina bey, bizi bu sözcüklerle yeryüzünün değişik coğrafyalarında gezdirir, tarihin her dönemine götürür, politik olayları başka gözle yorumlamamız için pek çok pencereler açar, edebiyatı an-

latır, felsefeden söz eder ve bütün bunlara, elinden bırakmadığı sigarasından tüten dumanları da "*...Yahu, aman siz içmeyin bu mereti!...*" cümlesini eklemeyi ihmal etmezdi. Alçakgönüllülüğünü, içtenliğini büyülenerek izler, kendisine saygıyla ve sevgiyle oluşan bir büyük hayranlık duyardık.

Sonra yıllar geçti, her şey değişti, güzel zamanlar gerilerde kaldı, yeni yaşanan ve yine geride kalacak günlere ulaşıldı. Ankara'da 1997 yılının Ağustos ayının son günlerinde, birlikte Sina Bey'i hastanede ziyarete gittik. Bizi gördüğünde, vücudu artık ruhunu taşıyamayacak kadar bitkindi. Galiba onu son görenler de biz olduk. Aklımdan çıkmayan anların en etkileyicisi Erendiz Hanım'ın, *"...İyileşeceksiniz, Murat Bey'le, size, Kınalıada'ya geleceğiz, yine denizi seyredip birlikte sohbet edeceğiz..."* demesi ve gözlerinden süzülen yaşlarla, ne yazık ki artık hiç konuşamayan Sina Bey'in gülümsemekle ağlamak arasında bir yüz ifadesiyle, sağ elimin küçük parmağını elinde kalan son bir güçle tutup bırakmamasıydı...

Okurken, ülkemizin ve Şakir Paşa ailesinin bir bölümünün yakın tarihini sayfalarında bulabileceğiniz anıların yazarı hocam, Dr. Sina Kabaağaç için Quintilianus'un "vir bonus dicendi peritus" sözünü kullanmaktan büyük onur duyarım "konuşmada usta iyi bir insan"...

Murat Özyıldırım
Mersin

Erendiz Hanım'a Mektup

Sevgili Erendiz Hanım,

Gönderdiğim bu yazı, aslında çok geniş kapsamlıydı; daha önce telefonda size belirttiğim üzere, Edebiyat Fakültesi ve bunun içinde yer alan Klasik Filoloji'nin benim yaşadığım tarihini yansıtıyordu; ama yazmaya başladığımda bu tarihin, Türkiye ve Üniversite'nin yaşadığı yakın siyasal olaylardan soyutlanamayacağını gördüm. Bu bakımdan yazım elde olmadan siyasal tarafı çok ağır basan bir içeriği sahiplendi. Bence bu durum, derginin niteliğine pek uygun düşmüyor. Bu yüzden size gönderdiğim yazıdan bu kısımları çıkarttım.

Böyle düşünmemin ikinci nedeniyse, yazımın Edebiyat Fakültesi'nin eski yöneticileri; üstelik yenileriyle bile ters düştüğünü, düşeceğini görmem oldu; durup dururken ortalığı karıştırmak, bölüm için sakıncalı olabilir. Kaldı ki başta Demirel olmak üzere bugün gözde olan bir çok kişiyi, daha doğrusu çevreyi, ister istemez suçlamaktayım çünkü; ve bunda üstelik haklıyım da...

Üçüncü bir nedense, bu türden bir konuya girildiğinde yazı bir makale değil, bir kitapçık niteliğine dönüşüyor; çünkü olayları anlatırken "şunlar oldu bunlar oldu" gibi anlatımlar yetersiz kalıp, "olanların" neden ve kaynaklarına inmek gerekiyor. Bu durum sayfaları çoğalttıkça çoğaltıyor. Ve üstelik hem siyasal hem eğitimsel bir eleştri ortaya çıkıyor. Ben bu eleştiriyi elimden geldiğince hafifleterek sunsam da, yine de sonuçta ortaya ortaya çıkan siyasal bir eleştiri.

Burada hareket noktam sağcısı solcusu bir yana, üniversitesin Cumhuriyet'e bağlı, bir anlamda bitaraf büyük kitlesinin kimi siyasal amaçlar, çıkarlar ve korkaklıklarla nasıl acı bir kutuplaşmaya, nasıl göz gözü gör-

mez bir kargaşaya bilerek sürüklendiği fikridir. Evet, bütün kanlı ve acı öykünün özü buydu bence.

Bu niteliğiyle mesele, yazdığım asıl konu dışında ikinci bir konu niteliğinde ortaya çıktı; üstelik bir anlamda böylesine üstünkörü ele alınmaması gereken önemli mesele olarak. Bu açıdan onu, ayrı bir konu biçiminde ve üzerinde daha fazla durmak üzere başka bir zamana bırakıyorum; çünkü yazdığıma göre, bari o dönem tam olarak ortaya çıksın. Bugün yazdıklarım eksik geliyor bana.

Bununla beraber bu haliyle de olsa, bu yazdıklarımı yine de size göndermeyi düşünüyorum. Dergide basılsın diye değil ama, sizde emaneten dursunlar diye. Çünkü bende kalırsa ha burasını düzelteyim ha şurasına ekleyeyim derken kaybolup gidebilirler. Oysa istediğim biçim ve içerikte olmasa bile, siz de hiç olmazsa bir şeyler kalmış olabilir. Günün birinde ya Anılar'a ekleyebilirim ya da ölümümden sonra bir belge niteliğinde elde kalır; çünkü soğuk savaş ya da bir takım körlükler, bağnazlıklar ve korkaklıklar yüzünden çok haksızlıklar yapıldı Üniversite'ye, Fakülte'ye ve bir kısım insanlara. Ah ah hepsini yazabilsem, ama biliyorum ki yazamayacağım. Bu öyle karmaşık bir konu ki gerçeğiyle ortaya koyabilmek için çok bol vakitlere, üstelik huzurlu, dingin zamanlara gereksinim var. Oysa ben huzurlu değilim; pek çok gecikme ve ertelemenin neden olduğu sabırsızlıklar yüzünden ruhum alt üst. Hangi birini yazayım derken, hiç birini yazamıyorum; çünkü birini yazarken bilinç altında ötekiler öyle bir çekişme yaratıyor ki, kalemime egemen olamıyorum. Belki de bu bocalama durumu, yaşlılığın verdiği bir enerji yoksunluğu yüzündendir; azimle kulaç attırmıyor bana.

Sözünü ettiğim bu siyasal ve eğitimsel eleştiri yazısını daha sonra göndermek üzere, şimdilik ondan soyutladığım yazımı gönderiyorum. Bu yazımda, eski bir klasik filoloğun yaşam serüvenini kısa da olsa dile getirmek istedim. Eğer onaylarsanız, bunu bastırabilirsiniz; ama ne yazık ki daktiloya çekmek için vakit geçirmeyin. Ricamla birlikte Bedia'ya verin o daktilo etsin; çünkü ayrıca aşağıda not ettiğim üzere, bazı tarihlerin denetlenmesi gerekmektedir. Bunları denetlemek için elimde kitap falan yok sadece belleğime dayandım; kimi yanlışlıklar yapabilirim. Bedia hatırımı kırmaz ve

sorumlu olduğu her işte olduğu gibi, bu işi de soyadına uygun bir biçimde bir "demir iş" niteliğinde ortaya koyabilir. Siz de vakit kaybetmekten kurtulursunuz. Sizin ve klasik filoloji ailesinin hasretle gözlerinden öper, saygı ve sevgilerimi sunarım.

Sina Kabaağaç

DÜN, SANKİ BİN YILLIK UZAK BİR ZAMANDIR...

ANILAR

DÜN, SANKİ BİN YILLIK UZAK BİR ZAMANDIR...

ANILAR

BAŞLANGIÇ

1

Yaşadıklarımızı kaç yaşından başlayarak anımsayabiliriz? Kuşkusuz üç, bilemedin iki yaşından. Onlar da öyle seyrektir ki aralarından aylar, mevsimler, belki yıllar atlayıp geçmiştir, ama biz, mutlu-acılı yaşamaya devam etmişizdir bir çözümsüz, bir bulanık. Karanlıklar içinde kim bilir ne zaman ve hangilerini anımsayabileceğiz? Doğal ki çoğunluğunu hiçbir vakit, ama yine de içimizde kör bir zaman olarak taşıyıp durmaktayız hepsini. Ben şimdi burada, ilk önce anımsadıklarımdan söz etmeyeceğim; çünkü bu ilk anıların çoğu, birbiriyle bağlantısız kartpostal niteliğinde görüntülerdir. Bir süreci değil, bir sürecin bir noktasını, belki de bir aşamasını yansıtırlar sadece. Onların yerine ben, anı niteliği kazanmayan ama içimde sürüp giden, o karanlıklar içindeki yaşantıma değineceğim. İlkin yaşanmalarına ve bugünlerime içten içe ekli olmalarına karşın, su yüzüne çıkmayıp, ruhumda belirsiz film negatifi gibi kalanlara... Tıpkı doğuştan bir görme özürlünün, görüntü olgusunu bilmeksizin, görme dışındaki duyuları ve kendine özgü yorumlarıyla tasarladığı gibi biçim ve ışıktan yoksun o bulanık dünyamda yaşadıklarım, daha doğrusu ilk etkilenimlerim nelerdi? Henüz sadece tedirginlik-dinginlik, isteklilik-isteksizlik aşamasını yaşayan 'ben' merkez alındığında, çevremdeki dar bir çember içinde, görünmez bir varlığın, bir hayal ya da bir gölgemsinin dolanıp durmaları, gidip gelmeleri, yaklaşıp uzaklaşmalarıydı yalnızca. Kimi kez bir ses ya da temas; kimi kez

bir ısı ya da koku niteliğinde sadece, ama bana hep 'o olduğu' güvenini duyuran aynı ayırtılayıcı özelliğe bulanmış olarak. Evet, o annemdi ve bütün dünyam oydu. Doğal ki yaşamlarının eşiğinde hayvan olsun, insan olsun her türün yavruları, annelerini buna benzer şekilde algılamıştır. Ama bizim durumumuz ayrı özellikler taşıyordu. Özetle, annem çok gençti. On sekiz-on dokuz yaşlarındaydı henüz ve olayların gereği dünya karşısında yardımsız ve benimle yapayalnız kalmıştı. Öte yandan 'olayların gereği' dediğim zorlamalarsa, yaşamında, kişiyi büyük ve kesin dönemeçlere paldır küldür iten (özellikle bu deyimi kullanıyorum) türde bir şiddetteydi. Hani olağan olarak yaşamı boyunca insan ancak bir iki kez rastlar da (ne mutlu kimileri hiç rastlamaz) bir süre apışıp kalır ya işte öyle; oysa annem apışıp kalacak zaman bile bulamamıştı. Üç yıllık bir süre içinde art arda değişik dönemeçlerden geçmek zorunda bırakılmıştık, üstelik tümüyle birbirinden farklı ve genellikle bize yabancı ortamlarda.

Bana gelince, benim yaşadıklarım neydi? Doğal olarak bulanık bir korku denizinde tedirginlikler, kuşku ve tasalarla bir Medusa yavrusu gibi sürüklenip durmuştum. Arada sırada, bir iç tepkiyle aklımı, gücümü toplayayım diyordum; beni yalayıp geçen korkuları, tasaları tedirginlikleri bir nedene bir fikre bağlayayım, bir biçime dökeyim diyordum. Ne var ki yetersizdim daha; aklım (güçlerim) örgütlenmemiş, örgenleşmemişti. Nedir ki yine de algılıyordum dış dünyayı, canlı bir kitle olarak, bütün kitlemle yaşıyor duyuyordum ve yaşadıkça, tıpkı bir tek hücreli gibi içimde büzülüp duruyordum. Ben değildim kendimi buna zorlayan, sürülmüş olan kör yaşama iradesiydi. Bir an önce duyumlarımdan atlayıp, bir bilince, bir akla ulaşabilmem, gözlerimdeki karanlığı yırtıp ışığa kavuşabilmem için amansızca itekliyordu ama vücudum vaktinden önceki bu zorlamalara dayanamıyordu. Hastalanıyormuşum sık sık, ani yüksek ateşlerle kavruluyormuşum, ishaller, bulantılar, annemi perişan eden huysuzluklar ve isteksizlik. Öyle ki tek besin ve huzur kaynağım olan anne sütünü bile reddetmeye başlamışım. Bir bakıma, bugünkü yorumuma göre, doğaldı da bu. Çünkü emdiğim anne sütüydü ama öbür yandan olayların deneyimsiz yakaladığı bir genç kadının tedirginliklerini, korku ve kuşkularını, üstelik ne-

den ve niçinlerinden soyutlanmış olarak emiyordum. En kısa bir betimlemeyle, anne sütüyle beraber dünyanın zehirli tadı da değiyordu dudaklarıma. Anneme, babama, şu bu insana, insanlara ve aralarındaki sonu gelmez çekişmelere, kim haklı kim haksız tartışmalarına dönüp "Aman be ne haliniz varsa görün bana ne, ikisi biri yok, ben yaşacağım azizim" diyesi bir başkaldırıydı. Tek bir hücremi yaratabilmek için milyarlarca yıl yaşayıp çabalamış evrenin, doğanın şaşırtıcı bir biçimde koynunu açışıydı. Ah keşke içimizde gül gibi açılan bu barbar, ama o derece de saf, tertemiz ve günahsız yaşam karmaşasını sonuna dek yitirmeden ve kirletmeden yaşayabilsek! Keşke, insan olarak yine kendi kendimize yarattığımız ve insansal ilişkiler dediğimiz yapışkan bataklıktan kendimizi sakınabilsek, ama mümkün mü? Sağdan soldan insanlar, tıpkı böcekler gibi dokungaçlarını uzatarak kimi kez duyarlı çekingen; kimi kez katı ve taş yürekli, arana arana evrenin ve doğanın bize özgü yarattığı o has ekmeğimize üşüşeceklerdi. Tıpkı bizim onlarınkine üşüştüğümüz gibi.

Sanki kedimi dışarıdan seyrediyormuşum gibi (nedense hep böyle anımsıyor insan) anımsadım bu ilk anımı sonraları. Uzun bacaklı ve düşülmemesi için önü açılır-kapanır bir çocuk sandalyesinde oturuyordum. Küçük bir rıhtımdaydım (Mordoğan'da deniz kenarındaki evlerin hepsinde kendilerine özgü küçük bir rıhtım, daha doğrusu bir yanı denize bitişik ve açık, küçük bir avlu vardı). İskemlemde yarı irkilerek put gibi kala-kalmıştım yarı gerçek yarı düşsel o *şeyin* görüntüsü karşısında. Kulaklarımdaki uğultu dışında çıt çıkmıyordu ortalıkta. Sessizlik, süt beyaza bir parça mavinin katılımıydı. Neden sonra sakin sakin sallanan suları gördüm. Cıva gibi pürüzsüz ve oynak parlak yüzeylerinde Mordoğan'ın şiddetli öğle güneşi geniş geniş yansıyordu. Demek bu yansımalardı gözlerimdeki karanlığı ilkin yırtıp açan. Mordoğan'ın kendi halinde ve sakin öğleüstünde, bu aralıktan, böyle girdim dünyaya. Doğrusu bu ya çok beğenmiştim. Birden gelen bir bağımsızlık itkisiyle pata küte vurmaya başladım yarı hapsedilmiş olduğum çocuk iskemlesinin kenarlarına, onu ileri geri sarsmağa başladım (Annemin daha sonraları dediğine göre, hep yaparmışım bu hareketleri. Bu yüzden iskemle duvardaki demir bir halka-

ya bağlıymış. Bu özellikleri hiç anımsamıyorum). Ansızın arkamdan, yakın bir yerden, biraz telaşlı, çok tanıdık bir ses duydum. Ona daha da iç taraftan bir yanıt geldi. Ne var ki annem orada karşımdaydı. Şaşkın, ama bir görücülükteymişim gibi dikkatle süzüyordum bu yüzü. Onunla ilgili birçok belirsizlikler; belirlenimlerle birlikte kirpiklerim arasında kıpraşıp duruyor, an an yüzü asıl görünüşünü alıyordu. Müşfik, gülümseyen ama solgun bir yüzdü bu. Acaba bir Meryem Ana betimlemesi mi yapmaktayım? Kesinlikle hayır. Hep sırıtan, yayvan köylü yüzlü o kadını hiçbir zaman tutmadım. Karşımdaki yüz çok gençti en önce, gençliğin muzip aydınlığı yansıyordu burnunun sırtında. Bu da ona, benden büyük de olsa, bir anneden çok bir takım küçük gizlilikleri paylaştığımız sırdaş eski bir arkadaş havası veriyordu ama duyarlılığın ve acı anlayışların belirtisi olarak kibar yüzü uçuktu (tıpkı gençlikte senin yüzünün kimi anlardaki görünümü gibi). Sonra yanımıza ufak tefek bir yaşlı kadın geldi. O da ninemdi; annemin annesi. Böylece çekirdek ailemin kendimle beraber üç üyesiyle somut olarak tanıştım, ilk kez. Evet, üç üyesiyle; annem, ninem ve ben olan kendimle.

Gerçeği dile getirmeye söz verdiğim için, bu son yazdıklarımın düşünsele kayan bir betimleme olduğunu itiraf etmeliyim, ama ne var ki yine de edebiyat hevesi değil, bir anlatım zorluğunun sonucudur bu. Kaldı ki büsbütün de gerçeğin dışında sayılmaz. Gerçeği, yani burada anlatmak istediğim gibi en yakınlarımızı, örneğin annemizi, babamızı, kardeşlerimizi nasıl, nerede, ne vakit bilinçle algılamışızdır? Onların içimizde bir dönem için değişmeyen yüzlerini halleriyle birlikte hangi anımızda saptamışızdır; bilebilir miyiz? Ben bu olguyu bir ressamın tablo yapışına benzetiyorum. O, tablosunu, taslağını çizmekten başlayarak aşama aşama boyamaya, yani gerçekleştirmeye koyulur. Üzerinde uğraşır uğraşır da sonunda belli bir günün belli bir vaktinde son fırçasını sürüp, şimdi bitti der. İşte ben de annemi ve benim yakınım olma sürecine daha sonra katılan ninemi, böyle anılandırıyorum. Sanki üst üste çekilen fotoğraflardaki gibi belirsiz yüzleri, belli bir günün belli bir vaktinde netleşiverdi; ressamın tablosu gibi tamamlanıverdi. Son yazdıklarımın gerçek yanı, işte burası. Onları somut olarak

ilk teşhis etmem, Mordoğan'daki denize bitişik küçük bir avluda gerçekleşti, daha doğrusu tamamlandı. Bunda yanılmıyorum. Ne demek somut olarak teşhis etmek dersen, bunun yanıtının nesneleri (kişileri de bu kavramın içinde düşünerek) benim dışımda, benden ayrı olarak algılamak olduğunu söylerim. Evet, öncelikle bu anlamı veririm. O anıma, amalgamsı bir biçimde algıladığım dünyadan, onu oluşturan ögelerin, kendi niteliklerine göre, ana kucağından ayrılır gibi artık çözülmesini, ayrışmaya başlamasını yani. Güneş, hava, su, annem, ninem, ben ve bu deniz kenarı, eski Rum balıkçı evi, belki uçan kumrunun gölgesi ve yıllar yıllarca gündüzlerimde, uykularımda ve en tenha düşünce düşlerimde kimi kez hırçın kimi kez dingin, dokunaklı ama hiç eksilmeyecek denizlerin sesi.

Bu ayrışma ya da çözülme aynı zamanda kendimi de bir birey, bir kişi olarak kavramamın bir başlangıcıydı, doğal olarak. İşte bu yüzden, kendimi de katarak, bir tuhaf yapıdaki ailenin üç üyesiyle tanıştım ilk kez diye yazdım yukarıda. Yaşam genellikle bir gemiye benzetilir. Bizim yaşam gemimiz de iki kadın bir çocukla üç kişilikti. Yaşamımda bir döneme böyle girmiş, böyle geçirmiştim. Nasıl mı?

FALCI

Moda burnunda bir gazinodayız; yanlarında bir-iki aylık çocukları da var: gün, güneşli bir ilkbahar günüdür. Hafifçe esen bir rüzgâr kimi kez bir deniz kokusunu, kimi kez de yeniden canlanmış çınarların taze yaprak kokusunu üflemektedir ara ara üstlerine ve arabadaki küçük oğlanın üzerine. Mutludurlar; dingindir ruhları; en küçük lekeden, karmaşadan ıraktır yaşantıları ve ulu çınarların oynaşan gölgeleri altında algıladıkları zaman, değişmeyecek hep aynı kalacak bir zamandı. Masalar arasında bir falcı kadın dolaşmaktadır. Kış, kendine özgü çeşitli nitelikleriyle güzel, uysal, tatlı anılarla geçmiştir; şimdi de ilkbahar mutlu, güzel ve uysal sürmektedir.

Falcı kadın onların masasına da uğruyor; inandıkları yok böyle şeylere, ama belki kırmamak için, 'Bak bakalım' diyor adam. Kadının çıplak ayaklarında yırtık pırtık ev terlikleri var. İlkin adamın fincanına bakıyor

uzun uzun, bir şey söylemeden; sonra karısının fincanını evirip çeviriyor elinde; yine sessiz, düşüncelidir. Evet, böyle şeylere inandıkları yoktur; yoktur ama yemyeşil gözlerin kenarlarındaki muzdarip çizgilerden mi, belki de suskunluğundan, sanki birşeyler tedirgin etmektedir onları. Aslında adam kadar kuşkulu, huyludur doğaca karısı da; üstelik bir genç kızın ürperik yüreğidir, yüreği; belki de tam tamına bir mutluluğa sahip olmanın verdiği tedirginliktir duyduğu; 'Aman bir şey olmasa', 'Aman bozulmasa' telaşı ya da kaygısına sahiptir.

10

...Bu uzak mı uzak ve küçücük deniz kenarı kasabasına gelmişim. Çünkü sütten yeni kesilmiş yedi aylık bir Üsküdarlı olarak, yaklaşık bu bin beşyüz deniz milini geçip gitmem, Ankara'daki bir takım saygıdeğer Ali'ler heyetince kararlaştırılmış. Bu Ali'ler çoğunluğu saygıdeğer olduğu oranda, tuttuğunu koparır, daha doğrusu astığı astık, kestiği kestik türünden kişiler; değil yedi aylık, yedi yüz yetmiş yedi aylık olsam ne yazar; çünkü sözleri yasa niteliğinde bu amcaların.

Nasıl başlamış öykü? Üsküdar'da, Şemsi Paşa'da, Rum Mehmet Paşa mahallesi, Medrese sokak No 13'te ve tam Kız Kulesi'nin karşısındaki küçük yokuşun başında, bir eski tarz ahşap evde, bir karı koca yaşamaktadır. Erkek otuz dört; kadın on dokuz yaşındadır ve ikisinin de sonraları ayrı ayrı söylediklerine bakılırsa, tanıklığa göre, mutlu, sakin ve de umutlarla dolu bir yaşamdır yaşadıkları; bu, sadece onların tanıklığıyla belgelenmiştir. O günkü koşullar, olaylar, daha önemlisi nereden gelip, şimdilerde nerde oldukları bilindiğinde söyledikleri tümüyle pekişmektedir. Adam tam anlamıyla ailevi bir tragedia'nın başkahramanı niteliğinde, hemen hemen tüm eski dostlarını yitirmiş, parasız pulsuz, işsiz güçsüz ve evsiz; üstelik annesi dışında ailesiz, yedi yıl yattığı ceza evinden elinde küçük bir valizle çıkmışken şimdi bir evi, kendisinden on beş yaş küçük olmasına karşın, aşağı yukarı kafadarı genç bir karısı, dostları ve en önemlisi bir işi vardı. Tüm bu ögelerin birbirinden ne denli önemli olduğunu ve birbirini ne denli pekiştirdiğini bilmem söylemeye gerek var mı? Aslında yok, ama ben

yine de onlar için de işin üzerinde durmak, bu ögeyi biraz açıklamak istiyorum. İş bilindiği üzere, kişinin velinimeti, özgürlüğü ve efendiliğidir, ama bu otuz dört yaşındaki adam için çok daha özel bir anlamı vardır.

Ressamdır bu adam. Ressamlık, kendini bildi bileli en doğal vazgeçilmez tutkusudur onun, öylesine bir tutku ki, onu neredeyse ipe götürecek aile tragedia'smda, çok büyük bir olasılıkla yazgısal ve aracı bir rol üstlenmiştir. Ama şimdi eski biçim ahşap evin en üst katındaki çalışma masasında yağlı boyaları, minik çini mürekkep şişeleri, her numaradan fırçalar ve sivri uçlu kalemleriyle resim yapmaktadır Marmara'nın tüm ufuklarına karşı, gelip geçen gemiler, motorlar, sandallara karşı. Martı sesleri, akıp geçen sular yankılamaktadır odalarda ve aşağıda Kız Kulesi mavi yeşil yüzgeçleriyle kimi kez doğuya, kimi kez batıya doğru akıntıları köpürte köpürte yüzmeye çalışmaktadır. Niçin mutlu olmasın, niçin üstüne titremesin bu yaşamın? Daha beş-altı ay öncesinde bunları düşünmek bile, hayalin ötesinde cinnet derecesinde bir hazeyan sayılırdı. Birazdan genç bir kadın sesi onu aşağı, sofraya çağıracak; akşamleyin de dostlarla buluşacak ya bu evde ya da onların birinin evinde. Bunlar, her akşam kadın erkek toplandıkları Üsküdar'daki mahalle dostlarıdır. Sedat Simavi kapı komşudur, yandaki konakta Şemsi Paşa'nın köklü ailelerinden Kavurlar oturmaktadır. Daha ötelerde zamanın aydın kişileri, sanatsever ya da sanatçılar, örneğin Arif Hikmet gibi ressamlar ikamet ederler. Bütün bu insanları, otuz dört yaşındaki adama on dokuz yaşındaki karısı tanıştırmıştır çünkü bu genç kadın 1910-11 İtalyan-Trabulusgarp savaşının hemen sonrasında, Trabulus'tan annesi ve iki kız kardeşiyle, on yaşlarında, mülteci olarak buraya gelmiş, mülteciliğin ve art arda gelen savaşların (Balkan ve I. Cihan Savaşı) binbir sıkıntısı, yoksunluğu içinde, o tarihten beri Şemsi Paşalı olmuştur. Aile aslında Girit kökenlidir. Yukarıda söz ettiğim mahalle komşularının bir ikisi dışında çoğu da Giritlidir. Bu kültür ve dil birliği aileleri birbirine daha sıkı yaklaştırmıştır. Hele o felaketli savaş ve yenilgi yıllarının aynı korku ve kaygıları Demokles'in kılıcı gibi hepsinin üstünde keskinlemesine dururken. Çünkü her ailenin en yakın üyelerinden, akraba ve tanıdıklarından biri ya da birkaçı cephededir; her gece korkulu bir rüya,

her sabah uğursuz bir korkulu bekleyiştir.

Adam, 1918'de I. Cihan Savaşı'nın bitiminde, yani mütarekede, bir başka deyişle İstanbul'un işgal döneminde ilkin konuk bir dayıoğlu, sonra damat olarak görünmüştür Şemsi Paşa'da.

13

Annem, gizli gizli mektuplaştığı gibi, gizli gizli para da gönderiyor babama. Babam bu parayla geçinmektedir. Tutuyor, bu adamı seviyor annem. Üstelik çocukluktan beri "Cevat ağabey" dediği babamı (halasının en büyük oğludur), eşsiz güzellikteki İtalyan karısı Agnese'yi ve bu kadından olma kızı, ablam Müterra'yı ve bunlardan çok daha önemlisi, o tarihlerde sekiz-dokuz yaşlarında bir çocuk olmasına karşın dokuz yıl önceki akla sığmaz olayı da duyduğu, bildiği halde. Çünkü o günlerin konuşmalarını anımsamasının yanı sıra o zamandan beri süregelen tartışmaların, eleştirilerin, kınamaların ve yorumların da hep içinde bulunmuştur. Gerek aile içinde gerek aile dışında. Özetlersem, babamı geçmişiyle, şimdileriyle tümüyle tanımaktadır. Sevmekle kalmıyor onunla evlenmeyi de göze alıyor. Üstelik çevresine karşı direterek. Çünkü her ikisini de tanıyan yakınları, üstelik babamın büyük kız kardeşleri, yani halalarım bile ellerinden geldiği kadar annemi bu sevdadan vazgeçirmeye uğraşmışlardır. Yani işsiz güçsüz, yersiz yurtsuz, sosyal ilişkilerden kopuk, bir anlamda bir cezaevi kaçkınıyla evlenmesine gönülleri razı gelmemektedir. Kaldı ki babam, annemden on beş-on altı yaş daha büyüktür. O zamanlar için yaklaşık iki katı büyük babam annemden. Öte yandan o sıralarda başka isteyenleri de vardır annemin. Üstelik uygar, incelmiş ve de epeyce varlıklı kimselerdendi bu talipler. Çünkü annem, o tarihlerde Osmanlı kadınları için önemli bir niteliğe sahiptir, eski deyimiyle "tahsilli" bir kızdır. Yani dünya, uygarlık ve edebiyatla ilgili gerek genel gerek özel düşünceleri olan ve bunları serbestçe dile getirebilen bir kimliktedir. Üstelik çok da gençtir. İyi, temiz bir ailedendir ve kendine özgü bir güzelliği, inceliği de vardır. Ama babamı seçer. Sanki kaderi çağırıyor onu bu noktaya; mademki ruhun ve vücudun sadece zorlu ve çetin şeylerle can buluyor, mademki bunlarsız ölgünleşiyor

vesveseleniyorsun, al sana bir tane gönderiyorum, gör bakalım gününü dermişcesine. Ve evleniyorlar.

Ve nitekim ilk bela çok geçmeden ufukta görünüyor. Bunda ikisinin de hiçbir kabahati yoktur. Ne var ki içinde yaşadığımız yaşamın, bireylerin akıl ve gönüllerini de aşan ve uğursuz bir tanrı gibi onlara egemen ve başbelası olan kendine özgü görünmez bir mantığı ve hevesi vardır. Şemsi Paşa, Medrese sokak, 13 numaralı evde üçümüzün birlikte olduğu son saattir bu vakitler, belki de en doğrusu son yarım saat. Ama ne var ki sadece kaderlerimiz bilmektedir bunu.

* * *

Adam biraz sonra tekrar kapıyı çalıyor. Sevinçle fırlıyor kadın kapıya, ama deminki telaşlı mutluluğu yoktur adamın. Elindeki şeker, lokum paketlerine karşın yüzü solgun ve düşüncelidir. 'Belli etmeden bakar mısın arkama Hamdiye?' diyor kısık bir sesle içeriye girerken; bir şeyden kuşkulanmıştır ansızın. Bakıyor kadın omuzları üstünden adamın. İki kişi biraz ötedeki ağacın hizasında, ama sanki onlardan biri çınarın arkasına saklanmak istermiş gibi bir hareket yapmıştır. Bunlar iki-üç saniye içinde gördükleridir. Ola ki yanılmıştır, çünkü gündüz gece âşıkların gizli buluşma yeridir tenhalıktaki denize nazır bu koca çınar dibi. Kalın gövdesi yere yatık yükselmektedir. Kundaklı, kundaksız çocuklarını bu yatık gövdeye oturtarak kim bilir kaç kere Marmara'ya karşı fotoğraf çektirdiler üçü birlikte. Hani dendiği gibi 'mesut günlerinde' bu ses aslında, şimdiyle değil, geçmişle ilgili bir yanılgının sesidir. Yani herkese, her şeye karşın bir eski ağır suç mahkûmunun güvenmesinden acı bir düş kırıklığının sesi.

Ramazan ayının son günüdür. Akşam iftar zamanı babam İstanbul'dan Salacak'a dönecek, annemle son kez oruçlarını bozacaklardır, çünkü ertesi gün bayram. Annem hem son iftar hem ertesi günkü bayram için evde telaşlı bir hazırlık ve çalışma içindedir. Ama öğleni biraz geçmiştir ki babam çıkageliyor elinde bayram için bir sürü paketle ve sevinçlidir. Çünkü ay gözükmüş (bilmem nerede), ramazan ayı bitmiştir. "Hadi" diyor, "annenlere de haber ver, oruçlarını bozsunlar, bayram başladı". Nitekim

biraz sonra bayram topu atılmaya başladı. Ninemler biraz ötedeki direkli yalıdadırlar hâlâ. Annemle babam evlendikten bir süre sonra, ayrı ama onun yakınında tuttukları başka bir eve taşınmışlar. Annem üstüne acele bir şey atıp, sevinçle bayramı müjdelemek için kapıya doğrulduğunda ansızın karar değiştiriyor babam: "Baksana Hamdiye", diyor "Galiba takip edildim" pencereyi gösteriyor. Annem şaşkın, babamın yüzüyse şimdiye kadar içinde sakladığı ve inanmak istemediği bir kuşkuyu yansıtmaktadır. Annem pireli bir insandır demiştim, babam da en az onun kadar pirelidir. Tek farkları, annem on kuşkudan altı-yedisine tam isabet kaydederken, babam hep on ikiden vurur, hep o şaşmaz uğursuz on ikilerden. Annem telaş biraz da heyecanla ve sakınmasız perdeyi hızla çekiyor. Çeker çekmez de iki kişinin biraz ilerimizdeki çınar ağacının arkasına ellerinde olmadan ansızın sığınır gibi bir hareket yaptıklarına tanık oluyor. Yüzyıllık bir ağaçtır bu, alt çatalına beni oturtarak, annemle nice fotoğraflarımızı çekmiştir babam. Gövdesi çok kalındır ama yine de o iki kişiyi tümüyle kapatamamıştır. Annem ansızın beyninden vurulmuşa dönüyor. Ama elinde olmadan ruhunu ansızın sarsan bu şaşırtıcı ve şiddetli tepkinin nedeni neydi? Çünkü ortada bu yana bakan bir adam da yoktur. İki adam çınar gövdesine saklanmaya çabalıyor. Ola ki bu, neden ya da nasıl, gördüğü ana tam uymuyor. Geleceğe ilişkin acı bir önsezinin etkisinde mi kalmıştır ansızın, ya da başka bir şey mi? Örneğin evlendiğinden beri babama duyduğu sonsuz güvene karşı, ruhunun derinliklerinde kendisinin de bilmediği bir gizli güvensizlik, bir kuşku bulaşığı mı kendini dışa vurmuştu? Elinde olmadan "Yine ne yaptın?" diyerek, adeta yakasına yapışıyor babamın. Bu 'yine' sözcüğü neden ve niçin dudaklarından dökülmüştür? Üstelik düşünmeksizin, istemeden. Çünkü gerek nişanlılık gerek evlilikleri süresince bu sözcüğü gerektirecek hiçbir olay çıkartmış değildir babam. Çıkartmak şöyle dursun bunu düşündürecek bir şey bile yapmış değildir. Tam tersine, örnek gösterilecek bir aile reisi, bir baba ve insan konumundadır. Bu yüzden annemin, boğazına sarılırcasına ve ondan hiç beklemediği bu sert tepkiden bir an şaşırıyor. Şaşırmakta da haklıdır, çünkü yaşamının belki de en masum anlarından birindedir. Niçin takip edildiğine ilişkin, üstelik kendi ken-

dine inceden inceye düşündüğü halde bir neden bulamamaktadır.

Derken kapı vuruluyor. Açtığı kapının aralığında iki adam durmaktadır. Bundan sonra bütün ömrünce nice kez karşılaşacağı bir sahne yaşanır.

-Cevat Bey siz misiniz?

-Evet

-Galiba bir yanlışlık olmuş, düzeltmek için bir dakika karakola rica ediyoruz.

Evet, bu konuşma ilktir, ama bunu daha sonraları niceleri aynen izleyecektir. Her seferinde yaşamında hem maddesel hem ruhsal nice şeyleri de beraberinde alıp götürerek. Örneğin şimdilerde kapı aralığında durduğu evini, işini, gücünü, dostlarını, yani nice savaşımla kazandığı her şeyi, üstelik geleceğe ilişkin hayallerini de. Ama bütün bunlara yine *şükür* demek gerekmedi, çünkü başını da istemektedir ondan bu 'bir dakika karakola rica ediyoruz' tümcesi... Nitekim ertesi sabah, gündelik gazetelerin baş sayfasında babamın boy boy fotoğrafları vardı, çünkü Ankara'daki İstiklal Mahkemesi'nin sanığıydı ve fotoğrafların altında büyük puntolarla basılmış bir soru: "Acaba asılacak mı?" Ve akşama doğru Ankara'dan bir yılgın telgraf geliyor Üsküdar'a anneme: "Yarınki karara metin ol". Kapıdan posta dağıtıcısına geri vereceği makbuzu imzalamak için bir kalem aranırken portmantoda bir gün önce babamın getirdiği bayram şekeri paketini görüyor. Burada kalmıştır lokum, ne yapsın? Şeker ya da un kutusunun üzerinde mi imzalasın makbuzu, duvarda imzalıyor.

16

Ama niçin? Peki neden? En kısa ve kesin deyişle, çünkü kadının belleğinde adamın tartışmalı geçmişi uyanmıştır ansızın. Gerçi, daha sonra defalarca tekrarladığı gibi, beş yıl süren birlikteliklerinde, bu geçmişi çağrıştıran ya da anımsatan en küçük bir ize bir belirtiye tanık olmamıştı hiç. Bu durum gittikçe pekişen bir güven sağlamıştı onda. Doğal ki bir mutluluk da, ama şimdi ansızın karşılaştığı bu tanımadık soluk, kuşkulu yüzü fısıltı niteliğindeydi. Konuşmak ve arkasına bile bakmaktan sakın-

ması söz konusu geçmişi ansızın gündemine getirmişti. Bunun sonucu, çınarın dibindeki iki yabancının varlığı, büyük ve acı bir önem kazanıyordu. Çocukluk yıllarından beri işittiği, ama bir türlü inanmak istemediği, bir anlamda ruhunun en dibine ittiği o kuşkulu geçmiş, şimdi denetiminden kurtulmuştur. Bu durum her şeyin bittiği anlamını içermektedir; birlikte geçirdikleri beş yılın boşunalığını emeklerinin, emellerin ve de hayallerin yarınsızlığını, aldanışla birlikte her şeyin mahvolduğunu. Bu yüzden telaş ve heyecanın yanı sıra, bir hırsa da kapılmış ruhu, adeta barbarlaşmıştır. Yavrusuyla birlikte yaşadığı inini tehlikede gören yabanıl bir dişi hayvan gibi kendisinden beklenmeyen bir biçimde yırtıcılaşmıştır. Nitekim kapının arkasında hâlâ ne yapması, ne düşünmesi gerektiğini bilemeyen, bir anlamda çaresiz çaresiz duran kocasının yakasına yapışıyor iki eliyle, pencereden ayrılır ayrılmaz: "Ne yaptın yine?" diye bağırarak. Bu soru eski yaşantısıyla ilintilidir, bir düş kırıklığının bir yanılgının sesidir. "Koca adam sendeledi" diye anlatmıştır bu olayı daha sonraları. "Niçin böyle bağırmıştım, bilmiyorum. Oysa büyük bir haksızlıktı bu. Tanıştığım günden beri sevgisi, iyiliği, merhameti ve kibarlığından başka bir davranışını görmemiştim. Üstelik ona baktıkça, nasıl olmuş da onu babasının ölümünde sorumlu tutmuşlar diye kendi kendime zaman zaman yakınmışımdır". Ama yine de yakasına yapışmıştır. Şaşırıyor adam. İlk kez bu ince narin insanın, üstelik hırçın bir biçimde başkaldırdığına tanık oluyor. Azarlanan bir çocuk gibi "Hiçbir kabahatim yok" gibilerden bir şeyler geveliyor ağzında, çünkü gerçekten kendisi de şaşkındır izlenmesine (bunu anlamıştır), şimdi de evinin gözetim altında tutulmasından bir anlamda abluka altına alınmasını neye yoracağını bilmemektedir. Derken kapı çalınıyor, karşılarında şimdi resmi iki polis vardır. Kibar ve naziktirler.

-Cevat Bey'in evi mi?

"Evet" diyor adam. Artık yüzü solgun ve tasalı değildir, dahası müstehzi denilebilecek bir alaycılığa bürünmüştür bu yüz, belli ki kendini toplamaya başlamıştır.

NEDİM AMCA

18

Kadın elleri dolaşarak kendi hazırladığı çamaşır valizini Sedat Simavi, Nedim Amca ile birlikte götürüyor. Ama akşama geri dönecek Nedim Amca. Yarın sabah ilk trenle o da Ankara'ya gidecektir. Evden çıkarken yatak falan hazırlama diye tembih ediyor arkasından yeğenine.

Gerçekten de yatma zamanı genç kadının hazırladığı yatakta yatmıyor. Feleğin çemberinden geçmiş aslan yapılı bu sarışın adam, acımasız olduğu oranda bir anne, bir kadın duyarlılığı ve yumuşak kalpliliğine de sahiptir. Bu adamın arslan pençesine benzeyen kalın bilekli elleriyle, bir şeyi okşar ya da severken, sesi de yüzü de yumuşar da yumuşar. Bakışları kırıklaşır. Potinlerini çıkartmadığı ayaklarını kanepenin kenarından dışarı sarkıtarak ve kule etmek için başının altına bir gazete yayarak, boylu boyunca uzanıyor kanepeye. Başucuna koyduğu iskemle üzerinde tabancası ve yarım bardak su vardır. Suyun içinde de takma dişleri. Arabistan çöllerinde İngiliz casusu Lawrence'e karşı, Osmanlı taraftarı Şeyh Sunusi'nin adamı olarak şeyh kılığında (Lawrence de şeyh kılığındadır) mücadele verirken gavurdur, sünnetsizdir diye itham ettiği Lawrence sünnetli çıkınca Araplar tarafından dişleri sökülmüştü. Ama yalan söylediği dilini ve dolayısıyla canını kurtarmıştı yine de.

Karışık duygular içindedir kadın. Bir ölçüde ruhu dinginleşmiştir. Bunun birinci nedeni: kocasının kişisel daha doğrusu adi bir suç işlememiş olduğunu kesinlikle anlamasıdır. Bir anda sarsılan eski güvenini yeniden bulmuştur. Ama daha önce de değindiğim üzere adamın geçmişinden gelen bir kuşku, bir tedirginlik vardı içinde. Aslında özüne ilişkin değil çevrenin yani dışarıdan gelen etkilerin bir eseriydi. Kesinlikle inanmıyordu onun suçluluğuna ve bütün dünyadan da istiyordu bunu. Ama yine de derinden derine varlığını sürdüren korkuyu kendisi için değil sevdiği adamın hesabına duymaktaydı. İnanmıyordu onun suçluluğuna, daha doğrusu inanmak istemiyordu ve bütün dünyadan da bunu istiyordu. Ama ne var ki en yakınında olanların bile hiçbir biçimde bunu ima etmese de kendisiyle aynı

kanıda olmadıklarını yine de hissediyordu (belki de bu konudaki aşırı duyarlılığı yüzünden). Kaldı ki çoğu kez, üstelik en samimi olduğu insanlar, sanki bu samimiyetin onlara en özel konularda bile söz hakkı verdiğini sanarak "Hamdiye korkmuyor musun?" ya da "Sahiden öyle mi acaba?" gibi sorular sormaktaydılar. Bu cinayet davasının en büyük özelliği delil yetersizliğiydi. Akılca ve mantıkça tüm yollar adama dönük olmasına karşın, bu mantık ve düşüncenin haklılığı, maddi delillerle bir türlü kanıtlanamamıştı. Tam yakaladık denildiğinde yılan balığı gibi elden kayıp kaçmıştı gerçek her kez ama yine de mahkûm edilmişti adam. Zaman geçmiş cezaevinden çıkmış, çevresindeki insanlar bu konuda adeta ikiye ayrılmıştı. Bir bölümü suçluluğuna ayak diremekteydi ama bu ısrarları adamın horlanması, aşağılanması yönündeydi. İkincilerse garip bir biçimde gerçek ne olursa olsun ille de onun bu cürmü yapmış bir kişi durumunda kalmasını istemekteydiler. Garip bir biçimde diyorum çünkü kötücül bir ruhla değil tam tersine onu ilginç kılan, ilginçliğini kanıtlayan bir istekti bu. Daha doğrusu bu ağır ve karanlık giysinin ona yakıştığını düşündükleri için 'vay be ne adam' diyebilmek için, adamı bu durumda algılamak nedense hoşlarına gidiyordu. Ama hangi kesimden olursa olsun bu düşünceler, üstelik ister dile getirilsin, ister getirilmesin, genç kadını aşırı bir biçimde tedirgin etmekteydi. Acımaktaydı adama. Bir gün eve bet beniz kül gibi gelmiş ve doğru tuvalete koşmuş uzun süre öğürmüştü orada. Bir sinir kriziydi bu, çıkarttığı bir şey yoktu. Yolda bir tramvay kazasına tanık olmuş. İhtiyar bir adam tramvayın altında kalmış ezilerek can vermiş. Sabaha kadar gözüne uyku girmemiş kalkıp kalkıp yüzünü yıkamış. Bir aralık genç karısına dönmüş "Görüyor musun Hamdiye?" demişti "Böyle bir kimse nasıl pederine kıyar?"

İkinci olay da şuydu: karısının anne tarafına (on-on beş aile üyesi), İtalyan savaşında Trabulus'ta bıraktıkları mal mülkün satış parası gelmişti İstanbul'da buldukları bir İtalyan bankasına; aile, İtalyanca bildiğinden adama havale etmişti bu işi. Adam bankadan aldığı gazete kâğıdına sarıp sicimleyip uzun bir paket yapıyor ve koltuğunun altına sıkıştırıp İstanbul'da Şemsi Paşa çarşısına geliyor, alış verişten sonra küfeli bir hamal tut-

muş; adama yolu tarif edip (zaten ev çok yakındır) kendisi önden pergelleri açıyor. Eve gelince karısı sevinçle parayı sorunca da beyninden vurulmuşa dönüyor; sıkı sıkı tuttuğunu sandığı para paketi yoktur koltuğunun altında; peki nerede? Delice dışarı fırlıyor, ama kimden soracak, nerede araştıracak, aklında hiçbir şey yok. Bu sırada tuttuğu hamal yokuştan yukarı çıkmaktadır; koca para paketi de sırtındaki küfesinin en üstünde sallanıp durmaktadır; domateslerin, soğanların, salatalıkların, marulların üzerinde. "Aman yahu" diyor adam, "ya kaybolsaydı, gel de insanları inandır buna".

21

Sözümün başına dönersek, çevresinin çeşitli biçimlerde sürekli duyarlaştırdığı genç kadın, en olağan, en küçük bir hatası ya da ihmalinde bile, kocasını o eski öyküye göre değerlendireceği; belki de suçlanacağından kaygılıdır; en azından eski defterler açılır, onur kırıcı geçmiş, yeniden ortaya saçılabilirdi. Bu yüzden aşırı derecede tedirgin ve titizdir hep, ama şimdi anladığı üzere, olay siyasal nitelikte; yani adi suç türünden yanlış bir davranış değildir. Bu durum içine biraz su serpiyor, çünkü olaydaki bu siyasal nitelik, bir başka bakımdan da onu rahatlatıyordu; şöyle ki yeni yönetim ve yeni uygulamalarıyla bir çekişme, bir sürtüşme içinde değildi aile; tam tersi, onun yanındadır. Ülke düşman işgalinden kurtulmuş, padişahlık devrilmiş, cumhuriyet ilan edilmişti. Bütün bu siyasal dönüşümler, daha önceden de değindiğim üzere öteden beri karı kocanın özledikleri ve canı gönülden desteklediklerı ilkelerdir; bu bakımdan, eski döneme göre, kuşkulu, tedirgin edici bir gizlilikten uzaktır yaşamları; anlayamadığı nokta da buydu. Bu ilkelere bağlılık nasıl bir suç olabilirdi? Demek ki Polis Bey'in söylediği doğruydu; bir yanlışlık vardı ortada; büyük bir yanlışlık. Akıl mantık bunu gerektiriyordu; düşüncesinin bu noktasında içi, ikinci kez rahatlamaktaydı. Ama Nedim Dayı böyle düşünmüyordu: "Ah! Küçük Hamdiye" demişti düşünceli düşünceli, "sen siyasetin içinde ne dolaplar döndüğünü, ne entrikalar çevrildiğini bir bilsen"; "Ama masum" diye atlamıştı kadın. "Bu daha kötü ya" diye yanıtlamıştı Nedim Amca; yine düşünceli

düşünceli, "kurt kurda zarar vermez yavrum" üzgün bir sesle, "kurbanlar hep masumlardan seçilir; bu kuraldır, hem siyasette hem hayatta, her yerde'. Nedim Amca aslında düşünce adamı değil, bir eylem adamıydı; belki de en doğrusu bir heves, acı olsun tatlı olsun bir zevk adamı, bir serüven düşkünü. Ama serseri yaşamında, girip çıktığı sayısız ve çeşitli olayın onu belli konularda bilinçlendirdiği anlaşılıyordu. Kurbanlar hep masumlardan seçilir; her yerde kuraldır bu; kurt kurda ziyan vermez; nitekim Nedim Amca'nın bu sözlerini, genç kadın sadece bu olayda değil, tüm yaşamı boyunca daha nice kişisel olayda acı acı anımsayacaktır hep. Bu düşüncelerine karşın, karamsar değildi yine de Nedim Amca; hem de hiç değil; belli ki kendine özgü gizli taktikleri, stratejilerine güvenmekteydi; ne demişti? "Herhalde kuzu gibi teslim etmeyeceğiz Cevat'ı" demişti; nitekim biraz sonra salondan horultuları duyulmaya başladı; düzenli, sakin horultulardı bunlar. Kadının yastığa dayalı başı, kendi mantığının vardığı sonuçlar, Sedat Simavi'nin sözleri ve Nedim Amca'nın güvenli halinin birbirine karışarak oluşturduğu acayip bir karışım, bulanık bir sıvı içinde yüzüyordu. Ne var ki bu karışım çoğunlukla rahatlandırıcı bir kimyadaydı; iyimserlik aşılayan bir kimyada; bir süre böyle geçti, ama biraz sonra gençliğine özgü vücutsal yenilenme metabolizmasının kaçınılmaz harekete geçişiyle, gözleri kapandı, uykuya daldı sessizce. Saat üçte, çalar saatle uyandı; oğlunu emzirdi, altını temizledi, gazını çıkartıp tekrar yattı. Bu, çocuğun doktoru tarafından verilen program gereğiydi ve buna tamı tamına uymaktaydı. Nedim Amca'nın sakin horultuları hâlâ sürmekteydi salonda. Saat altıya doğru uyandı; hep bu saatlerde kalkarlardı kocasıyla. Kocası derhal giyinirdi. Evde ikisinden başka kimse olmadığı halde, pijamasıyla yatak odasının dışında bir kez bile görmemişti onu. Kendisi çay hazırlamaya alt kata inince, kocası da tuvalete giderdi; bu da, kocasının kesinkes uyguladığı bir âdetiydi. Tuvalete gittiğinin görülmesinden hoşlanmıyordu adam. Mecbur kalırsa, "Hani o yer var ya, o fena yer" diyerek şakaya boğmaya çalışırdı. Bunları anımsayarak gülümsedi elinde olmadan. Nedim Amca yoktu salonda. Koca kurt, geceyi burada geçirdiğine dair arkasında hiçbir iz bırakmamak alışkanlığıyla, gizlice kalkıp gitmişti. Saat altı buçuğa doğru

kapı çalındı, bu her sabah hemen hemen aynı vakitte gelen gazeteciydi. O tarihlerde çıkan bütün gazeteleri alıyordu kocası ve bir anda beyninden vurulmuşa döndü. Bütün gazeteler birinci sayfada büyük puntolarla ve manşette, kocasının Zekeriya Sertel'le istiklal mahkemesine verildiğini yazıyor ve soruyorlardı "Acaba asılacaklar mı?" Daha dün öğlen saatlerinde evine koşup gelerek bayramın başladığını müjdeleyen adamla mı ilgiliydi baş sayfalardaki bu kocaman yazılar? Aradan daha yirmi dört saat bile geçmemişti. Getirdiği lokum, şeker kutuları hâlâ vestiyerde duruyordu.

Bu anları, bu anlardan sonra gelen dakikaları saatleri anlatmak olanaksızdır çünkü bu durum, söz ve yazılara değil, sadece duymaya duyulmaya özgüdür. Söz ve yazıya döküldü mü saflığı, bekâreti elden gider; ya ucuz melodramik bir öyküye, ya da tragedyaların yapaysı, abartılı ağırlığına dönüşür. Bu da duyulan acının onuruna leke sürer ki, bu bir haksızlıktır. Bununla beraber şöyle özetlemiştir genç kadın, yıllar sonra o anlarını: "Gerçi sulu göz bir insan değildim, hem de hiç. Ama ağlamaya ihtiyacım vardı. Bir damla yaşa bile çok muhtaçtım, ne var ki onu bile bulamadım".

Biraz sonra Sedat Simavi geliyor. Çekingen ve şaşkındır, o da görmüştür gazeteleri. Kırık dökük bir sesle de olsa bir öneride bulunuyor: gazeteler neticede ticari müesseselerdir, bu bakımdan mubalağaya, sansasyona açıktır. En iyisi kendisiyle birlikte Babıâli'ye gelsin, kendi gözleri kulaklarıyla tanık olsun olaya; örneğin Sabiha (Sertel) Hanım'la tanışsın. Onun kocası da aynı suçla suçlanmaktadır. Sabiha Sertel'in gazetedeki odasında hararetli bir kalabalık vardı. İçeride oturanların yanı sıra, durmadan yeni konuklar gelip gitmekteydi. Son olay bu çevrenin kişilerini heyecanlandırmıştı. Sabiha Hanım hem konuklara hem de durmadan çalan telefonlara yetişmek ve onlarla ilgilenmek durumundaydı. Bunu da hiçbir tarafı ihmal etmeden başarıyordu. Hem otoriter ve güçlü bir ruhun hem de insancıl ve içtenlikli bir ruhun üzerindeki güleç bir yüz ve güçlü bir sesle. Bu karışık, daha doğrusu almaşık meziyet, ancak yüksek entellektüellerde ve güçlü kişilerde görülebilir. İnsanda hem kırk yıllık eski dost izlenimi uyandırırlar, hem de belli bir uzaklıkta kalmayı sağlayan gizli bir saygıyı

telkin ederler. Sabiha Hanım böyle insanlardandı. Konuk genç kadın daha takdim edilmeden, onu görür görmez bu büyüye kapılmış, bu büyük ve aynı zamanda saygıdeğer hanıma duyulan sevgiyi, saygıyı ve sığınma duygusunu aynı anda hissetmişti. Kocasının hakkı vardı. Adam Sabiha Hanım'ı, kocası Zekeriya Bey'den, açık seçik sözlerle olmasa bile, yine de her zaman üstün tuttuğunu her haliyle belli ederdi. Her ne zaman söz Sabiha Hanım'a gelse ciddileşir, "Ha bak, işte esaslı bir kadın, esaslı bir insan" diye konuşurdu. Tanıştıkları zaman, hem kadın hem de büyüğü olarak âdet olmadığı halde, yine de masadaki koltuğundan kalkmış, yanına oturtana kadar sımsıkı avuçlarına aldığı elini bırakmamıştı. Şişman sayılacak denli iriceydi vücudu. Sonra "Bakınız Hamdiye Hanım" demişti tatlı ve kibar bir sesle, "asıl hedefleri Zikri'yle benim, daha doğrusu gazetemiz. Beyinizin de yazısı değil kendisi, yani yazısı bir bahane. Ama şunu unutmayın" diye eklemişti hafifçe ince kaşlarını çatarak, "bu bahaneyi yargılarken, kendilerini de yargıladıklarının elbette farkına varacaklar. Bu büyük bir gaftır aslında; tarihin akışını şüphesiz üstlerinde hissedeceklerdir." Sesi tizleşmişti "kendileri değilse bile onları memur edenler bunu hissedecektir. Bu duruma duyarsız kalacaklarını sanmıyorum. Ola ki bizlerin ve memleketimizin takdirle, saygıyla karşıladığımız zekâ ve akıllarından kendilerini mahrum etmesinler". Sesi yumuşak, içe işleyici buna karşı mantığı sağlam, dirençliydi. Bu mantık derin bir kültür ve geniş bir dünya görüşünün malıydı ve çürütülmesi bir anlamda olanaksızdı ama o karışık dönemde bu mantık ne derecede baskın çıkabilirdi?

Bununla beraber köprüden Salacak'a giden o küçük vapurda genç kadın Şemsi Paşa'ya, evine, dönerken bu mantığın etkisi altındaydı. İçindeki koyu karamsarlıkta bir ümit ışığı belirmiş gibiydi. Bu ışık zayıf da olsa bereli ruhunu aydınlatmaktan geri kalmıyordu. Gerçekten de koca İstiklal Savaşını yürütme ve gerçekleştirme başarısını göstermiş yetkin kafaların, Sabiha Hanım'ın belirttiği gibi parlak zekâ ve akıllarını yadsıyarak, o küflü eski saray entrikalarına boyun eğeceklerine, masum bir insanı kurban seçeceklerine inanmak gerçekten zordu. Başlattıkları yenileşme hareketi, sarayla birlikte onun hamam böceklerine, karafatmalara özgü o karanlık an-

layış ve felsefelerini de yıkmayı amaçlamıyor muydu? Cumhuriyet, ışık, aydınlık ve erdem demek değil miydi?

Sabiha Hanım bir yandan konuklarını ağırlarken öte yandan telefonları yanıtlayıp, gazete çıkmamasına karşın yine de görevlilere kimi talimatlar verirken bile, her fırsat çıktığında yanına oturttuğu genç kadına eğilerek daha birçok şeyler söylemişti. Bunları söylerken sesi zaman zaman hazinleşiyor, hafifliyordu. İleri sürdüğü mantığın sağlamlığına güvenmekle beraber, aydınca bir tutumla, seçenekli düşünmeyi de elden bırakmadığı anlaşılıyordu. O hazin, yumuşak ama sadece iki kişi arasında duyulmasına özen gösterdiği hafif bir sesle, söyledikleri özetle ve çıplak olarak şunlardı: 'Bak kardeşim, büyük ablan yaşında olsam bile (konuğu on dokuz kendisi otuz sekiz dolaylarındaydı), bu koşullarda eşitiz. İkimizin de kocası darağacının gölgesinde, biz onların eşleriyiz. Şimdi bize düşen, onların bu kritik anlarına yakışan bir vakarı sahiplenmektir. Soğukkanlı olmalıyız." Bu düşünce ne denli acı ve uygulanması ne denli zor bir düşünce olursa olsun, genç kadının içindeki ölü bir gücü gizli bir gücü harekete getirmiş, canlandırmıştı. Gizli ve garip bir eziklik duyduğu çevresindeki o görünmez insanlara karşı bir üstünlük getirmişti ruhuna, bir bakıma bu, omuzlarına yüklenmiş ağırlığı kaldırma, kaldırabilme onuruydu. Evet, başını dik tutmaya çalışmalıydı.

Evine vardığında, teyzekızı Behiye bir telgraf verdi ona, bir yıldırım telgrafı. O ana kadar ruhunun eriştiği düzeye (kendine güven de diyebiliriz), sanki hiç erişmemiş gibi, duyduğu heyecanla tüm vücudu ansızın titremeye başladı. Telgraf Ankara'dan, kocasından geliyordu ve üç sözcükten oluşmuştu: "Çocuğu sütten kes!" Daha sonra bu isteğin doktor tarafından onlara verilen programa uygunluğunu gördüğünde, telgrafı okurken olduğu gibi, ikinci kez şaşırdı. Demek aklından çıkmamıştı sütten kesme tarihi. Demek hâlâ birlikteydiler, ama bu acı birliktelik değil miydi?

Gazetelerdeki yazılar bu tutuklama konusunda gün gün daha da saldırganlaşmaktaydı. Bunlara yanıt verilemiyordu çünkü yanıt verecek tek gazete 'takriri sükûn' yasasıyla kapatılmış durumdaydı. Daha yargılama başlamadan nerdeyse adamla arkadaşının vatana ihanet suçu kanıt-

lanmış ve sıra idamlarına gelmişti. Kimisi açık açık yazmaktaydı bunu kimi de adamın makalesini ima edip, "Böyle şeyler düşünülür mü ya da yazılır mı?" türünden yorumlarda bulunuyorlardı. Ama "Böyle şeyler düşünülür mü?" derken adamın düşüncelerini değil, resmi ya da kendi düşüncelerini dile getirmekteydiler. Yani yanıtları belli sorularla aslında bir kamuoyu oluşturmaya çalışmaktaydılar. Kimi yazarlar da (özellikle kadının yakından tanıyıp güvendikleri) sükût altındır atasözünün hikmetini ansızın kavramış görünüyorlardı. Sesleri sedaları çıkmıyor ya da caddelerin ağaçlandırılması, yeni tramvay durakları, leylekler erken erken gittiklerine göre kış mevsiminin de erken geleceği ve şiddetli geçeceği türünden keskin gözlemlerini işlemekteydiler. Oysa bunlar, Babıâli'nin gediklileri olarak, üç yıldır aralarında bulunan, birlikte yemekler yiyip, kahveler içip uzun uzun ahbaplık ettikleri kocasını ve düşüncelerini en cin bir gizli polisten daha iyi bilen, tanıyan, tanımaları gereken kişilerdi. Ama şimdi ansızın ağır bir kafa travmasına uğramışlar gibi bir bellek yitimine tutulmuş görünüyorlardı. Gazetelerden dalga dalga yayılan bu bulanık hava, gündelik yaşamı da yavaş hızlı baskısı altına almaya başlamıştı. Bir vesileyle sokağa çıktığında, perdelerin gerisinden komşularınca bir yabancı ya da zavallı bir kişiymiş gibi gizlice seyredildiğini, meraklı bakışların onu arkasından sessizce izlediğini hissediyordu genç kadın. Garip bir çelişki yaşanıyordu mahallede. Hem ansızın büyük bir ilgi odağı hem de uzakta durulması gereken bir kişi durumundaydı. Öte yandan ilk günlerde teselli, yatıştırma ya da dayanışma amacıyla geçmiş olsuna gelip gidenlerin sayısı da fark edilemeyecek bir biçimde de olsa yavaş yavaş azalmaya yüz tutmuştu. Üstelik en yakınları, başlangıçta olaya en fazla tepki gösterenler, örneğin Sedat Simavi ve mahalledeki öteki eş dost bile az görünür olmuştu. Solgundu renkleri, çekingen, ürkek, kaygılı çizgiler türemişti yüzlerinde, bakışları düşünceliydi. Belki de haklıydılar. Evin, daha geniş anlamıyla mahallenin gözaltında tutulduğu, girip çıkanın gizlice izlendiği uzak bir olasılık değildi. Kılıksız, yüksek sesle ve külhanbeyce konuşan kişiler belirmişti gece saatlerinde mahallede, elektrikler zaman zaman garip bir biçimde kesiliyordu. Bütün bunların hem farkında hem farkında değildi genç

kadın. Bambaşka, ıssız bir boyutta sürmekteydi yaşamı. Düşünceleri küçük küçük kesilip, harman edilmiş kâğıt parçacıkları gibidir kafasında. Yarım çizgiler, eksik kenarlar, bir takım noksan eğriler, benekler. Hangisi hangisiyle birleştirilecek, yan yana konacak bilememektedir. Bu zihinsel güçten yoksundur. Gelişigüzel uçuşan düşünce kırpıntıları zihninde... Kaldı ki kendini toplasa, bir bir ayırıp yerli yerine yerleştirse bunları nasıl bir düşünce tablosu çıkardı ortaya? Her şey yalan, sahte, geçici ve de çok acı değil miydi? Belki de sadece tek bir şey gerçekti: çocuğu, arkada sütten kesildiği için durmadan huysuzlaşan, sorun çıkaran çocuğu. Evet, tek gerçek buydu. Belki bu yüzden telgraf çekmişti kocası Ankara'dan, istiklal mahkemesinden. Hiç değilse bu felaketin, tarih öncesine özgü bu hazin bu zalim törenin içinden çocuğun incinmeksizin, zarar ziyan görmeksizin sağ salim çıkmasını, çıkabileceğini düşünmekteydi.

Dün, sanki bin yıllık, uzak bir zamandır. Yargılamalar başlıyor ve hızla sürüyor, gazetelerdeki "Hadise" ya da "Yorumlar, Düşünceler" sütununda, kocası her sabah şu ya da bu biçimde yargılanıp, yeniden yeniden asılıyordu. Ozanın dediği gibi "Gittikçe artıyordu yalnızlığı". Bir gece yarısı kapının vurulduğunu duyduğunda, teyzekızı Behiye onu uyarmasa, neredeyse bunu bir yanılgı sanacaktı. Behiye'nin yatmadan önce âdet edindiği gibi, kapının arkasında masa ve sandalyeler yığılıydı. Onları acele acele kaldırmaya çalışırken bir yandan da postacının kalkıp gitmemesi için durmadan da seslenmekteydiler. Çünkü yine garip bir biçimde elektrikler kesikti. Gelen bir telgrafı, yine bir yıldırım telgrafı. Gaz lambasının titrek ışığında yazıları oynaşıp duruyordu. "Mahkemenin yarınki kararına karşı metin ol." Bir veda mesajı mıydı bu? Bu andan sonra geçen bir gün, ertesi sabahın duvarlarda solgun solgun aydınlanışı, ağır ağır altıya gelen saat, gazetecinin kapıyı çalışı, eline tutuşturulan gazeteler; nasıl anlatılır? Teyzekızı yavaşça çekip alıyor gazeteleri elinden. O durmuş, sokağı seyrediyor. Sokağın serin sabah kokulu rutubetli taşlarında, sızgın günün taze kırmızıları; hüzünle bekliyor ağaçlar. Ve sevinç çığlığı kopuyor içeriden, "Kurtulmuş, kurtulmuş" diye. Gündüzdür ama evin kimi odalarında açık unutulmuş elektrikler ansızın yanmıştır, cereyan gelmiştir eve. Bırakın

yansınlar, sönük duranlar da açılsın. Biraz sonra harıl harıl bir harita aranmaktadır. Kâğıtlar, kitaplar arasında, çekmecelerde, çünkü kocası, Batı Anadolu'daki Morova Kalesi'ne sürgün edilmiştir yirmi yıllığına. Neresi Morova? İki kadının parmakları dolaşıp duruyor Ege Denizi'nin girintili çıkıntılı kıyılarında. Buldukları harita öylesine küçük ölçekli ki, ince ince yazılar birbirine karışıktır ve zar zor okunmaktadır. Ama sonunda birinin parmağı Batı Anadolu'nun en alt ucunda, çatal bir yarımadanın güneyindeki nokta büyüklüğünde siyah bir beneğin üzerinde duruyor. Orada da şimdi sabahtır ve orada da şimdi saat altı ışıkları altın suyundan yeni çıkartılmış mızraklar gibi dağların arkasından gökyüzüne ıslak ıslak fırlatılmaktadır ve görkemli bir kalenin yüksek burçları, bulutlar arasında kibirli sessiz dolaşmaktadır. Bir sevinç şokuyla sersemlemişti genç kadın. Şaka değil, kocası uçurumun kenarından dönmüştü, ama Ankara'dakiler bunun fidyesini yine de ağır biçmiştir çünkü aç gözlü bir korsan ya da bir haydut çetesine belki de en doğrusu akıl almaz bir mantıksızlığa özgü bir takastır bu. Sen devlet olarak bir vatandaşın elli-altmış satırlık yazısını alıp bir bahane oluşturacak biçimde yorumluyorsun; sonra bu kendi yorumuna göre onu avukat ve de temyiz hakkı olmayan bir mahkemede karşına dikip alelacele canını almaya kalkışıyorsun. Sonunda da diyorsun ki "Bak ahbap, canını almayacağız, ama buna karşılık sen de, şimdiye dek yoluna yordamına koyduğun tüm düzenini, işini gücünü, Üsküdar'daki evini dağıtacaksın. Gelecekle ilgili hayallerini, ümitlerini, emellerini yakıp kül edeceksin. Çoluğunu çocuğunu, rahatlarını bir yana koyacak, işsiz güçsüz ve doğal ki beş parasız Anadolu'nun ta öte ucunda bir kasabadaki, yedi-sekiz yüzyıllık eski bir kaleye Kalebent olarak gideceksin." Son sözü nedir?

-Yaşasın adalet, yaşasın hür adalet.

Bütün bunlara razı getirip, uygulattıktan bir- bir buçuk yıl sonra da, "Hadi öp elimi" diyeceksin kaba kaba, "affedildin, başının çaresine bak."

Bütün bunların nedeni neydi? Sabiha Hanım'ın önceden belirttiği gibi, kendilerine göre tehlikeli gördükleri bir adamın yazılarını bahane ederek susturmak mıydı? Doğu kültürüne özgü 'Bu tehlikeli görme' zihniyeti, koca imparatorluğu zekâ, akıl ve bilgiden adım adım soyutlayıp, onun sonu-

nu nasıl getirmişse, şimdi de cumhuriyet aynı yanılgıya düşerek kendini korumak adına belki de en zeki, akıllı ve bilgili evlatlarının kafalarını kopara kopara peşine düşmüştü. Oysa bu 'Kendini koruma' yönteminin istenilenin tersi bir sonuç verdiğini bilmek için allame olmaya gerek yoktu, Osmanlı tarihi ortadaydı. Öznel gerçekliği nesnel gerçekliğe yeğlemenin bir sonucuydu bu. Başka bir deyişle koca bir imparatorluğun belli bir kesiminin 'sanılarıyla' yönetileceği sanılmıştı.

Adam kurtulmuştu ama bu olay, yukarıda değindiğim gibi aile için tam bir deprem niteliğindeydi. Üstelik verdiği zararlar sadece o günlere özgü kalamazdı. Nitekim sarsıntılarının açtığı gizli çatlaklar, ileriki zamanlara kadar uzanarak adamın ve aile kurumunun gelecekteki yaşamlarını da tehdit altına sokmuştu. Örneğin birinci olarak 'İstiklal Mahkemesi' adı ve 'Sürgün' sözcüğü, uğursuz bir madalyon gibi boynunda hep asılı kaldı adamın. Tüm yaşamında hiç yoktan üretilen nice sıkıntı, eziyet ve musibetlerin kaynağı oldu. Çünkü boynundan bir türlü fırlatıp atamadığı bu madalyon sanki mıknatıs gibi, nereye gitse nerede bulunsa ve hangi durumda olsa, sürekli üzerine kuşkuları, korkuları, kuruntuları çekmekteydi. Kendi akıl ve hayalinden geçmeyen, ama akıl ve zekâsı kıt, buna karşın musibetler türünden hayaller üretmekte olağanüstü "yetenekli kişiler ve makamlarca" hep var sayılan hayali senaryolar, boynundaki bu madalyon yüzünden sürekli ona indirgenmişti.

Adam, mezarına, fosili çıkmış bu madalyon ve taşlaşmış bu çekirdeğin çevresinde zamanla kat kat oluşmuş türlü hayali senaryolarla birlikte girecektir. Ama ne denli şaşırtıcıdır ki yaşamı boyunca hep şüpheli ve gayet tehlikeli sınıftan sayılırken, öldükten sonra, herhalde toprak altında cereyan eden bir dizi esrarengiz olaylar nedeniyle, ansızın yüzü posta pullarına ışınlanıp yansıyor ve böylece PTT hizmetinde yeni bir yaşama başlıyordu.

İkinci olarak aile içinde ilk kez bir karışıklığa neden oldu. Daha doğrusu karı kocayı, hiç istemeden ve tüm iyi niyetlerine karşın, karşı karşıya getirmiştir. Gizli sonuçları ileride ortaya çıkacak bu durumun öyküsünü başka zamanlara bırakarak, burada özetle şunları söylemek istiyorum. Şimdiye kadar (beş yıllık nişanlılık ve evlilik süresi) hiç düşünmedikleri

üstelik düşüneceklerini de akıl ve hayallerine bile getirmedikleri bir durumla yüz yüzedirler. Yargılamalar bitip karar ilan edildikten sonra, ailenin hareket tarzı da açık ve net biçimde kendiliğinden ortaya çıkmıştı. Adam Ankara'dan, karısı ve çocuğu da İstanbul'dan yola çıkarak sürgün yeri Morova'da buluşacaklardı. Bu, soluk alma verme kadar doğal, olağan ve geleneksel bir tutumdur, ama bunun yanında, özellikle koyu bir tutumdur. Ama bunun da yanında özellikle koyu bir ümitsizliğin ertesinde, yani her şeyin bittiği sanıldığı bu kertede, bu kavuşma kuşkusuz hayal edilecek mutlulukların en birincisi, en özlenilenidir. Gel gör ki ikisi için de bu denli güçlü duygularla yüklü bu tasarının uygulanmasına sıra geldiğinde, iş çatallaşıyor. Üstelik iki taraf da suçsuzdur. Acı olan buydu ama kader olan da. Adamın yapısı, hangi durumda ve koşullarda olursa olsun, dinmez dinlemez bir coşku ve tutkuyla arzu ettiği, özlemini çektiği şeyi derhal gerçekleştirmekti. Bundan hiçbir ödün vermeyerek, ne pahasına olursa olsun, eldeki tüm kazanımları (maddi, manevi) tümüyle yitirmek söz konusu olsa da. Oysa annem korku içinde yaşamaktadır. Kime güvenilir? Eşe, dosta, akrabaya ama hepsinden önce ve hepsinin arkasında duran o gizli güce, devlete. Ya devlet de seni düşman bellediyse ya da en hafifi seni aforoz etmişse? Bu eş anlamıyla toplum demektir. O zaman içine düşülen, özellikle genç ve güzel bir kadın için yüzde yüz bir güvensizlik, korku ve kuruntudur. Kaldı ki afarozun ötesinde, yani edilgen bir dışlamanın yanında, üstüne üstüne de gelir devlet. Seni ürkütmek, büsbütün elden ayaktan etmek için. Buna 'caydırıcılık' denir polis sözlüğünde.

Uzak akrabalarından torunuyla yalnız yaşayan bir Hayriye Hanım var, annem onu almış yanına, yalnız kalmamak için. Oysa birisi ya da birileri kapıya dayansa ne yapar Hayriye ablasıyla küçük Osman? Hiç. Polis desen, zaten bunu yapacak olan polisin kendisi ya da tuttuğu adamlar. De ki serserilerdir, ama kime şikâyet edip durduracaksın onları? Mahalleliye mi? Ama mahalleli de korku içindedir. Seni görünce kaldırım değiştiriyorlar. Polis ise zaten gözden çıkartmış seni. Yine de tek başına kalmaktan iyidir diye yanına almış Hayriye ablasını. Yatmadan önce hem sokak hem de yatak odasının kapısına konsul, dolap yani ağır ne varsa yığıp öyle

yatıyor. Derken zili çalıyor kapının bir gece yarısı, ardından yumruklamalar. Bir telaş. Sesleniyor annem yukarıdan, "Aman Hayriye Abla hemen açma kapıyı." Gelen postacıdır. Yıldırım telgrafı vardır elinde, imzalanacak. Haydi, bu sefer de başka bir telaş, "Acaba Celâl'e bir şey mi oldu?". Kapılara yığılmış eşyalar paldır küldür itiliyor yerlerinden. Üç sözcük vardır telgrafta: "Sat, hemen gel." "Aman Yarabbi" diyordu annem, "telgraf çekeceğine paralarını gönderseydi, neredeyse bizim yol paramız çıkardı." Ama ben babamı anlıyorum. Tıpkı ışınları bir noktaya toplayan ve yakıcı kılan bir büyüteç gibi, heyecanları, coşkuları ve istekleri tek bir noktada, bize kavuşma isteği üzerinde merkezleşmişti. Bu merkezin, bütün ruhuna sürekli alevler püskürttüğü besbelliydi. Bu adamın istek, tutku coşkularının derecelenmesi yoktu. Hemen bir 'bunalım' niteliğine dönüşüyordu. Tüm yaşamı bunu kanıtlamıştır. Kuşkusuz ki doğası böyleydi, yapısı böyleydi. Ne var ki bir de sosyal açıdan duruma bakılırsa, geliştiği ortamın da hiç değilse bunu körüklediği söylenebilir.

Bir Osmanlı paşasının çocuğuydu. Amcası sadrazamdı. Dedem ve ağabeyi (sadrazam ve müşir olan) kişilik olarak, eski terimle söyleyelim, son derece 'mütevazı, yumuşak huylu ve duyarlı' insanlar olmakla birlikte, yine de Osmanlı hiyerarşisinde, makam olarak halk dediğimiz yönetilen ve yönetilegelmiş (ezilegelmiş de diyebiliriz) kitleden ayrı bir konumdaydılar. Büyük yetkiler ve egemenliklerle donatılmışlardı. İkisi biri yok, dedikleri hemen yerine getirilirdi. İstekleri, tutkuları, heveslerinin gerçekleşmesini durduracak padişah dışında hiçbir engelleri yoktu. Yönetmişler ve hükmetmişlerdi. Babam böyle bir ortam, gelenek ve görenekte gelişmiş ve yetişmişti. İrade kavramı onda genellikle halkta olduğu gibi, olması zorunlu olduğu gibi değildi. Doğu halkı olarak bir şeylerden el çekebilmek, yetinmek değil el çekmemek, ele geçirmek, yetinmemek biçiminde gelişmişti. Bir de bunlara, dünyayı ele geçiren, şimdilerde de evreni ele geçirmeye çaba eden batılı düşünce tarzını da eklemeliyiz. Görüldüğü gibi doğasındaki itkiler, içinde yetiştiği ortamın görgüsü ve batı kültürü onda örtüşüyordu. Başka bir deyişle kişiliğini dokuyan iplikler bunlardı.

Örneğin ben böyle değilim. Evet, son sözü doğası söyler insanın, bili-

yoruz. Benim doğamsa böyle değildi. Bu da tamam. Tamam, ama yaşadığım koşullar da babamınki gibi bir iradenin oluşmasına elvermiyordu. Yukarıda değindiğim gibi, babam bir Osmanlı paşasının oğluydu, amcası sadrazamdı. Benim babamsa ekmeğini taştan çıkaran, ekmeği aslanın ağzında bir Türk aydını, daha doğrusu bir yazar, bir sanatkârdı. Annemse bir ilkokul öğretmeniydi. Benim için irade, istek ve tutkularımın nesnesi, ele geçirmek değil bunu gözden çıkarmayı göze alabilmekti. Biyolojik yaşamımı bile zar zor ayakta tutabilir ve doğru dürüst bir eğitim sağlayabilmek için çabalarken, tutkularımın, heves ve isteklerimin ardına düşemezdim. Çünkü La Fontaine'in öyküsündeki öküze özenen kurbağa gibi ya oracıkta hemen patlar mahvolurdum ya da çöplük olurdum. Hem biyolojik hem ruhça, en başta kendi gözümde. Bu tür tutum benim içinde bulunduğum sınıftan başka bir sınıfta olanlara bahşedilmişti. Benim için kaldıramayacağım bir lüks, abartı ya da özentiydi bunlar ve daha önemlisi tehlikeliydiler. Bunları akılla kavramış değilim, daha doğrusu akılla kavramadan önce, bu tarzda oluşmuştum zaten. Bunları söylerken mantıkla oturup mantıkla kalktım demek mi istiyorum? Hayır, ne gezer! Gençliğim denizlerde, meyhanelerde, kahvelerde bohem bir hayat şeklinde geçti. Serserilik denilen bin türlü şey, sabahçı kahveleri, bekâr odaları, gecelenen vapur iskeleleri, tren istasyonları, parklar. Ama bunları bir iradenin değil, iradesizliğin ürünü olarak gördüm her zaman. Heves, tutku ve isteklerimin peşine takıldığım için kendimi suçlu gördüm. Oysa babam tersineydi. O bakımdan, heves, istek ve tutkularına göre davranılmadığında suç işlenmiş olurdu. Çünkü ona göre o zaman kişi kendine, kendi özüne ihanet ediyor, kendi ruhuna değil, genel geçere teslim oluyordu.

O aralık 'yanında olmamız' üzerine toplanmış tutkusuna karşın, bu halet-i ruhiyesinin ve üstelik Mordoğan'da eli kolu bağlı bir durumda kalışının, (hele bu hareketsizliğe mahkûm oluşunun) onu tam anlamıyla çileden çıkarıp bir bunalıma sürüklediği kesindi. Bizi özlemesiyle başlıyan bu süreçte, bence artık özleyişi bile gölgede kalmıştı. Çünkü pratikteki, bunun gibi ve bunun daniskası yoksunluk ve yokluklara (geçmiş yaşamın kanıtladığı üzere) dayanmış ve katlanmış bir insan, on beş günlük bileme-

din bir aylık bir mühlete mi katlanamıyacaktı? Bunun gibi basit bir mantıksallığı mı anlayamayacaktı? Onun katlanamayacağı ruhuydu. Kim bilir ayak basılmamış nerelerde dolaşan hayalleri, ruhunun katmanları arasında gün yüzü, güneş yüzü görmeden yaşayan kuruntularıydı. İşte bunlarla başa çıkamıyordu. Üstelik orada eli kolu bağlıydı. Dağlara, kırlara, denizlere vursa kendini belki hafifliyecekti. Ne var ki iki kilometre dışarı çıkması yasaktı kasabadan. Çarşı, pazar, dar sokaklı mahalleler; onu görünce hayretle durup seyreden insanlar, kaçışan kadınlar. Annemin arkasından karısı olan Hatice abla, Giritli şivesiyle daha sonra bana "Bre Murat" diye anlatmıştır o ilk ve daha sonraki günleri: "Babandan ödümüz kopardı. Sokağın ucunda göründü mü futalarına kapandıkları gibi kaçışırdı herkes." İşi yok görecek, kitabı yok, fırçaları, boyaları yok (o zamanlar yazar değil, daha çok ressamdı), kazması yok kazacak. Dostları yok diyemeyeceğim, olsa da olmasa da fark etmezdi bu durumlarda onun için. Dert dökme âdeti yoktu çünkü, sadece cigara (söylendiğine göre beş-on paket içermiş, normalde dört paket yeşil renkli köylü içiyordu) ve telgraf. Telgrafını çekiyor, bir süre rahatlıyor, ardından içindeki o yabani hayvan tekrar tırmalamaya başlıyordu onu. Hadi bir telgraf çekme düşüncesi ve süreci.

MOROVA'YA YOLCULUK

39

Telgraf üstüne telgraf yağdırmaktadır "Derhal yola çıkın" diye. Genç kadın, bu telgraf bombardmanı altında adeta sersemlemişti. Soluğu kesiliyor, tir tir titriyordu vücudu kapıyı her çalışında postacının, çünkü ikilem içindedir ruhu. Kendisi istemiyor, gereksinim duymuyor muydu ona kavuşmaya, can atmıyor muydu buna? Ama hangi parayla? Beş parasızdır çünkü elindeki varı yoğu tüm parayı, yargılanmalar daha başlamadan Ankara'ya göndermişti. Geçen aydan borçludur ev sahibine. O sıralar birlikte yaşadıkları teyzekızı Behiye'nin parasıyla geçinmektedirler kıt kanaat. Öte yandan Morova'ya varmak için dört gece beş günlük bir gemi yolculuğun-

dan söz edilmektedir. On beş günde bir Sirkeci'den kalkan külüstür bir gemi dışında, erişmek olanaksızdır Morova'ya o tarihlerde. Kaldı ki iğneden ipliğe kadar birbirini tamamlayan, iç içe geçmiş ve birbirinin uzantısı olan eşyalarıyla beş yıllık bir evi alelacele bir çırpıda dağıtmak kolay mıdır? Vücutsal bir dayanıklılığın yanı sıra, zihinsel bir güç, beceri ve en önemlisi deney gerektirirdi. Oysa son olaylarda ruhu da vücudu da adamakıllı yıpranmıştır. Zaman zaman midesi bulanmakta, başı dönmektedir.

Yok, hayır bu açıklamalarla bir yere varılmaz. Birini haklı, ötekini haksız çıkarmak amacında değilim çünkü bu tür bir irdeleme sonuçsuz yılan hikâyelerine döner. Oysa ben en kısa yoldan ve sadece o günkü durumu ve durumlarını anlatmak istiyorum. Bir irdeleme bugün için anlamsız olduğu gibi, gerçeği yansıtmakta da yararsızdır, yetersizdir. Kadın şöyle şöyle yapsaydı, adam şöyle şöyle davransaydı gibilerinden açıklamalardan sonuçsuz bir yılan hikâyesi gibi uzar gider. Belki şöyle düşünebiliriz: genç kadının yerinde adam olsaydı ne yapardı? Derhal yola çıkardı. Nasıl? Amaç için neleri göze alır, nelere katlanır, göğüs gererdi, bilemem. Bilemem ama kesin yola çıkardı. Belki acımasız, hain belki çamurlar içinde çünkü şimdi en büyük değer ve gerçek 'kavuşmaktır.' Yerine hiçbir şeyin konulamayacağı, ondan başka hiçbir şeyin söz hakkı olamadığı tek değer tek gerçek. Adamın yapısı, karakteri budur, yaşamı algılayışı bu tarzdır. Nitekim yıllar sonra bu gecikmeyi adam, hâlâ unutamadığı bir hırs, hınçla (bunda büyük bir umut kırıklığı, kırgınlıkla da karışıktı) şöyle dile getirmişti: "Ben günleri değil, saatleri sayarken, Şemsi Paşa'da ayaklarını uzatmış, oho hom." Bu doğru değildir. Kesinlikle doğru değil, ama adamın yapısı göz önüne alındığında, doğruyla eşittir; doğrunun benzeridir. Yine yıllar sonra, bu sefer kadın aynı gecikme için, "Para, para yoktu, para" gözyaşlarını tutamamış "Nedim Amca bile satamamıştı eşyaları, o koca kurt bile, savaş sonu; geçinmek zor; bitpazarları tepeleme dolu. Ben ne yapabilirdim? On dokuz yaşındaydım." demişti. Bu sözler de pek doğru değildir. Kadının yapısı göz önünde tutulursa tastamam doğrudur, ama nasıl? Çünkü yerinde kocası olsa, maunmuş, oymalı, yaldızlıymış, gümüş aynalarmış ayırdetmeden eşyaların tümünü eskicisine bir çırpıda satıp savar,

geçerdi. Yolculuk parasını ister karşılasın ister karşılamasın hiç değilse bir süre parasızlık çekilmezdi. Ama kadın için bu, olanaksızdır. Mal sevgisi, sıcaklığı ya da anılar? Kim bilir öyle anlar oluyordu ki tekmelemek geliyordu içinden onları. Bir bataklığa saplanmış gibi hissediyordu kendini.

Peki, niçin onlardan kurtulamıyordu? Anlayışından, kafasındaki yerleşik bir değerler sistemi yüzünden. Örneğin şunun gerçek değeri yüz liradır diyelim. Eskisi elli lira dahası on lira bile verse, satacak, ama iki lira veriyor eskici. Satmıyor satamıyor. Karşı çıkamıyor kafasındaki alıştırılmış, alışmış değerler sistemine. Belli bir ölçüde özveride bulunabiliyor, ama tümüyle hiçe sayamıyor, yadsıyamıyor onu ve tüm içtenliğiyle "Para yoktu" diyor. Yapısına göre sözleri doğruyla eşittir; doğrudur. Başka nereden para bulabilirdi? Sonu gelmez bir maceraya, bir sürgüne giderken ve bu herkesçe bilinirken nasıl ve kimden borç isteyebilir, yüzü nasıl tutar buna, ya da yüz bulacağını sanabilirdi?

Kim haklı, kim haksız? Aslında ikisi de haklıdır, haksız olan onları bu duruma düşüren düzendir; Daha önceden ve şimdi. Adam bunu anlamayacak bir kişi değildir aslında, ama gel gör ki doğasının coşkun dalgaları arasında kim bilir ileri geri nasıl yuvarlanıyor, berelenip duruyordu. Belki de her istediği aşağı yukarı eline verilmiş bir paşa çocuğu, bir sadrazam yeğeni niteliğiyle, düşman işgallerinden, göçmenliklerden, yoksulluklardan, parasız yatılılıklardan, bir anlamda da sabırlardan, katlanmalardan gelen bir savaş mültecisi kızın sorunlarını anlayamamıştır. Bu bakımdan kadının söyledikleri tamı tamına doğru değildir. Değildir ama bu olanak da onun için imkânsızdır. Başka bir deyişle on dokuz yaşına karşın sorunları evirip çevirerek, bütün yanlarıyla irdeleme (mantıkla da denebilir) ama özellikle çok çok yakınsak bir mercek altında kılı kırk yararcasına bakma (kuruntulu, kuşkulu, ürkek de denilebilir) özelliğini bilmek, düşünmek ve daha da önemlisi dinlemek istemişti. Onu inatçı, bildiğinden dönmez nemrut bir kız olarak kafasına takmıştı, ama ne var ki günler geceler boyu darağacının ipi boynuna takılı yaşamış bir kişinin duyduğu gizli korku ve tedirginliklerin ruhunda yarattığı bilinmez kargaşa ve çalkantılar da yok sayılamazdı. Bir insandı nihayet, taş parçası değildi. Şimdilerde dünyasın-

daki son kalmış varlıklar niteliğindeki çocuğu ve karısını bağrına bir önce basmak güdüsü, her ne pahasına olursa olsun bir sıcaklığa, bir güvene karşı şiddetli gereksinimi görmezden gelinemezdi.

Genç kadın durumunu ve gelişmeleri ayrıntılarıyla açıkladığı mektuplar gönderiyor, o yıldırım telgraflarıyla yanıtlıyordu. Kullandıkları bu iki farklı iletişim aracı, bu iki insanın o anlardaki ruh durumları kadar karakterlerinin de göstergesi değil miydi? Bu sayısız yıldırım telgrafların parasını kendisine gönderse, belki daha erken yola çıkabilirdi. Oysa adamın sabırsızlığına yıldırım telgrafları yirmi dört saat bile dayanmıyor, doyum sağlamıyordu ona. Kimi kez postacı gece yarılarında çalmaktaydı Şemsi Paşa'daki artık viran olmuş evin kapısını. Çünkü genç kadının yanında götürmek için ayırdığı (bir anlamda kıyamadığı) gelinlik yatağı ve yorganıyla, çocuk bezleri ve yağlı boya takımları ve kitaplar dışında, perdeler, halılar, kilimler, kap kacak ve ağır eşyalar, ceviz oymalar, maunlar, gümüş aynalar; yakın, uzak ve en uzak hısım akrabaya dağıtılmış, dağıtılmaktaydı. Kimi öylesine bir armağanlık, kimi de emanet olarak verilmişti. Ne zaman satarlar, satabilirlerse parasını Morova'ya göndereceklerdi. Biri dışında doğal ki böyle bir şey olmuyor hiçbir zaman. Çünkü daha başlangıçta, bütün bunları yanında götüremeyeceğini anlamıştı genç kadın. Kendisini bir atsa Morova'ya, ama atamamaktadır emanet bıraktığı eşyaları. Yıllar sonra, Morova'dan İstanbul'a geçici olarak geldikleri zamanlarda, bu kişilerden birinin evinde, bir-iki gün için konuk kalırdı anne oğul. Genç kadın kimi kez, renkleri solmuş, kötü bir biçimde bozulmuş bir kanepeyi, bir giysi dolabı ya da büfeyi, küçük oğluna gizlice işaret eder "Biliyor musun?" derdi hazin bir sesle "Bu benim çeyiz eşyamdı." Ya da bir başkasının üzerine hafifçe elini koyar, "Halamın düğün hediyesi" diye mırıldanır kırık dökük, "Oroz dibaktan ısmarlamıştı" diye anlatırdı. Bir keresinde, konuk kaldıkları evin helâ duvarına asılı, çerçevesi koyu kahve renkli ceviz tahtadan büyücek bir aynayı göstermişti. Bu, aslında menteşelerle birbirine bağlı üç parça aynadan biriymiş, modelini çocuğun babası çizip marangoza yaptırmış. Kadının tuvalet masası için. Evet, anıları, anılıklar, yadigârlıklar, geçmişte, dünde kalsalar bile bugün de mevcut olan şeyler. Kim haklı, kim haksız? Belki de sadece yürüyen yaşam haklı.

45

Bugün bunları, örneğin İzmir'de geçici olarak kaldığımız yolculuk günlerini anımsadığımda, anne-oğul, belki de abla-kardeş bu iki kişiyi, sanki üçüncü bir kişi olarak net bir biçimde görmekteyim: atlı tramvaylara binmişler parklarda, caddelerde dolaşmışlar, rıhtım boyunun sonuna kadar yürümüşlerdir. Burada tenha bir banka oturarak dinlenmektedirler. İzmir güneşi güneye özgü hızlı ve çılgın kırmızılarla, ama sessiz ve uzak kendi kendini yakıp yok etmektedir yüksek Yamanlar dağlarında. Sonra sular kararır. Tek tük insanlar geçer gider akşam karanlığında yanlarından; ellerinde paketler, evlerine giden, evlerinde beklenen insanlar. Nerden geldiği belli olmayan bir hüzün dolar içlerine. Kalkıp Kordon boyuna, Çarşı Caddesine ya da Konak Meydanı'na yürürler çünkü kum gibi insan kaynaşır bu saatlerde oralarda. Bu yüzden olacak, deminki yalnızlık duygusu yerini yavaş yavaş bir serüven duygusuna bırakır.

Kıl heybeli, çizmeli poturlu, iç bölgelerden köylüler; göğüs bağır açık gemi tayfaları, yabancı ülkelerin denizi ve kaptanları; altın köstekli yerli patronlar; hovarda kılıklılar meyhanelerde, kahvelerde. İzmir'in kibar, şık hanımları, onlar kadar şık, kibar ve ince bastonlu beylerin eşliğinde faytonlarla Kordon boyunca gezmeye çıkmıştır. Öte yanda çıplak sırtlarına örttükleri çuvalların bir ucunu kukuleta gibi başlarına geçirmiş hamallar, rıhtım caddesini dikine geçerek ambarlardan sırtladıkları tütün balyaları, kuru üzüm kasaları ya da keçiboynuzu çuvallarını, karşıda bekleyen mavnalara yüklemektedirler. Yalın ayak koştura koştura, donla ve neşeli makamlarla birbirlerini şevklendirerek. Sevinçli ve telaşlıdırlar çünkü işlerini ne kadar çabuk bitirirlerse o kadar çabuk ve hemen oracıkta sulara atlayacaklardır. Sırtlarındaki çuvalları atıp, ama yine hep beraber ve neşe içinde, sonra da berideki çay evine ya da yarındaki koltuk meyhanesine gideceklerdir. Ama takunyalı İzmir külhanbeyleri ve serserilerinin bu kadar bekleyecek sabırları yoktur. Rıhtımın biraz gözden kaçan ve taşları hâlâ sıcak olan bir köşesinde, mavi ispirto ya da kadere kısmete şarap şişelerini çoktan açmış ve yaydıkları gazete kâğıtları üzerine nevalelerini özenle dizmişlerdir: zeytin, ekmek, domates, bir ahtapot parçası ya da kızarmış bir

iki balık ve İzmir'in ünlü çekirdeksizi.

Kadifeden kesesi
Kahveden gelir sesi

Akşam ilerlemektedir. Bulanık, sarmal ve ılık bir denizde yüzmektedirler. Bir şarap denizinde, mis kokusu nefis ve döne döne. Gemiler, orospular yarı çıplak, ışıklar, uzaklardan çalgı sesleri, hepsi karma karışık ve sıcak ve sıkıntılı; es koca yiğidin bağrına es! Seslenilen imbat rüzgârıdır. Yedi kez kesilen ama yedi kez yeniden tazelenen imbat, İzmir'in ünlü eşek imbatı. Nedir ki yedincisi arkada, Rıhtım Caddesi'nden başlayarak sırtlara doğru yükselen tüm İzmir'i, şimdi bir ateş böceği düğününe, bir ateş böceği şenliğine davet etmekle görevlidir. En uzak, en yüksek bölgelere kadar buram buram, pırıl pırıl ve kıpır kıpır...

Bunu başardıktan sonra tümüyle kesilecektir, çünkü görevini bitirmiş, binlerce yıllık tarihsel kentini bir ışıklı âleme, bir gece serinliğine emanet etmiştir. Evet, bu roman bir macera romanı ve onun karmakarışık ve adsız kişileri arasında, bir lokantada yemek yiyen, bir gazinoda çay içen ve sonra renk renk cadde ışıkları altında bir gemiye uyumaya giden anne-oğul, belki de abla-kardeş, yine de mutlu iki roman kahramanı.

45

Estetiksel bir içgüdü bu. İyi kötü, yanlış doğru, yararlı yararsız gibi kategorileri olmayan bir özellik. Belki de var olma savaşına bu yolla katılımın gizli bir dürtüsü. Gül niye açar pembe pembe? Yaseminin kokusu niçin hoştur? Ve baldıran neden zehirlidir? Hele durun, bir kötülük yapayım da herkes şaşsın diye mi?

Adam oturmuş mağaranın ağzına, canı sıkılıyor. Demin koca bir yaban boğasını parçalayıp yedi mağara halkı. Kimisi uyuyor içeride şimdi. Oynaşanlar var köşe bucakta, ah vah sesleri geliyor falan. Birisi de yumruğunu şakağına dayamış bir kuytulukta oturuyor. Ama kızgın gürültü yapan çocuklara. Defolun gidin mamut oğlu mamutlar, diye küfrediyor. Buna kafa derler. Hey bre! Mağaranın ağzında oturan adam da yaptı bütün bu

eylemleri: yedi, içti, oynaştı, uyudu, uyandı, çocukları kovaladı çevresinde vız vız eşek arıları gibi dolaştıkları için. Ama hayır, yine de içindeki sıkıntıyı atamadı. Ne etse eğleyemiyor kendini bir türlü. Elindeki taş baltasını evirip çeviriyor belirsiz, nedensiz bir iç üzüntüsüyle. Ona hep eziyet eden bir doluluk bir boşluk var içinde sürekli. Pekiyi bu nedir? Kalın, yarı hayvan kafasıyla bunu nasıl yanıtlasın? Sıkılıyor işte, o kadar. Esniyor, kaşınıyor, geğiriyor, kalkıyor, yeniden oturuyor. Cıgarası olsa ya da koca bir kaya oyuğu şarabı! Kurtulur belki bu sıkıntıdan, biraz neşelenirdi ama ne kadar süre için? Hayır, bu kesin bir çözüm değil. Zaten bunlara belki beş bin-on bin yıl sonra sahip olacak. Çağ, avcılık çağı, toplayıcılık çağı. Durum ümitsiz görünüyor.

Çocuklar da amma bağırışıyor. Yaban boğasının kuyruğunu paylaşamıyorlar bir türlü. Bir kadın da durmadan yılışıyor "hadi" diyerek. "Canım daha demin yaptık". "Ama ben değildim ki o". Sarılmış boynuna çekeleyip durmakta. Ne kadar sıcak kolları. Soluğu da taze taze yabani boğa kanı kokuyor. Ama adam yine sıkıntılı. Birden parlıyor kadının gözleri, adamın omuzlarından rastlantı olarak yere bakarken. Toprakta bir boğa kafası var. Adam taş baltasıyla bunu toprağa çizmekte farkında olmadan. Sahi yahu, bir yabani boğa kafası bu. Adam da şaşırıyor çizdiği bu resme bakarken. Çocuklar çatal bıçaklarını kapmışlar yemeğe üşüşmüşler bu kafayı. Büyükler güçlükle engelliyorlar, çünkü onlar biraz tattılar, toprak tadına benzettiler. Biri de çimenimsi buldu. Demek ki bu hayvanın eti yenmez. Belki de 'Her kuşun eti yenmez' atasözünün ilk atası bu deneyimdir. Çocuklar neyse, ama bir avcı var ki içlerinde onu durdurmak çok güç. Kapmış son model kaya parçalarını kafaya saldırıyor. Yahu dur, etme eyleme! Dinlediği yok. "Görmüyor musunuz?" diye bar bar bağırıyor, "Boynuzları ne kadar uzun ve sivri! Bir kalktı mı yerden halimiz dumandır." Adam dev gibi, üstelik gayet de öfkeli. On yıl boyunca Anadolu'da Romalılara kan kusturan Pontus Kralı IV. Mithridates'in atası bu, belki de bu azman boyu nedeniyle, ama başka bir söylentiye göre 'sansür' kavramının ilk somut örneği. Neyse ki demin içerde gürültü yapan çocuklara "mamut oğlu mamutlar" diye küfredip "Kafa bu" diyen adam imdada ye-

tişiyor. Saçı sakalı yerleri süpürdüğü için post giymeyi gereksiz bulmuş. "Hım!" diye uzun uzun bakıyor yerdeki boğa kafası resmine, sonra "Aman," diyor bilge bilge ve ağır ağır "buna dokunmayın, bu bütün boğaların özüdür. Dünyadaki bütün boğalar bundan türemiştir. Onlar doğar, büyür, ölür ama bu ebedi ve ezelidir. Hiç değişmez ve ölmez, doğal ki biz öldürmezsek." "Peki, nasıl öldüreceğiz?" diye soruyor sansürlerin dev gövdeli atası. "Ebedi ve ezeli bir silahla" diyor ihtiyar, "Bütün silahların aslı olan bir silahla" ve bizim ressama bakıyor. Söylentiye göre ihtiyarın bu veciz konuşması, onbinlerce yıl sonra, Platon'un idea teorisini kurmasına neden olmuş. İçlerinde A isminde biri, bir fikir atıyor ortaya (onun bu adı daha sonra Ahmet, Avram, Agop, Andon, Aynştayn gibi A ile başlayan bütün adların atası olacaktır). "Bu kayalarda dursa daha iyi" diyor, mağranın duvarlarını gösteriyor. "Hiç değilse çoluk çocuk çiğnemezdik. Duvarlara bakıp seyreder, saygı gösterirdik." Doğru söze ne denir, herkes onaylıyor ve ressam bakıyor. Ressamın karnında garip bir fermantasyon geçmekte. Ondan tüten buğular beynini mest ediyor. Bir mutluluk içindedir, şimdiye kadar tatmadığı, ama hep hasretini çektiği garip, mavimsi bir mutluluk, bir dinginlik, bir doyum. Oh be dünya varmış. Demek aradığı buymuş. Rayına oturdu artık yaşamı. Mağaradaki öteki insanların ileri sürdükleri fikirler, akıl yormalar dışında çok özel, çok bireysel, sadece özüne bağıntılı bu özlemek-kavuşmak olayı, hedefini bulan, kendini gerçekleştiren bir dürtü. Onur duyuyor mu? Duyuyor ama bu hiç önemli değil. Bu hiç aklından geçmiş değil. Beğenseler, beğenmeseler de o yine yapacak bunu. İşi budur çünkü. Gece, resmini ilk fark eden kadınla birliktedir. Kadın da eski kadın değildir, öyle coşkuludur ki bu kadarı olamaz. Dünyanın ilk ressamıyla yatmanın sezgisi, ayrıcalığı, kadınlığını kışkırtmaktadır. Çünkü yaşamın kısırlığını, sınırlılığını aşmaktadır adamın gücü. Yeni çizgiler, yeni renkler, sözler, anlayışlar, duygular gelecektir bunun peşi sıra. Kadın duymaktadır bunu. Çünkü o da bu yolun yolcusudur bir anlamda. O da bir başka biçimde yeni zihinler, yeni duyarlıklar doğuracaktır etiyle, kemiğiyle, kanıyla. Karşılıklı bu iki içerik birbirine saygıyı, sevgiyi ve coşkuyu gündeme getirmektedir, şimdiye kadar tadılmamış bir

başkalıkta ve basamaklarda. Birbirlerine aman vermemektedirler yaklaşımlarında. Kadın bir anlık aralık bulur "Ne kadar güçlüsün" der, "Tıpkı bir boğasın". Adam "Sus" der, "duymasınlar, sonra beni de yemeye kalkarlar". Kadın atar kahkahayı, "Ne kadar espirilisin" diyerek, "biliyor musun, sadece sen güldürüyorsun beni, ötekiler pek ağır canım." Adam homurdanır sempatik sempatik "Hadi biz işimize bakalım." Kadın "pekiyi" der yavaşça, tıpkı yaşamında bir erkeğin önerisini ilk kez kabul ederken, dudakları ve koynundan dökülen o ürkek, utangaç ve titrek ilk pekiyi demesi gibi. Çünkü adamın kıyasıya yaşamak zamanıdır. Yaşamak ve yaratmak, ana rahminde birbirinin kanıyla beslenen ikizler niteliğindedir. Biri ötekini gerektirir hep. Şimdi ikisine de gerekli olan kıyasıya yaşamaktır. Dışarda yabanıl hayvanların sesleri gelmektedir ama ay sakin, bilge bilge gülümsemektedir. Çünkü herşey evrenin yasaları uyarınca oluşmakta ve gelişmektedir.

49

Burada Üsküdar'daki eşyalar konusuna dönmek istiyorum. Çünkü daha sonra annemle babam arasında kanayan bir yara, daha doğrusu babam tarafından kanatılan bir yara niteliğine bürünmüştür bu konu. Ne var ki anlatacağım üzere, bir yanlış anlama ya da bir bahaneydi özünde.

Babam, Ankara'dan sürgün olarak Mordoğan'a gelir gelmez, annemle benim çarçabuk yanına gitmemizi ister. Ne var ki yolculuk için para, daha doğrusu bu parayı sağlayacak kaynak bulamamaktadır annem çünkü anne tarafından yakınlarımız yukarıda belirttiğim üzere İstanbul'dan uzakta, kendilerini savaş sonu yaşama uydurma çabasındadır. İstanbul'da kalanlarsa, savaşın bellerini büktüğü zorlukla geçinen çoluklu çocuklu şehit dulları ya da ihtiyarlardır. Annem, baba tarafına başvurur, yani kaynanasına (aynı zamanda halası). Babaannemin de, o aralık hemen çıkarıp vereceği birikmiş bir parası yoktur. Zaten babam Üsküdar'dan alınıp Ankara'ya İstiklâl Mahkemesi'ne götürüldüğünden beri, sıfıra inen ekonomik gücümüz yüzünden hem babamı hem bizi parasal açıdan destekleyip durmaktadır. Dedemden miras kalan emekli maaşını beklemektedir o da. Öte yandan bu

maaşı alabilmesi için bir aydan fazla bir zaman gerekmektedir. Annem bu durumu bildirir babama. Ne var ki, babamda özlemler, istekler, tutkular ağır tren katarları gibidir. Bir kez hareket etmeye görsünler, artık onları ne gereklilikler ne zorunluluklar ne de mantık ya da mantıksal açıklamalar yollarından ve hızlarından alıkoyabilir. Üstelik böyle engeller onları tam tersine ve büsbütün hızlandırır, ateşlendirir. Kırar geçer, ezer geçer önlerine çıkanı ne pahasına olursa olsun. Kendi deyişiyle sonra acı çekeceğini bile bile yine de yaparsın. Onu barbar ve aynı zamanda masum kılan da bu ikilemli doğasıdır zaten (onun bu ruhsal tutumuna birçok kez değineceğim). Annemin açıklamalı mektubuna karşın, bu sefer "Ucuz pahalı deme, sat bütün eşyaları gitsin" diyen telgraflar yağmaya başlar. İşte kritik nokta burasıdır. Annem eşyaları yol parası çıkaracak düzeyde satamamaktadır. Bu satamaması, satmak istemediği için mi yoksa açıkladığı gibi alıcı bulamadığından ötürü müdür? Ama kimi gerçekler ve sonuçlar onun alıcı bulamadığını ya da yok pahasına satsa bile yolculuk için gerekli parayı sağlayamadığını doğrulamaktadır. En başta kime satacaktır? Bunun için önceleyin bir bilgisi ya da deneyimi yoktur. İkinci olarak savaş zenginleri tıka basa her türlü nesneyle doygundur. Kaldı ki kullanılmış nesneyi niye alsınlar? Satabileceği orta kesimse, o günün savaş bitimi koşullarında bir şeyi satın almak değil, bir şeylerini satabilmek çabası ve telaşı içindedir. Gayrimüslümlerin büyük bir çoğunluğu –o zamanki İstanbul nüfusunun neredeyse yarısıdır- ya kaçmış ya da kaçmak üzredir. Arkalarında hanlar, hamamlar ve dağlar kadar mal mülk bırakmaktadırlar. Bu bakımlardan babamla annem arasında bir belâ olmuştur eşyalar. Birisi durumu "nesnel" öteki "öznel" açıdan yorumlamaktadır çünkü. Bu yüzden de bir sağırlar konuşması niteliğine bürünmektedir aralarındaki iletişim. Annem bir yandan satamamaktan, babam satılmayışından bunalım geçirmektedir. Her telgraf geldikçe annem çıldıracak gibi oluyor. Zaten bir şey yapamamaktan üzgündür. Yarasına tuz basıyor her telgraf. "Şeytan, git tutuştur hepsini" diyordu, "Bir kama da kendi karnıma (beceriksizliğine kendi de kızdığı için), o da ben de kurtulurduk." Öte yandaysa, babam hırstan mı diyelim özlemden mi, artık tir tir titremekte, nasıl oluyor da hâlâ yola çıkamadık

diye yerinde duramamaktadır. Bu yüzden de bir telgraf daha bir telgraf daha... Kendini bu yolla yatıştırmaya çalışmaktadır.

Bu durumu çok iyi anlıyorum, çünkü buna benzer bir olayı ben de yaşadım. Hiçbir şey eylemiyordu sana mektup yazmaktan başka beni. Yazıyordum yazıyordum. Yazarken de hafifliyordum. Bu hafiflemeyle "Oh kurtuldum" diyerek gündelik yaşama katılıyordum, ama nedir ki bir süre sonra, ışıkların yavaş yavaş sönmesi gibi, çevrem, ruhum gittikçe kararıyor, belirsizleşiyordu. Simsiyah bir şemsiye açılıyordu üstümde ve öyle bir aşamaya geliyordum ki adeta koşarak gidiyordum yine yazmak, yine yazmak için. Hangi durumda, kimlerle ve nerede olursam olayım, ama ne gariptir ki hiçbir şeyi görmeyerek duymayarak yaşadığımı sandığım o günleri şimdilerde, üstelik ayrıntılarıyla anımsıyorum. Örneğin lokantaların pırıldayan tertemiz camlarını, masalardaki beyefendileri hanımefendileri, garsonların keskin ve kibar ikramlarını, iskelede çırpınan suları, sallanan kayıkları. Vapurlar geliyor, vapurlar gidiyor, martılar sekiyor dalgalarda. Belediye Gazinosu'ndaki güneşliğin, yeni yıkanmış branda bezi kokusunu duyuyorum. Çocuklar dondurma alıyorlar ayakta sivri külahlarla sütlü, çikolatalı, gelincik gibi kırmızı olan vişne dondurmaları; iskele esintisinde bir kızın etekleri dolanıyor baldırlarına, bacakları çıplak, parlak, atletik; donunun bir parçacığı görünüyor: yemyeşil. Ama senin gözlerin de yemyeşil ve hamallar kahvesinde çay nefis. Ve tütüncü Madam Katina o görkemli poposundan gururlu ve vakur bana iki paket daha Birinci sigarası uzatıyor ve yaz güneşi tatlı tatlı ensemi yakıyor. Ne garip! Kâbus sandığım bunlar mıydı diyorum şimdi. Ya o apacı bir tad olarak duyduğum kırılmış hayallerimin acısı? Ne tatlı gençlik heyecanıymış meğer. Öte yanda annem gidiş vaktini bekleyip (babaannemin vereceği parayı) günlerini sayarken, korku içinde yaşamaktadır Üsküdar'da. Kime güvenirsin? Eş dost akrabaya, ama en önce devlete. Ya devlet de seni düşman bellemişse, en hafifi seni aforoz etmişse, o zaman içine düşülen salt, yani yüzde yüz bir güvensizlik, korku ve kuruntudur. Yaşamayan bilmez, bilemez çünkü devlet çekti mi elini arkandan, eş dost, akraba da korkuya kapılır. Kapalı açık senden uzaklaşmak ister. Zaten yanında yakınında olsalar da ne önemi var? Sinek

vızıldasa ödü kopar iki tarafın da. Devletin sana düşman oluşu ya da çekimserliği, senin kadar onları da güçsüz, etkisiz kılmıştır. Yavaş sesle konuşurlar, sağa sola arkalarına bakınırlar yanında oldukları zaman. Herkesin çoluğu çocuğu var, kendi hayatı, düzeni var korumak istediği. Kuşkusuz babam da yaşıyordu bu havayı, üstelik daha bozuğunu. Çünkü devlet kimi kez gücünü, iktidarını kanıtlamak ister arada bir yazarlarına, sanatkârlarına, kısaca düşman bireylerine. Bunun için de orasını burasını eller özel yaşamlarının, istediğin kadar normal ve masumca yaşasan da. Buna polis sözcüğünde 'yıldırma' ya da 'caydırdma' adı verilir. "Sakın ha, gözümüz üzerinde" gibilerden bir gözdağı vermek için. Nitekim babam Mordoğan'a vardığı ilk haftalarda birtakım patırtılar gürültülerle uyanırmış ansızın ıssız gece yarılarında. Sözde sarhoşlar ya da serseriler birbirleriyle kavgaya tutuşuyormuş. Ya da "Hayt bre...Heyt..."gibi nağmeler. Kimi kez evin yakınlarında üst üste bombalar patlıyor, silah atılıyormuş. Babam giyinik olarak sindiği pencere kenarında böyle kaç gece sabahı etmiş, kıpırdamadan. Belki pencereden içeri taş, yanar bir şey ya da bir patlayıcı atılır kuşkusuyla. Bunlardan kimseye, en yakınlarına bile söz etmezdi. Birincisi, âdeti olduğu üzere dert dökmeyi sevmediğinden ama daha önemlisi "Neme lâzım" derdi. "Bir söylentiye neden olur da vay devleti suçluyor diye başıma yeni dert açılır." Biz annemle Mordoğan'a gittikten sonra seyrek olsa bile, bunlara benzer garip olaylar sürmüş gitmiş. Hemen idare lâmbasını söndürüp avluya indirirmiş babam bizi, gece giysileriyle; avlu komşusu Giritli süngerci Hayri Kaptan'a ve ailesine güveniyormuş, hiç değilse annem ve benim için. Bunlar babamın kuşkuları değildi.

53

Ve sabahlardan bir sabah annem son kez uyanıyor Üsküdar'daki evde. Bu aynı zamanda çocukluğunun, gençliğinin ve anne oluşunun İstanbul'daki son sabahıdır. Çünkü teyzekızı Behiye teyzeyle yerini haritada arayıp bulmuş oldukları Mordoğan'a, babamın sürgün olduğu yere bugün yolcu olacaktır. Karışık duygular içindedir. Bir yandan aylardır süren kuşkular, korkular, özlemler nihayet kesin bir sonuca erişmiştir; çünkü pa-

ra bulunmuş, götüreceği eşyalar dışında ev baştan aşağı boşaltılmış (bunun altından kalkamıyacağını sanıyordu), gidiş bileti de alınmıştır. Bunların tamamlanması ona huzur veriyordu. Bir de şu var ki tehlikelerle dolu ve sonu belirsiz olsa da serüven yine serüvendir (yaşamının bu yeni başlayan dönemini serüven olarak görüyordu). Kim bilir hangi unutulmuş göçlerden, kaçışlardan, yeni bir yurt ve yaşama yönelik büyük yer değiştirmelerden arda kalan ve doğamızda hep saklı duran serüven, yani bilinmeyeni merak heyecanı onda da uyanmıştı. Giritli kanı taşıyordu damarlarında. Ailenin çok uzak geçmişinden yakın tarihine kadar bütün ataları yurtlarından uzak seferlere çıkmış askerler, gemiciler, kervancılardı. Bunlara ek olarak gençliği, benim ve babamın varlığı ona güven veriyor, yalnız olmadığını, birbirine sarılı bir üçlü olarak dünyaya ve yaşama karşı küçük bir cephe oluşturduğumuzu duyuyor, bu da onun gizli güçlerini, direncini, savaşma arzusunu ateşliyordu. Kuşkusuz kişinin sağlam, yalın, güçlü yanlarıydı bunlar. Ruhunun ibresi bu yana dönünce o zaman cesaretleniyor, özgürleşiyor gereğine göre davranmak yeteneğine kavuşuyordu. Ne var ki onda bunlar kemikleşmemişti daha. Gelecek yaşamında hangi kalıba dökülecek henüz kestirilemeyen belirsiz duygu ve içgüdü kaynaşmaları, kalkışmalarıydı sadece. Son çözümde, alt tarafı okuldan yeni çıkmış genç bir kız kimliğindeydi çünkü. Bu yüzden ruhundaki ibre fazla kalamıyor, bir anda ters tarafa çark ediyordu.

O ilkel ve uzak kasabada nasıl yaşayacaktık? Bir daha acaba İstanbul'u görebilecek miydik? Ben ne olacaktım? Dile kolay, yirmi yıllık bir sürgünlüktü bu. Babamı rahat bırakacaklar mıydı? Üstümüze vurulan siyasal damgayla dost, arkadaş, akraba hiçbir dayanağımızın bulunmadığı yabancı bir ortamda, çok olası ki düşman bir ortamda, nasıl bir yaşantı tutturabilecektik? Düşünmekle de çözümlenmeyen sorulardı bunlar aynı zamanda. Kuşkusuz bir yanlarıyla mantıksal sorulardı, ama üstlerine varınca onu tüketiyor; "Keşke benim yerime cenazem çıksa şu kapıdan da kurtulsam" diyor, gözyaşlarını tutamıyordu. Bunlara ek olarak Türk ya da Osmanlı edebiyatı denilen melodramik, içli bir dünya görüşüyle yetişmiş; soyut, kırılgan, kendine durmaksızın dert arayan nazenin dizelerin eğiti-

minden geçmişti. Kabalığa, hoyratlığa karşı olarak her insanda az çok bulunan iyi şeylere, güzel şeylere, saf ve seçkin şeylere yönelik kişisel eğilimine (keşke böyle bir eğilimi bulunmasaydı) okul ve toplum ancak böyle bir seçeneği tanımıştı. Bu yüzden, şimdi karşı karşıya kaldığı ters yaşam gerçeği, bu tür bir besinle beslenmiş ruhundaki acıyı ve ezikliği büsbütün körüklüyor, onu mızmızlaştırıyordu. Sanatla ilgili kavramlar neyi ileri sürerse sürsün, temelde sanatçı acı çeken insanın yanında bulunan kişidir diye çok kez düşünmüşümdür. Nasıl olup da tümüyle bunalıma düşmediği yine de şaşılacak bir şeydi çünkü gerçeğin bizzat kendisinin verdiği acı kadar, onu algılayış ve yorumlayış tarzı da onu yiyip bitirmekteydi. Hülya ve umutlarına, çaba ve özverilerine ters olarak, bir anda tamtakır kalmış bomboş bir evin (bir anlamda bir yaşamın) pencerelerinde gri bir sabah kar serpelerken 'karlar ki düşer ağlar, düşer ağlar' gibi dizelerle karşı durmak, her babayiğidin harcı değildir kuşkusuz. Özetlersem, içinde bulunduğu durumu en basite indirgemek (böyle zamanlarda en geçerli yol buydu) ve kangren olmuş geçmiş yaşamını tümüyle ve bir çırpıda kesip atmak gibi bir anlayış, deneyim ve bir başka kültür besininden yoksundu. Öte yandan, bir hödük gibi davranamıyordu, çünkü doğasındaki duyarlılık buna engeldi (keşke böyle bir niteliği olmasaydı, çünkü belki bir hödük olarak daha rahat ederdi). Bu yüzden İstanbul'daki son gününün bütün sonlarını elliyor, üzüntüsünü artıracağını bile bile babamın daha sonraları 'enti püften hassasiyetler' diye adeta saldırgan bir tutum aldığı bir ruh durumuna düşüyor, titremeye başlıyor, kendi kendine "Keşke benim yerime cenazem çıksa şu kapıdan kurtulsam" diye kaderine küsüyor, gözyaşlarını tutamıyordu.

Sevgili dost, eski sevgili, sen de bilirsin, yaşamdaki 'son'ların zaten sırf son olmaları yüzünden kendilerine özgü kederli bir kişilikleri olduğunu. Üstelik bu son, iple çekilen bir son olsa bile. Kişi bir yandan yeni bir dönemin kıvancını yaşarken, bir yandan da o vakte kadar aklının ucundan geçmeyecek türde duygulara yakalanır. Çünkü bırakılan 'şey' bu son anda ansızın dokunaklaşır, bir masumiyet, bir boynu büküklük kazanıverir. Oysa o şeyden ayrılmak ne kadar da çok özlenmiştir. Belki de bu tür bir etki-

lenimden midir nedir, kişi zamanında içine sindiremediği, isyan ettiği dönemin olaylarını daha sonra başkalarına tatlı anılar gibi anlatmaktan zevk duyar. Okul yaşamından bir örnek alalım. "Tarihçi bir Baba Rumiz hocamız vardı, bir tokat patlattı bir gün ama biz de az değildik" gibilerden zamanında hiç de hoş kaçmayan bir olayı, hoş bir anı olarak canlandırmak ister. Bir bakıma 'eski'den özür dilemektir bu. Zihince hep mahkûm ettiğin, bu yüzden de üstün körü geçirdiğin zamana bir acımadır. Çünkü o dönemin içinde bile tatlılıklar olduğu sanısına kapılır insan. Kaldı ki annemin o sabah karşı karşıya kaldığı 'sonlar' istenen değil, zorla kabul ettirilen sonlardı. Biri kadın öteki erkek iki genç insanın kollarını sıvayarak özveri ve duyarlıkla gerçekleştirmeğe ve yürütmeğe çalıştığı bir yaşamın ansızın boynu vurulmuştu. Üstelik haksız yere, üstelik doğuştan kuşkulu doğalarına karşın, uzak ya da yakın bir tehlikenin olmadığını sandıkları bir zamanda... Babam ki birazı aristokrat birazı aldığı kültür tarzından, birazı da damarlı doğasındaki bir özellikten ötürü şikâyet etmeyi, dert dökmeyi kafasını kessen yanına yaklaştırmazdı. Yaşamına yapılan bu saldırı için şikâyetli ve dertli bir dil kullanırdı. "Yahu" derdi, "köşemize çekilmişiz, masumca kendi halimizde yaşayıp dururken, o da ne, küt kafamıza bir orta çağ topuzu iniveriyor." Ardından da sözlüğünde bulunmaması gereken "mukadderat, kader, akıbet" gibi kavramlar kullanırdı. Bunları niçin kullanırdı? Ona göre ben şimdi (on, on bir yaşlarındayım) söylediklerini anlayamazmışım belki, ama daha sonraları anlayacakmışım. Gerçekten de öyleydi. Tümcelerinin bırak anlamlarını, kullandığı bu sözcüklerin ne anlama geldiğini bilmiyordum. O kadar ki, bunları söylerken deniz kenarında yürüyorduk. Hava rüzgârlı ve bulutluydu. Konuşurken elini havaya kaldırıp durduğu için, mukadderat ya da kader, akıbet sözcüklerinin gökyüzüyle, daha doğrusu geçip duran kara kara bulutlarla ilgili bir şey olduğunu sanıyordum. Kafam büsbütün karışıyordu. Ne var ki bu konuşma ya da benzerleri kafama iyice oturmuştu (anlasam da anlamasam da ben babamı her zaman büyük bir özenle dinler, sözlerini ve hareketlerini kafama iyice yerleştirirdim çünkü konuşma tarzı beni çok etkiliyordu).

"Puslu, zaman zaman karlı bir şubat sabahıydı" diye anlatır o sabahı

annem. "Kucağımda seninle, bir şeyin unutulup unutulmadığını son kez denetlemek için yukarıdan aşağıya evi dolaşıp kapıları kapattım." Bu aslında bir vedalaşma törenidir odalarla. Yukardaki en manzaralı oda, babamın çalışma odasıdır. Bütün ufkuyla Marmara'yı içine almaktadır (babamın daha sonraları, annemden boşandığında, sefertasına benzettiği bu evle ilgili tek söz ettiği nokta, sadece bu manzaralı konumuydu). Gerideki yatak odası, set üstündeki ağaçlar yüzünden loş ve gölgeliydi her zaman. Alt katta yemek, bitişiğinde uzun bir salon ve güneyde sol köşedeki, hepsinden daha sıcak ve güneşli olan, benim doğduğum oda (onları önceki, yani döşeli en küçük nesnesine varıncaya kadar ve bu son boş halleriyle hep anımsayacaktır annem. Üstelik daha sonraki zamanlarını bile kimler oturuyor, kimler yaşıyor diye düşleyip düşünecektir). Sonra gelip, babamı sabahları uğurlayıp akşamları da gelişini beklediği sofadaki pencerenin yanına oturuyor ama şimdi beklediği Nedim amcası. Hammallarla gelip bizi Sirkeci'den Mordoğan'a kalkacak olan vapura götürecek. Ama zamanı şaşırmış, öyle erken kalkıp buraya oturmuş ki "Zahir" diyordu, "eski alışkanlığımdan olacak", çünkü babam sabahları Salacak'tan 6.45 vapuruyla gidermiş İstanbul'a. Nitekim ölü bir ışıkla yavaş yavaş aydınlanmağa başlamış önümüzdeki yokuş aşağı inen İskele Sokağı. Mahalleden 6.45 vapuruna gidecek insanlar tek tük kapılarından çıkmaya başlamış. Sütçü de geçmiş katırıyla bizim eve bakınarak. Birbirleriyle anlaşmışlarmış annemle babam. Annem burada, babam da Salacak vapurunun kıçındaki son pencerenin önünde otururmuş hep. Böylece birbirlerini seçemeseler de gemi İstanbul'a tam dönene kadar nerede olduklarını bilirlermiş birbirlerinin. Sabah da akşam da böyle ama annem uzun boyundan babamı vapura binerken ya da çıkarken tanırmış.

Masallarımız hep şöyle biter: onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine. Güzel, güzel de, bu anlamda yaşamın bir amacı olup (masalda sevgililerin birleşmesi) bu amaca eriştin mi herşeyin çözümlenip bittiği ve artık 'ebedi bir mutluluk' başladığı kanısına dayanır bu düşünce. Yani yaşamın duralak bir şey olduğuna. Oysa yaşam ne başlamakta (doğum dışında) ne de bitmektedir (ölüm dışında); sadece devam edip gitmektedir, yeni

düğümleri, yeni çözümleriyle. Bu kaçınılmazdır işte. Ve kaçınılmaz olan bu yaşam düğümlerini ya da boşluklarını, kimileri mal mülkle, kimileri serüven ya da hovardalıklarıyla, üstelik kimi kez kavga ve gürültüyle birbirini sersemletip doldurmaya ya da çözümlemeye uğraşır. Acaba çözümleyebilirler mi, doldurabilirler mi ya da ne vakte kadar başarırlar? Hangi sonucu verecek olursa olsun bunu yaşamak bireylerin hakkıdır yine de. Yaşamını denemek hakkı, eş anlamda bilincini, duygularını sınamak, geliştirmek hakkı. Bu hak tepeden inme ve sorgusuz sorusuz elinden alınırsa acılar çıkar ortaya, çünkü "ebedi olacak" denilen şeyin (oysa ebedi diye bir şey yoktur) haksızca kırıldığını düşünür. Üstelik daha önemlisi, deneyiminin sonucunu göremediği için takılır kalır kafası bu mitosa. Gelişmesi durur. O mitosun çevresinde daireler çizmeye başlar. Tıpkı annemde olduğu gibi. Annemle babam da yaşamlarını o dönem böyle duygusallıklarla çözümlemeye ya da doldurmaya çalışıyorlarmış. Babam kimi kez "Seni aldattım bugün Hamdiye" dermiş gülerek. Aldattığını söylediği, vapurdaki işaretledikleri pencereyi o gün birine kaptırıp bir başka yerde oturmasıymış, ama annem bu tür bir zorunluluğa düşmediği için sabah akşam dört yıl boyunca aynı pencere kenarında sadakatla nöbetini tutmuş. Bir zaman sonra kundaklı olarak ben de katılmışım bu nöbetlere. Bilmiyorum babam ne dereceye kadar içten ortaklaşıyordu bu ve benzeri duygusallıklara. Doğar doğmaz tutulan İngiliz dadılar aracılığıyla ve daha sonra yoğun bir biçimde kendini verdiği esrarengiz İngiliz kültürüyle ve feleğin zembereğini kırmış (annemin deyimi) yaşantısıyla, bu Üsküdar yaşamının düzeni içinde neyi deniyor ya da kanıtlamak istiyordu? Şu da var ki, en ağır hüküm giymiş mahkûmlarla dokuz yılını geçirdiği cezaevinden hiç çıkmayacağı kesinken (müebbet hapis cezasına çarptırılmıştı), koca Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle doğan büyük kargaşada bir yolunu bulup ansızın kurtulmuştu. Bundan da önemlisi dün cezaevi parmaklıkları arkasındayken, şimdi çarçabuk sevdiği bir işe, dostlara, bir eve, sabah-akşam yolunu gözleyen kendinden on altı yaş küçük bir kadına, bir evlâda sahipti (kafasında güvercin sürülerinin uçuştuğu kesindi). Bu umulmadık bir nimetti. Bu yüzden bu nimetin kurallarına içtenlikle uyuyor bir şükran borcu biçiminde destekli-

yor olabilirdi. Belki de asıl kimliği, kendini dışa vuracak güçte değildi henüz, yani bir nekahat dönemi geçiriyordu. Ya da keskin virajlarla dolu karmaşa içinde geçmiş bir yaşantıdan sonra, yalın, sade, düz, daha doğrusu herkesinki gibi genel geçer bir yaşamı özlemesi de mümkündü. Kafasında güvercin sürülerinin uçuştuğu bir zamanı yaşıyordu. Romantik hamurundan gelen bir duyarlılıkla genç masum bir kadının (annemin) duygusal hülyalarına belki şimdilik saygı duymakta, ona verilenin karşılığını göstermek istemekteydi. Son bir olasılık da, annemin karşısında her bakımdan kesin egemenliğinin tadını çıkarıyordu. Diyeceksin ki, peki bu ilişkide 'sadece bir sevi' söz konusu olamaz mı? Doğal ki olabilir ve böyledir de, çünkü bütün yaşantısının kanıtladığı gibi sevisi olmazsa, bu adam hiçbir şeye elini sürmüyor, hiçbir şeyi umursamıyordu. Yalnız sorundaki 'sadece' sözcüğünü çıkartmak gerekir. 'Sadece' sözcüğünü kullanmak için onu on dört, on beş, bilemedin on altı yaşına indirmeliyiz (bu da belli değildir ya neyse). Oysa karşımızda dört yabancı dil, yani asıl kaynaklarından dört kültürü bilen, en seçkin kişilerle olduğu kadar en ağır suçlularla da diz dize yaşamış, kısacası feleğin çemberinden ve çoluk çocuklu iki evlilikten geçmiş otuz beş yaşında bir adam vardı. Diyeceğim şu ki, olasılık olarak saydıklarımız, tek başlarına alındıkta, cansız soyutlamalardan başka bir şey olamazlar, ancak bir araya geldiklerinde kan yürür onlara, o zaman somutlaşabilirler, vücutlaşabilirler. Yani babamın kendisi ya da ona en yakın olanı olabilirler. Birbirlerine oranla hangi ölçüdeydi katılımları, yani dozları neydi? Bunu saptamak kuşkusuz olası değil. Zaten değişken bir nesne olan insan ruhunda (hele babam gibisindekiler için, izin verirsen biraz da benimki gibi), bunların ve benzeri tüm öğelerin sürekli olarak belli bir ölçüde saplanıp kalamadığını, yaşamın anları içinde (belki de gerekleri demeliyiz) birbirinden kimi kez daha çok ya da daha az durmaksızın miktar değiştirdiğini de düşünmek gerekiyor. Ama zaman gelir bunlardan kimileri dibe çöker, gerekleri kalmamıştır. Doyum onları etkisizleştirmiştir ya da anlayış başkalaşmıştır falan filan. Ne var ki, bu durumda bile insan ruhu için bir saptama yapabilir miyiz? Yapamayız. Nerede, nasıl, ne zaman? Belki son nefesimizi verirken içimizdeki o sıvı öyle bir çalkalanıverir ki,

tortu dediklerimiz yüzeye, yüzeyde dediklerimiz tortuya dönüşmüştür. Peki, buna son kalıcı kimliğimiz diyebilir miyiz? Bence yine diyemeyiz, çünkü birkaç saniye daha yaşayabilseydik, olasıdır ki tablomuz yine değişecekti.

Kimi geceler herkes derin uykudayken bu adam yavaşça kalkıyor, cezaevinden arta kalan bir alışkanlıkla evinin karanlık salonunda ve sessizce, şafaklara kadar bir aşağı bir yukarı volta vuruyordu ya da gece lambasının sönük ışığında, çıt çıkarmadan saatlerce benim ve annemin uykudayken resimlerimizi çiziyordu. Birisi çıkıp da bunları saklamazsa, ortalıkta bir süre süründükten sonra pek çokları gibi yok olup gidiyordu. Neler düşünüyor, neler düşlüyor ya da kuruyordu karanlıkta bir aşağı bir yukarı volta vururken ya da sessizce ve eli dışında kımıldamaksızın loş ışıkta şeytan gibi resimlerimizi çizerken hangi hazırlıkların başlangıçlarını yaşıyordu? Onu çoğunluktan ayıran, hem barbar hem masum kılan kendisinin bile bilmediği bir 'sille' mi büyüyordu içinde? Kime karşı? Bundan şimdilik ne ben, ne annem ne de kendisinin haberi vardı. Bir süre sonra ben ve annem yiyecektik bu silleyi ama daha vakit vardı. Önce akılda olmadan İstiklal Mahkemesi'nin sillesini yaşayacaktık hep beraber. Bizi yolcu etmeye gelen tek kişi annemin Nedim amcasıydı (babamın dayısı). Annemin, özellikle babamın tarafından her akşam evimizi dolduran bunca kişiden hiç kimse ortalıkta görünmüyor. Siyasal bir suçla suçlanan her kişi ya da yakınlarının gayet iyi bildiği gibi, böyle durumlarda eş dost önce bir heyecanlanır. Sonra sanki kendilerinden gizli tutulmuş bir gerçekten yeni haberdar olmuşcasına (oysa böyle bir şey yoktur) birden ya çok önemli ya da ivedi işleri çıkar ya da ansızın hastalanıp yatağa düşerler. Kimisi de saatini kurmayı unutur. Anne tarafından en yakın akrabalarımız o aralık İstanbul'dan uzaktadır. Art arda gelen savaşların (Trabulusgarp, Balkan, I. Cihan Savaşı) İmparatorluğun çeşitli bölgelerinden İstanbul'a toplayıp bir araya getirdiği en yakınlarımız, savaşın bitmesiyle eski yerlerine ya temelli ya da geçici bir süre için gitmek zorunda kalmışlardı. Kaldı ki zaten ailenin iş yapabilecek yaştaki erkeklerinin büyük bir çoğunluğunu, örneğin annemin babası ve dayısı ve üç dört eniştesini yukarıda saydığımm savaşlar yutmuştu. Geride çocuklar, dul kadınlar ve yaşlılar kalmıştı.

Baba tarafımsa, başka bir hava çalıyordu. Aristokrat-alafranga yaşama biçimleriyle, şunun bunun derdiyle uğraşmak gibi onlara göre 'alaturka' bir tutumun dışındaydılar. Her zaman da böyle kaldılar, sanatla falan uğraştılar. Zaten babamın iki kız kardeşi, doğal ki kocalarıyla birlikte babama dargındı.

Nedim amcanın yardıma gelişi de aslında annem için kötü bir alâmet, bir uğursuzluk işareti gibi bir şeydi. Çünkü Nedim amca Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine özgü, büyük serüvencilerden biri olması yanında, ailenin başına ne kadar pis, sevimsiz ya da uğursuz bir şey gelse, onun çözümünü üstlenen tek kişiydi. Bir cenaze mi kaldırılacak; bir uşak, hizmetçi mi kovulacak; mahkemelik mi olmuşsun; yangın mı çıkmış; biri hastanelik mi olmuş, kaza mı geçirmiş, koş Nedim amca. Bu bakımdan onu karşısında gören aileden biri, "Eyvah yine ne oldu?" diye telaşa kapılırdı, ama bizim dururumuzda zaten olan olmuş, nacak kırılmıştı. Şimdi iş onu bir yola yordama sokmaktı. Bu da doğal olarak Nedim amcanın uzmanlık alanına giriyordu. Nitekim, "Yoksa" diyordu annem "kucağımda kundaklı bir çocukla, yol yordam bilmeyen acemiliğimle bu yolculukla ilgili gerekli işlemleri nasıl bilir, nasıl hazırlanırdım? O kış günü yanımda sen ve eşyalarla Üsküdar'dan nasıl yola çıkardım? Allah razı olsun ondan." Ama bunların ardından hüzünlü bir sesle şunları da eklemeyi unutmazdı: "Gücenmesin, Allah bilir ya, yolculuğumuzun bu cenaze kaldırıcısına kaldığını görünce, bu maceranın bizim için (kendisiyle ben) iyi bitmeyeceği daha o zaman içime doğmuştu" diye hayıflanırdı.

Annemin eşyalar dediği aslında iki üç bavulla küçük bir denkti. İçlerini, çoğunluk benimle ilgili bezler, çaputlar, giysiler ve ne olur ne olmaz diye alınmış bir takım hazır ilaçlar ve mamalar oluşturuyordu. Bir de aralarına, yadigâr olarak birkaç küçük parçayı soktuğu gelinlik yatağıyla yorganını küçük bir denk yapmıştı. Bunlara karşılık üst kat evi döşeyen onca eşyayı satamadığı için, eşe dosta ya da öylesine bırakmak zorunda kalmıştı. Aslında bu da, babamın işini gücünü, evini barkını, kısaca zaman ve emek zarfiyla kurduğu düzeni ansızın yitirmesi gibi sürgün kararının aile üzerinde yaptığı ekonomik yıkıntının başka önemli bir parçasıydı ve

bunun hesabını verecek hiçbir resmi makam da yoktu. Art arda patlayan savaşların birey ve toplum olarak tükettiği para, mal ve can kaynaklarına karşın kolay mıydı İstanbul'dan bin kilometre uzakta yeni bir yaşam ve ekonomi düzeni kurmak? Üstelik işsizlik ve yoksulluğun kol gezdiği yabancı bir ortamda. Bırakalım kınlan hayalleri, gelecekle ilgili tasarımları bir yana, üç yıllık bir süre içinde gündelik yaşamı sıkboğaz ederek elde edilmiş tüm maddi kazanım ve kaynaklar, sarfedilen emek, çekilen sıkıntılar, sevinçler, başarılar bir çırpıda boşa gidiyordu. Evet, babam asılmaktan kurtulmuştu. Bu beklenilmiyen bir felâketin, beklenilmeyen bir ödülüydü ve herşeye değer ve bedeldi. Üstelik zindanlı bir yere gidildiğini zannederken (çünkü aslında kalebendliğe, yani kaleye sürülmüştü, ama kale kullanılmıyacak bir durumda olduğu için, kasabanın iki kilometre dışına ve denize açılmamak koşuluyla kasaba içinde özgür kalmasına izin verilmişti). Kendi deyimiyle bir cennete ayak basmıştı ama bu madalyonun olağanüstü kıvançlı ve şiirli yanıydı. Ne var ki salt kıvanç ve şiir, kişiyi yedirmiyor, içirmiyor, giydirmiyor, barındırmıyordu. Bu da madalyonun öbür yüzüydü. Âdeti üzere babam bundan söz etmez, şikâyette bulunmaz ama çevreye belli edilmese de dört yabancı diline, her türlü hünere yatkın elleri ve kafasına karşın, zar zor yaşayacaktı. O, annesinden; annem de kendi annesinden, acaba ne zaman para gönderecekler, ne miktar gönderecekler diye düşünerek iğne üzerinde yaşayacaktık. Öyle ki, İstanbul'da öğretmenlik yapmasına izin vermediği annem, Mordoğan'da öğretmenliğe başlıyacaktı.

MORDOĞAN'A GELİŞİMİZ

Sonunda Mordoğan yolunda gemideyiz artık. O tarihlerde Batı, Güneybatı ve Güney Anadolu'nun tüm kıyı kasaba ve kentlerini İstanbul'a ve birbirlerine bağlayan bu gemiler, başlı başına bir kitabın konusu olmaya değerdir ve bu, tarihin bir vefa borcudur. Onlar 'Allahlık', 'hurdalık', 'emektar', 'çilekeş', 'çingene postası', 'külüstür' ve benzeri acılarla acınarak ve çoğunluk küçümsenerek anılmalarına karşın, yıllar yılı bütün bu kıyıların uygar dünyayla sadece tek ulaşım ve iletişimini sağlamakla kal-

madılar, aynı zamanda oraların ve o zamanların adsız romanını, şiirini ve sosyal tarihini de yazdılar.

Dış ülkelerin kesin denizcilik kurallarına göre elli yıllık şilepler hizmetlerini bitirip ayrıldıklarında o tarihlerde deniz yollarımızı yönetenler tarafından hurda demir fiyatına satın alınıp, kimi onarımlar ve ufak tefek değişikliklerle yolcu gemisine dönüşmüşlerdi. Bu yeni doğumlarıyla, bu kıyılar, bu kıyılardaki insanlar, dağlar, rüzgârlar, bulutlar ve ufuklar kadar artık Akdenizliydiler, Egeliydiler ve saatte hızlan beş altı deniz milini geçmezdi. Kamaraları, ambarları, güverteleri, merdiven altları, helâ aralıkları, cankurtaran sandallarının içleriyle bile, kısaca bedenlerinin her köşe bucağıyla insan taşıdıkları gibi yük de taşıdılar, hayvan da ve kıyı ya da dağ köyleri çocuklarından hayali geniş olanlar için ozansal yolculukların, akla sığmaz serüvenlerin öznesi de oldular. Ufukta görünen dumanları ya da karanlık gecelerde rüzgârların arasında yansıyan uzak ve boğuk sesleri bile bir ümitti, bir özlemdi ve bir gerçeklikti, telgraf dışında postalarla ilgili her şeyi onlar alıp götürürdü.

67

Biraz sonra geminin kalktığını hissediyor annem. İçinde ansızın bir istek uyanıyor: sisli, puslu İstanbul'u bir kez, son bir kez daha görmek. Çünkü bir daha ne zaman görecek kim bilir ya da görebilecek midir? Şimdilerde üstünde kar serpeleyen limanı, Galata Köprüsü'nü, Dolmabahçe sırtlarını, Boğaz'ı, ama özellikle Üsküdar'ı. Belki gemi önünden geçip gitmektedir Şemsi Paşa'nın ya da görüş alanının içinde manevra yapmaktadır Marmara'ya açılmadan önce ve evine ve evinin 'ne işin var orada' dermişcesine şaşkın şaşkın bakan pencerelerine. Kim bilir kaç kez bu pencereler önünden hep geçip duran gemiler içinden bu bir tanesini ötekilerden ayırdetmeksizin görüp geçmiş; nereye gittiğini, içinde kimler olduğunu bilmeksizin ve düşünmeksizin ona da tıpkı ötekiler gibi sadece bir seyir olarak kim bilir kaç kez bakmıştır? Ne var ki ince eleyip sık dokuyan duygusallık yanında, pratiği de hiç gözden kaçırmayan kadınlığa vergi girift özellikle, bir yandan kafasında eziyet eden bu düşünceleri dolaştırıp dururken

öbür yandan ranzanın içinde iki büklüm olmuş kamaradaki ortama uyum sağlamanın yollarını aramaktadır. Kamara olağanüstü darlığı yanında içe kapanıktır, lombozlar açılmadığı için alt kamaralar kadar havasızdır. Nasıl geçer dört gece beş gündüzüm burada, daha doğrusu ben nasıl geçireceğim?

68

Sanki görünmez bir kötülük bu aileye musallat olmuş gibi. Kamaramızdaki hasta, kimi kez iniltiler biçiminde yaşadığını belirtiyormuş. O zaman gürbüz kadın yerinden kalkıp ağzında hep bir şeyler çiğneyerek içine bir sıvı damlattığı yarım bardak suyu ona içiriyor ve tekrar yemesine dönüyormuş. Annemin dediğine göre, kamarada kaldığımız sürece durmaksızın bir şeyler atıştırmış durmuş: kaynamış yumurtalar, sucuk, zeytin, peynir, börekler. Bunlar da yetişmezse, bir takım çıkınlar içinde kuru badem, kuru incir, çitlembik falan. Arada kapıyı vuran bir adama, kapı aralığından küçük açıklamalar yaparken de ağzı doluymuş. Neredeyse hastanın altına sürgü sürer ya da çekerken bile. Bütün bunlar: peynirler, yumurtalar, zeytinler sucuklar ve sürgüler ve damlatılan damlaların nanemsi limonsu kokularıyla kamaranın doğal kokuları birbirine karışınca hava öyle ağırlaşmış ve gemi de öylesine ağır yalpalamaya başlamış ki ben de çıkmışım sahneye yaygaralarımla artık. Yattığım yerde yatıştırmaya çalışıyor annem, ama yatışmıyorum, üstelik daha da huysuzlaşıyorum. İki büklüm oturmaya çalıştığı ranzanın üstünde kucağına alıp sallamaya başlıyor beni. Kamarada rahat oturacağı ya da rahat meme vereceği başka bir yer yok çünkü. Aşağı inse nereye oturacak? Sadece içeri girmeye ya da ranzalara çıkmaya yarıyor aşağıdaki dar aralık. Yataklar öyle yakın ki birbirine kimi kez bu işlevleri bile zorlulukla görüyor. Gerçi eşyalar yatakların altına sürülüyor ama çoğunluk sığdıramıyorsun, ya da sığdırsan bile kenarları, uçları dışarı taşıyor bavulların, valizlerin, denklerin. Yok başka koyacak yer eşyalarını gemide. Giysiler kapı kanadının arkasındaki askıya (doğal ki yetmiyor), ya da ranzaların kenarına takılıyor. Oysa on günlük sefere çıkıyor gemi, sanki bit pazarı gibi içerisi. Daha sonraları bu kamara-

lardaki yaşama kendi bilincimle tanık olduğum için, annemin ve benim o anlardaki ruhça ve fizikçe çektiğimiz sıkıntıları anlayabiliyorum. Özellikle çocuklu aileler ya da hastaları olanlar ve onlarla kamaraları paylaşanlar bir tür cehennem azabı yaşarlardı yolculukları boyunca. Çocuk yaygaraları, ilkin kısık sonra çileden çıkmış ağlayışları, azarlamalar ardından dayak sesleri, çocukların daha da güçlenen bağırışları, ağlayışları. Bunlara deniz tutmalarını, kusmaları, bebek bezlerini de katmak gerek ve sonunda kamara arkadaşları ya da komşuları arasında başlayan ağız dalaşları, kavgalar, birbirini suçlamalar. Kim haklı, kim haksız? Çocuklar mı, büyükler mi? Hastalar mı ya da sağlıklı olanlar mı, çocuklu aileler mi yoksa çocuksuzlar mı? Çık işin içinden. Aslında hepsi haklı, çünkü haksızlık başka bir kaynaktan, başka bir güç merkezinden sızıp geliyor. Görünmüyor ortalıkta kendisi ama azar azar akıttığı zehirle, toksinle zehirlemeye başlıyor insanları, kendilerinden geçiriyor sonunda birbirlerine düşürüyor. Nedir ki dışarıdan zehirlendiklerini hissedemiyor bizim insanlarımız, kavrayamıyorlar onun hangi deliklerden akıp yayıldığını, bunu göremiyorlar. Buna karşı önlem arayacaklarına, kendileri gibi zehirlenmiş, toksinlenmiş yakınlarını, üstelik en yakınlarında kişileri suçlu buluyorlar. Yalnız bu gemilerde mi? Her yerde. Kimi kez bir kamara ansızın boşalıveriyor. Çoluk çocuk, kucakta sallanan bebelerle dışarıda bir yerde, benizleriniz atık ve titreyerek bakıyorsunuz. Sabah karanlıkları, gece yarısı, belki de gün ortasında yemek yerken. Alelacele üstünüze aldıklarınızla ya da yarı çıplak. Çünkü içerideki hasta ya ansızın fenalaşmış ya da son nefesini vermektedir. Kimi kez çığlıklar duyuluyor içerden, kişinin içini ürperten sanki uzak, çok uzaktan eski, uzun bir yaşantıdan beride kalan ya da sessiz hıçkırıklar, anıların boşunalığı, gözyaşları. Bunların hepsini görecek ve yaşayacağız annemle ama şimdi ilk yolculuğumuz, daha doğrusu yolculuğumuzun daha başındayız. Buna birlikteki yaşam yolculuğumuzun ilk dönemi de başı da denebilir. Kadınlar görürdüm cefakâr, vefakâr; ayaklarında saatlerdir çocuk sallamaktan yorulmuş, tükenmiş, başı kaymış, gitmiş. Ya da çocuk mu desem daha, genç kız mı, kadın mı, ranzalarında kıvrılmış, kendinden geçmiş anne mi, abla mı, her ikisi de olabilir. İnce beyaz boyunlarına göz-

lerim takılırdı. Eteklerinden sıyrılmış dizlerine, kirpikleri kapalı solgun yüzlerine yani dünyanın en güzel boynuna, dizine, yüzüne. Bütün çocukluğuma karşın alt edemediğim ve bana umutsuz bir zevk ve acı veren, dayanılmaz bir özen duyardım bu bir ince bükük boyna, dize; koyu ve uzun kirpiklerin dantellediği uysal yüze. Yastık koymak gelirdi içimden sessizce arkasına başını yavaşça düzeltmek isterdim ya da usulca kaldırmak ranzadan sarkmış cansız elini.

71

Bizim insanlarımız böyledir. Bir bakarsın kelli felli ciddidir, yüzlerinden düşen bin parça olur ağızlarından çengelle laf alırsın. Bir bakarsın aynı kişi ya da kişiler öyle alçak gönüllü, öyle hoşgörülü olur ki bıraksan şaklabanlığa, soytarılığa kadar götürür işi. Öyle ki üç-dört yaşındaki çocuklara bile dalkavukluk etmeye başlar altın dolma kalemlerini verirler oynaman için. Saçlarım bıyıklarını çektiriler, "Ne afacan, cin gibi çocuk maşallah" diyerekten. Nitekim annem beni sonraki yolculuklarında salona getirdiğinde, bu amcalar ağabeylerle öyle içli dışlı oyunlara girişirdi ki annem iki de bir de "Ayıp, yapma öyle beyefendiye" diye beni uyarma gereğini duyardı, ama aslında benim yaptığım aşın bir şey yoktu. Onların yaratılarıydı ortaya çıkan durum.

Ne var ki bu ilk yolculuğu annemin. Uzun savaşlar döneminin gereği olarak kadınsal bir aile çevresinde yaşadığı için hiç içki geleneği ya da kültürü yoktu. Babam da o dönemde içki falan içmiyormuş. Nitekim büyüdüğümde söz arasında babamın rakı içtiğini benden duyduğu zaman çok şaşırmıştı. "O içki filan içmezdi" demişti. Üstelik sigarayı bile bırakmış evlendiği gün. Bu yüzden annem için içki, dünyadaki en ürkütücü bir nesnedir. İçen herkes de tehlikeli bir sarhoş. Bu anlayışı yüzünden, anason kokusu ve kadehlerdeki süt beyazı sıvılarıyla salon ürkünç ve tiksinç bir yer (bu düşüncesinde pek de haksız sayılmaz). Salonun bu durumunu tıpkı kamaradaki durumumuz gibi, kendisi için kötü bir rastlantı büyük bir talihsizlik sayıyor. Kadersizliğine için için kızıyor. Oysa burada da yanılıyor. Birbirinin tersi de olsa her ikisi de bu yolculuklar için olağan, alışılmış ade-

ta gelenekleşmiş durumlar. Kadınlar genellikle hasta, üstelik hastalıklarının ağırlaşmış dönemlerinde yolculuğa çıkıyor demiştim. Erkeklerse bunun tam tersine etli canlı, yani güçlerinin taştığı dönemlerde ve cüzdanlarının iyice şiştiği zamanlarda.

72

Sosyalist bir öğretinin tek harfinin bile bilinmediği zamanlarda, kendi koşulları gereği ulusumuz bu toplumcu çareyi düşünüp uygulamış ve bu toplumcu uygulayışla doktorunu, mimarını, mühendisini, hukukçu, subay ve benzeri uzmanlarını kendi eliyle ve ücret almaksızın yaratmıştır. Bu toplumcu siyaset ya da tercih vücut bulmasaydı, bu işler bugün şampiyonluğu yapılan özel girişimciliğe bırakılsaydı bizimkilerin hali ne olurdu? Benzerleri binlerce, milyonlarca aile ne yapardı ve ulusumuzu nasıl bir son beklerdi? Ulusun büyük çoğunluğunu oluşturacağı besbelli olan bu kara cahil, ümitsiz, çaresiz kalabalıklar, yani durmaksızın kendini çoğaltan bu tepkisel dev, ama kör güç, akacağı düzenli kanal, ümitsel bir yoldan yoksun olarak, hangi geri düşünce ve duyguların ve ne gibi çıkarcıların peşinde başını nerden nereye vurmaz, parçalamazdı? Geçimini ve de onun hem kaynağı olan hem de ona kaynak bulan eğitimin yeterli düzeyde yaygınlaştırılamamış olması yüzünden bugün bile böyle bir oluşumun tehdidi altında değil mi ulus? Bugün sosyalizme karşı söylenmedik laf bırakmayan ya da bırakmamış olanların, kapitalist sistemin erdemlerinden kaykıla kaykıla söz edenlerin bizzat kendileri eğitimdeki bu toplumcu siyaset anlayışın saygıdeğer ürünüdürler ya da bu aynı siyaset ve uygulayışın yaşama şansı verdiği bir toplumun saygıdeğer bireyleridir. Bu durum, bizim toplumumuza ilişkin kara bir çelişki olup, sosyal tarihimizde bir nankörlük ve cehalet belgesi niteliğinde sonsuza dek yansıyıp duracaktır. Seni ilkokulda alıp üniversiteyi bitirene, dahası uzmanlaşmana kadar, Tanrı'dan korkmaz!, kim bedava okuttu, kim bedavadan destekledi ve seni adam etti? Eğitime şu kadarcık bulaşmış devletçilik, toplumculuk mu yoksa özel girişimcilik mi?

Annem hâla gidip gelmektedir geminin ıssız koridorunda, ama ar-

kasında anlattığım, ileride belki de daha da anlatacağım ataları ve özel tarihinin gizil gücü vardır. Ama yine de olağan bir durumda olsaydı, gecenin bu vaktinde, bu sallantılı, boş, donuk demirden koridorda korkuya düşer ya da burayı, Vergilius'un Aeneas destanında betimlediği Orcus'un (yeraltı dünyası) girişindeki Eumenides'in kasvetli demirden odaları sanarak baygınlık geçirirdi. Oysa şimdi tabana kuvvet yürümektedir. Dedim ya, bu annemin ruhsal çelişkisidir, çünkü şimdi yaşadığı zorlu bir andır. Oğlu var kucağında beş kiloya yakın doğmuş, kör inançları olmadığı halde, bir iç ürpertisi sonucu nazardan sakınmak için, doğum tarihini söylemekten kaçındığı ilk çocuğu kendi deyimiyle onu anne yapan ilk göz ağrısı. Bu da onun kimi kez yaşamını hiç yoktan hüzünlere boğan, kimi kez de onu beklenmedik biçimde güçlü kılan romantik yanıdır.

Daha önce belirttiğim üzere, durunca ağlıyorum, ağlarken de bunalıp terliyorum. Terleyince bu sefer annem kuranderli bu demirden ortamda üşütüp hastalanacağımdan kaygılanıyor. Kaldı ki istese bile şöyle dayanıp ya da ilişip bir süre dinleneceği bir yer de yoktur. İn cin top oynuyor koridorda, yalnız başaltındaki koğuşlarına dönen uykusuz yorgun gemiciler gelip geçmektedir tek tük. Dışarıda karanlık sular sürekli homurdanmakta, koridor boyunca tavandaki seyrek ampullerin cılız ışıkları, kendi dünyalarına dönük bir yalnızlığı bir kimsesizliği tekrarlamaktadırlar sessiz sessiz. Vakit geçip gitmek, tükenmek bilmiyor. Hoş gelip geçse, bitip tükense ne çıkar, ne değişir? Yolculuğumuzun en başındayız. Önceden de değindiğim gibi önümüzde bu geceyle birlikte dört gece ve beş gündüz duruyor. Bir de var ki bu yolculuğun sonunda nereye varacağız? Anadolu'nun haritalarda bile zorlukla bulunabilen meçhul bir kasabasına. Gerçi babam orada bizi bekliyor. Bekliyor ama üçümüzü de orada bekleyen nasıl bir gelecek, hangi istikbal? En iyimser bir düşünceyle Anadolu'nun birbirine benzer binlerce uzak ve yitik kasabasından birinde yirmi yıllık bir sürgün yaşamı, dile kolay uygar dünyadan yirmi yıllık bir kopuş, bir unutuluş. Belki bütün ömrümüzce.

Gemi karanlıklarla sarılmış ve sarsıntılar içinde yol almaktadır. Çünkü artık Marmara'nın ıssız ve ışıksız açık sularına çıkmış durumda. En yakın

kıyı 15-20 mil uzaktadır. Suların homurtusu dinmek, susmak bilmiyor. Gemiye karşı bir öfke ve hırs içindeler, kendi egemenliklerini, özgürlük ve katıksızlıklarını ve de bütünlüklerini kurt gibi durmaksızın oyan, beceriksiz beceriksiz kaçmaya çalışan bu çirkin, pis kokulu böceği, karafatma gibi ezmek tutkusuyla gelip gelip üstüne bindirmektedirler. Eli kolu bağlıdır. Tavanların, duvarların ve bu duvarlar boyunca uzayıp giden yalnızlığın, sallantılar içinde ürküntüyle dinlemektedirler dışarısını. Pekiyi, hiç ümit yok mu? İçerlerden ta derinlerden makinaların düzenli, derin sesleri yansımaktadır. Sadık ve vefalı bir kalp gibi çarpan, hiç durmak bilmeyen duyarlı ve dost sesleri: "Dayan bre Hamdiye" demektedirler, "dayan, bak biz nasıl dayanıyoruz." Gerçekten de gemiyle doğa arasında kâbus içinde sürüp duran bu bıktırıcı savaşta, makine dairesindeki cehennem soluyan ocaklar, ağır buhar kazanları, devasa pistonlar, çarklar, şaklayan çelik kayışlar yani kısaca korkunç derecede güçlü ve çılgın bir hareketi üretip bunu dizginlemeye, düzenlemeye çalışarak birbirine ileten irili ufaklı binlerce madeni mekanik parçayla, bunların arasında yarı çıplak iş gören birer zebani benzeri insanlar vardı. Büyük bir dayanışma, gayret ve özveri içinde ve ancak duyarlı bir gözün sezebileceği, karşılıklı bir sevgi saygı ve bilgiyle, yağlı yuvası içindeki pırıl pırıl kalın çelik şaftı ve onun ucundaki tonlarca ağırlıktaki uskuru dalgalarda döndürmeğe çalışmaktadırlar. Bata çıka, salına sarsıla, ama yine de bir an durmaksızın yine düzenli, sabırlı ve metin. Sayaçların, saatlerin, manometrenin ürkmüş, titrek ve şaşkın bakışları altındaki bu hırslı, kızgın cehennemi dünyadan, geminin damarlarına yayılan sadece ahenkli bir sedadır, düzenli aralıklarla atan geminin nabız vuruşları. Uykularında bile yalnız bırakmaz seni. Yastığına yaslanmış kulağında bir ninni, bir tesellidir. Duyarlı, derin, ya da bir ikinci kalbindir ki cesaretine gayret katar, direncine ümit iletir. Bir, iki, üç, annem adımlarını saymakta oyalanmak amacıyla, iradesini yitirmemek ve güçsüzlüğe fırsat vermemek için. Diyelim ki yetmiş iki, yetmiş üç, yetmiş dört, koridorun sonuna gelmiştir. Çark ediyor geriye ve tekrar birler, ikiler, üçler...

Tahminen gece yarısıdır, iri kıyım bir denizci dikiliyor karşısına ansızın: "Hanım" diyor anneme, "Kaptan baba beni gönderdi. Çocuğu ba-

na verin, siz dinlenin biraz salonda ya da bir şeyler yiyin" (kendinden ister yaşlı, ister daha genç olsun, gemi görevlileri kaptanlarına 'baba' diye hitap ederler). Yukarıda kaptan köprüsünde karanlıklar içre gemisini yöneten kaptan (çevrenin iyi görülebilmesi için, baş güvertede olduğu gibi kaptan köprüsünde de ışık yakılmaz, sadece pusula çanaklığı gizli bir ışıkla aydınlatılır), aşağıda koridorun ağzında düzenli aralıklarla bir görünüp bir kaybolan soluk hayalin durumunu anlamış herhalde. Kim bilir belki de kızını ya da gelinlerini anımsamıştır. Ya da Marmara'nın zindan karanlığında bir hanımeli kokusu gibi duymuştur sıcak yataklarındaki çocuklarının ya da torunlarının uzak soluklarını.

Belki de bütün bu ailesel çağrışımların dışında, ışıksız kaptan köprüsündeki yerinde kendi yalnızlığıyla görev yaparken, bu yalnızlığı ve eylemiyle, aşağıda kucağında çocuğu volta vuran kadının yalnızlığı ve eylemi arasında gizli bir paralellik sezmişti. Çünkü gecenin bu ileri saatlerinde ikisi de benzer bir görevin başındaydılar. Yani yaşamın ve var olmanın sürmesi, sürdürülmesi ilkesinin. Bu yüzden aşağıdaki güç durumdaki yoldaşını koruması, sakınması gerektiğini düşünmüş olabilirdi yukarıdaki adam. Bu insanlığın, daha doğrusu insanın erkek türünün bir sesidir. Başka bir deyişle mağara dönemlerinden, o karanlık yaban yaşamın binbir tehlikeleri içinden miras alınan o doğal içgüdünün, gerçek erkekliğin sesi, düsturu, şanı. Çünkü yaşamın rahmi kadının karnında saklıysa, erkekteki bu rahim dış dünyada, onun nöbetçiliğinde, savaşkanlığında, geniş yürekliliğinde içkindir. Bütün bunlar sadece aklımızın, akıl yürütmelerimizin ürünü değildir. Genlerimizin bir niteliği, bilgisi. Belirlemeye gerek yok. İçgüdüsel olarak görür görmez hisseder, rastlar rastlamaz uyarılırız. Ama salt kâr etmeye (ne türden olursa olsun) koşullandırılmış, bunun kaçınılmaz sonucu olarak 'benden ötesi tufan' felsefesine, yani sonsuz derecede bireyciliğe dayalı günümüz dünyasının erkeği, insan denilen yaratığın bu var edilip sürdürülme yönteminde, daha açıkçası türünü, türdeşini koruma ve sakınma doğal ilkesinde üstüne düşen erkeklik görevini (buna onu erkek kılan itki de diyebiliriz) yozlaştırabiliyor tersine çevirebiliyor. Hele bir de sayısız yüzyıl erkek kadın ayrımını yaşamış, bu yüzden de kadın ve erkekle ilgili

insani duygu ve düşünceleri gelişmemiş, kötürüm ya da cenin halinde kalmış, kendi halinde kalmış toplumumuzdan bir erkekse bu. Epeyce okumuş ve zeki bir hanım dostumdan dinlemiştim: "Benimle yatmak istiyor, ne numaralar, ne sahneler" demişti. "Hani bir sevgi, bir tutku, ne bileyim bir beğeni, bana özgü özellik yüzündenmiş, tüm bunlardan vazgeçtim, sadece zevk için bile istese bunu, yine de belki razı olurdum. Ama bu bile değil, daha doğrusu bu bile ikinci planda. İşimiz gereği aynı odada çalışıyoruz ya, o erkek ben dişiyim ya, ille de yatmak gerek. Bütün telaşı, bir anlamda acısı, onun yerine başka bir erkek olsa, bunu becerirdi, o niye beceremiyor? Bir fikir, bir kural saydığı bu düşünce yüzünden, altına yatmamı bekliyordu benden. Salt bu sabit fikir ya da varsayım uyarınca." Daha açarak söylersem nedir bu sözlerin anlamları? Tanıdık, tanımadık hangi nitelikte olursa olsun, ne durumda bulunursa bulunsun hem kendisi hem karşısındaki bakımından hiçbir özel istek, tutku, uyarı, zorunluluk, koşul daha henüz türememişken, dahası ortada bir gereksinim yokken 'her fırsatta yatmak için yatmak'. Gerçekten de cinsiyetin kendi gerçeğinden bu soyutlanması, şefkat ve sevginin bu zevksel mayasını bile kendi dışında bir takım amaçlar, önyargılar, sabit fikirler, kompleksler için bir malzeme, bir araç biçiminde algılanıp kullanılmasına yol açabiliyor. Ama yaltaklanarak sevgi gösterileriyle ama mert davranarak, güvenini kazanma yoluyla ya da şiddete, zora başvurarak. Nedir peki, bütün bunların önlemi?

Yerli yersiz korkular, kuşkular, çekingenlik, kaçmalar, kaçınmalar, tuzağa düşme kuruntusu vb. Yani annemin o anlarda ruhunda çarkıfelek gibi dönenip duran şeyler. Teşekkür ediyor gemiciye, dolayısıyla kaptana da ama şimdilik bir şeye gereksinimi yoktur. Yine voltalarına dönüyor çünkü yapacağı başka bir şey de yoktur. Ne var ki artık koridorun ağzında görünmekten sakınarak. Öte yandan kaptan da haninin kaptanı; köhne, zavallı bir azmanı yıllar yılı bu kıyılarda yüzdürmektedir. Elindeki gemi kocamıştır, denizcilik kurallarına göre bir hurdalıktır. Örneğin akıntılar şiddetli ve ters ise, rüzgâr pruvadan esiyor ve sertse, neredeyse yerinde sayar, kalp çarpıntılarına uğrar. Yan dalgalarda başını alamaz, sulara gömülür gövdesi, soluğu daralır, doğrulmaya çalışırken sızım sızım sızlar romatiz-

malı yaşlı kemikleri. Ama bütün bu ve başka yetersizlikleri, korkunç eksi bir güçtür aynı zamanda. En nazik aletlerden bile daha nazik daha hassastır. Örneğin sertçe bir şeye değmeye, sürtünmeye görsün, bomba gibi patlayıp dağılabilir bir anda. Başı tehlike çizgisinden biraz aşağıya eğilirse, acımasız bir canavar olup çıkabilir, yani içindeki onca insan, hayvan ve tonlarca navlunuyla gözünü kırpmadan derinliklere kayıp kaybolabilir. Kaptan bunlarla uğraşıyor yıllardır yukarıda. Nedir ki aynı zamanda bir insan ve de bir yolcu gemisinin kaptanıdır. Binlerce insanı alıp alıp boşaltmış, boşaltıp boşaltıp almıştır. Kırçıl kirpiklerinin arasındaki tuzlu soğuk göz aynalarında yıllar yılı soluk hayaller, adsız ve karışık gölgeler gibi durmaksızın gelip geçenler, yine de bir şeyler bırakmıştır giderlerken duygularında, düşüncelerinde onun. İnsanla ilgili bir takım şeyler. Üstelik kendi kendine kalmanın, bitimsiz düşünmenin nice yalnız saatlerini de. Ama nerelerde? Hangi zamanlarda? Yağmurlar, rüzgârlar içre mi? Donuk ufuklarda mı soğuk beyaz sabahların hohladığı? Belki tolun aylarda, ay ışıklarıyla sırılsıklam ya da tek düzeliğinde sallantıların hani bitip tükenmek bilmez ve gecelerdeki yıldızlı gecelerdeki kaç sigara yakmış, kaç sigara söndürmüşsündür. Gökyüzünde ve sularda çimdik çimdik yüzen yıldızların arasında sen de bir gezegensindir. Soluk ışıklarında ve minnacık. Ve bu dünyaya ait değilsindir. Belki bütün bunlardan ötürü, kaptanlığının yanı sıra kendi çapında bir düşünürdü. Yaşamın yaratısı bir düşünür. Örneğin bir kör döğüşü. Bir acımasız dünya karşısında, ister istemez üzeri kat kat kabukların altında yine de kendine ait öz varlığıyla, taşın altındaki çıplak, yumuşak bir zavallı solucan gibi, çaresiz ve yapayalnız olduğu gerçeğini kavramış olabilirdi. Nitekim iri kıyım gemici, annemin yanıtını ona ilettiğinde bu yanıtın altındaki o tedirgin, korku dolu ve çıplak kıvranışı hissetmişti belki. Bu yüzden "Yapma be kız" demiştir kendi kendine. Demiştir çünkü gemici bu sefer bir koltukla çıka geliyor ve koltuğu koridorun kapalı ucuna yerleştiriyor. Anneme mantıklı daha doğrusu, güvenli görünüyor bu konum. Teslim ediyor beni gemicinin kollarına, deminki dirsek çevirişine karşın gördüğü hoşgörüden hafifçe utanarak sıkılarak...

Ama nasıl başka türlü davranabilirdi? Zaten üzgündür, kalbi parça

parçadır. Anadolu'nun bu izi mizi olmayan yollarında bir sürgünün karısı, tek başına yolculuk yapan bir kadın. Bütün dayanağı korkuları, tedirginlikleri, kuşkularıdır. İsterse kuruntu derecesinde olsunlar. Kendisi henüz bilmiyor ama yıllar yılı hep bunlara dayanarak ayakta kalabilecektir. Çünkü duyduğu kuşkuların yüzde biri bile doğru çıksa, yüzde doksan dokuz oranındaki yanılgılarının neden olduğu tüm kayıplara -bunlar da önemlidir-, yine de baskın çıkabilir, simsiyah olabilirdi tüm yaşamı.

İsiliklerimin hafiflemesinden mi yoksa saatlerdir süren ve artık canıma tak dedirten rahatsızlıklarımdan bitkin ve güçsüz düşmekten ötürü mü ya da gemicinin sert erkek vücudunun ruhuma işleyen güvenlik, esenlik duygusuyla mı bilmiyorum daha altı-yedi volta atmadan başım kendiliğinden düşüyor gemicinin omzuna. Derin bir uyku tutturuyorum ve koltukta tedirgin tedirgin oturan annemin kucağına yavaşça aktarılıyorum. Annem mutlanmıştır birdenbire, ruhuna sihirli bir değnek değmiş gibi kırık ama tanıdık, eski bir gökyüzü açmıştır orada bildik bildik, derin bir oh çekmiştir bütün varlığı. Böyle geçiyoruz Marmara Denizi'ni, ilk ışıkta Gelibolu, sonra Çanakkale ve artık ver elini İzmir. Eski 'Gâvur İzmir' lakabının değiştirilmiş bir biçimi olduğu söylenirse de uzun yıllar güzel sıfatına layık bir kent olarak yaşadı İzmir. İonia Denizi'nin sulu boya filizisinde kendine özgü mimarisi, şarkılara türkülere geçmiş Kordon boyu, Karşıyaka'sıyla enli taşlarla döşeli ara sokakların tarzı ve 'geliyoz, gidiyoz' diye konuşan, yaka paça açık, hafif giysili, güneş yanığı insanları ve atlı tramvaylarıyla her zaman gülümseyen beyaz kent. Hele İstanbul'dan gelenler için İstanbul'un neleri düşünüp, neleri kurduğu belli olmayan kapanık, kuşkulu, bulanık ruhuna karşılık, içi dışı bir yaşayan bir kent. Annemin içi açılıyor anısızın. İstanbul'dan ayrıldığından beri ruhunun arka duvarlarında hiç eksilmeden oynaşıp duran gölgeleriyle geleceğe ilişkin binbir kaygılı düşüncesi, karamsarlığı silinir gibi oluyor. Önceden de belirttiğim gibi aslında Trabulusgarplı o. İstanbul için Akdenizli bir göçmen çocuğu. Şimdi bu zümrüt sularda, bu temiz, açık, yüksek havada çocukluğunun belli belirsiz bir yaklaşımını, bir kulak çınlayışını duyuyor. Sanki Trabulus'ta bıraktığı çocukluğu anmaktadır onu. Sadece İzmir yolcularından değil, öteki limanlara

çıkacak yolculardan da gemi hemen hemen boşaltılırdı İzmir'de. Hemen hemen diyorsam abartılı olmasın diye böyle söylüyorum yoksa nöbetçi görevliler, hasta ya da çok yaşlılar dışında kimse kalmaz, herkes gezmeye çıkardı İzmir'i. Çünkü gemi en aşağı yirmi dört saat, kimi kez de daha fazla limana bağlı kalacaktır. Belki de kenti bu gezip dolaşma coşkusu daha sonraları bütün dünyayı saracak ve yeni bir sanayi kolu yaratacak olan henüz adsız ve sansız turistik heyecan ve hevesin ilk belirtilerinden biriydi çilekeş Akdeniz postalarında.

Daha körfeze girerken etkinlikler başlamıştır. Kamara yolcuları mevkilerine yakışır bir biçimde kibar ve sessiz bir hazırlığa girişirler. Gözde giysiler ve takılar çıkartılır ama asıl görülmeğe değer olan ambar ve güvertelerdir. Baş ve kıç taraftaki tulumbaların önü, baş ya da el ve ayaklarını yıkamaya çalışanların saldırısına uğramıştır. Arkalarında, ellerinde sabunları ve havlularıyla, ya da üstüne diş macunu sürülmüş diş fırçalarını ağızlarında ısırarak bekleyenlerin oluşturduğu uzun kuyruklar uzanır. Şuraya buraya asılmış el aynalarında eğile kalka tıraş olanlara rastlanır, ya da birbirinin saç örgülerinin yenileyenlere. Ambar kapakları ve güvertelerde yolculuk süresince hem uyumak hem oturmak için serilmiş kilim, battaniye ya da döşeklerin altında ütüye konmuş pantalonlar yerlerinden çıkartılmaktadır. Bavullar, valizler açılmış, içlerinde temiz bir gömlek, entari ya da çoraplar aranmaktadır. Bir neş'e, bir kıvanç ki deme gitsin, çünkü bugün bir özgürlük, bir bayram günüdür, şu şu tarihlerdeki Akdeniz seferinde bulunanlar için, özel bir şenlik seyran günü. Gemi evleşmiş, daha doğrusu aileleşmiştir ansızın. Yolculuğun başlangıcında kendine bir yer seçer ve yerleşirken takınılan ciddiyetler, yabancılıklar, kuşkulardan hepten arınmıştır herkes. Zaten geminin kalkışıyla başlamıştı bu süreç ama şimdi bir samimiyet patlamasına tanık olmaktadır gemi. Hemen herkes birbirinden bir şey rica etmektedir. İstenilen şey dayanıklı bir tüketim maddesiyse elden ele dolaşır, örneğin elbise fırçası, makas, dikiş iğnesi, ustura, ayna, vb. Dayanıksız tüketim maddeleri açısındansa sabun, bir sap iplik, firkete, bir cımcık krem, hatta dudak boyası bile. "Kardeşim" der birisi, sınır olarak dizilmiş bavul, valiz ve benzerlerinin üstünden komşusuna, "bir parça ko-

lonya var mı?" Kör şeytan son anda unutulmuştur ya da yanağında kanayan traş kesiği için kan taşı, çünkü gemi İstanbul'da Payas'a kadar gidecektir. Rötarsız (hiçbir zaman) yolcu ve navlun ala indire on beş gün demektir bu. Herkes yanına bir şeyler almıştır bu uzun yolculuk için. Roman, testi, leblebi, çekirdek, cımbız, iskambil, nargile, tavla, gramofon, nane ruhu ama yine de bir şeyler unutulmuştur.

Geminin İzmir'de uzun süre kalması nedeniyle, zamanı olsun, olmasın fuar, Kültür Park kesinlikle gezilir, kaleye daha önce çıkılmış olsa bile, yine çıkılır. Yaz mevsimiyse eğer, Karşıyaka'da deniz hamamlarına (erkek, kadın ayrı) gidilecektir. Doğal ki gazinolara, lokantalara ve özellikle rıhtım kahvelerine, hasret kalınan okkalı bir kahve, ya da nargile için, şöyle körfeze, püfür, püfür esen imbata karşı. Akşam da sinemalara ya da kafa çekmeye bir deniz kenarı meyhanesine, özellikle İzmir çipuralarına meraklıysan. Atlı tramvaylar o tarihlerde sadece İzmir'de vardı. Vatmanın "Deh!.. Çüş!.." diyerek sürdüğü tramvaylara binmek, hele çoluk çocuklu aileler için kaçınılmazdı. Yüzü yarı sabunlu delikanlı, elindeki traş fırçasını İzmir'e doğru tehdit edercesine sallar güverteden; "İzmir'in kızları, İzmir'in kızları!" der yanık bir sesle, "Anafarta (vapurun adı) delikanlıları geliyor bizden söylemesi." Yakındaki gençlerin ağızları kulaklarına varmıştır. Olası bir serüvenin şimdiden gururlu kahramanları gibidirler çünkü rıhtımdaki dizi dizi barların ya da en azından Kemeraltı'daki genelevlerin birine gidilebilir. Ötede birisi udunu kılıfından çıkartmış, dokunaklı, nezleli bir sesle şarkısına başlamıştır.

Beyaz beyaz yakalı
İpek ipek çoraplı
Ne güzel şeysin
Ne hoş şeysin
Karşıyakalı

Traş olanın deminki tehdidinden mi yoksa şarkıdan mı bilinmez yaşlılar da etkilenmiştir. Onlar da Anafarta yolcularıdır çünkü. Bu onur bütün gemiye aittir. Şarkı devam eder:

Karşıyaka dilberi
Ne sevimli bir peri
Kalbim kalbim çarpıyor
Sana sana bakalı!

Kır saçlısı dişsiz ağızlıya eğilmiş, "Eee!" der, "Delikanlılık bu, elbet yapacak zamparalığını. Biz de zamanında..." Dişsiz ağzının dişsiz üst damağı, kırmızı ve ıslak bir yay çeker ağzının bir köşesinden öteki köşesine. Var mıdır yaşamında hovardalıklar, ya da yok mudur? Ama ne fark eder ki bu? İster bir anı, ister bir hayal, yani olmuş ya da olmamış, ikisi de bir değil midir şimdi? Gençlik ne kadar uzakta! İzine giden askerler garip garip bakıp iç çekerler oysa. Çünkü ağır postal kokularına karşın ekmek torbalarındaki tayınlarından başka ikram edecek bir şeyleri yoktur İzmir'e. Ama yine de belli olmaz. Gizli bir bilgi ya da içgüdüyle İzmir'in varoşlarına, özellikle demiryolu kenarlarına kurulmuş derme çatma çadırlara yönelebilirler çünkü oralarda öyle bir yaşam sürmektedir ki yabani otlar arasında, ne postal kokusu yadsınır ne ısırıklar, üstelik asker tayınları reddedilecek bir meta değildir ve İzmir gecesinin yıldızları orada da sıcak, ev ateşli çakmaktadır.

Güzel İzmir'de, annemin daha önceden telgrafla haber verdiği lise öğretmeni Fahri dayısı karşılıyor bizi. Gemimiz limanda geceleyeceğine göre ertesi gün öğleden önce dönme koşuluyla dayının evine gidiyoruz. Yıkanıyor, üstümüze sinen geminin isi, istiminden arınıyoruz ve rahat, temiz yataklara serilip uyuyoruz. Yaklaşık otuz beş-kırk saati gıcırtılı bir koltukta geçirmiştik. Mordoğan'a gider ya da dönerken geminin İzmir'de verdiği bu uzun mola, çocukluk ve ilk gençlik yıllarımın en çok beklediğim ve özendiğim olayıydı. Garip bir heyecan ve belirsiz bir serüven tadı duyardım her keresinde. Sanki gemiyle birlikte ben de bu noktada yaşamımın tek düzeliğine bir ara vermiş oluyordum. Üstelik onura benzer bir duygu da duyardım. Çünkü gemi mendirekten içeri girmiş, mendirekle çeşit çeşit gemilerin kıçtan bağlandıkları rıhtım arasındaki dar koridordan ve sıra sıra direklerinde sallanan renk renk bayrakların önünden bir geçit resmi havasında karabulut gibi ağır ağır ve gururla geçmektedir. Soluğum

genişler, göğsüm kabarırdı çünkü biz açık rüzgârlar, fırtınalar, boralar, deniz öykülerinin içinden çıkan bir sefer gemisiyiz. Kabadayı, erkeksi ve savaşkan bir macera gemisi. Ötekiler, bütün görkemlerine karşın rıhtıma bağlı olarak sanki bize özlemle bakmaktadırlar. Gizli bir imrenme, utançla, silginlikle, boyun eğikliğiyle. Gemide çıt çıkmıyordur. Baş üstü, yolculardan boşaltılmıştır. Orada demir atma ve kaldırma makinelerinin başında baştayfa ve yardımcıları put gibi durmakta, kaptanın son buyruğunu beklemektedirler. Put gibi durmalarına bakılmasın aslında son derece sinirli ve gergindirler. Pruvaya asılı kampanayı vurur bir gemici; bu bir işarettir. Nitekim gemi titremeye başlar çünkü tornistan yaparak yolunu kesmeye, durmaya çalışmaktadır. Mendireğin içi bir anda gazozlu sularla bembeyaz köpürür. Heyecan son aşamasına gelmiştir. Kampanaya bir kez daha vurulur ve kaptan köprüsünden tok bir ses duyulur: "Mayna bismillah!" Tonlarca ağırlıktaki iki çıpa, ardlarında kalın zincirleri sürükleyip köpüklü sulara dalarlarken, geminin demir gövdesi zangır zangır sarsılıp ansızın ölümcül bir yara almış dev bir yaratık gibi bas seslerle inler. Bu sarsıntılar, demir zincir sesleri, zaten destansı olan havaya yeni bir destansı hava daha katmıştır. Son bir kez daha vurulur kampanaya. Tunç sedası henüz yitmiştir ki, kaptan üç kez ve uzun uzun öttürür gemisini. Artık İzmir'deyizdir ve onu selamlamaktayızdır. Seyir sırasında direğe çekili duran ince lacivert hareket bayrağı yavaş yavaş indirilir yerinden. Sanki keder duymaktadır bundan çünkü o, geminin canlılığının bir simgesidir. Oysa şimdi makineler susmuş, gemi sadece bir demir yığını olmuştur. Nitekim bundan sonrası çatanaların işidir. Gemiyi çeke çeke, kıçından rıhtıma onlar yanaştıracaktır.

Güverteleri dolduran ve kaptanla görevli tayfaların dikkatini dağıtmamak amacıyla kesin bir sessizlik içinde bekletilen kalabalıkta bir kaynaşmadır başlar ansızın. Yolculukları İzmir'de son bulanlarla daha ötelere gidecek olanlar birbirleriyle vedalaşmaktadırlar. Bir buçuk gün içinde kırk yıllık dostluklar, yakınlıklar kurulmuştur ki sarılmalar, öpüşmeler, el öpmeler, el sıkışmalar sonunda, bu bir buçuk gün daha sonraları zaman zaman anılacaktır. Ama belki de unutulup gidecektir sonsuza dek, kim bile-

bilir? Ama o anlarda kalpler sımsıcaktır. Rıhtımda el sallayıp duran heyecanlı, küçük bir kalabalıktan sabırsız sesler ulaşır gemiye. Gemiden de onlara. Bilemedin on beş-yirmi dakika sonra kucaklaşacak olanlar, birbirlerini uzaktan seçmeye çalışmaktadırlar. Seçip tanıyınca da birden büyük bir heyecan ve sevince kapılırlar. Çünkü bu son on beş-yirmi dakikanın ardında kim bilir neler neler vardır: nice özlemler, kaygılar, kuşkular, üzüntü, yalnızlık ve yoksunluklar. Bebeğim, sen şimdi bütün bunlara uzaktan, anlamadan bakmaktasındır. Oysa ruhun bütün bunları ileride tadacaktır. Kimi kez küpeştelerin kenarında kimi kez rıhtımlar üzerinde. Asıl evin neresidir? Babanla birlikte bir ev mi yoksa annenle birlikte başka bir ev mi? Bilemeyeceksindir. Kavuştuğun ev ayrıldığın ev olacaktır hep. Ayrıldığın ev kavuştuğun ev gibi ve kalbindeki almaşık bir acı, bir sevince; bir yalnızlık ve aynı zamanda kavuşmaya her keresinde arkanı dönmeye ve sana ayrılmış yaşam sürecine uymaya çalışacaksın. İster beğen ister beğenme ve yanından gelip geçenlerin yüzünde dolaşan meraklı bakışlarının altında ve onların olağan, doğal yaşamlarına daima gıpta ederek, imrenerek ve bütün bunlara kendi kendini tanımanın ilk şafaklarından başlayarak.

Kimi avazı çıktığı kadar bağırmaktadır kimi çocuğunu havaya kaldırıp göstermeye uğraşır. Kimi bir yeri işaret eder yanındakine berideki de kendini belli etmek için çırpınır durur. Aynı şeyler her iki tarafta gerçekleşir hem gemide hem rıhtımda. Tanrıya bin şükür hasretler son bulmaktadır ama kaçta kaçı? Ya ötekiler? Gelemeyenler gidemeyenler, sürekli ayrılıklara mahkûm olanlar. Diyorum ya Anadolu o zamanlar yitik bir ülke, sanki sonsuz uzaklıkta. Yolculuklar uzun, meşakkatli. Ulaşım zor, seyrek ve halk her zamanki gibi yoksul. Üvey babam Süleyman Öz yazmış kitabında, Antalya'da öğretmen okulunda parasız yatılı öğrencidir. Yaz tatili geliyor, ama Antalya'dan Mordoğan'a gitmek için bilet parası yok. Onun durumunda on beş-yirmi öğrenci daha var. Hiçbiri gidemiyor memleketine. Yaşları on üç-on dört, bir bakıma ortaokul çağındalar. Müdür izin veriyor geceleri okulda yatıp kalkmalarına ama ne yiyip ne içecekler sonbaharda okul açılana kadar? Her tür işlerde çalışıyorlar aşçı yamaklığından miçoluğa kadar, yaz boyunca karın tokluğuna. Bütün eğitim süresince (dört

yıl) tatillerde Mordoğan'a, yani memleketine gidemiyor. Oysa Antalya'dan Mordoğan ne kadar uzakta? Nedir ki o günün gerçeğinde ve hayalinde dünyanın birbirinden ayrı öteki ucu sanki. Yani ozanın dediği gibi gidip de dönmemek, dönüp de görmemek var. Bu yüzden irili ufaklı limanlardaki rıhtımlarda, gemilerin her kalkışı ve gelişinde duyarlı küçük bir kalabalık hiç eksik olmuyor. O tarihlere özgü bir romantizmdir bu ama içinde gerçek acıların, hüzünleri, sevinçleri hasretleri barındıran sosyal gerçeklikte bir romantizm. Giden gemilerin ardından gözler yaşlıdır, gelen gemileri karşılarken de. Ama ayrılıklardan, ama kavuşmalardan, ama hayal kırıklıklarından, ama kıvançlardan. Çağımızdaki yaşamın insanları birbirine rakip kılan, bunun sonucu olarak birbirine düşman, hasım, kör sağır, duygusuz eden o kasvetli kaçınılmaz felsefesinin bir kıyıcığında biraz duraklanan, insan gibi soluk alıp verilen yerlerdir bu rıhtım köşeleri. Kalpleri dolduran sevgileri, içtenlikleri, hüzünleriyle ve de insani dayanışmalarıyla, o akıntıya karşı kısa bir süre için durulan, direnilen yerlerdir bu rıhtımlar insan ruhlarında.

İlkin İzmir yolcuları boşalır gemiden, sonra da bizler, yani kim bilir kaç gün daha gemi mahkûmiyetini çekecek olanlar. Eş anlamıyla şimdi geçici olarak özgürlüğe kavuşanlar. Geminin çıkış merdiveninden inip de rıhtımın nemli sert taşlarına ayağını basar basmaz, duyduğun bu katılıktan hem duyusal hem duygusal anlamda ruhuna yükselen ne büyük bir zevk ne büyük bir kıvançtır. Yabancı, bilmediğin bir kenttesindir şimdi. Büyük gezginlere özgü o kutsal heyecanı düşlersin elinde olmadan ve biraz kendini onlara benzetirsin. Sanki orada, gemi merdiveninin alt sahanlığında, gizli sabırsız bir rüzgâr beklemektedir sizleri. Sen de öteki yolcular gibi bu rüzgâra tutularak, kendi dilediğince, kendi yakının ya da kafadarınla kuru yapraklar gibi dört bir yana uçuşup gidersiniz. Çocukluğumda, özellikle erken yıllarımda benim kafadarım hep annemdi. Babamın geçmişi (onun bundan ne denli gizli bir acı çektiğini varsayarak) annemin başında Demokles'in kılıcı gibi hep asılı durduğu için beni halim selim, uysal adeta bir kız çocuğu gibi yetiştirmeye çabalamakla beraber bir yandan da içgüdüsel olarak erkek olmamı da istiyor daha doğrusu elden geldiğince beni itmek

istiyordu. Örneğin, gündelik yaşamda erkeklere özgü bir yaşam biçimi diye düşünerek (O tarihlerde öyleydi) çarşı pazara gittiğinde beni yanına alıyor ya da sırf dolaşıp görmem için gezintilere götürüyordu. Kimi kez de özellikle İstanbul ya da İzmir' de geçici bir süre kaldığımız sıralarda gazino, pastane, lokanta ve sinemalara da giderdik. Yani bir oğlan çocuğunun babasıyla yapacağı şeyleri kendisi üstlenirdi. Benim iri bir çocuk oluşumdan mı yoksa annemin gençliğinden mi nedir bizi anne-oğul değil abla-kardeş sanırlardı çoğu kez. Bugün bunları ama özellikle İzmir'de bir günü aşkın durakladığımız yolculuklarımızı anımsadığımda, sanki bir üçüncü kişi gibi, anne-oğul, belki de abla-kardeş, bu iki kişiyi net bir biçimde görmekteyim. Atlı tramvaylara binmişler parklarda, caddelerde başıboş bir keyfin ardında dolaşmışlar, rıhtım boyunun yalnızlaşıp mahalleleşen yollarını sonuna kadar yürümüşlerdir. Burada tenha bir bankta dinlenmekte ve İzmir güneşinin yüksek Yamanlar dağlarında ve yüzlerinde yansıyan güneye özgü hızlı çılgın kırmızılarla kendi kendini yakıp kül edişini seyretmektedirler. Sonra sular kararır. Tek tük insanlar geçip gider akşam karaltısında yanlarından, ellerinde paketler, evlerine giden, evlerinde beklenen insanlar. Nereden geldiği belli olmayan gizli bir hüzün dolar içlerine. Kalkıp Kordon boyuna, Çarşı Caddesi'ne ya da Konak Meydanı'na yürürler çünkü kum gibi insan kaynaşır bu saatlerde oralarda. Bu yüzden biraz önceki yalnızlık duygusu, yerini yavaş yavaş bir serüven duygusuna bırakır.

İzmir bir liman kenti olarak o tarihlerde on sekizinci yüzyılın sonlarında denizciliğin, aslında deniz ticaretinin ansızın önem kazandığı dönemdeki Avrupa ve Amerika limanlarının civcivli hayatını yaşıyordu. Tarihte 'merkantalizm çağı' adı verilen bu çağa özgü olarak, ticaret (gerek iç gerek deniz aşırı) ve bunun doğal sonucu olan denizcilik bütün kentin katıldığı bir yaşam biçimiydi. Bu yüzden mendireğin içi ve tüm Kordon boyu, kıçtan bağlanmış ve dünyanın dört bir yanından gelmiş sıra sıra gemilerle kaplıydı: buharlı gemiler, yarı buharlı yarı yelkenliler, üç direkli büyük ve acayip suratlı ahşap gemiler. Çeşitli ulusların renk renk bandıralarıyla liman, yılın her mevsimi ve gününde bir bayram yeri gibidir. Bu duruma paralel olarak, rıhtımın arka sokakları ve ona yakın olan bölgeler, ticaret

gemiciliğine ve onun adamlarına özgü kahveler, lokantalar, meyhane, oteller, dükkânlar ve antrepolarla doluydu. Gemilerin sıra sıra dizildiği rıhtımın karşı yakasında, onlara nazire yapar ve baştan çıkarırcasına, ışıklı donanımlarıyla durmaksızın göz kırpan yan yana barlar dizliydi. Tek bir salon, dar dans pisti ve tahta merdivenli bir üst balkondan oluşan bu barlar tıpa tıp aynı basit yapılarıyla İzmir limanının geceye özgü hovardalık simgesiydi. Kadın kahkahaları, çalgı sesleri, dünyanın dört bir yanında kullanılan çeşitli yabancı diller; içki, deniz ve gemi düdükleriyle serüven ve şiir buralarda kol kola dolaşıyor; gerilerindeki otellerin loş odalarında orospularla yatıp kalkıyor; meyhanelerde ölesiye sarhoş oluyor ve dar, taş, dolambaçlı sokaklarda yıkıla yıkıla rıhtıma gelip bir gemiyle açılırken, başka gemilerle tekrar ufukta görünüyordu. Bu sefer Peruluydu, Bolivyalıydı, kahve ve çikolata getiriyordu Brezilya'dan, belki de buzlu sabahlarından geliyordu Norveç'in, sarı haçlı mavi bandırası altında ve ambarlarında morina karaciğerinden sızdırılmış "Norveçya'nın" halis balık yağı tenekeleriyle. Ve bütün bunların üstünde ve bütün bunları kapsayan 'imbat', yani her gün öğleden sonra başlayan ve yedi kez de yeniden yeniden tazelenen İzmir'in ünlü güneybatı rüzgârı. İzmir'i yeniden yeniden yedi kez İzmir yapan deniz esintisi ama yedincisi rıhtımlardan başlayarak hızla dağlara doğru yükselen, tüm kenti bir ateş böceği düğününe bir ateş böcekleri gecesine davet etmekle görevlidir. En uzak en yüksek mahallelere kadar buram buram, pırıl pırıl ve kıpır kıpır. Bunu başardıktan sonra tümüyle kesilir artık çünkü görevini bitirmiş, binlerce yıllık tarihsel kentini, bir yeşilimtırak ışıltılı âleme bir gece şenliği ve serinliğine emanet etmiştir. Bir roman, şiirsel bir macera romanı ve onun karmakarışık dünyası ve adsız kişileri arasında, bir lokantada yemek yiyen, bir gazinoda çay içen ve sonra rıhtımın renk renk ışıkları altında, ertesi sabah erkenden onları başka bir âleme götürecek olan bir gemiye uyumaya giden ana-oğul. Belki de ablakardeş ya da en doğrusu kırılgan bir yaşama karşın yine de mutlu iki sessiz roman kahramanı.

Bir tarihte, taş çatlasa on iki-on üçümü daha doldurmamıştım, nasıl bir itkiyle bilmiyorum valizimi alıp beni İstanbul'dan Mordoğan'a babama

götüren gemiyi İzmir'de terkettim. Öteki postaya kadar gizlice İzmir'de kalmaya karar vermiştim. Doğal ki biletim yanmıştı ama yeterli param vardı yanımda çünkü annem cüzdanımdan başka, yolculuk hali diyerek, ceketimin astarına da yedek olarak gizli paralar koyar, üstünü de dikerdi. Kemeraltı'nda elimde valizle birkaç volta vurup bugün bile adını unutamadığım Karabiga Oteli'ni gözüme kestirdim. İki katlı, küçük bir binaydı Karabiga Otel. Sanırsam bu küçüklüğü bana güven vermiş, kendine çekmişti ama içeriye girmek için, yine de bütün cesaretimi toplamam gerekti. Çünkü şimdiye kadar bir otelde hiç kalmamıştım. Nasıl oda tutulur, bunun için kimle konuşulur, ne denir, ne yapılır hiçbir tecrübem ve fikrim yoktu. Bu yüzden kalbim gümbür gümbür çarpmaktaydı. Bu noktada, Karabiga otelindeki otel kâtibinin sinek avlama tutkusuna ve çevresinde uçuşan o birkaç biçare sineğe büyük bir şükran borcum olduğunu özellikle belirtmeliyim. Çünkü kâtip bey elinde sinek raketiyle öyle amansızca sineklerin hareketlerini izlemekteydi ki, karşısında valiziyle duran çocuğun ne yaşı, ne tiril tiril heyecanı ne de acemiliği dikkatini çekti. Böylece arada bir sinekler pat küt masada ezilirken ben de gözleri daha çok başka yerlerde dolaşan kâtip beyin sorduğu sorulara (içimi rahatlandırıyordu onlar) verdiğim yanıtlara göre, otelin defterine tek yataklı bir odayı on iki günlüğüne tutmuş bir müşteri olarak kaydedilmiş oldum. Yani İstanbul'dan Mordoğan'a gidecek öteki postanın İzmir'e geliş tarihine kadar. Her şey ne denli olağanüstüydü ve ne de kolay tıkırında gitmişti. İçeriye girip odamın kapısını arkamdan kapatır kapatmaz inanılmaz bir coşkuyla kendimi sırtüstü karyolaya attım. Dünyalar benim olmuştu sanki. Karyola yaylı ve anlayışlı çıktı. Beni hoplatarak o da sevincime katıldı. Zaten eşyalarla daha doğrusu nesnelerle çok çabuk iletişim kurar, hemen arkadaşlığa başlarım. Başka bir deyişle insanlar aradan çekilir çekilmez eski dostlar olarak hemen buluşur, onlar benim ben onların sevinç, keder, hüzün ve yalnızlıklarına çarçabuk ortak oluruz. Bugün bile o otel odasının loş ve dost sakinliğini, sabunlu sularla silinip yıkanmış çiçekli muşambalarının hafif kokusunu büyük bir zevkle anımsıyorum. Panjurluydu pencereleri. Kapalı panjurlarının aralıklarından içeriye bir İzmir akşamüstü güneşinin kırmızımtırak tatlı ziyaları giriyordu.

Ne yaptım bu günler içinde? Daha önceleri annemle yaptığım şeyleri, belki biraz daha fazlasını, ama yine de niçin ve nedenini bilemediğim büyük mutluluklar içinde geçti bu günler. Kanım kıpır kıpır boncuklaşıp duruyordu damarlarımda. Annem beni, Mordoğan'da babamın yanında babam da İstanbul'da annemin yanında sanıyordu. Bu muydu beni mutlu kılan? Yani saf bir bağımsızlık? Doğal ki buydu. Ömrümde ilk kez kendi karar ve irademe tutunarak bana ilişkin bir özgürlüğü, eş anlamıyla bir bireyliği yaşıyordum. Kuşkusuz bilincinde olarak değil, bilmeden, anlamadan, sadece içimden geldiği gibi, bana zevk veren, zevkime giden bir eğilime bir tatlı çağrıya kulak vererek.

Rıhtımda bir banka oturmuş simidimi yerken keyfime diyecek yoktu. Ağzımda simidin tadı ve susam kokusu, önümdeki yeşil sularda yansıyıp duran ve kimi kez belirginleşerek, zaman zaman gelip geçen yavru balık sürülerinin arasından bana muzip muzip gülümser gibi bakan tek başına hayalimle krallara layık bir şölen sofrasında sanıyordum kendimi. Bu şölenin öteki davetlileri limana girip çıkan gemiler, İzmir'in sırtını tatlı tatlı sıvazlayan baba güneşi ve güneşte oturdukları rıhtım kenarından ayaklarını denize sarkıtarak cıgara tüttüren İzmir'in takunyalı rıhtım serserileri. Korka korka yaptığım bu ilk girişimden sonra yolculuklarımda ara sıra tekrarladığım bir geleneğim oldu bu. Küçük Karabiga Oteli gizli bir evimdi sanki. Bodrum katında barı vardı. Sabahlara kadar loş odanın duvarlarında oradan gelen kadın ve çalgı sesleri yansıyordu. Bilmiyorum kaçıncı kaçamağımda bu bara girmek cesaretini buldum kendimde. Kuşkusuz çok masum girişimlerdi bunlar. Bir şişe bira ya da bir bardak 'bol' içmek, ağzımı zehir zıkkım eden sigaraları puflata puflata saz dinlemek ve müthiş boyalı, yan çıplak kadınlar arasında olmak. Yeni, yepyeni ve başka bir biçimde yaşamın içinde bulunmak. Kendimi dünyanın en büyük serüvencisi sanıyorum. Evet, çok masum girişimler çünkü böyle karşılanıyordum. "Ah yavrum nerden geldin sen böyle" diyerek çıplak kollarını boynuma doluyorlar açık, önyargısız, içten öpüşlerle yüzümü gözümü boyuyorlar, üstelik torpil geçip, o tek bilemedin iki şişe bira ya da bol'ü bile elden geldiğince en ucuz fiyata getirmeğe çaba ediyorlardı. Kafamdaki, sağdan soldan

yeni yeni edindiğim, bu yüzden temelde bana yabancı olan cinsiyetle ilgili peşin hükümler uçup gidiyor, onların yerine başka duygular başka izlenim ve yaklaşımlar türüyordu. İnsanlık denilen bu gibi yakın davranışlardı galiba, gerçek cinsellik de. En başta insan olmak ve ondan içkin olan ama onun erkek ya da dişi bir çeşidi olmak. Yani insan sevgisi ve cinsiyetinin kendine özgü sevgisi, bunlar karşılıklı birbirini yansıtan ve barındıran aynalardan başka ne olabilirdi? Bu doğal ve bir o kadar da yalın durumu, özellikle biz, yani cumhuriyetin ilk gençlik kuşağı pek yaşayamadı. Ne zamana kadar? Yaşamımızda bir takım dönemleri yitirene ve bu konuda belli bir bilinç kazanana kadar ama o zaman da iş işten geçmiş, gençliğimiz elden gitmişti. Hemen söyleyeyim, burada cinsel ilişkilerden söz etmiyorum. Bu, apayrı, üstelik bizimki gibi toplumlarda sonu gelmeyen yılan hikâyesi türünden bir konudur. Ben burada sosyal sistem ve geleneklerin bütün karşıt süreçlerine karşın ilk gençliğin saf şafağında zaman zaman doğal biçimde sezilen bir duygu ve özleme işaret ediyorum sadece. Başka bir deyişle güneşli günleri, yağmurları, rüzgârları, tur yolları ve kar serpeleyen çamlıkları, küçük çarşısı, bayramları seyranları ve vapur düdükleri, martı sesleri, kilise çanlarıyla dört tarafı denizle çevrilmiş küçük bir kara parçasından, balıkçıl bir adadan söz ediyorum. Kızlı erkekli bir arkadaşlık, yakınlık ve sıcaklıktan yoksun kılınmış bir mekândan, bir vakitlerden, bir dönemden; heyecanları mutlulukları kendine özgü lirizmi, hayal ve sevinçleri, coşkunlukları yaşanmadan tüketilmiş bir ilk gençlikten bahsediyorum. Kız ya da erkek, yaşamaya zorlandığımız yaşam bu mekâna layık değildi. Daha ilkokulda bir erkekler dünyası için hazır edilmektesindir. Ortaokulda kesinleşir bu, somut olarak girersin artık bu dünyaya. Lisede daha da pekişir, ama hangi erkekler dünyasıdır girdiğin? Yaşıtlarının mı? Ne gezer? Bir hayvanat bahçesinde gibi sana ayrılmış erkeklere özgü kafes, her yaştan ve her erkek türünden oluşmuştur. Dahası nice zamanlardan beri buralardan gelmiş geçmiş isimsiz kuşakların kulaktan kulağa aktarılmış kimi ezik kimi hoyrat öykülerinden, düşünce ve duygularından, kavram ve sözcüklerinden ve henüz on dört-on beş yaşlarında, içinden rüzgârlanarak, neredeyse dudaklarından kendiliğinden kopacak "Seni seviyorum" doğal

ve yalın tümcesini henüz söyleyemeden cinsel dünyan, hem düşünce hem hayal hem de eylem bakımından kartlaşmaya üstelik bir ucundan da yozlaşmaya başlamıştır.

Karabiga Oteli'nin barında boynuma dolanan çıplak kollardan, yüzümü boyayan gelip geçen öpüşlerden ve ister bana hitap etsin ister etmesin kulaklarımdan çınlayan kadın seslerinden vücuduma bir sıcaklık işliyordu. Damarlarımda bir kan olduğu, bunun tüm vücuduma da sıcak-tuzlu dönenip durduğunu somut olarak algılıyordum ilk kez ve şimdiye dek hissetmediğim bir biçimde. Bu da bana doğal bir zevk doğal bir haz veriyordu. Göz kapakları daha açılmamış, mahmur belki de mest bir belirsiz kişinin, bir gölgenin ruhumda el yordamıyla bir şeyler arandığına tanık oluyordum. Sanki bana yaşamın yeni bir serüven kapısını bulmaya çalışmaktaydı. Ne vardı bu kapının ardında? Bilmiyordum. Bilmiyordum ama önümdeki bir geleceğin beyaz kanat vuruşları uğulduyordu ruhumda, ruhumun doğu taraflarında, el değmedik doğu taraflarında.

Sonuç yukarıdaki paragraftı.

100

(eksik bölüm) ... gidiyor, onların yerine başka duygular başka yaklaşım ve izlenimler türüyordu ruhumda. İnsanlık denilen bu şeylerdi galiba, gerçek cinsellik de. En başta insan olmak ve onda içkin olan, ama onun erkek ya da dişi bir çeşidi olmak yani insan sevgisi ve cinsiyetinin kendine özgü sevgisi, bunlar karşılıklı birbirini yansıtan ve barındıran aynalardan başka ne olabilirdi. Eş deyişle bu, kadın erkek arkadaşlığını, dostluğunu öngören bir duyuş ve düşünüş tarzıydı ve bu haliyle o denli doğal ve yalın, bunun sonucu olarak da olması gereken, beklenen bir durumdu, ama özellikle bizim kuşağımız bu doğal ve yalın durumu hiç yaşayamadık. Bizler için, o gençliğin saf şafağında belli belirsiz sezilen, zaman zaman özlemle duyulan, ama bir türlü de erişilemeyen ya da ucundan bucağından, bir köşesinden ancak değilen, değilebilen bir duygu niteliğinde sürüp gitti. Başka bir deyişle gençliğin saf şafağında belli belirsiz sezilen bir duygu ama yaşamımızın bir takım dönemlerini yitirdikten sonra ancak bi-

linçle fark edilen bir duygu ve özlem. Ben kişisel olarak bu duygu ve özlemi en çok duyanlardan biri sayabilirim kendimi. Birincisi annemin kadın olarak yaşamda uğradığı zorluk ve haksızlıklara yakından tanık olmuş, üstelik annem bu tür çaresizliklerinde "Görüyorsun neler çektiğimi, büyüyünce kadınlara buna göre davran" diyerek zaman zaman beni uyarmış, kadınların da bir canlı, bir insan olduğunu duyumsatmıştı. Ama yine de yukarıda söylediğim gibi bu durumu bilinçle kavramam uzun zamanımı aldı. Çünkü en başta baba dayağı ve erkek egemenliğine alışmış olarak karşıma gelen kişi, bu durumumu değerlendiremediği, daha doğrusu yadırgadığı için bilinçaltında beni ya küçümsemiş ya da bu tutumumu bir güçsüzlük belirtisi saymış veyahut bilincinde, beni 'numara yapan bir kişi' gibi görmüştü. Görüp yaşadığı gelenek, görenek yüzünden ağzıyla dostluk, arkadaşlık istemesine karşın bilinçaltında yadırgamış, küçümsemiş, onu bir zayıflık belirtisi olarak algılamıştı. Kadın erkek ilişkilerinde söylenecek çok söz var. Bunlardan biri de yukarıda sözünü ettiğim durumla ilgili olarak 'kadın için için yenilmeyi ister' gibi bir düşüncedir. Kesin bir şey söylememekle beraber her toplum için, bu yenilginin kaba kuvvete dayalı ya da kaynağını buradan alan bir olgu olduğunu sanmıyorum çünkü Paris'te kısa öğrenciliğim sırasında tanık olduğum pek çok olay, bana bunun tersini kanıtlamıştır. Marazi küçük bir kesimin dışında, özgür bir toplumun özgür vatandaşları olarak hiçbir Parisli kız kaba kuvveti bu nitelikte algılamadığı gibi böyle bir şeyi o ana kadar duyduğu duyguları bile kökünden silip atacak derecede tepkiyle karşılamaktaydı. Ne var ki aynı şeyi, bizim toplumumuzdaki kadınlar için söyleyemem. Yüzyıllardan beri süregelen bir ezilmişliğin ve baskının sonucu onlarda mazoşist bir herotizm oluşmuştur belki de.

102

"İzmir'de kaçamak ilk kalışımdan bir gün babama söz etmiştim. Ansızın yüzünde çatılan büyük bir dikkatle gözlerini bana dikmişti. Sanki ruhumu görmek istiyordu. Düşüncelerle dolu ağır bir heykel kafasına benziyordu başı, sanki bilmeden içindeki aslanı uyandırmıştım. İtirafımdan do-

layı bir an pişmanlık duydum. Bu değişimden korkmuştum. Ama sonra bu heykelin donuk kıpırtısız yüzünde yavaş yavaş bir memnuniyetin belli belirsiz izleri görünür gibi oldu. Ne var ki tam olarak belirginleşmesini önledi onların. Dudaklarını ısırarak yazısına döndü. Hiçbir şey söylememişti. Ne teşvik edici ne de irademi kırıcı bir şey. Bununla beraber o gün yere uzanmış yazılarını yazarken, zaman zaman durup kendi kendine güldüğüne gizlice tanık oldum. Bilmem ama kendine özgü bir yorumdan ötürü, için için sevinmiş miydi acaba? Anneme bir şey söylemedim yoksa aklı başından giderdi.

Ertesi sabah Fahri dayı erkenden gemiye getiriyor bizi. Bir sürprizle karşılaşıyoruz. Kamaramız değiştirilmiş. Hasta kadıncağız ya vefat etti ya da büsbütün kötüleşti. Revir filan hak getire bu gemilerde. Kapısından adımını ilk attığında, "Bir karabasana giriyorum galiba" diye düşünerek, içine bir türlü sindiremediği ilk yolculuğundaki o ilk kamara annemin belleğinde, daha sonraları gördüğü nice benzerlerine karşın, yine de soluk ve kederli bir kandil gibi hep asılı ve tek kalmıştır. Özellikle 'zavallıcık' diyerek andığı o ilk kamara arkadaşının kasvetli ve belki de son yolculuğundaki yalnızlık ve tesellisizliğine hep acımıştır. "Hemen kaçmak istemiştim yanından" diyordu. Nitekim ancak iki-üç saat katlanabilmişti. Kuşkusuz huysuzluğumu yatıştırmak ama özellikle bir analık içgüdüsüyle olası bir hastalık veya illetten beni sakınmak amacıyla. Ne var ki daha sonraki yıllarda, Güneybatı Anadolu'ya özgü sosyal yaşamın bir parçası bir kişisi olduğu zaman, ilk yolculuğundaki bu tutumuna bir özeleştiri getirmekten de kendini alamıyordu. "Bir çift lakırdı bile etmedim" diyordu; "Kimsiniz, nerelisiniz, neyiniz var?" diyerek, üzüntülü devam ediyordu, "Neye dayanarak onu hepten dışlamıştım, böyle görmezden gelmiştim? Hasta olmasından mı, bunu bize de bulaştıracağı korkusu yüzünden mi?" Evet doğru, ama hepsi bu muydu, hepsi bu kadarlık bir düşünce miydi? Bir şeyler, başka bir şeyler, "Suçluymuş gibi davranmıştım, yokmuş gibi davranmıştım" ve düşüncelere dalıyordu. Bu düşünceler içinde neleri anımsadığını, neleri gördüğünü, birleşik kaplar gibi yaşadığımız için biliyor, bilmediklerimi de tahmin edebiliyordum. Yalnızlıklarımız vardı bu düşünceler

içinde, çaresizliklerimiz, korku ve tedirginliklerimiz, hastalıklarımız.

104

(eksik bölüm)...çünkü 20 yıllık sürgün cezasına çarptırılmış bir adamın peşinden, yerini yurdunu, tüm yakınlarını bırakıp geliyorsun da, bir süre sonra o kişi, şimdi aynı sokağın 50-60 metre uzağında bile olmayan bir kenarında, bir başka evi, bir ayrı aileyi yaşıyor ve yabyabancısınız. Buna karşın, artık unutulup gittiğine, daha doğrusu kaybolup gittiğine inandığın bu ücra kasabada, önceden adını sanını bilmediğin insanlar sana ansızın arka çıkıyor. Neden? Çünkü sonuçta bir insansınız. Örneğin, komşunuz bir Fahriye Abla geceleri erkeksiz evde korkuyorsunuz diye, yastıkla yorganını daha akşamdan alıp sizinle geceyi geçirmeye geliyor, kendi de sabahlara kadar tedirgin yatarak.

Bu tarihten kırk-elli yıl sonraydı, gezmek amacıyla annemle Mordoğan'a bir gelişimizde ben çocukluk, annem gençlik anılarını tazelemek ve anmak isteğiyle, şunu bunu sorup şurada burada dolaşırken, Giritli Fahriye ablayla, torununun kunduracı dükkânında rastlaştık. Abla kardeş niteliğinde pek eski iki gençlik arkadaşı kadının bu karşılaşmada ne türden duygulanımlar yaşadıklarını söylemeye gerek yok. Birbirlerini son gördüklerinde gençtiler: Fahriye Abla yirmi iki; annem yirmi yedi dolaylarındaydı. Neler anımsatmadılar birbirlerine, neleri beraber tekrarlamadılar? En küçük ayrıntıları, en önemsiz yaşantıları, ama ne var ki bütün bunlar o günlere ve gençliklerine özgü olarak o zamanlarda onlar için birer ciddi sorundu. İster gerçek ister bir kuruntu ya da varsayım olsunlar. Geceleri beni ortalarına alarak, yastıklarının altında ekmek bıçağıyla yatarlarmış, kimi kez biri uyuyup öteki nöbette kalarak. Ama nedir ki kısık lamba ışıklarının altında gelip geçen bütün bu kuşku, korku dolu, kaygılı, tedirgin anlar ve benzerleri şimdi en tatlı anılardır. En derin en içli anılar. Onlara bu niteliği, bu sıcaklık, bu derinlik ve unutulmazlığı veren nedir? Olası ve olası olmayan tehlikeleriyle bulanık ve karanlık bir dünyaya karşı, bir küçük çocukla iki genç insanın birlikte paylaştıkları karşılıklı sevgiler, özenler, özveriler, tasalar, yani bir çift sözcükle insansal yaklaşım, daha doğrusu insansal

dayanışma. Evet, bu sadece budur onları bugün anılmaya değer kılan şey, altın değerinde yapan şey, bu içerik bu özelliktir. Nitekim Fahriye Abla "Hemeras khrısınta, hemeras khrısınta Hamdiye abla" (altın günler, altın günler Hamdiye abla) diyerek tekrarlayıp duruyordu bu gerçeği bilerek bilmeyerek. Sonra bana dönüp "Sen bizim erkeğimizdin küçük Sina, erkeğimiz" diye ekliyordu (bir buçuk yaşındayım) mahzun bir gülümsemeyle.

Fahriye Abla'nın mutluluğu kesik kesik sürmüş yaşamında. Ölümler hep bölmüş mutluluklarını, annesiyle babasını ve küçük kız kardeşi Nuriye'yi çok erken yitirmiş. Sonra Rodos'lu bir kaptanla evlenmiş, bir oğlu olmuş ne var ki onları da yitirmiş, daha doyamadan. Elde şimdi yanındaki su dolu kovada yumuşattığı kösele parçalarını dişleyip tokmaklarken, bir yandan da annemle heyecanlı heyecanlı konuşan Fahriye Abla'ya endişeli endişeli bakarak "Stasu, stasu, vre yaya mu" (dur, dur bre nineciğim) diye uyarıda bulunan torunu kalmış. Evde yalnız başına sıkıldığı için, gündüzlerini torununun yanında bu kunduracı dükkânında geçiriyormuş: "Gelen giden oluyor, turistler girip çıkıyor, oyalanıyorum Hamdiye abla" diyordu anneme. Vantuz çekiyor sırtına üşüttüğü zaman Nazife Teyze. Çorba yapıyor. Alev alev hastalık ateşlerinin verdiği dalgınlıklar arasında, gözlerini açabildiği titrek anlarda onun yüzü gelip gidiyor ıslak ve kısık kirpiklerinin arasından. Tüm yeryüzü, denizler, ormanlar, dağlar, kentler, insanlar ve büyük sonsuzluğuyla tüm evren, anıların, gelecekte yaşayacak olanların bu köylü kadının sert yüzündeki ifadesidir sadece. Yokluğuyla var oluşunun arasında taştan bir eski zaman sabır tanrıçası gibi oturmuş, onun lamba ışığındaki inatçı, inançlı bu köylü yüzü.

Birileri gelip avlunu süpürüyor sessiz sedasız, helâna su döküyor. O tarihlerde Mordoğan'da kanalizasyon yoktu. Kara tarafındaki evlerin helâları bahçenin uzak bir köşesinde, deniz kenarındakilerin avlunun denize yakın yerindedir. Koku yapmaması için üç-dört günde bir denizden su çekilerek yıkanmaları ve pisliklerin kürekle denize atılmaları gerekiyor, kara tarafındakiler toprağa gömülüyorlardı. Bakkal İbrahim, vilayetin o ay memur ve öğretmenlere verecek parası olmadığını duyduğu için (o tarihlerde öğretmenler maaşlarını, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan değil, hükümet me-

murları gibi ait oldukları ilin muhasebesinden alıyordu, ama özellikle Muğla gibi yoksul illerde kimi aylar il muhasebesinde az para toplandığı ya da hiç bulunmadığı için maaşlar kimi kez ya bölük pörçük ya da bir-iki, annemin dediğine göre bir kez üç ay gecikmeyle ödenmektedir) evde kara kara düşünürken kâğıt gönderiyor sana, 'Merak etmeyin Müdüranım' diye yazarak, "dükkân sizin ne zaman öderseniz ödeyin, çekinmeden gelin" diyor. O tarihten belki kırk-kırk beş yıl sonra Mordoğan'a gezmeye gittiğimiz bir sırada, annem beni derme çatma küçücük bir sebze tezgâhının başındaki sevimli, ama galiba kulakları ve belleği epeyce zayıflamış bir ihtiyarla tanıştırmıştı. "Bak" demişti ona beni göstererek ve bağırarak "tanıdın mı İbrahim, bu Sina, Sina, hani küçücük Sina" sonra geçmişi, bir iç çekme niteliğinde gözünde canlandırarak, "Ne yıllardı o yıllar" diye eklemişti; "o dar zamanlarımızda bize yaptıklarını hiç unutamam, hele ilk seferinde, aklım başımdan gitmişti. Yeniyim, kadınım, kimden neyi isteyebilirdim?" Eski bakkal, mavi mavi ve çocuksu çocuksu gülümserken annem yukarıda yazdığım şeyleri anlatıyordu.

Çünkü ne olursanız olun, sonuçta insansınız. Gece yarılan imalı, kısık konuşmalar duyuyorsunuz pencerenizin altında, camlara kum savruluyor zaman zaman. Issız sokaktan çarpık çurpuk sarhoş adım sesleri ya geçmeden önce ya geçerken bir garip naralar atılıyor. Nedir bunların anlamı? Çünkü bir kadın evi eviniz. Buraya yabancı, acemi, kocasının terk ettiği, yalnız yaşayan dul bir kadın evi. O tarihte Mordoğan'da polis, bekçi örgütü yok, jandarma bölgesi. Sonra ansızın yok oluyor o imalı, kısık konuşmaları gece yarılarının. O sarhoş naraları, kum atmaları da. Kim yok etti bütün bunları birden bire ve sessiz? Komşunuz Mazlum Kaptan mı ya da kasap topal Osman Çavuş? Belki de Hanife Teyze'nin kaçakçı kocası ve onun yüzlerini bir kere bile görmediğin kaçakçı tayfaları? Hani kimi gece yarıları hayalet gibi sandalla açıktan gelirler Hanife Teyzeler'e, deniz tarafından bir şeyler taşırlar sırtlarında aysız gecelerde. Ama bütün bunlar neden? Çünkü sonuçta insansınız, yani insanlık yaralı bereli çilekeş ama yine de görünmez elleriyle sizin sinsice ya da hoyratça yaşamdan silinip süpürülmemenizi istiyor. Sağınızdan solunuzdan kolluyor sizi gizli gizli var

olmalarıyla. Maksim Gorki 'benim üniversitelerim' diyor yaşama. Gerçekten de öyle, annem eğitimini on sekiz yaşlarında bitirerek öğretmenlik diplomasını almıştı. Maksim Gorki'nin üniversitelerine ilk kaydını Mordoğan'da yapmıştı. İlk dersini de babam vermişti ona burada. Bu acı ve sert bir dersti. Bu konudan belki daha sonra söz edeceğim. Nedir ki şurasını kısaca belirtmem gerekiyor; annem bu dersten yıkılmadı (sınırdan dönmüştür). Üstelik kendi yorumuna göre acının, yalnızlık ve haksızlığın hırsıyla, ruh ve zihince eğri büğrülüklere, çarpıklıklara düşmeden ve ahlakça kendini yitirmeden de çıkmıştı. Dahası, yaşamın evrensel denilen ilkelerine ilişkin somut görüş ve anlayış da türetebilmişti bu acı ve sert bir şekilde başlayan derslerden. Örneğin en yukarıda değindiğim özeleştirisi bunun küçük bir belirtisidir.

On yıl sonra, artık arkasında kalan küçük bir Anadolu kasabasında, başöğretmen Hamdiye Hanım diye iki-üç kuşak unutulmayacak tatlı bir iz bırakarak Mordoğan'dan İstanbul'a kesin dönüş yaparken, yanında yeni kocası, benim dışımda iki de küçük çocuğu vardı. Babama karşı da için için bir sevgi ve merhamet duyuyordu çünkü Güneybatı Anadolu'nun yaşam üniversitesini, okuduğu resmi okullar gibi tam notla bitirip diplomasını almıştı bu yıllar içinde. Yaşı da yirmi sekiz bile değildi daha. Ama mesleğinde ve yaşamında bir kariyer yapmış olarak dönüyordu. Oysa babamın kendi doğrultusunda kendine yakışır, kendine özgü bir kimliği yakalayıp oluşturabilmesi için kırk-kırk beş yaşlarını beklemesi gerekmişti. Bu onun düşüncesi, benim değil. Bana kaç kez "Biz geç gelişiriz, en aşağı kırk-kırk beşi bulmamız gerekir" demiştir. Olanak ve heves bulursam bu durumun üzerinde daha ayrıntıyla durmak amacındayım, yalnız özetle şunu belirteyim ki, ancak kırk-kırk beş yaşları babamın yaşamında gerçek bir dönüm noktası olabilmiştir. Yumurtasını kırmak, kırarak yeni bir yaşama kavuşmak isteyen, ama bu son hareketini zamksı bir yapışkanlıkla önleyen, tüylerine, kanatlarına tüm vücuduna tüm ruhuna belenmiş, bulaşmış bir eski dünyadan kurtulma, sıyrılma, arınma ve sonuç olarak özgürleşme çabasının bitiş tarihidir denebilir bu kırk-kırk beş yaşları.

109

Yeni kamaramız üst katta, bu yüzden aydınlık, başka bir yolcu da yok. İzmir'e çıkmış eski yolcuları, yani şimdilik boş. Yenileri gelene, belki Mordoğan'a kadar sadece bize ait. Annem bunun için dua etmiş durmuş, duaları da tutmuş. İyice bilmiyor ama bu yeni durumumuz kaptan babanın bize başka bir cemilesi gibi görünüyor. Tayfanın baba diye adlandırdığı bu kaptan nasıl biriydi? Yüzünü, boyunu bosunu görmüş değil annem, ama ben, hiçbir zaman unutamadığı kaptanımızla ilgili söylediklerinden, onu hayalimde hep canlandırmışımdır ve bir kaptan resmi yapmam gerektiğinde ya da hevesi duyduğumda, hayalimdeki hep o aynı resmi çizmişimdir. Karanlık ve kahırlı denizler ortasında, kendini göstermeden, elimizi hep uzaktan uzağa tutan bu kaptan, bana göre pos bıyıklı, uzun kuru vücutlu, yüzü derin çizgilerle dolu bir kişiydi; sert bir yüz, çatık kaşlar. Kendi yaptığım bu resme baktığımda, onun yüzü bana, annemden dinlediklerimin tersine olarak bir duyarlılık belirtisi yansıtmadığı için kimi kez bir duraksama içinde kalırdım. Acaba nankörlük mü ediyordum aslına, ama nedense onu yine de böyle hayal ederim. Bir gün, babam bir kitap karıştırırken iki fotoğraf gösterdi: biri dalgın, hülyalı bakışlı, beyaz, romantik yüzlü bir kişiye aitti; ötekiyse çatık kaşlı, kalın bıyıklı ve ters suratlı birisine. Sonra bana dönüp "Sence hangisi daha duyarlı?" dedi. İki yüzün açık ifadelerine bakıp bir an duraksadım, ama babam yanıtımı beklemeden, sabırsız ve adeta öfkeyle elinin tersini kalın bıyıklı, ters suratlının üstene vurarak "İşte bu" dedi, "asıl duyarlı olan bu. Öteki poz yapıyor." Ardından ekledi ansızın gülerek, "Görmüyor musun, içindekilerle başa çıkabilmek için nasıl zorluyor kendini. Kaş çatarak, surat asarak falan sözde kendini tutmaya çalışıyor, yıkılmamaya uğraşıyor." O zaman anladım ki, kendimi suçlamama gerek yok, yaptığım resimler, görmemiş olsam bile bizim kaptan babaya tıpatıp benziyor.

Yeni kamaramız denizin neşesi içinde. Annem de neşeleniyor. Üstelik geçmiş ve gelecekle ilgili ağrılar, sızılar ve kör düğümlerden çözülmüş gibi duyuyor kendini. Ne de olsa genç bir insan ama daha da önemlisi memeli sınıfından. Suyunu, besinini, oksijen ve dinginliğini verince biyolojinin ve

anın kıvancına boyun eğiyor, ister istemez oyunbazlığı su yüzüne çıkıyor. Kundağımdan salmış beni, sırtüstü yattığım yatakta çırılçıplak debelenip duruyorum yavru memelilere özgü bir afacanlıkla. Heceleyerek 'Baba' demeyi öğretmeye çalışıyor bana, dileği babama bir sürpriz yapmak. Geçmiş ve gelecek gibi, biri patlamış öteki ileride patlayacak iki fırtına arasındaki sakin sularda oynaşıyoruz anne oğul yunus balıkları gibi. İonia denizinin rüzgârsı ve ışığa benzer yeşilimsiliği vuruyor lombozdan içeriye, yüzlerimize. Bilmiyorum antik haritalarda eski Anadolu hangi kıstaslara göre bölgelere ayrılmış. Ama neye göre ayrılmışsa ayrılmış çok doğal bir bölümleme yapılmış: Marmara bölgesi, Aeolia, İonia, Karia, Lykia'nın birbirinden başkalığını, en küçük yaşlarımdan başlayarak ve hiçbir coğrafya veya tarih bilgim olmadan doğal olarak algılıyor ve ayırabiliyordum.

Üstün körü bir maviliktir Marmara'nın suları, çarçabuk da bozulur. Bizans'ın yosun tutmuş, kasvetli ve küskün tarihi yüzer sanki derinliklerinde. Yarı karanlık ortodoks kiliselerine özgü isli mumların aydınlattığı aziz tasvirlerinin kederli, loş, solgun yüzleri dalgalarında karamsar bir ruhaniyet içinde yansır gibidir. Ama kimi kez ansızın huysuzlaşıp öfkelendiği de olur, sabun gibi köpürüverir hemen. Nedir ki arkasını getiremez bunun, dayak yemiş ürkek bir köpek yavrusu gibi pısar kalır köşesinde. Hiçbir zaman kararlarında diretemez, yaşamı sürekli pişmanlıklar içinde gelir geçer. Deniz olmadan kalmış bir denizdir. Kim bilir bunun kompleksini ya da yoksunluğunu yaşamaktadır. Marmara Denizi'nde bütün bir gün boyunca gittikten sonra, kendi kendime yine üzüntülü "Mordoğan'a daha çok var" derdim. Bu, "daha çok var" düşüncesi, şu kadar mil ya da gün anlamında bir mesafe ve zaman sınıflaması değildi. Bir iç üzüntüsü kategorisiydi. Bu kadar yol aldıktan sonra bile ruhumdaki ağırlık ve kasvet, bir hafiflik ya da bir çözülme belirtisi gösterememiştir. Arkama baksam İstanbul'u hemen görecekmişim gibi gelirdi bana. Gerçekten de değişen bir şey yoktur. Hâlâ içe kapanık, vesveseli, solgun sulardadır gemi. Yani Marmara bölgesinde; Thracia, Mysia açıklarında. Aeolia kıyılarını geceyarısı geçerdi gemiler. Hem gelir hem de giderken yatağımda bile sezerdim bu değişikliği. Gemi daha derinden yalpalamaya başlamıştır; arada bir boşta dönen pervanesi

zangır zangır sarsalar koca gövdesini. Çünkü Çanakkale boğazından da geçmiş, açık bir denize, sert bir denize yani gerçek bir denize çıkmışsınızdır. Şimdi gemiyi sarsan Aeolia önlerinin coşkun dalgalarıdır. Bu dalgaların köpükleri, bir iç denize özgü köksüz bir şirretliğin yani gel geç bir öfkenin ürünü değildir. Tam tersine tepeden tırnağa bir deniz oğlu denizin, gerçek bir şiddetin simgesi, süsü, üstelik nice kaza ve felaketin açık seçik bildirimidir. Bu durum, tayfaların ansızın edindikleri ciddiyetlerinden de bellidir. Yüzleri gerginleşmiştir, daha az hoşgörülüdürler yolculara. Çünkü Mataban Burnu'nda ya da yüksek Aynoroz Dağları önlerinde, belki de Afrika kıyılarında oluşup kopan fırtınaların coşkunluğudur dalgalarının coşkunluğu. Yüzlerce binlerce millik bir mesafede boylanıp, serpilip, gelişerek ve özgür bir denize ait olmanın büyük kibirini ve tüm takılarını takınarak gelmektedirler Kuzeybatı Anadolu'ya yani Aeolia kıyılarına. Ama öte yandan tarihin içinden de gelmektedir bu coşku, söylencelere karışmış, gizemlerle dolu masalsı bir tarihin içinden. Agamemnon, öz kızını kurban etmek durumuyla karşı karşıya kalmıştır bu suları yatıştırmak, selametle aşabilmek uğruna. Odysseus, yurduna varabilmek için on yıl bu sularda tökezlemiştir. Ve yanıp yıkılmış, kül olmuş Troia'dan Aeneas, geleceğin Roma'sını kurmaya İtalya'ya giderken, bu sulardan ancak tanrıların ve kaderin verdiği beratla geçebilmiştir. Kimi kez bir zaferin ansızın bir bozguna, bir bozgunun ansızın bir zafere dönüşmesine neden olmuştur bu dalgalar. Ve milletlerin, ırkların, uygarlıkların o talih ibresini yani o ölüm-dirim ibresini, ne tarafa döndürecekleri konusunda kararsız ve şaşkın kılmışlardır, yüzlerce tarihi deniz savaşlarında. Nedir ki sadece şiddetten doğma değildir onlar, akraba oldukları sadece Akdeniz'dekiler gibi, güzelliklerin de çocuklarıdır. Çünkü adeta maddesel olarak renk vardır damarlarındaki kanda, ışık vardır. Gün batımlarında mor karanfiller derler gizli akşamüstü perileri üzerlerinden, gün doğumlarında pembenin salınan gelincik tarlasıdırlar ve açık bir gökyüzüne kavuştuklarında, tüm tasa ve çabaları katıksız bir mavilik üretmek içindir. Ozanlar bilir önceleyin bunu, ressamlar ve gemiciler de... Dizeler, boyalar, çizgiler ve sözcüklerle öteki insanlara iletmek isterler durmaksızın, çünkü bu, bu denizlerin kaçınılmaz

gizli bir buyruğudur ve de kendilerine özgü bir ölümsüzlüğü insanoğluna tattırma ve aktarma dileğidir.

Gemideki demir ve ahşap kısımların giderek artan gıcırtılarıyla şafak vaktine doğru uyanıp, sanki bir daha doğrulayacakmış gibi, geminin her zamankinden daha fazla "Allah, Allah" diyerek bir bu yana bir öbür yana sulara gömüldüğünü hissettiğimde, sevinçle inanmak istediğim, ama düşündüğüm şey ya o değilse diye kaygı duyduğum ikilemli bir ruh haline düşerdim. Annemin yattığı yerden "Ay amma da azdı, fena sallıyor" demesini, ağabeyim "Candarlı'yı geçiyor" diye yanıtlayınca gemi gibi benim de göbek atasım gelirdi yatağımda. Çünkü sallantı ve uğultular içinde geçen bütün bir yol boyunca beklediğim ve üstünde hayal kurduğum sözcük buydu. Yazılı coğrafyada yerini bilmesem de Candarlı'nın bana özgü duygusal haritada yeri belliydi. Bu tılsımlı sözcük, "Mordoğan'a daha çok var"ı yarıladık anlamına geliyordu benim için. İstersen, şimdi git direğin tepesine çık, hayal kurmalarla bile göremezsin artık İstanbul'u, o soğuk, solgun, sıkıntılı suları. Bulanık, ışıksız ve çok eski bir rüyadadırlar onlar, kim bilir ne zaman gördüğün. Sabahın serin denizleri, taze asma yapraklarıyla karşılardı güvertede beni. Artık Aeolia bitmiş, İonia başlamıştır. Çeşitli konuşmalar kulağıma çalınır. "İşte Keçi adası, İzmir'e sekiz saat çeker" ya da "Körfeze girdik, tuzlaların önündeyiz" gibi tümceler benim için boşunadır. Dinlesem de olur dinlemesem de, çünkü içimde apansız kopan sevinç çoktan duyurmuştur bana nerede olduğumuzu. Bu sevinci oluşturan nedir? Söyleyemem. Birçok şeyler. Duyumların, duyguların da ötesinde belki de göçmen kuşlara ait güdülerden kalıntılar. İşte gözüm kapalıdır, ama biliyorum geminin hangi sularda yüzdüğünü. Kemiklerimde duyuyorum bu güneyleşmeyi çünkü artık Karia'dır, İonia'nın arkasında başlayacak olan. Suluboya lirik yeşiller, yavaş yavaş yağlıboya koyuluklara dönüşecek; uçarı, çapkın, saydamsı dalgalar yoğunlaşacak; beyaz, açık, alçak kıyılardaki filizi sularda ve havai mavi gökyüzünde, serüvenseverliğin, şiirselliğin ve denize özgü bir serseriliğin yerine, güçlü dağların emzirdiği koyu mavilerin, derin lacivertlerin ağır korosu söze başlayacaktır. "Biz başka bir dünyayız" diye. Tıpkı süslü İon sütunlarının yerlerini düz, yalın ve sade Dor sütunlarına bıraktığı gibi.

Babam coğrafyaya da çok meraklıydı. İngilizce koca koca atlasları vardı. Hem harita ve kitaplardan hem süngercilerin ağzından, daha sonra sevgili yelkenlisi 'Yatağan'la' Karia çevresinde gitmediği yer bırakmayarak, tutku derecesinde bir duyguyla (ama hangi duygusu tutku niteliğinde değildi ki) izlerdi Akdeniz ve Ege coğrafyasını. Bu bakımdan, Akdeniz ve Ege deniziyle ilgili sohbetlerine, başı hiç hoş olmadığı halde çok güçlü belleği yüzünden sayıları bile sokabilirdi. Yalnız hemen şunu söylemeliyim, onun bu coğrafyası salt denizcilik, salt eski tarih, edebiyat ve felsefeye ilişkin değildi. Onlarla at başı giden, daha doğrusu onlarla hal hamur olmuş bir coğrafya idi. Ve de son aşamasına varacağı kişiliğinde bir yaşam biçimi. Ağabeyim de meraklıydı coğrafyaya, ama daha çok kitabi, daha doğrusu matematiksel ve vatan millet açısından. Türk karasuları nerede başlar, nerede biter? Anadolu'dan uzaklıkları kaç mildir şu adaların? Nüfusları ne kadardır? Yaklaşık olarak kaçı Türk, kaçı Yunandır ahalisinin? Ne yetiştirirler? Söyledikleri şaşmaz bilgileridir. Her ikisini de çok kez dinlemişimdir. Nedir ki, yine de söylediklerinin pek azı yer etmiştir belleğimde, çünkü parmaklarıyla göstererek bilgi verdikleri yerlerden geçerken, ben o sırada çoktan işaret ettikleri kıyılarda, özellikle adalarda olurdum. Kimisi çocuktur bu adaların, adeta yaşıtımdır, el ele tutuşup oynayasım gelir inip çıkan dalgalarda, yüzesim gelir birlikte bata çıka, oynaşan renk renk balıklarının arasında. Ağabey diyesim, abla diyesim gelir kimisine de. Üzerlerinde koşuşmak, yalnız yalnız salınan otları ve o kimsesiz çiçeklerinde yuvarlanmak, birlikte taklalar atmak isterim ve boyunlarına sarılmak. Çünkü kim bilir kaç ve ne kadar zamandır bir konuğu olmamıştır onlann. Belki de karşı yakada Tales "Madde canlıdır" dediğinden beri çıkıp gelip de biri, "Nasılsınız, işler yolunda mı?" diye hal hatır sormamıştır. Ama babadır kimisi de, hem de ne baba. Öyle babalanırlar ki açık denizlere, köpük içinde çalkalanır durur yalçın kayalıklan, ıssız koyları. Ve de yaşlı, deneyimli bir deniz kuşu tünediği yerden, kuşku ve merakla bakar bakar da bana, "Ne işi var bunun burada?" diye düşünür. İn miyim cin miyim, yoksa onun gibi bir garip deniz kuşu muyum? Nedir ki daha sonra hayıflanırım bu durumdan, niçin söylenenleri iyice dinlemedim diyerek kendime kızarım,

çünkü çoğunluk bir boşluğa düşerim bu yüzden. Buralardan bir iki kez gelip geçmiş kişilerin anlattıklarını, yeni işitiyor yeni öğreniyormuşum gibi hayranlıkla, şaşkınlıkla dinlerim. Eloğlu neler neler bilmektedir. Bu hem kendimde hem çevremdekilerde bir tuhaf, bir sıkıntılı durum yaratır. Sanki palavracının biriyim, sanki Büyükada'nın Filbahri sokağından dışarı hiç adım atmamışım da hep hayal kurup durmuşum. Oysa bu adalar, burunlar, koylar, yüce dağlar adsız ve kanıtsız olsalar da sözlerimde, yine de içimdedirler hepsi benim. Kimi keder içinde gelip geçer yalnızlıklarımda, kimi düşünceli düşünceli hayallerime karışır. Gül pembesidir kimi, daima kalbimin gündoğusunda, kimi bir yaban yasemini kokusudur sadece, bir iç üzüntüsü, bir ümit, bir sevinçtir. Ve korka korka çıkarım demir merdivenlerden güverteye o boşu boşunalık ya da muştuyla yeniden, tekrar ve bir kez daha örtüşebilecek miyim diye. Ve tam zamanında ve vakti vaktine çıktığımı görürüm. Esintiler, renkler, ışıkların tenimdeki anlamları, soluduğum hava, rüzgârların kokuları benim iç coğrafyamın haritaları, mesafelerin içimdeki kilometre taşları; kimi kez elde olmayan bir sevinç, bir coşku, ya da bir keder, yalnızlık. Sevgili anneciğim, niçin bereler kalbimi hep Adalar Denizi'nin bu adsız ve kimsesiz adaları, burunları, koyları? Hepsi ayrı bir düşüncemize ilişkin yalın, derin ve uzak bir çift dizedirler anılarımızda ve kıyılarında sularının tekrarlayıp durduğu, gelip geçen hayallerimizde parça parça. Ve ikisi biri yok, birden çalmaya başlar içimde köy meydanındaki eski kilisenin büyük kampanaları. Halk sokaklara dökülmüştür. Ne var? Ne oluyor? Bayram başladı, deniz evliyaları kutlanıyor. Trampetler, borular, "Hurra!... Hurra!.. sesleri. Delikanlılarla genç kızlar en öndeler, ellerinde çiçek çelenkleri ve ak saçlı ihtiyarlar istavroz çıkartıyor kapı eşiklerinde. Çünkü Sakız Adası'na gelmek üzereyizdir. O tarihlerde Akdeniz seferi yapan Türk yolcu gemileri, İtalyanların egemenliğindeki bu Yunan adasına da uğrardı. Gece yarısına rastlardı bu genellikle, ama yedisinden yetmişine kadar herkes ayaktadır çünkü inip ya da binecek üç-dört Rum ya da Türk yolcunun arkasından gemiyi adeta istilaya gelen adalı Rum satıcılar beklemektedir. Getirdikleri armağanlıklar büyükler gibi çocukları da ilgilendirir. Süslü kâğıtlara sarılı ya da kiloyla satılan

adanın ünlü sakızı, her türlü reçel, özellikle turunç çiçeği, Şam fıstığı ve ceviz reçelleri, sakız rakısı, sakızlı çörek ve kurabiyeler, ama özellikle büyücek bir bardak büyüklüğünde süslü keramik kaplar ya da el kadar testilerde satılan Sakız Adası'na özgü ünlü sakız tatlısı. Bu sonuncusunu yolcular yalnız kendilerine değil İskenderun'a kadar uzanan mesafeye dağılmış irili ufaklı liman ve kasabalardaki eş dost ve yakınları için de armağanlık olarak alırlar, çünkü memlekete dönen yolcuya mutlaka sorulur: "Sakız'dan sakız tatlısı getirmedin mi?" diye. İstanbul'dan alınmış armağanlardan bile daha makbule geçer sakız tatlısı. İstanbul'dan getirilen şeyler, caka satmasını seven tek tük züppe dışındakiler için göz kamaştırıcı, ama kullanımı süreksizdir, oysa sakız tatlısının hem cakası hem de gündelik yaşamda yeri ve şöhreti vardır. Misafirliklerde çay, kahve, limonata gibi bir gelenektir. Bir tepsi dolaştırılır. Bu tepside sakız tatlısı yanında konuk sayısına göre kaşıklar ve su dolu bir bardak bulunur. Her konuk kendine özgü bir edayla tatlıdan batırarak bir kaşıkçık alıp tadar, sonra kullandığı kaşığı, içi su dolu bardağa koyar. Tepsinin dantelli örtüsüne yapışmasın diye sırayla tekrarlar konuklar bunu. Mordoğan'da bu böyleydi, karşısındaki Yunan adalarında da ve annemin dediğine göre Trabulusgarp'ta da. İşte Türk, Giritli, Yunan ve Arap evlerine, kısaca Akdeniz'in büyük bir bölümüne özgü bu geleneksel tatlı bir de üstelik Sakız Adası'nın özgün ürünüyse ev sahibi için büyük bir onur, konuklar içinse imrenilecek bir fiyaka olurdu. Bu yüzden de her yerde pek bulunmayan ceviz ve Şam fıstığı reçelinden bile daha üstün tutulurdu.

Gemi Sakızadası'nda yarım saat, pek pek bir saat kalırdı. Bu yüzden ambarların üstünde, güvertelerin sağı solunda öbek öbek toplanmış kalabalıklardan yarı Rumca yarı Türkçe telaşlı konuşmalar yükselir, hevesli alışverişler yapılırdı. Rum kadını ve küçük kızının tepsi tepsi getirdiği sakızlı kurabiye ve çörekleri müşterilerine sunmaya kolları yetişmez, yanındaki şişman, beyaz kukuletalı börekçinin durumu da farklı olmazdı. Çünkü getirdiği sımsıcacık otlu börekleri kapış kapış gitmektedir. Ötede içi berrak bir suyla dolu küçük şişeler satılmaktadır habire. Tayfanın birisi gelir, kaptan için beş-on şişe satın alıp, kucağına doldurarak gider, yani

Sakız Adası'nın halis sakız rakısını. Tekel maddesiymiş, yasak filanmış, yok canım böyle şeyler. Geminin merdiven başlında nöbet tutan İtalyan karabinyerlerle, geminin Türk gümrük memuru koyu bir sohbet içindedir. Daha şimdiden tadanlar bile vardır karafaleri "Mübarek şerbet gibi yahu" diye reklam ederek.

Kimi eski yolcuların, gide gele aşina oldukları satıcılarla karışık bir Rumca ve Türkçe ile ve birbirlerinin omuzlarına vurarak hararetli hararetli konuştuklarına tanık olur insan. Hal hatır sorulmakta ya da ilerdeki bir yolculuk için bir şeyler ısmarlanmaktadır. Kimi yolcular da hazır şimdi gelip geçerken adadaki akrabaları ya da tanıdıklarıyla havadislerin peşindedir. Onlara selamlar gönderilir ya da özel ailevi bilgiler alınır verilir. Çocukların bir bölümü ibiğinden üfleyince kuş gibi öten küçük sakız testilerini öttüre dursun, öteki bölümü ve tayfalarla yolcuların kemen hemen hepsi sakız çiğneyip durmaktadır. Oysa vakit belki gece yarısını çoktan geçmiştir ama Sakız Adası tek tük ışığıyla, gecenin koyu lacivert tülleri arkasında muzip muzip gülümsemekte, alışılmışın dışında insanlara verdiği bir hoşluk, tattırdığı bir başkalıktan ötürü sevinmektedir. Çünkü makinistinden tutun da deniz kurdu kaptan babaya ve en suratsız yolcusuna kadar bir vapur dolusu insana, üstelik gece yarısı, kahkahalar, şakalar ve birbirine takılmalarla hep beraber sakız çiğnetmek, sakız patlattırmak her babayiğidin harcı olmasa gerektir. İş halklara kalsa Rum'u Türk'ü çoktan kaynaşacak birbirine. Nitekim işte kaynaşıyorlar, aslında bu kaynaşma, milliyetçilik ve ırkçılığın kötülüklerinden arınmış çok ileri bir uygarlığın belli belirsiz bir sesi, uzak bir çağrışıdır. Henüz daha bilinç aşamasına erişmemiş, içgüdü duygu karışımı, bir aklıselimin solgun bir rengi. Ama hayır, hani okumuşlar var ya, hani tarih falan biliyorlar, 'milli şuur' sahibidirler ya, hani halk cahil, bilinçsizdir. Söyle bakiyim çocuğum, Rumlar kaç Türk'ü kesti? Ya da Türkler kaç Rum'u kesti? Şu kadar, şu kadar... Aferin çocuğum, iyi bellemişsin. Bak şimdi adam oldun işte. Ailene, yüce milletine layık hakiki bir milliyetperver, kahraman bir vatanperver oldun. Bu sorular bir yarışma programında yer alsaydı, soruyu yanıtlayan çocuk ne bileyim bir buzdolabı ya da bir bıçak-satır seti (bu daha uygundur) kazanabilirdi, ama sonra da oracıkta biterdi. Nedir ki yüksek düzeyde sorulardır

bunlar. Bu yüzden de sürekli düşmanlık, husumet, yılgı ve garez gibi aynı yüksek düzeyde manevi ödüllere adamıştır kendini. Oysa düğünlerde, eğlentilerde, coşkuların en doruğundayken ya da adamakıllı kafayı çektiklerinde, bu iki halk birbirlerinin türkülerini söylemiyor, oyunlarını oynamıyorlar mı? Net görüntüler kalmıştır belleğimde Sakız Adası'ndaki bu duraklamalardan. Kör bir ihtiyar vardı. Hep alt güverteden, üst güverteye çıkılan merdivenin kenarında, su tulumbasının yanına getirilip bırakılırdı gemi kalkana kadar. Boynuna teneke bir kutu asılıydı. Önünde, ayaklarının dibinde de bir torba dolusu, kâğıtçıklara sarılı Sakız Adası'nın bakla iriliğinde ve açık sarı kehribar renginde, camsı ünlü sakızları. Gelen geçen elini torbaya daldırır, kaç tane almışsa, parasını o teneke kutuya atardı. O zaman ihtiyar "Bereket ola pedimu" (bereket ola çocuğum) derdi. Herkes sakızların fiyatını ondan değil birbirinden öğreniyordu, çünkü ihtiyarın ağzından o teşekkür tümcesinden başka laf çıkmıyordu. Ben de annemi, bir alay sakız satıcısına aldırış etmeden oraya sürüklerdim hep. Elimi torbaya daldırır, avucumdaki sakız paketçiklerinin sayısına göre annemin verdiği bozuklukları teneke kutuya atar ve bozuk paraların tıkırdamasıyla ihtiyardan "Bereket ola pedimu" tümcesini beklerdim. Bu oyundu bir yanıyla benim için ama yine de yaşlı kör adamın yüzündeki hiç değişmeyen mahzun anlam, sesindeki boyun bükük lüğü ve şükran sedası içime dokunurdu. Yalnız benim mi? Sanırım alışveriş eden herkesin, çünkü bu yüz ve seste insanlığın savunmasız, zavallı ama yenilip yenilip yine de alt edilemeyen, çiğnenip çiğnenip yine de yok edilemeyen sedası, o acayip kudreti vardı. Dürüstlüğe, doğruluğa, adalete, içten olmaya, kardeşliğe çağıran seda ve kudreti. Sanırım bu yüzden kimsenin eli varmıyordu hile yapmaya, aldatmaya onu ve 'Rum'muş, Türk'müş' diye o ukala okumuşların zehir zemberek kitaplarına, nutuklarına, sözlerine karşın, herkes dürüst davranıyordu, sakınıyordu bu görmez ihtiyarı.

Yarım saat, pek pek bir saat sonra, her şey eski duruma dönmüştür. Sanki bir hayal görmüş, bir düş görmüşsün de hafifçe uyanarak yastığında başının yerini değiştirirmiş, yorganın kaymış ucunu belli belirsiz üstüne çekerek tekrar uykuya dalmışsındır.

123

(eksik bölüm) ... örneğin söylencelerde ve güvencesi altında ozanların dizelerinde ve liman kahvelerinde hani o dumanlı, basık ve yıllar yılı gelip geçmiş gemicilerin, balıkçıların, süngercilerin sözlerinde.

Denizkızları yaşar bu denizlerde. Değil mi ki deniz erkekleri de... Vahşi mi vahşi ve şimdi yalçın ve yurtlarına dönmektedirler. Yeşil ve mavidir özlem, tutku yabanıl gözlerinde tozlu gözlerinde. Evet, bu da bir tahmindir; eskidir, süreklidir ve yitik zamanlardan beri söylenmektedir. Hangisi doğru? Birisi tutsaklığı aklımızın, öteki özgürlüğü, ama hangisi sürüp gidecek sonsuza dek. Ve sen, bir düş görmüş, bir hayal görmüşsün de, yastığında yarı uykulu başının yerini değiştirerek tekrar uykuya dalmışsındır ki, çocuk kafandaki gizli, yabanıl bir adada ve bu adanın derin mi derin bir koyunda, denizkızları ve çoluk çocuklarıyla deniz kadınlarının erkeklerini bekleyişine tanık olmaktasındır. Özlem ve tutku, maviyle yeşildir ve üzerlerinde buram buram deniz kuşları dönmektedir papatyalar misali, hani coşkun rüzgârların savurduğu ve bembeyaz. Bütün bunlar ve daha neler neler, Ege'nin o eski ve kalın tarih kitabında, ama hangi satırlarında? Nereden bileceksin? Bu senin hayal kısmetine, düş kısmetine çıkacak bir şeydir; hayal kısmetine, düş kısmetine ilişkin bir şey. Çünkü gördüklerin belki de eski savaşçılarının şaşkın ruhudur yitik Troia'nın; hani o büyük ozanın bize anlattığı o büyük yenilginin dinmez acısıyla, yürekleri yanık ve paramparça serseri serseri dolaşmaktadırlar Ege sularında.

Babamla bir yolculuktaydık. İstanbul'dan dönüyorduk Mordoğan'a, Güllük'ten yeni kalkmıştık. "Akşamüstüne doğru, hey hey, Mordoğan'dayız" demişti babam; sevinçten bir de çimdik atmıştı. Güvertede yolculuk yapıyorduk. Kilimimiz üstünde dördüncü gecemizi bitirmiş, beşinci gündüzümüzde yol alıyorduk. Babam yere uzamık, ama ayaklarını her zamanki gibi toplamış, sol dirseğine dayanarak, yanlamasına yazı yazıyordu bavulun üstünde. Ben sırtüstü yatmıştım kilime direğin ucunu seyrediyordum. Gerili sayısız çarmıh ipleri, küçük gözcü çanaklığı ve terazileriyle donanmış direk, bütün bu ağır armasıyla gökyüzünde yol alıyor-

du. En tepesinde de ince bir kurdele gibi dalgalanan lacivert, canımızın canı hareket sancağı. Bir aralık dalmış uyumuşum. Ansızın bir kalp çarpıntısıyla uyandım. Yine yol alıyordu direğin ucu ağır armasıyla gökyüzünde, yine en tepedeki hareket sancağı kurdele gibi çırpınıp duruyordu ve yine şırıl şırıl su sesleri geliyordu her iki bordamızdan; değişen bir şey yoktu. Acaba?

-Baba, Mordoğan'a geliyoruz.

Babam şöyle bir baktı güneşe. Güneş eğikleşmişti ama akşam güneşi değildi henüz. "Daha var" dedi.

-Yok baba, geldik.

Sabırsızca yinelemiştim yattığım yerden. Ayağa kalktı babam; birden yüzü ışıdı alabandanın üstünden gördükleriyle. "Sahi" dedi, "na Değirmen Burnu, bunun arkası Mordoğan; dalmışım demek." Dalmamıştı oysa; beklenmedik güçlü bir akıntıya kapılan gemimiz, rüzgârı da arkasına alınca normal zamandan üç-dört saat, yani akşam üstünden çok daha önce gelip Mordoğan'a dayanmıştı. Gökyüzünün tanıdık sesinden anlamıştım bunu, çünkü Mordoğan göklerindeki mavinin 'do'lardan çaldığını biliyordum.

Gemicinin biri, çan çala çala dolaşıyor vapurda, "Mordoğan yolcuları hazırlansın" diyerek. Çan seslerini duyunca, beklenmedik bir heyecana tutulmuş annem. Kamarada dağılı üç beş şeyi bile derleyip toplayamayacağı korkusu düşmüş içine, çünkü "Ellerim sanki benim değildi" diyordu. Yolculuk sırasında nereye gittiğini elbette biliyordu. Hangi sona yol aldığını, ama mesafeler vardı arada, bilinmeyen mesafeler, belirsizlikler. Başka bir deyişle köşesinden bucağından serbestti ruhu, hayalleri; bu yüzden İstanbulluydu hâlâ, hâlâ Üsküdarlıydı. Babam, çocuğu, mahallemiz, dostları, bir rüya; bir rüya ki hâlâ onu izlemektedir, düzlemi olmaktadır düşüncelerinin, hayallerinin, ama şimdi? Beklenen an gelip çatmıştı işte, tüm yalınlığıyla, kaçınılmaz somut gerçekliğiyle; artık oyun bitmiştir; sanılanlarının, hayallerinin, alışkanlık ve anılarının ve de türlü çeşitli aldatmacalarıyla ruhunun yol aldığı o avuntu oyun. Kundağımı bile yapamaz olmuş; ya beni boğacak denli sıkı fıkı sarmalıyormuş ya da çok gevşek; o zaman da bir tekmeyle bozuveriyormuşum. Oysa vakit hızla geçiyor. Kaptan Baba 'Mayna

Bismillah' diye demir atma komutunu vermiş bile; nitekim çıpanın kalın zincir halkaları geminin demir gövdesine çarpa çarpa boşalıyor gürültülerle, ama sanki annemin beyninde boşalıyor. Sonra bir sessizlik; bir kampanaya iki kez vuruluyor ardından üç kalın ve uzun düdük sesi; Anafarta vapuru geleneğine uyarak Mordoğan'ı selamlamakta yukarıda.

Evlerinin yıpranık beyazı hemen önlerindeki titrek sulara akmış, küçük, kendi halinde, mahzun bir kasaba. Mordoğan'ı ilk kez görüyor annem ama şimdi bu önemli değildir, çünkü aklı fikri babamdadır. Ne var ki, bu görüntüden elde olmaksızın yine de bir yargı türüyor zihninde: "O kadar da fena değilmiş" diyor. Akdenizli genlerinin, Trabulusgarp'taki çocukluğunun ve ana-baba hısım akraba dili olan Giritçenin ruhunun derinliklerinde bilinmez zamanlardan beri ondan habersiz ve kendiliğinden durduğu meçhul ve soyut bir resme, bir hayale sürtünmüş, sürünmüş gibi, bir yakın şeyler bir tanıdık izler hissediyor onda. Belli belirsiz çağrışımlar çınlıyor içinde; sadeliği, kendi kendineliği, mahzunluğu dokunuyor. Bir duygu değişimi yaşamaktadır, çünkü adını gazetelerde babama ilişkin mahkeme kararında ilk kez işittiğinden beri, çaresizliğin itkisiyle, sanki bütün uğursuzluk bu bilmediği kasabaymış gibi... Üstelik zaman zaman lanet bile ettiği bulanık ve hınzır bir hayal yerine, şimdi masumiyetine tanık oluyor onun; ortak çıkıyor kalbi buna.

Kucağında beni sıkı sıkı tutarak, küpeşteden eğilmiş, geminin denize sarkıtılmış merdivenine bakmaktadır. Alt sahanlığın çevresinde yolcuları alıp epeyce uzaktaki kıyıya götürecek sandallar var, dalgalarda inip çıkmaktadır. Sığlık oluşu yüzünden Mordoğan'a yanaşamıyor gemi; açıkta demirliyor. Babamı arıyor gözleri sandallarda. Oysa sürgün olduğu için, babamın denize açılması yasak. Kıyıda bekliyor bizi. Geminin kıçından doğru bir sandal geliyor yavaş yavaş; yan Giritlice bir şeyler tekrarlanmakta kırık dökük yukarıya; yaklaşınca, duyuyor sandalcının sözlerini: "To Cıvat bey haremi, to Cıvat bey haremi" diye diye aranmakta kürek çekerek adam geminin bordasında. Hizasına gelince, işaret ediyor annem yukarda küpeşteden. Bizi alması için babam göndermiş bu yaşlı Giritliyi gemiye. Biraz sonra, gelinlik yatağı ve yorganın sarılı olduğu denk ve iki

küçük valizle birlikte Karia sularında sandaldayız. "Böylece daha bir yaşına basmadan sandala binerek" şanlı bir amiral ya da ünlü bir kişi olsaydım, herhalde özgeçmişim, ayağımdaki lastik don görmezden gelinerek, altın harflerle böyle geçerdi tarihe. Öteki sandallar, iskelenin bulunduğu koya yönelirken, bizimki onun ikizi, ters taraftaki öteki koya, Rum Mahallesi'ne yöneliyor. Bu yan yana iki koyun birleştiği boynuzda, Mordoğan'ın görkemli tarihsel kalesi yükselmektedir. Bomboş eski yüksek kulelerin çevresinde, günün şimdi sadece yukarılarda kalmış son ışıklarında kıvılcımlar gibi yanar söner yıkıklık kuşları dönenip durmakta garip, tenha seslerle bağrışarak, oysa aşağılarda güneş batmış sular kararmıştır.

Annem çok uzaktan seçiyor kıyıda bizi bekleyen babamın uzun karaltısını. Daha sonraki yaşamında, unutamadığı apacı bir öyküde kırık bir kalple, ama yine de hüzünlü bir baş eğiş, hayranlık ve beğeniyle 'upuzun bir boy' diye sözü edilecek; bir zamanlar neden olduğu onur, güç, kıvanç ve estetiksel zevk duyguları solgun ve yitik bir mutlulukla zaman zaman anılacak bir uzun boy, unutulmayan bir uzun görüntüdür bu. Babam, hecin devesi gibi beş aşağı beş yukarı, ağır ağır gidip gelmektedir dar bir kıyı parçasında, ama iyice yaklaştığımız zaman, bizi fark ettiğinde, giysi ve ayakkabılarıyla o da bize doğru yürümeğe başlıyor yavaş yavaş ve sessizce denizin içinde. Sandalın yanaşmasını beklemeksizin, beni kucağına alıyor yarı beline gelmiş sularda. Bembeyaz denecek kadar solgundur yüzü. Her zamanki gibi bir tragedya başkişisidir ya da yaşantısının, daha doğrusu yorgun duygularının tam tamına hakkını veren, onların yılmaz, usanmaz ve de çilekeş bir izleyicisi, kim bilir belki de en samimi, ama söz sevmeyen bir oyuncusu. Ben ve annem ilk, bir anlamda babam ikinci kez, yani üçümüz böyle çıkıyoruz Mordoğan kıyılarına, Mordoğan'a. Yaşamın artık sokaklardan evlere çekildiği, ocak başlarında kandillerin yakılmaya başladığı ıssız bir akşamında Mordoğan'ın. Yeni başlayan bir gece rüzgârı kapalı pencere ve kapıları tıkırdatmaktadır. Küçüğüm, çocuğum, sanma ki anlattığım bu sürgün öyküsündeki şeylerden habersizdim. Yok, hayır; koku, ısı, söz, ses, sessizlikler, bir bilinmezlik, anlaşılmazlık biçiminde, korkulu, tedirgin, sıkıntılı bir gizler yaşantısı olarak onu her an algılıyordum,

duyuyordum; üstelik belki anne-babamdan bile derin, çünkü taptazeydi kalbimde, zihnin daha savunmasız, sakınmasız.

Mordoğan

128

Mordoğan'daki ilk evimiz, Rum Mahallesi'ndeki deniz kenarına üçer beşer yan yana sıralanmış eski Rum evlerinden biri. Hepsinin önünde bir rıhtım yer alıyor, belli ki vaktiyle (şimdi kimi evlerde olduğu gibi) bu özel rıhtıma evde oturanın sandalı bağlıydı. Çünkü palamarlar için demir halkaları var rıhtımın (daha sonra babam kendi yaptığı evde bu planı uygulamıştı). Bu küçük genişçe rıhtımın belli başlı üç işlevi var. Birincisi dalgalar ve denizden koruyor evi bir dalgakıran gibi; ikincisi, içinde oturanın sandalıyla daha doğrusu denizle iletişimini kestirmeden çözüyor. Üçüncüsü, özellikle durgun yaz gecelerinde üstüne kilim serilip çoluk çocuk ya da komşularla sohbet edilirken, serinleniyor. Bu özel rıhtıma bir kapıyla çıkılıyor avludan; çünkü lodosta rıhtımdan taşan dalgaları, duvarla bu kapı tutuyor avluyu basmamaları için. Kayrak taşlarıyla döşeli avluda bir kuyu ve köşesindeki iki asmanın yaptığı çardak ve kenarlarını çevreleyen çiçekler var. Sokaktan avluya, avludan da eve giriliyor. Bu bakımdan avlu evin bir bölümü, odası niteliğinde; tıpkı bağlı sandalıyla rıhtımın da başka tür bir oda olması gibi. Bu yüzden kalbi dalgalarda çarpan sandallı, rıhtımlı, çardaklı, kuyulu, mutfaklı, ocaklı, yataklı döşekli romantik bir mekân bu evlerin her biri. Ege'nin yüzlerce küçük adası gibi kendi iç yaşamına kapalı özerk bir dünyacık. Ben bu evde Mordoğanlı, bir anlamda dünyalı olmuşum; ilk adımlarımı burada atmış, ilk tümcelerimi burada söylemiş ve başka bir mektubumda da belirttiğim gibi belleğimin duvarlarına asılan ilk fotoğraf, anılarımın birinci sayfası bu eve özgü, ama o kadar kısa bir anıyı yansıtıyor ki, sonra yeniden karanlıklara dönüyorum. Bundan sonraki yaşantılar, öncekiler gibi anlamını anlamadığım sesler sedalar, belli belirsiz karaltılar, gölgelenmeler sadece. Kimi kez de nedenini bilemediğim bir takım tedirginlikler, bunalımlar. Ne var ki bunların ardında bir deniz sesi

var hep. Tıpkı kumsallarda suların göğüs geçirmesi gibi yavaş yavaş yükselip, yavaş yavaş çekilişine ilişkin düzenliliği ağır soluk alıp verişi Ege'nin, bir ninni niteliğindedir. Bugün bile yastığa başımı koyduğumda kimi kez uyku beni, uzak uzak yankılanan bu sessel sallantılarla zihnimi kurcalayan bir takım çözümsüzlüklerden çekip arıtarak içine alıp gider. Ne garip, belleğimin ilk kalıcı resminde annem, ninem, bu evin nhtımı, denizi, ışığı, üstelik kokusu bile var da babam yok; sadece bir tuhaf karanlık babam. Sonrakilerde de bu durum değişmiyor. Oysa onlar gittikçe ayrıntılaşıp daha belirginleşmekte; üstelik ağabey dediğim üvey babam bile girmeye başlıyor içlerine bir zaman sonra. Babam bu ilk resimlerin yine de dışında hep. Onların çevresinde buram buram dumansılarda, karanlıklarda. Resimlerin içindekiler (insan, ağaç, kuş, nesneler, sesler) benim için ne denli tanıdık, bu yüzden de yakın, güvenilir, sığınılabilir belirginliklerse, bunların dışındakiler de o derece yabancı bu yüzden de ürkütücü, sakınılması, hiç değilse dikkatli davranılması gerekli belirsizlikler. Niçin böyle? Bunun kimi nedenleri çok ortada, hemen anlaşılır türden, ama kimisi örtük, ancak varsayımlarla açıklanacak biçimde. En iyisi olaylara döneyim.

Daha Üsküdar'dayken annem, babamla mektuplaşıyor doğal olarak. Ne var ki babam sürgün, yani şüpheli bir kişi sayıldığı için bu mektuplar resmi makamlarca gözden geçiriliyor babama verilmeden önce. Bir gün Kaymakam Bey, babama "Celal Bey" diyor, "mektuplarından anlaşıldığına göre eşiniz aydın, okumuş bir insan, eğitimi nedir?" Babamdan, annemin Çapa Yüksek Öğretmen okulunu bitirdiğini öğrenince, bu sefer Mordoğan'a geldiğinde annem için öğretmen olma önerisinde bulunuyor ona. Gerçekten de öğretmen eksikliği var Mordoğan'da, o zamanlar öğretmenlik yapanların çoğu da meslekten öğretmen değil. Bir de var ki Çapa Öğretmen Okulu o tarihlerde Türkiye'deki en önemli öğretmen yetiştirme kurumu. Çapa'da okumuş kimse yok Mordoğan'daki öğretmenler arasında. Bu bakımdan babamın onayı alınınca iki ilkokuldan birinin başına annemin o zamanki deyimle müdire (başöğretmen) atanmasına izin veriliyor kaymakamlıkça. Böylece Mordoğan'a varışımızdan bir hafta sonra annem o zamanki adıyla kız okuluna başöğretmen olarak göreve başlıyor. Aslı kız il-

kokulu, ama eğitim düzeni karma. Daha eskiden kızlarla erkekler ayrı okullarda okutulurmuş. Kaldırılmış sonra bu düzen. Annem böylece kırk beş yıl on yedi gün sürecek olan öğretmenlik mesleğine aklının ucundan geçmeyen bir yerde ve yine akılda olmayan bir vesileyle başlıyor. Annem okula sarılmıştır: bunu kendisi için bir zorunluluk sayıyor, çünkü eline teslim edilen işte başarı kazanarak hem ona güvenenleri utandırmamak hem de kendini kanıtlamak istemektedir. Ama bütün bunlar aklın, daha doğrusu mantığın ürünüdür; iki kere ikinin dört etmesidir. Bunların yanı sıra bu yönelişinde önemli ağırlığı olan asıl etken duygularına ilişkin itkiydi, çünkü o yaptığı işte heyecan arayan, eş anlamıyla heyecan adına hareket eden ve en önemlisi yaşadığı bu heyecanı yaşamın en kesin gerçeklerinden (amacından da diyebiliriz) sayan kişilerin takımındandı. Özellikle bu satırın altını çiziyorum. Ne var ki bu tür bir yönelişte kişi gelecek için bir planlamadan, ondan bir şeyler ummaktan yoksun kalır. Bu, bir anlamda körlüktür. Şiddetli bir yakın yaşanılan gururluluğun, pratikte bir uzaktan yaşanırlığı devreden çıkarması sanki: ama bu körlük gelecek için pratikte ona bir şey kazandıramasa da, üstelik onu zarar ve ziyanlara uğratsa bile, heyecanlarının dağılıp gitmesini önlüyor. Bir havuzda birikip toplanan sular gibi onları yoğunlaştırarak, somutlaştırarak, böylece, duygusal bir basınç altında yaşadığını ona duyuruyor. Bunun dışında bir yaşam biçimi tatsız tuzsuz yavandı; etlerinden, sinirlerinden, daha doğrusu bir ruhtan, eş anlamıyla yaşadığı zaman ve mekândan soyutlanmış duyarsız bir beklenti, soğuk bir hesaplayış sadece; oysa yaşamak bir şevkti, bir hevesti. Bu iki yaşam anlayışındaki ilerleme ya da gelişme konusundan söz etmek gerekirse, birincisinde ilerleme ya da gelişme dikey, derinlemesine; ötekinde yatay, yüzeyseldir denilebilir. Ama ben kimi anlatıyorum, annemi mi babamı mı ya da kendimi mi? Belki üçümüzü de ya da üçümüzde de varolan ortak bir yanı. Annem kendini okula sardırmışken, içimizden en gözüpeki henüz uykudaydı. Buna uyku da pek denemez, çeşitli hevesler yine de. Bu heveslerin tadını da tuzunu da, daha başında kaçırmıştı, tavşan merakına.

Evin arkasında bahçe vardı. Annemin deyişiyle dünyanın parasını harcayarak (oysa bütçeleri buna pek elverişli değildi) orada büyüklü, kü-

çüklü kümesler yaptırmıştı. Hem Türkiye hem yabancı ülke tavşanlarından bulduğu cinsler için ayrı ayrı; üstelik kimisi gebelere, yavrulara, hastalara özgüydü bunların ve doğum odacıkları da vardı. Doğal ki bahçe yetişmediğinden, eski konak olan evin, şaşalı günlerinde arabacılarla, bahçevanlarına ayrılmış alt kattaki bölümü de tavşanlık olmuştu. Ve kimi bilimsel, kimi tavşan bakımıyla ilgili İngilizce bir alay kitap. Bunlardaki bilgiler ve yem reçetelerine göre bakıyordu tavşanlarına. Çiftleşmelerini, doğumlarını, hastalıklarını denetliyor; çoğu kez gece yarıları kalkıp elinde gaz lambası onlara ilaçlarını veriyor ya da doğumlarında bulunuyor; üstelik ebelik ediyordu. Ne içindi bütün bu çabalar ve masraflar? Etleri kürkleri, ya da satışları için mi? Hayır. Peki neden? Yanıt yok. İşte sadece bu yanıtsızlık içindi bunca çaba, bunca masraf ve özen. Bir yanıtı olsa, işin içine mantık girerdi. Mantık da girdimiydi, gizemi, çekimi kalmazdı bu hevesin. Sonra günlerden bir gün, arabalı bir adamla çıka geliyor, sattım hepsini Hamdiye diyerek. Sattım diyor, ama anneme göre bu olası değil. Çünkü satın aldığını söylediği esmer vatandaşın hem kendisi hem arabası hem de arabasının tek atı allahlık. Hani kişi, böyle birini görür görmez değil ona bir şey satmak, "Oğlum al şu parayı da hemen git, hem kendinin hem beygirinin bir güzel karnını doyur önce bakalım" diyebilir sadece. Tavşanlar odacıklarıyla ve sökülen öteki takım taklavatlarıyla üç dört postada taşınıyor. Annem, bu tavşan belasından kurtulduğu için en çok sevinmesi gerekli kişidir. Aslına bakılırsa, gerçek olan da budur, ama üzüntüyle seyrediyor gidişlerini tavşanların. Sanki odacıklarının kenarlarında toplanıp, uzun kulaklarıyla ve öksüz öksüz ve sessiz evimize bakıp duruyorlar arabada sarsıla sarsıla gözden kaybolana kadar. Hele içlerinde Turan adında beş-altı kiloluk sırtlan gibi bir tanesi var ki oradan oraya vuruyor kendini deli gibi kırarcasına kümesini götürülürken. Babamdan çıt yok. Yukarıda odasında yere uzanmış resim çiziyor çini mürekkebiyle, çoğunluğu elinde doğmuş yavruları, anaları, babaları giderken tavşanlarının. Çıt yok dedim ya, mecazi değil bu, çünkü hepsini annemden dinledim bunların. Hem de birçok kez. Babam ölmüş bir hevesinden mi söz etmek istemiyordu; yoksa dolayısıyla bana ve anneme ilişkin geçmiş bir yaşantısından mı, bilemiyo-

rum. Belki ikisi de aynı şeylerdi onun için. Sanırım annemle doğaları; daha doğrusu duygusal yaşamlarının süreçleri böyle noktalarda ayrı yollar tutuyordu. Annem tutulduğu hevese kapılan bir kişilikte; daha doğrusu bu hevesin meydan verdiği sürece dirsek çeviremiyordu. Alıp götürüyor onu beraberinde bu süreç. Bir anlamda ona yenik düşüyor. Bu hevesin ikbal dönemlerindeki anılarını ve onlar için yaptığı maddesel ve ruhsal özverileri hiçe sayamayarak kör değneğine beller gibi saplanıp kalıyor; başöğretmen girdiği mesleğini, başöğretmen bitiriyor. Oysa mesleğe birlikte başladığı kişilerden çoğu ayrılıp bata çıka da olsa başka alanlarda denemişler kendilerini; meslekte kalanlarsa, hiyerarşide tepelere erişmişler zamanla. Belki en yeteneksizleri, bırakıldıkları yerde otlayanalar kalmış hep başöğretmenlikte, oysa bu sınıftan da pek sayılamaz annem. Çok sonraları gördüğüm gibi bütün hevesleri, çabaları, canlılıkları silinmiş, kör ocaklara dönmüşlerdi bu eski tanıdıklarımız. Ve gözleri bir ışıktan yoksundu bunların. Annem için hiçbir zaman bu durum söz konusu olmadı. Etkindi hep mesleğinde, ilk günlerdeki gibi çalaktı, diriydi. Ben anneme çekmişim. Okutman başladım, okutman bitirdim meslek yaşamımı. Yapıştım mı bırakmıyorum, sadece ustalaşıyorum yapıştığım yerde ve bu durum bana zevk veriyor, doyum ve mutluluk veriyor. Bıkamıyorum. Üçümüz de tiryakisi oluyoruz isteklerimizin, genel bir deyişle (belki işin temeli bu) yaşantımızın, sevgi ve heveslerimizin, ama nedir ki babam en keyif duyduğu bir anda, atıveriyor ağzından sigarasını. Paketi yarım mı kalmış, dolumuymuş aldırmayarak ve onu kendi kaderine bırakarak. Bir gün bana, sende kimi şeyler var ama meydan okumak yok demişti. Ben de durup dururken niçin meydan okuyacağım diye düşünmüştüm.

Tavşanlar gittikten sonra bir maymunla geliyor eve. Kiki, otuz-kırk santimetre boyunda, afacan mı afacan bir yaratık. Babamla şakalaşmaya bayılıyor; babam da onunla. Tepesine kadar inip çıkıyor bir ağaç gibi bu uzun adamın Kiki. Sırtına atlayıp odaları dolaşıyorlar, çiçek armut toplamak için bahçeye çıkıyorlar beraber, ama yazı yazar ya da resim yaparken omuzlarına oturup sessiz ve saygılı bit ayıklıyor sözde saçlarında babamın, o küçücük ve kıvrak elleriyle; bir kepek falan buldu mu ağzına atıyor.

Yaşamından memnun Kiki, muzu, armudu, cevizi, fındığı önünde hep. Ne var ki bütün oyunbazlığı babama yalnız. Annemi feci kıskanıyor, bıraksan yolacak; eteğini çekiyor geçerken. Kaşla göz arasında kremlerini, kolonyalarını, pudralarını boşaltıyor, ya da saçıp savuruyor dört bir yana. Ve günlerden bir gün babamın omuzlarında son kez çıkıyor kapımızdan, gözleri fildır fildır. Ben Kiki'yi görmüş değilim, ama annemin sözleriyle çocukluğumda bin türlü maskaralığı, şaklabanlığı ve anneme karşı o sevimli garazkârlığıyla beni hep güldürdü durdu ve yıllar sonra bile işte şimdi şu satırlarıma kadar geldi, aynı fildır fildır gözleriyle.

134

Böylece annem Mordoğan'a geldiğinin haftasında ilkokul başöğretmenliğine hemen başlıyor. Henüz yirmi yaşına basmış değildir, ama bir anda ummadığı bir sorumluluk altına girmiş. Yönetimi altında bir erkek, bir de Sultan adında kadın bir hademe (daha sonra annemin yaşamında iki önemli rolü olacaktır bu kadın hademenin), beş öğretmen ve iki yüzden fazla öğrenci vardır. Kasabanın yabancısı olduğu gibi, başöğretmenliğin de acemisidir doğal olarak. Oysa büyük bir resmi kurumu yönetmek durumunda kalmıştır, üstelik bütün gözlerin üstüne çevrildiği kadın bir yönetici. O tarihlerde Mordoğan gibi gelişmenin dışında kalmış bir küçük taşra kasabasında ilk ya da alışılmamış bir durumdur. Öte yandan gençliği ve acemiliğine karşın yönetimi altında annesi babası yaşında ve Mordoğan kökenli, bir anlamda annemin başa geçirilmesinden rahatsız kişiler vardır. Nitekim çok geçmeden bunlar ya da Mordoğan'daki kurumlarında özellikle erkek kesimle, uzun ve çetin bir savaşım vermek zorunda kalacaktır. İlk kez bir göreve başlamanın kişiyi nasıl heyecanlandırdığını, ona nasıl bir yürek ezikliği verdiğini, onu nasıl bir çekingenliğe sürüklediğini hep biliriz. Bu doğal ruhsal duruma yukanda saydıklarım da katılınca, annemin deyimiyle içini afaganlar basıyor, saate her baktıkça -saate de öyle sık bakıyor ki-, saat de öyle hızlı işliyor ki inadına o sabah, "Ayaklarım sanki geri geri götürmek istiyordu beni" diye anlatır bu ilkokula gidişini. Herkesin başına gelebilen bu genel ruh durumunun yanı sıra, kendine özgü nedenlerden

ötürü de zihni bir belirsizlik, bir sis içindedir. Bu zihinsel sis sanki yürüdüğü sokağa da sinmiş gibi kararsızdır adımları, çünkü yaşamı son dört yılda, özellikle son üç-dört ayda akıl almaz gelgitlere uğramış ve her an da uğramaktadır.

Çapa Yatılı Yüksek Öğretmen Okulu'nda öğrencilik yılları: nice heyecanlar; nice almaşık kıvanç ve tasalar ve doğal olarak geleceğe yönelik hayal ve idealler. Derken, tam mezuniyet döneminde babamla evlenerek, bütün bunlara ve onca emek ve çekilen sıkıntılara karşın, okulu bırakışı; artık ev kadınıdır ve insan kafası atıldığı toprağa göre filiz veren bir tohum değil midir? Nitekim bu yeni konumu uyarınca ruhsal bakımdan annemin de yeniden biçimleneceği belliydi ve en yakınından en uzağına kadar yeni hayal ve ülküler; örneğin bir çocuğu olması; babamın mesleğinde gittikçe daha etkinleşmesi ve kazançları artınca Boğaziçi'ne taşınacaklar. Böylece çocuğuna, kocasına, evine bağlı bir kadın olarak bu aşamadan sonraki yaşamı, Boğaz'ın akıp giden suları, gelip geçen gemilerin görüntüleri, martı sesleri içinde geçecek ve zamanı geldiğinde çocuğunu babam gibi Boğaz'daki Amerikan Koleji'nde okutacak. Bu yalnız kendisinin değil, babamın da bir emeli, bir yönelişi, daha doğrusu gelecek için anneme önerisiydi. Derken günlerden bir gün, Üsküdar'daki evin kapısı çalınıyor. Gelen, annemin okuldan hem yatak hem sıra arkadaşlığı yaptığı Mehveş'tir. Bitirme sınavları çok kolay başlamıştır; bunlar için (henüz bir-iki) mazeret bulup, "Muhakkak ötekilere girmelisin, Hamdiye" diyerek diretiyor anneme. Bu aynı zamanda annemin eski öğretmenlerinin de bir çağrısıdır, çünkü dört yıllık öğrenim süresinde hep ders ve sınıf birinciliğine soyunmuş eski öğrencilerinin mezuniyet bu kadar yakındayken, bundan yoksun kalmasına gönülleri razı değildir. Olur mu, olmaz mı? Hazırlıksız olmasına karşın, diyelim başardı, mezun oldu, ama çalışma hayatına atılmayacak ki yine evinin kadını kalacak; yani babamın önerisi yine geçerli: babam, çocuk, Boğaziçi, Amerikan Koleji yaşamın yine tek ülküsü. Ne var ki kararlı Mehveş: "Ne yaparsan yap, ister kullan, ister duvara as, ama diplomanı almalısın" diye diretiyor. Sanki annemin geleceği konuşuyor Mehveş'in ağzından; kırk yıl sürecek etkin öğretmenlik yaşamı ve gerek maddesel ge-

rek tinsel alanda bu eksen çevresinde yapılanacak olan bütün ömrü. Annem eski arkadaşı Mehveş'le aralarında geçen bu konuşmayı, bütün yaşamı boyunca tekrar tekrar anımsayacak ve her keresinde onu sadece sözcük sözcüğe değil, ışığı, gölgeleri, kokusu ve vaktiyle ilk günkü gibi dile getirecektir. O konuşmanın geçtiği anlarda, geleceği için öğretmenlikle ile ilgili hiçbir isteği, düşüncesi ve tahmini yoktur ama yine de, belleğinde onun bu denli ince ayrıntılarına kadar belirgin kazılmış olması, ancak yazgısının gizli bir buyruğuyla gerçekleşmiştir biçiminde bir açıklamayla açıklanabilir, açıklanmak istenirse. Nitekim çoktan rafa kaldırılmış kitaplar, notlar hemen yerlerinden alınır ve Mehveş'in sağladıklarıyla birlikte sabahlara kadar süren aralıksız çalışmalar gözden geçirmelerle sınavlar tek tek aşılarak, akılda olmaksızın onbeş-yirmi gün içinde okul bitirilmiş olur; hem de öğrencilik zamanlarındaki eski etkinliği koruyarak 'aliyül ala', yani 'pekiyi' derecede bir diplomayla. Kıvançlıdır kuşkusuz, ama sadece bir işi başarmış olmanın kıvancıdır bu. Yoksa öğretmenlik yapmak yine aklının ucundan geçmemektedir. Yazgısını evine, eş anlamıyla babama bağlamış durumdadır. Bundan da memnundur. Kaldı ki bana da hamiledir. Sonra benim doğumum; babamın basın ve başka işlerde (kimi İngiliz şirketlerinin mihmandarlığı) daha da etkinleşmesi; yani Boğaziçi tasarımının aşama aşama gerçekleşme yoluna girmekte oluşu ve derken daha önce anlattığım bilinen süreç; İstiklal mahkemesi; asılacak mı asılmayacak mı heyecanları; Mordoğan'a sürgün; annemin İstanbul'dan babama yazdığı mektuplar; bu mektupların sansür edilişi ve yine derken, çoktandır uzak anılar bölümüne atılmış öğretmenlik diplomasının tozlanıp durduğu yerden ansızın yaşama geçiş sürecinin başlaması. İlkin annemin mektuplarını sansür eden Kaymakam Bey'in zihninde, sonra sözcüklere dönüşerek bir öneri biçiminde dilimde ve şimdi dört ay öncesine kadar adını bile bilmediği bir küçük uzak Anadolu kasabasının taşlı, dar bir yolunda bir okula doğru yürürken, artık yaşama geçişi. Birbirini çürüten bütün bu olaylar hızla akıp geçmektedir zihninde annemin. Sevinmesi mi, kederlenmesi mi gereklidir bilmemektedir. Daha önemlisi şimdilerde yine hangi ve ne gibi bir gerçeğe bağlanmış durumdadır? Ve dahası şimdi de ötekiler gibi eti ke-

miğiyle somut olarak karşısına çıkan bu gerçek, gerçekliğini koruyacak mı, korumayacak mıdır? Ya da ne kadar süre koruyacaktır? Yoksa bu da ötekiler gibi bir hayal, bir anı mı olacaktır sonunda? Kuşkuludur artık yaşamdan. Ne var ki, kuşkulu olmak, buna göre adımını sıkı basmak neye yarar ki! Bildiğini yine okuyacaktır yaşam kendi kişisine. Biz sarmalanmışız onunla çünkü boyumuzdan aşkındır. Su dolu bir bardağa atılmış bir topak şekerdir kişiliğimiz ona oranla. Eninde sonunda bizi eritecek, bizi biçimlendirecek olan yine de odur; ama şimdi söylediklerim annemin öğretmenlik gerçeğiyle ilgili değildir. Artık öğretmendir o; hep de öğretmen kalacaktır. Ne var ki bunu bilmemektedir henüz. Dedim ya yaşam boyumuzdan, aklımızdan ve gönlümüzden aşkındır, ama şimdilik bu başka bir öyküdür. Onu daha ilerde ele alacağız.

Öte yandan bilmediği başka bir nokta daha vardı ki, on beş gündür geldiği Mordoğan'da başı yüzü açık sokakta dolaşan ilk kadının kendisi oluşudur Mordoğan tarihi için. Kapı önlerinde, ya da avlu girişlerinde rastladığı kadınlar futalarıyla kapattıklan başlarının azıcık aralık bıraktıkları bir açıklıktan merakla bakmaktadırlar başı yüzü açık önlerinden geçen yeni başöğretmen hanıma. Karşılaştığı erkekler bir an bir şaşkınlık geçirip sonra kendilerini toplamakta ve başlarını ısrarla önlerine eğip, bakmaktan katiyen sakınarak yanından geçmekte ve kurşun yemiş gibi uzaklaşmaktadırlar hızlı hızlı, afallamış ve tutuk. Annem bunları görmektedir doğal olarak; sadece aklıyla değil, teniyle de bir yabancılık, bir yadırganlık ortamında yürüdüğünü algılamaktadır; çünkü yolu karşılıklı uzayıp giden duvarları ciddidir; biraz da çatık kaşlı ve yıl 1925'tir. Ve aynı sokakta gün gelecek baldır bacak çıplak, kadınlı erkekli, şortlu mayolu insanlar dolaşacak ve bu evlere girip çıkacaktır. Ve şimdiki ciddi ve biraz çatık kaşlı aynı duvarlar sıntacaktır yüzsüzümsü, ama bu, hoşgörüden daha fazla ve daha başka bir benimseyiştir ki ticarete, paraya yapışkandır. Annem buna da tanık olacaktır; ama aşağı yukarı kırk-elli yıl sonra, bu sefer o kaş çatar gibi olacaktır o duvarlara.

Nedir ki, ne 1925'teki ne de 1975 ve sonraki görüntülerle ilgili değildir öncelikle zihni şu anlarda; heyecan en üst düzeye çıkmıştır şimdi, çünkü

önündeki köşeyi döndü mü, iki yüz öğrenci, beş öğretmen ve iki hademeden oluşan bir topluluğun onu büyük bir dikkat ve merakla beklediğini bilmektedir ve ağzı da, boğazı da kupkuru kurumuştur bu yüzden. Okulda ummadığı bir durumla karşılaşır. Melul mahzun bir alay çocuk soluk almaktan bile korkarak bakmaktadır ona. Tepeden tırnağa açık seçik bir yoksulluk akmaktadır üstlerinden, üç beşi dışında hepsi yalın ayaktır oğlanların; kızlar nalınlıdır. Oğlan çocuklarının saçları bit savaşımı yüzünden (bunu sonra anlayacaktır) dibinden traşlıdır; ama öyle berber traşı değil, evde makasla koyun kırpar gibi kesildiğinden kel gibi yol yol etleri görünmektedir kafalarının.

140

Ansızın bir acıma nöbetine tutuluyor annem. Unutuyor her şeyi, kalbinin kişisel ezikliğini yani ruhunu baskılayan bütün durumları. Berrak, açık bakışlı çocuk gözlerinin derinliğinde ruhlarının tiril tiril titrediğini görüyor. Bayrak töreni bitip, temizlik muayenesi başlayınca bit içinde olduklarına da tanık oluyor; kızlı erkekli bitliler suçlu gibi evlerine gönderiliyor. Boğazının kuruluğu geçiyor ansızın, kurtuluyor ona tutukluk veren ruhunu bütün baskılarından. Serbestçe konuşmaya başlıyor. İnsan ruhu dönektir; bilmiyorum bu sözcüğü yerinde kullanıyor muyum? Korku duyduğumuz, çekindiğimiz birilerinin korku duyulacak, çekinilecek bir yanı olmadığını anladığımız an, deminki ezikliğimiz yerine birden serbestleşir, üstelik pervasızlaşıveririz. Bu, kendimizi güven altında duymamızın bir sonucu ve kıvancıdır. Bunu duyar duymaz da demin yalvar yakar istediğimiz eşitliği bir yana atıp, elde var bir, saydığımız bu eşitliği kendi açımızdan bozmaya, bu eşitliğin üstüne çıkmaya yöneliriz. Ezilirken, ezen; güdülürken güden ve bunun daha ince bir biçimi olan yardım dilerken, kol kanat geren bir kişiliğe bürünmeye başlarız. Annem de bu ilk görev başlangıcında herhalde böyle bir ruhsal değişim geçirmişti. Yani bu ruhsal değişimin sonunda buyruğu altındaki okul kişilerinin, doğal ki çocukların güdücüsü, rehberi, kısaca başöğretmeni oluşu artık sadece resmi kayıtlarda değil uygulama alanında da ortaya çıkmış, kendiliğinden oluşmuştu. Öteki

öğretmenlerden ayrılıp, sınıfına giriyor. Adlarını soruyor, ilk yaklaşımı olarak öğrencilerine. Çoğunluğu asıl adları yerine, onların gündelik yaşamlarında kullanılan Giritçeleştirilmiş biçimlerini söylüyor adlan olarak, örneğin Ahmet yerine, Ahmeto; Hasan yerine Hasanyo; İbrahim yerine bro bro. Daha başka sorulara geçiyor annem. Bakıyor ki tutuklar; oysa sordukları basit şeyler; yaşamlarına ilişkin; ders bilgisi falan değil, ama yanıt vermekte yine de güçlük çekiyorlar ya da sorunun sağdan soldan fısıldanan Giritçe çevirisini dinledikten sonra yanıt vermeye çabalıyorlar. Ansızın anlıyor ki Türkçeleri çok kıt çoğunun; kimileri neredeyse hiç bilmiyor. Kurallara göre yasak olmasına karşın Giritçe konuşmaya başlıyor annem. Ve o an sınıfta adeta bir devrim oluyor.

Daha önce belirttiğim üzere annem, annesi, ama özellikle babası tarafından anadili Girit Rumcası olan bir ailenin kızıdır. Bu yüzden şimdi kullandığı dil, özgün Yunanca (Helenika) değil sadece Girit'e özgü Girit Rumcası, yani çocukların anadilidir. Bu şaşkınlık verici ama aynı zamanda onları rahatlatıcı bir durumdur. Bunun nedeni doğal, çünkü Türkçe soruyu iyice ya da hiç anlayamamanın sıkıntısını atmış oluyorlar üzerlerinden. Öte yandan Türkçe'yi bilmemek onları ezen bir şey; bir ayıp, bir suç sanki çünkü büyüklerinin bu dil sorunu yüzünden horlandıkları, aşağılandıkları, Tanrı bilir kovuldukları bile olmaktadır, cavuristan mı falan diyerek. Büyüklerinden edindikleri bu eziklik yüzünden, büyükleri Mordoğan sokaklarında nasıl dilsiz ve beceriksiz dolaşıp duruyorlarsa, bunlar da okulda analarını yitirmiş şaşkın kedi yavruları gibidir, ama şimdi 'Müdirelik' gibi onların gözünde çok yüksek bir mevkideki bir kişi bile Giritçe konuşmaktadır. Bu durum içlerindeki eziklik ve yılgınlığı süpürüyor doğal olarak, üstelik onur da veriyor onlara, çünkü bu yüce makamdaki kişi bile Giritli'dir, yani kendilerinden biridir. Nitekim bu duyuş biçimi yıldırım gibi ailelerine de yayılıyor çarçabuk. Erkekler gibi yüzü açık ve erkekler arasında serbestçe yürüyerek önlerinden gelip geçen bu kadına futalarının arkasında şaşkın ve yadırgan bakan yüzler açılmaya başlıyor hızla. Gülümsüyorlar, takdir eden bakışlarla bakıyorlar annem geçerken. Çoğu kez bu duyguları söze bile dönüşüyor. Onu merak edip, görmek isteyen yaşlıların telaşlı ses-

lerini arkasından duyuyor annem. Hamdiyanum (Hamdiye hanım) artık onların, özellikle Giritli kadın ve çocuk kesiminin uzun yıllar ve aradan altmış yetmiş yıl geçmiş olmasına karşın, şurada burada anısı hâlâ sürüp giden Mordoğan'daki danışmanları, sözcüleri, yakınları, ahbapları ve saygıdeğer önderleridir. Nasıl ki babam öte tarafta özellikle Giritli erkek kesimin (çoğunlukla denizci ve süngercilerin) annem gibi aynı nitelikle kişisi olmaya aday olduğu gibi. Annemin Mordoğan'daki Giritli yoksul kesimle kaynaşması böyle oluyor; bu kesim Kurtuluş Savaşı sonrasında Yunanistan'la Türkiye arasında yapılan bir antlaşma uyarınca (siyasal terimi mübadele) yeni gelmişlerdi Mordoğan'a. Koyu bir yokluk ve yoksulluk içindeydiler. Yüzyıldır taşı toprağı, havası gibi doğal bir öğesi oldukları yerlerden, tıpkı Mordoğanlı yerli Rumlar gibi sökülüp, onlardan boş kalmış deniz kenarlarındaki evlerine yerleştirilmişlerdi. Oysa denizci değildi bunlar (Girit'in iç bölgeleri, dağ köyleri, ya da yanındaki yaban adalardı yurtları, kim bilir hangi yüzyıldan beri). Girit denince akla hemen deniz, gemicilik gelir; ne var ki Girit adadır, ama İsviçre kadar büyüktür. Ve bunlar için deniz, otlu yosunlu, ağıza alınmayacak kadar acı bir sıvıdır ki, dalgalardan kafaları şişer; rutubetinden hastalanırlar. Dağlıdırlar çünkü bunlar; köylüdür; rençberdir; tıpkı iç ya da Doğu Anadolu insanı gibi. Kaldı ki diyelim denizcidir, süngercidir; getirip deniz kenarına yerleştirmişsin, ama hani geçimini sağlayacağı aracı? Sandalı, yelkeni? Hani oltası ya da ağı? Hepsi Girit'te. Diyelim ki rençberdir, bahçevandır, diyelim ki berberdir, bakkaldır, nalbanttır. Getirip bağ bahçeye, tarlaya oturtmuşsun, ama hani toprağı işleyecek çifti, sabanı, hayvanı, tohumluğu? Vardıysa bile Girit'te ya kesmişler ya da yok pahasına satmışlar ya da şuna buna dağıtmışlar, tıpkı buradan giden Rumlar gibi. Köşe bucakta giden Rumlar'ın bıraktığı kırık dökük bir saban bir kazma, kör bir balta bulanlara ne mutlu.

Mahalle ve sonra ilkokul arkadaşım, yani dünyadaki yani evrendeki ilk arkadaşım Ali Karabak, Giritlilerin o günkü yaşantılarını, "Bre Mahmut, ne acılı günlerdi, ne sefil günlerdi, ne eziyetliydi" diye tanımlamıştı bana çok sonraları, kardeşi başta olmak üzere o dönemde yitirdiği yakınlarına rahmet okuyarak. Bütün bunların üstüne, bir de dil sorunları var. Atalar-

dan beri, ne işlevsel ne duygusal Türkçe'ye hiç belenmemiş; suya, ekmeğe, bile Türkçe su, ekmek diyemeyen, annesi ya da çocuğuna bile Türkçe anneciğim, çocuğum diye seslenemeyen insanlar nasıl üç dört yılda Türkçe'yi sökebilir ya da böyle bir şey beklenebilirdi onlardan. Kaldı ki Türkçe'de, karşılarına kimi kez yerli Türkçesi kimi kez memur yani kentli Türkçesi'yle çıkarak onları durmaksızın afallatıyor. Üstelik kültürsüzler de. Tıpkı uygarlıktan soyutlanmış, Anadolu köylüleri gibi dağların, kenar adaların içlerindeki kuş uçmaz kervan geçmez köylerin insanları bunlar. Kutu, kutu içinde gibi, kendi ve aynı çevre içinde yüzyıllardır tekrarlanıp durmuş bir yaşam sınadıkları, bildikleri, şimdi bu çevre ve yaşantı da ortadan kalkınca, büsbütün kör cahil konuma düşmüşler, çünkü tek bilgileri olan deneysel bilgilerin burada hiçbir geçerliliği yok. Bu bakımdan Mordoğan'daki okuma yazma bilmez yerli köylülerden bile besbeter bir cehalete yuvarlanmış durumdalar bir bakıma çünkü buradaki bulut, dağ, ova, akarsu, iklim, mevsimler, rüzgâr, yağmur, ufuk Girit'tekilerden değil. Nasıl bunlara bakıp ya da gözleyip bir ahkâm çıkarsınlar, çıkardıkları bu yargıya göre davransınlar ya da kahvede, şurada burada oturup konuşsunlar, tartışsınlar ya da fikir yürütsünler; sel bastıracak, fırtına patlayacak, kurak gelecek, don vuracak diye. Saçlı sakallı doğmuş bebekler gibi beceriksiz, işsiz işsiz ve de dilsiz dilsiz dolaşıp duruyorlar ortalıkta yalın ayak. Tıpkı onların yerine Girit'e giden Mordoğanlı Rumlar gibi. 1985 yılıydı, Mordoğan'da bir kahvede oturuyordum. Yandaki masada Akdeniz'de turistik bir gezi yönetmiş kaptan ve gemicileri konuşuyordu. Girit'te Mordoğan'dan göçmen gitmiş Rumlar'a rastlamışlar. Bunlar, adanın bilmem hangi bölgesinde 'Yeni Mordoğan' adını taktıkları bir kasabada yaşıyorlarmış. Kıyılarına uğrayan geminin Mordoğan'dan geldiğini anlayınca çevrelerini sarmışlar hemen, ihtiyarları götürüp konuşturmuşlar onları. Sorular, sorular. Kaleden tut da en ücra sokaklarına kadar Mordoğan'ın; bu sokaklardaki evlere kadar ve doğal olarak insanlara. "Yaşıyorlar mı, yaşamıyorlar mı? Şimdi ne durumdalar? Sordukları insanların çoğunu kaptan ve gemicileri aşağı yukarı biliyor ama kimileri çoktan belleklerden silinmiş. Ne var ki bu eski ihtiyar Rum Mordoğanlılar tanım üstüne tanım yaparak anımsatıyorlar çoğunu

yine de onlara sonunda. "Sahi yahu bir Selim dede vardı" diyerek, "pabuççuydu çocukluğunda" diyerek. Annem yukarıda sözünü ettiğim yeni gelmiş yoksul Giritliler arasında şan kazanırken başka bir Giritli kesimle farkına varmadan ilişkiye giriyor. Çünkü sözünü ettiğim bu göçten (mübadele) önce başka bir göç daha olmuş Girit'ten Mordoğan'a, ama bu çok eskiye, Girit'in Osmanlılarca yitirildiği zamana dayanıyor. Bunlar son gelenler gibi yaban bölgelerden değil tam tersine Kandiye, Hanya, gibi Girit'in en bayındır ve uygar kentlerinden gelenler. Bu yüzden oldukça kültürlü özellikle ekonomi alanında deneyimli ve uyanık kimseler. Zenginliklerini de pek zarara uğratmadan para, altın ya da ziynet eşyası olarak getirebilmişler Mordoğan'a. Bu yüzden kolayca uyum sağlayabilmişler, çünkü hem beceri, hem zevk hem de varlık bakımından o zamanki Mordoğan halkından üstün oldukları için, Mordoğan'ı onlara karşılık terk eden Rumlar'ın konaklarını, bağ bahçe ve tarlalarını, daha önemlisi işlerini sahiplenip, Mordoğan'ın ekonomik yaşamına egemen olmuşlar kısa zamanda: süngercilikte, deniz taşımacılığında, tarımda ya da tecimde. Babamın Mordoğan'a geldiği tarihte, kasabanın altı en ünlü ve varlıklı ailesinden dördü bu Giritliler'den. Bunların az ya da çok alt derecelerinde de oran aynı. Özetlersek Mordoğan'daki burjuva sınıfı yerli iki-üç aile dışında bunlardan oluşuyor; üstelik bu yerli ailelerin geleneksele kaçan yaşam biçimlerine karşın, bunlarınki atalarının geldiği Girit'in büyük kentleri bakımından daha alafranga, daha kentsel bir nitelikte. Evlerinde cibinlikli karyolaları, aynalı dolapları, gramofonları var; yemeği masada ve çatal kaşıkla yiyorlar iki-üç kuşaktır. Annemin okulunun, özellikle Giritli öğrenciler aracılığıyla yoksul kesime yansıyan etkisi, doğal ki bu varlıklı Giritli kesime de yansıyor. Ama söz konusu kesimin anneme yaklaşmasında bu etki (Giritli oluşu) sadece bir vesile niteliğindedir. Çünkü bu kesim özellikle kadın kısmı yaşantısı ve ilişkiler konusunda kentselliğe, o tarihlerde artık Giritliliğe değil İstanbulluluğa özenmektedir. Bu son durum, annemle yakınlık kurma dileklerinde onun Giritli oluşundan daha etkin bir etken, çünkü özendikleri bu özellik var annemde, yani onun İstanbullu oluşu. Bu ise onların yaşam ülküsü. Mordoğan'ı yaşam biçimi bakımından geri ve ilkel bu-

luyorlar. Taksim'i, Beyoğlu'nu, Boğaziçi'ni, Dolmabahçe Sarayı'nı, Kız Kulesi'ni, Galata Köprüsü'nü biliyorlar. Apartman, otel, otomobil, tramvay neymiş tanımışlar. Bu bilgiler ve tanımlar, kimi memur ailelerinde olduğu gibi, onları, bunları bilmeyen, tanımayan kişiler üstünde (Mordoğan'ın yüzde doksan dokuzu) bir üstünlük, bir farklılık sağladığı ölçüde, bu gibi kimseler arasında yaşamak zorunluluğu açısından da bir hayıflanma, bir üzüntü konusu. Özetle İstanbul'a ait bir yaşama, ilişkilere, konuşma biçimine kendi memleketlerinde hasretler. Bu yüzden hakiki bir İstanbullu saydıkları annem, özellikle bu sınıftaki kadın kesimi bakımından çok büyük yakınlık, çok samimi dostluk kurmak için ideal bir insan; üstelik Giritli; üstelik müdire ve çocuklarının öğretmeni. Çok geçmeden davetler, konukluklar başlıyor.

Anneme gelince, ummadığı ve nedeni olduğu bu durumların onun üstünde ve yaşamında etkisi neydi ve gelecekte nelere yol açacaktı? Bunları özel yaşantısı ve mesleği açısından (kişilik edinmesini de buna ekleyebiliriz) ikiye ayırabiliriz. Özel yaşantısına göre denebilir ki Mordoğan'a babamdan önce uyum sağlamasına neden olmuştur. Uyum sözcüğünü, Mordoğan'daki kişilerle dostluk kurmak anlamında kullanıyorum. Yoksa yedisinden yetmişine kadar kadını erkeğiyle bütün Mordoğan halkı geldiği andan beri, olağandan uzun boylu ve kalın sesli, bir yandan dokunulmaz bir yandan demokrat tavırlı sürgünü, yani babamı büyük bir merakla izlemiş, tanımış, çoğu da konuşmuştu. Daha sonradan ona karşı yakınlığa ve sevgiye dönüşecekti bu konuşmalar ama henüz sadece saygı ve hayranlık aşamasındaydı. Annemse Giritli, İstanbullu (ya da Giritli bu İstanbul'lu) oluşuyla yaklaştığı iki Giritli kesimle, bu sıralarda kişisel, yakın bir ilişkiye girmiş bulunuyordu. Öyle ki bu ilişkilerde artık Giritliliği ve İstanbulluluğu aşılmış, daha başka insani ve özel yaklaşımlar ortaya çıkmıştı. Kuşkusuz bu doğaldı. Bilindiği üzere bütün insani ilişkilerin, ortada bir kasıt yoksa, herhangi bir vesile ya da etkenle başlaması ve daha sonra bunların dışında başka doğrultularda türemesi ve bu türemelerin elverdiği oranda gelişmesi olağan bir olaydır ve yaşamın değişikliğinin gereğidir. Bu bakımdan annem için bu vesileler (Giritli ve İstanbullu oluşu) şansı olmuştur; özellikle

babam bizi bıraktıktan sonra. Çünkü o bahtsız ve savunmasız günlerde (iki yıl) Anadolu'nun kuş uçmaz kervan geçmez bir yerinde, çocuğuyla tek başına kalmış, hem genç hem boşanmış yalnız bir kadın, kendini kişisel yetenekleriyle olduğu kadar, söz konusu vesilelerin yarattığı yakınlıklar sayesinde de koruyabilmiştir. Öyle ki bu yakınlıklar sadece Mordoğan içinde değil uzantılarıyla annemin gitmek ve bir süre kalmak zorunda olduğu ve ona daha yabancı Muğla, Milas, Küllük'te de onu koruması altına almış, üstellik tesellisi ve morali de olmuştur. Kısacası onu yabana ve haine kaptırmamıştır. Yukarıda söz ettiğim durumdan, annemin meslek ve bir bakıma kişilik, kimlik bulma olgusu üzerindeki etkisine gelince; en başta öğrencilerin masum, yoksul ve yorgun gözlerinden türeyen ve içini ezen merhamet duygusu, önce de belirttiğim üzere onu bir takım kuruntular ve kişisel ürkeklik ve çekingenliklerden bir anda süpürmüş, mesleğine çarçabuk uyum sağlamasına neden olmuştur. Bu düşünce, o tarihlerde okumuş gençlerin, özellikle öğretmenlerin hem resmi hem de kişisel tutkusu niteliğindeydi. Onu, dolayısıyla beni, yaban ellerde olmadan koruyan üçüncü hatta dördüncü bir güç daha vardı. Bu üçüncü güç, o zamanki aydın kesimi saran genel ve ortak olmuş olma heyecanıydı. Bu heyecanı yaşayanlar geri kalmışlığın ve başa gelen bütün felaket ve yoksullukların birinci nedeni saydıkları eski toplum düzeninden yeni bir toplum düzenine geçilmesinin hevesini yaşamaktaydılar. Özellikle yüksek bürokratlar ve doğal ki öğretmenler. Yüksek bürokratlar derken onları da kendi içlerinde ikiye ayırmak gerekmektedir. Birinciler, söz konusu toplumsal değişmeyi eş anlamıyla çağdaş bir toplum kurmayı içtenlikle isteyip bunun gerçekleşme işine özveriyle katılanlardı. Bunlar çoğunluk yüksek okullar bitirmiş ya da Avrupa'da okumuş, dil bilen, eski varlıklı ailelerin insanlarıydı. İkincilerse yeni düzeni, ellerine ansızın geçen büyük yetkileri sürdürmek ve o doğrultuda daha yüksek mevkilere erişmek için tutuyorlardı. Bunlar fırsatçıydı aslında; şu anlamda ki yetkilerinin yasal ya da yasal olmayan bütün nimetlerinden yaralanılması üzerinde kurulmuştu kafaları, kalpleri, ahlakları. Doğal ki böyle durumlarda her zaman olduğu gibi bir de ortalarda kalanlar vardı: bunlar kimi kez birinciler kimi kez ikinciler gibiydiler.

Öğretmenler için de, aynı bölünme söz konusuydu. Annem birincilerden, yukarda söz konusu ettiğim ülküleri adına, açık ya da örtük destek görmüştür. İkinci ve üçüncülerse sürekli bir baş belası ve tehlike oluşturmuştur. Öyle ki başta kadınlığı, kişiliği ve mesleki yaşamı adeta bir av hayvanı niteliğinde bunlarca zora ya da tuzağa düşürülmeye çalışılmıştır; üstelik yaşamının en bunalımlı, en kararsız, kısaca en güçsüz sayıldığı anlarda. Birincilere örnek olarak, annemin Mordoğan'daki ilk günlerine ilişkin olduğu için şimdilik iki olay, daha sonra da sırası geldiğinde ötekiler üzerinde durmak istiyorum.

İlk örnek olarak daha önce değindiğim gibi annemin babama gönderdiği mektupları sansür eden kaymakamın tutumunu gösterebiliriz. Kaymakam Bey, bir sürgünün hem de cumhuriyete karşı olmakla suçlanan birinin karısı olmasına karşın, yüzünü bile görmediği sadece mektuplarından çıkardığı anlama dayanarak annemi öğretmenliğe atamıştır. Hem de bu atamayla başına gelebilecek kötü durumları bile bile, bu cesareti gösterirken kafasındaki fikir, annemin uygar bir kişi olduğu düşüncesidir. Kuşkusuz bunu annem için değil inandığı düşünce için yani toplumun uygarlaşması adına yapmıştı, çünkü daha önce de belirttiğim üzere, Mordoğan'daki öğretmenlerin çoğunluğu alaylıydı ve genellikle Mordoğan kökenliydiler. Yeni kurulmuş cumhuriyeti benimsemekle birlikte, aslında onun bir uygarlaşma, çağdaşlaşma akımı olduğunun bilincinde değillerdi. Büyük kentlerdeki kaynaşmadan uzak, Mordoğan içinde hep kapalı yaşadıkları için dilek olarak yeni dönemin, ama zihinsel yapı olarak eskinin insanıydılar. Bu yüzden cumhuriyeti içtenlikle tutsalar bile, sahip oldukları zihinsel ya da fikirsel sermaye bu içtenlikleriyle örtüşmüyordu. Geleneksellik, elleri kolları gibi doğal bir ögeleri olarak onlara eşlik ediyordu. Kaymakam Bey'in anneme, yalnız öğretmenlik değil, başöğretmenlik önerisinde bulunmasının nedeni de buydu.

İkinci olaya gelince, anneme başöğretmenlik verilmekle birlikte başına geçtiği okul derme çatma, iki sınıflı bir dershane niteliğindeydi. Günlerden bir gün Mordoğan'a ansızın Muğla valisi geliyor. Büyük okulda ilçenin parti başkanı ve hükümet üyelerinden ileri gelenler ve bütün öğretmenlerin

katıldığı bir toplantı yapıyor. Bu toplantıda anneme, "Kızım," diyor, "yeni bir okul için, araç gereç ne gerekiyorsa bize bildir, hemen temin edelim." Üstelik aynı toplantıda bulunan öğretmenler arasından beraber çalışmak istediklerini seçmeyi de "Kimleri istiyorsan al" diyerek, anneme bırakıyor. Bu durum annem için unutulmaz bir anı olmuştur, çünkü varlığı ya da kişiliği Mordoğan'a yeni bir okul kazandırmış ve annemin istekleri doğrultusunda donatılmıştı. Bugün bile Mordoğan'ın demirbaş bir eğitim ocağı olarak eğitsel yaşamını sürdürmektedir. Öte yandan bu olayın başka bir yüzü vardır. O tarihlerde vali, asker, sivil, memur ve halkıyla bütün herkesin önünde susta durduğu bir makam sahibi demektir. Şimdi bu makam sahibi, anneme yukarıda belirttiğim biçimde söz yöneltiyor. Jandarma komutanının da bulunduğu bir toplantıda söylenen bu sözler, açıkça dile getirilmese de kesin bir buyruğu da içeriyordu. Yani annemin resmi makamlarca korunmasını. Bu yenilikçi, eş anlamıyla uygarlaşma çabası, annemi hem korumuş hem de koruyamamıştır, çünkü toplum yaşamı duru bir su değildir ki. İçinde çeşitli çıkarlar, tutkular, tutukluklar, kıskançlık (kompleks), tamah, kuruntu ve kötülük eğilimleri ve benzerlerinin karmakarışık bulunduğu bulanık bir sıvıdır. Ne var ki kesin bir şey söylemek gerekirse söz konusu akım, annemi tüm yaşamını değiştirecek bir noktaya sürmüştür. İkinci evliliği bu akımın ürünüdür ki ona yeri gelince değineceğim.

O toplantının ilginç bir yanı da annemin kişisel bir özelliğinden doğmuştur ve ara ara ortaya çıkan gizli bir düşmanlığa yol açmıştır. Vali Bey, çalışacağın öğretmenleri seç dediği zaman annem haliyle duraksıyor. Üç ay gibi kısa bir sürede ancak şöyle böyle tanıdığı kişilerden hangilerini ayırabilir? Ne var ki hemen bir seçim yapmak da zorundadır. Seçerken genellikle kadın öğretmenlerden kafadarı saydıklarına veriyor ağırlığı. Bir de Mordoğan halk partisi başkanın yardımına dayanıyor; çünkü bu kişi, annemin arkasına sokulmuş, şunu seç, bunu seç diye durmaksızın adlar fısıldamaktadır. Annem, önce de belirttiğim gibi, olağan durumlarda hep bir heyecan, bir korku, adeta bir kuruntu, bir belirsizlikler dünyası içindedir, ama bunalımlı anlar gelip çattığında zihni de, kişiliği de netleşir. Nitekim bu seçiminde başkandan yararlanıyor, ama tersinden; onun ileri sürdüğü

kimseleri özellikle seçmeyerek. Oysa o tarihlerde parti başkanı demek, annemin de bildiği gibi, vali ilçeden ayrılır ayrılmaz astığı astık kestiği kestik adam demek, üstelik bu kişi belediye reisi; üstelik doktordur ve ben sık sık hastalanan bir çocuğum. Nitekim bir ay sonra filan, ateşler içinde yanıp tutuşurken annemin kucağında parti başkanı doktorun muayenehanesine götürülüyorum. Aslında bir haftadır hastayım; aspirin, sıtma haplarıyla süren tedaviye vücudum yanıt veremediği gibi, ateşim daha da artmış. Bu yüzden annem "Daha zecri bir tedaviye başlasak Doktor Bey" diyor. O aralık kasabanın tek doktoru durumunda parti başkanı. Bu, sık sık ve uzun süreleri kapsayan bir olaydır Mordoğan'da, çünkü kasabaya serbest ya da hükümet doktoru olarak gelenler, kısa bir süre sonra gizemli bir biçimde ilçeden ayrılıyor, ama yine de arkalarında bir parti başkanı doktorla ilgili belirsiz söylentiler bırakarak. Doktor Bey, annemin yukarıdaki sözleri üzerine, kulağımı fiskeleyerek "Bakın" diyor anneme, "kulaklarından öbür taraf görünüyor; ışık geçiyor içinden; kâğıttan bir çocuk, hazırlıklı olun." Gerçek tanısı mı bu yoksa eski bir öfke ya da hırsın kendini alamaması mı? Doğal ki bilinmez. Annem berbat dönüyor eve; sanki ben hemen ölmüşüm de, artık ölümü taşıyor kucağında. Babamı çok etkiliyor doktorun anneme söyledikleri; hırslanıyor ki, kalkıp gidiyor "Bir valideyle böyle konuşulur mu?" diye hesap sormaya. Dedim ya, toplum yaşamı berrak bir su değildir; içinde neler neler barındırır. Bakalım gelecekte bu neler nelerden hangileri anneme çatacaktır.

155

Aslında okula gitmeden önce, kasabada karşılaştığı yoksulluk ve perişanlık onu etkilemişti. Bunun nedeni özellikle Girit'ten yeni gelmiş göçmenlerin yoğun biçimde yerleştirildiği ve Rum Mahallesi adı verilen bölgeye yakın oturmamızdı. Gerçi zenginlerin ve ekâbirin oturduğu kıyı şeridi bahçeli büyük ve iki katlı evleriyle bayındır bir kuşak oluşturuyordu (Rumlar zamanı gibi), ama iç taraflar, özellikle doğu kenarı yoğun bir sefalet yaşıyordu. Gerçekten de, değil bu ilk yıllar, aradan altı-yedi yıl geçtikten sonra bile, yani ben yedi-sekiz yaşlarındayken evleri art arda olan kıyı

arkadaşlarımla bile, deniz kenarından sapıp bu iç ya da kenar sokaklara girmekten garip bir biçimde çekinirdim. Hiçbir önyargım olmamasına karşın ya da kimse tarafından da buralara girmemek için uyarılmadığım halde. Sefaletin de kederli, zavallı ya da serseri, birbirinden apayrı çeşitli yüzleri olabileceğini daha bu yaşlarda oraları gördükten sonra anlamıştım. Örneğin sefalet, bu sokaklarda adeta yabanıl bir yüzle kendini açığa vuruyordu. Genç mi yaşlı mı belli olmayan, saçı başı çalı gibi kabarık karmakarışık yalın ayak kadınlar, çömeldikleri yerden insanın yüzüne, uzun uzun, donuk donuk bakan bunamış bakışlı ihtiyarlar bir ürküntü verirdi bana elimde olmadan. Altı-yedi yaşımdaki o küçük halimde bile bir karabasan içine düştüğümü sanırdım; temiz giyimli, bakımlı halimin (aslında orta halli bir kıyı çocuğu gibiydim) bu ortamla yarattığı çelişkiyi, sanki bir tehlike içindeymişim gibi belirsiz bir ürküntü olarak hissederdim. Sanki gizli bir işaretle üzerime çullanılacak, etin, budum, üstüm başım yağma edilecek gibi. Donsuz çocukların toz içinde yarı emekleyip yarı yürümeye çalıştığı, ağır bir yağ ve kızartılmış balık ve daha nice tiksinç kokuların buram buram tüttüğü bu sokaklar bana öyle dar ve girift gelirdi ki! Oysa Mordoğan'nın öteki sokaklarından hiç farkı yoktu biçim ve konumları bakımından. Onları gözümde olağandan daha dar ve içinden çıkılmaz derecede girift kılan herhalde gördüğüm görüntüler, içimdeki tiksinti ve bulantı duygusuydu ya da buralardan bir an önce gitmek isteğiydi. Bütün bunların annemin üzerinde ezici bir etkisi olduğu kesindi. Hele bu sefalet, pislik ve bilgisizliğin ilk hedef olarak küçük küçük oğlan ve kız çocuklarını seçtiğini görmesi, kendisinin de küçük bir çocuğu olan annemi, mesleki kişiliği üzerinde uzun uzun düşünmeye zorlamıştır. Karşısındaki öğrencilerin ders programlanndaki bilgilerden daha çok sevgiye, şefkate daha somut bir deyişle bir annenin, ama bilinçli bir annenin gözetimi ve çoğu alaylı (öğretmen okulu mezunu değil) ve yerli kökenli öğretmen arkadaşları göre göre kanıksadıklarından mı ya da 'böyle gelmiş böyle gider' gibi düşünceye sahip olduklarından mı nedir, annemin 'feci' diye nitelediği durumlara kayıtsızdılar. Çocukların aileleriyse içinde debelendikleri yokluk ve bilgisizlikten dolayı olup bitene teslim olmuş, boyun eğmiş durumdaydı.

Temizlik nedir? Mikrop, hastalık, doktor, ilaç nedir, bildikleri yoktu. Kaldı ki bilseler bile, bu bilgilerini uygulayacak yöntem ve maddi olanaklardan yoksundular. Bu durum karşısında, annemin deyişiyle, yaşamsal bir tehlike içindeyken, öğrencilerine iki kere ikinin dört ettiğini belletmek neye yarardı? Onları sık sık sınıftaki sıralarda kırk derece ateşle süzüm süzüm süzülür, ya da tiril tiril titrerken buluyordu. Bu ateş ya da üşüme nöbetleri ve bunların nedeninden, ne öğrencinin kendisinin ne de ailesinin haberi vardı. Okul çantası niyetine dikilmiş bez torbanın kordonunu omuzlarının birine takıp, olağan bir durumdaymış gibi yalın ayak okula geliyorlardı. Ta ki yataktan kalkamayacak kadar ölümcül bir güçsüzlüğe düşene kadar. Oysa yaşadıkları ortam ve koşullarda her tür hastalık, özellikle dizanteri ve sıtma gündelik yaşam içinde gündemdeydi hep. Bildikleri tek hastalık 'punta' dedikleri, zatülcenp ya da zatürre idi ama bunu bile aslında tam bildikleri yoktu. Bir hastalık öldürüyordu işte, ister kızıl ister tifo ya da başka hangi hastalık olursa olsun. Soruyordu annem örneğin: "Ahmet, Hasan ya da Ayşe nerede?" "Punta öğretmenim" diye yanıtlıyordu arkadaşları. Ve aradan iki ya da üç gün geçmiyordu ki karmakarışık sokaklardaki evlerin birinden dövünmeler, bağırışlar yükseliyor; uzun omuzluklarıyla hüzünlü bir orantısızlıkta ve yüksekte küçücük yoksul bir tabut, yalınayak beş-altı kişiyle birlikte sahil caddesine çıkıyordu. Odun yüklü eşeklerin; karpuz, harnup, incir yüklü develerin; hani çanlarını çala çala geçen ve insanların ve yolun kumsallarında kuş sürüleri gibi koşuşan çocukların oluşturduğu o alışılagelmiş hay huyun içinde tıpkı bütün bunlar gibi doğal bir ögesi olarak sahil caddesinin mezarlık yoluna doğru. Ninemin hiç yoktan beni eve çağırışlarını anımsıyorum. Kıyıdayım arkadaşlarla, örneğin kayıklarımızı yüzdürüyoruz ya da kuyu kazıyoruz kumsalda. Aceleyle eve koşuyorum, hemen geriye dönebilmek için. Ellerim eldiven giymişim gibi kumludur; ayaklarım da, üzerimdeki gömleğimin ucu pantolonumdan sıyrılmıştır.

-Ellerini yıka!

Yıkarım çabucak.

-Ayaklarını da.

Ama ne gerek yine gitmeyecek miyim?

-Pantolonunu çek!

Bir türlü anlayamazdım ninemin bu zamansız çağırışlarını birbiri ardına yağdırdığı anlamsız buyruklarını, ama söylene söylene olsa bile yine hızla yapardım dediklerini; bir an önce kurtulmak için ondan. Nedir ki bitmek bilmezdi buyrukları; oysa o sırada babasının mı ya da amcasının mı, saçı sakalı birbirine karışmış adamın kollarında küçük tahta bir kutu içinde ve bebeklik çağında götürülmektedir bir Niyazi, bir Hüseyin ya da Huriye. Ve kumsaldaki arkadaşlarım peşlerine takılmıştır, ta Azmakbaşı köprüsüne kadar, kumlu elleri ve ayaklarıyla ve martı tüylerinden yelkenli küçük kayıklarıyla.

Bir ikindi üzeriydi. Ben de Azmakbaşı köprüsünden eve dönüyordum, koşa koşa. Heyecanlıydım, ben de arkadaşlarım gibi bilgiçtim. Kimdi? Adı neydi? Kimlerdendi, bir bir bilerek. Avluya girer girmez, Arapça konuşmaya başlamışlardı annemle ninem. Duymamı istemedikleri, ama özellikle benimle ilgili bir tatsızlığı Arapça'ya dökerek konuşurlardı aralarında hep. Bir tür yargılama yani; karar sonunda Türkçe bildirilirdi. Deminki haberci heyecanım ansızın söndü; canım sıkılmıştı. Çünkü yine hangi suçla suçlanıyordum Allah bilir. Çocuk bile olsa, kim hakkında gizli gizli kararlar alınmasından hoşlanır. Hele yargıçlardan biri ninem gibi asık suratlıysa, üstelik sadece o konuşuyorsa. Tekrarlayıp durduğu ve daha önceleri nice kez duyduğum aynı sözcüklerden çıkarttığım anlama göre, yine bizi buralara sürükleyen kadere lanet etmekteydi üst üste ama Arapaçasının sonunu Türkçe bitirirdi, "Bu görgüsüzlükle vahşi olup çıkacak, hayta olacak" dedi, sinirli sinirli "nerede görülmüş çocukların... la havle ve la kuvvete." Annemin iyice eğilmişti başı. Yanına gittim elimde olmadan acıyarak. "Ne yapabiliriz anne?" dedi, kırık dökük sadece annem, "Hep hapis mi edelim?" sonra içini çekti, "Zavallı küçük kız". Baktım gözleri ıslanmış gibiydi.

Evet, annemin deyişiyle yaşamsal bir tehlike içindeyken iki kere ikinin dört etmesini belletmek neye yarardı? Bu saptama, onun öğretmenlik anlayışını biçimlendirmiştir giderek. Çocukları tehdit eden ölümcül hastalıklar Mordoğan yıllarında somut, fiziksel, yani görünür bir konumdaydı. Ne var

ki artık böyle bir görünürlüğün ortadan kalktığı gerideki meslek yıllarında bile bir anlayış olarak yansımasını sürdürmüştür. Neydi bu anlayış? Öğrencilerin eğitim ve öğretim sorunlarının yanında ve onlarla sürekli bir ilişki içinde başka ve önemli sorunları olabileceği ve onlara ötekiler kadar dikkat edilmesi gerektiği düşüncesiydi. Bu bakımdan anne-öğretmen ya da öğretmen-anne türünden bir meslek ilkesi oluşmuştur zihninde. Nitekim otuz dokuz yıllık öğretmenlik yaşamında kariyerini bu anlayış üzerinde temellendirecektir. İşte bunun başlangıcı da başöğretmenlik ve öğretmenlik yaptığı ve yüzde doksan dokuz Giritli göçmen çocuklarının öğrenim gördüğü, benim de ilkokulum olan Rum Mahallesi'ndeki Cumhuriyet ilkokuluydu. Anne-öğretmen anlayışının duygu ve dildeki ruhsal yaklaşımını bir yana bırakarak, onun somut iki belirtisinden bahsetmek istiyorum şimdilik. En başta okula bir doktor termometresi ediniyor. Her sabah yapılagelmekte olan temizlik bakım teftişi yanı sıra hasta olduklarından kuşkulandıklarını bununla saptamaya çalışıyor. Saptadıklarını bir takım öğütlerle birlikte, daha önceden anlaştığı hükümet doktoruna, hademenin eşliğinde gönderiyor (yıllar sonra çocuk sağlık bakım merkezleri kurulacaktır). Amacı hem hasta olanı, hem de okuldaki öteki çocukları korumaktır; çünkü görüyor ki bir kabakulak, boğmaca ya da kızamıklının sınıfa girmesi demek, daha önce geçirmişler dışında neredeyse sınıftaki bütün öğrencilerin sırayla hastalanması demektir. Bir de var ki, aslında elverişli koşullarda hafif atlatılacak bu hastalıklar, özellikle yoksul kesimdekiler için ağır sorunlar yaratmaktadır. Annemin bu bireysel girişimleri olumlu sonuçlar vermiş midir? Daha sonraları (sosyalist öğretiyi benimsemiş) kardeşimle, bu eski öyküler üzerinde epeyce tartıştık. Ona göre, toptan toplumsal ekonomik bir dönüşüm olmadıkça, bu gibi bireysel çıkışlar hemen hemen hiçbir çözüm getiremezdi. Anneminkini de böyle düşünmek gerekiyordu, nitekim de öyle olmuştur diye savlamıştır hep. Düşüncesine göre böyle bir tutum karşıya geçmek için kâğıttan kayıklar yüzdürmektir. Kişiyi ümit ve avuntularla oyalar sadece, çünkü okulda soyutladığın hasta çocuk, mahallesinde ötekilerle iç içe yaşamaktadır; üstelik annemin de çoğu kez saptadığı gibi, evinde dinlenmeye çekileceğine ya süklüm püklüm orada burada do-

laşmakta ya da annesi babası tarafından bir işe koşulmaktadır. Hele doktorun verdiği reçete ve öğütler büsbütün geçersizidir. İlaçlar Mordoğan'ın tek eczanesinde var mıdır yok mudur? Diyelim ki vardır, ama ailesinin bunu alacak gücü ve uygulayacak bilgisi yeterli midir? Hele 'İspirto' dedikleri kibrit bile, yerlisi, Giritlisi tarafından çok değerli bir meta niteliğinde (gazyağı, şeker ve benzeri iki-üç madde gibi parayla satın alınması zorunlu olduğu için; kaldı ki ötekilerden vazgeçilebilir, ondan vazgeçilemezdi) büyük bir eli sıkılıkla kullanılır ve rafların, dolapların en üstlerinde korunmaya çalışılırken. Kardeşimin bütün bu gözlemleri ve benzerleri kesinkes doğruydu. Öte yandan söz konusu gözlemlerden çıkarttığı düşünsel sonuç, bu yüzden doğru görünüyordu. Nitekim annemin canla başla yaratmaya çaba gösterdiği ortam, aradan ancak kırk-kırkbeş yıl geçtikten sonra tam olarak gerçekleşebilecekti. Bu yıllar arasında Türkiye seçim düzenine geçecek; iki askeri eylem gerçekleşecek ve 1965 yıllarından sonra turizm dalgası bir sel gibi Mordoğan'ı bulmasının ardından ayakkabısız rençper, verimsiz tarlasıyla, kıyıdaki yoksul Giritli denize bitişik eviyle, milyoner, milyarder olma yoluna girdiğinde, ancak o zaman çocuklarını korumayı öğrenecektir. Yani eş anlamıyla bunu uygulayabilecek güç ve bilgiye sahip olabilecekti. Anlaşıldığı üzere bu noktayla, annemin girişimleri arasında kırk yıldan fazla bir zaman parçasının geçmesi gerekmişti.

BOŞANMA

162

Hık mık edilerek, ezilip büzülerek babamın çıkarttığı dedikodu ona söylendiği an, o zamana kadar direnç gösteren ruhu bu darbeyle yok oluveriyor ansızın. Ne çocuğunun (benim) ne bizzat kendi yaşamının, gözünde bir değeri kalıyor. Ne yaptığını bilmez halde, tehlikeli olduğu için odasında kilit altında tuttuğu bit zehirleme ilaçlarından koca bir şişeyi olduğu gibi içiyor. Romantik ruhuna uygun bir intihar biçimi değil bit ilacını içmek; demek gözü ne denli kararmış. Bu ilaçları okulu bitten temizlemek için özel olarak İstanbul'dan getirtmişti. Okuldaki öğretmen arkadaşları

Müdür odasında, yerlere yuvarlanmış müdüranımı zor kurtarıyorlar; zor doktora yetiştiriyorlar; zor ulaştırıyorlar Milas'a, hastahaneye. Birkaç ay sonra annem Milas'tan dönmüş, hâlâ zehirin etkisiyle vücudu halsizlikten bitkin ve hâlâ hademesinin evinde yatakta yatarken çat kapı açılıyor, babam giriyor içeri. Boşandıktan sonra ilk karşılaşmaları. Sanki hiçbir şey olmamış, bir de azarlar gibi "Bu saçmalık da ne?" diyerek.

Annem, "Cevad, bana bunu da mı yapacaktın?" diye sorduğunda, "Ne bileyim ben" diyor, "senin artık Mordoğan'a bir daha dönmeyeceğini sanmıştım; Muğla'dan doğru İstanbul'a gidersin diye düşündüm." Yahu bu adam kendini Tanrı mı sanıyor? Kafasında tasarladığı olaylann, gerçek hayatta da hayata geçeceğini mi düşünüyor? Daha önceleri de bu konuda feci yanılgılara düştü, üstelik az kalsın ipe gidecekti, ama vazgeçemez bu huyundan, kafasının, ruhunun kimyası böyle. Bu yüzden öyküler, romanlar yazacak ama bu noktaya gelmemiştir daha, yani yaşamla eş anlamıyla nesnel gerçeklerle kuramsal olarak uğraşmıyor daha; maddesel olarak, daha doğrusu uygulama alanında itişiyor onlarla. Gücü gücüne yetene gibi. Gerçek dünyayı kendi dünyasıyla değiştirmeye kalkıyor ya da gerçek dünya dediği, kendi kafasında gördüğü, görüntülediği, ürettiği dünya; bunun dışındaki zayıf, nahif, ezilmeye mahkûm, bir takım uyduruk, düzmece şeyler. Annem nasıl olsa bir daha Mordoğan'a dönmeyecek, yani Mordoğan faslı sonsuza dek annem için nasıl olsa kapanmış olacak diye düşünüyor. Bu durumda "beni aldattı" demesinin kime ne zararı var? "Adam sen de Hamdiye" diyor anneme, "tut ki dünyanın küçücük bir köşesinde seni fena bilsinler; ne çıkar bundan? Zaten İstanbul'u özlüyordun, kendini toparlar toparlamaz kalkar gidersin. Her şey her türlü tefsir edilebilir, seni de bir takım cahiller böyle tefsir etmiş, ne değeri olur hayatında?" Sonra ne anlama getiriyorsa Kur'an'dan söz etmeye başlıyor; "Kur'an'ın bile türlü türlü tefsiri var" diyor, yani nesnel, belirli, salt bir gerçek hiç yoktur mu demek istiyor? Burada sofistlerin, İngiliz pragmatizminin ve en arkalarda dolaşan Nietzche'nin karışık bir kokusu duyuluyor. Kalkıp giderken "Üzme a canım kendini boş yere" diyor, bir ağabey edasıyla, "bulunmaz bir Hint kumaşı değilim ben; doğrusu buraya döneceğini hiç sanmıyordum." Her-

halde bizden çıktıktan sonra koşa koşa yeni evine gitmiştir. Açık pencerelerin taze mandalin çiçeği kokuları, kumru sesleri arasında yeni ve küçücük karısıyla yatmıştır ya da yazılarında söz ettiği gibi "al tekke ver külah", ama karısı acemi daha, yanıtlayamaz onu; belki başka bir yazısında betimlediği gibi pencereleri darbeleriyle inleterek ve ardından "oh ne iyi yapmışım" diye düşünmüştür. Mordoğan küçük bir kasaba, sevişmekten başka ne yapabilir ki?

Babamın ayrıldığını duyduğu zaman annemin Muğla'dan Mordoğan'a geri dönmeyeceği ya da dönmek istemeyeceği konusunda aslında doğru düşünmüştür; gerçekten annem de bütün varlığıyla Mordoğan'a dönmek istememiştir; ama en iyisi öyküyü başından anlatayım. Muğla'da öteki öğretmenlerle birlikte gördüğü kursun son günlerinde Mordoğan'daki okul hademesi Fatma kadından gelen bir mektupta, "Cevad Bey'in ondan boşanıp bir de üstüne aceleyle yeniden evlendiğini" okuduğunda kuşkusuz beyninden vurulmuştu. Konuk kaldığı evin bitişiğindeki bostanda gecelik entarisiyle ve çıplak bacaklarıyla sabahlara kadar yürümüş, su arklarının içinde, buz gibi çamurların, kurbağaların, sülüklerin arasında bata çıka. "Aklımı yitirdiğimi sanıyordum" diyor "ve hava istiyordum, hava hava. Muğla gecelerine özgü o buzdan yayla ayazı bile başımın, vücudumun hararetini alamıyordu." Çünkü vücudu kızgın bir ütü gibi bana mısın demiyormuş ayaza da, ıslaklıklara da. "Zatürre ya da zatulcenp olmayı beklerken, inanır mısın, nezle bile olmadım" diyordu gülerek. Nezle bile olmadığı gibi, izlenecek tek akıl yolunu da gerçekleştirememişti. Yani ertesi günlerde, beni alıp artık Mordoğan'a uğramadan doğru İstanbul'a dönmeyi başaramamıştı. Çünkü birincisi, dönüş parası yoktu; daha ayrıntısıyla söyleyelim, o tarihte aklına estiği anda araca atlayıp hemen gidemiyorsun bir yere. Bir takım zorunlu beklemeler, durakları düzenlemeler, aktarmalar yapmak gerek ki hepsi ayrı masraf ve zaman istiyor. Yoksa yollarda sersefil kalman işten değil; hele yalnız bir kadınsan. Babam bilmiyor mu bunları? Biliyor ama hedefini şaşmamak için karanlıkta bırakıyor. Muğla'dan, İstanbul'a değil, Mordoğan'a dönmek bile bir mesele. Aslında o tarihlerde motorlu bir araçla ilkin Güllük'e gideceksin ve orada İstanbul'dan gelip

Mordoğan'a gidecek vapuru bekleyeceksin. Çünkü Mordoğan'la Muğla arasında kara bağlantısı yok. Vapur da on günde bir geliyor ve Güllük'te ne otel ne han var. İkinci olarak, daha doğrusu ikinci çare olarak Muğla'daki Milli Eğitim Müdürü'ne ildeki Mordoğan dışında başka bir yere atanması için o denli açıklamalarına, adeta yalvarmalarına, avans istemelerine inatla karşı çıkılıyor. Nedir bu körüne inadın nedeni? Anlaşılır şey değil. Bununla beraber akla durgunluk veren bir takım olayların türemeye başladığını hissediyor; hissediyor değil, adıyla sanıyla tanık oluyor. Daha dün ayrılmış kocasından; bu gün üçüncü, dördüncü, belki beşinci gündür ama bir takım evlenme önerileri uç vermektedir sağda solda; üstelik kimisi koşullu; müdüranım çocuğu bırakmaya razı olursa, Allah'ın izni, Peygamber'in kavliyle derhal... Eğitim Müdürlüğü'ne her gelişinde, birtakım sırıtkan kişilerle karşılaşıyor. Konuk kaldığı Giritli hanımın evine akşam çat kapı sürmeli gözlü, şalvarlı, iri kıyım kadınlar gidip gelmeye başlıyor. Sürmeli gözlerle süzüyorlar annemi ve damdan düşer gibi sorular yöneltiyorlar, çekinmesiz ve gözlerini kırpmadan: "Kaç yaşındadır?", "Çocuk kaç yaşında?", "Başka çocuğu var mı?", "Ne kadar maaş alıyor?" Ne de olsa belli bir inceliği olan ev sahibi Giritli kadın ezilip büzülmektedir, çaresiz. Gerçekten de ne biçim sorular bunlar, ne biçim süzüp durmalar? Annem, anladım ki, diyor, biraz gevşek davransam, Muğla'nın o tarihteki yerli ya da memur kodamanları paylaşıverecekler aralarında beni. Evlenme imam nikâhı, yani çok kolay; boşanmak ondan da kolay. Kim bilir geceleri Şehir Kulübü'nde neler konuşuluyor? Ve Eğitim Müdürü inatla geri çevirmektedir her önerisini hâlâ annemin. Eskiden kendisinin de içinde bulunduğu bütün memur takımının korkulu rüyası, bataklık ve sıtmalı Köyceğiz'in bile adını veriyor annem; oradaki öğretmenlerle yer değiştirmeyi öneriyor; dağ köylerine, tek öğretmenli okullara, müdürlükten vazgeçip sade bir öğretmen olarak gitmeye hazır her yere; yeter ki kocasından yeni ayrıldığı Mordoğan'a gitmesin. Ama hayır, ya üç gün içinde Mordoğan'a döner, vazifesine başlar ya da mustafi addedilir, yani işine son verilir, yani işten atılmış, beş parasız Muğla'da tutsak kalır. İyice bilmiyor ama talipler arasında bu müdürün bekâr bir yakınının da bulunduğunu sezinliyor. Vali-

ye çıkıyor annem. Vali Bey babacan, iyi yürekli bir insan. Belki Muğla'da karşılaştığı tek uygar kişidir. "Bak kızım" diyor Vali Bey, "seni anlıyorum, üzüntülerinde haklısın, kalbin yaralı ama gerçekten yapacak bir şey yok. Atama zamanı değil (yılda bir kez eylül ayında); dön vazife yerine, buralarda daha fazla oyalanma. Hepimizin kendine göre acıları var ama şu da var ki memleket de şu anlarda bizden vazife bekliyor; halk cahil, yorgun, umutsuz, yoksul, dağınık. Biz cumhuriyetçiler için şahsi dertlerimizi bir yana atıp halkımıza dönme zamanıdır. Gün bu gün kızım, bak sicilin tertemizmiş, başarılıymışın, çalışkanmışsın, bütün müfettiş raporları bile böyle yazıyor; sana söz veriyorum, atama zamanı dilediğin yere atayacağım seni, ama artık buralarda daha fazla kalma; Mordoğan ne de olsa alıştığın bir kasaba, eminim seni bağırlarına basacaklar. Sonra muhasebe müdürünü çağırtıyor; Müdüre Hanım'a 10 lira Vilayet bütçesinden avans çıkartmasını istiyor; anneme göre aslında kendi maaşından bir aktarmadır bu. Annem diyor ki şimdi Vali Bey'in söyledikleri sana bir nutuk havasında gelebilir; ama samimiydi adam, bende yeni bir anlayış uyandırdı bu samimiyeti ve kıvranıyordu. Eğitim Müdürü'nün Vilayet'te ondan fazla sözü geçiyordu, çünkü Müdür Muğla'nın en eski ve nüfuzlu ailelerinden birindendi. Adeta gözleriyle bana yalvarıyordu Vali Bey, Muğla'da daha fazla kalmayıp hemen Mordoğan'a dönmem için. Annem daha sonraları da yarı hödük yarı kazık bu yerli ve nüfuzlu müdürlerin elinden çok çekecektir.

Konuk kaldığı evde eşyalarını topluyor, beni sarıp sarmalıyor ve aldığı 10 lira avansla motorlu bir araç tutup Güllük'e gidiyor. Allah'tan, İstanbul'dan gelip Mordoğan'a gidecek vapurun gelme zamanına denk düşüyor Güllük'e gelişi, ama yine de iki gündüz bir gece Güllük'te beklemek zorundadır. Neyse ki elinde bir mektup var, yanlarında kaldığı Giritli aileden, Güllük'teki başka bir Giritli aileye yazılmış bir mektup. İki gün bekliyoruz ve gemiye biniyoruz; bu Mordoğan'a ikinci gelişimiz, ama nedir ki bu sefer gemiye bizi almaya gelen ne babamın gönderdiği bir sandalcı ne de bizi kıyıda bekleyen babam ve en önemlisi ne de başımızı sokacağımız bir evimiz var. Telgraf çekmişti daha önce hademesine, annem. Hademe Fatma kadın bekliyor bizi, sırık gibi upuzun boyuyla iskelede. Bizi alıp yeni ev tu-

tana kadar kendi evine götürüyor; çünkü dedim ya, ne yiyip içeceğimiz kap kacak, ne evimiz ne de yatak yorgan eşyalarımız var. Babam eski evimize yeni karısını getirip bu yoksul aileye büyük bir fiyakayla bir güzel yerleştirmiş onu. Şu insan kafası ne tuhaftır! Annem evsiz barksız, kocasız kalmanın mantıksal açıdan acısı, esefi, hatta kızgınlığı yerine bu olayda başka bir şey tutturmuştur. Bunu ruhu, hatta mantığı bir türlü kaldıramamış, içine sindirememiştir. Gerçi o yatağı yorganı ta İstanbul'dan beraberinde taşıyıp Mordoğan'a getirmiştir; bu yüzden genç kızlık hayallerine, zahmetlere, özverilere de belenmiştir bu yatak yorgan, ama barınağı tümüyle yitirirken ille de o yatak yorgan diye tutturması tuhaf bir olgu değil midir? Sonunda, bizleri güldüren, "Ama ne yatak yorgandı" diye espri konusu oldu. Ama annem inatla sürdürdü bu konudaki espri tanımazlığını, "Yahu" demiştir, "nasıl aldı benim zifaf yatağıma yeni karısını, hiç teessüf duymadan nasıl kullandı onu?" Oysa kişinin duygusal açıdan üzüleceği, düşüneceği daha başka şeyler de vardır. Akraba taallukatı ile dolu bu yeni gelin evinde köylü ellerinin annemin özel eşyalarını karıştırması, kundak bezlerimin açılıp bakılmasını düşünmek, ne bileyim, insanı daha baskıcı hayallere düşürmez mi? Ama hayır, ille de o yatak yorgan.

Vali Bey'in dediği gibi Mordoğan annemi bağrına basıyor; daha doğrusu böyle algılıyor annem: Öğretmen arkadaşları, öğrencileri, tanıdık ya da dostlardan kişiler, aileler. Gönlü açılıyor annemin; daha doğrusu yaşamaya karşı içinde bir inat belirmeye başlıyor. Bir kişilik, bir yaşam parçası olduğunu kavramaktadır. İş yapıyor, iş görüyor, kendi fikir, duygu ve bilgilerine göre şu iyidir, şu kötüdür hükmünü veriyor; yetkisini tanıyor ve icra ediyor. Çevresinde, yaşamında sonuçlarını görüyor bunların. Belki eskiden de böyleydi, ama yine de bir kocası vardı, bir kurum içindeydi ve düşünceleri ve bilgileri bu kocaya göre, bu kuruma göreydi ve sonuçları yalnız kendisinin değildi. Şimdi bambaşka: bütün sonuçlar kendi malı. Kendini toplamıştır. Nedir ki dostlarında, arkadaşlarında zaman zaman suskunluklar, yutkunmalar sezmekte, için için canı sıkılmaktadır. Ne var, neler oluyor ve baklayı sonunda çıkartıyorlar, yani Cevad Bey'in hafiften tutuşturduğu dedikoduyu ve bunun ardından herşeyin ansızın ters kepçe olması

ruhunda. Çoğunlukla bir yanılgıya düşülür. Bir takım yetenekleri yüzünden sıradan insanların üstüne çıkmış kişileri kafamızda efsaneleştiririz, yani her bakımdan farklıymışlar gibi algılarız. Oysa düşünmeyiz ki o kişiler belli sayıdaki ve belli nitelikteki yetenekleriyle farklıdırlar sadece; bunların dışında senin benim gibidirler. Bir de var ki dâhi olsa ne yazar; kökeninde yine insan değil midir? Ve bu açıdan öteki insanlar için geçerli, aynı insani durumlar (zaaflar da denebilir) onlar için de, hiç değilse zaman zaman geçerli ve etkili olabilir. Örneğin, şu genel, aynı zamanda zavallı mekanizma: sanki bir dayanıksızlığı, bir dirençsizliği, bir güçsüzlüğü olduğunu saptadığın kişi karşısında aslanlaşmaya başlarsın; giderek onu hiçe saymaya, hiçbir biçimde kale almamaya yönelirsin; dahası, asıl niteliğine ters de olsa anlamsız bir zulüm, bir eziyet, kısacası bir sadizme yaklaşırsın. Neden? Çünkü o seni yüceltiyordur, önemsiyordur; sana ruhu tutuktur, tutukludur. Bindirdikçe bindirirsin ama seni burada güden çoğunlukla ve öncelikle akılsal bir saptama, nesnel bir görüş değildir, sadece psikolojindir ve içindeki vahşeti uyandıran bu psikolojidir. Yanılgı işte burada, bu basit olguyu basit olduğu için, şu ya da bu nitelikleri yüzünden üste çıkmış, sivrilmiş kişilere konduramamakta. Oysa dediğim gibi o da kökeninde insandır ve yine dediğim gibi zaman zaman da olsa bu basit psikolojinin etkisinde kalabilir. Yani üstad, senin gibi çiş yaptığı, kaka yaptığı, gizli gizli zarta çektiği ve sümkürdüğü gibi söz konusu basitlikten de arık kalamaz.

Babamın anneme karşı tutumunda, birinci olarak pratik nedenler; sosyal dünyayı kollama duygusu ve benzeri düşüncelerin rol aldığı gibi bu basit psikolojik durumun da rol almış olduğu bence yadsınamaz. Oysa biraz direnç gösterse, biraz karşı koymaya başlasa, meydan okusa ya da meydan okuyor sandırsa, büyük bir olasılıkla psikolojisi değişecektir; kendine güveni sarsılmaya başlayacaktır ve yavaş yavaş normal ölçülere girecektir, yani normal ölçülerde düşünecektir; bir bakıma, halk deyişiyle, hizaya gelecektir. Nitekim, bu durum da ortaya çıkmıştır aralarındaki ilişkide. Ama bu ayrı bir öyküdür ve başka bir yerde değinmek üzere şimdilik bırakmaktayım. O günlerde, sözünü ettiğim psikolojinin etkisi altındadır; yani babam anneme her ne yapsa kabul edeceğini, boyun eğeceğini bilir;

ona her şeyin yapılması mubahtır, caizdir, yerindedir gibi bir fikre, daha doğrusu bir duyguya dönüşmüş durumdadır. Ben burada annemi boşamak istemesi ya da boşamış olması üzerinde değil, bu isteğin gerçekleştirme tarzı, biçimi üzerinde duruyorum. Örneğin, arzularını gerçekleştirecek bir yöntem kurarken bu yöntemin düşündüğü gibi işlememesi, hiç değilse duraksaması, takılması halinde ortaya çıkabilecek olasılıkları aklından hiç geçirmemesine. Oysa bir yazar olduğunu iddia ediyor, ama burada gerçekten onun için asli olan bu yetenekten hiç ses çıkmıyor ya da onu başka türden işletiyor, ama bu işleyiş tavrında bir insanın, genç bir kadının, dahası kadından olma bir çocuğun yaşamının bir çıkmaza girebileceğini düşünmüyor, düşünmek istemiyor. Aslında kuruntulu bir adamdır da; üstelik bu kadın gelişigüzel, daha doğrusu şu bilinen tarzda hayatına girmemiştir, yani istiyerek, istemeyerek de olsa yaşamında özel ve önemli bir durum yaratmıştır. Örneğin, herkesin, üstelik kendi ailenin bile aforoz ettiği bir zamanda seni sevmiş, seninle evlenmeyi kabul etmiş, senin her türlü açıklarını onarmaya ve de kapatmaya çalışmıştır seninle birlikte. Örneğin, işsiz güçsüzdün, evsiz barksızdın, ciğerlerin yaralı bereliydi ve toplum dışına atıktın, ama ne oldu sonra, bütün bu acıların yavaş yavaş kapandı ve de en önemlisi yaşamdaki idealinin belirlenmesi ortaya çıktı. Onunla evlenip Sedat Simavi'lerle kapı komşusu olmasaydın nasıl tanışacaktın Babıâli'yle, yazı dünyasıyla, matbaa mürekkebi, Nazım Hikmet'le, Sabiha Sertel'le ve de Türk diliyle. Avrupa'ya gitmeyi düşünüyordun, bu evlilik ortaya çıkmasaydı, buna zorunluyun da. Ne yapacaktın Avrupa'da? Gençlik yılların uzaktaydı; hangi umuda, hangi heyecana bel bağlayacaktın? Yoksa yarı insan yarı kurt dolaşıp duracak mıydın bulvarlarda, cafelerde, binbir girift ve sisli pansion sokaklarında, loş bekâr odalarında. Türk dilinden uzakta ve habersiz, değil yazar tüm yeteneğine karşın orta halli bir ressam bile olamayacaktın belki de, çünkü ressam elini babanın kanına bulamıştın ve bu kan bütün inadına, bütün yeteneğine ve isteğine karşın ancak birkaç uyduruk resim yapmana izin veriyordu sana. Bu yüzden kırk yaşına kadar sürüklediğin kanı bir türlü dinmeyen bu tuvallerini, fırçalarını elinden fırlattın da kaleme sarıldın. Bu ortamı raslantı da olsa, dolayısıyla da olsa sa-

na kim sağladı ve kim bu en bunalımlı bir zamanında gıkı çıkmaksızın peşinden Anadolu'nun ücra bir kasabasına kadar sökülüp geldi? Nereye, hangi emel ve özlemlerle? Belki de yok olmalara seninle birlikte ya da küçük bir kasabada yaşam boyu ömür çürütmeye ve postalardan annenden gelecek parayı tıraşsız ve keyifsiz bir yüz ve can sıkıntıları içinde bekleyerek amaçsız dolaşıp dururken, öğretmen olup, belli bir karşılık ve evine biçim veren kimdi? Seni istiyor, ama bunların karşılığı olarak değil, seni istediği için istiyor; eğer böyle olmasaydı boşandığın anda hayatına kıymak istemezdi; senin bulunduğun yere dönmemek için var gücüyle çaba harcamazdı. Belki de artık seni bile değil sadece onurunu istiyor. Sen küçümseyebilirsin bu 'onur'u. Boş bir kalıp diyebilirsin, üstelik daha ötesine gidip çevreni şaşırtacak bir biçimde "Bende onur yoktur" diyebileceksen de. Neden? Çünkü onurdan başka dayanacağın güçlerin olduğunu saptamışsın ya da varsaymaktasın. Yaşamsal bir gereksinimin yok diye düşünmektesin onura. Ben çapa çapalarım, yelken kullanır, kürek çekerim diyorsun; resim yapar, yazı yazarım, ama bunları söyleyip ya da düşünüp dururken boş gezenin boş kalfası olarak dolaşıp duruyorsun Mordoğan sokaklarında ve toz kondurmalarına izin vermiyorsun üstüne. Oysa o, gündüzleri çocuklara, geceleri halk okullarında yalınayak bir halka öğretmenlik yapıyor, hayatta, yalnızlıklarında ve özellikle şimdilerde tökezlememen için gizli bir güç gibi içinde sakladığı o küçümsediğin onuruna dayanarak yürümeye çalışıyor. Sen bunu bile ondan esirgiyorsun. Neden? Senin karşında tutunamayacağını bildiğin için, bir ruh olarak gördüğün için. Sana dayanıksız, dirençsiz olduğunu hissettirdiği için. Sadece bir kez, yeni hanımın, halalarının gönderdiği kullanılmış şapkaları, entarileri, kunduraları giyinip kuşanıp komşu kızlarıyla evimizin önünde akşamüstlerinde gösteriş yürüyüşleri yapmaya başladığı zaman, bunu engelleyerek. Ama bu yeter miydi? Romantikliğini yerine getirirken bizim ne denli tehlikeler içinde olduğumuzu hiç düşündün mü?

Mordoğan annemi bağrına basıyor, ama bu sadece bir anlamdadır. Çünkü inanç ve geleneklerin yüzyıllardır erkek-kadın ilişkilerini batağa sapladığı tanrısal kökenli bir dünyadan, bütün iyi niyetlerine karşın, geri

durabilir miydi? Savunmasız, genç, dul bir kadın, oraya yabancı da ve ister inanılsın ister inanılmasın eski kocasınca töhmet altında bırakılmış üstelik. Durgun sular altında köpek balıkları dolaşmaya başlıyor. Bakalım ilk saldırıyı hangisi yapacak? Kuşkusuz en arsız yüzsüzü, en küstahı, en yırtıcısı ve doğal ki en çılgını. Bu biri, halkasını giderek darlaştırırken, diğer kaşarlanmış kodaman balıklar sonucu bekleyerek ve gözleyerek uzaklarda döneliyorlar. Bunların ötesiyse daha karanlık, daha belirsiz; gerçi sessiz, durgun, dingin ve kendi halinde görünüyor; aslında öyledir de, ama yine de en tehlikeli, daha doğrusu en bitirici olanı budur. Çünkü kalabalıktır, çünkü kadınlı erkeklidir; bu halktır. Hani annemle konuşurken gözlerini yerden ayırmayan; yolda rastlasa sessizce kenara çekilip başı önünde geçip giden ya da saygı eden, elini sıkan, şapka çıkaran ve kadınlar sırtını sıvazlayan, konuk gelen. Konuk eden; "Ah Hamdiyanım, Hamdiyanımcım" diyerek ve iki yana dertli dertli sallanarak, en özel sırlarını, acılarını, çilelerini dile getiren kadınlar.

Didar diye güzelce, akça pakça ve sessiz bir öğretmen hanım vardı; annesiyle gelmiş Mordoğan'a; I. okulda öğretmenlik yapıyor. Ansızın bir şey oluyor. Biz Tepecik Mahallesi'nin bacak kadar çocukları bile, bir ıslık ya da özel bir işaretle onun yoldan geçmekte olduğunu birbirimize haber verir, anlayamadığımız bir husumetle karışık bir alaycılık içinde, oyunumuzu keserek geçişini seyrederdik garip bir ibretle ve belirsiz bir erotik merakla ve içimizden biri dişleri arasından "Gidi gahpenin doğurduğu gidinin gancığı, kaltağı" diye bir şeyler gevelemeden edemezdi, uzaklaşan hayalinn arkasından. Kadın tutunamadı, yaşayamadı daha fazla Mordoğan'da ve bir gece, iki yıldır yerleştiği evini barkını, memuriyetini, geleceğini ve söylendiğine göre eşyalarının büyük bir kısmını terk ederek, annesiyle birlikte, İstanbul'a giden gemiyle Mordoğan'dan gizlice kaçtı, ama bu gizlilikte de tam bir başarı sağlayamamıştı. Gece yarısına yakın bir vakit olduğu halde, kaçtığı duyulmuş, gemi Mordoğan'dan kalkana kadar, çevresinde sandallarda teneke çalınmıştı. Neydi suçu? O zamanki bizim çocuk dedikodusuna göre, Manastır Burnu'ndaki eski yıkıklıkta bir akşam karanlığında bir teğmenle birlikte görülmüş; "Allah inandırsın, öpüşüyorlarmış." Bu bi-

zim sevgili Mordoğan'ımızdır. Gündüzleri mavi, akçıl, ince ıslak kıyılarda; geceleri tek tük ışığı sulardaki yıldızlara karışık, kendi halinde, dingin ve mütevazı Mordoğan'ımız.

Kaymakam Bey musallat oluyor anneme. Karısı İstanbul'da, ama halen evlidir, üstelik çocukları var. Zırt pırt okula gelmeye başlıyor; vakitli vakitsiz incelemeler, 'bir şey' sormalar; 'bir şey' demeler için. Ve rahat oturamıyor buyur edilen koltukta; annemin masasının bir bu yanına bir öbür yanına geçip duruyor elinde ikram edilen kahve fincanıyla. Annem odasının kapısını yarı açık tutuyor hep ve hademesi Fatma kadına, Kaymakam Bey okula geldiğinde kapının yanından ayrılmamasını tenmbihliyor. Doktor Kemal Bey, annemin mahallede kapı komşusudur. İstiklal Savaşıyla beraber belki seksen sekiz çeşit savaşta bulunmuş adam. Çoktan emekliye ayrılmış; İstanbul'da, Beykoz'da sarmısaklı, bol sirkeli ünlü Beykoz paça çorbalarından da sarmısaklardan da tiksinmiş; Cumhuriyetin doktora gereksinimi var diye, bakanlığa başvurmuş ve Mordoğan'a Hükümet doktoru olarak atanmış. Annem ona açıyor meseleyi. Sık sık hastalandığım, özellikle Mordoğan'ın ünlü yaz ishallerinden bir türlü kurtulamadığım için aralarında bir yakınlık, samimiyet var. Doktorun bembeyaz ama fırça gibi sert, sık kaşlarının kılları, oklu oklu kirpi gibi dikiliyor çakır gözlerinin üstünde; ama "Teeni kızım" diyor sadece, "Teeni", şimdilik yapacak bir şey yoktur. Annem bir akşam okula gecikmiş, karanlığın bastırdığı bir vakitte acele acele eve dönmeye çalışırken Kaymakam Bey çıkıyor karşısına ansızın. Herhalde içkili. Saygı ve davranış kurallarını bir yana atmış durumdu, "Hadi bakalım, şimdi ne yapacaksın nonoşum?" diyerek annemi kucaklamaya çalışıyor alacakaranlıkta. Silkinip kurtuluyor kollarından annem ve kendisi önde, Kaymakam Bey arkada bir kovalamacadır başlıyor. Sokaklar zaten tenha olur bu saatlerde Mordoğan'da, ama o akşam sanki inadına büsbütün tenha. Eve yetişemeyeceğini anlıyor annem. Oysa hademesi Fatma kadının evi biraz ötede. Fatma kadın yalnız yaşayan bir kadındır, kırk sularındadır; kocası yıllar önce ölmüş, iki kızı çok erken evlenip İzmir'e göçmüşler. Kadının bir yabası var. Yabasını alıp kapıya çıkıyor; çünkü Kaymakam Bey, bahçenin karanlığında dut ağaç-

larından birinin arkasındadır ve hâlâ ayılmamıştır. Doktor Kemal Bey, "Anlaşıldı kızım" diyor anneme, "Bu böyle olmayacak". Yine kirpi gibi dikiliyor kaşlarının beyaz fırça kılları, ama bu sefer oturup Ankara'ya, bakanlığa bir şikâyet mektubu yazıp gönderiyorlar. Sadece küçük, küçücük bir umut bu, çünkü Ankara neresi Mordoğan neresi. Bir yanda koskoca bir bakanlık, öte yanda ücra bir kaymakamlık; daha çok bir gözdağıdır bu. Ama günlerden bir gün üstü başı toz toprak içinde, Milas yolundan bir bakanlık müfettişi çıka gelmesin mi; üstelik ta Ankara'dan. Bu inanılmaz bir olaydır, ama bak gör ki bu öykünün özel bir niteliğinden mi, cinsinden mi ya da harcının kendine özgü kimyasından ötürü mü, daha birçok inanılmaz olaylar birbirini izleyecektir. Nitekim II. inanılmaz olay: Hem okuldaki sürüp giden durumları hem o akşamki kovalamacanın tek, en etkili ve yabalı tanığı Fatma kadın, annemin bütün söylediklerini çürüten bir ifade veriyor. III. inanılmaz olay: Pes etmiyor gelen bakanlık müfettişi. Adam, hâlâ killi Milas şosesinin ünlü tozu toprağı içinde kırmızımtrak bir renktedir. Çünkü kaldığı handa, yıkanacak bir yer bulamamıştır. Cumhuriyet, adamını korumaya azimlidir. Anneme inanıyor, tahkikatı derinleştiriyor. Oysa hukuksal açıdan zaptını tutarak görevini tamamlamıştı, çekip gidebilirdi. IV. inanılmaz olay: Fatma kadının, yıllardır kirada oturduğu evin geniş dutluk bahçesiyle birlikte, ifadesini vermeden bir gün önce onun üstüne satın aldığı öğreniliyor. V. inanılmaz olay: Dedim ya, bu öykü bir tuhaf. Gerçekten de bir yandan inanılmaz olaylar üretmeye devam ederken bir yandan da bu inanılmazlığın dozunu da gittikçe arttırıyor. Örneğin Fatma kadını, kaymakamla beraber kendi evinde sevişirken bastırıyorlar. Pencereleri kapıları açık unutmuşlar. İçeriden bir takım acayip iniltilerin geldiğini işiten komşular, "Ne oluyoruz?" diye meraka düşüp eve girmişler. VI. inanılmaz olay: Mordoğan'a posta gemisinin geldiği bir gün, Fatma kadın, Kaymakam Bey'le birlikte garip ve hüzünlü âşıklar olarak, İstanbul'a gitmek için elele gemiye binip Mordoğan'dan sonsuza dek ayrılıyorlar. "Yahu" diyoruz anneme, "hep aynı Fatma kadın mıydı bu?"; "Evet, hep aynı Fatma kadındı" diyor annem gülerek, "Başka hademem Fatma kadın yoktu ki." "Hani, sana Muğla'ya, Cevad Bey senden ayrıldı; yeniden evlendi

diye yazan; hani Mordoğan'a döndüğünde, evin kalmadığı için seni kendi evinde konuk eden; hani bit ilacı olayında yataklara düştüğünde günlerce sana bakan, hep aynı Fatma kadın mıydı?" yanıtı "Evet"tir annemin.

İnanılır şey değil. Annem diyor ki inanılır inanılmaz, bunlar bizim soyutlamalarımız, sınıflandırmalarımız. Yok böyle bir ayrım yaşamda. Nereden geldiğini, nereye gittiğini bilmeksizin ve aldınş etmeksizin bir var olma çabası kendini üfleyip duruyor. Yıllar sonra annemle biz Büyükada'ya taşındık; üvey babam Büyükada'ya başöğretmen atanmıştı. Kışları can sıkıntısından balığa çıkardım. Söz adadaki balıklardan açıldı mı babam, "Aman" derdi, "sakın Büyükada'yla Heybeli arasındaki boğaza parakete atma, hep nalet vatoz yakalanır, nice tecrübemle biliyorum." Yeni karısıyla Mordoğan'dan kalkıp Büyükada'ya geldiği bir kış mevsimiydi; herhalde o da can sıkıntısından balığa çıkıyordu. Yani annemin Mordoğan'da köpek balıklarıyla uğraştığı sıralarda, ne tesadüf ve benzerlik, o da Büyükada'da vatozlarla uğraşıyormuş.

177-180

Pratik nedenlerle olsa da annem gibi Agnese'yle ilgili çıkarttığı ya da hafifini söyleyelim çıkmasına izin verdiği söylentinin İtalyan kadınını çileden çıkardığı anlaşılıyor. İki kadını da son derece üzdüğü kesin olan bu söylentiye karşı tepkileri farklı olmuştur. Bu fark karakterlerinden mi ya da özel koşullarından mı ileri gelmiştir? Belki de, ama bence asıl etkin olan, kültür farkıdır. Doğu ile Batı arasındaki kültür farkı.

İtalyan kadın hemen akılsal, kesin ve de en önemlisi yaptırımcı bir yol izlemiştir. Akılsal diyorum, çünkü şöyle düşünmüş olmalıydı: duygularına mı ya da onuruna mı daha fazla önem vermeliydi? Yanıt onuruna diye çıkınca, artık söylentinin nedenini, gerekliliğini ya da hangi koşullarda ve hangi koşullar için söylendiğini bir yana atarak, ruhsal bütün bağlarını kesip atmıştır. Oysa yaşanan trajik olayda en büyük ağırlığı o oluşturmuştu, çünkü babam ressamca ama aynı zamanda onunla birlikte yaşanacak bir yaşam tasarısı adına, kendini babasıyla çıkmaza sokmuştu. Bunu bilmiyor muydu Agnese? Kuşkusuz biliyordu; dahası, bilmekten öte bizzat içinde

bulunup yaşamıştı. Nedir ki tartışmasını, hesabını yapmış, kararını vermişti; yine onurunu seçmişti, eş anlamıyla bireyliğini, bireyliğin dokunulmazlığını. Başka bir nokta, daha açık bir söyleyişle annemden başka önemli bir farkı, yaptırımcı başka bir deyişle adeta cezacı bir tutum takınmış olmasıdır. Yalnız kendi ruhu ve vücudunu (iki üç yıl içinde evleniyor, hem de Türkiye'deyken) ayırmamıştı babamdan, çocuğunu ve çocuğundan doğacak çocukları (yani bu anlamda babamın torunlarını) da kesin bir biçimde yitirtmişti babama. Üstelik yıllar geçtikten sonra bile (daha önce değinmiştim) uzaktan olan bir ilişkiye bile izin vermemişti. Buna karşı annem nasıl bir yol seçmişti? Bit ilacıyla kendini öldürmeye kalkmıştı. Kuşkusuz bu da bir ceza verme türü sayılabilir. Ne var ki gerçekleşmezse (üstelik bir çırpıda gerçekleşmesi gereklidir) gülünç duruma düşebilirsin, yani karşındaki kişi tarafından hafife alınır, bir de ondan nasihat dinlersin. Tıpkı başına geldiği gibi. Boşanma olayında, ağır hayal kırıklığına, duyduğu isyan duygusuna karşı buna uyguladığı tek yaptırımı, daha doğrusu eleştirisi "Bunu da mı yapacaktın Cevad?" gibi bizim asil hanımlarımıza özgü bu romantik tümce olmuştur. Bütün bunlar bir doğu duygusallığıdır. Kaldı ki bu söylentinin neden olduğu sıkıntılara göğüs germek, yarattığı tehlikelerle boğuşmak da gerekmişti, hem de uzun yıllar.

Kaymakam Bey olayını anlatmıştım. Bu olay sona erdikten sonra, bugünün deyişiyle 'cinsel tacizler' kesilmiş midir? Ne gezer. Kuşkusuz daha ihtiyatlı, yani daha sinsice sürüp gitmiştir. Üstelik hiç umulmadık zamanlarda ya da çeşitli kılıklar altında, örneğin bir takım anlamsız çekişmeler, alttan alta yoklamalar, nedensiz amir eziyetleri, gereksiz aksilikler, inatlar, hiç yoktan terslenmeler, darılmalar, katılık ya da kabalıklar biçiminde. Bütün bunlarda yabancı, dul, yanlı yani erkeksiz ve genç kadın olması yanı sıra ansızın terk edilmesinin ve o mahut dedikodunun da rolü olmamış mıdır? Ancak üç dört yıl sonra yeniden evlendiğinde rahata kavuşmuştur. "Ne zaman Nuri'yle evlendim bütün bunlar bıçakla kesilir gibi kesildi" demiştir. "Gerçi bir kadın memur olmanın başka türden sıkıntıları devam etti, ama yine de ancak o zaman normal bir yaşama dönebildim." Bir bakıma

bu ikinci kez evliliğine bile geçirdiği, geçirmekte olduğu o korkular, kuşkularla dolu dönem neden olmuştur. Çünkü çareler içinde, en etkili çarenin yeniden evlenmek olduğunu anlamıştır sonunda. Bütün bu yaşantılara karşın, yine de Agnese gibi bir yol tutmamıştır, yani beni babamdan ya da babamı benden yoksun etmeyi düşünmemiştir; üstelik tam tersine, daha küçük yaşımdan başlayarak, onunla sürekli bir ilişki içinde olmamı öngörmüş, buna da alıştırmıştı beni; üstelik babamı gözümde hep yücelterek. Öyle ki aşağı yukarı olayları kavramaya, şu ya da bu biçimde kimi gerçekleri öğrenmeye başladığım zamanlarda, onun bu sürekli çabası kimi kez beni bıktırmış, bir isyana bile sürüklemiştir. "Alahasen anne bir düşünsene" demişimdir, "ne olursa olsun, nihayet bizi başından fırlatan bir adam değil mi bu?" ve belki de gizli, belirsiz, bir onur kırgınlığıyla anneme kızmışımdır üstelik, çünkü onun bu tutumu, bu öfkeli anlarımda bana bir zavallılık gibi görünüyordu. Ama annemi bu eğiliminden vazgeçirmek olanaksızdı. Hemen şunu da ekleyeyim, babam o sıralarda ünlü bir kişi de değildi. Üstelik ruhsal bir çöküntü geçiriyormuş gibiydi. Üstünde Mordoğan'ın en yoksul kişilerinin urbalarına benzer urbalar, ayaklarında kasabalılar gibi topuklarına ne bastığı ne de ayaklarını içine sokup tam giydiği ayakkabılarını inatla ayaklarının ucunda sürüyerek (aman ne rahatsızlık), sırtının kamburu çıkmış, sanki hep tıraşsız ve yüzünde garip gülümseme, gözlerinde aynı gariplikte bir ışık sokaklarda tin tin dolaşıyordu. Çocuk olduğum, Mordoğan gibi yoksul bir ortamda büyüdüğüm ve bizzat kendim de yalın ayak başı kabak kıyılarda koşuşup durduğum halde, yolda rastladığım zaman yanına gitmeye, onunla konuşmaya yine de utanırdım.

BABAM

181-194

Yolda rastladığım zaman yanına gitmeye, onunla konuşmaya utanırdım. Duvara sırtımı yapıştırarak, beni görmeden geçip gitmesini beklerdim. Önümden, iki-üç adım ötemden geçtiği halde, beni görmesine ola-

nak yoktu. Nitekim hiç bir zaman da görmedi. Öylesine dalgındı ki; kendi kendine konuşuyor mu yoksa bir melodi mi gevelemektedir belli olmayan haliyle, bana sarhoşmuş gibi gelirdi, ama ondan bu geri duruşumun asıl nedeni, kılık kıyafeti ve söylemeye dilim varmıyor yarı sarhoş yarı meczup hali değildi. Çoğunluk sırtında bir küfe, elinde bir maşa yollarda deve, eşek, at fışkılarını koca boyuyla eğile kalka toplarken rastlamamdı. Kalbim katlanamazdı bu görüntüye; tüm maneviyatım ve ruhsal direncim sıfıra düşerdi; belki sıfırın da altına, çünkü hastalanıyormuşum gibi bel kemiğimden bir takım üşümeler geldiğini hissederdim.

Bir gün annemle birlikte ona bu haliyle rastladık. Annem ilk kez görüyor olmalıydı ki, çöktü kaldı yolun kenarındaki bir tümseğe. "Aman yarabbi" diyordu kendi kendine, "Eh Cevad, dilerim kendi kendinden bul, diye beddua etmiştim, ama bu kadarına değil, yo! Bu kadarına değil; yahu aklını mı kaçırdı bu adam? Bahçeler, bostanlar, dört taraf gübre dolu; ne anlamı var şimdi sokaklardan maşayla tane tane gübre toplamasının. Parayla mı gübre?". Gerçekten haklıydı annem. Hele o tarihte, hangi hayvan sahibine başvursa değil bir küfe, yüz küfe gübreyi üstelik bedavadan ve çarçabuk sağlayabilirdi. Kendine gelip yürümeye başladığı zaman hâlâ söylenip duruyordu annem. "Tanrım, bu Cevat kuluna akıl fikir ihsan eyleye, bütün sözlerimi geri alıyorum, o görünmez nimetlerinden lütuf eyle" demekteydi. "Bu benim halamın oğlu yahu." Ama bu durumda bile beni babamın evine göndermeyi sürdürdü. Hem de bizzat uyararak, "Hadi hazırlan bir haftadır gitmedin" diyerek.

Babamın bu dönemi bir ruhsal çöküntü dönemi olduğu kadar, bir felsefe değiştirme dönemi de sayılabilir: yani kynik felsefe dönemi. Daha sonra anımsadığıma göre (ne söylerse, kafama çakılırdı) o sıralarda bana Sinoplu Diogenes'ten, onun bir fıçı içinde yaşadığından; büyük İskender karşısına gelip de, "Dile benden ne dilersen" dediği zaman, "Defol git, güneşimi kesme!" deyişinden söz edip duruyordu. Ona göre şu hep bilinen "Gölge etme başka ihsan istemem" deyişi, tatlı su Tanzimat edebiyatçılarının uyduruk, nazenin ve bozuk bir çevirisiydi. "Koca filozof, ne diye öyle rica eder, niyaz eder gibi konuşsun" diyordu, "Muhakkak yanın-

dan kovmuştur, o kelle tacirini." Daha bu türden birçok şeyler. Ve benimle her konuşmasının sonunda olduğu gibi, aynı tümceleriyle bitirirdi sözlerini: "Belki bugün söylediklerimin çoğunu anlamıyorsun, ama günü gelecek, hepsini anlayacaksın." Babamın bu kynik dönemi, belli bir süre sürüp tümüyle kapanmamıştır. Ne var ki yaşamında o tarihteki gibi tek başına egemen bir düşünce niteliğinde kalmasa bile, bir takım toplumsal görüşlerle bağdaşık olarak ömrü boyunca kişiliğinin değişmeyen bir rengini oluşturmuştur. O kynik felsefede kurulu düzene ve onun saymaca değerlerine karşı, tıpkı anarşizm gibi ama ters ya da başka bir yoldan bir meydan okuyuş görüyordu. Belki de bu açıdan ya da bir benzetmesi nedeniyle, Osmanlı toplumunda, sözetmeye değer bulduğu, üstelik yakınlık duyduğu birkaç kurumdan biri de dervişlikti. O kalenderlik, derbederlik ve o babayanilikte insani bir yaklaşım, samimi bir öz buluyordu. Öte yandan sanatçılarımız arasından sanatsal değerleri yanı sıra insan olarak, kişilik olarak sevdiği iki kişiden biri Nazım Hikmet ise, yukarıda sözünü ettiğim tavırdan dolayı öteki de Neyzen Tevfik idi. İstanbul'a geldiğinde onu hep görmeye çalışmıştır. Buluştuklarında ikisi adeta 'tek insan' oluyorlardı. Beni de birkaç kez ona götürmüştür; özellikle Neyzen Tevfik, Beşiktaş vapur iskelesinin bulunduğu binada küçük bir bölümü mekân tuttuğu tarihlerde. Bu barınağında tüm yakınları ve tanıdıklarından uzak ya da yoksun, duvara takılı neyleriyle, yatak içinde ve tek başına yaşlılığının en ileri aşamasını yaşarken, ona baba diyen bir takım berduşlar tarafından (serseriler de diyebiliriz) sevgiyle, saygıyla, özenle bakılmaktaydı.

Yukanda kynik dönem diye betimlediğim bu dönemini, sadece belli bir düşüncenin dönemi diye görmüyorum ben. Sözünü ettiğim, sadece mantıksal dünyasıyla ilgili bir dönemdi, ama bunun dışında, belki de paralelinde ruhsal bir çöküntü, bir yıkıntı da eşlik ediyordu yaşantısına. Düşünce fikirlerinin ötesinde, şimdi bile iyice tanımlayamayacağım, yaşama karşı bir bıkkınlık, umursamazlık, usantı, sanki bir yerlerde durup kusmaya başlayacakmış gibi bir bulantı hissedilmekteydi ruhunda. Kılık kıyafeti görünüşte yaptığı hevesli işler, ya da ayrıksı eylemler birer görüntüydü ve onu tatmin eder görünmüyorlardı aslında. Bütün bu görüntülerin için-

den sızan, kanmaz garip bir acı vardı. Beni asıl etkileyen de buydu sanırım. Bu tanımlanmaz acı, onu fizikçe hızla bir ihtiyarlığa bir eskimeye sürüklemekteydi. Bunu duyduğum, hissettiğim halde, somutlaştıramadığım yani gözlerim ve zihnimle göremediğim, seçemediğim için, hissettiğim acıma duygusunu, kılık kıyafetine, hal ve etvarına, yadırgan sıra dışı eylemlerine indirgiyordum. Suçlu olarak onları görüyor ve reddediyordum. Neler olup bitiyordu? Bireyciliğinin yabanıl, cins, dizgin tanımaz atı, hız delisi küheylan, ölmekteydi ruhunda. Fikir ve düşüncelerinden ötürü mü ya da kendine özgü özel besinini bulamadığı, mesafeler, ufuklar, savaş cephelerinden yoksun kaldığı için mi? O ölüyorsa, onun için de her şey bitmiş olacaktı. Mordoğan pembe beyaz uyanıyordu sabahları, yıldızların görkemli gökleri sulara yıkılıyordu geceleri, ama yine de bir havasızlık, bir yetmezlik vardı saatlerinde; dalgalar gamlı gamlı kıyılarda gidip gelmekteydi.

Tam yedi yıl sonra İstanbul'da karşılaştık. Hep beklediğim, ama umudunu artık yitirdiğim büyük bir kıvanç ve hayretler içinde, "Baba, sen gençleşmişsin!" diye adeta bağırdım, birbirimizi gördüğümüz zaman; "Mordoğan'da bıraktığımdan bile daha gençsin". Abartı değildi sözlerim; gerçekten de o zaman ki haliyle karşılaştırma yapılmayacak derecede daha gençti. O eski hali doğal yolunu izleseydi bugün karşımda bitmiş, tükenmiş, sarsak bir ihtiyarı görmem kaçınılmazdı; üstelik tam tersine ve şaşılacak şey, onu hiçbir zaman göremediğim bir gençlikti bu, ama nasıl olur? Zaman tersine işleyebilir mi? Ne var ki, annemle evlendiği ilk zamanlardaki fotoğraflarını andırıyordu gine de; yani aşağı yukarı yirmi yıl önceki, Üsküdar'dan Babıâli'ye ilk yazılarını, resimlerini götürdüğü halini. Ne olmuştu bu yedi yıl içinde? Koltuğunda basın evlerine vermek için Mordoğan'dan getirdiği öyküler, romanlar, çini mürekkebiyle özene bezene çizilmiş resimler vardı. Demek, o küheylan ölmemişti içinde; son anda ayağa kalkmış, kalkabilmişti. Bir öyküsünde bir süvarinin gidişini anlatır; öykünün neredeyse yüzde seksen, doksanını bu gidiş olayı oluşturur. Köylerden, kasabalardan, dağlar, ormanlar, su kıyıları, tahta köprülerden durdurak bilmeksizin dörtnala geçip giderler. Her geçilen yer, bir hız içinde en

ayrıntılı görüntülerine kadar betimlenmiştir. Ve atın çılgın hali, köpükler içindeki vahşi yüzü, terden sırılsıklam parlayan altın, atletik vücudu ve sürekli nal sesleriyle, geçilen yerlere özgü ayrı ayrı ses veren seslerdir bunlar; örneğin tahta köprüler, davul gibi gümbür gümbür gümbürdemektedir. Nedense bu öyküyü, bu öyküdeki atın yabanıl macerasını, deli hırsını, zaptedilmez gücünü, yoğun tutkusu ve barbarca neşesini gözlerimin önünde canlandırırken, sanki üst üste çekilmiş fotoğraflar gibi onun arkasındaki fonda babamın hayalini de görüyordum; belli belirsiz, ama karanlık, girift, kederli, dalgın ve çaresiz. Bu at, şeytansı bir hızda ve coşkunlukta bir yaratıktı. Çılgın, deli, durdurulmaz, önü kesilmez, önüne geçilmez, vahşi, kaçık, uçuk. Kimi kez, toz duman yıkıntılar, rezaletler, skandallar, tutulmaz mutluluklar, mutsuzluklar savurup geçiyordu dört yanına hızıyla, tükenmez enerjisi, alev alev tutuşan gücü, zalim hırsıyla; kimi kez en seçkin, en coşkun, en keskin sözcüklerden seçilmiş betimlemeler, tanımlar, anlatımlar ve söylemler uçurup gidiyordu. Ama nerede, hangi zamanda ve hangisi için koşacaktır, belli değildir. Bununla beraber birincisi için, babam son kez yetmiş beş yaşında atlamıştı sırtına; ötekisi içinse seksen yedi yaşına kadar inmedi üstünden; sonra birlikte öldüler bir cumartesi, saat 15.00 sıralarında; "Çiçek kokuları duyuyorum" demişti son tümcesinde. Demek bahçelere götürüyordu onu atı, bir son gayretle.

Annemin beni babama sürüşünün nedeni neydi? Akılsal bir neden miydi bu? Yani ruhumu köksüz, başıbozuk, serseri ya da atık hissetmiyeyim diye mi? Yoksa mazi olmuş, kül olmuş hislere, bir duyarlığa mı dayanıyordu? Yani eski bir yitik yaşantıya dolaylı yoldan ürkek bir geri dönüşü müydü bu? Ya da bir gün gelip, babamın karşısına yapyabancı dikileceğimden mi çekinmekteydi? Çünkü babamı gerek fizik gerek ruhsal kimi andırışlarım zaten onu sürekli tedirgin etmiştir. Bu açıdan ikinci bir baba-oğul trajedisinin tekrarlanmaması için mi bu yöntemi benimsemişti. Belki de oğlunu soylu bir aileden, Şakir Paşa ailesinden biri olarak görmek istiyordu. Çünkü nereden edinmişse edinmiş, biraz da saf ve anlamsızca üzerine titrediği bir 'soyluluk' kavramı annemin ruhunda hep etkin olmuştur. Bu kavrama candan bir özlem duymuştur her zaman; örneğin, çok tuhaf

ve akıl almaz bir düşünüş, duyuşla, doğurduğu, meme verdiği, kakalarını temizlediği beni bile, kendine göre ayrı bir cinsten kişi saymıştır. Kendi babası paşa değildi. Olamazdı da zavallı dedem (babamın da dayısı). Daha İstanbul'da, subay okulunda öğrenciyken, padişaha ya da padişahlığa karşı bir akımın içinde bulunduğu ya da var sayıldığı için, son sınıftan alınıp, Trabulusgarb'a sürgün gönderilmişti. Mekiye ninemle orada evlenmiş, annem orada doğmuştu. Ve henüz otuz iki yaşındayken, kente İtalyan saldırısında çöl cephesinde askeri kâtip (savaş subayı yapmadıkları için) olarak savaşta ölmüştü. Paşa olamamıştı ama yine de bu adamla iftihar etse de paşa değil, bir soyluluk kuramamış. Kendinle iftihar et! On üç yaşında kimseyi dinlemedin okudun, on yedi yaşından beri otuz dokuz yıl emek verdin bu memlekete; en güç koşullar altında cumhuriyet için didindin durdun. Hayır, ille de "Hakkiye ablası, Ayşe ablası" Kim bunlar? Şakir Paşa'nın kızları (kendisinin de büyük kuzenleri). Peki, ne üstünlükleri var senden? "Ama onlar hanımefendiydi, hem de tam 'hanım hanımefendi'. Bugünün öyle uyduruk hanımefendilerinden değil, yanlarına yaklaşamassın" diye yanıtlar. "Ama gülünç oluyorsun anne" deriz. Ansızın düşüncelere dalar, karamsar kederli düşüncelerdir bunlar; kim bilir belki de kendi yaşantısında bir türlü başa çakamadığı, kendini sakınamadığı kaba sabalıklar, hayvansal itişmeler, görmemişlik ve zevksizliklere karşın bir zerafetin, bir incelik ve kibarlığın, bir yetkinlik ve seçkinliğin, hiç değilse kimi kişilerce taşındığını, sürdürüldüğünü, var edildiğini ummak istemekteydi. O zaman acırdım anneme; bütün kadınlara acırdım. Onlar dans edilmek için yaratılmıştır.

Bu belirli dört nedenden birisi, ikisi, üçü ya da hepsi yüzünden olsun, onun beni babama yaklaştırma çabası, sonuçta iyi olmuştur; babamı tanıdım, kardeşlerimi tanıdım, onların annesi Hatice ablayı, Hüsniye teteyi, Emine teteyi. Ortak, derin yaşantılarımız oldu, köklü anılar oluştu aramızda; birbirimizin ısısını, sesini, soluğunu tanıdık. Yakınlığımızı, kardeşliğimizi, aynı kandan, aynı yolun yolcuları olduğumuzu hissettik. Ölüm ayırır bizi artık.

Annem babamın giderayak indirdiği bir son silleden de bir süre sonra

haber alıyor, çünkü babam her ne kadar ettiği iftirayı 'dünyanın şu küçük yerinde' (Mordoğan) diye göstermişse de bu doğru değildir. Annesine ve ailenin kendisiyle ilişkilerini bozmayan son iki üyesine, iki küçük kız kardeşine de duyurmuştur. Bir başka deyişle annemin halasına ve çocukluk, ilk gençlik arkadaşları iki kuzenine. Hem de belki de yeni karısına (Mordoğan'a ordan sızıyor) söylemeden bir hazırlık olmak üzere, kim bilir belki evlenmeden önce. Niçin böyle davranmıştır? Kuşkusuz kimi pratik ama özellikle onun için özel bir ağırlığı olan nedenlerle annemi boşamakla son üç kişiyi kızdırmak, darıltmak istememesini bir yana bırakalım (pek olası değildir çünkü), ama onların kendi hakkında sessiz sedasız olsa bile bir takım düşüncelere dalabileceklerini, kendi kendilerine bir takım çıkarsamalar yaparak, gizli sonuçlara varabileceklerinden kuşku duymuştur. Bence asıl korkusu, kaygısı, daha doğrusu tedirginliği buydu. Hiç kimse kendisi hakkında, bir başkasının ruhsal hele ahlaksal analizler yapmasından hoşlanmaz. Bu kuraldır. Ama babam gibi üstelik sırtında bir kamburu olanlar bu durumdan büsbütün rahatsız olur, sıkıntıya düşer. Kaldı ki zaten bu kamburu, onu köşeye sıkıştırılmış bir vahşi hayvan gibi yaşamının her anında, ister gerçek ister gerçek olmayan nedenler yüzünden sürekli sıkıştırmaktadır. İstediği kadar kalenderliğe vursun, aldırmaz gözüksün ya da böyle bir şey yokmuş gibi olağan, doğal davransın bunlar yüzeysel görüntülerdir sadece. Bacak kadar boyumla beni bile çevreleyen kuşkulu, meraklı bir dünyanın onu her an tetikte, uyanık, tedirgin olmaya zorlamaması olanaksızdı. Yaprak kımıldasa aklının buna takıldığı kesindi. Hele saklamak, bastırmak istemesine karşın onun gibi özünde olağanüstü sinirli, sezgili ve duyarlı bir kişi için. Aslında zaten iğne üstünde oturmaktadır ve bence bu durum yaşamının son yılındaki itirafına kadar da sürmüştür. Ya da belki son nefesini verene kadar. Çünkü ölüm günü sabah, artan dalgınlıklarından zaman zaman uyandığı bir anda, karyolasının çevresinde, ayakta ve tedirginlik içinde gözyaşlarını saklamaya çalışan kardeşlerime ve gelinlerine ağır ağır göz gezdirmiş, "İyi, herkes burada" demişti; yüzü durgun ve soluktu. Bu sözlerine karşın, sanki yine de bütünüyle burada değilmiş gibiydi, ama gözü bana iliştiğinde, bir an duraklayarak beni dik-

katle süzerken yüzü hafifçe renklenmişti ansızın ve "Hah işte" demişti, "Şakir Paşa da gelmiş, maşallah." Sesi titrek bir hırs ve garip bir alaycılıkla doluydu sanki. Ben babama çok benzerim; babam da kendi babasına; üstelik o tarihte sakallı olduğum için Şakir Paşa'yı çok andırıyordum. Bu anımsatmadan ötürü büyük bir sıkıntı ve duraksamada kalmıştım; yaşamının bu son anlarında onu rahat bırakmak için acaba yavaşça odadan çıkıp gideyim mi diye düşünmüştüm. Bu durum, yaşadığı hayatın içinde, sürekli olarak, karanlık gölgelerle dolu ve gizli bir ikinci hayat daha sürdüğünün belirtisi gibi gelmişti bana. Acaba onlardan hangisi gerçek hayatıydı kendisi için. Başka bir deyişle hangisi doğaldı? Yoksa görünürdeki bütün yaşamı baştanbaşa bir yalan, bir yapay yaşam mıydı? Sanki ağır bir denizin karanlıkları üstünde sadece bir takım yüzeysel dalga hareketleri bir takım dalga püskürmeleri, ama buna olanak var mıdır? Çünkü bu dünya ve bu zamandadır ve bir canlıdır. Bu olgu yok edilebilir mi, yok sayılabilir mi? Belki de bütün bunların üstünde, bütün bunları bir arada tutan ve yürüten, üstelik ne dışarıya ne kendine bir açık bir ödün vermeksizin onlara egemen olan, egemen olmak isteyen üçüncü ve iradi bir yaşamdı yaşadığı. Yani içe ve dışa karşı sürekli bir savaş yaşamı. Bu bakımdan zorunlu olarak bir takım sinsilikler, kalleşlik, aldatmaca, yalan dolan ve saklamalar, saklanmalar, geri çekiliş ya da saldırılarla dolu, yani bir savaşın gerektirdiği her tür donanımla donanmış sürekli bir savaş durumu. Bunun sonucu ya da bunun bir parçası olarak yaşamdaki ona sadık kalmış son kişiler olan annesi ve küçük kız kardeşlerinin gözündeki zaten sarsıntılı olduğunu kestirdiği görüntüsünün bu olayla bir kez daha sarsılmaması için onların düşüncelerini yönlendirmek gereğini duymuş olabilirdi. Ve bence duymuştu da; bunun için en kolay, en kestirme ve etkili çare anneme iftira etmekti. Öte yandan kendisi için yukarıdaki kadar önemli bir başka nokta daha vardı. Ailesinin, onunla dargın olan kişilerinde kendisiyle ilgili önceden beri var olan olumsuz fikir ve kanılarının söz konusu umulmadık boşanma olgusuyla yeniden depreşeceğini, yeniden tartışma konusu ve yorumlar halinde dal budak salacağını ve yeniden yüksek seslerle mahkûm edileceğini bilmektedir. Çünkü ötekilerle, yani iki küçük kardeşiyle

beraber annesi, bunların hepsi de küçük ve babasız Hamdiye'nin (annemin) çocukluktan beri çılgınlıklardan, kaprislerden, abuk sabukluklardan arık, ne denli hep akılla davrandığını, ne denli iradeli, dürüst ve açık bir ruhu olduğunu yakından bilmektedirler. Üstelik yakın kan akrabasıdır onlarla ve babamı bataktan çıkaran kişi niteliğindedir. Bu bilişleri, onların gözündeki eski mahkûmluğunu ve bu konudaki kendilerine güvenlerini büsbütün pekiştiren büsbütün keskinleştiren bir öğedir. Kendi aleyhinde işleyip duracak bu öğeyi yok etmek ya da doğrultusundan saptırmak zorunlu görünmüştü ona. Anlaşılacağı üzere burada anneme özel bir düşmanlığı yoktur ve kavgası onunla değildir. Sadece kendi paçasını kurtarmak, yolunu açmak, temizlemek peşindedir. Olayların dizginlerini elinden bırakırsa, yukarıda belirttiğim bütün sonuçlara katlanması gerekmektedir. Oysa buna katlanmak istemiyordu. Çünkü sürdürüp durduğu o temel iddiasına ters düşerdi bu; başka bir deyişle iyi bir insan, merhametli bir insan, hakkı yenilmiş bir insan görüntüsü, o acıklı olayda suçsuz olduğu, masum olduğu iddiasına; bu onun ancak onun ölüm yılında kesip attığı en büyük savaş iddialarından biriydi.

Üsküdar'da annemle evliyken, bir gün kireç gibi atmış bembeyaz geliyor eve. Yolda tramvayın bir adamı çiğnediğine tanık olmuş. "Görsen Hamdiye, ne dehşet" diyormuş, "Ortalık nasıl kıpkızıl kan oldu, ne felaket." Elleri sürekli titriyormuş; annem alnını, göğsünü kolonya ile ovmuş; suyuna kolonya damlatmış; sade kahve pişirmiş, ama o hâlâ kazanın etkisi altında, kazayı anlatıp duruyormuş "Zavallı adam, zavallı adam" diyerek. Sonra anneme dönüp "Bak görüyorsun Hamdiye" demiş, aynı solgunluk, aynı acılı ses ve elleri titreyerek "bir kaza bile bana nasıl tesir ediyor, bir de hakkımda neler söylüyorlar; böyle bir insanın tevessül edeceği bir iş mi bu?" Oysa yaşamının son yılındaki itirafa göre böyle bir insan, böyle bir işe tevessül etmiştir. Bu yadsıma yaşamının en büyük savaşlarından biridir ve yaşamının en küçük ayrıntısında bile bu savaşın başarısı gözetilmekte, kollanmakta, değerlendirilmektedir. Nitekim şimdi de bunun peşinde koşuyor; annesi ve iki kız kardeşi önemli roldedirler yaşamı için; daha önce belirttiği üzere, ailede ve aile çevresinde ona bağlı son üç insandırlar,

bir anlamda son savunucuları. Onların gözünden düşmek istememektedir, sadece yeri geldiğinde onun lehine görecekleri bir takım işlevler bakımından değil, ruhsal açıdan da. Koca bir aileden, koca bir geçmiş ve anılardan kala kala sadece onlar kalmıştır elinde. Bu bakımdan aralarındaki ilişki, ruhsal bir gereksinim niteliğindedir de. Çünkü bunun tersi anısızlık, ailesizlik, köksüzlük, atıklıktır; bir çöp, işe yaramaz bir alet gibi bir yana atılmış olmayı gururuna yediremediği gibi nice anılar, karşılıklı ve bin bir çeşit sevgiler, saygılar, özenler, romanlarla büyümüştü. Eliyle inceden inceye dokunmuş karşılıklı bir sevgiyi, bir duyarlığı yitirmek ya da yitirmek olasılığı, hiç değilse zayıf olması ona acı gelecektir. O da nihayet bir insandır çünkü bir serseri, bir başıbozuk, bir kopuk gibi yetişmemiştir. Büyük bir köşkte, çok kalabalık bir aile içinde büyümüştür. Bu yüzden ona dargın olan, onu yıllardır aforoz eden kişiler bile, bütün ve toptan reddedişlerine karşın onun için ölmüş, yok olmuş değildir. Tam tersine ağabeylikleri, kardeşlikleri, kandaşlıkları, ant ortaklıkları zamanla süzülmüş, incelmiş, keskinleşmiş olarak bir sızı gibi kimi vakit kalbini zedelemekte, sızlatmaktadır. Hep de sızlatıp bereleyecektir. "Hakkiye müthiştir, başlı başına bir karakterdir" diye söz edecektir zaman zaman, dargın olan en büyük kız kardeşinden. "Kendi tarzının en yıkılmaz örneğidir" ya da " Bir kızdı mı bora gibidir bizim Ayşe" diyecektir gülerek ötekinin küçüğü ama yine dargın kız kardeşinden söz ederken. "Sakın hedefi olma sakın, o boranın, ama ruhu mayi mukkadar (damıtık su) kadar saftır" ya da "Biliyor musun?" diyecektir kimi kez biraz acılı "Aile içinde yüzce en çok o bana benzer; bak, saçlarımı sarı yap, gözlerimi mavileştir, nasıl benziyoruz değil mi? Ama benden başka kimse fark etmemiştir bunu." Bütün bunların dışında, belki de üstünde, daha doğrusu hepsini kapsayan, garip bir duyarlık daha vardı babamda; kişiyi şaşırtan feodal bir tutum; batılı çekirdeğine karşın, doğulu bir kan. Şato efendisinin, kendi klanını koruması sakınması gibi, ailesinin üyelerini, ister onu sevsinler, sevmesinler; ister ona düşman olsunlar yine de için için kollaması, gözetmesi, dahası gizli gizli ve sürekli bir ayrıcalık tanıması onlara. İsterse bu kişiler binlerce mil

ötede, İngiltere'de, Fransa'da, Latin Amerika'da bulunsun, isterse yıllardır birbirlerinin yüzlerini görmemiş dahası görmekten hiç hoşlanmayan kişiler olsun, sürüsünün başındaki bir çoban köpeği gibi yine de onların gizli, hazır ve kurgulu bekçisidir, üstelik oradan gelmiş varlığını, adını, sayısını bile bilmediği çocukları ve torunlarının da. Kendisi ısırabilir, onu ısırabilirler, ama dışarıdan hiç kimsenin buna hakkı yoktur ve olamaz da, hemen bozulur böyle bir şeye; karşılık veremezse ya da veremeyecek durumdaysa müthiş cam sıkılır ve bu can sıkıntısını kurşun bir külçe gibi bütün ağırlığıyla karşısındakine duyurur. Espriyi çok sevdiği halde, bu konuda espriden de hoşlanmaz; üstelik espriyi yapan kişi en yakın dostu, arkadaşı bile olsa hiç değilse "Yok a canım, ama bir de var ki, dur, filan" gibi frenlerle gülmelere set çeker. Bize karşı bile bu tutumunu sürdürmüştür. Kimi kez akrabadan kimisine gerçekten haklı eleştirilerimiz olmuş ama bunları ona onaylatmak şöyle dursun bir kulağından girmiş öteki kulağından çıkıp gitmiştir. "Ama baba" deriz, "o zaman sana şöyle yapmıştı böyle yapmıştı" ya da "Onun için düşündüklerine karşın doğru mu bu tutumu?"; sanki duvara söylüyorsun. Evet, o ısırabilir hem de feci şekilde, ama onların da kendisini ısırmalarına (feci biçimde) adeta seve seve katlanır; katlanmıştır da. Örneğin bunun en çarpıcı örneklerini babasıyla ilgili yargılamada ve sorgulamada göstermiştir. Daha önce değindiğim gibi, onun ipe gönderilmesi azmedilmiş bunun için her yol denenmişti; hatta siyasal güç bile. Ama bununla ilgili bir tek sözcük çıkmamıştı ağzından. Ne o zamanlar, ne bütün ömrü boyunca şu da şöyle yapmıştı ya da şu şöyle yapıldı dememiştir, ne kişi adları vererek, ne de bir adı genelle içinde kullanmadan. Oysa kıl payı kurtulmuştu; dahası karşısında böyle her şeyi bilen, tahmin eden bir güç olmasaydı (çünkü dava sadece kamu hukuku açısından ele alınacaktı), onu da o tarihte birçok hâkimden yumuşatmak kolaydı, belki beraat bile edebilirdi. Aklanıp çıkması çok olasıydı ama hayatını parçalayan bu olgu bile onu konuşturamamıştır. Sadece söylediği "Saçımı sarı yap, gözlerimi mavileştir, bak ne denli benziyoruz birbirimize" gibi bir tümcedir yalnız. Bunun nedeni, yol açtığı trajedinin en küçükten

en yaşlısına kadar tüm aile üyelerinin tüm ruh ve yaşamlarında yarattığı sarsıntılara, alt üst olmalara ve hasarlara gizli bir af dileyişi midir? Çok büyük bir olasılıkla evet. Yoksa uzak olası bir yaklaşma için bir strateji mi? O da olanaklı ama bunun yanı sıra, klanın en yalçın erkeği, en güçlüsü olmanın kanı, eti, sinirleri, kemiklerinden duyduğu bir duyarlık, içgüdüsel bir yönelimdir ve bu, düşünceyle, zihinle değil, kendi kendine var olan bir yönelimdir. Bu bakımdan ne kendisi ne başkası için mantık tanımaz, genel değer yargılarına göre ayarlamaz kendini. Yasa, kural, yerleşik inançlar umurunda değildir, klandansan yolun açık kalmalıdır. Dişi kaplanlar, yavrularının bulunduğu yerin çevresinde, idrarlarıyla geniş bir çember çevirirlermiş. Elinde ise geç bakalım bu kaplan kokan çemberi, hiçbir yaratık geçemiyor. İsterse ana kaplan o sırada beş kilometre, on kilometre ötede bulunsun; çünkü bu bir ölüm çemberidir, hiçbir yaratık da bunun üzerinde kumar oynamayı denemiyor; neme lazım diyerek, yolunu değiştirmekle yetiniyor sadece. Babam da hayali bir çember çevirmiştir kendi klanının çevresine; yani içerdekiler, dışarıdakiler; her iki taraf için kuralları yasaları ayrıdır.

Neden anlattım bunları? Babam, klana yeni bir kişi yeni bir üye katmaktadır, yani yeni karısını. Giritli, bahçıvan kızı, zayıf, naif, solgun, iri gözleri sürekli ürkek, on üç yaşında bu yeni üyenin, klanı bir melek, nadide bir çiçek, bir nympha, bir su nymphası, bir lekesizlik, berraklık perisi niteliğinde, bir ayinle kutsanarak, onaylanarak girmesi gerekmektedir. Bu ayinde seçilen kurban annemdir; yani kocasını hıyanet etmiş bir kadın, insani ve evrensel yasaları çiğnemiş, yemininden geri dönmüş eski karısı; annem bu niteliklere bulanıp belenmelidir ki öteki yıldız gibi ışıl ışıl parlasın, ince saf ışığıyla geçmişin karanlık ve kuşkulu ötesinden dingin, berrak, ferah sularda yankısını bulsun. Klan için yeni bir müjde, yeni bir umut.

Annem yirmi iki yaşındadır, yaşamındaki bütün deneyimi, on yedi yaşında okuldan alınarak, ser verip sır vermeyen çılgın bir beş yıl yaşamış olmaktı sadece ve başına gelenleri bir türlü anlayamamaktadır. Ne yaptı bu Cevad'a, ne etti ki silleleri son bulmuyor.

ŞÜKRÜ PAŞA APARTMANI

222-250

Sokak kapısı açılıp kapanırken zink diye kısa ve çirkin bir zil sesi çıkarıyor. Onu ve merdivenlerdeki ayak seslerini duyduğum zaman yüreğim ağzıma geliyor. Çünkü kapıcı Ali'nin odası merdiven başında ve geleni geçeni denetlemek için Ali, oda kapısını sürekli yarı açık tutuyor. Halalarım, enişteler ve öteki aile üyeleri doğal ki gelip geçiyorlar bu kapının önünden; her biri bir katında oturuyor apartmanın. Bunlardan birisi beni görse şaşa kalır; üstelik kızarlar bile, ne işim var kapıcının odasında diye. Allahtan kibar insanlar; özel saydıkları odanın içine bakmak âdetleri ve meraklan yok. Belki de içerdeki sefaleti görmek istemiyorlar. Yoksa fasulye, işkembe çorbası ya da patates buharları içinde bu Hades'te beni görmeleri işten değil, ama yine de renkten renge giriyorum.

Halalarımdan biri kimi kez bir talimat vermek için dışarıya çağırıyor Ali'yi. Babamın yıllar yılı yüz yüze gelmediği kardeşlerinden birinin sesi çınlıyor iki adım ötesinde o zaman. Kendini bir an için toplar gibi oluyor babam duvarın arkasında. Kardeşinin sesini duymak istercesine duraklıyor sanki. Şişman mı, zayıf mı, aklaşmış mı saçları bilmiyor. Otuz-otuz beş yıl öncesi, narin, zarif ve ağabeyine düşkün bir genç kız var tasarımlarında sadece ve Avrupa'ya gidip gelişlerinde karşılanışı sıcak öpüşlerle ve vedalaşmalar sonbahar kederlerinde. Kimi kez de kuzenlerim, kuzinlerim iniyor merdivenlerden şen şakrak. Belki bir sinemaya, bir tiyatroya gidiyorlar hep beraber ya da akşam beş çayına bir ünlü pastaneye. Babam hiç tanımıyor bunları. Oysa öz kardeşlerinin çocukları hepsi. Hangisi, hangi kardeşinindir? Adı nedir? Yüzü nasıldır? Bilmiyor. Allahtan umursamadan geçiyorlar aralık kapının önünden. Öyle ya niye umursasınlar kapıcının odasını? Ben onlarla birlikteyken umursuyor muyum? Ama yine de sığındığım kapının arkasına iyice büzülüyorum, çünkü beni bir görseler, üşüşecekler başıma. Doğal ki şaşacaklar; ne işim var burada diye sorgulayacaklar beni. Ne yanıt verebilirim? "Siz gidin ben babamla kalacağım" mı diyeceğim onlara. Babam? Yani öz dayıları? Hiçbiri tanımıyor ki; varlığından bile haberleri

yok. Sonra, ne işi var dayılarının kapıcının odasında, yemek tenceresinin yanında? Anne ve babaları dışarıda değiller ki, yukarıda salonlarındalar. E! Peki. Nasıl açıklayayım ben bunu. Benim de daha iyi bir açıklama yapacak bir bilgim yok ki onlardan fazla. Ben bu duruma, nedenini, niçinini bildiğimden değil, göre göre alışmışım. Bir emri vaki olarak 'bu, böyledir' diye bellemiş, kabul etmiş, gitmişim. Bunu nasıl anlatabilirim onlara? Kaldı ki, ben annemden bile saklıyorum babamla bu şimdiki durumumu. Ne var ki annem huylu bir kadındır ve olağanüstü ama tam anlamıyla olağanüstü bir koku duyma yeteneği vardır; örneğin iki üç saat önce İskele Meydanı'nda açık havada bir sigara içmiş olsam, üstüne de, şunu bunu yesem yine faka basmaz. Evde, yakınına yaklaşmamaya dikkat etmeme karşın, birden "Sen sigara içmişsin" deyiverir. Nitekim babamdan akşamları adaya döndükse, hele son günlerde üstümde getirdiğim kapıcı Ali'nin oda kokularını da duymakta gecikmedi. "Yahu" dedi "sen babana mı gidiyorsun Allah aşkına, yoksa bir aşçıda, aşçı yamaklığı mı yapıyorsun? Çufi (bu onun deyimidir) bu soğan kokular da ne?" Ama Allahtan babamla ilgili anıları, duygularını canlandırmıştı, kuşkulanmasına fırsat vermiyordu bu duygular ona, yoksa olağan bir durumda çok duyarlı bir av köpeği çoktan her şeyi keşfederdi. Bu yüzden akşam eve geldiğimde gülerek "E! Anlat bakalım, baba oğul nerelere gittiniz bugün" diyerek karşılıyordu beni. Hoşlanıyordu benim babamla birlikte olmamdan; erkek erkeğe birlikte dolaşıp gezmemden. "Baban eski kurttur, nelerini nelerini bilir İstanbul'un; şeytanın bilmediği yerleri" diyordu. Hay Allah şu işe bak, ben ne söyleyeyim şimdi ona? Ama duraksamam da tehlikeliydi; kuşkucu doğasıyla affedemezdim sonra onu. Bu yüzden bekletmeksizin savurdukça savuruyordum, ama asıl merak ettiği şey, babamın beni kimlere 'götürdüğü' meselesiydi. Yani babamla evliliği sırasında çok yakınları, samimi dostları, kimlere? Bu konuda haber edinmesi ona nostaljik bir zevk, özel bir iç yaşantı mutluluğu veriyordu; örneğin, "Sana ne dediler?", "Büyümüş buldular mı?", "Kime benzettiler?", "Nasıl karşıladılar", "İyi konuştun mu?" Ah zavallı annem! Babamı ve yaşantısını ıcığına cıcığına kadar tanıdığı, bildiği halde, onu ve yaşantısını yine ve hâlâ normal insanlarla ve

onların yaşantılarıyla karıştırıyordu; onlar ve onlarınki gibi tasarımlıyordu. Bana gelince, bu son sorularda teklemeye başlıyordum. Ne diyeyim ona şimdi? Şükrü Paşa (babamın babası) apartmanında, kapıcı odasında hapsedilmiş durumda olduğumuzu mu? Yemek kokularıyla merdivenlerden inen çıkanların ayak sesleri arasında bitap düştüğümü mü? Doğal ki söyleyemezdim bunları. Birincisi babama acıdığım için, ikincisi annemin umut ve hayalini kırmamak için. Kadın, beni her gün süsleyip püslüyor her gece pantolonumu, gömleklerimi ütülüyor, ayakkabılarımı eliyle boyuyor; kokular sürüyordu üstüme. Bu yüzden babamın daha önceki gelişlerinde tanıştığım kimseleri anımsamak ve anneme yeniden sunmak için belleğimi zorluyor; sözü aklımda kalan eski konuşmaları, kendimin uydurmalarıyla da bezeyerek yeni şeylermiş gibi anneme anlatıyordum. Oysa gerçekte ve özellikle son üç beş gündür, tam anlamıyla Ali'nin odasına demir atmış, beklemekteydik. Babam durmadan yazı yazıyor, ben adadan beraber getirdiğim dergileri belki yüzüncü kez gözden geçiriyordum. Bu düzenin dışında yaptığımız, bir aralık cigara almak için Taksim'e kadar uzanıp gitmek ve babamın pastaneden birkaç yere telefon etmesini beklemekti. Sonra acele dönüyorduk tekrar Şükrü Paşa apartmanına, bir yerlerden bir haber geldi mi ya da gelen soran oldu mu, bizi bekleyen var mı diye. Ali sanki bizden öç alırmışçasına (o da sıkılmış mıydı neydi artık) bizim neyi ya da kimleri bekler olduğumuzu bildiği halde, havadis olarak, demin Hakkiye hanımefendi geldi; Ayşe hanımefendi, matmazelle sinemaya gitti; Emin Paşa beni çağırdı; Ahmet beyefendi ilaç aldırdı gibi (bunlar babamın kız kardeşleri ve eniştеleriydi) bizi ilgilendirmeyen şeyleri bildiriyordu sanki inat olsun diye. Hem de bana kalırsa "hanımefendi, paşa, beyefendi" gibi sözcüklerin üzerine özellikle basa basa. Ne demek istiyordu? Bir de şu halinize mi bakın, demek istiyordu.

Şimdi her katında bir kardeşinin, bir zamanlar kendisinin de yaşadığı, çocukluk ve gençliğini geçirdiği babasının bu apartmanında, gündüzleri kapıcı Ali'nin odasında yemek tencerelerinin yanında vaktini geçirmeye çalışıyor; geceleriyse her tür hizmetçi ve uşaklara ayrılmış çatı katının, cezaevi hücreleri gibi yan yana sıralanmış dört-beş metre karelik odalarının

birinde, bu müstahdemler ve damın saçaklarında belki bir yüzyıldır yuvalanmış yüzlerce sokak güverciniyle birlikte yatıp kalkıyordu. Bu durum, her zaman bana gizli bir üzüntü vermiştir. Ne mutlu kardeşlerime ki bu gibi hayal ve tasarımların dışındaydılar. Belki sürekli İstanbul'da bulunmam ya da yaşça kardeşlerimden büyük olmam, benim 'bir geçmişi' daha yakınımda duymama ve onu bugünle oranlamama neden olurken, kardeşlerim için oranlama yapacakları 'bir geçmiş' hiç bir zaman mevcut olmadı. Bu yüzden de babamla ilgili tasarımları hep kendi günlerine özgü kalarak bu gibi acınmalarıma uzak kaldılar. Nitekim küçük kardeşim Suat'ı beraberinde buraya getirdiğinde, Suat, kapı önündeki koridorda güle oynaya top oynardı. Ne bilsin çocuk babasının Şükrü Paşa'nın oğlu olduğunu; burada küçük bey olarak yaşadığını. Geçmiş onun için devler savaşı kadar uzak ve masalımsıydı.

Odada, içeriye nasıl sokulduğu çeşitli kuramsal tartışmalara neden olabilecek bir karyola ve çekmeceleri kaybolmuş etajerimsi bir şey vardı sadece, bir sandalye bile yoktu. Sığmaz ki. Kapı arkasında bir takım çakılı çiviler, perdeye de gerek yoktu. Apartman bacalarının is ve dumanı pencere camlarına doğan bir perde çekmiş kendiliğinden. Kadınlı erkekli on beş yirmi, çamaşır günleri yirmi beş, belki daha fazla müstahdem için tek bir musluk ve tuvalet var bu çatı katında. Sabah oldu mu sıraya girmek zorundasın. Diyelim beylikten çıkartılmış olsa da yine de eski bir bey olarak babama, özel bir torpil geçiliyor "buyurun siz önden" deniyor; ama bu "önden"i kabul edebilir misiniz? Kapıda, burnunuz dibinde bilmem kaç kişi telaşla bekleşip dururken; duyulan bir su şırıltısı ya da küçük bir tıkırtı falan "aman galiba çıkıyor" diye yorumlanarak içerdeki süreç on beş yirmi insan tarafından an an izlenirken. Doğal ki bekliyor babam müstahdemin oradan ayrılıp gitmesini. Kapısını yarı açık tuttuğu odasında, kulağı tuvalet tarafında, elleriyse cigaraları ve kâğıtlarında. Cigara ve yazıları olmasa herhalde çıldırırdı. Allahtan kâğıtları, kalemleri, cankurtaran gibi, köylü cigaralarını da yedeğine alarak onu inatla izliyor; hem böylesin hem başkacasın mekânlarda, zamanlarda, durumlarda. Ama ne var ki hizmetkârlar takımı bu türden işlerini erken bir zamanda ve çabucacık bitirmek zorun-

daydı. Aşağıda onları başka ve çok daha önemli işler beklemekteydi; çünkü büyük-küçük beyler, hanımefendiler, çoluk çocuk ve onların dadı ve matmazelleri için bir tür can suyu niteliğindeydiler. Allah vermesin bu Rizeli, Erzincanlı, Cideli can suları olmazsa, o yüce unvanları ve mevkilerine karşın aşağıdakiler yataktan kalkamaz, edemez, yiyemez, içemez, sokağa bile çıkamazlardı, çünkü bu kimi ailelere arız olan ortak bir yarı felç durumdur ki çok fenadır.

Babama, apartmana gideceğim günlerin sabahı, evde kendimi bir sıkı hazırlar, öyle yola çıkardım. Kimi kez Taksim'de tramvaydan indiğim bile olurdu. Oradaki genel tuvalete gidip son bir kez kendimi melekleşmeye hazırlardım, çünkü çatıdaki hizmetkârlar tuvaletine girmek, bana dehşet veriyordu, yani ne yaparsan yap, yeter ki içeri girme. Herkes gibi ben de yaşamda pek çok titiz ve soylu niteliklerimi yitirdim, ama ne var ki kötü koku ve görüntülere karşı alerjim çok inatçı çıktı, yakamı bir türlü bırakmadı. Bugün bile yanımdan bir çöp kamyonu geçse genzim yanar, gözlerim sulanır, başım döner. Ya babam? Üstelik benden titiz ve huyludur. Hele babam gibi bu konuda olağanüstü titiz bir kimse için, çünkü olağan zamanlarda bile ben onu bir kez tuvalete giderken görmedim; sanırım kardeşlerim de. Bırak tuvaleti, donla ya da çorapsız yalın ayak bile görmedim. Ben de örneğin Mordoğan'da, koridorumsu nitelikteki upuzun bir odada, dizi dizi birlikte yatıp kalkıyorduk. Soyunduğunu görmedim ya, giyinirken de aynı gizlilikle giyiniyordu. Yer yatağının başucuna, yere bıraktığı giysilerini deniz kenarında mayo değiştiren kişiler gibi, iki büklüm ve kapanarak giyiniyordu. Zaten öyle geç yatar ve öyle erken kalkardı ki, şaşılacak bir şey. Ve bu nitelikleriyle annemin kalbinde en ölümsüz ve aziz bir yer edinmişti. Beni, kardeşlerimi ya da üvey babamı ortalıkta donla gördüğümde annem nerdeyse her keresinde esefle içini çeker, "Biliyor musunuz" derdi "külotla hiç görmedim ben Celal'i" (don sözcüğünü kesinlikle kullanmazdı, bize de kullandırmak istemezdi, ama benim külot lafına, herhalde yabancı dile karşı onarılmaz yeteneksizliğim yüzünden büyük bir antipatim olduğu için, bu konuda bana söz geçiremedi), son derece hüzün verici bir anıyı dile getiriyormuş gibi, ya da "Bu kadar düşecek bir kadın

mıydım?" dercesine. "Yahu nasıl olur? Siz evli değil miydiniz?" dediğimizde birden asabileşir "Nafile" diye tepki gösterirdi "Anlayamıyorsunuz, anlayışınız, kibarlığınız kıt" ve arkasından belki bin kez duyduğumuz aynı açıklamayı yinelerdi yine: tuvalete gittiğini bile gizlerdi benden. Evlilik hali, "Eğer rastlarsam suçüstü yakalanmış gibi utanırdı, hani o sevmediğin yere derdi." Annemin bu sözleri kulağıma küpe oldu. Demek kadın ruhu böyleydi. Evliliklerimde annemden öğrendiğim bu öğretiyi, biraz da kendi tıynetim yüzünden, özenle ve aksatmadan uygulamaya çalıştım. Ben de babam gibi ölümsüz ve eşsiz bir yer edinmek istiyordum evlendiğim hanımların kalbinde. Ne var ki bunun pek yararını gördüm diyemeyeceğim. Çünkü bu hanımlar beni terk ettiler. Kim bilir belki de onlara daha ölümsüz anılar ilham eden kişiler çıktı karşılarına. Çok fena oldum ama canları sağ olsun.

HARIM

228

Harım en başta incir tarlası, ya da incirlik demektir. Evet, en kısa ve yalın tanımı bu; tıpkı üzüm tarlası ya da bahçesine bağ dendiği gibi; ama neye yarar bu kitabi tanım? Hani rastgele önümüze çıkmış bir hüzünlü mezar taşı, bir eski yazıt gibi, bir acı anış, bir acı özlem koymaktan öteye gidebilir mi gönlümden? Razı olamam bu kaderciğe, yetinemem, çünkü yaşamımda bir eski zaman dilimi oluşturmasının yanı sıra, bir mutluluğun da adıdır harım; saf, katışıksız bir mutluluğun, özgür bir mutluluğun; hani zaman zaman iyi ki yeryüzüne gelmişim, yaşamışım diyebilmenin o belki belirsiz belki de güç bela bulabileceğimiz üç beş kanıtı, tanığından biri niteliğinde. Bunlar kişisel heyecanlar; kendi duygularım, ama bir de var ki sadece benim özel tarihim için değil, güney batı Anadolu'nun sosyal tarihi için de artık var olmayan, olmayacak olan bir kavramdır harım. Sonsuza dek bırakılmış, yok olmuş bir yaşam biçimi, ama kim bilir bir yerlerde, bir kuru dere yatağına yaslanmış, eğri büğrü ağaçlarıyla hâlâ bir harım varsa, hâlâ kırmızımsı topraklı, çerden çöpten çardaklı yoksul bir kına akşamında

günbatımının, bir çocuk, tutunmuş duruyorsa en tepesine yüksek bir incir ağacının ve bu çocuk rüzgâr ve yaprak sesleriyle birlikte gönlünü, gezen koca bulutlara kaptırmış küçük bir uçurtma gibi uçuyorsa kızıl dağlara doğru; ne mutlu ona, çünkü son romantiğidir kapanan bir dönemin ve koskoca bir tarihin son satırlarını yazmaktadır gönlünce. Yok, hayır böylesine kapıp koyvermemeliyim kalemimi hemen; ne denli sıkıcı olursa olsun bilgilendirici açıklamalarla başlamalıyım harım türküme; örneğin onu oluşturan öğeleri belirtmeliyim en başta.

1.Yukarıda değindiğim üzere ana öğesi incir ağacıdır bir harımın, ama yalın kat bir ad olmaktan çıkar incir ağacı harımda; örneğin koyu yeşil yaprakları, dinç, güçlü gövdesi ve dallarıyla 'Kara Yaprak'tır. Beride bebekli, ipeksi, narin kabuğu ve öncelikli çok tatlılığıyla 'Gökçe'dir. Kuru incirlerin en dayanıklısını üretme 'Sandıma'nın işi olurken, yemişinin iriliğiyle 'Gök Lop'; esmer rengiyle 'Karalop' ve 'Kara İncir', ama soluk moru ve uzunca biçimiyle 'Mor İncir'dir. Ve 'Baba' incirinin yemişi yenmez, çünkü adı gibi 'Boğa'sıdır bütün ötekilerin; Baba ya da Boğa inciri halka halka saza dizilip öbürkülerin dallarına takılır ki zamanı gelip içlerinden çıkacak özel, saydam, nokta nokta düğün melekleri yapraklar arasında dağılıp uçuşacak ve ham yemişlerinin ortalarındaki deliklerinden girip, 'Boğa'nın aşk tozunu onlara iletecektir. Çünkü incir aslında meyve değil bir çiçektir, ama içe kapanık, utangaç, tatlı bir dişi çiçek ve dişi bir çiçekten sonsuza dek soluk, cansız bir kız oğlan kız kalması beklenemez bu iklimde. Çünkü yaşamı yürütmek, yaşamı sürdürmek kaçınılmaz birincil bir buyruğudur bu iklimin; bu ateşli, coşkun, doğurgan iklimin.

Bütün bu özellikleriyle incir, yaşamları harıma bağlı insanların açlıkları, toklukları, ağız ve gönül tatları, dizlerindeki dermanları ve az buçuk olsa da keselerinin bereketidir. Kurusunun başka, tazesinin başkadır serüveni. Örneğin daha kuşluk vaktinde, yani daha dağlar, tepeler, yarlar, yalçın kayalık ve yamaçlar bağırlarında saklayıp besledikleri harımlar beyazımsı bir hayal denizinde, dingin dingin bir bilinmeyen âleme yüzerken, ayaktadır harım insanı; gecenin gizemli sürecinde ansızın kabartıp ballandırdığı ve ayazın kabuklarını çatlatarak buz gibi soğuttuğu taze incirle-

rin peşindedir. Çünkü günün ilk, belki de temel besini için çağrılıdır kadını, erkeği, kızı, kızanıyla harım insanı bu mahmur, serin doğa sofrasına ki kuşlar bile tüylerini kabartmış hâlâ uykudadır. Kendi sıcaklıklarına yalnız yalnız sarınmış çiğli dallarda çünkü harım insanı istemez kendisi döşeğinde yatarken güneşin keymesini; bunun anlamı, ilk ışıkları bile olsa güneşin, onu yatakta bulması aymazlıktır, miskinliktir; gelenek ve göreneğe göre kurtlanmış bir tembellik olup, çok büyük bir ayıptır. Kimse kondurmak istemez bu sıfatı üzerine; bu yüzden dağlardan, tepelerden ve derin boğazlardan tanın ilk ışınları koca dev yelpazeler gibi harımlara uzanıp, ağaçlara vurduğunda, şölen bitmiş, taze incirin dokunulmazlığı başlamıştır; şimdi sıra kuru incirin öyküsündedir.

Nasıl mı?

Hemen bir savaş başlar güneyin çılgın yaz güneşiyle, incir ağacı arasında, ama belki de aslında bu bir savaş değil, ezeli bir anlaşmanın gereğidir. Güneş, amansızca almak ister taze incirdeki özsuyunu, alır da; ama özsuyundaki şekeri ister istemez dokularında bırakır incirin; ağaç pes etmez başlangıçta; geceyi bekler; serinlikte yeniden göndermeye çalışır sütünü, ama dediğim gibi amansızdır güneyin güneşi. Durmaksızın tekrarlanan karşılıklı bir çaba sonucu taze incir tüketir yavaş yavaş sütlü özsuyunu. Kırışır, buruşur, dalından düşer, ama hani bilmem kaç litre sütten, bilmem kaç gramlık süt tozu elde edildiği gibi, dokularında kat kat birikmiş incir şekeriyle sadece bu ellere özgü bir kuru incir ortaya çıkmıştır; ortaya çıkmıştır ki rakipsiz tatlığıyla eski tarihe bile geçmiştir ünü bu Karia incirinin. En başta söylediğim gibi bu sonuç, ağaçla güney güneşi arasındaki ezeli bir savaşın mı, yoksa bilgece bir andlaşmanın ürünü müdür, bırakalım bu sorunun çözümünü doğabilimciler bulsun. Biz kuru incirin serüvenini izliyelim, çünkü bu serüven son bulmamıştır daha. Günbatımı üzerine çok betimlemeler yapılmış, nice dizeler söylenmiştir; ben de karınca kaderince birçok kez şevkle hevesle katıldım bu kervana. Bilmiyorum neden, güneşin doğuşu ve batışı beni her zaman derinden etkilemiştir. Belki de bir harım çocuğu oluşumdan ötürü, yaşamın en önemli olayları niteliğinde algılamıştır ruhum kendiliğinden onları, ama itiraf etmeliyim ki, ne

okuduklarım ne de kendi tanımlarım gidememiştir bu konuda ruhumun doyumsuzluğunu. Bu da hep acı vermiştir bana; bilmem ki ne söylemeliyim? Olayın önemini ve şiirini en iyi betimleyen yine doğanın kendisi midir demeliyim; hele bu, üstelik bir harım akşamı üzerineyse, ama ben yazmayı yine deneyeceğim. Dağlar, tepeler, yarlar, derin dere oyukları, ormanlar, boğazlar ve ıssız köy yollarında ayrı ayrı ve an an sahne değiştiren bir gökbilim, yerbilim, optik fizik, coğrafya ve eski tarihin en şanlı ve karmaşık sayfalarını, Anadolu'nun yoksul hüznünü, yalnızlık ve kimsesizliğini sergileyen bu büyük sessiz tiyatro oyununda doğanın acı ama sabırlı esefini duymuşumdur hep. Kişioğlunun yaşamı adına, bu yaşamın güzelliği, iyiliği, doğruluğu adına: "Bak neler tüketiyorum senin için, ama sen?"

Harım insanları yine kadını, erkeği, kızı, kızanıyla harım işine dağılmıştır, ama sepet vardır bu kez hepsinin kollarında; dallarından düşmüş incirleri toplamaktadırlar ağaç diplerinden. Çevik ve çabukturlar; çünkü günün son ışıkları sıcak çaya atılan şekerleri gibi, akşamın dinginliğinde güneye özgü bir hızla eriyip görünmez olmadan önce, yapacakları dünya kadar işleri vardır. Ama madem ki konumuz şimdi incirdir, biz onu izlemeyi yeğliyoruz. Örneğin sepetlere tek tek toplanan kurumuş incirlerin sergi denilen özel yerlere serilmesi gerekmektedir özenle ve öncelikle. Çalılardan yapılmış çitlerle çevrilmiştir bu yerler, çünkü sabahki taze incir, yaz mevsiminin temel besiniyse, bunlar da kış mevsiminin baş yiyeceğidir. Bu yüzden küflenmemeleri, böceklenmemeleri ve yaban domuzu gibi hayvanlardan korunmaları bir ön koşuldur. Sonbaharda bozulur bu sergiler; yemeklikler bir yana ayrılır; fodyalar çoğunluk ispirto yapımı için tüccarlara satılır ve bir tür incir bayramı başlar her aile için; yalın ayak başıkabak çocukların, babaların; nalınlı, kuru arpa ekmeği yanığı kırmızı futalı kadınların bayramı. Tutuşturmuştur her aile kendi çamurdan küçük harım furununu; beride çalı ateşlerinde fokur fokur bakır büyük kazanlar kaynar. Yemekliklerden bir kısmı, furunlarda kavrulurken, daldırma inciri için bir kısmı da kaynar sulara batırılıp çıkarılır; sonra taze defne ya da yabani mersin yapraklarıyla küplere istiflenecektir. Ama daha önceden en irileri ve ballıları seçilip ayrılmış, kiminin içi susamlanırken kiminin içine iç ba-

dem sokulmuştur; düğün derneklerde, sünnet, bayram günlerinde sunulmak, onurlanmak için. Böylece şiddetli güz yağmurları, şimşekleri, gök gürültüleriyle sisli dağları ejderhalaştırmadan ve kuru dere ile sel yataklarını çılgınca çoşturmadan önce, yaşı ve kurusuyla harımın temel öğesi incirin serüvenine bu yoksul ve biraz da hüzünlü nokta konulmuş olur.

2. İkinci öğesi harımın, çardak ve ayazlıktır. Çok çeşitli çardaklar gördüm ve içinde yaşadım çocukluğumda. Bugün en yoksulunu bile düşündüğüm vakit, çocuksu bir kır masalının gönlümüzde uyandırdığı belki mantığa sığmaz ama hayal kurmayı ummaktan geri bırakmayan o basit, sade, saf mutluluğun aynısını duymaktayım. Bir farkla, o çocuksu kır masalının dinleyicisi ya da okuyucusu değil, bir zamanlar onun kişisi, bir kahramanı olarak. Bu bir sanı mı, bu kadar yıldan sonra bana mı şimdi öyle geliyor, bilmiyorum. Bugünkü ölçülerle düşünüldüğünde bir karara varmak gerçekten zor; bakalım, görelim, belki ilerde daha yansız bir yargıya erişebiliriz; ama önce yine teknik bilgilere başvurmak istiyorum. Hem söz konusu mutluluk-mutsuzluk sorununa daha açık seçik yaklaşmak hem de sonsuza dek yitirilmiş bu teknikleri belgelemek için; bu, bir gönül borcu gibi geliyor bana.

Ayazlık nedir?

Ayazlık adının da uzaktan uzaktan çağrışımladığı gibi insanı Güney Ege'nin yaz güneşi ve yıldırıcı sıcak rüzgârından koruyarak (bir oranda) hemen hemen tüm gündelik yaşamın üzerinde sürdürüldüğü on-on beş metre karelik kerevet benzeri bir alandır. Yerden bir metre kadar yükseklikteki kazıklar üzerine yan yana tahtalar çakılarak kurulur; bu durumda altı boştur ayazlığın. Gölgesinde göreceli olarak bu toprak serin bir hava tutar sürekli; kilim ama genellikle hasır ve yer döşekleri serilir üzerinde burada oturulur, boş vakitler burada geçirilir; konuklar geldiği zaman konuk; yer sofrası kurulduğunda yemek odası niteliğindedir, ama geceleri yataklar, yorganlar serilince yatak odasına dönüşür, bir açıkhava yatak odasına. Güneşe ve güneşin günlük hareketlerine göre ya bir, iki ya da üç yanı ve tümüyle üstü harup dalları ve darı, arpa saplarıyla siperlenmiştir özenle ve sımsıkı aralıksız. Çoğunluk ulu, koyu gölgeli bir ağacın dibine kurulur; bu

yüzden güneşten iki kez korunarak gölgede 40-50 derece arasında seyreden güney yazında en serin ve havadar tek yeridir harımın; kuşların bile sık yapraklı kuytu dallarda, ağızlarını sürekli açık tutarak soluk aldığı ve kıpırdamadan durdukları o kızgın öğle saatlerinde de. Kimi harımlarda ayazlık, yine harup dalları, darı, arpa saplarıyla kurulmuş bir çardakla ya da taş ve kireç harcıyla yapılmış ve adına mağza denilen küçük tek bir odacıkla tamamlanmıştır. Mağza kalıcıdır; ayazlık ve çardak geçicidir, sonbaharda bozulur ilkbaharda aynı yerde tekrar kurulur. Çardak olsun, mağza olsun bu küçük odacıklar bir yaşam mekânı olmaktan çok bir depo niteliğindedir; yiyeceklerin, pılı pırtının, yorgan döşeğin ortadan kaldırıldığı bir yer. Pek pek, çok rüzgârlı ya da ters rüzgârlı havalarda sığınılacak geçici bir kovuktur, yaşamsa yukarıda belirttiğim üzre ayazlık üzerinde sürer.

Kullanılan eşyalar kişiye hüzün verecek fakirlik, eskilik ve azlıktadır. Pılı pırtı, tüy gibi hafif yorgan döşek, üç-beş kap kacak bir çuvala bastırılıp sırtlanınca, kilim ve hasır gibi şeyler de dürülüp koltuk altına alındı mı, kova, testi ve benzeri gereçler dışında ailenin göç işlemi hemen hemen hazırdır. Testi, kova ya da benzerlerini çocuklar ya da kadınlardan biri taşıyıversin artık; zaten sabah akşam suya gidip gelen kadınların omuzları alışıktır testi taşımaya. Bu varlık düzeyi ve kuru toprak üzerinde harup dalları, darı, arpa saplarıyla kurulmuş, çoğunluğu kuyusuz, susuz bu kupkuru çardaklar yokluğun, yoksunluğun simgesi gibidir ve dahası bulutlar, dağlar, ağaçlar ve de acımasız bir sosyal düzen içinde bir kaybolmuşluğun, unutulmuşluğun. En yakın komşu, yüksek sesle ünlendiğinde ancak duyulacak bir uzaklıktadır; kimininki bunun da dışında. Kimi kez çardak ya da bir ağaç gölgesinde çömelmiş bir kadının çamaşır yıkadığı görülse bile, giysilerle yatılıp kalkılırdı. Daha önce belirttiğim üzere, sabah güneş doğmadan uyanıldığı gibi, güneyin tez akşamıyla sular hızla karanp gece hemen bastırdığında döşeğine çekilmiştir harım insanı; yalnızlığına büsbütün gömülmüştür, çünkü günün son titrek ışıklarında yenmiştir akşam yemeği, yer sofrası kaldırılmış, el, yüz, bulaşık yıkanmıştır çoktan. Tek tük fener yakmış harımlar çıksa da fazla sürdürmez bu lükslerini, çünkü gerçek bir lükstür fener yakma bu yaşamda. Yıldız ışığı, ay ışığı ve gecenin lacivert koyu ka-

ranlığı ne için vardır? Ve biraz sonra ses seda, ışık, aydınlık erir, tükenir harımlar içre. Bir rüzgâr alır dağlardan doğru; Boğaz rüzgârı denir buna. Artan karanlıkla orantılı olarak tezlenir de tezlenir boydan boya harımların tekmil ağaçları; daha ötelerde incirliklerin bittiği yerde yaban ağaçları, makiler, fundalıklar, çalılıklar gizli bir akıntıya kapılmış gibi görünmez bir sürüklenişten kendilerini kurtarmaya çalışmaktadır. Dalga dalga uğuldar orman; yapraklar, dallar sürekli hışırdar durur; uzaklardan, çok uzaklardan, yorgun köpek havlayışları, çakal sesleri, domuz gürültüleri yankılanır, sanki yabanıl bir dünya geriye dönmek istemektedir.

238

Evet, sorumu yinelemeliyim; bu kadar yıldan sonra, bana mı eşsiz bir mutluluk gibi görünüyor bu anılar? Bu bir sanı mı sadece? Yaşamımı haklı çıkarmak isteğimin umutsuz bir çabası mı bu da? Çünkü böyle bir sav, harım insanlarının sözünü ettiğim yoksunluklarını; dağlar, ağaçlar arasındaki ve acımasız bir sosyal düzendeki yalnızlıklarını hor görme, küçümseme, hiç değilse görmezden gelme değil mi? Kendileriyle birlikte, mekânları, yaşama biçimleri hepten yok olup gitmiş bu insanlar karanlık, acı ve derin bir suda belli belirsiz solgun hayalleriyle bir serzenişle bakmaktalar bana sanki. Sessiz kederle yukarıda yazdıklarımı işaret eder gibiler. Çerden çöpten yapılmış yoksul bir kuş yuvasından sessiz, çekingen, yalnız bir yaban hayvanın örneğin çakalların, tilkilerin yoz yataklarından pek farklı olmayan bir mekânda ve yaşama biçiminde hangi insani mutluluktan söz edebilirim? Hakkım var mı buna? Saf, sade bir mutluluk dediğim, fakirliğin özdeşi ya da eşkenarı değil mi? Bugünkü ölçülerle düşünüldüğünde bir karar vermek gerçekten zor. Ama ne var ki mutluluğun ne olduğu ya da mutluluktan ne anlaşılması gerektiği gibi karmaşık bir sorunu irdelemeyi bir yana bırakıp, mutluluğu Jean Jacques Rousseau'nun ünlü "naturam sequi" deyimiyle özetlediği düşünceye göre yorumlarsak, bu söylemde mutluydu harım insanları. Kaderin onlara reva gördüğü bir yaşam biçimi, bir bitki, ağaç, ne bileyim bir kuş, tilki, çakal gibi doğal bir nesne, doğanın bir parçası kimliğinde en kolay, en basite indirgenerek yaşanıyordu. Üste-

lik kuramsal alanda belki de doğanın insana duyurmak istediği bir öz bilgelikte; yani bir saflık, sadelik, armmışlıkta mutlu da olunuyor, olunabiliyordu. Gerçekten de sorun neydi? Zenginlik, konfor içinde ama bir gözü doymazlık, açgözlülük kısaca sürekli bir doyumsuzluk ve rahat düşkünlüğüyle hep muhtaç durumda yaşamak mı; yoksa doğal bir yaşama biçimini zenginliğe hiç gereksinim duymadan olduğu gibi benimsemek miydi? Sorun buysa, harım insanı bunu belki Rousseau daha doğmadan önce kendince çözmüş görünüyordu. Kuşaktan kuşağa doğayla haşır neşir yaşamanın kendiliğinden ortaya çıkardığı bir doğal bilgelikle yaşama ve kendisine ters düşmeden çalışıyor, çabalıyor, kıt kanaat olsa bile sadece kendi alın teriyle geçiniyor ve tıpkı bir bitki, ağaç ya da bir kuş, çakal, tilki gibi belki yoksul ama günahsız ve özgür, gerisini doğaya havale ediyordu. Dağlara, bulutlara, yağmurlara, rüzgârlara, en doğrusu arkadaş, yoldaş, kardeş, sıcakkanlı güney coğrafyasına güney iklimine, güney mevsimlerine. Çardakların kuru yaprakları arasından, gece, ay ve yıldızların ilk altın ve gümüşlerini, ışıklarını üzerlerine ince ince elerken ve ıssız, karanlık kuru dere yataklarında gece böcekleri, nice bin yıllık sonu gelmez bir gece lirizmini kendi kuşaklarına düşen bir görev bilinciyle titrek titrek dile getirirken harım insanı ayazlıklarında çoktan fukara yorganlarına sarılmış uyumaktadır. "Şükürler olsun akşamı ettik". Kime şükür? Yüce Tanrı'ya, ama bir anlamda Güneyli bir Tanrı'ya ve bir başka anlamda da Doğa'ya; Güneyli Doğa'nın insanı gözeten kurallarına, çünkü söz şimdi kesinkes bu kurallarındır.

Sağdan Büyük Ayı gelecektir; Küçük Ayı izleyecektir yavaş yavaş onu; görkemli fener alayıyla Samanyolu, boydan boya göğün ortasına yerleşirken; Spika keskin ışığıyla parlayacak; Ülker güvercinlerini uçuracak; Aldoboran kibirle yükselecektir. Harım insanları düşlerde mi yaşıyor; yoksa düşler mi onlarda yaşıyor hiçbir zaman belli olmayacaktır. Ve ayları, gezegenleri, gök adalarını, staletleri, bulutsuları, kuyruklu yıldızları, gözle görünür görünmez ışınları ve radyo dalgalarıyla bir kozmik dünya harekete geçmiş, büyük resmigeçidine başlamıştır üzerlerinde. Belli zamanlar ve anlarda, belli açılar ve yüzeylerde dağlar, tepeler yavaş yavaş aydınlana-

cak, ışıyacak, parlayacak ve bembeyaz karlardan ışık şelaleri boşanacaktır yarlardan, uçurumlardan aşağılara; yamaçlara, kuru dere yataklarından harımlara. Sonra kimi yavaş yavaş kararırken vakti gelen kiminin yüzü ağaracaktır ağır ağır, dalgın ve kimsesiz ve kozmik dünyanın, dağlar, tepeler, yamaçlar ve harımlar ve ayazlıklarda uyuyan çoluk çocuk, insanlarla böyle bu gizli körebe oyunu sürüp giderken, perde perde ve sessiz beyazlıklar dolaşmaya başlayacaktır harımlarda; kimdir kimlerdir bu uykuda gezenler? Bu beyaz gölgeler, ağaçlar arasında bu belirsiz cisimler; yoksa kör hayaletler mi basmaktadır zavallı savunmasız yoksul harımları ansızın gece yarılarında? Bütün bu soruların ayrıntılı ve bilimsel yanıtı için bir coğrafya kitabına, daha doğrusu tabii coğrafyaya başvurmak gerekir. Örneğin özetle şöyle demektedir tüm tabii coğrafya kitapları: Güney Ege bölgesinde yazlar uzun ve kurak geçer, gölgede ortalama 40-50 santigrad arasında seyreden bu uzun sıcak mevsimde bölgeye hiç yağmur düşmez. Toprak kupkuru ve ateşte pişmiş çatlak çatlak ve topak topaktır; bulgur gibi dağılır ele alındığında. Buna karşı bitki örtüsü canlılığını yine de sürdürür; bunun nedeni, gece yarısında başlayıp şafak vaktine kadar süren yoğun çiğ olayıdır. Güney Ege bitki örtüsüne can veren de budur; çünkü bölge bitkileri yalnız bu bölge bitkilerine özgü özel bir nitelik yüzünden havadaki nemi tüm yaprakları, dalları ve gövdeleriyle emme yeteneğine sahiptir. Kökler yaz aylarında sadece bitkiyi ayakta tutmaya yarar, çünkü ısınmış sıcak toprakta emeceği tek bir damla su bile kalmamıştır. Dağlarda, bayırlarda, kuru sel yataklarında üstelik kimi kez kayalıkların üzerinde bile delicelerin (yabani zeytin), çamların, yüzyıllık ulu pırnal, melengeç meşelerin, harnup (keçiboynuzu) ahlat (yaban armudu) ve kekiklerin, alme çalısı (adaçayı), mersinler, dağ çileği (koca yemişi) hayat fidanları ve daha bin türlü funda ve yabani otun sırrı budur. Ve aşağılarda incirler, bademler, mustabey armudu, narlar, üzümlerin sırrı da; ve de harım yollarının iki yanına seyrek seyrek dikilen pamuk, tütün, susam ve kır domateslerinin. Küçük küçük kır domatesleri, cevizden bir parça daha iri ama kupkuru bir toprakta susuz yetişen bu küçük domatesler parlak kızılı, yoğun kimyası ve keskin kokusuyla aslında başka yerlerin nice domateslerine bedeldir.

Roma'nın kanlı diktatörü Sulla, genç Caesar'ı (Sezar) gördüğünde, "Bu delikanlıda birçok Marius'u görüyorum" demişti. Güney Ege bölgesinin tıpkı narları, üzümleri, bademleri ve incirleri gibi bir kır domatesinde de birçok domates bulunur, çünkü o su kabası değil domates hulasasıdır. Ve bu, Güney Ege ikliminin gizemli bir ikramıdır hanım insanına ki, uykularında hazırlanmaktadır onlara bu ikramlar.

Sabahın pembemsi, serin, buzlu camında, nokta nokta kuşlar, günün ilk türküsünü birbirinin gagasından kapıp kaçırarak daha ileriye, daha ötelere her yana iletmeğe çalışırken hanım insanı çoktan ayaktadır; "Şükürler olsun, sabahı ettik" diyerek kadını, erkeği, kızı, kızanıyla ağızlarında taze incirlerin tadı, nalınlı, çoğu yalınayak ayazlıklarına dönmektedirler ağaçların arasından. Örneğin bizim tarafın hanımları raf raf duvarlı ama üzerleri dümdüz alanlardı. Bu düzlükleri, iç içe oldukları dik eğilimli yaban çevreyle büyük bir çelişki oluşturuyordu ama kimsenin aklına gelmiyordu bu; atalardan beri hep böyle gelmiş böyle de gider türünden doğal bir olgu sayılıyordu. Oysa Türkkuyusu mahallesinden yöredeki hanımlara, özellikle kestirme gitmek istediğinde, bu garipliğe daha niceleri eklenirdi. Örneğin mahallenin tabanı safi kaya küçük sokağından yukarı çıktın mı, yokuşun sonunda bir kemerle karşılaşırdın; insanlar, hayvanlar, deveci İsmail'in develeri bile, at nalı biçimindeki bu kemerin altından geçmek zorundaydı. Sayısız kez kuruyup yeniden yeşermiş yosunlarla kaplı alacalı yüzeylerine karşın, özenle kesilip yontulmuş taşlarla örülüydü zarif bedeni. Sokak ve evlerin ilkel, yoksul görünüşleri ve bahçelerin eğri büğrü kuru duvarlarıyla bir çelişkiydi zafer takını andıran bu taş yüksek kemer; ama kimin umurunda? Yukarda belirttiğim gibi böyle gelmiş böyle de gitmekteydi. Altından geçip sola kıvrıldın mı engin bir kır havasıyla karşılaşırdın ansızın; kalbin bilinmedik bir heyecanla kanatlanır, çünkü birden dağlar ve engin bir hanım dünyasına çıkmışsındır. İlk hanım "Araplar" hanımıdır; incirlik dümdüz bir alandadır. Daha yukardaki hanımlardan birine; örneğin bizim "Tabaklar" hanımına gitmek istiyorsan ileriye, dağlara doğru yürürken, hanım içi yolun (patikada denebilir) sağ kenarında az ya da çok toprağa gömülmüş sıra sıra taş kümelerine rastlarsın hep; sanki tarla temizlemek

için bir yerlerden sökülüp yol boyunca buralara atılmıştır rastgele. Bunlar gelişigüzel taş ya da kaya parçaları değildir. Açık maviye kaçan çeliksi renkleriyle, çevrenin kaya oluşumundan farklı, gri mermer türünden yontulmuş parçalardır; yüzeyleri düzgündür; çeşitli geometrik biçimlerde olup develerin bile zorlukla çekip sürükleyecekleri boyutlardadır. Bilinen en eski zamanlardan beri, tarımın bile hâlâ en ilkel gereçlerle yapılageldiği harımlarda, bu yüksek ve ağır taş ustalığının tarihteki yeri neresidir? Kimin umurunda bu tarih; dededen dedeye bulunmuş, bu yüzden de yabani otlar arasında, papatyalar, gelincikler, hayıt fidanları içinde buraya özgü bir doğallık olup çıkmıştır. Tıpkı sol yakadaki incir ağaçları arasında belli belirsiz görülen mermer sütunlar gibi; iki üçü hâlâ ayaktadır onların; ama çoğu yıkılmıştır, devrilmiştir ve sadece biz harım çocuklarının ilgisini çekmektedir. Kimi kez aputturuk (saklambaç) ya da devrilmiş sütunlara ata biner gibi binerek atçılık oynamaya gidilir oraya ve kızların ip atlaması, cimata (seksek) oynaması için oranın geniş ve dümdüz mermer tabanından daha elverişli başka bir yer yoktur harım içinde ve biraz ilersinde Araplar harımı biter. Nerede? Boydan boya ta Göktepe'ye uzanan yüksek ve geniş kuru taştan uzun duvarda.

(eksik bölüm)...Oysa sen, Trabulus Garp'ta konaklarda, Üsküdar'dayken Direkli ve Sait Paşa yalılarında yaşamış ninen ve annenle birlikte, kendi harımınıza, Tabaklar harımına gitmek için yola çıktın; şimdi geri mi döneceksiniz? Doğal ki hayır; annen başöğretmendir; ninen yaşlıdır, ama madem ki daha öteye gitmeleri zorunludur, bir harım insanı gibi onların da bu duvara tırmanmaları zorunludur. Neresinden? Şu köşesinden; çünkü atalardan gelen adeta gelenekselleşmiş ortak bir bilgiye göre tırmanmak için en elverişli yeri burasıdır duvarın; yörede çoluk çocuk herkes bilir bunu, ama yine de garip gelebilir annenle ninene bu iş; her zaman da garip gelmiştir. Oysa senin için doğaldır; sen buralarda gözünü açtın; sana asıl garip gelen onların bu garip, üstelik acemi halleridir; ne var yani, üst üste konmuş iki üç taşın üstüne çıkacaksın, duvarın şu çıkıntısına tutunacak, şu girintisine ayağının ucunu dayayacaksın sonra öteki elini, öteki ayağının ucunu; bunların hepsi bellidir ve çek şimdi kendini yukarı; işte

Ummanilerin harımındasın, yani duvarın üstüyle aynı düzeyde ve yine dümdüz incirlik bir alanda. Sağ yanı yüzyıllık ağaçların koyu gölgeleri altındaki derin kuru dere yatağına, öteki yanıysa Araplar harımı gibi yine Göktepe'nin yaban dik sırtına gelip dayanmaktadır; doğal ki daha yukarısına, ama yine kendi düz alanına.

Ummani Nine koca gövdesiyle çardağın gölgesinde ayazlıkta bağdaş kurmuş oturmaktadır; yanık Türkmen yüzü bir heykel gibi kıpırtısızdır; sanki tefekküre dalmış gibidir, harımların ıssızlığı incirlerin arasında. Belki de atalarından gelme ırki bir İç Asya sabrı ve sakinliğidir bu; zaman zaman yanındaki uzun değneğe el atar; "kışaa! kışaaa!" ayazlığa yaklaşan tavuklara gözdağı vermektedir. Bu harımla aynı düzeydeki Keleşler'in harımını da geçince, yeni bir duvar daha çıkar karşına; üzerinde daha yüksek bir âleme, daha kibirli çok özel bir dünyaya ilişkin incir ağaçlarının tepeleri ulumu ulu bir melengecin engin dalları sallanır durur. Onlar senin o bitip tükenmek bilmeyen kış mevsiminde ocak başlarında sarındığın yorganların kuytusunda "Ne yapıyorlar şimdi?" diyerek ve ürpererek andığın özlemlerinin arkadaşıydı; oysa şimdi yazdır; ruhunu boydan boya sarıya, sapsarıya boyayan yazdır ve onlar artık hayallerinin oyun arkadaşlarıdır; öykü, masal, efsane arkadaşların. Şimdi iki adım ötende koca koca taşlarla örülü iki adam boyuna yakın kuru bir duvarın, güngörmüş tarihi bir duvarın üstünde sana el etmekte, yanlarına çağırmaktadırlar, çünkü burası kendi harımınız Tabaklar harımıdır, ama duvara tırmanmaya gerek yoktur; dar ve dik bir merdiven açılmıştır gövdesinde, heyecanla çıkarsın taş basamakları.

(eksik bölüm) Bu anlarda iğne atsan yere düşmez kalabalıktan. Aşk tanrıçası alı al, moru mor iş üzerindedir. Küçük Eros'un kolları kopmaktadır sağa sola ok atmaktan, çünkü havası suyundan mı, alınan besinlerin fazlalığından mı, belki de yapacak işleri olmadığı için ya da sırf caka satmak, üstün gözükmek adına, ola ki şan şöhret, servet avcılığı yüzünden, ateşin gözleri, döner fenerler gibi tarayıp durmaktadır dört yanlarını. Tarayıp durmaktadır ki buna yetişmeye ne aşk tanrıçasının antik bacakları ne de yavru Eros'un tombul kolları dayanabilir. Bu da bir akşamüstüdür. O

zamanlar çok gençtim daha; deneyimsizdim. İnsani bir keder ya da kıvançtan herkes pay alır ya da alması gerekir gibi bir garip duygudaşlık görüşüm vardı. Gerçi zamanla görgüm arttı. Birinci kattan cenaze çıkarken, ikinci katta pekâlâ göbek atılabilirdi. Dahası, yukarıda göbek atılabilmesi için aşağıda göbek atılmaması gerekirdi, ama dedim, henüz çok gençtim, deneyimsizdim. Bu yüzden oturduğum gedik taşında kafam karmakarışık düşüncelerle dolu, güneşin issiz harumlar üzerinden çekilişini üzüntüyle seyrediyordum.

GÖKTEPE

251

Göktepe'nin yanına gelmişim. Bulunduğum yer bir sınır niteliğindedir; çünkü vadideki düzlükte set set sıralanmış harımların batıdaki son uzantısı burada biter, Göktepe adındaki dağ başlar. Oraya da çıkmak istiyorum, daha doğrusu dağın kendisine değil ama havzanın en yüksek ve en son harımı olan Sandima harımına. Nedir ki önce bir soluk alayım diyorum; çünkü yolun buradan sonrası taşlık, çalılık, dik bir kuru sel yatağı. Biraz ötemde ot ve toprağa gömülü bir kaya çıkıntısı var. Sanki yabansı Göktepe'nin yol ağzı bekçisi. Hey gidi, görünce anımsıyorum, çocukluğumdan tanıyorum onu. Ulu pırnal ağacının kapanık gölgesi altında ve bu acı kokulu yabani hayıt fidanlarının kuytusunda onunla geçirdiğim nice günlerim olmuştu. Kurumuş yosunla kaplı sırtına vuruyorum merhaba diyerek; eski zamanlardaki gibi bir yanına çıkıp oturuyorum bu eski koca dostun, bu unutulmuş çocukluk arkadaşımın. İki küçük kertenkele yavrusu gözüme ilişiyor kayanın üstünde, pırnal yapraklarının oynaşan ışıltılı gölgesinde yan yana uzanmış dünyayı kavramaya çalışmaktalar. Minicik ayakları insan eli benzerinde. Kim bilir bizim ilk modellerimizden biri mi? Henüz kartlaşmamış yeşili sırtlarının. Tazecik bir söğüt yaprağı niteliğindeki vücutları ışıklarda filizi filizi titremekte. Beni ilk gördüklerinde kaçmağa davranır gibi oldular, ama sonra baktılar ki kendi kendisiyle didişmekten sersemlemiş sallapati biri gelmekte, vazgeçtiler kaçmaktan; eski keyiflerini

sürdürmekte bir sakınca görmediler.

Hafif hafif esiyor dağ rüzgârı; arada sırada üç-dört yaprak düşüyor sırtımıza ulu pırnal ağacından. Dallardaki ağustos böcekleri de keyiflerini yeniden buldu. Demin onlar da kertenkele yavruları gibi önce çekindiler, seslerini kıstılar ama kertenkelelerin benimle ilgili ruhsal çözümlemesini doğru bulmuş olacaklar ki, bir-iki kırık dökük notadan sonra, ver yansın etmeğe başladılar türkülerini yeniden; tasasız, kulak çınlamasını andıran sesleri bir geçmişten söz ediyor sanki. Onların ve bu küçük kertenkelelerin bana gösterdiği bu güven ilk elde onurlandırıyor beni, kıvanç veriyor; ama insanlar arasından gelmekteyim bundan ötürü acı kalıntılar var içimde. Bu güvenleri bir takdir sonucu mu? Yoksa başka bir düşünce biçiminden mi doğuyor; yani tehlikesizliği tehlikeliyle, korkutucu olmayışı bir güçsüzlük, değersizlikle bir mi tutuyor onlar da?

Yedek subayım; komutam altında otuz kişi yani bir takım var. Bölük komutanımız Yüzbaşı Hadi ağabey, utana sıkıla "Bak Murad" diyor bir gün, "biraz tırnaklarını göstersen, maşallah boylu poslusun da." Hakkı var Hadi yüzbaşının; örneğin Süreyya'nın takımı hiç benimkine benzemiyor; çakı gibi. El ayasının köküyle zıplaya zıplaya vuruyor insanın yüzüne Süreyya. Hem bir iz bırakmıyor, hem de çok sarsıyor bu tür vuruşlar. Oysa Süreyya benim gibi yedek subay, arkadaşım. Boyu çok kısa; bu yüzden zıplıyor vururken. Bir santim daha kısa olsaydı, bedence özürlü diye askerlikten muaf tutulacaktı. "Bücür ama yaman" diyorlar arkasından. Oysa ben kalıbımın adamı değilmişim, et kabasıymışım. Doğru değil bu. Adalıyım ve denizciyim. Bakiyle kuşlukta denize çıkmışım yıllarca. Kış, yaz; tipide, yalın güneşte. Kürek çekmek, çıpa atmak benim görevim. Tayfasıyım Baki'nin. Bir tane patlatsam, Süreyya gibi değil, iki taktak atacak yiyen. Ve bu oluyor. Millerce kürek çekmenin birikimiyle ve nice kendini tutmaların yığılmış asabiyetiyle sağ kolum kendiliğinden kalkıyor bir gün. Ortalık süt liman. Daha uzaktan göründüğümde "Hişt, teğmen geliyor" diye birbirlerini uyarıp, kendiliklerinden sıraya giriyorlar kurallara göre, hem de tıpa tıp, sert sert yürüyerek ve güçlü bir sesle marşlar söyleyerek; talime çıkıyoruz fiyakayla öteki takımlar arasından her sabah. Sağ! Sol!, yanıt

veriyorlar ayaklarını daha büyük bir şiddetle yere vurarak, rap! rap!, sağ! sol!, rap! rap! Sonra marşımız başlıyor: "43. alaydanız, alayımız şanlıdır", inanmış gür sesle. Evet, alayımız şanlıdır, ama Süleyman'ın bunu pek onayladığı yok. Beni gördüğünde kulakları kızarıyor, gözlerini kaçırıyor benden, dalgın, başı eğik yürüyor. "Göğüs ileri, başlar yukarı" diye bağırıyorum takıma. Silkinerek dikleniyor, ama sonra yavaş yavaş yine eğiliyor başı. Neler var kafasının içinde. Köyü, karısı, çocukları, babası, annesi, arkadaşları. Ne diyecek onlara askerliği sordukları zaman? Bir vuruşta yere yuvarlandığını mı? Unutabilecek mi bunu? İnsan, aile babası, erkek evlat. Peki ben? 43. alaydan biri olarak, şanlı mıyım? Terhisi çıkıyor Süleyman'ın. Sivillerini giymiş bana vedalaşmaya geliyor. Buruş buruş, pörsük giysisi içinde daha bir çöküк, daha bir ezik ve hüzünlü. "Komutanım hakkını helal et." Ellerimi öpmeye çalışıyor. Lanet ediyorum öfkeme, çektiğim küreklere. Galip diyor ki: "Bu senin hayallerin, olayı kafanda fazla büyütüyorsun." Ama bu hep böyle: sokakta, işte güçte üstelik okulda, aşkta bile.

Annem öğretmen, çoğu kez yorgun, bitkin geliyor okuldan eve. "Halime bak da" diyor bana, "öğretmenlerine iyi davran. Bir sorun çıkarma onlara; üzme, yorma, alay etme!" Bu görünüm ve uyarılarının başlangıcı kendimi bildim bileli, ta okula başladığım zamanlara uzanıyor. Ben de dediği gibi davranıyorum okul yaşamımda, annemin yorgun hayali yansıyor hep öğretmenlerimin yüzüne. Nedir ki öğretmenlerime göre nasılım? "İyi çocuk, iyi, ama ne bileyim çok durgun, sessiz biraz." Bu 'biraz' da ne? Çok sonraları Yüzbaşı Hadi ağabeyin özetlediği gibi tırnaklarımı, dişlerimi mi göstermek; dalkavukluk mu etmek? İyi çocuk diyorlar. Kuşkusuz 'iyi' değerli bir nitelik, ama söylenen 'iyi', sözlükteki 'iyi'den çok başka bir anlam taşır yaşamda. Daha çok küçümseme niteliğinde: zayıf, aciz, çocuksu, dahası sünepe dahası saf yani bön de demek. Bunların hepsi var da söyledikleri iyide, asıl iyi yok. Bunu biliyorum.

Babamda 'klasik' bir babanın hiçbir egemenlik niteliği bulunmazdı. İstersen evi yık başına, bana mısın demezdi. Hem de yere uzanmış doludizgin yazarken kaşını bile oynatmazdı, en azından bir sıkıntı belirtisi an-

lamında. Nedir ki iki şeye karşı ejderhalaşırdı. Birincisi sağlığımızı tehlikeye soktuğumuz zaman ya da tehlikeye sokmak olasılığını gözardı ettiğimizde. İkincisi? Kardeşim Suat anlatsın. Mahallede bir meczup var. Nedense 'zürdali' dendi mi sinirleniyor, abuk sabuk bağırmaya başlıyor. Bundan bir eğlence payı çıkarıyor Mordoğan halkı genciyle, çocuğuyla, yetişkiniyle. Mahallede çocuklar sıkıştırmışlar adamı, bas bas bağırtıp eğleniyorlar. Derken babam geliyor, bir bakıyor bizim Suat da çocuklar arasında ve gülmekte. Sen misin gülen, zindan gibi kararıyor ansızın yüzü; Suat'ın üstüne atlıyor, ama Suat çevik bir çocuk, kaçmaya başlıyor. O önde, babam arkada çılgın bir kovalamacadır gidiyor. Bilmem kaç kez Rum mahallesini turluyorlar. Gören şaşkın, altmış yaşını geçkin, üstelik Cevdet bey diye hitap ettikleri birinin kan ter içinde mahalle arasındaki bu koşuşmanın sonunda bir tekme, Suat yuvarlanıyor. O an aklı başına geliyor babamın, kucağına alıyor Suat'ı, eve dönüyor, bitkin, yıkılmış. Bu turun dışında başka bir şiddetini görmüş değiliz babamın, ne söz ne hareket olarak. Kardeşim İsmet'le bir lastik topu paylaşamıyoruz. Benimdir senindir diye tartışıp dururken babam hışımla kalkıyor yazılarından, topu alıp tam ortasından kesiyor çakıyla. Patlak topun bir yarısını bana, ötekini İsmet'e veriyor, sonra tekrar dönüyor yazılarına, bir tek laf söylemeden.

Acaba diyorum, bizim kertenkele yavrularıyla ağustos böcekleri hangi iyiyi düşünüyorlar benim için? Ama onlarda öyle karışık düşüncelerin olduğunu sanmıyorum. Tehlikeli olan, güçlerini aşıyorsa kaçıyorlar; güçleri yeterse karşı koyuyorlar. Bu kadar basit ama doğru. Üçüncü bir olasılık: tehlikeli değilse, kendilerine özgü yaşantılarını bozmayarak ona eşlik ediyorlar. İşte şimdi bana yaptıkları arkadaşlık gibi. Yan yanayız, ama her birimiz kendi alemlerimizdeyiz. Ne kul olmak var onlarda, ne kul etmek. "Tarihte" diyor babam, "kim ne kadar kelle uçurmuşsa, o kadar anlı şanlıdır", gündelik yaşamda da şöyle ya da böyle geçerlidir bu, ama "Hani" diye ekliyor, "bir Çingene kızı vardır, hani sersefildir; ama tutar konserve tenekelerine fesleğen eker, senin tüm cihangirlerinden daha güçlüdür." 'Senin cihangirlerin' diyor bana çünkü ortaokula yeni geçmiş, tarih okumaya başlamıştım. İnsanlığı değiştiren, dünyayı iyiye süren bunlarmış

çünkü. Bu temiz içgüdüyü taşıyanlar, bu temiz içgüdüyü akla çevirip, kazmayı, küreği, tekerleği, çömlekçi çıkrığını ve boş konserve tenekelerine fesleğen ekmeyi bulanlar ve kullananlar. Bir gün gelecek, şimdiki tüm tarih kitapları atılacak, konserve tenekelerinde fesleğen ekenlerin tarihi okutulacakmış okullarda. Bana diyor ki, "Bırak tarih marih dediğin şu saçma sapanlıkları da bahçevanlık öğren." Benim de istediğim bu aslında. Bütün çocuklar gibi dünden razıyım buna, hem de "Eyvah okullar açıldı" diye, kan ağlayarak değil, koşa koşa giderdim okula o zaman. Üstelik babaannemin terk edilmiş köşkündeki yabanlaşmış bahçede maydanoz, roka falan gibi şeyleri, bir suç işliyormuş duygusuyla casus gibi gizli gizli ekmekten de kurtulurdum. Kıyıda ağlarını merametleyen adalı balıkçılardan, gönül rahatlığıyla öğrenirdim ağ merametlemeyi. Ama gün, o gün değil. Sefaleti şimdiden kabul etmek bu. Bu tür işleri yapanların hali meydanda. İşte yaşamımın sonuna gelmekteyim. Gün yine o gün değil, üstelik gençliğimden daha besbeter. O günleri yaşarken, o günlerin bir gün gelip değişebileceği ümidini taşıyorduk. Pratikte olmasa bile bir varsayım niteliğinde; çünkü yaşamın kaçınılmaz bir ilkesi sayıyorduk onu; belki görür, belki görmezsin, ama var bu ilke.

Televizyondan dinledim. Bir uzman reklamcı yüzyılımızın ve öteki yüzyılların kısaca özetini sundu. "Şimdiye dek" dedi uzman, "düşünüyorum, öyleyse varım" düşüncesi peşinde koşuldu. Yanlışlığı görüldü bunun şimdi. "Satın alıyorum, öyleyse varım" gerçeği ortaya çıktı artık. "Yanılıyorsun" diyebilir misin? Bunun karşıtı silahlı güç, toplumsal güç, fikirsel güç, kendi kendine yıkıldı. Canım anladık, bir şey satın almak, bir şey edinmek insana özgüdür, insana özgü bir niteliktir; ama bunun tek ve değişmez bir ilke oluşu; insanın yazgısı sayılması, falan... O zaman ne gerek var sanata, neden kendimizi bildik bileli sanatla uğraşılmış, neden mağara duvarlarını resimlemişler; flütü bulmuşlar, sazı bulmuşlar. Bir yanlışlık bir yanılgı mı sanatsal süreç; üstelik dinsel arayışlar, kutsal kitaplar, tapınaklar? Bunların her ikisi de insanın maddeye, nesneye ya da nesneleşmesine karşı olarak ortaya çıkmış çabalar değil mi? Neden var olduğumuzdan beri bu türden duygular, içgüdüler, fikirler duyulmuş? Bunlar bu günün düşün-

celeri mi? Hafif hafif esiyor dağ rüzgârı. Ara sıra üç-dört pırnal yaprağı düşürüyor üstümüze. Bir incelik, bir zarafet olsun diye mi?

Yüksek ya da zengin sınıftan gençlerin önlerine sürekli hazır sunulan mutluluklardan bezginlik getirmeleri, olağan bir durumdur; bir anlamda da insansaldır. Yemekse yemek, içmekse içmek, her şey emrine amade; gezmek, tozmak, sevişmek, eğlenmek, spor yapmak, parmağını kıpırdatmadan önündedir. Bu emeksiz ve zahmetsiz kazanımların bir noktadan sonra değeri düşer duyularında; tadlarını alamaz olurlar onların. Bu tadsızlık düşüncelerine de yansır. "Rahat battı" diye bir söz vardır. Gerçekten de rahat giderek batıcı oluyor. Yaşam yavan bir tekdüzeliğe dönüşmüştür çünkü, ama bu yadırganmamalıdır; sen de olsan, ben de olsam aynı durumda kalırdık kuşkusuz. Öte yandan milyonlarca insan sarfettikleri aşın emekten yorgun düşüp, doğduğuna da, yaşadığına da, doğacağına da lanet savururken, bunlar da emek sarfedememekten yorgun düşerek yaşamlarından usanç getirirler. Böylece benim gibi nice sayısız insan her iki tarafa da mutsuzluk getiren bir sistemin nasıl olup da yine de tıkır tıkır işlediğine ve insanlığın tek yolunun kanıtı olarak bir başına ortada durduğuna şaşkınlık içinde bakıp kalır. Ve bu yüzden eğlence sanayiinin günümüzdeki dolu dizgin aşkınlığını filozof ve peygamberlerin ve her türde düşünür, sanatkâr, estetikçi ve etikçilerin görüp de koca koca kitaplar ve sakallarına karşın insanlığa ilişkin temel ilerleyiş ve sürükleyişin bu sanayi kolu olduğunu nasıl olup da saptayamadıklarına aynı şaşkınlıkla tanık olur ve basar düğmesine televizyonun, Aston Villa-Hearta Berlin maçını seyretmek için. Ve şükürler olsun yüce Tanrı'ya ki, bir ayağım henüz çukurda değilken anlamış olmak bile yine de büyük bir ayrıcalıktır çağdaş gerçeği. Bakalım UEFA kupasını kim kazanacak?

Herkes kendi yapısına göre çözer can sıkıntısını, ama yine de sınıf gerçeği belirleyicidir bu çözümde. Yoksul gencin, orta sınıftakinin ve soylu ya da varlıklının başka başkadır seçimi. Örneğin ben sıkılarak yazıyorum bu çok bilinen şeyleri, ama yine de yazmayı sürdürüyorum. Belki benim çözümüm de, sıkılarak sıkıntıdan kurtulmak gibi bir yöntemdir, bilmiyorum. Nedir ki Afyon'daki o acıklı duruma gelebilmek için Oxford'a gitmem

gerekiyor önce, orada kendiliğinden oluşmuş küçük bir arkadaş grubundakilerin yaşantılarına; çünkü Afyon'daki olayın mutfağı durumunda Oxford. Orada kurgulanmaya başlamış bir kurgunun neredeyse beklenen, mekanik bir sonucu. Bu yüzden en başta sıradan mutluluklardan bezginlik getirmiş bir avuç genç Oxfordlunun üstüne çeviriyorum yazımı.

OXFORD

261

Emeksiz ve zahmetsiz kazanımları başlarına derttir onların, çünkü gençtirler, enerjiyle doludurlar. Ayrıca iyi beslenip bakılmış olmaktan bu enerjileri keskin ve taşkındır da. Nereye akıtacaklar nereye dökecekler bu yeşeren gizil güçlerini? İşte önemli bir nokta daha, çünkü bu taşkın enerjilerinin yanı sıra, zeki, duyarlı ve kültürlüdürler de. Bu yüzden önlerine yaşam diye hazır olarak sunulmuş olağan dünya nimetlerini, kalıplaşmış ortalık değerleri küçümsemeleri, bunlarla yetinerek başka bir şey istememeleri neredeyse zorunluydu. Düşünce ve duygularını biçimlendirecek ikinci önemli etkeni de barındırıyordu ruhları: hem konumları hem kişisel niteliklerinin bilincinde olarak kendilerini narsisizm derecesinde beğenmekte, sıradan insanlara özgü saydıkları orta malı bir yaşamı kibirlerine yedirememekteydiler. Dağcılık mı yapmalıydılar? Hindistan'da, Afrika'da falan yabani hayvan avcılığına ya da benzeri başka bir serüvene mi atılmalıydılar? Kısaca, ateşli ruhlarına hangi yanıtı aramalıydılar? Böyle şeylerden zevk alanı da vardı, almayanı da. Kaldi ki bu serüvenleri çoktan yapmışlardı belki de. Heyecanlarını, zekâ ve kültürlerini karşılayacak, sabırsızlık çeken gizil güçlerini toptan bir seferberliğe sürükleyecek ne kalırdı geriye? Bu durumda toplumla uğraşmak gündemlerine gelmiş görünüyor. Daha açık bir deyişle görenek ve gelenekleriyle, alışılmış çeşitli toplumsal ilişki ve kurallarıyla tek ve ezici bir varlık niteliğinde algıladıkları toplumla boy ölçüşmek. İşte bu heyecan vericiydi, çünkü bu yönelimde çeşitli doyumlar, zevkler içiçe yerini buluyordu. Örneğin, en başta tehlikeliydi. Tehlikenin çekiciliğini kimse yadsıyamaz. Tıpkı bir oto yarışçısı gibi,

hızını arttırdığın oranda göze aldığın tehlike de büyür. Böylece yarışçı hem an an artan tehlikenin heyecanını hem de o vakte kadar herkese kapalı olan bir hız sınırını aşmış olmak sevincini birlikte yaşar. Bu çift boyutlu doyum da üçüncü bir doyum boyutunu ortaya koyar yarışçı için; çünkü sıradan insana göre ondan farklı olarak hem tehlikeye meydan okumuştur hem de onların erişemeyeceği bir hıza, bir başarıya ulaşmıştır. Bu da onun sıradan insan karşısında üstünlüğünü kanıtlar; yani üstünlük zevkini tatmasına neden olur. Toplumla boy ölçüşmek de bir anlamda böyledir; çünkü bir yandan onun kalıplaşmış kurumlarını sarstığın oranda göze aldığın tehlike de büyür. Böylece hem tehlikenin büyüme zevkini tadarsın, hem de o vakte kadar herkese kapalı olan, herkesleri durduran kurumlarm sınırlarını aşma sevincini yaşarsın. Bu da sana tıpkı yarışçı gibi sıradan insanlardan üstün olduğun kanıtını ve keyfini verir. Sürü dışı yaşamın tekliğinden, özgürlüğünden övünç duyarsın. Kibrini, narsist yanını hoşnut etmiş olursun. Belki de bunlar konunun kendisinden yani eriştiğin amaçtan daha köksel, daha tözsel yanlandır ruhunun, tutkunun konusu bunlara göre ilenek niteliğindedir. Bir de ne var ki boy ölçüştüğün rakip, aslan avı, dağcılık, yarışçılık ve benzerlerinde olduğu gibi, zekâ payı, duyarlık, beceri ve kültür payı kısıtlı bir rakip değildir. Toplum vardır karşısında; yani senin gibi bir insan, ama sayısız gözlü, sayısız zekâlı, sezgili, duyarlı, kıvrak ve amansız dev bir insan. Onunla oynayacağın satranç tahtası her şeyinkinden büyük, karmaşık ve inceliklidir. Onu bu oyunda alt etmek, bir anlamda hem yapacağını yapıp, yani alışılmışın dışında yaşantılara ayak basıp hem de bundan yarasız beresiz sıyrılmak anlaşıldığına göre Oxfordlu o küçük grubu mest etmekteydi. Kendilerini mitolojide, insanların üstündeki kahramanlar, tanrılar gibi algılıyorlardı. Mitolojiyle, Grek trajedileri ve adaları Britania'yı çeviren sular gibi soğuk, engin, gizemli, karmaşık ve karanlık İngiliz edebiyatıyla dokunmuş içyapıları ve romantizmleriyle alelade besinler değil, nektar arıyorlardı ruhları için, yani binbir çiçekten derlenip imbiklenmiş tanrılara özgü besini.

Avrupa yaşamı deyince, onu ikiye ayırmak gerekiyor. Aslında karışık bir yapı bu; üstelik daha önce değindiğimiz gibi, 'ser verir sır vermez' tutu-

mu yüzünden bilinenler çok az bu yaşamdan; sadece birkaç olay. Bunların dışında, üstelik bunlar bile, seslerin birbirine karıştığı uzak bir yankı niteliğinde. Bu yaşamı biçimlendiren en başta, onun durumu ve bu durumun çevresince algılanma biçimi. Avrupa'ya esrarlı bir doğu imparatorluğunun kafası dolu bir aristokratı olarak geliyor. Bu, onun hem kendisinin, hem de çevresindeki kişilerin kendiliklerinden duyduğu bir hava. Esrarlı diyorum, bunu edebiyat ya da etkili bir söz olsun diye söylemiyorum. O tarihlerde ülke, bu günkü Türkiye Cumhuriyeti'nden çok başka bir konum ve görüntüde. Batı emperyalistinin bakış açısından, 'hasta adam' niteliğinde görülse bile, henüz birinci cihan savaşı kopmamış ve bunun sonucu yenilerek ufalanmamış. Kimi kayıplarına karşın hâlâ uzak ufukları kapsayan sınırları ve bu sınırlar içinde yaşıyan çeşitli ırk ve dinden milyonlarca insanda kendine özgü bir gücü, bir etkinliği olan şakaya gelmez, bu yüzden de saygı uyandıran korkutucu gizemli bir dünya. Böyle bir dünyanın karanlıklarından geliyor bu genç adam. Avrupalı'nın ve kendi gözünde ister istemez böyle bir varsayım taşıyor.

Bunların üstüne, fiziksel yetkinliğini de katmalıyız; yani bir Türkmen süvarisinin, hafif çıkık elmacık kemiklerini, yüksek alnını ve upuzun, ince tetik vücudunu. İki kuşak öncesi göçer bir aileden baba tarafından ve aristokrat. Kuşkusuz Osmanlı toplumunda, batı anlamıyla böyle bir gelenek ya da kavram yok, yok ama yüzyıllardır Avrupa'yı tir tir titretmiş, koca bir imparatorluk kurmuş ve batı sözlüklerine, sözcük olarak 'pasha' diye geçmiş tarihsel bir sınıfın, bir kesimin çocuğu. Bu günkü Türkiye Cumhuriyeti'ndeki general karşılığı değil paşa. Günümüzdeki general, askeri baremde en yüksek kademeye gelmiş ve bilmem ne kadar sayıda askerin komutanıdır; yetkisi, gücü de bu kadardır ve yasalarla belirlenmiştir. Oysa Osmanlı paşası bir devlet memuru değil, devletin kendisidir. Onun üstünde sadece padişah yani çete başı gibi sadece tek bir kişi vardır. Onunla birlikte bu paşalar koalisyonu, imparatorluğun tarihini yazmışlardır. Bu bakımdan hem asker hem sivil olarak bu, lord, kont ve benzeri payelerden daha etkindir ve tarihsel bir roldedir her zaman. Bu nedenle, aileleri ve sülaleleri toplum gözünde kontluk, lordluk gibi, bu paşalığı bir soyadı niteliğinde, bir

zadegânlık unvanı olarak taşır: 'Şükrü paşazade' ya da 'Refik paşazadeler' gibi. Bu görüntüler belki bugünün dünyasında pek küçük bir azınlığın üzerinde etkindir, ama 19. yüzyılın son yarısında hem doğu hem batı toplumu için gözde değerlerdir bunlar. Kişinin kendisi bunlara önem vermese bile, toplum bunu algılamaz. İster istemez bir saygınlık, bir ayrıcalık konusu eder. Kaldı ki kişinin özüne ilişkin olmayan bu saygınlık ve alışkanlıklara kişisel zekâ, yetenek ve duyarlığını da katmalıyız. Üstüne üstlük bu nitelikler ham değildir onda, eğitilmiş, inceltilmiş, keskinleşmiş, yetkinleşmiştir. Kısaca görgülü ve kültürlüdür de. Robert College kitaplığındaki kitaplar, raflarda durduğu gibi durmamaktadır onda. Dizeleri, fikirleriyle yaşamına geçmek için aralık aramakta, içinde kaynaşmaktadır. Buyrun işte sana, kader denilen olgunun bir başka kaçınılmazlık örneğini. Oxford'da çevresinde kimlerin toplanacağı, kimlerle haşır neşir olacağı oraya adım atmadan önce çoktan belirlenmiştir bile. Bunlar lord çocukları, kont çocukları, kısaca unvanları ülkelere göre değişik adlarla da anılsa, Avrupa'nın soylu takımının, kraliyet ailesinin çocuklarıdır ve de onlar ayarında İngilizce ve Fransızcayla gelmektedir. Üstelik onlardan fazla olarak Arapça ve Farsça ve Rumcayla. Bu noktada ikinci bir belirlenim gündeme gelecektir ister istemez. Aynı düzeyde olmanın yakınlaştırdığı bu durumda, şimdi hangi fazlalıklar ya da nitelikler üste çıkarak bu soylular kesiminden kimlerle bir yakınlığa, bir su sızmaz arkadaşlığa gidilecektir. Kuşkusuz kültür rol alacaktır ilkin bu seçimde; ama kültür bu sınıf için hemen hemen gündelik bir yaşam biçimidir; tiyatrosuyla, müziğiyle, resimleri ve yazılarıyla. Gündelik yaşama sokulmuş bu kültürden nasibini almaması için, kişi eksiksiz bir geri zekâlı, bir kakavan olmalıdır. Böylelerinin de üniversiteye gelmesine bir zorunluluk yoktur. Kısaca kültür yalnız başına bu yakınlık için belirleyici bir öğe değildir; zekâdır bu öğe. Öyle de oluyor; söz konusu soylu takımın en zekileri, en duyarlılarıyla kaynaşıveriyor. Ama zekâ deyince bir an durmalıyız; bir soluk almalıyız; çünkü zekânın yaşa, olanaklara, kültüre ve içinde yaşadığı sosyal içeriğe göre biçimleneceği meydandadır. Zekâ, delikanlılık dediğimiz bir dönemi yaşıyorsa; elinde hem tinsel (manevi) hem maddesel açıdan sınırsız olanaklar varsa, üstelik

ona yüksek bir kültür de eşlik ediyorsa, hangi yolu tutacağı istisnaları dışında hemen hemen bellidir; örneğin ne demektir delikanlılık, gençlik? Bir anlamda duyusal yaşamın etkin olduğu dönemdir; hedoniktir yani; çünkü ter-u tazedir kişinin duyuları; berraktır, bu yüzden hızla etkilenir; aynı zamanda tez, sert, keskindir de; çünkü doygun değildir henüz; bir anlamda açgözlüdür yani. Zaman onu yatıştıracak, aşındıracaktır. Yine, zamanla alınan kültürün olgunlaşması, düşüncelerin yoğunluk kazanmasıyla yatışacak, yırtıcılığı ve keskinliği törpülenecektir. Üçüncü bir antitezi de vardır kuşkusuz. Yaşamın zorlukları, olanaksızlıkları onun alanını ister istemez daraltır; ama adını andığım bu sınıfın gençliği için böyle bir şey söz konusu değildir. Tam tersine sahip oldukları her türden olanak, duyumsal yaşamaya yeni ve güçlü bir çağrı niteliğindedir.

Şimdi bu gibi engellerden arık olan Oxfrodlu soylu takımından bir avuç seçkin genci ne dizginliyebilirdi? Hemen hemen hiçbir şey. Meğer ki dahi olmayasın; doğaca belli bir göreve kesinkes atanmış olmayasın. Terbiye mi? Ahlaksal yasalar mı? Aile terbiyesi, ahlakı örneğin. Kuşkusuz ahlak kurallarını, seçkin bir terbiyeyi en ince ayrıntılarına kadar biliyorlardı ve üstelik bu, sadece bir bilinç değil, kaçınılmaz yaşam biçimleriydi de onların, ama konumları tıpkı sahip oldukları kültür gibi, bu terbiye ve ahlakı da etkisi altına alacak ve onu yönlendirecekti. Bir başka deyişle, ona kendine göre bir yorum getirecekti yine de. Konumları derken, şuna değinmek istiyorum: Büyükleri tarihsel bir sınıf olarak asalaktı. Bunun en yakın tanığı da onlardı. Kaldi ki bu sınıf asalaklıklarını yaptıkları kendi toplumlarını, şimdilerde, yani özellikle son yüzyıldır kendileri gibi ve kendileriyle beraber dünyanın asalağı yapmak peşindeydiler. Başka bir deyişle başlarında oldukları kendi toplumlarını, bütün dünyayı sömürecek en çağdaş bir sindirim aygıtı yapmaya çaba etmekteydiler. Şimdi böyle bir çabanın ve oluşmanın içinde doğup büyümüş kendi gençlerini; üstelik okumuş en cin fikirlilerini hangi terbiye ve ahlak bilinciyle ikna edebilir, ahlak dediğimiz evrensel disiplin içine alabilirsin? İnsanın diri ve ölü bir nesne niteliğinde maliyetini, kârını, zararını hesaplıyarak adım atan bir sistemde, zeki bir dimağ, terbiye ve ahlak denilen şeyin, içeriksiz sadece süslü bir

kabuk; ruhsal yoksulluğu örtecek bilinçle dikilmiş ve yakıştırılmış bir giysi olduğunu anlamaz, bilmez mi? Yani bunun, özü gözden uzak tutan dekor niteliğini, kendi sınıfları dışında bir yanıltmaca olduğunu. Terbiye gereklidir ve zorunludur; özellikle bu sınıf için, çünkü o olmazsa ortalıkta sülükler, sırtlanlar, domuzlar, timsahlar görünür olur ki bu çok fenadır. En başta misk gibi mis kokan o zarif mis'lerin içleri bulanır sonra; yelpazelerini ne kadar çarpsalar, o tecimsel kan kokusunu kovamazlar. Terbiye gibi ahlak da gerekli ve zorunludur, ama onun evrensel hâkimiyetini yalnız kendi sınıfları için tekelleştirerek; buna karşı evrensel yükümlülüğünü öteki sınıflara yükleyerek. İşin yoksa sen artık bütün ömrünce bu ayıptır, bu hırsızlıktır, bu gasptır diye bir takım kavramlarla didişir dururken, eloğlu koca koca ülkeleri yutar; dağlar kadar emeğe ve ürüne el koyar ve yine de senden çok daha kibar, nazik ve ahlaklı sayılır. Aldıkları kültürü de bu aynı konumlarıyla bağlantılı olarak yorumluyacakları belliydi. Tıpkı ahlak gibi onu da evrensel anlamıyla değil, özel ve bireysel bir bakış açısından değerlendirmeleri kaçınılmazdı. Yani onu duyumsal yaşamlarına bir derinlik, yoğunluk, ayrıntılık katacak, onu bileyleyip keskinleştirecek bir araç işlevinde algılıyorlardı; en zarifine, en seçkinine olduğu kadar, en kabasına, en ilkeline ve en dokunulmazı, en zorlusuna götürecek bir araç. Zekâ zaten kendi başına bir ayrıcalıktır. Kültür de zekâ gibi bir ayrıcalık değil midir? İkisi beraber en umulmadık yerde kendilerine yer açabilir; bir serüven, bir heyecan, bir zevk, bir doyum sağlayabilir. İster bu bir saray balosu, şöleni, eğlentisi olsun isterse metropolislerin kenar mahallelerindeki kuşkulu sokaklar, karanlık batakhaneler. Ya da bir İskoçya şatosu ya da bir çoban kulübesi, hiç farketmez.

271

İzmir'de, Konak meydanında babamla ağır ağır volta vuruyoruz. Güzelyalı'dan buraya kadar yayan geldik, beş parasızız çünkü. Babam her zamanki gibi, en bunalımlı bir durumu basite ve gülünce indirgemek alışkanlığıyla, "Dur bakalım" diyor "çıkmadık canda ümit vardır." Ben o kanıda değilim. Koca alanda soğuktan karıncalar gibi kaçışan insanlar

arasında bir tanıdığa rastlayacağız da, o tanıdık hem paralı hem cömert olacak da, üstelik ondan borç para isteyecek cesareti kendimizde bulacağız da... Nerede bu bolluk? Böyle üç-dört iyi niteliği üzerinde toplayabilen bir şansımız olsaydı zaten buralara kadar yayan gelmemizi istemezdi bu şans. Posta dağıtıcısını kapımıza gönderir, Ankara ve İstanbul'dan babamın aylardır beklediği çeviri ve öykü paralarının geldiğini bildirtirdi, ama babam o gün, atasözlerinde bir keramet olduğuna pek inanmış görünüyordu. Bu yüzden de Konak Meydanı'nın dört yanına bakışlarıyla gizli bir ağı, arkamızdan, önümüzden, sağımızdan, solumuzdan döşemeye çalışıp durmaktaydı. Ne yazık ki bütün çabalarına karşın hiçbir balık saplanmadı ağımıza. Yine de vazgeçmedi ama ağın ucunu çarşı içine doğru uzatmaya karar verdi. Çarşı alışveriş edenlerle tıka basa dolu, belki her zamanki kalabalığı da bana nedense öyle geliyor o gün. Sanki bütün İzmir çarşıya dökülmüş; durmadan bir şeyler alınıp veriliyor: dolu dolu fileler, küfeler, çeşit çeşit paketler, torbalar. Hava rüzgârlı. Babam, Mordoğan denizci diliyle 'mayıstro esiyor' diyor. Şiirsel bir sözcük gibi mayıstro diyor ama kemiklerimize işliyor soğuğu bu mayıstronun. Yukarı doğru yürüyoruz. Arkamızdan, "Cevat Bey, Cevat Bey" diye çağrıldığımızı duyuyoruz ansızın; duyar duymaz da öyle hızlı dönüyoruz ki, bu dönüşümüzle rekorlar kitabına kesin girebiliriz. Bize seslenen, üstelik şimdi kalabalığı yara yara yanımıza gelmeye çalışan, tıknazca bir delikanlı. Tanıyorum onu: Mordoğan'ın sayılı zenginlerinden Çakarlanmışların oğlu Zeynel. İngiltere'ye, Cambridge Üniversite'sine okumaya gittiğini duymuştum. Nitekim yaz tatili için yurda yeni dönmüş, Mordoğan'a gitmeden önce bir geceliğine İzmir'de, Ragıp Paşa, yani bizim biraz önce önünden geçtiğimiz otelde kalıyormuş. Otelin altı iki kısım; biri büyük bir kahve, öteki camları parıl parıl lüks bir lokanta. Orada yemek yemekteymiş ki bizim geçtiğimizi görmüş camlardan. "Buyrun" diyor bize, "beraber yemek yiyelim, hem de konuşalım". Babama sevgiyle, saygıyla, heyecanla bakıyor. Babam Mordoğan'dayken bu okumuş gençlerin gizli önderi, kafalarında en yüce yere koydukları bir kişiydi. Bir de şimdi onun gibi İngiltere'yi görmüş, onun okuduğu yerlerde okuyan biri olarak Zeynel'in duyduğu yakınlık daha da katmerleşmiş du-

rumda; hem yurda yeni dönmenin, hem de memleketlisi en sevdiği bir insanı ansızın görmenin kıvancı, coşkusu içinde. Kırılacak bir eşyaymış gibi, büyük bir özenle babamın sağında solunda döneniyor, ille de lokantaya davet ediyor bizi. Babam da katılıyor onun heyecan ve kıvancına; ama bu görünüşün bir milimetre kadar altında canı sıkılmış ikinci yüzünü de seziyorum, çünkü beklediğimiz, umarak ta Güzelyalı'dan yaya yapıldak yollara düştüğümüz balık değil bu. Neşe içinde, coşku içinde babamın oğlu niteliğinde genç bir çocuk. Şimdi ondaki ve ondan yayılan bu coşkunluk dalgaları içinde, yüzünü ansızın nasıl esrarengizleştirip gizli büyük bir sır verircesine nasıl borç para isteyebilirsin? Dünyanın en büyük aktörü olsan, bu dönüşümü yapamazsın. Güle oynaya da borç istenemez ya. Bunu yapamayacağını kesinkes bilerek ve borç arama işini erteleyerek, boş boş geçecek bir zamana acınmaz mısın? Ama yine de bir milimetre kadar derindeki ikinci yüzünü belli etmemeye çalışıyor babam. Yemek yedik, önemli bir işimiz var diye ne denli atlatmaya uğraşıyorsa da, "Hadi bre gidelim" diyor. Zeynel, gerçekten yemeğini yarım bırakarak, arkamızdan fırlamış. Masasına oturuyoruz. Babam yemek ve içki davetini geri çeviriyor; okkalı sade bir kahve istiyor sadece; bana gelince, bana sormadan döner ısmarlatıyor: "Hadi Zeynel abine eşlik et" diyerek. "Baba" diye itiraz edeceğim ama bırakmıyor sözü bana; oysa gerçekten bir şey yemeğe ne iştahım ne isteğim var. Gençken üst üste iki üç öğün yemek yermiş de vız gelirmiş, ama şimdi ihtiyarlamış; hepsi atmasyon doğal ki... Başlıyorlar konuşmaya; konudan konuya atlayarak ve dilden dile. Kimi kez İngilizce, kimi kez Giritlice (Zeynel de Giritli çocuğu) arada sırada Türkçe. Babamın yüzüne bakıyorum; ikinci yüzü konuştukça derinlere kayıyor ve giderek görünmez oluyor. O, böyledir işte. Yani aslında yalnız kalmayı, düşünmeyi, hayal kurmayı ve yazı yazmayı konuşmaktan, her şeyden, dostlarla beraber olmaktan bile çok, daha çok sever. Bıraksan sonsuza dek böyle yalnız kalmaya kanamaz sanırsın; ne kimseyi ne de bir şeyi aranır, ama konuşma fırsatı çıkarsa karşısına ya da konuşma zorunluluğu, tüm varlığıyla dalar içine; hiçbir gereksinim, gereklilik durduramaz, engel olamaz ona. Bu kez de sonsuza dek konuşacak sanırsın. Bizim döner çoktan geldi, ama ben

haritasını çıkartıyorum sadece: bir yanı kızarmış bir yanı pembemsi et yongaları; donmuş, donmakta olan iç yağlar. Gerçekten yemek gelmiyor içimden. Oysa sabah ve öğle enti püften bir şeyler atıştırıp yollara düşmüştük. Babam boyuna cıgara içiyor, konuşuyor, konuşuyor, konuşuyorlar. Lokanta tertemiz, kibar, sessiz. Döşemede kırmızı, lekesiz, yumuşacık halılar. Duvarlarda büyük büyük bir sürü ayna asılı. İçlerinde itişe kakışa insanlar, iki büklüm hamallar, çamur içinde arabalar gezip duruyor. Aynalarsa sakin, sessiz, sanki nazik bir ayıplamayla tepeden seyrediyor bu karma karışık dünyayı. Garsonlar, yumuşak kırmızı halılarda rugan ya da parlak cilalı ayakkabılarıyla hayal gibi gidip gelerek servis yapmaktalar. Ayaklarımı sandalyenin altına saklamaya uğraşıyorum. Uymuyorlar çünkü onlar buraya; boyasız, şurası burası berelenmiş, topukları çarpılmış, üstelik çamurlu. Sımsıcak içerisi, kemiklerimin ısındığını hissediyorum. Tatlı bir rehavet sarıyor insanı. Hafif neşeli sesler geliyor çok geniş aralıklarla dizilmiş masalardan. Derken bir müzik de başlamasın mı sana. Neden bilmiyorum, gözyaşlarımı tutamıyorum artık, başlıyorum sessiz sessiz ağlamaya; neden, niçin? Kırmızı yumuşak halılar mı, tertemiz, parlak, o büyük aynalar, masalar, cilalı sandalyeler; şu sakin, sessiz ortam mı ya da şu sıcaklık, rehavet, belki de müzik sadece? Neyin baskısı altında ruhum? Evet, biliyorum, ama engelleyemiyorum kendimi; sanki gözlerimin içinde iki sıska, titrek musluk, görünmez bir el tarafından inadına açık tutuluyor zorla. Habire yaşlar akıyor yanaklarımdan. Dönerimi yemeye başlıyorum acele acele; bir yanı kızarmış ya da yanmış, bir yanı tiksinç bir pembelikte buz gibi et parçalarını, çünkü elimden yapacak başka bir şey gelmiyor. Ansızın konuşma kesiliyor yanımda. Sonra babamın ağır sesini duyuyorum, "Evet, ne diyordum?" diyen; ama sözcükleri hızlı, akıcı değil şimdi, sanki araya araya bulup söylüyor onları. Allah kahretsin bütün didişme, uğraş, bunca kanşıklık, şu bir tabak, iki tabak, üç, beş, on tabak yemek için midir? İçim bulanıyor, bunun bile kime karşı, neye karşı olduğunu bilemiyorum.

Yine yan yana Güzelyalı yolları üzerindeyiz. Biri kısa diğeri uzun iki sessiz gölge, bir önümüze geçiyor yavaş yavaş bir arkamıza. Onları seyrede seyrede yürüyoruz ve susuyoruz. Artık gecedir. Ansızın "Neden

ağladın?" diyor, bir karanlığa daldığımız zaman. Omuz silkiyorum, "Bilmiyorum" diyorum. Gerçekten de bilmiyorum ve şimdi utanç içindeyim. Yürüyoruz epeyce. "Müzik de fena başlamıştı" diyor. "Evet" diyorum başımı eğerek. Aylardır bu tını bir melodi duyduğumuz, dinlediğimiz yok. Ceplerini karıştırıyor cıgara içmek için. Kibriti çakınca yüzünü görüyorum. Görür görmez de kafamı çeviriyorum hemen. Babamın gözleri ıslak, hatta yanakları da. Yoksa bana mı öyle geldi, ama bir daha bakmaya korkuyorum yüzüne. İlk kez görüyorum bunu çünkü ve de son kez. Oysa neler neler geçirdik, geçirdi şimdiye kadar ve daha neler geçirecekti; ama neden sadece şimdi yanımızdan yarı boş tramvaylar geçip duruyor. Kimisi durak yeri olmasa da yürürken ya hizamızda ya da biraz önümüzde duruyor. Güzelyalı vatmanları yazar olarak tanıyorlar onu, almak istiyorlar arabalarına; babam eliyle ya da geniş kol hareketleriyle savıyor onları, "Geçiniz efendim, geçiniz" diye sinirli sinirli. Adamlar şaşkın yollarına devam ediyor. Nereden bilsinler bilet alacak paramız olmadığını.

Zeynel'in etkilenmiş, heyecanlı sözlerini duyuyorum derinden. Ve gölgelerimiz bir öne geçip bir arkamızda kalırken. "Cevat Bey" diyor (durup dururken), "Siz her şeyi yapabilirsniz ve her şeyin en birincisini. Mühendis, doktor, kaptan, tüccar; örneğin, siyasetçi olsaydınız en büyük siyasetçi olurdunuz. Vali, milletvekili, bakan; evet, her şeyi ve en birincisini. Size gıpta etmemek mümkün değil." Kendisi yıllar sonra bakan olacaktı. Babamın istediğiyse en başta ve en önde ve sadece özgün olmaktı, özgün yaşamak; özgün bir sanatçı yaşamı. Ben öyle sanıyorum. Yoksa deli demem gerekiyor. Belki, yıllar yıllar önce, babası da onu karşısına alıp bunları söylemiş; üstelik, daha kötüsü, en kötüsü, böyle düşünmeye zorlamıştı bu kabarık saçlı, bu inatçı yüzlü delikanlıyı. Zorbalıkla yolunu değiştirebileceğini sanmıştı; kuşkusuz ona daha yararlı olacağını umit ederek.

277

Ailenin erkek kısmının çoğu emekli askerler, eski yüksek devlet memurlarıydı. Bunlar Trabulusgarp, Balkan, Birinci Cihan savaşları ve çetecilik yıllarında gerek askeri gerek sivil memuriyetlerde önemli görevler üst-

lenmiş, başarılar kazanmış kişilerdi. Ne var ki artık yorgundular ve kazandıkları ün ve adlara karşın, emekli maaşlarından başka ne parasal kaynakları ne girişimleri vardı. Aile, eldeki parasal birikimin hemen hemen yüzde seksen doksanını Selanik'te yaptırdıkları lüks bir otele yatırmış, bunun için taşınır taşınmaz bütün malını satmıştır, ama şimdi bu görkemli otel, daha bitirilmeden Yunanların eline geçmişti. Kuşkusuz para sıkıntısının şimdilik uzağındaydılar, ama gereksinimler giderek artıyordu. Hâlâ geleneksel üst düzey bir yaşantı içindeyseler de, bunu sağlayan eskiden kalma mekân ve eşya varlığıydı, ama bunlar gelir getirmiyordu; tam tersine, eskiyerek ya da bozularak yavaş yavaş sürekli masraf çıkartma sürecine girmiştiler. Ailenin başında yine Şakir Paşa vardı. Gerçi emekliydi ama vaktiyle Osmanlı hiyerarşisinde ağabeyiyle birlikte üst düzey makamlarda bulunması, aldığı emekli maaşını yüksek bir düzeye getirmekteydi. Buna ek olarak atalarından kalma Afyon'daki çiftlik de ekonomik açıdan Şakir Paşa'ya önemli bir yardım sağlıyordu. Gerek bu parasal gücü gerek geleneksel ataerkil konumu, aileyi bir arada tutan çimento işindeydiler, ama şimdilik, çünkü dünya değişiyordu. Dış dünyaya ve orada olup bitenlere belli bir uzaklıktan bakan birçok tanınmış eski Osmanlı ailesi gibi, Şakir paşalar da, alışık oldukları yaşamı tekrarlaya tekrarlaya öğüterek, süze süze incelterek ve incelte incelte zayıflatıp azaltarak sonunda bu yaşam biçimiyle birlikte sessizce elenecek (miş gibi) görünüyordu. Aslına bakılırsa bu sürecin, örnekleri çok olan kaçınılmaz sonucu buydu. Birisinin bunu sezmesi, bu sezgiyle irkilmesi ve bu kısır döngüden hiç değilse kendi yaşamı açısından dışarıya fırlaması gerekir miydi? Bu engellenirse ne yapılabilirdi? Barbarca da olsa, süsleriyle birlikte solmakta olan bu süslü kafesi bir tekmeyle parçalaması zorunlu mu olurdu? Çünkü ortada aynı sonuca koşan bir çift seçenek vardı. Süslü kafes ya olduğu gibi kalacak, yukarıda belirttiğimiz gibi içindekilerle birlikte parça parça dağılıp gidecekti, ya da tekmeyi yiyecek, doğal ki yine yok olacaktı, ama içindekiler özgür kalacaktı. Birincisinde ümitsizlik, belkisizlik, boyun eğiş vardı. İkincisinde ümit, belkililik ve direnme. İkincisinde bu yaşantı biçiminden açıkta kalarak, yani korumasız kalmak, ama yeniden vücut buluş olasılığı. Kim düşü-

nebilir ve belki de deniyebilirdi bu işi? Ailenin o tarihlerde en dirisi, güçlüsü, sezgili ve zekisi, yani yapsa yapsa ailenin en büyük oğlu. Büyük oğula bu ağır görev sanki kader gibi sunulmaktaydı. Kader derken onu kişiye dıştan buyuran bir zorunluluk, bir dış yazı gibi tanımlamıyorum; tam tersine bir iç yazı olarak görüyorum. Bu iç yazı ki büyük oğlun doğuştan getirdiği, doğadan edindiği sezgi, kavrama ve duyma keskinliğiydi. Bu keskinlik, güzel de zarif de olsa, üstelik koruyormuş gibi de gelse, bu yaşama biçiminin ölümcül olduğunu kavramış görünüyor. Ötekilerin tersine onun afyoni büyüsüyle uyuşmuş gitmiş değildir. Yani, yaşıyoruz derken bunun bir uyuşma ve bu uyuşmanın bir tükeniş olduğunu görmektedir. Yeni bir yaşam istiyor kendine, başka bir yerde başka bir çevrede ve en önemlisi başka ilkeler adına ve kendi başına. Çünkü kendi ilkeleri ve kaptanlığına güveniyor. Ne var ki şimdilik sadece kaptanlık ve ilkeleri yeterli değildir onun bu ailevi ve alışılmış ağdan kurtulup gitmesi için. Tekne de yelken de gereklidir, ama ne var ki demin de söylediğim gibi ailenin maddesel varlığından süzülen ekonomik güç, babasının elinde toplanmakta ve oradan dağılmaktadır. Şimdi bu ekonomik güçte onun kişisel hakkı var mıdır yok mudur? Bir anlamda, yasal olmasa da var sayılabilir çünkü bu maddesel varlık bir bakıma babasını da aşarak atalarından gelmektedir babasının eline. İkincisi, bu baba elindeliğinde, şimdilik potansiyel de olsa, bir oğul hakkı yok mudur? Bu potansiyel hakkı on, yirmi yıl sonra değil de şimdi, yani tam gerektiği zamanda isteyemez mi? Bu hak ona verilemez mi? Bir yasal zorunluluk yok verilmesinde; çünkü çoğu ailelerde, miras bırakacak kişi mirasçılarına her ne kadar zorunlu değilse de daha sağken kendi paylarını dağıtıyor, bunun örnekleri var. Oğul babadan böyle bir hakkı istedi mi istemedi mi bilmiyoruz. Belki istedi belki istemedi. Ama gerçek şu ki bu, ya da belki daha başka zorunluluklar yüzünden hapsedilmek isteniyor bu yaşam biçimi içine. Bunun dışına çıkılmasına izin verilmiyor. Bir anlamda artık ailenin üstüne kara bulutlar toplanmaktadır. Bu istek, bu yöneliş elinde olmadan onun doğadan edindiğini söylediğimiz sezgi, kavrayış, duyuş keskinliğinin bir gereği, bir zorunluluğudur. İşte kader dediğimiz de budur. Doğal ki trajedi denilen de bu. Çünkü doğadan edindiğini söylediğimiz bu

keskinliğin yanı sıra elinde bir de bir biley taşı vardır. Bu biley taşı olmasa, belki de bu keskinlik zamanla paslanacak, körelecek, kütleşecektir. Tıpkı çevresindeki birçok kişilerde olduğu gibi. Bu biley taşı, onun kemiklerine işlemiş batı kültürüydü. Şakir Paşa, doğmasıyla birlikte oğlunu batı kültürüne adarken, bir anlamda oğluyla birlikte kendi kaderini de kendi eliyle belirlemiş olduğundan doğal ki habersizdi. İşte trajedi dediğimiz bu acılı oyunun, bir başka acılı yanı da, kurbanın onu kurban edecek aleti, üstelik büyük bir özenle yine kendisinin hazırlamasıdır, ama can alıcı yanlışlığı burada da değildi. Başka bir toprağa, başka bir iklime ektiği tohum, burada filizlendikten ve üstelik kökleşip dal budak saldıktan sonra, onu bir dereceye kadar batılaşmış da olsa, geleneksel Osmanlı ailesine özgü bir yaşam biçimine aktarmak istemesi ve bunda kesin kararlılığıydı. Batının Rönesans'tan beri geleneği olmuş özgür düşünce biçimi ve antik dönemden başlayan düşünce tarihiyle beslenerek gelişmiş bu batı bitkisini, resimleri, notaları, kalemleri, ilkeleri ve ağır İngiliz edebiyatıyla hangi Osmanlı saksısına yerleştirebilir, sığdırabilirsin? Bu bitki ortamsız kaldığı bu saksıda ya bir gül gibi solar gider ya da saksısını patlatır.

281

Ve köşkün hizmetçiler bölümündeki odaların birinde bir resim atelyesi kurup gece gündüz resim yapmağa uğraşır ve yine bu bölümün daha önce sözünü ettiğimiz servis koridorunu, köşkün akustiği en iyi yeri olarak saptayıp, burada bağıra çağıra opera parçalarını söylerken, yelek cebinden çıkardığın Osmanlı altınını göstererek, gerçek sadece budur diyeceksin de onu ikna edeceksin ve diyeceksin ki bırak bu saçmalıkları. Ve bildiğin doğruların en doğru olduklarında direneceksin, tıpkı senin gibi kendi doğrularının doğruluğuna inanana karşı. Ve denemek için bu doğruları ve gitmek için izin istediğinde. Tehdit edeceksin ve aşağılayacaksın onu, hatırda olan olmayan eski yaptıklarıyla koyacaksın alaya Osmanlılığın babalığını, maddesel, tinsel, ölüm ve dirim hakkına sahip ataerkilliğiyle ailenin tiranı olarak. Özetlenirse babanın tutumu bir tür ölüm fermanı gibiydi oğulun ruhu için. Kişiyi bunalıma sürükleyen, onu tehlikeli bir yatağa

taşıyan, bütün benzerlerinde olduğu gibi olayın salt kendi gerçeği değil bu gerçeği yorumlayış tarzı değil midir? Aldatılmışsın, haksızlığa uğramışsın; örneğin kolun burkularak sana ait olanlar zorla alınmış, bu durumda bile seni yönlendiren olayın kendisi değil, onu yorumlayış tarzındır. En umursazdan en tehlikeli olanına kadar derece derece maddelenmiş bir tutum listesi vardır karşında. Sen, olayı yorumlamana göre bu listedeki herhangi bir maddeyi benimsersin. Tıpkı seni haksızlığa uğratan, sana ihanet eden ve sana ait olanı zorla alanın yaptığı gibi. Öfke, heyecan bile bu zihinsel işlemden sonra gelir, çünkü duygusal tepki anlıktır, geçicidir, unutkandır. Ne yaparsa o anda yapar; oysa bir fikir bir kez oluşmasın zihninde, ateşli soluğuyla hem kendini hem duygusal dünyanı besler durur seni kül edene kadar. Cahili tehlikeli kılan, hemen cürme iten, bu durumdur çünkü yorum yeteneği kısırdır, yoksuldur, bir iki yalın fikirdir. Bu yüzden de tutum listesinde bir iki maddeliktir sadece; ya budur ya da hiçtir. Bu dediğimiz de şiddettir. Ne var ki aynı mekanizma entellektüeli koruduğu kadar kimi kez cahilden de daha tehlikeli kılar. Onu bu noktaya getiren, cahile özgü yorum ilkelliği ve kıtlığı değil, tam tersine yorum zenginliği ve keskinliğidir, çünkü cahile hiçbir yorum sunmayan ŞEYLER, ona çok şeyler söyler; bütün varlığını kapsayan, benliğini alt üst eden fikirler; acı, vazgeçilmez hayaller. Ve fikirlerle düşünen kişi için; fikirlerle düşünmeye alışık olan kişi için artık bu bir kader sorunu, geri dönülmez bir yoldur. Kültür, verdiği bu hem birbiriyle çelişik hem değişik işaretlerle kişiye şeytansı bir pekyürekli-lik, doyumsuz bir merak ve iştah ve ne olursa olsun ele geçirme ve tadtma tutkusu verdiği gibi, en önemlisi bunlar için bir haklılık ve özür de sunar. Çünkü ona yaşadığı yaşamın doğruluğu ve haklılığı konusunda da fikirler sunar, dizeler söyler, öğretiler öğretir. Özlemleri ve hıçkırıklarıyla çocukluğun ve doludizgin gençlik bir boşunalıktır sana artık. Ve boyalar, fırçalar ve kalem kâğıtlarınla göznurların süprüntü niteliğinde atılmış gitmekte bir çamurlu suda, ama niçin? Hangi ilkeler hangi doğrular adına? Oysa sen bunları, yazılı yazısız nice fikirler, telkinler ve etkilerin kol gezdiği bulanık bir dünyadan düşe kalka elde ettin ve korudun, ama soran yoktur şimdi onları nasıl ayıklayıp bulduğunu ve nelerden arındırarak özsuyunla ve

ayıklayarak çerden çöpten göznurlarınla ve sürte sürte kalbinde parlatarak nice uykusuz gecelerinde bir aydınlığın kanat çırptığı.

On bir-on iki yaşındadır ve Arnavutköy Amerikan Koleji'ne yatılı verilmiştir. Acı içindedir yüreği. Annesi, babası ve kardeşlerinin sesleriyle (yansıyan) köşk; çiçeklerinin kokuları, ağaçlarının uğultularıyla bahçe, eskiden onu ne denli mutlu etmişse, şimdi anılarıyla o denli mutsuz etmektedir. Kalbinden taşan duygularını bir yere dökmek istemektedir. Ama nereye? Derslere mi? Hafif kalmaktadır dersler; üstelik sıkıntı vermektedir. Bir an önce gereğini yapıp başından savmak telaşındadır onları. Arkadaşlarla oyunlar mı? Örneğin koşuşmak, birbirinden saklanmak falan. Kibirlidir bu oyunlar için. Yaka paça haller, kan ter içinde kalmalar, bağırıp çağırmalar bir düşküdür, bedeni ve zihni için. İşte bu günlerde kolejin kitaplığını keşfediyor. Yetmiş bin kitap vardır raflarda. Bir dalıyor, bir dadanıyor ki onlara, bir süre geçince gözlerinin bozulmasını, vücudunun zayıflayıp solmasını engellemek için okul yönetimi yasak ediyor kitaplığa girmesini. Arkadaşlarına aldırıyor bu sefer, köşe bucakta okumaya dalıyor yine. Yakalanıyor; yine tekrarlıyor, yine yakalanıyor. Kitaplarla suçüstü tutulması için yönetimin gizli hafiyeleri vardır sanki. Bakıyor ki böyle yürümeyecek, bir elektrik feneri alıyor o zaman. Geceleri yatağında battaniyesinin altına girip, elektrik feneriyle sanki bir hırsız gibi ozanlarını, düşünürlerini, yazarlarını aranıyor kitaplarda. Bu durumlar çok sonraki yargılanmasında, savunma avukatları tarafından mahkemeye tanıklarıyla sunulmuştur. Koleji bitirince İngiltere'ye Oxford Üniversitesi'ne gönderiliyor. Bu sözcüğün altını çizmek gerekli, hem de en kalın bir çizgiyle: çünkü gönderilmek, götürülmek, okutulmak ve benzeri edilgen eylemsiler, daha doğrusu ruhun edilgen kılındığı eylemler, doğasının en büyük düşmanı. Bütün yaşamı bunu kanıtlıyor. İfrit kesildiği nokta da bu. Nedir ki bu düşmanlığın da bir gelişme süreci var. Bir ilk dönemde bu düşmanlık onu ezen, belki de sonsuz ve sessiz acılarla kıvrandıran bir nitelikte.

Bir gün bana, "Keşke Şükrü paşanın değil bir köylünün oğlu olarak dünyaya gelseydim" demişti, "Daha mutlu olurdum", büyük bir içtenlikle, suskun bir karamsarlık, ama özellikle sarsılmaz bir inançla. Yüzüne

bakmıştım, uzak bir yerleri seyrediyor gibiydi. Belki de kuş uçmaz kervan geçmez bir dağ köyünde, sert, yırtıcı, yoksul bir köy yaşamında, bir köylünün cins bir evladı olarak kendini düşlemekteydi. Doğduktan kısa bir süre sonra, bir İngiliz matmazeline teslim edilmişti. Sert, katıksız bir İngiliz kadınıydı bu ve onun ölçüleri ile kurallarına bırakılmıştı, yani tam bir İngiliz yüksek tabaka yaşam biçimine göre eğitilmek üzere. Belki de daha sonraki karanlık başkaldırılarının beslendiği ilk kaynaklar, nedenini bilinçle bilmeksizin çektiği ve katlandığı, bu yapay yaşamın acılarıydı. Annesi çok yakınındaydı, ama o ölçüde de uzağında; altın kafeste bir kuş; talihsiz bir talihi yaşamak zorunda bir çaresiz esir sanki. Annesini hep böyle görmüştü bütün bir yaşam boyunca. Kimi kez yaklaşmasına izin veriliyordu. Kuşkusuz Miss Mistina'ca düzenlenmiş aralıklarla ve konumlarda: üst baş düzenli (her zaman öyle, ama şimdi daha özenli); saçları taranmış ve nasıl davranacağı önceden belirlenmiş olarak. Annesine gelişigüzel koşamamanın, kucağına içinden geldiği gibi atılamamanın ruhsal ezikliğini ve doyumsuzluğunu her halde duymuş olmalıydı bu buluşmalar sırasında. Bir tiyatro sahnesine çıkışı andıran bu salon görüşmelerini, yirmi-yirmi beş yıl sonra, Mordoğan'dan Büyükada'ya babaanneme yaz tatilleri için gönderilişlerimde ben de başım dönerek yaşamıştım. Ama bir başka bakımdan babaannemle birlikte halalarım, enişte lerimin ve başka büyüklerin bulunduğu salonun kapısında, sınav kapısındaymış gibi nasıl heyecanlı ve sıkıntılı anlar yaşadığım bugün bile aklımdadır. İçerdeki selam sırasını ve yeni öğrendiğim "bonjur, bonsoire, bonuit, altelemor" gibi Fransızca sözcükleri unutmamak, yerlerini şaşırmamak için zihnimi nasıl zorladığımı da. Kuzenlerim ve kuzinlerim madmazelleriyle içerdeki işlerini şıpınişi ve neşeyle bitirip çıkarlarken, ben hâlâ kapıda ayak değiştirerek dokuz doğururdum. Doğal ki kuzenlerim gibi babam da böyle durumlarda benim çektiğim sıkıntıları çekmiyordu, çünkü doğal bir şeydi onlara bu törensel görüşmeler; ama benim için yapayın yapayıydı. Daha bir hafta on gün önce harımlarda yalın ayak, başıkabak koşuşturan, rıhtımlarda üst baş sırılsıklam kayık yüzdürüp balık tutmaya çalışan başıboş bir çocuktum. Babama olduğu gibi duygusal bir yanı yoktu bu işin benim için. Sadece bir onur soru-

nuydu; bir yanlışlık yaparak gülünç duruma düşmemek, rezil rüsva olmamak kaygusuydu beni tedirgin eden. Örneğin, büyüklerin eli öpüldüğünde, o eli alnıma götürmeye alışıktım. Oysa köşkte bunu sadece uşaklar ve köyden yeni gelmiş bahçevan ve aşçı yamakları yapıyordu. Dangalak sayılmamak için el öperken birinci derecede dikkat etmem gereken bir biçimdi bu. Ne var ki çok seyrek de olsa yine kaçırdığım oluyordu kimi kez; elini öptüğüm kişi benden bunu beklemediği için, o anda ardımızda küçük bir karışıklık ya da çekişme çıkıyor, aklım başıma geldiğinde başımdan kaynar sular dökülmüş gibi oluyordum. Çünkü bellediğim, uyguladığım ve alıştığım yaşam biçiminden başka olan, bir oyun sahnesine çıkış haliydi buradaki yaşantı benim için. Hem de çok dikkatli seyirciler karşısına; üstelik rolümü alelacele ezberlemiş olarak. Şimdilerde düşünüyorum da kendimi bu kadar sıkıntılara sokmuş olmam anlamsız geliyor bana. Onların, duygulanma ilişkin bir tür abartmalar, yorumlar olduğunu anlıyorum ama 'yaşamın gerçeği' diyerek bizi çoğunlukla yöneten, yaşamın bizzat gerçeğinden çok bu yorumlarımız değil mi? Çünkü kimlerdi el öpüp bonjur ya da bonsoire diyeceğim kişiler? Beni canı gönülden seven, bu sevgi sonucu para göndererek beni Mordoğan'dan Büyükada'ya getirtip, burada öteki kardeş çocuklarıyla beraber daha rahat, daha kıvançlı bir tatil geçirtmeye çaba eden ve her zaman hafif bir lavanta çiçeği kokan babaannem, amcam, halalarım ve eniştelerimdi. Ama ben bütün bunları bildiğim halde, bir düzen korkusu yüzünden bu yakınlığı, hem benim onlara hem onların bana karşı sevgilerimizi duymaz, düşünmez bir hale geliyordum. Bundan ötürü de bu gerçekleri bir yana atarak bir ip cambazı gibi bütün ruhumu sadece bir hata yapmama, bir açık vermeme noktası üzerine topluyordum. Bu gün bana çocuksu gelen bu durum, iyice düşünülürse, bütün yaşamımızı kaplıyor aslında. Bu saymaca değerler bazında ve herkes kendi inandığı ve alıştığı şeyi temel ve asıl gerçek sayarak kalbimizdeki sıcaklığı, kalplerdeki sıcaklığı ve yakınlıkları duyamadan, göremeden yaşamıyor muyuz? Bizi doğal insanlığımızdan çıkartıp birbirine yabancı kuklalar haline getiren; yaşamın gerçeği saydığımız kendimize özgü bu tür yorumlarımız değil mi?

289

Evet, annesinin yakınındaydı; elleri ellerinde, sıcak soluğu yüzündeydi, ama altından da olsa, yine de aşılmaz bir kafesin ardındaydı annesi. Mutluydu kuşkusuz, ama kendi dilekleri doğrultusunda değil, başkalarınca belirlenmiş mat bir mutluluktu bu; çaresizce mahkûm edilmiş, kaçınamıyacağı bir mutluluk. Aslına bakılırsa bu babamın bir yorumuydu; kendi yaşamından annesine yansıttığı bir yorum; daha sonra da kültürlü bir zihnin yarattığı... Çünkü Girit'te mütevazı bir gemici ailesinin sarışın, pembe beyaz kızı olarak bir dikiş nakış okulunda öğrenciyken, dedemin ablası Sara İsmet hanımefendi tarafından görülüp beğenilerek ansızın bir paşa karısı ve Girit genel valisinin, daha sonra da bir sadrazamın yengesi oluveren babaannem kendi yaşamını böyle mi algılamaktaydı? Kuşkusuz hayır. Konaklara debdebe, şaşa ve türlü etkinliklere, uşaklara, haremağalarına, buyruğuna verilmiş kişisel genç kız hizmetkârlara ansızın sahip oluvermiş mütevazı bir gemicinin kızından böylesine entellektüel ince analiz ya da tutkulu bir duygusallık beklenemez. Doğal ki babam gibi algılamıyordu kendi yaşamını, ama yine de genel bir düşünceye, genel bir mantığa göreydi bu algılama biçimi. Nedir ki bu genel düşünce ve mantığın yanı sıra, insanda, insanın insan olmasına özgü özel bir düşünce ve duyarlığın da var olduğunu yadsıyamayız. İnsana özgü bu özelliğin babaannem gibi yarı okumuş yarı cahil, toy bir kızı yaşamının mutluluğu, mutsuzluğu üzerinde ne derecede düşündürebilir, etkiliyebilirdi? Bununla beraber on üç yaşı içindeyken kırkını geçmiş, saçı sakalına ak düşmüş bir erkeğin koynuna sokulduğunda, alıştığı bir yaşam biçimi ve dünyadan apayrı bir dünyada dedesi yaşında bir adam tarafından ellenip mıncıklanarak ona art arda çocuklar doğururken, çevresindeki bütün debdebe ve tantanaya karşın, yaşamının böyle olmaması gerektiğini nedenini bilmeksizin bir ince sızı, soğuk bir esinti, bir ürperme, üşüme biçiminde doğal ki duymuş olabilir. Çünkü eninde sonunda söz konusu olan bir insandır; bir zihni, bir ruhu ve belleği, yani bir düşünme, bir duyma, dileme ve anma yetisiyle donanmış bir yaratık. On iki-on üç arası evlenmiş, on üç yaşı içindeyken gebeymiş babama. Sokaktan ramazan davulu geçiyor. Babaannem henüz çocukluktan çıkmamış

küçük ellerini gebe karnına vurarak, 'ramazan geldi hoş geldi' diye diye davulcuya eşlik ediyor, sırmalar içindeki ipek yatağında. Evet, bu da var, ama babamın kendine özgü duyarlılığı ve sezgisiyle yakaladığı böyle noktalar babaannem için hangi ağırlıktadır? Oysa babam onu içinde katlaya katlaya bütün öteki şeyleri sahneden silip süpürerek sadece onu bir açlık olarak tatması yine kendine ve kültürüne özgü, ama bunlar sonraki anlayışlar, en başta kendi yaşantısının bir ürünü bütün bu algılama. Başka bir deyişle konağın günlük doğal yaşantısı içinde, ama ondan soyutlanarak İngiliz yaşantısının soğuk, disiplinli ve bu durumda yapay yaşama biçimine atılmış olmasının verdiği acıyı, annesinin yaşantısına da yansıtıyor, özdeşleştiriyor annesiyle kendi yaşamını. Birbirine benzemez nedenlerle de olsa ikisi de aynı yazgıyı, aynı acıyı paylaşıyor sanki. Biri bir yanda, öteki öte yanda özlem çekiyor. Bütün sorumlusu kim? Babası. Yok, hayır bu denli kolay çözülecek basitlikte değil sorun, çünkü babasını hemen ve net bir düşman olarak görecek kadar kakavan değil ruhu da zihni de. Freudizm mi yapmak istiyorum? Hayır, çünkü bilinen bir olgu bu. Bu konuda Freudizmi özgür bırakıyorum. Etkin olmuştur ya da olmamıştır, açık bırakıyorum bu kapıyı. Ama ben aslında ve özellikle yaşamın, kişiyi elinde olmadan istemediği yorum ve sonuçlara sürüklemesi üzerinde duruyorum.

Şimdi, 1800-1900 arası gibi belli bir tarihte, Osmanlı toplumunun belli kesimlerinde ortaya çıkan belli bir yaşama biçimini yaşamak zorundaki insanın yazgısına değinmek istiyorum. Kuşkusuz her zaman bir seçim vardır, ama insanın seçimine bırakılmış olan öğeler, olasılıklar, yukarıda söylediğim gibi belli bir tarih belli bir toplumsal konum tarafından seçilmiş olarak insanın önüne sunulmuş değil midir? Örneğin uçağın keşfedilmediği bir tarihte yolcunun önüne serilmiş olasılıklar gibi. Yayan mı, atla mı, eşekle, trenle, gemiyle mi? Ama uçarak değil, çünkü uçak yoktur henüz. Şakir Paşa duyarlı bir kişiydi; iyi ve gayretli denilen türden bir insan. Özetle ağabeyiyle beraber birinciliklerle bitiriyorlar okullarını; Kuleli'yi, Harbiye'yi, kurmay subaylığı. Bıraktıkları yazılara ve ansiklopedilerdeki bilgilere göre Farsça, Arapça, Fransızca ve İtalyanca biliyorlar. Kırk yaşına gelmeden ağabeyi Girit genel vali vekili ve genel komutanı, daha sonra mareşal

ve sadrazamdır. Kendisi ferik ve çeşitli ülkelerde büyük elçidir. Oysa genç yaşta ölen bir albayın çocuk yaşta öksüz kalmış Afyon doğumlu yetimleridir. Ataları Horasan'dan, ilk önce Antalya'ya daha sonra Afyon'a gelip yerleşmiş bir Türkmen aşiretinden. Burada göçerlikten yerleşik düzene geçiyorlar ve orada Kabaağaç köyünün kurucuları oluyorlar. Sülalemizin soyadı buradan geliyor. Çok zor tarıma geçmişler. Bundan, dilden dile aktarılan şöyle bir söylence çıkmış ortaya: Dokuz öküz çatlatmışlar yabanıl toprağı tarıma dönüştürmek için. Bir anlamda bu öykü, ailenin kafasına koyduğunu, dokuz öküzün bile dayanamayacağı bir inatla sürdürme inatçılığını açıklıyor. Dağ başında bir toprak parçası ve küçük yaşlarında kaldıkları ana babasızlıklarıyla, üç kardeş (bir de kendilerinden epeyce büyük bir ablaları var), oğlanlar Kuleli'ye girinceye kadar çetin bir yaşamı paylaşıyorlar. O kadar ki okula giden erkek kardeşlerinin sadece bir çift çorapları olduğu için, ablaları akşam yıkadığı bu ıslak çorapları baldırlarına sarıp yatarmış sabaha kadar kurumalarını sağlamak için, ama sonuçta Osmanlı düzeninin tepe noktalarına çıkmışlar; üstelik bir pisliğe bulaşmadan. Günümüzdeki çeşitli yayın, kitap, inceleme ve ansiklopedilerde eski Osmanlı paşalarının akla karası ortaya çıkartılmıştır. Karalar, aklara oranla o kadar büyük bir çoğunluktadır ki böyle büyük bir ahlaksızlık, hainlik, zalimlik, cehalet ve ahmaklık ortamında iki kardeşin de kendilerini sakınabilmiş olmaları ilginçtir. Babam her zaman bu durumdan onur duymuştur. Bir gün bana "Okuyor musun yazılanları?" (Osmanlı paşalarıyla ilgili) demişti, "Bizimkiler kılıç gibi çıkmışlar bu bataklıktan".

BÜYÜKADA

Dedem 1908 ihtilalinden ve İttihat Terakki'nin tümüyle yönetimi ele geçirmesinden sonra, resmi görevi ve bu arada kişisel zevk için yaptığı Galatasaray Lisesi tarih öğretmenliğinden kendi isteğiyle çekilip Büyükada'ya yerleşiyor. Büyükada deyince kişinin aklına şimdi lüks bir sayfiye ve eğlence yeri gelir doğal olarak. Oysa Büyükada o tarihte İstanbul'un 21 mil uzağında yoksul bir Rum balıkçı köyüdür. Ve çamlar içindeki büyük duvarlı manastırlarıyla Rum keşişlerinin inziva ve çile yeridir. Bunların dışın-

da başka bir özelliğe sahip olmadığı gibi vapur seferi, elektriği, su şebekesi, doktoru, eczanesi, yolu falan da yoktur. Dedem, Büyükada'yı nasıl seçti, nasıl beğendi anlaşılır şey değil. Birisinin de teşvik ettiği söylenemez, çünkü Büyükada'ya yerleşen ilk Türk ailesi, bizimkiler. Bir Osmanlı paşası, Avrupa'da uzun yıllar büyükelçilik yapmış bir kişi, bir sadrazamın yaveri ve biricik kardeşi; o zamanki gelenek, moda, zevk ya da gösterişe uyarak ya da kapılarak, Boğaz içinde bir yalı edinebilir ve Boğaz'ın sağlı sollu paşalar dünyasında paşa paşa yaşayabilirdi. Ama hayır, fakir bir balıkçı ve keşiş köyünü yeğliyor, bir anlamda babamın 1925'te sürgün gittiği Mordoğan kadar yoksul, neredeyse uygarlıktan da o kadar uzak bir yerleşim yerini. Hem de babam gibi elinde olmaksızın sürgün zorunluluğuyla değil, kendi seçimi ve iradesiyle. Bir anlamda bir inzivaya çekilme bu. Padişahlık döneminde gözden düşenlerin ya zorla ya da korku sonucu uyguladıklan bir yöntem biçimi, ama dedem için ne böyle bir zorunluluk ne de herhangi bir korku söz konusu o tarihlerde. Gerçi böyle bir korku dönemini yaşamış aile, ama ne İstanbul'u ne de görevini bırakmış o zamanlar. Sadrazamlığı sırasında ağabeyi Cevat Paşa'nın, ülkenin daha iyi, daha hızlı ve etkili yönetilmesi için, Babıâli'nin yönetiminde daha geniş yetkilerle donatılarak etkinleştirilmesi önerisi, Abdül Hamit'de bir komplo kuşkusu yaratmış ve bunun sonucu olarak sadaretten düşürülerek Nişantaşı'ndaki konağında göz hapsinde tutulmuş. Daha sonra da hasta ciğerlerinin sıcağa dayanamayacağını bile bile Cevat Paşa, Abdül Hamit tarafından Bağdat'a vali atanıyor ve beklenildiği gibi orada kırk dokuz yaşında ölüyor, ama Abdül Hamit'in aile üstündeki Demokles'in kılıcı gibi sallanan bu tehdit dönemi çoktan son bulmuştu.

295-306

İlkin Büyükada'da altı bin metrekarelik toprak satın alarak işe başlıyor. Dikdörtgen bu toprak parçasının karşılıklı iki kenarındaki iki demir bahçe kapısı dışında dört tarafını çok yüksek duvarlarla çevirtiyor. İşte, maddi birikimlerinin aşağı yukarı çoğunu kullanarak; geçmişte gerçekleşmemiş, gelecekte gerçekleştirmeyi umduğu tüm tasarım, zevk ve ideal-

lerini bu iki demir kapılı dört yanı çok yüksek duvarlı dikdörtgen alan içinde uygulamaya koyuluyor.

Önce, bahçeden başlayayım. Aldığı arazide ulu ağaçlar var. Bunlara dokunmuyor pek; özellikle yüz yıllık geçmişleri olanlara; hele, köşkü yaptıracağı köşeyi çevreleyen fıstık çamlarıyla ladinleri bırakıyor. Bütün bu ağaçlar karanlık gövdeleri ve uçuşan dallarıyla son döneminde ıssız kalan köşke perili ev adının verilmesine neden olacaktır. Karşılıklı iki demir kapı arasındaki kırmızı toprak döşeli bir anayol, bahçeyi ikiye bölecektir; 200–300 metre uzunluğundaki bu anayol, boylu boyunca demir bir çardakla örtülüdür. Asma, sarmaşık, öteki tırmanıcı bitkilere sardırılan bu çardak, anayolu upuzun bitkisel bir tünele dönüştürecektir kısa zamanda. Bahçenin öteki kısımları, bu bitkisel tünel niteliğindeki ana yoldan ayrılan ikinci derecede patikamsı yollarla birbirine bağlanmıştır. Bahçe arazi olarak dümdüz bir alan değildir, alçak ve yüksek yüzeyleri vardır. Şakir Paşa onun bu konumunu da bozmuyor, yani her yeri aynı düzeyde bir alan yaptırmaktan kaçınıyor. Tam tersine bu farklılıkları daha derinleştiriyor. Bu yüzden birbirinden farklı düzeydeki her parça, ayrı bir bahçecik, ayrı bir mekân oluşturuyor, bahçenin bütününe göre. Bu tutumu da ilginçtir. Çünkü yükseklikleri bakımından birbirinden ayrılan bu bahçeciklere üç dört basamaklı ya taş ya da demir merdivenlerle ya da küçük köprücüklerle geçilmektedir. Üstelik her bahçeciğin kendine özgü türden ağaçları ve çiçekleri vardır; kameriyeleri, odundan kanepe, masa ve havuzları ile havuzlarının mermer fıskiyeleri altındaki yosunlu sularında rüyada gibi dolaşan kırmızı balıkları.

Dedem Türkiye'de yetişen her tür ağaçtan hiç değilse bir tanesine meyveli meyvesiz, bu bahçenin bir köşesinde yer vermiştir. Elma, armut, ayva, kayısı ve şeftaliler; çam, meşe, dişbudak, şimşir, erik, vişne, kiraz, dut, ceviz, fındık ve bademler; kavak, ardıç, çınar, incir, mandalin, portakal, turunç, nar, zeytin ve üzümler; erguvan, söğüt, ıhlamur, defne ve üstelik mersin, evet mersin bile. Ağaçlar gibi her tür çiçek de bulunmaktadır bahçede. Kimi saksılarda kimi serada kimi de toprakta, çiçek tartılarında. Ne var ki Şakir Paşa, ağaçları ve çiçekleri birbirine yedire yedire, birine öte-

kini ezdirmeden ince bir dengede düzenlemiştir. Bu da onun hesabına ilginç bir not olarak kaydedilmektedir, çünkü ne vitrin güzelliği (gösteriş güzelliği de diyebiliriz) ne de bayat bir mantık vardır bu sergilemede. Bundan ötürü bahçe hem bir çiçeklik hem de büyük bir orman görünümündedir. Özellikle bu ormansı havası çocukluğumda benim için bir avuntu olmuştu. Daha fazla güçlenmem ve sağlığımı kazanmam, daha çok eğlenmem düşüncesiyle ve üstelik benden gizli olarak, adabı muaşeret kurallarını öğrenerek medenileşmem amacıyla (özellikle ninemle annemin örtük amaçlarıydı bu). Mordoğan'dan adeta zorla ve kırgın bir yürekle buraya gönderildiğim yaz tatillerinde, bahçenin bu ormansı durumu uzakta kalmış yaşantılarıma akraba çıkardı. Dağların, ormanların koynundaki harımu anımsardım. Özellikle rüzgârlı havalarda üst kat pencerelerinin birinden ya da taraçadan baktığımda, koca bahçe dal budak karmaşasında ve uğultularla bir derin orman gibi kalkındığında içimdeki sıla özlemi belli bir derecede yatışırdı. Bu durumun başka bir etkisi de, içimdeki küskünlük herhalde bu vakitlerde yumuşadığı için olacak, bir anlamda Frenklerin borne dedikleri tutuk durumumda (ama bu dışarıya sızdırmamaya çalıştığım içsel bir durumdu) bir açılma, bir gevşeme olur; köşkün baştan aşağı donatım ve süslerinin ve içinde yaşayanların üstümdeki soğukluğu silinirdi. Bu eşya ve insanlardaki gizli ruhu, kendilerine özgü acıları, ümitleri ve ümitsizlikleriyle kavrar gibi olurdum. Çevremdeki kişiler kanımın en yakınlarıydı. Peki, onları bu denli dışımda; kalbimin bu denli uzağında algılamamın nedeni neydi? İnançları, adetleri, alışkanlıklarıydı. Bu örtüyü, bu kabuğu tırnağının ucuyla ya da keskin sivri bir şeyle çenttiğin zaman, kanardı benim derim gibi derileri; benim gibi canları yanardı. İşte bilinçli değilse bile, duygu olarak bunu duyuyordum bu anlarda. Yabancılıkları oluşturan çünkü, bu kabuklardı. Benim kabuklarım, onların kabukları ve üstelik nesnelerin kabukları.

Salonda oturuyordum. Çevremdeki eşyalar; örneğin koltuklar, kanepeler, masalar, perdeler, biblo da dedikleri irili ufaklı şeyler hepsi bana yabancı. Babaannem, dedemin sedef dediği parlak parçacıklarla kaplı ve yüksek arkalıklı bir koltukta oturuyor, bir şeyler okuyor gözlükleri arkasından.

Halalarım, amcam, enişte lerim iskambil kâğıtlarıyla bezik dedikleri bir oyun oynuyorlar orta masada, Fransızca konuşarak ve Fransızca çığrışarak. Radyodan müzik çalınıyor, perdeleri ve tertemiz camları açık pencerelerden tertemiz ağaç dalları ve bir gökyüzü parçası görünüyor. Ama benim müthiş canım sıkılıyor. Kuzenlerimin hepsi bir Fransız ailesinin davetindeler. Koca kanepenin bir ucuna oturmuşum adeta büzülmüşüm. Aklımın bir türlü çözemediği bu yabancı şifreler dünyasında öyle yalnız ve çaresizim ki. Şu koltuk, evet oturmak için, peki ama kolları niçin öyle kapkalın? Kol dayamak içinse çok tombul; üzerine oturmak içinse çok dışbükey. İskemlelerin niçin arkalıkları bu kadar yüksek. Ne kadar boylu olursan ol başın yine de açıkta kalır; ayna da öyle, su içinde iki adam boyu; babamın omzuna binsem (babam çok uzundu) yine de başımın üstünde boş bir ayna yeri kalır. Bir tane de aşağıda, yemek odasında var bundan. Üstelik üç kat daha geniş. Söylendiğine göre (burası apaçıktı zaten) dışarı çıkartılması olanaksızmış. İçeriye yerleştirmek için odanın dış duvarı yıkılmış zamanında. Buradakinin kenarları saçaklı kızıl kadife kaplı; ötesinden berisinden kızıl ipek püsküller sarkıyor. Bu püsküllerin anlamı ne? Tavandan inen kadife perdeler döşemeye kat kat bırakılmış, uçları niçin bu kadar uzun? Her koltuk, masa, kanepe ve sigaralıkların kenarı, ayakları oyuk oyuk. Niçin düz değil de böyle girintili çıkıntılı, süslü? Bütün bu oyukluklar, çıkıntılar, kat katlıklar, püsküller, tombulluklar garipsetiyor beni; öte yandan anlamlarını anlamadığım için kulağıma tuhaf bir seda kargaşası gibi gelen Fransızca konuşmalar ruhumu yoruyor, sıkılıyorum, yabanlaşıyorum ve büzüldükçe büzülüyorum kanepenin ucuna. Bir ormanda olsam, bu denli bir çekingenliğe kapılmam, yabancılık çekmem. Örneğin Tahak nine (üvey babamın annesi) fırında yakmak için çalı çırpı toplamaya harımımuzun sınırındaki elma dağına çıkardı. Beni de alırdı yanına çoğunlukla. Çakallar, yaban domuzları dolaşırdı geceleri bu dağlarda. Sahipli sahipsiz bütün köpekler uluyup dururlardı sabahlara kadar. Onların gürültülerine, seslerine karşı, kış aylarında ayıların, sırtlanların bile geldiği söylenirdi; uzaktaki Belen ormanlarından. Kimi kez kartallar dönenirdi tepelerde, ama yine de bu salonda duyduğum yabancılığı, tedirginliği duymazdım. Tam tersine

çalı çırpı toplamak için Tahak ninenin dağa çıkmasını dört gözle beklerdim.

Can sıkıntısından mı ya da bulmacasını çözemediğim bir takım düşüncelere kapılmış olduğumdan mı nedir, farkına varmadan kanepenin oturduğum ucunu tırmalamaya koyulmuştum. Aaa! Bir bakıyorum, şifresine bir türlü akıl erdiremediğim dışbükey tümseğin içinden şu bildiğimiz pamuklardan çıkmaz mı? Üstelik kirli, sarımsı bir pamuk. Biraz daha tırmalayınca bildiğimiz tahtaya rastlıyorum, yıllarca korunuk kaldığından yepyeni kalmış pürtük pürtük yüzeyi. Birden utanıyorum; kanepenin ayıbını çıkartmışım gibi geliyor bana; hem de babaannemin. Alelacele ve üstünkörü örtmeye çalışıyorum deştiğim yeri. Utanmanın yanı sıra bir ferahlık duyuyorum ama. Salona boylu boyunca bakıyorum; bu kirli pamuklardan, bu pürtüklü tahtalardan mı korkuyordum ben? Çekiniyordum, yabancılık duyuyordum; alt tarafı kumaş, tahta, maden çevremdeki şeyler. Koskoca ayna da, iki adam boyunda bir cam parçası. Tıpkı kaçamak girdiğim hizmetçilerin tuvaletindeki, sırları döküldüğü için yer yer camlaşmış ayna gibi. Şu Fransızca konuşmalar da sanki nedir? Bir nefes bir soluk değil mi; tıpkı benim nefesim, soluğum gibi? Kavala üflersen kaval sesi çıkar, zurnaya üflersen zurna sesi. Türkçe vurursan ses tellerine Türkçe; Fransızca vurursan Fransızca vınlar. Babaannemin gülümseyerek bana baktığını görüyorum. Göz göze geliyoruz. "Sıkılıyor musun?" diyor; "Sıkılıyorsan bahçeye çık." Yok, hayır sıkıldığım falan yok. Tam tersine neşeliyim ve şimdilerde yerimde kalmak istiyorum. Çünkü anlıyorum ki burası benim de yerim. Dedemin yeri; babam, üstelik annem de bulunmuş bir zamanlar burada. Odalardan odalara yürümüşler, dolaşmışlar. Kim bilir kaç kez oturmuşlardır benim şimdi oturduğum yerde. Bu oyuklar, çıkıntılar, büklümler, tombulluklar, püsküller, yaldızlar, büyüklükler, acayip biçimler bir örtü bir kabuk sadece. Sen babaannemsin, Fransızca ötenler halalarım, amcam, eniştelerim. Enseme güneş geldiği için, kalkıp perdeyi çekebilirim şimdi çünkü bu perde sadece. İstediği kadar tavandan yerlere dek insin ve orada büklümlensin büklümlenebildiği kadar. Oysa beş dakika öncesine kadar çekmek şöyle dursun elleyemezdim bile. Ama şimdi biliyorum güneşten korunmak için olduklarını, çaput olduklarını.

Bahçe sadece ağaç ve çiçeklerle donatılmamıştı. Yeraltına döşenmiş gizli borularla en uzak köşelere kadar bir sulama donatımı yapılmıştı. Uygun yerlerdeki musluklara bir vidalı hortum vidalanıp çıkartılarak bütün bahçe yüzeyi sıra sıra sulanabiliyordu. Bu da Şakir Paşa'nın mekanikle ilgili mantığının ve özenin bir göstergesiydi. Aynı donatımın benzeri köşk içinde de uygulanmıştı. Duvarların içinden geçen borularla su tuvaletlere, banyolara, mutfak ve çamaşırhane gibi bölümlere iletiliyordu. Burada ilginç olan nedir denebilir. İlginç olan bu suyun dışarıdan değil, köşkün kendi içinden sağlanıp verilmesiydi. Çünkü o tarihlerde kentte bile ancak çok az ve belli bölgelerde terkos donatımı varken, vapur seferlerinin bile olmadığı Büyükada'dan doğal ki bu su şebekesi beklenemezdi. Hem köşke hem bahçeye verilen su, kuyular ve binanın bütün altını boylu boyunca kaplayan dev bir sarnıçtan sağlanıyor ve bir motor tarafından taraçadaki büyük ve yüksek su deposuna basılarak oradan köşke dağıtılıyordu. Aynı biçimde hem köşke hem bahçenin en uzak köşelerine kadar bahçedeki küçük bir motorhaneden elektrik üretilmekteydi. Çünkü daha önce de değindiğim gibi o tarihlerde Büyükada elektriksizdi. Görüldüğü gibi dedem, kendi kendine yeten, kendi içinde bağımsız adeta bir küçük aile devletçiği, bir aile ulusçuğu yaratmıştı. Başkan kendisiydi. Halkıysa karısı, çocukları, kayın biraderleri, daha sonra gelin ve damatları, hizmetkârları, yamaklar, beslemeler, evlatlıkları ve lalaları, kâhyaları. Evin sürekli uyruklarına geçici olan İngiliz, Fransız mürebbiyeleri, piyano ve keman hocalarını da katmak gerekir. Bu yüzden Şakir Paşa'nın Büyükada'ya gidişini inziva yani uygar âlemden el ayak çekmek olarak tanımlamıyorum. Çünkü uygarlığın hiçbir nimetinden vazgeçmiyor; kısaca uygarlıktan kaçmıyor, tam tersine kendi görüşü doğrultusunda uygarlığı bütün nimetleriyle kendi kurmaya çalışıyordu. Bu uygarlığı Büyükada'da uygulamaya koymuştu, ama yerin önemi yoktu. Onun mekânı denizlerle çevrili bir ada olduğu gibi, bir dağ başı da olabilirdi. Nitekim Afyon'daki atalardan kalma Kabaağaç köyü, bir anlamda çiftliği aynı tutumun başka bir örneğini oluşturur. Bu aynı kendi kendine yetme düşüncesiyle bahçenin üç köşesi sebze yetiştirmeye ayrılmıştı. Onun yanında kırk-elli tavukluk bir kümes; onun da yanında,

üç bölümlü kubbeli büyük bir sera yer almaktaydı; üç–dört kişilik bir ailenin içinde rahatça yaşayabileceği seranın orta bölümünde adam boyu bir soba, kış günlerinde serayı ısıtmak için kullanılmaktaydı. Ayrıca üstündeki büyük bir kazanın sıcak suyu, çiçekliklerin altından geçen borularla dolaştırılarak sıcak ülke bitkileri için uygun bir ortam hazırlanıyordu ya da bitki köklerini donmaktan alıkoyuyordu. Seranın çıkış bölümü sadece renkli camlarla kaplıydı. Burada fide yatakları bulunuyordu. Tohumların, çeşitli çiçek soğanlarının filizlenme dönemleri burada geçiyordu. Böylece koyu renkli camlar tarafından topraklarının sürekli nemli kalması sağlanıyor, çiğ ışıkta yanıp kavrulmaları engelleniyordu. Anlaşılacağı üzere bütün bu oluşumlar, öncelikler ve titizlikler, ayrıntılı bir bahçevanlık ve bahçe mimarlığıyla ilgili bilgileri ve onlar kadar önemli olan dünyayı ve yaşamı algılama tarzını ve kendine özgü bir duyarlığı gerektirmekteydi. Kuşkusuz köşkün vaktiyle bir baş bahçevanı ve yamakları varmış. Benim zamanımda bir bahçevan vardı sadece, ama evdekiler eski alışkanlıkla onu bahçevanbaşı diye çağırıyorlardı; tıpkı aşçıyı aşçıbaşı diye çağırdıkları gibi. Bu benim garibime gider içimden matrak geçerdim. Onların bilgisi ve görüşlerinin bu bahçeyi yaratacak ve düzenleyecek düzeyde olmadığı kanısındaydım. Hele arazinin doğallığını bozmamaya gösterilen özen, değil o tarihlerde, şimdilerde bile seyrek rastlanan bir görüşün ürünüdür. Nitekim daha sonraları köşkün tüm eşyaları haraç mezat satılıp, dağıldığı zaman tavan arasına atılmış sandıklarda Şakir Paşa'dan kalmış birçok Fransızca kitaplara rast geldim. Bunların bir bölümü tarım, bahçecilik, tavukçuluk, arıcılık gibi konuları kapsıyordu. Bu Fransızca kitapçıklarda altı çizili satırlar ve eski Türkçe el notları bulunuyordu; üstelik eski Türkçe el yazılarıyla yazılmış bir takım defterler de buldum. Şakir Paşa onların kimisini Türkçe'ye çevirmişti; kimisi de tümüyle çevrilemeden yarım kalmıştı. Bunları gördüğümde, babamın her hevesinin başlangıcında İngilizce kitaplara başvurmasını hatırladım. Özetlersem, dedem Büyükada'daki köşkün sadece maddesel değil, fikirsel ve zevksel koruyucusuydu. Böylece insanlardan, özellikle kendi benzerlerinden uzak, yüksek duvarlarla çevirdiği bir mekânda, suyunu, elektriğini, meyvesi ve sebzesini, tavuk ve yumur-

tasını, balını ve güzelliğini kendi kendine sağlayan, küçük bir devletçik, bir ulusçuk kurmuştu. Bu devletin adı 'Şakir Paşalar'dı. Önderi kendisiydi; halkıysa karısı, çoluk çocuğu, kayın biraderleri; daha sonraları damatları, gelinleri ve hizmetkârlar, beslemeler, evlatlıklar, kâhyalar, lalalar. Neden ayrıntıya bu kadar giriyorum. Şakir Paşa'nın kişiliğini ortaya koyabilmek için. Dedemi görmedim ben; bu doğal, ama doğal olmayan ondan bana hiç söz edilmemesiydi. İlkin farkına varmamıştım bu suskunluğun. Çocuklukta zaman konusundaki bilgisizlik yüzünden, dedem sanki söz konusu edilmeyecek kadar eski bir geçmişti. Bunda da bir anlamda kendimce haklıydım; çünkü fotoğraflarındaki eski zaman paşalarına özgü giysileri, fesi, sakallı yüzü, bana onun tarihin çok uzak bir döneminde yaşadığı sanısını veriyordu. Sanki buralarda değil, tarihte yaşamış soyut bir kişilik. Oysa sonraları düşündüğümde, Büyükada'ya büyükanneme ilk gönderildiğim zaman (yedi sekiz yaşlarındaydım) onun ölümünden bir anlamda aileyi alt üst eden olaydan ve onu izleyen şaşkın ve acılı günlerden henüz on iki-on üç yıl gibi kısa bir sürenin geçmiş olduğunu hayretle saptadım. Başka bir deyişle ruhlarda açılan yara henüz kabuk bağlamamıştı bile. Bu ruh durumunu hizmetkârlara da indirmek gerekir çünkü onlar Şakir Paşa'nın yanına ya dört-beş yaşlarında gelmişler ya da onun konağında doğup, büyümüşlerdi. Bu bakımdan çocuklar dışında köşkte yaşayan her üye kendine göre bir nekahat dönemi yaşamaktaydı. Üstelik başa gelen bir acı ya da felaketi sözlerle yaygınlaştırarak hafifletme ilkesi ve alışkanlığında olan alaturka bir anlayışın kişilik olarak karşısında olmaları onların kendi aralarında bile dedemden söz etmelerini engelliyor; bundan titizlikle kaçınıyorlardı. Bu anlayışa göre, dertleşmek derdi azaltmaz, sadece soysuzlaştırır. Bir anlamda da, kendi acını başkasına aktarmaktır bu. Bu bakımdan utanç vericidir, nezaketsizliktir. Herkes kendi acısını kendi taşımalıdır. Bu tutum, doğalarından gelen bir nitelik olduğu kadar, bir görenek ve kültür sorunudur da. Baba tarafımdan bu nitelik, başta babamda olmak üzere çok güçlüydü. Bu ve başka etkiler yüzünden hepsini yakından ilgilendiren olayı ve olayın iki kahramanı, dedemle babamı elden geldiğince birbirlerine unutturmak çabası içindeydiler. Öte yandan hizmetkâr-

lar kısmı da suskundu. Çocukluktan beri bu konakta yaşadıkları için, kendi sınıflarının dışında ayrı bir görüş ve nezaket anlayışları vardı. Efendilerinin işine karışmak, üstelik ondan söz etmek bile büyük bir ayıptı onlar için. Olaylar karşısında duyguları ve düşünceleri ne olursa olsun, sessiz ve saygılı kalmak karakterlerinin değişmez bir parçası olmuştu. Durum böyleyken yani olayın iki kahramanından birinin çocuğu ötekinin torununa, yani bana, dedemden söz etmeleri doğal ki beklenemezdi. Hem hizmetkârlardan hem efendilerden. Bu sessizlik süreci böyle başladı, böyle sürdü. Olgunluk çağına eriştiğim zaman bile, artık ortada açıklanacak bir sır falan kalmadığı halde, bir alışkanlık bir âdet olarak aynı kaldı. Zaten dedemi bilen ve çok yakınlarım olan kişilerden birinin aradan uzun yıllar geçtikten sonra, karşıma geçip deden şöyleydi böyleydi diye bana açıklamalar yapması beni dolayısıyla üzeceği düşüncesiyle artık anlamsız ve bana karşı haksız bir tutum olurdu. Bir de var ki zaman, bu sessizliklerin bıraktığı tüm boşlukları çoktan doldurmuştu. Bu yüzden dedemi anlatabilmem için bence onun özgün bir yapıtı olan bahçe ve köşk üzerinde bu denli ayrıntılarla duruyorum. Çünkü ben dedemin kimliğini sadece onlardan öğrendim. Çünkü köşkte olsun, bahçede olsun en küçük bir ayrıntı bile Şakir Paşa'nın kimliğinden bence bir işaret bir açıklamaydı ve her şeyi bu ayrıntılara kadar tasarlayan o olduğu için bu düşüncem bana doğru görünüyor. Bilmiyorum, dedemin kişiliğiyle ilgili başka bilgilere gerek var mı? Aşağı yukarı kırk beş yaşında bütün resmi yetkilerini ve benzerlerinin yaşam biçimleri ve kişi olarak kendilerini bir yana atıp bir balıkçı ve keşişler köyüne gidişi; orada bir toprak parçasını bir anlamda yurt edip onu anlattığım biçimde düzenleyişi bence onun kişiliğinin en yetkin göstergeleridir. Bunun dışındakiler ansiklopedik bilgilerdir. Ve bu bilgiler çeşitli ansiklopedilerde vardır. Ne var ki bu ansiklopedik bilgiler içinde önemli bir kayıta rastlıyoruz. Şakir Paşa sadece askerlik ve yönetim alanında çalışmış biri değildir. Tarihçilik ve öğretmenlik de yapmıştır. Eş anlamıyla bir eğitimci, bundan da önemlisi bir yazardır. Tarih-i İslami; Tarih-i Osmani, Selahattin-i Eyubi (bu son kitabı daha sonra oyun haline getirilmiştir, İ. Parmaksızoğlu tarafından) ve hepsinden önemlisi Yeni Osmanlı Tarihi adlı

yapıtların yazarıdır. İşte dedemi yarı yabanıl ve münzevi bir adaya çeken, genel anlamda bu yazarlığı, özel anlamda Yeni Osmanlı Tarihi'dir. Beş cilt olarak tasarladığı bu tarihin ilk iki cildi yayımlanmıştır. Yaşamını yitirdiğinde elli altı yaşındaydı. Bu durum bilindiği zaman, niçin o zamanın moda ve zevk-i sefa yeri olan boğazı değil de, Büyükada'nın yalnızlığını yeğlediği açıkça belli olur. Dahası, sonraki tarihlerde ün kazanan Büyükada'ya baskın biçiminde gelen paşalar ve savaş zenginleri gibi konağını adanın görkemli yerlerinde ve onlar gibi görkemli olarak niçin yaptırmadığı da daha iyi anlaşılır. Önce bahçeyi anlattım. Sanırsam, onu anlatırken dedemin kişiliği de yeter derecede aydınlanmıştır. Ayrıca köşke artık değinmem gerekmiyor. Çünkü bahçenin yüksek duvarlarla çevrili ormanı içe kapanıklığında yansıyan ve gereklilikleri iyice saptayıp, ama bu zorunlu mantığı kendine özgü bir biçimde sunan Şakir Paşa'ya özgü duyarlılık, köşkte de, içindeki eşyalar ve onların düzenlenişlerinde de aynı biçimde yansıyordu. Neydi Şakir Paşa'ya özgü bu duyarlık?

305

Kitaplardaki bu tür tanımlan bir yana bırakarak yine tavan arasındaki sandıklara, daha doğrusu bunların içinde bulduğum, sayısı binlere yakın fotoğraflara başvuracağım. Dedemin çektiği ve kendisinin banyo edip tab ettiği bu fotoğraflara bakarken, Şakir Paşa romantizmini sözcüklerden daha iyi tanıdığımı söyleyebilirim. Uzun gölgeli ağaçların arasında, ya da sarmaşıklı yolların yosunlu taş havuzların kenarında çekilen bu fotoğraflar görsel gerçekleri değil daha çok düşler âleminin görüntülerini sergiliyordu sanki. Uzun saçlı ya da topuzlu ve yine ince uzun giysili gerçekten güzel ve zarif çocuklar, genç kızlar ve kadınlar yani halalarım, babaannem ve yine çeşitli yaşlarda ve yine cinslerinin en yakışıklısı hülyalısı erkekler amcalarım, babam, dedem sıcak bir sevgiyi, mutluluğu ama o derecede mahrem ve içe dönük bir yaşamın, romanını, romansını görüntülemekteydi. Ünlü bir ressamın akşamüstü tablolarına vergi bir hava vardı bu fotoğraflarda, bu fotoğraflarda yer alan kişilerde, nesnelerde, gölge ve ışıklarda ve yine sadece akşamüstü ve gece çiçeklerine özgü ve sadece onların

salgıladıkları ölgün ama soludukça kişiyi dalgınlaştıran gizemli bir koku. Öte yandan bu fotoğraflarda büyük bir bütünlük ve uyum vardı. Sakin, gizemli bir nehrin sularına kendini kaptırmış giden bir salın yolcuları gibi özelde her biri farklı bir durumda ama genelde hepsi aynı akışın aynı geçiciliğin hüznüne kapılmış bir bütünlük içindeydiler. Yalnız halalarım, amcalarım, babam, babaannem, dedem değil, ağaçlar, yollar, banklar ve mobilyaları, köşkü, büyük aynaları, ağır gümüş şamdanları, oymalı sandalyeler, koltuklar ve hizmetkârlar da... Hepsi kendilerine özgü kişilikte, türde, mevkide olmakla beraber aynı melodiye kulak vermiş, aynı öyküyü dinleyen ve aynı görüntülere dalmış bir yakınlık ve duygudaşlık içindeydiler. Fotoğraflarda aynı zamanda bir derbederlik bir umursamazlık ya da dikkatsizlik de yoktu; ne bileyim bir ev halilik bir boşvermişlik. Saçlar, üst baş özenli, tokalar, kemerler, fiyonklar, kurdeleler, düğmeler, kıravatlar hepsi kendi işlevlerinde. Şakir Paşa'dan aşçıbaşı, bahçevanbaşına ve yamaklarına ve nesnelere kadar bir buruşukluk, kırışıklık, leke, sarıklığa rastlanmıyordu. Ama yine de objektif karşısındaki bir kurulmuşluktan yapaylık ve donmuşluktan uzak, doğal ve gündeliktiler. Kimeydi bu denli özen ve titizlik? Yüksek duvarlarla çevrilmiş bu mekânda birlikte yaşamakta olanlann sadece birbirleri için; birbirlerine saygıları sevgileri için. Çünkü bu duvarların arkasında, sadece balıkçılar ve keşişler vardı. Ve yabanıl deniz kuşları, çam ormanları ve yüz yıllık manastırlann ağır çan sesleri. Sinemacılıkta kullanılan bir terimle fondü oluyor sonra; yavaş yavaş kararıp görünmez oluyor biçimler, renkler, ışıklar ve bir döneme ilişkin sevgiler, kıvançlar, saygılar, karışık bin türlü sedalarla beraber. Perde yeniden aydınlanmaya başladığında Şakir Paşa ve büyük oğlu yoktur. Fotoğrafların devamı da bıçakla kesilir gibi kesilmiştir ve hepsi sandıklara konulup tavan arasına kaldırılıyor. O döneme özgü ilkel madeni fotoğraf makinalarıyla, özel büyük ampulleri, emaye banyo kaplan ve eczalanyla, hani kahverengi şişelerin içinde ve son kullanıldıkları andan tam arta kalanlarıyla. Ta ki ben sandıkları bulana kadar. Tozlar, örümcek ağlan içinde ve sanki bin yıl geçmişçesine. Bu anlayışın köklerini Miss Tina'ya kadar uzatmam acaba doğru mudur? Bence iki bakımdan doğrudur; çünkü gözlerini

açtığından başlayarak tanık olduğu bu görüntüydü. Başka bir deyişle, ilk duyumsamaları, ilk izlenimleri, ilk düşünce ve heyecanları ve onların ilk biçimlenmeleri bu tür ortamda gelişmişti; onu ayrı bir yola ya da yollara sürükleyecek, başka bir seçenek, ikinci bir yol, ya da yollar yoktu önünde. İkinci olarak Miss Tina'nın kendine özgü kişiliğiyle, öğrencisini etkilememiş olması, onda bu doğrultuda bir heves, bir düşünce akışını uyandırmaması düşünülemez. Öte yandan iş yalnız Miss Tina'yla da bitmiyordu. Şakir Paşa'nın kendisi ve başında bulunduğu kalabalık aile (kimi kez klan diyorum bu yüzden) böyle bir dünya görüşünü besleyecek ve pekiştirecek nitelikteydi. Karışıklık, bir dağınıklık ve düzensizlik yoktu ailede. Belli bir düzen, bu düzenle hiç bir bakımdan çelişmeyen bir yaşam sürüyodu köşkte. Ayrıca söylendiği ve yazıldığı kadarıyla Şakir Paşa da ilgi çekici ve kişiliği olan bir insandı. Osmanlı paşalarıyla ilgili her tür kirli çamaşırların dökülüp saçıldığı günümüze kadar gelen dönemde, gerek kendisi gerek ağabeyi hakkında tek bir kuşkulu söylentiye rastlanmamıştır. Gerek ansiklopedilerde gerek anı ya da dedikodu üzerine yazılmış kitaplarda onlardan saygıyla sözedilir hep. Nitekim bu durum babamın da dikkatini çekmiş olacak ki, "Görüyor musun" demişti bir gün, "Ardı ardına kimlerin foyaları ortaya çıkıp duruyor, dökülen dökülene, ama onlarla ilgili hiçbir ses yok; kılıç gibi adamlarmış bizimkiler." Belli ki babasıyla amcasından onur duymaktaydı. Üstelik Şakir Paşa'da, çoğunluktaki öteki Osmanlı paşalarından, onu ayıran bireysel başka özellikler de vardı. Gösteriş, debdebe ve şaşaadan uzak kalmıştı her zaman ruhu, üstelik Osmanlı deyişiyle 'işi nuş' âlemlerinden de. Öte yandan padişahlığın üst düzey takımı, her turlü entrika, dalkavukluk ve düşkünlüklerle koltuk ve servet peşindelerken, onun bu doğrultuda Galatasaray Lisesi'ne tarih öğretmenlği yapmaktan başka bir girişimi olmamıştı. Üstelik gizli açık boğuşmalardan uzak kalmak için, kendiliğinden bütün aktif rütbe ve unvanlarını terketmiş, erkenden emekliliğini istemişti. Niçin? Düşünsel yapıtlar verebilmek için; örneğin ağabeyi gibi tarih yazmak istiyordu; tarihsel konuları daha ayrıntılı işlemek ve de memlekete yararlı olduğunu sandığı çağdaş tarımla ilgili Fransızca'dan çeviriler yapmayı diliyordu. Ağabeyi gibi küçük yaştan yabancı dil öğrenmiş

(oysa askeri okula gidene kadar yaşamları yoksulluk içinde geçmiştir), bu yabancı diliyle, memlekete gelen yüksek düzeyde devlet konuklarına mihmandarlık etmiş, dış elçiliklerde bulunmuştur, ama bu doğrultuda en önemli gelişmesi Batı'yı anlamış olmasıydı. Ne var ki Batı'yı algılaması kendi toplumundaki gibi gösteriş, öykünme algılaması değildi; yani doğu kültüründe zaten var olan ve onun özel bir niteliğini oluşturan gösteriş ve debdebe düşkünlüğüne Batı'yı bir katkı öğesi olarak almamış, onun akılcı yanını anlamış ve benimsemişti. Nitekim basit bir tarih öğretmeni olmaya yönelişi, işin bu biçimde çözülemeyeceğini anlar anlamaz, yukarıda değindiğim gibi bütün mevki ve unvanlarını bir yana bırakarak, bizzat kendisinin tarih yazmak istemesi; bunun için ilk adım olarak kentin türlü çeşitli dolaplar, dedikodular, entrikalar dönenip duran zehirli havasından kurtulmak gereğini duyarak, kent dışı, uzak bir yere inzivaya çekilmeyi düşünmesi, onun Batı kültürünün akılcı yanından etkilenmiş olduğunu gösteren belgelerdir bence; yani bir fikir adına, o zamana kadar bin bir güçlükle elde ettiği bütün etiketleri yok sayıp, yaşamını baştanbaşa değiştirmeyi göze almak. Bilindiği gibi bu tutum, bir anlayış, ya da görüşün ürünüdür ve ayrıca kişisel bir ruh sertliği, yoğun bir kararlılık ister.

Büyükada'yı, inziva, başka bir deyişle çalışma yeri olarak seçmesi önemsiz gelebilir kişiye; ama burada sözkonusu olan bugünün değil, 1900 öncesinin Büyükada'sıdır. Yani İstanbul'un 13 deniz mili uzağında, vapur seferlerinin olmadığı, su ve elektrik şebekesi gibi daha nice uygarlık belirtilerinin bulunmadığı, kendi yağıyla kavrulan ve Rumlarla meskûn yoksul bir balıkçı köyü. Dedem, Büyükada'ya taşınan ilk dört Türk ailesinden birincisidir. Bu dört Türk ailesinden bir diğeri de ozan Recayizade Ekrem Bey ve ailesidir. Bu bakımdan bizimkilerin uzun yıllar oradaki en büyük aile dostlarıdır. Başka bir anlatımla, Büyükada, Bizans imparatorları tarafından uzun yıllardır sürgün yeri olarak kullanılmıştır. Asıl adının Prinkipo, yani Prens olmasına bakılmasın, bu acı dolu tarihsel bir anıdır. Çünkü gözlerine mil çekilerek buraya sürgüne gönderilen bahtsız Bizans prenslerinden gelmedir bu Prens adası adı. Şakir Paşa'yı, bu eski sürgünler adasına temelli yerleşmeye çeken, acaba bir tarihçi olarak, adanın tarihteki bu karanlık

geçmişi miydi? Kim bilir, adanın bu eski tarihi belki de hayal gücünü kışkırtmıştı, çünkü romantik bir kişidir aynı zamanda Şakir Paşa; kapanıktır ruhu. Gösterişten uzak mütevazı doğasını, Büyükada'daki konut yerinin seçiminde de gösteriyor. Bu yoksul balıkçı köyünün bir kralı, en kodamanı edasıyla, onun egemen bir noktasına ya da hiç değilse gösterişli, açık ve geniş manzaralı bir yerine değil de, halkın arasında, dışsal hiç bir özellik ve ayrıcalığı olmayan bir yerini seçiyor. Bu durum, sonraları en yakınlarınca bile zaman zaman söz konu edilecek, gıyabında "Niçin böyle davrandı?" gibilerden tatlı sert şikâyetlerine hedef olacaktır. Genel kanı, onun ticari bir zekâya ve beceriye sahip olmadığı, ilerisini göremediği noktasında toplanacaktır. Gerçekten de on beş-yirmi yıl geçmeden, daha doğrusu on beş-yirmi yıl arasında Büyükada ansızın akıl almaz derecede zenginlerin, seçkinlerin, işbilir yatırımcıların saldırısına uğramıştır. Kıyıları, koyları, burunları, bayır ve tepeleri, kumsalları hırslı bir paylaşım sonucu yerden mantar biter gibi köşkler, konaklar, yalılar, oteller, lokanta ve gazinolar, her çeşit eğlence yerleri ve plajlarla dolup taşacaktır. Çoktandır vapur seferleri de başladığı için adı geçen yerler para bakımından inanılmaz derecede değer kazanmış ve iş yerleri olarak aynı inanılmaz derecede para doğuran kurumlar haline dönüşmüştür. Bu hücum sırasında adaya koşanlar arasında Osmanlı paşaları da vardır. Boğaziçi'nden sonra rüzgâr şimdi adaya esmektedir. Bunlar adanın, Osmanlı deyimiyle en mütene yerlerinde köşkler, yalılar yaptırmışlar, kimi de otelciliğe başlayarak zamanın en zengin kişileri arasına girmişlerdir. Şakir Paşa da o gösterişsiz yerden başka toprak almıyor adada; üstelik sonraları o hızlı gelişmeye bir anlamda doğa yağmasına tanık olduğu halde bile. Buna karşı bir Türk mezarlığının ve bir Türk okulunun kurulmasını ilk düşünen ve bu işi üstlenen kendisidir; üstelik babam ve büyük iki halam dışında (onlar daha önce evde okutulmuştur) öteki üç küçük çocuğu, köşkte Fransızca eğitim gördükleri halde sanırım örnek olmaları için kendi açtığı bu ilk Türk okuluna göndermiştir. Amcam ve halalarım Fahrünisa Zeyd ve Aliye Berger adadaki bu ilk mahalle okulunda, balıkçı ve öteki halk çocuklarıyla birlikte okumuşlardır.

Satın aldığı, içinde ulu ağaçların (özellikle fıstık çamları) bulunduğu

4.000 metrekare genişliğinde bu arazi parçası önceden de bahçeymiş, ya da bostan. Onu çok yüksek, en aşağı üç-dört adam boyu duvarla çevirtiyor ve bir köşesine de büyük bir köşk yaptırıyor. Yüksek duvarlarla saklanmış hali yüzünden, köşk ve bahçe, görür görmez kişiyi ezen, ayrıcalık ve üstünlüğünü hemen buyuran bir konumda değidir. Yüksek duvarları, yeri göğü tutan belki de yüzyıllık ağaçlarıyla gözlerden uzak bir iç dünyadır. Anlaşıldığı kadarıyla, ruhu böyledir Şakir Paşa'nın. Herhangi bir dışsal araçla, ayrıcalığını, başkalığını onaylatmak peşinde değildir. Dış dünyanın fikirleri, yargıları, yorumlarıyla hiçbir alacağı vereceği yoktur. Kendi ellerinin ve düşüncelerinin adamıdır. Ve beni de tüm yaşamımca etkileyen, hem sert hem çocuksu, yani kendine masallar söyleyen ve bunlarla yetinen bu çocuk ve masum hali olmuştur. Bu bakımdan köşk ve bahçe, bir benzetme yapılırsa, gözün dışarda gördüğü bir güzellik ve zenginlik değildir; kapalı bir gözün gördüğü bir rüya niteliğindedir. Bu rüya da Şakir Paşa'nın rüyasıdır. Nedir ki bu rüya sanatkârcadır, ama aynı zamanda bu sanatkârlık işine yerli yerine yerleştirilmiş bir pratikliğe daha doğrusu bir konfora da sahiptir. Bu da Şakir Paşa'nın kişiliğindeki başka bir niteliktir. Kendine saygıyı öngören bir ruhtadır çünkü. Tüm uygarlıklardan uzaktadır, ama uygarlığı yaşadığı yere de bizzat getirerek derbeder, serdengeçti ya da boş verici partal ya da bir derviş daha doğrusu ilkel bir yaşamı da reddetmektedir. Aşçı ve bahçevan başılar, onların yamakları, kâhyalar, kadın erkek türlü çeşitli hizmetkârlar, dadılar, mürebbiyeler, lalalar ve makinistleriyle gelmiş Büyükada'ya; evet makinistlerler, çünkü köşkün kendi elektriğini üreten özel bir elektrik motoru almaktan başka kent su şebekesi gibi çamaşırhane, banyo, ev ve bahçe musluklarından sürekli su akan kendine özgü ve kendi motoruyla çalışan bir su tesisatı da kurdurmuştur. Kısacası o dönemle ilgili uygarlık açısından hiçbir eksiği yoktur köşkün. Aynı titizlik köşk içi hiyerarşi açısından da dikkate alınmıştır. Bu kadar hizmetkâr ve bir o kadar da aile üyelerinin oluşturduğu kalabalığın başındadır Şakir Paşa ve onların mutlak egemenidir. Sabahtan akşama piyano ve keman sesleri duyulur köşkte ve bir takım zil sesleri. Bu zil sesleri, kesik kesik belirtilen sayılarına göre, hizmetkârlardan birinin çağrılma zilleridir. Ve de sa-

bah, öğlen, öğle sonrası ve akşam çalınan küçük bir çıngırak sesi. Bu özel çıngırak sesi, sabah kahvaltısına, öğle yemeğine, akşamüstü çayına ve akşam yemeğinine çağırma çıngırağıdır, çünkü otuz-otuz beş kişi Şakir Paşa yemek salonuna gelmeden önce köşkün ve bahçenin neresindeyseler ve giyimleri özenli olarak, yemek salonuna gelmek ve masanın çevresinde kendilerine ait yerde ayakta beklemek zorundadırlar. Son çıngırak sesinden hemen sonra, Şakir Paşa karısıyla yemek salonuna girecek, karısının sağ yanındaki sandalyesine oturmasını bekledikten sonra, hazır olanlara buyrun diyerek masanın başındaki yerine oturacaktır; o kalkmadan kimse kalkamaz masadan, izin istenerek kalkılır sadece. Bu düzen her öğünde eksiksiz tekrarlanır. Bütün bunları niye yazdım? Nedeni, babamın daha çocuk yaşlarında 'kişilik' ve 'yaşam ya da dünya görüşü' konularında bir takım fikir ve duygularla ilişki kurmuş olduğunu belirtmek için. Bırakalım sözünü ettiğim kişilik ve yaşam görüşünün yanlış mı doğru mu olduğunu bilmesini, sadece insanda bir kişilik ve yaşam görüşü sorunu var olduğunu anlaması, dahası böyle kavramların var olduğunu kavraması bile insan için önemli bir bilgi ve gelişme aşaması niteliğindedir. Hele bizim gibi Doğu toplumları bakımından. Çoğunluk olarak öyle kalabalıklarımız vardır ki, insanda bir kişilik yaşam görüşü olduğunu bilmeksizin, kafalarına hasbelkader girmiş üç-dört basmakalıp fikirle çoluk çocuk, torun sahibi olarak dünya üzerinden gelip geçerler. Kendilerinin bir kişi olduğunu kafalarındaki üç-dört fikrin aslında kendilerinin değil, başkalarına ait olduğunu bilmeksizin yaşanmış bir yaşamdır yaşadıkları. Dahası o üç-dört basmakalıp fikrin bile bir fikir olduğunu, değişebileceğini hiç düşünmeden el, kol, saçları gibi doğuştan getirdikleri doğal bir öğeleri olduğu sanısı içindedirler.

315

Bu konuda bahçevan başı Salim ağanın da derdi büyüktü. Dedemden kalan adamların en eskilerinden biri olan bu emektar bahçevanın öyküsü uzundu. Dedemin ağabeyi Cevat Paşa, Girit genel valisi ve kumandanıyken, bu annesini de yitirmiş eski şehit yetimini altı-yedi yaşındayken yanına alıp kardeşi Şakir Paşa'nın korumasına bırakıyor. Şakir Paşa Büyü-

kada'ya yerleşmeye karar verince, o da dedemle beraber adaya geliyor. O zamanlar dokuz-on yaşındaymış. Bu yüzden bahçenin ve köşkün nasıl doğup geliştiğini gören ve daha sonra ona emeği geçen biridir. Önceleri küçük bey olmam nedeniyle, öteki eski hizmetkârlar gibi saygılı ve bana uzaktı, ama daha sonraları bu perde hızla kalktı aramızdan. Buna benim bitki ve ağaçlara özel bir ilgi duyduğumu sezinlemesi neden olmuştu. Gerçekten de bahçenin en uzak köşelerini dolaşıp durduğum için, sık sık rastlıyordum ona. Ağaçların en tepe dallarına kadar kolaylıkla inip çıktığını görmesi de, sonradan söylediğine göre hoşuna gitmiş. Girit'teki zeytinliklerde buna alışık olduğu için, buraya ilk geldiği dönemlerde, benim gibi bu eski alışkanlığını o da sürdürmüş gizli gizli. Bahçenin, kimsenin ayak basmadığı uzak bir köşesinde, yabani otların arasında, kendime iki-üç metrekarelik küçük gizli bir bahçe yapmıştım. Buraya ulu fıstık çamlarının rüzgârlarla kozalaklarından düşen fıstıklarını toplayıp ekmiştim. Bahçemi sabah akşam suluyor, zamanlı zamansız gelip toprağı deşerek ektiğim fıstıkların kabuklarını çatlatıp çatlatmadıklarını, filizlenip filizlenmediklerini büyük bir heyecan ve merakla araştırıyordum. Bir gün bu işe dalıp gitmiştim ki tam arkamdan ansızın duyduğum bir sesle irkildim. Salim Ağaydı sesin sahibi. "Sen de paşa gibi meraklısın bahçeye" diyordu, "Ona yüzün de çok benziyor." İşte dostluğumuz böyle başladı. Yedi-sekiz yaşındaki bir çocuğu saçlı sakallı kocaman birine benzetmek biraz tuhaftı, ama dedeme benzediğimi daha önceden de biliyordum. Babamdan da duymuştum çünkü bunu. Bir gün kendi halimde bir şeyle uğraşıp dururken, uzun uzun bana bakmıştı da sonra bunu söylemişti; yüzünde garip bir gülümsemeyle ve biraz dalgın. Yıllar sonra ölüm döşeğinde de bu benzerliği bir kez daha vurgulamıştı. Daha doğrusu benzetme olarak değil, beni Şakir Paşa'nın kendisi sanarak. Kardeşlerim İsmet, Suat, ben ve benim ikinci hanımım Candan, yatağının çevresinde ayakta çaresizlik içinde duruyorduk. Ben sakallıydım o sıralar. Gözlerini bir an açmıştı. "Ooo! Herkes burada" dedi, sonra alaycı ve yüksek bir sesle "Maşallah Şakir Paşa da hazır, eh her şey tamam" dedi, gizli bir hiddetin tutuklu olduğu bakışları bir an yüzümü yalayıp geçerken; sırtı yastıklara dayalı oturur gibi yattığı halde,

dirseklerine dayanarak daha da dikleştirmeye çalışıyordu kendisini. Yüzünde bir asabiyetin, iğnemsi bir alaycılığın ve sanki zorla kopartarak alıp götürdüğü bir kederin çelişik karmaşası uçuşup duruyordu; aynı zamanda bir meydan okumanın. Saç baş dağınık, fırtınaya karşı durduğu zamanlara özgü o son anda bile ruhu durgun, durulmuş değildi. Evet, titreyen bir öfke ve bir mizah. O garip gülümsemesinde hınzır, zekice ve ağır keder kurşundan dökülmüş ve bir lav gibi tüm varlığını kaplıyan meydan okuma. Ve hepsini çevreleyen, zapteden, doğal, gündelik, olağan bir tavır ölüm döşeğinde; beş on dakika önce son nefesini vermeden ve elleri titremeden ve içinde bütün ömrünce ayakta tutmaya çalıştığı gizli bir savı dünyaya karşı; sonsuza da birlikte götürmeye kararlı olarak onu.

Salih Ağayla serbestçe konuşabiliyorum. Bu bana, daha doğrusu Salih Ağaya köşktekilerce tanınan bir ayrıcalık yüzündendi, çünkü hizmetkârla konuşmam, daha doğrusu içli dışlı olmam, 'hizmetkârlarla konuşulmaz' tarzında açık bir yasaklama niteliğinde değilse de, köşktekilerin bundan hoşlanmadıklarını hissetmiştim. Bunu açıkça bildirmeyi yeğlemiyorlardı, çünkü ne de olsa humanist bir eğitim görmüşlerdi; özellikle halalarım Dostoyevski, Tolstoy, Emil Zola ve öteki Rus, Fransız yazarlarını ya gittikleri Fransız okullarından ya özel öğretmenlerden ya da kendi meraklarından dolayı okumuş, üzerinde düşünmüş kişilerdi. Ayrıca, kibarlık ve soyluluk bakımından da insanları sınıfsal açıdan aşağı görmek ve göstermek gibi bir anlayışın uzağındaydılar, çünkü bu bir kabalık ve görgüsüzlüktü. Kendilerinden yaşça küçük olanlar dışındaki (kimi kez onlara bile) hizmetkârlarla siz'li konuşmak âdetindeydiler. Üstün olduklarını, üstünlük gösterileriyle değil, örneğin efendi uşak gerekliliğinden değil, sahiden üstün olmakla yansıtıyorlardı. Her bakımdan bir üstün oluştu bu: kültürde, eğitimde, incelik ve nezakette. Maddi eşitsizlik, üstün olmak için bir koz değildi onlar için; tam tersine bir merhamet konusuydu. Hizmetkârlara karşı bu tutumları, gerçek bir seçkinliğe dayandığı için, efendi-uşak ayrımı, samimi tutumlarına karşın daha kesin ve derindi. Doğal ki o zamanlar ben bunları anlayacak, anlasam da uyguluyabilecek konumda değildim. Öte yandan uşak, hizmetçi, efendi falan diye bir kavramdan da habersizdim; hem bi-

zim hem de babamın evinde böyle nitelikte kimseler yoktu. Kaldı ki Mordoğan'da her evin kendi aile üyeleriyle ve evin dışındaki insanlar arasındaki ilişki bir akrabalık ilişkisi niteliğindeydi. Bu insanlar kim olursa olsun, bir ayrım gözetilmezdi. Yalnız, yaşlılık derecesine göre kimileri teyze, dayı, amca kimi kez de dede ya da ağabey, ablaydılar hep. Nitekim doğal olarak ben de bu sözlüğü kullanıyordum Mordoğan'da; üstelik onu kullanıyorum diye de ne annem ne babamdan bir eleştiriye uğramamıştım kendimi bildim bileli. Üstelik babam bu ayırım konusunda hastalık derecesinde telaşlıydı. Kendi yelkenlimizle beni ilk kez balığa götürdüğü günü anımsıyorum. Üç-dört gün ve gece teknede yatıp kalkacaktık. Bu, benim canımı verecek kadar beklediğim ve günlerce sayıkladığım bir olaydı. Nihayet o gün geldi. Kaptanımız babamdı, tayfamız olarak da iki delikanlı almıştı yanına. Demir aldık; hava da sert mi sertti; yelkeni açınca uçmaya başladık. Ben altı-yedi yaşındayım. İlk kez gerçek bir denizci olarak denize açılıyorum. Kalbim boğazımda çarpıyor heyecandan; görmek, duymak, bilmek ve tadına varmak istediğim yüzlerce şey cereyan ediyor çevremde, ama hayır, babam bırakmıyor yakamı bir türlü. Hem yelken kullanıyor, hem de acıklı bir sesle durmadan tayfalarımız üzerinde konuşuyor. Hangi köydenmişler; askere ne vakit gideceklermiş; bunun için şimdiden para topluyorlarmış. Bakaymışım ne kadar ustaymışlar. Oysa kaç yaşlarındaymış; onlar olmasa bu gemiyi yürütemezmiş falan filan ve bunlar gibi o seçkin anlarıma hiç uymayan nice açıklamalar daha; üstelik onları avcılığımız sırasında da sürdürdü durdu. Bu yüzden o canım serüvenden en kazılı anılarım olarak çenesi düşük ihtiyarlar gibi babamın tekrarladığı bu sözleri kaldı belleğimde. Hem öylesine kazılı kaldı ki daha sonraları ister istemez onlar üzerinde düşünmek, onları yorumlamak zorunda kaldım. Açıktı ki gemi sahibinin ve kaptanın oğlu olarak, tayfalar üzerinde, olur a, bir büyüklük duygusuna kapılacağımdan korkuyordu. İçi gidiyordu sanki böyle bir sanıya düşeceğim diye. Bu yüzden elinden ne gelirse onu yapmaktaydı. Nitekim yerli yersiz ve beni de katarak "Hangi kaptana nasip böyle aslan gibi üç tayfa" diyordu; "Ben sizlerle okyanusu bile aşarım" diyordu. Bir aralık, tayfalardan biri aceleyle iş görürken, ayağının başparmağını ambar kapağının

köşesine çarptı. Doğal ki acıdı ayağı, biraz da kanadı. Vay sen misin Recep'in ayak parmağını kanatan. Recep'in bütün karşı koymalarına karşın, koca ambar kapağını nalet şey diye denize attırdı bize yine de. Bence bu abartılı davranış bile, bana o gün vermek istediği eğitimin sözsüz bir parçasıydı. Çünkü bu gibi çok şeylerine tanık oldum babamın. Oysa benim böyle bir eğitime gereksinimim yoktu; çünkü ben onun gibi Şakir Paşa'nın matmazellerle büyütülmüş oğlu değildim; bir yazarın ve bir ilkokul öğretmeninin oğluydum. Dahası, köylü ve denizci çocuklarıyla yalın ayak başıkabak tarlalarda, kıyılarda koşuşup duran bir çocuktum. Tüm insanlar benim sözlüğüme ağabey, abla, teyze, dayı, amca ve dede diye yazılmıştı. Bu bakımdan babamın korkusu ve tedirginliği boşunaydı. Ne var ki, Mordoğan'dan getirdiğim işte bu sözlüğüm Büyükada'daki köşktekileri rahatsız ediyordu.

Köşeye sıkıştırılmış yabanıl bir hayvan ya da bir insanda dikkat yetisinin ne denli keskinleştiği iyi bilinir. Ben de köşkte bu durumu yaşıyordum: dikkatim jilet gibiydi. Doğama uymayacak biçimde her şeyden huylanıyordum. Bu yüzden pek çok konularda olduğu gibi hizmetkârlar konusundaki sözlük yanlışlığımı da çarçabuk kavramıştım. O kadar çabuk ki içlerinden bir ikisi, o da birkaç kez tanık olabilmişti bu açığıma ve bir daha da asla; ama hizmetkârlarla yalnız kalınca, Mordoğan'daki benim eski sözlüğümü kullanıyordum yeniden. Çünkü köşke geldiğimden beri yanlarında kendimi doğal hissettiğim bölüm, hizmetkâr takımıydı. Onlarla birlikte olduğum zaman üstümdeki tutukluk geçiyor, yaşamım normale dönüşüyordu. Bu yüzden de özgürleşiyor, rahatlıyordum. Onlara köşktekiler kendi aralarında genel bir adla 'arka' diyorlardı. Bu adı ilkin sözcük olarak çok yadırgamıştım. Mecazi anlamını kavrayamadığım için alıştığım dil mantığında bir kum tanesi gibi gıcırtılı bir ses çıkartıyordu. Ama daha sonra asıl anlamını anladığım zaman büsbütün garipsedim; hele "Arka için bugün ne pişirilecek?" ya da "Arka için akşama ne var?" gibi tümcelerden, arkaya bizim yiyip içtiklerimizden ayrı şeyler pişirilip verildiğine tanık olduğumda, şaşkınlıktan ağzım açık kaldı.

O tempora!

Kalp, bir çocuk kalbiyse ve üstelik bu çocuk kalbi, çok yoksul insanlar dünyasından, ona taban tabana zıt bir başka dünyaya ansızın gelmişse, bir de bunların üstüne geldiği o yoksul insanlar arasında ayn gayrının olmamasına alışmışsa, tanık olduğu, daha doğrusu bizzat kendisinin de içinde olduğu bu durumu o çocuk kalbi, içine nasıl sığdırabilir? Ona bu durumun zorunluluğu, gerekliliği anlatılabilir mi? İkna edilebilir mi? Örneğin aşçılar, bahçevanlar, sofra ve oda hizmetçileri, çamaşırcılar, evlatlık ve beslemelerle on-on beş kişi olan bu 'arka'ya, ortalama nüfusu yirmi-otuz arasındaki efendiler takımının yediği etler, balıklar, meyve ve içecekler falan filan aynen verilebilir mi? Verilemez, sunulamaz elbet. Belki eski zamanlarda; ama şimdi, yani Osmanlı paşalık ve sadrazamlıklarının artık tarih sayfalarında kaldığı bir dönemde? Hele, beş-altı dönümlük bahçesiyle yirmi beş-otuz odalı bir köşkü, bir yaşlı kadın, sadece bir eski paşadan kalan emekli maaşıyla eski geleneğe göre ucu ucuna çekip çevirmeye çaba ederken? Evet, doğal ki anlatılamaz o çocuk kalbine bunlar; anlatılsa da yine de tümüyle kavrayamaz. Bu yüzden o kalp çelişik duygularla dolar taşar. Ve bu çelişik duygular yüzünden kafası da karmakarışık olur, ama yine de belli bir görüntü türer zihninde, yani o yüksek ve egemen konumlarda gördüğü kimselere ilişkin parlaklık ve yüceliklerinin iğne batırılmış bir balon gibi fıslayarak yavaş yavaş söndüğüne tanık olur. Buna karşı ötekilerin varlıkları daha da gerçeklik kazanır; daha somutlaşır. Üstelik olduklarından daha da fazlasıyla. Bu bakımdan kaba saba kunduraları, giysileri, elleri, yüzleri, konuşmaları, davranışlarıyla daha da bir alımlılık, çekicilik kazanır. Çünkü bütün bunlarda o küçük kalp kendini etkileyen bir güç, bir dayanıklılık, sağlık sağlamlık; bir 'doğruluk' görür. Ötekilerin patlak balon konumlarına karşın, onların zor yaşantıları, efsanevi bir serüven gibi gelir ona. Bu da onu, onları sevmeye, onlarla ilgilenmeye, yanlarında bulunmaya iter.

Hey gidi çocukluk! Hey gidi kişiyi sarhoş eden duygular ve bu duygularla sarhoşlaşmış olarak bir tek olan insanın varlığını, iki tane görmek! Yani hey gidi romantizm; acı yanıltı! Lenin Komunist partisi için 20. yüzyılın bilinci ve vicdanı demişti; oysa romantizmi demesi gerekirdi, çün-

kü insanın değişmiyen ve tek olan bir varlığı vardı; öteki, yani ikincisi onun serabı, daha doğrusu düşüydü. Doğaldı ki o çağlarda bunu anlayacak düzeyde değildim. Bundan da kötüsü, benzeri durumlarda bu 'mantıkmış gibi'nin peşinden gidecektim. Ne zamana kadar? Sovyet Birliği dağılana kadar.

Köşktekilerin deyimiyle 'arka' da iki kesimdi. Bunlardan birincisini köşkün kırk yıllık eski adamları oluşturuyordu. Bunlar ötekilere göre ailenin doğal üyeleri gibiydiler. Buna karşı görgüleri ve eğitimleri gereği kuzenlerime olduğu gibi bana da saygılı ve ciddi davranmaktaydılar. Hitab ederken küçük bey diyorlardı ve her keresinde de, acaba kiminle konuşuyorlar diye benim, arkama ya da sağıma soluma bakmama neden oluyorlardı, çünkü böyle bir hitaba alışık değildim. Bu yüzden ya yadırgıyor ya da unutuyordum. Oysa 'arka'nın ikinci kesimiyle çok çabuk iletişim kurmuştum. Genellikle mevsimlik tutulmuş kimselerdi bunlar, çünkü kışın aynı apartmanın kendilerine ait çeşitli dairelerinde kışı geçiren köşkün asıl halkı, yazları konuk oldukları babaannemin başkanlığında Büyükada'daki köşkte bir araya geliyordu. Kendileri, çocukları, onların madmazelleri, dadıları, üstelik kayınvalide, peder ve yakınlarıyla bu kadar büyük bir kalabalığa hizmet götürülmesi için, yazlık yeni adamlar gerekliydi. Bunlar doğal ki yukarıda sözünü ettiğim eski emektarlara ilişkin görgü ve eğitimden yoksundular. Çoğu köylü kökenli olup, Büyükada'ya yazlık iş bulmak için gelmiş gurbetçilerdi. Belki de ilk kez bu köşk gibi özel bir yerde çalışmaya başlamışlardı. Bu yüzden köşkün kendisi, eşyaları, insanları ve âdetleri karşısında benim kadar şaşkın ve benim gibi aman bir yanlışlık, bir kusur yapmayayım diye sürekli tedirgin ve korku içindeydiler. İşte bu ve benzeri nedenlerden ötürü onlarla çarçabuk kaynaşmıştım. Onların yeri, ahşap köşke bitişik inşa edilmiş ön yüzü Marsilya tuğlalarıyla örülü kargir ve tek katlı upuzun bir yapıydı. Köşke bir döner yemek dolabı ve kunt bir kapıyla bağlı olan bu yapı, kendi uzunluğunda taş bir koridor ve bu koridora yan yana sıralanmış çeşitte odalar, büyük bir çamaşırhane, erzak depoları ve tuvaletten oluşuyordu; köşkün mutfağı onun bahçeye açılan ucunda yer alıyordu. Arka'nın ikinci kesimi işte bu çok yüksek tavanlı ve

geniş odalarda yatıp kalkıyordu. Bu yapının koridorundan demir bir merdivenle çıkılan damı, boydan boya taraçaydı. Çamaşırlar buraya asılıyordu. Ulu fıstık çamlarının yanında yükseldiği ve korkuluklarına yabani güller ve hanımellerinin tırmandığı taraça, bu konumuyla benim gözümde, köşkün en güzel yerlerinden biriydi. Bir köşesinde kalın demir iskeletin üzerindeki on tonluk yine demirden su haznesi köşke su dağıtıyordu. Arka'nın ikinci kesiminin çamaşırcı ve ütücü gibi geçici kadın hizmetkârları genellikle sıcak gecelerde yataklarını taraçaya çıkartıyor, çam dallarının yanında, yıldızlar ya da ay mehtabına karşı ve güllerle hanımellerinin kokuları içinde burada yatıyorlardı. Bu görüntü, yaz aylarında damlar üstünde yatılan Mordoğan'ı bana anımsattığı için, burada yatanlara hep imrenirdim, ama ne yazık ki efendi takımındandım. Efendi olmanın da kimi yükümlülükleri vardı, yani mis gibi açık havada, püfür püfür çiçek kokuları içinde uyumak varken, bir odaya tıkılarak geceyi geçirirdim. Bu taş ve Marsilya tuğlalı müştemilatın köşkle bağlantısını bir kapı ve bir döner yemek dolabının sağladığını söylemiştim. Kapı sürekli kilitli ve arkadan sürgülüydü. Koridorun ta öte ucundaki mutfakta pişirilen yemekler, tepsi tepsi erkek hizmetkârlarca bu dolaba taşınıp, onun raflarına konuyor, dolap çevrilince, öteki taraftaki yemek odasında bekleyen kadın sofra hizmetkârı ya da hizmetkârları tepsilerini alıp bize servis yaparlardı. Bu yüzden iki taraftakiler birbirini görmezdi. Bu yöntem dedemin zamanında kaçgöçün olduğu bir döneme aitti, ama pratikteki kolaylığı ve öteki tarafın kılıksızlığının ve yol yordam bilmezliğinin görünmesine engel olduğu için, benim zamanımda da aynı biçimde sürdürülüyordu. Bir yanda erkek, öte yanda kadın hizmetkârların yer aldığı, birbirlerini kesinlikle görmeden her öğlen ve akşam sadece seslerini duydukları bu döner yemek dolabının eski zamanlarda kim bilir nice ümitli, ümitsiz aşklara; kıvançlı ya da kederli heyecanlara neden olduğunu zaman zaman düşünmüşümdür. Köşk tümüyle terkedildiği zaman, hırsızların iki büklüm bu dolabın içine girip, onu döndürerek köşkün içine girdikleri saptanmıştı. Kim bilir, belki eski zamanların ıssız gece yarılarında kimi ateşli âşıklar da bu yolla birbirine kavuşmuştu. Koridorun öte ucunda yer alan mutfak çok büyük bir alanı kaplayan yu-

varlakımsı bir yapıydı. Bu biçimi yüzünden pencereleriyle her yönden ışık alıyordu. Eski büyük otel ya da asker kışlalarının mutfaklarına özgü yemek pişirmek ve bulaşık yıkamakla ilgili her tür araç, gereç ve düzenlemeyle donatılmıştı mutfak; fırınlı demir ocaklarında belki de aynı zamanda beş-altı ayrı çeşit yemek pişirilebilir, bir o kadar tavada da bir şeyler kızartılabilirdi. Duvarları çepçevre ve sıra sıra saran raflarda her boyda tencereler, kevgirler, tavalar, tepsiler, kepçeler yerleştirilmişti; bakır kazan ve lengerlerin yeri ayrıydı. İnce-enli, uzun-kısa çeşit çeşit bıçak ve satırlar duvardaki yerlerinde pırıl pırıl parlardı. Etlerin kesilip bölündüğü tezgâh, kasap tezgâhları gibi çentik çektik kalın tahtalarla kaplıydı. Ona yakın bir yerde elektrikle işleyen kıyma makinası ve kasap kütüğü bile vardı. Bulaşıklar geniş ve uzun beton yalaklarda yıkanmaktaydı. Bahçe büyüklüğüyle nasıl beni kendine çekmişse, harlı ateşleri, buram buram tüten buharları ve dumanları ile yukarıda anlattığım bakır ya da çelik araç gereçleriyle mutfak da üzerimde o derece bir çekiciliğe sahipti. Bu durum beni etkiliyor, köşkte falan değil, seyir halindeki bir geminin kazan ya da makine dairesinde sanıyordum kendimi. Mutfağın giriş yerine yakın bölümde masalar ve uzun sıralar vardı. Arka'nın ikinci kesimi yemeklerini burada yemekteydi, ama yemek dışında ve boş zamanlarında odalarından çıkıp burada toplanıyorlar, ya çay içip sohbet ediyor ya da domino, iskambil oynuyorlardı. Sonradan öğrendiğime göre bu zorunlu bir durumdu. Çünkü bahçe efendilere özgüydü ve sokağa çıkmak için izin almaları gerekti. Bu izin de hepsine birden ve sık sık verilmiyordu. Öyle ya, akıllarına estikçe sokağa çıkacak ya da mermer fiskiyeli havuzun kenarında kırmızı balıkları seyredecek değillerdi ya. Bu yüzden boş zamanlarını ya odalarında ya da burada geçirmek zorundaydılar. Fırsat buldukça nasıl bahçenin tenha yerlerine sıvışıyorsam, kimi kez de buraya sığınırdım. Çünkü buradakilerin beni dört gözle beklediklerini biliyordum. Bir anlamda onlar da ben de burada gurbetçiydik ve aynı derecede sıla özlemi çekiyorduk. Kaldı ki sözcük sözcüğe deyişle, 'kanı gibi' dediğimiz, köşkteki davranış ve konuşma biçimlerinden aynı derecede korkulu bir nefret duymaktaydık. Genellikle onlara gelen mektupları okur ya da onların ağzından mektuplar yazardım.

Kimi kez de Mordoğan'la ilgili öyküler anlatır ya da denizcilik, süngercilik ve gemicilik üzerine bilgiler verirdim. Söz buraya dayandı mı çenem adeta düşerdi, çünkü bu konuların en sevdiğim konular olması yanında, dinleyicilerimin çoğu orta ya da doğu Anadolulu kimseler olduğundan, ne söylesem merakla dinliyorlardı, ama benden en çok istedikleri şey şiir okumamdı. Hele okulda birinci ve ikinci sınıfta öğğrendiğim vatanseverlikle ilgili şiirlere bayılıyorlardı. 'Milli neşide' adında uzun bir şiir vardı ki üst üste kaç kez okusam bıkmadan heyecanla dinler, bitirdiğim zaman da hepsi alkış tutarlardı. Tencereler fokur fokur kaynar, fırınlarda börekler, özellikle kuzu butları, tavuklar cızır cızır kızarırken, hepsinden daha önemlisi süzülen yağları arada sırada ve ansızın tutuşup par par alevlenirken, okuduğum vatansever şiirler de, tam yerine otururdu. Çünkü ulusal duygularımızı da alevlendirirdi bu dizeler. Yurdumuza saldıran alçak düşmanları, kazanlarda kaynattığınızı ya da kızgın ateşlerde kebab ettiğimizi sanıyorduk. Biz burada köşkte Büyükada'da değil, somutun gerçekten ta özünde olmakla birlikte soyut, işaretsiz bir dünyadaydık. Köşktekilerin bizi duyması olanaksızdı, çünkü aramızda koskoca bir müştemilat vardı. Gerçi birinci kesimden emektar hizmetkârlardan biri mutfağa, köşktekilerin bir buyruğunu iletmek için her an gelebilirdi, ama koridor o kadar uzun ve taş yapısından ötürü akustiği öylesine hassastı ki daha ilk adımların sesi onun koridora girdiğini hemen bize iletirdi. Aramızda konuşmuş olmamakla birlikte hem onlar hem ben bundan çok çekiniyorduk. Bu korkumuzda ortaktık. Ben hem hizmetkârlar hem de parya sınıfının arasında yakalanmaktan çekiniyordum. Gerçi, bunu bana açıkça kimse yasaklamamıştı, ama ne tuhaf, benden haberleri olmaksızın ben yine de, burada olmakla bir suç işlemekte olduğumu, onların adına yani eşanlamıyla ikinci kişiliğimde, biliyordum. Bunda da haklıydım. İnsanın kendisine yabancılaşmasını, bir başka anlamda ikiyüzlüleşmesini, yani ruhunun çatallaşmasını babaannemin beni sevgiyle konuk ettiği bu köşkte ilk kez belirgin bir biçimde duyduğumu söyleyebilirim. Zavallı ümit! Şu bakımdan ki, bu durumu geçici, eşanlamıyla üzerinden atlanıp geçilen bir durum olarak algılamamdı. Nereden bilebilirdim ki yaşam denilen şeyin bütünüyle,

doğumumuzla birlikte özgürce getirdiklerimizi tersine çevirme ve onları değilleme süreci olduğunu, bunu gerçekleştirdiği oranda da kişinin başarı kazandığını ve başarılı sayıldığını.

Öte yandan mutfaktaki ortak korkumuzun, buradakiler için de, nedeni aynıydı. Beni burada tuttukları ya da konuştukları için, coşkuları, kıvançları için, suçluydular, ama kim suçluyordu onları ve aynı zaman da kim benimsiyordu bu suçu? Kendileri. Daha doğrusu köşklerinin, daha genel bir deyişle kurulu düzenin ruhlarına soktuğu kişi. Bu kişi, kurulu düzenin bir ajanı, onları suçluyor ve uyarıyordu aynı zamanda. Zar zor buldukları işlerini, doğru olmayan bir yakınlık bir heyecan veya bir coşku yüzünden yitirebileceklerini onlara bildiriyordu. Uyanık, kurnaz ve titiz olmaları gerekti, yoksa... Ve gerçekten de haklıydı bu ses. Nitekim, bilgisizlikten, alındıkları işte ehil olmamaları ya da köşktekilere aykırı gelen davranış ve tutumlarından ötürü işlerini yitirenler oluyordu aralarında sık sık. Buna babaannem ve iki eniştemden oluşan köşkün yargı kurulu karar veriyordu. Öğlen ya da akşam yemeklerinin sonunda sofradakiler izin alıp kalktığı zaman, babaannemle iki eniştem hâlâ masada oturuyorsa bu, genel olarak, hizmetkârlardan birinin işinin bittiği anlamına geliyordu. Bu toplantı sonunda İstanbul'a, apartmana telefon ediliyor, büyük dayı Nedim, acele çağırılıyordu. Çünkü cellâtlık onun işiydi. Ve 'Çanlar Kimin İçin Çalıyor' romanındaki gibi, köşkün bahçe kapısının her açıldığında çalan küçük çıngırak, ertesi gün kaç kez çıngırdarsa çıngırdasın, bu seslerden biri, mutlaka Nedim dayının köşke geldiğine ve kurbanın son saatinin artık yaklaştığına işaretti. Bilmeden tanık olduğum ve üzüntüyle izlediğim bu olaylar dizisinin tümünü öğrendikten sonra, artık daha ilk işarette üst kattaki odama kapanır, belki yarım günden fazla kendimi hapsederdim. Kuzenlerim odama dolarlardı, ama bütün ısrarlarına karşın "Hastayım" der, "anneme mektup yazıyorum" der (gerçekten oturup sahifelerce mektup yazardım), yine de dışarı adımımı atmazdım. Onlara ne mutluydu, çünkü olup bitenlerden hiç haberleri yoktu. Mutfaktakileri sadece üstünkörü tanıdıkları gibi, benimle olan ilişkilerini de bilmiyorlardı. Yaşantıları, düşünceleri, duyguları, hayalleri köşkün üst düzey bölümüyle sınırlıydı.

Oysa ben kaderimin itkisiyle burada olduğu gibi tüm yaşamım boyunca başka mekân ve zamanlar arasında mekik dokudum. Ünlü kişiler, servet sahipleri, veliahdlar, prensesler ve yüksek yetki sahipleriyle aynı masalarda oturduğum gibi balıkçılar ve çöpçülerle de Büyükada'nın bir balıkçı ya da esnaf kahvesinde iskambil oynayarak ve çay bardaklarında ucuz şaraplar içerek nice yılbaşını kutladım. Ve Nedim dayı köşkte göründüğü zaman, kuzenlerimin tersine bunun anlamını biliyordum. Üstelik infaz yerini de. Burası mutfağın giriş yeriyle, onun karşısındaki motorhanenin arasındaki küçük alandı. Köşkün göz zevkini bozmasın diye motorhanenin köşke bakan yüzü, kaya parçalarından oluşturulan yapay büyük bir mağara ve havuzla kapatılmıştı. Bu yapay mağarayla müştemilatın sol tarafı arasında bir kapı vardı. Bu kapı iki alanı, daha doğrusu iki dünyayı birbirinden ayırıyordu. Onun ön yüzündeki alan köşktekilere özgüydü. Büyük fıstık ağaçlarının gölgelediği, mağaralı havuzuyla bu alan, seçkin çiçeklerle bezeli olup, köşktekiler açık havada burada kahvaltı yapıyor, burada yemek yiyor, dinleniyor ve konuklarını burada ağırlıyorlardı. Gece için de özel bir ışıklandırma düzeni vardı buranın. Sözünü ettiğim kapının öte yüzündeki alansa köşkün işçi sınıfına aitti. Motorhane, mutfak ve çöp bidonları buradaydı. Köşkteki çalışanlarca erzakın ve çöplerin getirilip götürüldüğü, müştemilata girilip çıkıldığı kapı da buraya açılıyordu. Sokağa çıkmak için buradan bahçenin arka kapısına giden bir yol vardı. Sadece defne ağaçlarının (herhalde kötü kokuları engellemek için) bulunduğu bu alan, aynı zamanda hizmetkâr kovulma yeriydi. Çünkü Nedim dayı infazı burada yapıyordu hep. Bu infaz gelişigüzel bir olgu değil, sırasıyla gerçekleştirilen bir tören gerektiriyordu. Kurban her kimse, çağrılıp getiriliyor, bu işte pişmiş Nedim dayının bütün babacan tavırlarına karşın, ayakta saygıyla kararı dinliyordu. Zavallıcık konuşmanın başlangıcında, üstelik kimisi sonunda bile kovulduğunu anlayamıyordu; belki de heyecandan, telaştan ya da kullanılan dilden; çünkü Nedim dayı kovuldun, işden çıkarıldın gibi kısa ve kesin bir tümceyle ve aksi, sert bir suratla bildirmiyordu kararını. Yıllarca cepheden çeteciliğe; çetecilikten casusluğa koşup durmuş; öldürmüş, öldürtmüş, geniş görgüsü ve deneyimiyle karşısında

put gibi duran kimsenin onurunu kırmadan, kimi kez babacan omuzlarına vurarak durumu açıklama yoluna gidiyordu. Kimi kez şakalaşıyordu bile. Ne var ki yumuşaklıkla ve araya sıkıştırdığı övücü sözlerden sonra, "Bak oğlum talihini başka yerde dene, buraya yaramadın gittin" gibi bir tümceyle kararını bildirince, öteki durumu ya tam kavrayamadığından ya da gösterilen yumuşaklıktan umutlanarak (tıpkı önceleri benim gibi) köşke ne kadar yaradığını ya da bundan sonra ne kadar yarayacağını yemin billah ile kanıtlamaya çalışıyordu. Doğal ki çabası boşunaydı (ama niçin?). Nedim dayının eline koluna sarılsa, elini ayağını öpmeye kalkışsa bile. Bu noktadan sonra infazın ikinci acıklı dönemi başlıyordu. Kurban içeriye girip pılısını pırtısını gelişigüzel bohçaladığı küçük bir deng ya da tahta bir valizle geliyordu tekrar onu bekleyen Nedim dayının karşısına. Artık onun üzerinde köşkün ona verdiği iğreti önlük, pantolon ya da tulum yoktur. Kaç zamandır paket edilip durmaktan buruş buruş kendi mintanını, ceketini ve pantalonunu giyinmiştir. Nedim dayıyla vedalaşmak için kasketi elindedir, ama hayır, önce bağladığı denk çözülecek, valizi aranacaktır: aramadan geçecektir eşyaları. Artık sararmış bir yüz, titreyen eller ve çuvala sarılı bir takım çatal bıçaklar, fincanlar, kimi kez bir kayık tabağı, kibritler, kullanılmış sabunlar; mutfak peşkiri ve biz çocuklardan tenis topu, ping pong raketi ve Güney'in saçları yoluk, mavi cam gözlü bebeği. "İnşallah bir şey çıkmaz" derim içimden; "inşallah iyi saklamıştır" bile derim bu apansız yakalanmış, şaşkın, beceriksiz, zangır zangır sarsılan utanç ve korku içindeki eski arkadaşımın karşısında. Belki de ilk kez bu duruma sokmuştur gurbet yolunda kendini; belki köyünde, memleketinde aklından bile geçirmez böyle bir şeyi ama eski bir yağmacılık döneminin yoksul, zavallı esintileridir bunlar içinde kalmış. Yine de bu çatal bıçaklar, yarım sabunlar, tenis topları, yoluk bebek ve kayık tabağı; kayık mı yüzdüreceksin kayık tabağıyla; tenis mi ya da ping mu oynayacaksın? Denir ki hep böyle midir? Hayır değildir, ama çoğunlukla temiz çıkanlar otel gibi, köşk gibi yerlerde daha önceden çalışmış olanlardır. Bunlar denklerini bağlamadan, çantalarını kilitlemeden gelirler Nedim dayının karşısına ve kendiliklerinden ellerini havaya kaldırırlar üstlerini yoklatmak için. Bütün bu işlemler

olup biterken iki alanı birbirinden ayıran kapı, sürekli kapalı tutulur, köşktekiler bu sahneleri görüp de üzülmesinler diye.

Ben de yapay mağaranın üstüne çıkardım. Buraya benden başka kimse çıkmadığı ve çıkamadığı için üstü döşek gibi kuru çam yapraklarıyla döşelidir. Sırtüstü atardım kendimi bu döşeğin üzerine; köşkten uzak, yaşadığım ve yaşayacağım dünyadan uzak, mavi göklere dikerdim gözlerimi; dikerdim de öyle kalırdım. Düşünce değildir, düşüncelerim; hayal değildir, hayal ettiklerim; bir 'götürülüş'tür anlamsız ve boş; bir gezegenin mikroskobik kere mikroskobik bir noktasına sırtım dayalı, bir uzay sonsuzluğunda.

336

Köşkün tüm yaşantısına ve bu yaşantıyla ilgili kural ve âdetlerine tümüyle uyuyordum; üstelik en üst dereceden. Öyle ki, doğduklarından beri bu yaşantının içinde büyüyüp yetişmelerine karşın, kuzenlerim bu konuda benimle yarışamıyorlardı. Kuşkusuz onların bilgi ve yetenek yetersizliğinden değildi bu, dikkatsizliklerindendi, çünkü onların olağan ve kayıtsız konumlarına karşın ben iğne üstünde oturuyordum. Tıpkı köşeye sıkıştırılmış her insan ve hayvanda olduğu gibi bütün uyarı sistemim her an ayaktaydı. Kuzenlerim için doğal olan bu yaşantı biçimi, bana tümüyle yabancıydı. Bu yüzden geçici bir görev bir sınav niteliğindeydi buradaki yaşamım. Böyle algılıyordum ve ondan kurtulacağım zamanı dört gözle bekliyordum. Ne var ki, bu sınavı ya da görevi gülünç olmadan, hatasız geçiştirmem gerektiğine de inanıyordum. Bu yüzden de, kuzenlerimin tersine, dikkatim jilet gibiydi. Oysa kuzenlerimin böyle bir sıkıntı ya da kaygıya düşmelerine gerek yoktu. Bu yüzden onlar kimi kurallara boş verebilir, yan çizebilir ve kaçamak yapabilirlerdi. Onların yaşamı hata kabul edebilir, ama benimki edemezdi. Örneğin, kuzenlerim bir kuralı çiğnediğinde, bu bir 'bilgisizlik', 'görgüsüzlük' değil, olsa olsa bir 'yaramazlık' sayılırdı, ya da 'bilmem kime benzemek', ama aynı kuralı ben çiğnediğimde, 'bilmem kime benzemezdim', 'bilmem kimin kendisi' olurdum. Bilmem kim olmaktan çekindiğim yoktu aslında. Keşke olabilseydim, çünkü benim

kahramanlarım, o bilmem kimlerdi. Ne var ki, eleştirilmek, aşağı görülmek olasılığı duygularıma acı veriyordu. Kaldı ki bu duygularım, kişi olarak sadece beni değil, annemi, ninemi, mahalle arkadaşlarımı ve giderek hasretle andığım ve şimdilerde melûl, mahzun olarak algıladığım Mordoğan'ın sularını, göklerini, dağ, taş, bayırlarını kapsıyordu. Doğal ki insanlarını da gündelik yaşantılarıyla birlikte, işleri, güçleri, giysileriyle; balıkçı, rençper, öğretmen, berber, nalbant, deveciyi poturlarıyla, futaları, nalınlarıyla ve yalın ayak başıkabaklıklarıyla. Sanki bir temsilcisiydim bütün bunların burada. Amma da ileri gittin, ne kadar da abarttın denecek. Haklı bir yargı bir bakıma, ama sevgi başka nedir ki, özlem başka nedir ki? Onları mahzun etmeye, boynu bükük bırakmaya hakkım var mıydı? Kaldı ki bu nitelik, bu kuruntu keskinliği ailevi ve karşı konmaz bir özelliktir ki zaman zaman çoğumuzu çılgına çevirmiş, doğal yaşantılarımızı param parça etmiştir.

Annemle bahçe kapısında vedalaşmamı anımsıyorum. Solgun bir yüzle ve kırık dökük söylediklerini: "Oğlum" demişti, "burada mutlu ol." Bahçeyi ve köşkü işaret ederek, gıptayla devam etmişti sonra, "Bak her şey ne kadar güzel; güzellik, servet, kibarlık başka şeydir; bunlar senin de hakkın" (Şakir Paşa'nın torunu olduğumu ima ediyordu), sonra yaş içindeki yüzümü öperek "Sana güveniyorum" diye eklemişti, "Beni, nineni mahcup etme". Hâlâ yaşlar içindeki yüzümü evet anlamında eğmiştim. Gülümsemişti sonra utangaç utangaç, "Bizi de unutma e mi?" demişti. Neydi bu başıma gelenler. Herkesin ne güzel bir yalın yaşamı vardı. Bütün yaşamımca bunun özlemini çektim. Annemin iki temel kavramı vardı: Soyluluk ve köylülük. İnsanları, yaklaşımlarıyla beraber hep bu iki kavrama göre ayırırdı. Soyluluk, bir soy tarihiyle beraber, bir görgü sorunuydu onun için. Görgüden de, kibarlık, nezaket, zarafet ve uygarlık anlamlarını çıkarıyordu. Bunların dışında kalan her kimse, ağzıyla kuş tutsa o kişi ya köylüdür ya da köylülüğü olan biridir. Değerli bir niteliği varsa, saygı gösterir, takdir ederdi elbet, ama yine de o kişiyi, cufi diye yüzünü buruşturarak ya ağzı ya da ayakları kokan biri olarak algılardı. Ben onun gözünde baba tarafımın paşalıkları, sadrazamlıkları ve görgülerinden dolayı ondan ayrı olarak soylu bir ailenin bir parçasıydım. Dövdüğü, azarladığı çok ol-

muştur beni, ama son tahlilde ben bir evin penceresinde hakkı yenmiş, yalnız bırakılmış zayıf bir çocuk, o da sokaktan bana bakan biri gibiydi. Ömrü boyunca hem bana hem kendine hem de başka insanlara karşı bu fikrin akıl almaz savunucusu olmuştur. Bu yüzden beni köşke bırakmaya getirirken içi parçalanıyordu, ama öte yandan benim asıl yerime oturacağımı varsayarak, kapı arkasında bile beni merak eden kalbini var gücüyle bastırmıştı. Nitekim, beni köşke bırakıp ayrılırken de aynı iç savaşımı vermekteydi. Yoksa olanak var mıydı benden ayrılmaya? Yukarıdaki sözlerini bitirince beni bir kez daha öpüp kucakladı. Köşkteki o kalabalığa karşın –hepsi ya amcaları, halası, ya kuzenleri ya da kuzenlerinin eşleriydi- kapıda ikimiz yalnızdık (biraz ötemizde bir hizmetkâr beni yukarıdaki odama götürmek için bekliyordu). Çocukluk anılarıyla dolu bahçeye hüzünle son bir kez bakmış, bir zamanlar gelini olduğu kapıdan bir yabancı gibi çıkmıştı. Ve yokuş aşağı yürüyüp gitmişti, gelip geçen herhangi bir yolcu gibi. Ben artık buralıydım. O beş gün sonra Mordoğan'da olacaktı.

Art arda gelip çatan bu olayların etkisiyle, tek başıma kaldığım zaman, ruhum belirsiz eziklikler ve hüzünlerle yapışık yapışıktı; ne var ki köşkün pratiğine girdiğim anda inanılmaz bir uyanıklığa sahip oluyordum; çünkü buradaki yaşantım, önceden de değindiğim üzere, bir onur sınavıydı. Sadece beni değil annemi, ninemi, tüm Mordoğan'ı kapsıyordu. Bu sınavı yüzümün akıyla geçmeliydim. Ne var ki bu bana özgü içsel sınavın yanı sıra, köşkün eski bir geleneğine göre büyükler, biz çocukların davranış ve tutumları için bir değerlendirme yapmak âdetindeydiler. Bir sınav ya da yarışma niteliğindeki bu seçme, on beş ya da yirmi günde bir ve genel bir oylamayla gerçekleşirdi. Bu oylamada birçok konu ele alınmaktaydı. Örneğin sofra adabından tutun da (en önemlisi buydu) sabah selamlaşmasından gece vedalaşmasına kadar gün boyu her türlü ilişkilerimiz; doğal ki temizlik, çalışkanlık, düzenlilik ve spor. Ben her seferinde hemen hemen oyların tamamını toplar, hep birinci çıkardım. Hem de hiçbir şeyden habersiz katıldığım ilk on beş günlük seçmeden başlayarak. Çünkü o jilet gibi dikkatimin karşısında kuzenlerimin hiçbiri tutunamıyordu. Üstelik Ayşe halamın bana duyduğu güvensizlik ve kuşkularına karşın. Ayşe hala

aslında karakter açısından sıcak ve çok heyecanlı bir kadındı. Kendini doğal haline bıraktığı zaman bana karşı da sıcak ve sevecen olurdu. Üstelik zaman zaman öteki halalarımda tanık olmadığım derecede üst perdeden. Bunu da sık sık köşe bucakta tekrarlardı, ama nedense kimi kez anlayamadığım bir nedenden ötürü, ansızın ruhuma karşı bir güvensizlik ve kuşkuya kapılırdı, ama bunlar çoğunlukla, çocukluk ve yaramazlık kavramlarıyla ilgili önemsiz olaylara ilişkindi. Ne var ki bir gün verdiği pek büyük bir zarar yüzünden çok ciddi bir sorunla karşılaştı köşk. Alt salondaki Japon işi çok değerli bir porselen bibloyu paramparça olmuş bir biçimde yemek odasındaki ekmek dolabının altında bulmuştu bir hizmetkâr. Biz çocuklar ve köşkün iç hizmetkârlan teker teker sorgulandık ama yine de kimin yaptığı belli olmamıştı. Kuzenlerimle bahçeye çıkmıştım; bir aralık su içmek için onlardan ayrılarak yemek odasının bitişiğindeki kahve ocağına girdim. Yemek odasındaki Ayşe halanın heyecanlı ve titiz sesi buraya kadar ulaşıyordu. "Kim kırdı canım" diyordu oldukça sinirli, yanıtını da yine kendi veriyordu "tabi Murat kırdı, korkusundan da gelip buraya sakladı." Sanki gözleriyle görmüş gibi anlatmaktaydı. Ben de onu görürcesine dinliyordum söylediklerini elimde olmadan. Mavi gözleriyle, güzelim sarı buklelerini sarsa sarsa ve kişiye sıcaklık, yumuşaklık esinlendiren o bembeyaz yumuşak vücuduyla. Ne var ki, bu anlamsız ve dayanaksız hırsı yüzünden boş yere hırpalayıp durduğu için bu heybetli gövdeye acıyordum da. Çünkü biblo mu, ne haltsa ben kırmamıştım. Tam tersine kendi oğlu Sergen'le Nejat çekişirlerken devirip kırmışlardı. Boynu kopmuştu Çinli kadının ve şemsiyesi ile yeşil çimenlerle bezeli kaidesi paramparça olmuştu. Sonra kırıkları toplayıp yemek odasındaki ekmek dolabının altına atmışlardı; bana ters gelen bir akılla ve zahir âdet böyledir diyerek, ben de unutmuş gitmiştim onlarla birlikte sonra. Yeni bir sorgulama yapılacak sandım; yapılmadı. Bana bir şey demediler, ama sanırım suç benim üstümde kaldı. Zaten, niçin denetim altında tutmadınız diye azarlanmaktan korkan matmazeller çok iyi savunmuşlardı kuzenlerimi. Niçin böyleydi Ayşe hala bana karşı? Çok sonralan anladım. Şakir Paşa sorunu yüzünden babama kızgındı hâlâ. İçinde bir mücadele sürmekteydi. İşte bu

Ayşe halaya karşın yine de birinci olurdum yeniden yeniden; çoğunluk onun da oyunu alarak üstelik. Koşma, atlama falan gibi sporları geçiyorum, çünkü deniz kıyıları, tarlalar ve ağaç tepelerinde idman görmüş kaslarımla başa çıkılması olanaksızdı. Güreşte bile, Nejat iki yaş büyüğüm ve vücutca neredeyse iki katım olmasına karşın bana yenilirdi. Güçsüzlüğünden değil, hem benden güçlüydü hem de çok daha ağırdı, ama acıya dayanıksızdı. Kolunu kıvırmam ya da boynunu koltuğumun altına sıkıştırmamla birlikte koca vücudunun devrilivermesini şaşkınlıkla izlerdim. Beceriksiz çırpınışları beni belli belirsiz üzerdi üstelik. Zaten güreş, köşkün geleneğinde yoktu. Erkek hizmetkârların, büyüklerden gizli kışkırtmalarının etkisiyleydi. Sporun dışındaki dallarda da birinci hep bendim: kibarlık desen bendeydi, yol yordam bilme desen bendeydi. Örneğin, yemekte ellerim öyle hızlı ve sessiz çalışıyor, çatal, bıçak, kaşık değiştirir ve kullanırken öyle bir özen, titizlik ve beceri gösteriyordu ki değme cerrahlar beni alt edemezdi. Oysa beceriksiz bir çocuktum ve hâlâ öyleyimdir. Bir sigorta teli takmak için uğraşır durur, yine de yaptığım iş üstünkörü bir nitelikte olur; ama nedir ki köşkte sanki içimde ansızın ve keskin bir yetenek türeyivermişti. Ne var ki bu yetenek köşkte geçirdiğim günlere özgü kaldı. Sonunu getiremedim onun. Kaba sabalıklar içinde yitip gitti.

Köşkteki ilk akşam yemeğini anımsıyorum. Akşam yemeği zili çalmış, köşk tayfası şuradan buradan gelerek ya da merdivenlerden birer ikişer inerek yemek odasındaki büyük masanın çevresinde toplanmıştı. Beni odamdan aşağıya Asiye adındaki genç hizmetkâr getirmiş ve sofranın en ucundaki bir sandalyeyi işaret ederek, arkasında beklememi bildirmişti yavaşça. Yemek odasından içeri girdiğimde karşılaştığım olağanüstü kalabalık ve ışıklar beni şaşırtmıştı, ama yine de fazla sarsılmamıştım; çünkü daha bir iki saat önce ayrıldığım annemin içimdeki üzüntülü anısı ve karşısında artık yapayalnız kaldığım kaderimin baskısı üzerimde öyle fazlaydı ki bunların dışındaki her şeyi bir düş gibi görüyordum. Gerçekten de avizelerden, bütün bir duvarı kaplayan aynadan, tabakların porselenleri ve pırıl pırıl yüzlerinden yansıyıp duran ışıklara ve büyük bir oda da olsa, yine de kapalı bir yerde toplanmış bu kadar büyük bir kalabalığın çıkartması

kaçınılmaz olan gürültüye karşın ışıkları, insanları, sesleri bir sis perdesi gerisinde belli belirsiz biçimler, sedalar ve ışıklar olarak algılıyordum. Hepimiz kendi sandalyelerimizin arkasında ve ayakta duruyorduk. Antikalıklarından olacak, sandalyelerin arkalıkları neredeyse boyumu aşıyordu. Benimkinin hasır örgüsünü seyrederken babaannem içeriye girdi. Biraz telaşlı, sofradaki yerini alırken, başını hafifçe eğerek buyrun dedi hepimize. Herkes oturdu yerine; doğal ki ben de sislerimle birlikte geçip oturdum sandalyeme. Oturur oturmaz masada gördüğüm görüntü karşısında bütün sislerim dağılıverdi ansızın; hem öylesine dağıldı ki, yaşamım boyunca birkaç kez dışında nesneleri bu kadar net gördüğümü sanmıyorum. Çünkü bu da nesiydi; önümde özenle dizilmiş biri küçük olmak üzere üç tabak ve onların sağında solunda ve önünde, toplam sayı olarak altı bıçak, kaşık, çatal vardı. Sanki onlar yemek yemek için değil, beni şaşırtmak için dizilmiş bir geometri denklemiydi. Gerçi Mordoğan'da, elle yemek yiyen halka karşı evde biz de çatal, bıçak, kaşık kullanıyorduk, ama şimdi sadece benim önümdekiler Mordoğan'daki soframızda hepimize yeter de artardı bile. İlkin çorba servis edildi; ardından ızgara etler, zeytinyağlılar, pilav ve meyve. Başka bir hizmetkâr da salata dağıtıyordu. Sofrada yirmi beş-otuz kişi arası bir kalabalık olduğuna göre yüz elli-iki yüz çatal kaşık, bıçak aralıksız eylemleri sürdürdü. Benimkiler biraz geriden izliyordu onları; çünkü sağ yanımda oturan (sol yanım boştu) kuzenlerimin Fransız matmazelini çaktırmadan yakın takibe almıştım. O ne yapar ve hangi tarzda yaparsa ben de öyle yapmaya çalışıyordum. Hangi çatalı, kaşığı, bıçağı almam gerektiğini, onları nasıl tutacağımı ve nasıl kullanacağımı yan gözle onu seyrettikten sonra saptayıp uyguluyordum; bu da doğal ki beni biraz geciktiriyordu.

BALIKÇI, GENÇLİK YILLARI

343

Düşe kalka gelmişti evet, üstelik yorumsuz alındıkları zaman kişiye parmak ısırtan; yorumlandıklarında daha büyük bir şaşkınlığa sürükleyen

olayların kahramanıydı. Müsrifti alabildiğine, hilekâr, aldatıcıydı. Evet, ama aynı kişiliğinde görünmeyen, daha doğrusu neden olduğu olaylar yüzünden değeri anlaşılamayan, anlaşılmak istenmeyen bir yapılanmayı da beraberinde getiriyordu. Henüz yirmi beş-yirmi altısındadır; beş yabancı dille gelmişti bu yaşlara. Öyle bir yoğunlukta ki bu dillerin en seçkin kafalarını izleyecek, ama bundan da çok çok önemlisi, onların tümcelerinin ve dizilerinin gerisindeki, insan olarak asıl kendileriyle doğrudan bir iletişim kuracak nitelikte; yani yürüyen, konuşan, kızan, alay eden gündelik yaşamlarıyla algılayacak ve bu gündelik yaşamlarını kendi gündelik yaşamıyla birlikte yaşayacak bir biçimde. Dile egemenliği, kavrayış gücü ve yakınlığıyla satırları çevirmiyor, bu satırları yazan kişilerle yiyor, içiyor, geziyor, birlikte düşünüp birlikte hayal kuruyordu. Artık onlar kitaplarda ya da sakallı sakalsız mahzun fotoğraflarda değil, yanında soluk alıp veren kişilerdi. Yani yaşadığı dünyanın yanı sıra yaşayan ikinci bir dünyanın; bir entellektüel, seçkinler dünyasının, hep birlikte, halkıydılar. Bu onun öykünme dönemiydi. Bir gün, hiç yoktan ve gülerek, "Hey gidi gençlik" diye şöyle demişti, "insan aynaya batıkça hangi dahiye benzediğini düşünür. Neresi meselâ, alnı mı, gözleri mi? Saçlarımı şöyle uzatsam, sakal bıraksam... Acaba?" Bunları duyduğumda önce yadırgamıştım; çünkü bildiğimden beri özenti, onun en çok yadsıdığı bir kavramdı. Bir şeye benzemeye, onun gibi olmaya çalışacağına, o şeyin kendisi olmaya uğraş, ötekisinden daha rahattır deyip dururdu hep, ama bunları söylediğinde kırk yaşlarında falandı. Vay canına, demek o da bir vakitler... Ne var ki sonraları düşündüğümde eskisi gibi yadırgatıcı gelmedi sözleri. Öyle ya, yaşamın eşiğindeyken kişi, hangi kimlikleri örnek almalıydı? Bir sarrafı, bir sinema artistini, bir milyoneri, bir kasabı ya da ünlü bir gangsteri mi? Yoksa ünlü bir düşünce adamını mı? Üstelik onun ilk gençliğinden beri içinde gizli gizli hangi ideali benimsediğini de gösteriyordu bu sözleri. Bu öykünme dönemi, bir anlamda kendini bir eğitme dönemi de olmuştu. Yani okul, ders kitapları, öğretmenleri kapsayan klasik ki bizim toplumumuzda resmî de olan bir eğitim düzeninin dışında kendine özgü, serbest başka bir eğitim düzeni. Kolej yıllarında içgüdüsel olarak bulup ya da eğilim gösterip uygu-

ladığı bu kendine özgü sistemi hep önünde tutmuştur. "Kolejin bana tek ve en büyük yararı kitaplığıydı" derdi, "Yoksa bu kafa ve yürek mazbahasından sağ çıkamazdım." Buradan diplomasını aldıktan sonra gittiği İngiltere'de, Oxford'da da daha geniş çapta bu eğilim üzerinden yürümüştü. Yani Oxford'un kitaplığıydı yine can simidi. Gerçekten de klasik ve resmi eğitim sisteminden hep bir karabasan olarak söz etmiş ve alay etmek fırsatını hiç kaçırmamıştır. Ona göre bu eğitim düzeni baskılı, ağır bir sıkıntıdır. Onun insan ruhuna verdiği nefes darlığı, sıkıntı ve zorakiliğine oranla kazandırdıkları devede kulaktır. Bu yüzden doğal neşe ve eğilimlerini karaladığı için öğrencilere hep acımıştır.

Yukarıda oturuyoruz, derken kardeşim Suat karnesini almış okuldan geliyor. Bağırıyor aşağıdan, "Aritmetikten, güm; Türkçeden, güm! İki kere topu attım" diye. Babam yukarıdan "Yaşa!" diye alkışlıyarak yanıtlıyor. Liseyi bitirmişim; yaz bitmş; Mordoğan'dan İstanbul'a gidiyorum üniversiteye başlamak için. Ayrı evlerde yaşıyoruz ya, allahaısmarladığa gidiyorum evine. Oğul olarak, örneğin annem gibi ona da bir gurur verdiğim ve vereceğim için sevinçli ve kibirliyim. Yukarıda, yere uzanmış yazı yazıyor. Havadisi verince, "Vay" gibi bir sevinç ünlemi, ya da "o maşallah, oğlum büyümüş de artık yüksek tahsile gidiyor, doktor, mühendis falan adam olacak" gibi bir karşılama beklerken, bir anda yüzü karmakarışık oluyor. Kendi kendine konuşur gibi ve üzüntülü "Gitme! Burada kal!" diyor. "Ama baba?" Bir koluyla dayandığı yerden yine kâğıtlarına uzanıyor. "Gemici ol burada, denizci ol!" Susuyorum. Hem yazılarına hem konuşmasına devam ediyor neşesiz. "İki yabancı dil öğrensen yeter" diyor. "Varsa barutun mekteplerden daha kazançlı çıkarsın." Birçok şey düşünüyorum aynı zamanda ama en belirgin olanı, babam hayalperest bir adam ya (öyle bir kanı var bende, herhalde çevrenin etkisi), yine bir tuhaflık yapıyor, roman yazıyor, yani ciddi değil. Eve dönüyorum. Neşeli annem. "Nasıl karşıladı baban seni?" diye soruyor merakla. Gerçeği söyleyecekken vazgeçiyorum ansızın; annemin yüzü sevinçten pembe pembe. "Kutladı", diyorum, "sevindi çok". Annem bunu tahmin etmiş gibi, başını sallıyor, yanakları büsbütün kızararak. Zavallıcık hâlâ babama kendini beğendirmek peşinde. Bir

şey beklediği için değil, sadece ruhsal bir sorun. Evet, babam bizi bıraktı ve bıraktığı aynı saat içinde de evlendi (o zamanlar medeni kanun yok, bu olanaklı), ama iki yıl geçtikten sonra bir başkasıyla evlenmek üzereyken annemle tekrar evlenmek istemişti. Bu sefer de annem razı olmamıştı buna. Ne var ki bu reddedişine karşın, duygusal bağı kopmamıştı babama karşı. Bu yüzden dolaylı da olsa, yine de kendini ona beğendirmekten, eş anlamıyla kendini kanıtlamaktan vazgeçemiyordu. Bunun aracı da bendim; yani boylu boyunca temiz, ütülü giysilerim, taralı saçlarım ve başarılarımla annemin özenle yazıp gönderdiği bir mektup niteliğindeydim hep. Nedir ki babam kurt: kalenderliğinin altında büyük bir dikkat ve titizlik saklı durmaktadır her zaman. Arka cephede, ama hep tetikte bir dikkat ve titizlik. Bu bakımdan hem mektupluk hem müvezzilik yaptığım gibi dünyanın bu en acayip postalaşma tarzında, çoğunluk babam zarfı açmadan ya da içindekinin beklentisine tam karşıt iki üç fikir yazıp geri gönderiyordu bu acayip mektubu, ama ben de çoğu kez bu içeriği anneme iletmiyordum. Oturup annemin hoşuna gidecek yazılar yazıp böylece hem mektup, hem müvezzilik niteliğime bir de mektup yazanlık niteliğimi ekliyordum. Acaba bu tepkisi de yine böyle annemi bir boşa çıkartma yanıtı mıydı? Eve döner dönmez temiz, ütülü giysilerimi üstümden atıp, çamurlara belenmek için bahçeye, soğan ekmeye çıkıyorum acele acele. Bilmiyorum, bu düşüncemde yanılıp yanılmadığımı. Nedir ki yıllar sonra, bir konuşması bana bu eski belirsiz düşüncemi anımsatmıştı.

Babam, 1946-1954 yıllarında İzmir'dedir. Mordoğan'da evini satıp geldiği İzmir'de Halk Partisi'nin, bir anlamda devletin, daha önce belirttiğim üzere iktisadi ablukası altındadır. Bu yıllar onun tüm yaşamında iktisadi bakımdan en çok bunalıma düştüğü yıllardır. "Baba" diyorum, "keşke Mordoğan'da kalsaydınız. Belki orada bu kadar zora düşmezdiniz." "Çocukların tahsil zamanı gelmişti" diye yanıtlıyor beni. Ansızın Mordoğan'dan İstanbul'a üniversiteye ayrılışım sırasında bana söylediklerin anımsıyorum. Bu bir çelişki değil mi? Fotoğraflara bakıyorum. On bir-on iki yaşlarında çekilmiş olanlara; belli, koleje okuması için gönderildiği günlerin belki biraz öncesi ya da tam o günlere ilişkin. Kısa pantalonlu; saçları

kız gibi uzun. Alnındaki kâküllerin altında sevimlilikle bakıyor gözleri. Bakışları öyle cana yakın ki... Yüzü de yumuşak, lekesiz bir masumiyetle parlıyor. Bana benziyor; daha doğrusu o yaşlarda çekilmiş fotoğraflardaki halime. Bilmeyen, bu fotoğrafların aynı kişiye ait olduğunu sanır. Benim de kâküllerim var alnımda. Yalnız benim yüzüm daha toparlak, onunki uzunca. Çene yapısı oldukça gelişkin. Kimi yüz yorumcuları bunun iradesel bir belirti olduğunu ileri sürer. Boyu da benden uzun görünüyor. Gerçekten de ince yapısına karşın benden bir karıştan fazla uzundu. Kendisini hecin devesine benzetirdi bu yüzden.

347

İkimiz de fotoğraflarda temizlikle bakıyoruz, ama onun bakışlarında meleksi bir şeytanlık var. Benimkindeyse meleksi bir bönlük. İkimiz de hülyalı dalgınız, ama onun dalgınlığında bir hareket seziliyor, içe dönüklükte bir kalmayış, dışa doğru bir uzanma. Benim dalgınlığım ise kapanmış kalmış; gitti gider hep orada, içerde. Ne var içerde be çocuk. Kaldır kafanı dışarıya bir baksana. Dışardaki şenliğe, doğal ki savaşa, katılsana. Sanki ana rahmindeki yumuşaklığın, sıcaklığın, uysallığın etkisine kapılmış gidiyorum: plasentamı yırtıp doğamıyorum bir türlü dünyaya. Bunun nedenleri var mıdır? Hangi şoklar kim bilir. Onun annesi onunla iftihar ederek yaşadı; ben anneme bu ödülü veremedim.

349

Boğaziçi Robert Kolej'de tutulduğu kitaplık hastalığı İngiltere'de Oxford Üniversitesi'nde de sürüyor. Artık burada görüşen karışanı da yoktur başında; üstelik Paris, Roma, Floransa gibi Avrupa'nın öteki sanat ve bilim merkezleri de açıktır önünde. Kim bilir daha hangi kentler ve ülkeler, ama bütün bu Avrupai yaşantılarıyla (daha sonraki yaşantıları gibi) ilgili bilgileri ağzından ya da kaleminden almaya olanak yok, çünkü hiçbir zaman anılarını anlatmak âdetinde değil. Bu bir eğitim, bir görgü sorunu mu? Örneğin, falanca yerlerde şu kadar kaldım, filanca şeyler yaptım ya da başımdan şunlar şunlar geçti gibi bir açıklama duyulmuş değil ondan.

Aynı biçimde "Bir gün Roma'dayken..." ya da "İspanya'da bulunduğum sıralarda..." gibi söze başlamalar da yok. Ayıp mı görüyor bu tutumu ya da salt olayları anlatmak zevk mi vermiyor ona; yaşayıp bitirdiğini bir de sözlerle tekrarlamak, yiyip yuttuğu şeyi yeniden çiğnemek, yani geviş getirmek gibi mi geliyor? Belki de ruhunun, karakterinin bir özelliği bu suskunluk. Geçmişi, ateşleri külleriyle ruhunda korumayı ve dışarıdan imdat istemeden onlarla birlikte içerden içerden yanmayı yeğliyor. Kendi kendisiyle yarışıyor; kendi kendisinin dayanıklılığını sınıyor; başkalarını karıştırmak istemiyor, haklılığı ve haksızlığından yalnız kendini sorumlu tutarak. Ya da zihniyeti, anlayışı böyle; anmayı, anımsamayı gereksiz buluyor; mademki geçmiş, yaşanıp artık yok olmuştur; mademki aslolan yaşamakta olduğundur ve mademki bugünkü kendisi asıl kendisidir; yani dünkü yaşantısıyla birlikte bir başkasıdır ve artık yoktur. Belki bunların hepsi birbirine denk düşmektedir kişiliğinde. Bu yüzden dudakları sımsıkı kapalı eski yaşamına. Ne konuşmaları ne mektupları ne de yazılarında yaşadıklarına kısaca, olaylara hiç yer yok. Düşünce ve duygularını ya da hayal ve coşkularını anlatıyor sadece. Üstelik bunlardaki temel zaman öğesi hep şimdiki zaman. Arada sırada geçmişe göndermeler yapıyorsa da bu göndermeler bile şimdiki zamanla bağıntıları yüzünden. Oysa çok seyrek ve kısa süreli İstanbul'a gelişleri dışında yaklaşık on beş yıl Avrupa'da cirit atmış. Cirit atmış diyoruz; çünkü bu on beş yıl tam gençliğini kapsıyor; yani en dinamik çağını; neye eğilim duysa ruhunun ne edip bulduğu bir delikten fışkırdığı zamanı.

Mordoğan'dan akşam geldi İstanbul'a. Ertesi sabah Taksim tarafından Beyoğlu'na yürüyoruz. Belki Beyoğlu'nu görmeyeli on beş-yirmi yıl geçmiş. Güneşli bir gün. Beyoğlu cıvıl cıvıl: sinemalar, tiyatrolar, birahane ve tatlıcılar. Şurdan burdan müzik sesleri yansıyor. Mağaza vitrinleri pırıl pırıl, tertemiz. Yürürken ilerisine bakıyor caddenin. "Şu işe bak" diyor, "şimdi yirmi yıl önceki halime rastlasam can düşmanı iki hint horozu gibi derhal kapışırdık; gaga, pençe (parmaklarını pençe gibi büktüğü ellerini öne uzatıyor), Allah ne verdiyse ardımıza koymazdık; üstümüzü başımızı

yolmaya, gözlerimizi çıkartmaya çalışırdık." Yine gülerek ekliyor ardından "insan bu kadar değişeceğine inanmıyor, amma da snobtum." Yüzüne bakıyorum. Hâlâ ileriye bakıyor yürürken; sanki yirmilerdeki gençliğinin hayali var önünde. Bu durum, o gün bana söylediği sözlerle, şimdiki çocuklarına olan davranışı arasındaki farkı göstermiyor muydu? Doğal ki böyleydi, ama bir anlamda da değil, çünkü bugünkü düşünceleri pratikle ilgili düşünceleriydi; ötekisi soyut bir sezgiydi; üstelik yaşamım açısından doğru da çıkmış sayılabilirdi. Gerçekten de yıllar geçtikten sonra, o sözlerini anımsadığımda yaşamım bakımından onlarda büyük bir haklılık olduğunu gördüm. Çünkü bu sezgiye keşke uyarak, onu yaşamıma geçirseydim diye çok kez düşünmüşümdür. Yani üniversiteye gitmeyip, Mordoğan'da denizci olsaydım ve yüksek eğitim yerine bütün çabamı iki belki de daha fazla yabancı dil öğrenmeye adasaydım daha mutlu olurdum gibi bir düşünce zaman zaman zihnimi yoklamıştır. Çünkü büyük bir hevesle gittiğim üniversiteyi, büyük bir korku ve çekingenlik yuvası niteliğinde bulmuştum. Bilimsel bir felç yaşamaktaydı üniversite. Batının bin yıllık eski fikirleri ders olarak veriliyor ve bunlar da bol bol sulandırılarak kalın kalın kitaplar halinde sunuluyordu, çünkü doçent ve *profesör* olmak için nitelik değil nicelik aranıyordu. Şu kadar makalen bilmem kaç sayfalık kitabın basılı olacak. Bu sayıları tutturdun mu, aile boyu bir bilimsel yaşam içinde çoluk çocuğunla rahat ve güvenli bir ömür sürer gidersin. Öğretim üyesi gibi bir fiyaka da işin cabası.

1946 İZMİR, BASKI YILLARI

352

Mektuplarımda bu deyime rastladığın zaman, bu bölümde şimdi yazdıklarımı anımsayarak okumalısın onları, çünkü bu tarih, polis ve MİT'in, daha doğrusu İzmir Kodamanlar Sultası'nın akıl almaz bir tutku ve inatla babama uyguladığı ekonomik kuşatma dönemini; yani yaşamımın belki en yoksul en baskılı dilimini sunuyor. Bir de var ki, aynı tarih sade

kendi zamanını değil, babamın Mordoğan'ı temelli bırakıp İzmire yerleştiği ilk on yılı, eş anlamıyla 1944 – 1954 arasındaki süreyi de simgelemektedir, çünkü söz konusu bu on yılın bütün özelliklerini, ağrı ve ağırlıklarını 1946 yılı, kendinde yoğunlaştırmış ve görüntülemiştir. Bu yüzden ben bu yılı, öteki yılların temsilcisi seçtim ve onlar adına sadece onu dile getirdim. Bu bakımdan "1946 İzmir" deyimi hem kendi zamanındaki olayları, hem de içinde yer aldığı on yılın genel havasını yansıtmaktadır.

353

Can Yücel'den dinlemiştim: Atila İlhan, babam ve kendisi o tarihlerde "Demokrat İzmir" gazetesinde çalışmaktalar. Bir gün gazetenin sahibi Adnan Düvenci, odasına çağırır onları. Der ki, "MİT'ten memurlar geldi, üçünüzün de işine son verilmesini istediler." Ayıkla pirincin taşını. Şimdi ne olacak? "Yahu" diyor babam, "ilişmesinler, bir mesele çıkarmasınlar diye mitoloji üzerinde yazıp duruyoruz; desenize MİT, şimdi mitolojiye de dadandı." Bu habere hem şaşınyor, hem de şaşırmıyor, çünkü bu beklemediği, ama her an da beklediği bir durumdur. Beklemediği, çünkü aylardır Anadolu'nun eski söylencesel dağları, bayırlarında, mitolojik tanrılara sığınmış yaşamakta, ekmeğini, insanlığın çocukluk dönemine ilişkin bu hayallerden çıkarmaya çalışmaktadır. Nereden bilebilirdi ki, 1946 İzmir polisinin buralara kadar uzanıp, onu yaka paça ederek, kendilerine özgü birtakım ipe sapa gelmez kuruntu ve kuşkularına sürüklemeye uğraşacağını. Şaşkındır, ama aynı zamanda başına kaynar sular dökülüyor, çünkü evde çocukları, karısı ve baldızıyla beraber beş nüfus onun eline bakmaktadır. Nasıl geçinecek şimdi? Bir de var ki, gazetecilik onun mesleği. Resimleri, karikatürleri, yazıları ve onun eliyle kurduğu dostluklarıyla 1922'den bu yana hep işinde. Onun yüzünden sürgüne gitti; onun yüzünden baştanbaşa değişti yaşamı. Böyle dış zorlamaların neden olduğu ara vermelere karşın, yirmi dört-yirmi beş yıldır çilesini çekiyor ve buna seve seve katlanıyor. Yitirdiği sadece çocuklarının nafakası ve bir yaşam tarzı niteliğindeki mesleği midir? Hayır.

354

Gazeteciliğinin bunlar kadar önemli, üçüncü bir işlevi daha vardır. Ondan sağladığı gelirle, Latinlerin 'otium' dedikleri 'boş zamanı' satın almaktadır. Gezip tozmak için mi? Değil, tam tersine, özüne ilişkin işlere, yani hayallerini ve düşüncelerini dillendirdiği öykü, roman ve tarihle ilgili uğraşlara takıntısız kendini verebilmek için. Zaten Latinlerin sözünü ettiğim kavramı bu anlamı içerir ve bizim boş zaman telakkimizin tam karşıtıdır. Şimdi bilmiyorum, ama o zamanlar hem bu gibi işlere kendini adamak hem bunlarla geçimini sağlamak ve üstelik onları yine de sürdürmek olanağını vermiyordu o günkü ortam. Belki birkaç kişiye, roman kahramanlarının Bülent, Haluk gibi sözde seçkin adları olan melodramlık romanların yazarlarına sadece. Ne var ki babam bu yolun yolcusu değildi. Evet, başına kaynar sular dökülüyor, çünkü bir çırpıda ekmeğini, yirmi beş yıllık mesleğini ve de hayal ve düşüncelerini rahatça gerçekleştirme olanağını yitirmiş durumda.

Adnan Düvenci, patrondur, ama yürekli adamdır. Diyor ki, "Tabii gazeteden el çekmeniz sözkonusu değil. Devam edeceksiniz." Böyle söylüyor, ama buna olanak var mı? İş inada bindi mi gazeteyi kapatırlar, olur biter. Kendi yüzünden adamın başı niye belaya girsin? Niçin başına dert olsun? Çünkü bir kere sardırmışlar bu işi kafalarına 'iyi saatte olsunlar'. Er geç muratlarına ererler, bugün değilse yarın ya da daha ertesi günler. Odada sade kahvesini içerken, bütün bunlar geçiyor düşüncelerinden. Yine önünde zahmetli, kasvetli ve aynı zamanda kuşkularla dolu bir yol uzanmaktadır. Aslında, ruhu savaşkandır ama hangi kerteye kadar? İşte yazmaya başlıyorum.

355

Ama aynı zamanda bu durum, beklediği bir durumdur da. Şu bakımdan ki, vücudunu sıkıp duran dar bir gömlek gibi, polisin kimi kez resmi kimi kez sözde kılık ve cinsiyet değiştirerek çevresinde sürekli dönüp durduğunu hissetmektedir. Hissetmek ne söz, apaçık görmekte ve bilmektedir. Yalnız o mu? Bütün aile ve çoluğu çocuğuyla bütün mahalle. Yaşamımız

bu denli tehlikeli bir yoksulluğa doğru itilmese, bir anlamda açık ya da gizlice yapılmak istenen şeyler, kişiyi gülmekten kırar geçirir; elde olmadan gülüyoruz da. Mahallenin sonuna yakın bir incir ağacı var sokakta. Arkasındaki evde Raşit amca oturuyor. Kafası ağır işleyen, ama kendince hoş bir adam Raşit amca; ava da çok meraklı. Onun için dünya, Arap deresinin söğütlüklerindeki karatavuk ve çulluk sürüleri. Kimi karanlık sabahlarda mahalleye bile bu kuşlar geliyor. Gece yarısını çoktan geçmiş, neredeyse şafak atmaya başlıyacak. Derin bir uykuda elektriksiz mahallemiz. Derken güm diye bir silah sesi. Don gömlek dışarı fırlıyoruz komşularla. Bir bakıyoruz incir ağacından bir takım gölgeler patır patır yere atlıyor ve kaba etlerini tuta tuta karşıdaki çalılıklara kaçmaya çabalıyor. Herkes gülüyor arkalarından, çünkü Raşit amcanın dışında biliyoruz ki bunlar polistir ve âdetleri üzerine gece vakitleri incire çıkıp, zifiri karanlıktaki evimizi gözetlemektedirler. Ne bilsin bunu Raşit amcamız. İncirin sürekli hışırtılarından uyanınca, çiftesini körlemesine ateşliyor kafasındaki besili karatavuklara (nerede o eski polisler). Pencere kenarında oturuyorum. Yorgun argın bir köylü yaklaşıyor; elinde bir kâğıt parçası var. "Selamünaleyküm", "Aleykümselâm." Bozuk bir yazıyla, 'Doktor Ramiz Titiz' diye bir ad yazılı kâğıtta. "Doktor Bey nerede oturuyormuş?" Hatice abla geliyor, sofadan. "Bak! Bak!" diye sanki azarlıyor, yorgunluktan oflayıp puflayan adamı. "Görmedinse, iyice bak" diye yineliyor ardından; " Gördün mü şimdi?", sonra perdeyi hırsla çekiyor. Allah Allah, bu nasıl bir yanıt zavallı için? Küçük kızkardeşim "polis" diyor kulağıma yavaşçacık. Sonra sakızını şaklata şaklata ip atlamaya kapı önüne çıkıyor.

Bütün mahalle yedi-sekiz evlik. Dört yanımız kırlık, çayırlık. Bir de ahırlar var. Oturanlar yoksulluktan kırılıp dökülen insanlar. Tombalacılar, ayakkabı boyacıları, tütün işçileri. Gerçekten de doktorun moktorun ne işi var burada? Sonra ayıyorum. Ne bileyim yeni geldim; acemiyim henüz. Ama belli olmaz, belki babam içerde bir kumpas kurmaktadır ya da gizli bir toplantıya başkanlık etmektedir. Komşumuz Çingene Fahriye Abla, bas bas bağırıyor tulumbanın yanındaki adama. Bu sokak tulumbası bizim evin tam karşısında. Bütün mahalle suyunu ondan sağlıyor; çünkü su şe-

bekesi yok mahallenin. Bir tek yalağı var. Kadınlar çamaşırlarını, bulaşıklarını burada yıkıyor. Akşamüstü de arabacılar atlarını getiriyor sulamaya. Şimdi yabancı bir adam var orada. Başını yıkadı ayaklarını yıkadı sonra çoraplarını. Hâlâ bir şeyini ya da bir şeylerini yıkamak peşinde soğuk sade suyla. Fahriye abla çok iyi kalpli bir kadın, ama biraz şirret "Yahu" diyor, kapısından sinirli sinirli "Cevat amca karanlıkta çıkmaz dışanya; ne bekliyorsun? Hasta olacaksın be adam." Fahriye ablanın söylediği doğru, yani aldatmıyor adamı. Gerçekten de geceleyin evden çıkmak ya da dönmek âdetinde değil babam; çünkü karanlığa kaldı mı, karşılıklı kaygıya kapılıyoruz. O, ıssız bir mahalledeki karısıyla çoluk çocuğunu; biz de onu merak ediyoruz. Haklıyız da bunda. Bizim mahalle sanki kente ait değil. Kent suyuna bağlı olmadığı gibi, yolu, elektiriği de yok. En yakın kent evleri (bakkal da), bizden 1–1,5 kilometre ötede. Yol diye eski, derin bir dere yatağını kullanıyoruz. Kim bilir nice yıl sellerle oyula oyula kenarları adam boyu yüksekte kalmış. Zindan gibi oluyor gece bastı mı; üstelik serseri köpekler dolaşıyor, ama en önemlisi, kimi gece yarıları kapkaranlık sokağımızda birtakım sarhoş naralan atılıyor: "Ulan burada bir vatan haini varmış ben onun anasını..." İzmir polisi kendisi yetmezmiş gibi, bir de İzmir'in serserilerini, sarhoş ve esrarkeşlerini üstümüze salıyor. Bu "Hayt, heyt"lerin anlamı ne? Sadece terör yaratmak, yılgı salmak mı? Başka niyetleri de olamaz mı? Nereden bileceksin? Sarhoş, esrarkeş, kopuk takımı bu. Kimi geceler çıt çıkmıyor sokaktan. Babamı bu ölü sessizlik daha çok huylandırıyor. Bu karanlıklarda bizim duyup sezemeyeceğimiz bir oldu bittiyle ansızın karşılaşmaktan tedirgin hep. Kulağı kirişte yazı yazarken ama kulağı kirişte olan sadece o mu? Küçük kardeşimin fino köpeği, küçük Fındık da tetikte.

FINDIK

358

Sofadan çıkıp babamın yanına geliyor. Kıvır kıvır küçük kuyruğu, bembeyaz koca bir kelebek gibi çırpınıp duruyor poposunun üstünde. Belli

ki müjde veriyor babama. "Rahat ol koca adam; başlayabilirsin yazmaya" demekte kendi anlatımıyla. Şevkatle yanıtlıyor onu babam. "Biliyor musun biz akrabayız Fındık" diyor başını okşarken. "Kim bilir zamanın hangi noktasında iki kardeş gibi vedalaşarak ayrıldık birbirimizden. Biz insan, sen küçük bir köpekçik olma yolunu tuttun; ama bak nice serüvenlerden sonra yine buluştuk." Fındık'ın sarı, berrak gözlerinde içe dokunucu anlamlar türüyor babama bakarken, ama hayvan beyninin engellemesi yüzünden dile getiremiyor bu anlamları. Kesik kesik inildilerle yanıtlamaya çalışıyor sadece; düşüncelerini, duygusunu insanca bir sözellikle açıklayamadığı için adeta özürler dilemekte, bu acıklı seslerle; çünkü kâğıtlar, kalemler içindeki adamın kimliğini, ne demek istediğini anlıyor. Sözcük olarak değil, başında sırtında hissettiği dokunuşları, bakışları ve sözlerinin titreşimlerinden. Kıvırcık tüylü küçük kafasını boynuna, yüzüne sürüyor babamın; çenesini, ellerini yalıyor, küçük kuyruğuyla sevgisini, şevkatini yayınlıyor tiril tiril durmaksızın.

Gaz lambası yerde, ortamızda. Şişesinin kırık yerine bir kâğıt yapıştırılmış. Bir tarafında babam yere uzanmış yazı yazıyor. Öte tarafında, yer döşeğinde ben kitap okumaya çalışıyorum. Yanımdaki yatakta kardeşim Suat uyuyor. Onun ayakucunda Fındık kıvrılmış yatmakta. Vakit gece yarısı falan. Ansızın babam başını kaldırıp Fındık'ı işaret ediyor. Fındık uyanmış. Acı çeker gibi hafif hafif inleyerek pencereye doğru bakıyor; ne var ki an an artıyor sinirliliği. Babamla birlikte kulak kabartıyoruz; ama yine de bir şey duyamıyoruz. İkimiz de kurulu zemberek gibiyiz oysa. Sonunda yerinden fırlayıp, pencereye koşuyor Fındık. Küçük vücudu tir tir titremekte asabiyetinden. Sesini bile etkiliyor bu; boğuk boğuk, kısık kısık hırıltıları. Yükseğindeki pencere camlarına saldırmaya çalışıyor, zıplaya zıplaya. Biz hâlâ bir şey duymuş değiliz. Kulağımıza hiçbir şey çalınmıyor, ama Fındık'ın en yüksek noktasına çıkmış hiddetinden, düşmanın (başka ne diyebilirim) orada, bir iki metre ötemizde, camların arkasında olduğunu biliyoruz. Ve de köpeğin aynı yere saldırmasından, geçip gitmediğini; orada durduğunu da, çünkü sonra ansızın sofaya koşuyor Fındık. Bu sefer kapı kanatlarını tırnaklayarak bağırıyor. Nedir ki sesi açıldı artık, normal

bir köpek gibi şimdi havlaması; hırıltısız hırssız; üstelik giderek sevinçli ve zaferli; ulumaları, kendi kendini kutlaması artık. Bu sedalardan tehlikeyi atlattığımızı anlıyoruz. Bir sürünüp, gelip geçti üstümüzden tehlike. Hafifliyoruz ansızın. Ne de olsa biz de hayvanız. Fındık da. "Ah Fındık ah" diye sürdürüyor babam konuşmasını, "sen, ben, bahçedeki ağaçlar, karıncalar, yani şimdi canlı olan her ne varsa, birbirimizin zamandaşıyız. Beraber geldik karanlıklardan beraber idrak ediyoruz zamanı, yine beraber yok olup gideceğiz; şu kadar önce şu kadar sonra, ama er geç. Bizler gelmeseydik, bu dünya boş anlamsız bir gezegen parçası kalırdı. Onu canlı tutan, anlamlandıran bizleriz, hepimiz." Çıldırıyor Fındık adeta, bu konuşmaları duydukça. Gözbebeklerinin içinde çıngır çıngır sevinçli çıngıraklar çalınıp duruyor. Ben biraz utangaç bir gülümsemeyle seyrediyorum bu yakın ilişkiyi. Neredeyse alınacağım; çünkü yabancı kaçıyorum bir anlamda. Onlar aylardır beraber; kim bilir neler gördü, neler yaşadılar? Böyle nice korkulu, kuşkulu geceler paylaştılar özdeş duygular içinde. Babama göre, cinsinin en duyarlı ve zekilerinden biri Fındık. Uykusunda bile aşağı yukarı yüz metreden hissediyor diyor, "polisi de, serseri takımını da." Ona güveni çok. Zeki, afacan küçük bir oğul gibi seviyor onu, ama aynı zamanda evin bir erkeği, bir sırdaşı olarak.

Şimdi gitti, kardeşimin ayakucundaki yerine yattı yeniden. Gözleri kapalı, ama kulakları zaman zaman kıpırtılı, burun delikleri ıslak ve açık. Gaz lambası çıtırdıyor; babam yazılarına döndü; ben kitap okuyorum; Suat hafif hafif soluk alıp veriyor yanımda. Fındık uyuyor, ama kafasının, ya da beyninin bir köşesinde, gaz lambasının yandığını, kâğıtlar üzerinde bir kalemin gidip geldiğini, benim kitap okuduğumu, kardeşlerimin ve Hatice ablanın uyuduğunu görüyor, belirsiz bir ses perdesi arkasında. Sadece bunları mı? Yüz metrelik alan içinde ağaçların hışırtıları, gece böceklerinin ince titrek sedalarını da. Bütün bunlar, kokuları, tizleri pesleri, titreşimleriyle beraber bir dengeliliği üç boyutlu olarak resimliyor beyninde. Bu aynı zamanda iyi, barışçı ve olması gerekli olan, bu yüzden de doğal ve akli bir dengelilik bir görüntüdür. Bu nedenlerden ötürü ardı arkası kesilmemelidir bu sürecin; yani gaz lambası sabaha dek cızırdamalı; babamın kalemi

kâğıtlarda gidip gelmeli ve her şey, ben, kardeşlerim, ağaçlar, böcekler; yani ev ve sokak kendi sesleri ve sessizlikleriyle bu akli, doğal, barışçı ve iyi dengelilik içinde sürüp gitmelidir. Babamın demin, canlı olan ne varsa zamandaşız ve hep beraber bu dünyanın canlılığı ve anlamını türetiyoruz diye belirttiği düşüncelerin bir başka biçimde duyulması, onaylanması değil midir beynindeki bu dengeli görüntü ve onun korunması içgüdüsü. Bu doğal ve akli denge; bu barışçı ve iyi süreç kendi yasaları ve dinamiğiyle sürüp gitmelidir. Bunlar böyle kaldıkça rahattır, mutludur, uykudadır. Bir filozof bir ahlakçı değildir Fındık. Daha doğrusu bir felsefe ya da ahlak kuramcısı, ama bir felsefi görüşü bir ahlak kuramını uygulamakta ve yaşamaktadır. Ama o da ne? İpincecik ilişkiler, soyut iplikçiklerle uykusuna teğellediği denge, titremeye gittikçe daha fazla sarsılmaya başlıyor beyninde. Bundan acı duyduğu, esef ettiği belli. İlkin iniltili sesler çıkıyor ses tellerinden, çünkü zamansız, yersiz ve gerekmeyen, yani doğal ve akli olmayan bu titreşimler ona acı veriyor. Bütün mahallenin her nesnesi her canlısı ve oldu bittisine aşinadır burnu da kulakları da. Onların oluşturduğu bu işitsel ve kokusal denge, şimdi bir takım parazitlerle cızırdamakta, bozulmaktadır. Beynindeki sismograf, düzen dışı çizgiler çizmektedir acele acele. Bunlar, yani bu yabancı koku ve titreşimler yaklaşmakta olan bir düşmanlıktır onun için; bir düşmanlığın ön işaretleridir, çünkü yüz metrelik bir yarıçap içindeki alışık olduğu ve ona göre olması ve sürmesi gerekli, yani o iyi ve barışçı dengeyi bozmaktadır ve Tanrı bilir daha da bozup allak bullak edecektir onu. Üstelik sinsi ve haindir de, çünkü gizlenmesine çalışılan ve ancak kendisinin algılıyabileceği korku ve titreşimler gelmektedir. Bu avsal bir yaklaşımdır. İliklerine kadar biliyor bu gerçeği, kendisi de bir avcıgillerdendir çünkü ve kan beynine sıçrıyor.

363

Kişiye şaşkınlık veriyor 1946'nın dünyası, Türkiye'si ve İzmir'i. Anlı şanlı orduları, güvenlik örgütleri, adalet cihazları, raf raf yasalar, nutuklara karşın, gaz lambamızın yanmasını, babamın yazı yazmasını, benim kitap okumam ve kardeşlerimin anneleriyle birlikte güven içinde uyumasını, gi-

de gele bir küçük finocuk üstleniyor. Bu finonun içgüdüsü, duyarlılığı, sezgisi ve dünya görüşü arka çıkıyor bütün bunlara sadece. Bu düşüncelerimde hiçbir abartı yok; 1946'da Hatay mahallesi no. 73'de her kim tanık olarak bulunsaydı, bu gerçeği tümüyle görmüş ve kavramış olurdu. Üzerimize kentin esrarkeşlerini, it kopuk takımını salacak kadar kendinden geçmiş bir polis örgütü ya da sivil yönetimin bizler için bir takım iyilikler (!) düşüneceğini var saymak, boş bir varsayım olmasa gerek. Örneğin bizi sokakta bırakmak için evimiz gizlice kundaklanabilirdi. Bir patlayıcı madde konulabilirdi ya da bir punduna getirip bir köşemize kaçak bir şey, bir uyuşturucu ama özellikle siyasal bakımdan yasak, tehlikeli bir belge sokuşturulup, on dakika geçmeden suçüstü yapılabilirdi. Bütün bunlar babamın kuşkuları içinde sürekli yer alıyordu. Bunda da haklıydı, çünkü Osmanlı geleneğinde vardı bu tür alaturka yöntemler ve muhaliflere ya da muhalif sayılanlara uygulanagelmişti. Ben bile Mordoğan'da daha çocukken böyle olaylar duymuş ve öğrenmiştim.

Örneğin Mordoğan'daki ilk sürgün günlerinde, babamın oturduğu evin önünde (biz annemle daha İstanbul'daydık) kimi kez silahlar atılır, bombalar patlatılırmış. Öte yandan, Mordoğan'm karşısında İstanköy adası İtalyanlarındı o zamanlar. Babam bir casusluk meselesine karıştırılıp, İtalyanlar elince yok edilmek istenmişti. Bunların dışında başka şeyler de biliyordum. Yalnız Mordoğan değil, bütün bölgenin kıtlık ve yoksulluğuna karşın, İstanköy kimi bakımdan bolluk içinde yüzüyordu. Örneğin kimi zahire türleri, şeker, kimi tekel maddeleri, özellikle sigara kâğıdı bulunuyordu orada. Sigara kâğıdı hem Mordoğan hem de bütün bölge için önemli bir kaçakçılık maddesiydi, çünkü bütün bölgede en yoksul rençper bile az ya da çok tütün yetiştiriyor, ama yetiştirdikleri bu tütünleri kendileri içemiyordu, çünkü saracakları kâğıt yoktu. Başka türden kâğıtlar kullanmaktaydılar; örneğin gazete kâğıdı. Ne var ki, onu da ele geçirmek zordu, çünkü on günde bir Mordoğan'a uğrayan gemi postasıyla sadece birkaç kodamana gazete gelmekteydi. En yeni tarihlisi, on bir–on iki gün öncesine ilişkin. Sigara kâğıdı kaçakçılığı canlıydı bu bakımdan. Kaçakçılık derken, öyle büyük paraların döndüğünü sanma! İki üç çuval şeker, pirinç ama

özellikle sigara kâğıdı. Bunların çoğu da getirenlerin kendileri ya da komşularla, eş dost içindi. Buna karşı öyle sıkı bir 'takip' var ki ahırlar, ağıllar ya da bahçelerdeki saman, gübre yığınları altında şeker, pirinç, makarna çuvalları aranıyor; ocak, mangal küllerinde kaçak sigara kâğıtları. Cezası da ağır: tek celsede iki yıl yiyorsun kafadan. Mordoğan'daki kodamanlar sultası, çoğunluk yasa için, yasa gerektirdiği için değil, kişisel düşmanlıkları, kişisel çıkar kavgaları için kullanıyor bu işlevi. Örneğin yana yakıla konuşuyor annem: yandı zavallıcık Raşit Kaptanlar diye, ya da bir öğretmenin, bir doktorun, adını söylüyor, evinde kaçak sigara kâğıdı bulunmuş ya da bahçesinde yarım çuval şeker, pirinç.

365

Bunların bilmem kimler tarafından, bilmem kimler için, bilmem ne amacıyla düzenlenen hileler olduğunu biliyor herkes. Biliyor ama birbirlerine işin aslını duyurmaktan öte elinden bir şey gelmiyor çünkü bu alaturka oyunlar, dediğim gibi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana sürüp giden geleneksel düzmeceler; güçlülerin uyguladığı karşı konmaz yöntemler. Her çeşidi var. Örneğin: otuz-kırk yıl sonra TÖBDER'in başkanı olacak, 12 Mart'ta mahkûm edilecek ve cezaevinde ölecek olan ilkokul öğretmeni Osman Korkut, bizimkilerin, yani annemle üvey babamın yakın dostuydu. Mordoğan'ın en şırfıntı fahişesi alet edilerek ve onun yardımıyla sözde basıldı ve o kadınla evlenmek zorunda bırakıldı. Amaç, onu halkın gözünde rezil etmekti. Korkut Amca, iki yıl bu kadının kocası olmak utanç ve aşağılanmasını yüklendi. Zor bela boşanabildi. Evlenmeseydi, 'tecavüz' suçundan mahkûm olacak, mesleğini, özgürlüğünü, her şeyini yitirecekti. Ben biliyorum bunları. Babam daha çoğunu biliyor. Bütün bunlar küçük Mordoğan'da oldu. Şimdi İzmir'deyiz. Ne fark eder? Üstelik büyük kentte kim kime, dum duma. Karanlık ıssız sokağımızda serseriler, kopuklar dolaştırılıyor. Bu yüzden herkes tetikte. Pek iyi tanımadığımız kişilerle konuşmuyoruz. Yabancı bir nesne, bir paket, kitap, dergi, kâğıt tomarları gördük mü, ellememeye, hemen babama bildirmeye tembihliyiz. Her hareketi önceden belirlenmiş terbiyeli maymunlara benziyoruz. Fındık'tan son-

ra tek ve en güvendiğimiz şey evimiz, çünkü biz istemeden ya da haberimiz olmadan hiç kimsenin içeriye girmesine olanak yok. Bu bakımdan çok rahattık.

Şimdiye kadar yazdıklarımdan, belki mahallemizin bir gecekondu mahallesi, yani derme çatma evlerden oluştuğunu sanabilirsin. Oysa gerçek bunun tam tersiydi, İzmir'in belki en sağlam, en korungan yapılarıydı bu evler. Onların kurucuları Kurtuluş Savaşı öncesi İzmir'inin yerli Rumlarıydı. Sanırım kentten uzak konumları, Türk ya da eşkıya korkusu yüzünden, kalın taş duvarlar, bilek kalınlığında demir parmaklıklı pencereler, arkadan sürgülü ve kol demirli ağır kapılarla donatılmışlardı. Hepsinin sarnıçları ve bahçesi vardı; manzaralarıysa 'olağanüstü', 'akıl ve hayal dışı' gibi deyimlerle ancak tanımlanabilir. Aşağımızdaki İzmir kentinden başlayarak, uzak adaları tuzlalarıyla tüm körfeze ve körfezin ağzındaki açık deniz Ege'sine karşı, set set bahçeleriyle birlikte gözlem evi niteliğindeydi bu evler. Neler gözlenirdi bu gözlem evlerinden? Günlerin ve mevsimlerin, gökler, bulutlar yüksek dağlar, denizler, adalar ve ufuklar üzerindeki her tür fantezileri, bütün kaprisleri. Babam ki Mordoğan'a toz kondurmaz; her yerdekilerden üstün tutardı bura şafaklarını, ama özellikle sonbaharlardaki gün batımları için 'müthiş' sıfatını kullanıyordu. Güneşin batmasına yakın, hep uyarırdı kardeşlerimi; "İsmet, Aliye, Suat, ağabeyinizi alın da kayalara götürün." Mahallemizin 70-80 metre ötesinde, sırf kayalıklardan oluşmuş sivri bir tepecik vardı. Ona göre, gün batımının en iyi seyredilen yeri orasıydı. Bekli de pencere falan yerine, doğal bir platform oluşturduğu ve mahalleye göre biraz yüksek olduğu için. Ve günbatımı yavaş yavaş olgunlaşırdı. İlkten ağır ağır, sakin ve temkinli, ama ışıklarla, renklerle hızlanıp hareketlenerek, çoğalarak, enginleşerek ve çılgınca. Artık eski Grek trajedilerinin bir resmigeçidi gösterime girmiştir. Gerçekten de kırmızılar, morlar, barut yeşilleri, turuncular, kavuniçleri ve daha binbir türden ışık ayrışımlarının sahnelediği görkemli bir oyundu bu. Bitimsiz iyiyle, bitimsiz kötünün sonu gelmez soyut bir savaşımı. Sonuç neydi? Ilık ve sessiz bir akşam karaltısı; Çatal Kaya tepesinde yüzünü göstermeye çalışan tolun bir ay ya da nazlı bir hilalin sessiz hazırlığı. Dinginlik, asude-

lik. Acaba bizim yaşamımız da böyle bir sonuca erişebilir miydi? Bu mümkün müydü? Nerede, ne zaman?

367

Fındık önde aceleyle eve dönerdik; ama Hatice ablayı yine de hep telaşlı ve söylenir; babamı da heyecanlı bulurduk. Hatice abla "Nerede kaldınız?" diye hafiften çıkışır; babamsa gururlu, "Nasıl?" derdi, "Senin İstanbul'unun tükürük renkli semasına benziyor mu?" "Baba, bu bölgecilik" derdim. Gülerdi. Aslında benim güneyi ne denli sevdiğimi biliyordu. Gerçekten de İstanbul'da kendimi hep gurbette saymışımdır. Şimdi bile kimi bakımdan ve zaman zaman aynı duyguya kapılırım. Oraların ışığını, rengini ve insanlarının dilini özlemle anımsarım. Bu evleri yaptıranlar ve içinde oturanlar sahiden zevk sahibiymiş, ama bu işi sırf zevk için yapmadıkları da kesin. Herhalde dağlardaki zeytinliklerin, üzüm bağları ve sürülerin sahibiydiler. Burada küçük bir koloni oluşturmuşlardı. Evlerin sokak kapıları ayrı ayrıydı, ama iç taraflarından birbirlerine iç kapılarla bağlantılıydılar. Bu yüzden dışarı çıkmadan ve dışardan görünmeden evden eve mahallenin bir ucundan öbür ucuna gidebilir ve geri dönebilirdin. Bu bakımdan mahallemiz bütünüyle müstahkem bir mevki, bir kale niteliğindeydi. Akşam karanlık basar basmaz, sokak kapısını kapatıp, altlı üstlü sürgülerini çekip, kol demirlerini de vurdun mu (nasıl bir tümcedir bilmiyorum), güvenlik güçlerine karşı güvenli durumda olurduk artık. Filmlerde gördüğümüz Güney Amerika ya da Meksika kasabalarına özgü bu yaşamda, en büyük kaygımız, yukarıda belirttiğim üzere, gecenin içine gizlenmiş tuzak, kalleşlik ve sinsiliklerdi. Bu tür bir şeye resmi çevreler girişebilir miydi? Hem evet hem hayır ama karşımızda mantıksal bir dünya yoktu ki, mantıkla düşünüp doğru bir sonuç çıkaralım. Üstelik görünen işaretler hiç de iç açıcı değildi. Bütün bunlara ve eski görgülere karşın, yine de girişmezler diyelim; olumsuz yanıtı benimseyelim, ama kışkırttıkları kimseler? Bunlar toplumun tortuları, kör cahil, sabıkalı, yarı kaçık yarı sarhoş, ya da esrarkeş insanlardı. Adam esrarını içmiş, kafası ne idiğü belirsiz hayallerle dolu, taş mı atacak, bomba mı, yanar paçavra mı ya da benzin mi

dökecek, silah mı çekecek? Ne yapacağını bilebilir misin? Kendisi bile bilmez durumda. Öte yandan fitnelediği böyle birini, polis denetim altında tutabilir mi? Kimi geceler gelip uzaktaki çınarın altında ateş yakıp, mavi ispirto içiyorlar. Oysa hava soğuk ya da yağmur çiseliyor. Ekonomik kuşatma altındaki babamın, gündüzleri aileyi besleyebilme tasası yanında, geceleri de bu tür olasılıkları düşünmesi gerekiyordu. Evde kadın kısmı erkekten fazla. Sabahlara kadar uyumayıp yazı yazarak bir tür nöbet tutması mı ya da Fındık'ın duyarlılığı mı engelledi bir takım kötü olayların çıkmasını? Hem evet hem hayır denebilir, ama bunun kadar önemli ikinci bir şey daha vardı. Biz geceleri belli bir ölçüde rahat uyuyabilmiş, babam belli bir derecede yazılarına kendini verebilmişse, işte bu Fındık'ın bize bir armağanıydı. Hem de büyük bir armağan; üstelik polisin akıl edemeyeceği sürpriz bir armağan. Yoksa geceler boyu "Ha geldiler, ha geliyorlar; bu çıtırtı da ne? Camdan biri mi bakıyor? Bir gürültü duydunuz mu?" gibi doğru ya da yanlış kuşku ve kuruntularla gecelerimiz cehenneme dönüşürdü. Ve bundan da önemlisi, bir kalleşliğin kurbanı olmadan önce, paranoya ya da başka bir akıl hastalığına tutulur giderdik. Belki de polisin asıl amacı buydu?! İşte Fındık en azından bizi, bu duruma düşmekten alıkoymuştur. Kendi kendini uyartan duyarlı bir alarm aygıtı niteliğinde, ne zaman, ne yapacağımızı bize sürekli duyurmuştur. Tehlikeleri bize haber vermesi bir yana, nice nice sakin gecelerimizi ona borçluyduk. Doğal ki bu evleri yaptıran eski İzmirli Rumlara da.

Kapı eşiğinde oturuyorum. Güneşli bir gün. Önümüzde sokak olarak kullandığımız, eski dere yatağının öbür yakasındaki su tulumbasının çevresinde arılar uçuyor. Su içmeye gelmişler. Demek baharın eli kulağında, kovanlarından çıkmışlar artık. Kırlardan baharın ilk ılık rüzgârı esiyor. Kar taneleri gibi beyaz, pamuksu ağaç polenlerini sürü sürü üflüyor ortalığa; sayısız uçuşan pamuk parçacıkları. Bunlar içeri de girip sofada odalarda kendi halinde geziniyorlar; kimi kez bir iş yaparken eşlik ediyorlar bize, çevremizde dönerek; üst başımıza, saçlarımıza konup kalkarak. "O! Efendim, o!" diyor babam yazı yazdığı içerki odadan, "Cennette miyiz nerdeyiz? Gel keyfim gel..." Bir ima mı bu tümce? Bir acılığı ya da kıvancı mı

yansıtıyor? Hem öyle hem değil. Belki ikisi de birden. Yerlerde oturup yerlerde yatıyoruz ne zamandır. Ne iskemle, koltuk, ne kanepe, karyola hiçbir eşyamız kalmadı eskicilere satılmayan. Döşemelerin öteki yüzleri, merdivenlerin trabzanları sökülüp sökülüp hepsi yakıldı soğuk havalarda. Para yok, ümit yok, üst baş yok. İki kız kardeşim göğüslükleriyle gidip geldiler bütün kış okullarına, koşarak kimi kez bir saçak altına sığınarak ya da çantalarını başlarında tutarak. Mantolarını, paltoları, pardesülerini kim bilir kimler giyindi onların yerine? Pantolonlarımız var, ama ceketlerimiz yok. Çingene Fahriye Abla'nın ağabeyinin ceketini ödünç giyiyoruz. Babam ya da ben İzmir'e, kente giderken, gitmek gerektiği zaman. Bir çift erkek kundurası var, ama evde üç erkeğiz: ben, babam, küçük kardeşim Suat. Suat, ilkokul ikinci sınıfında sabahçı ve ayakkabı numarası 36. Oysa eldeki kundura 46 numara. Bir doksanlık kuzenim Nejat'tan kalma. Suat bunlarla okula gidiyor sabahları. Ve öğlende geldiğinde gülmekten anlatamıyor yokuş inerken, yokuş çıkarken, caddede okulda bu salapuryalarla başına gelenleri, çünkü Hatice abla onlara bu adı vermiş. Evet, eşya yok, yakacak yok, üst baş yok. Peki yiyecek? Dur bakalım!

Kırlardan bahar rüzgârları esiyor. Kar taneleri gibi beyaz, pamuksu ağaç, çiçek polenleri uçuşuyor ısınan sokağımızda. Kapımız açık, pencereler açık. Girip girip sıkıyorlar süzülerek keyiflerince; kimi meraklıları evin köşe bucağında bir araştırma, bir inceleme peşindeler nazlı nazlı. "O! Efendim, o!" diyor babam yazı yazdığı içerki odadan. "Cennette miyiz, nerdeyiz?" Şimdi nasıl yorumlarsın bu tümceyi? Sonra karısını soruyor. Hatice Abla, komşuları, çoluk çocuk ve Fındık'la Arap deresine gittiler. Orda biz Giritlilerin "horta" dediğimiz yenilebilen yabani otlardan toplayacaklar. Bunu duyunca "Oh tamam" diye, neşeyle yanıtlıyor beni; "desene artık akşamı ederler diye, hikâyeyi bilirsin değil mi?". Biliyordum ikimiz de gülüyoruz. Öykü şu: Adamın tarlasına bir inek ve bir Giritli girmiş. Çocuk bağırıyor babasına: "Tarlada bir inekle bir Giritli var, hangisini önce kovayım?" Adam "Aman önce Giritliyi" diyor, çünkü Giritliler, ineklerden de daha musallat yeşilliklere; üstelik şimdilerde Giritli olmamızdan da daha

şiddetli ot tutkunuyuz, çünkü ben geleli nerdeyse, bir ayı geçti. Sofrada hortalardan başka bir yemek görmüş değilim.

371

Bu da doğal, çünkü beş kuruş para girmiyor eve. Hangi basımevi, gazete, dergiye başvursa, bir yazı gönderse, Demokrat İzmir gazetesindeki aynı sahneye tanık oluyor hep. Tek bir yazı için bile, çünkü rejisör kafayı takmış babama bir kez. Hep aynı rolü uygun buluyor; galiba bu rolde babamı yetenekli görüyor. Dayanıyor ya adam. Babam da inatçı mı inatçı, ama inatçı olmak zorunda; evde altı nüfus varız. Yine çıkıyor sabahları İzmir'e iniyor, para bulmak için. Nedir ki bir bakıyoruz yokuştan yukarı elleri filesiz. Beklentimiz olan dolu dolu fileler yerine, sabahleyin binbir özenle rulo yapıp, cebine soktuğu o beyaz kâğıttan borularla gelmekte yine, taşlı dere yatağından düşe kalka. Hani nerde o söz vermeler; "Kesinlikle, gayet tabii", "Merak etmeyin siz" gibi güvenceler. Oysa giderken üç dört file koymuştu cebine. Kimi şirketler için yabancı dilden yazdığı tecimsel mektuplarda aynı yazgıyı paylaşıyor. Daha ertesi gün patronun odasında aynı sıkıntılı yüzler, el oğuşturmalar, kekelenen sözcükler ve 'siyasi hava' özrü. Ne siyasi havası? Hangi siyasi hava? Günlerden hangi gündür onu bile bildiğimiz yok artık; sıkışıp kalmışız bu dağ mahallesinde. Ne gazete var ne radyo; ne bizde ne mahallede. Mordoğan'dayken radyosu vardı. Bu, ülkeye ilk ithal edilen radyolardandı. Türkiye'de, yüzde doksan dokuz buçuktan daha fazlası radyo nedir bilmezken, babam ne etmiş ne yapmış bir radyo sahibi olmuş; üstelik adaya bir tane de bana göndermişti. İlk 'elefunken' marka bir radyoydu bu, ama şimdi aradan şu kadar yıl geçmiş İzmir gibi bir kentte yaşarken radyosuz. Londra'dan Paris'ten, yani ilk elden haberleri dinlerken şimdi dünyadan da ülkeden de habersiz. Hangi siyasi hava? Asıl siyasi hava bizim mali halimiz. Bizim yaşantımız bir siyasi haber başlıbaşına.

Nereye girerse, çıkarken merdivenlerde ya da kapılarda çıktığı yere aceleyle girmeye çalışan bir takım siyah güneş gözlüklü, bıyıklı, fötr şapkalı, kalın paltolu adamlara rastlıyor. Kibarca yol veriyorlar babama. "Ya-

hu" diyor, "rastlaşa rastlaşa, bir selamlaşmamız, hal hatır sormamız kaldı birbirimize; adamlara acıyorum doğrusu. İnşallah yörüktürler." Kendisi yörüktü. Hele bir pergelleri açmasın, normalde hep açardı, eşlik etmek için koşar adım yürümek zorunda kalırdım. Hele şimdi tramvay parası vermemek için tramvayın on beş-yirmi dakikalık yolunu yayan yürüyüp geliyordu; üstelik para bulmak derdinde, İzmir kazan o kepçeydi. Gerçekten de adamlar Yörük değilse vay hallerine, vay.

İstanbul'a gönderip durduğu yazılar ve mektuplardan da ses seda çıkmıyor. Bunlardan çoğu kaybolup gitmiştir. Bunların arasında kimi öyküleriyle birlikte 'İnsan Kralı' adında, bir romanı da kayboldu. Ankara'da Milli Eğitim Bakanlığı'nda da dört roman çevirisi el yazılarıyla duruyor. Bunlardan ikisi on–on beş yıl sonra basılacaktır, ama ne yararı var? Bize o günlerde, bir tramvay bir sigara parası bile ilaç niteliğinde. Nice mektup, nice telgraftan (en çok bu telgraf paralarına acıyorduk) çıt çıkmıyordu. Oysa bu çevirileri bakanlık ondan resmen istemişti. Şimdi olumsuz bir yanıt bile vermeye tenezzül etmiyorlardı. Ama bir gün babamın namına Güzelyalı postahanesine Ankara'dan bir 'verile' pusulası geldiğini muştuluyor posta dağıtmanı. Çünkü Ankara'dan bir haber var mı diye, gide gele Güzelyalı postahanesinde çalışanlar da bizim heyecanımıza ortak olmuş durumdaydı. 'Büyük para' adını vermiştik bu beklentimize. Posta dağıtmanı yokuşu acele çıkmaktan alı al moru mor "büyük para geldi Anakara'dan" deyince ev bir anda bayram yerine dönmüştü. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Kıvancımız Fmdık'a bile geçmişti. Ortalıkta hoplayıp zıplıyor, kendine özgü mutluluk yöntemi doğrultusunda öteberimizi çekeleyip duruyordu. Hemen çingene Fahriye Abla'ya sesleniyor. Ağabeyinin ceketiyle koşarak geliyor Fahriye Ablamız. Öğlen tatili olduğu için İsmet de, Suat da evde; yani ayakkabı, kravat da hazır. Şans bir kez yönelmesin, takım taklavatıyla birlikte geliyor. Kız kardeşimin okul giysisindeki lacivert kuşak, babamın ebedi kravatı. Sanırım bu gelenek otuz yıldan fazla sürdü. Yani babam vefat edene kadar. Fahriye Abla'nın ödünç ceketi mor renkti. Babam ne zaman onu giyse kendini patlıcana benzetir. Ama ne kadar patlıcana benzetirse benzetsin, şimdi bir kral havasında. Uzun, dalgalı ve taralı saç-

ları ceketinin yakası üstünde lüle lüle dalgalanıyor. Kralın ceplerini filelerle dolduruyoruz. Arkasından su döküyoruz.

373

Evden her ayrılışında arkasından su döktürürdü. Hep bir daha dönemeyeceği tasası vardı içinde. Bu gelenek de yaşamını yitirinceye kadar uygulandı. 'Büyük para' yerine gele gele, astarı kurt postundan bir palto geldi Ankara'dan. Sebahattin Eyüpoğlu göndermiş. Ne yapsın adam, Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki çevirilerin parasını alamayınca, teselli olarak paltosunu yollamış. Odanın ortasına atıyor onu torbasıyla babam. Canı sıkkın ve yorgun. Fındık kurt postundan dehşete düşmüş bir halde, oda kapısının dışında kızgın kızgın havlayıp duruyor içeriye. Çaresiz yarını bekleyeceksin Fındık. Eskiciler sabah geliyor çünkü. Babam haklı. Bizimkiler görünürde yok hâlâ. Hortaya fena sardıkları belli. Oysa vakit kaybetmeyelim diye ocağı yaktım, tencereye su doldurup ateşe oturttum. Bu evin horta kaynatma tenceresi. Normal tencerelerin belki üç dört katı. Yarım tenekeye yakın su alıyor içine. Mutfak aygıtları üçer beşer eskicilerin yolunu tutmuşken, bu dev anası horta tenceresi görkemli şişko karnı ve dibiyle tarih öncesi etli butlu bir ana tanrıça niteliğinde hepimizden büyük bir saygı görüyor. Onu satmak mı? Eli kırılır ona dokunanın, hele içindeki su fokur fokur kaynayıp dört tarafından buharlar püskürttüğünde ve babaları tutarak ocağın üstünde zangır zangır sarsılırken, karşısında diz üstü secdeye varıp tapınmak, saldığı çeşitli horta kokularıyla ona sonsuza dek saygılar sunmak duygusuna kapılıyor kişi. Pırıl pırıl her zaman. Mutfağın nuru, evimizin de gözbebeği. Selam sana kutsal heybet! Yaşamımızın kutsal düzenleyicisi. Nereden bulmuş babam bunu? Almayı nasıl akıl etmiş? Uzak görüşlülüğü daha o zamanlardan belliymiş demek. O kadar da çalışkan ki sabah akşam durak bilmeksizin onun pişirip sunduğu ihsanlarla ayakta durulmakta üç aydan beri (son ay, ben de). Neler neler var bu ihsanları arasında: radikalar, maratalar, uruvez, çoğaz, askelubruz, sıtıfno, mis otu, acı ot, yabani pırasa, yabani kuşkonmaz, margarita. Sapları etli, kalın ve kaşar peyniri kokuyor margaritaların. Bu yüzden sabah kaynatıp yiyoruz

onu. Ne de olsa görmüş geçirmiş bir kişi babam. Eski bir aristokrat. Sabah sabah köylüler gibi yemek yemeyi sevmiyor. Bu yüzden sabah kahvaltılığımız kaşar kokulu bu margaritalar. Tenceremiz sadece çalışkan değil, yetenekli ve özverili de, yani her şeye göğüs geren bir tip. İsterse ısırgan gibi dalayıcı bir ot; ya da kenker gibi bir tür kökün kalın kabuğu olsun, duraksamayın toplayın hepsini diyor. İsterseniz bütün dağı yolup getirin, çekinmeyin çocuklar, haklarım ben onları diyor. Doğal ki halk diliyle söylüyor bunları, ama ben sadece Türkçe bildiğim için Türk halk dilini kullanıyor bana karşı. Yoksa ötekilere Fransızca, İngilizce özellikle Hatice ablayla Rumca halk diliyle konuşuyor. Onu ateşe oturturken, Hatice ablanın "kokoriziko" (zavallıcık hadi gene iş başına) diye mahzun mahzun ona hitap ettiğine çok kez tanık oluyorum. Ben yarısı burada, yarısı İstanbul'da olan baba ailesinin dil konusunda yüz karasıydım. Bu bakımdan bir başkalık olsun ve parmak ısırtmak amacıyla, Latince ve Yunanca'ya yöneldim. Ne var ki vatan evlatlarına bu ölü dilleri öğreteyim derken Türkçe-'mi de şaşırdım. Bu yüzden, bu yazılarımı okurken beni fazla eleştirmemeni dilerim.

Niçin böyle bir tutum içindeydi İzmir polisi, ya da genel anlamıyla devlet mekanizması? Hem biz hem de onlardan bunun nedenini anlayabilene aşk olsun, ama bizim bu konudaki kavrayış yetersizliğimiz mazur görülmelidir, çünkü koca devlet mekanizması gizli ve açık polisiyle, bu polislerin özel casuslarıyla ve bu casusların özel ispiyoncularıyla bu işin altından kalkamamışsa, biz nasıl kalkabilirdik? Acaba bütün aile bir tür uykuda gezer hastalığına tutulmuştuk da, babamın uykuda gezer olarak işlediği siyasal bir suçun, biz de uykuda gezerler olarak farkına mı varamıyorduk? O zamanlar düşünüp durmuştuk, sonra da düşündük, babam öleli yirmi yılı geçti, onu bilmem ama ben bunları yazarken yine düşünüyorum ve yine dişe dokunur bir suç unsuru yakalayamıyorum. Babadan oğula yani kuşaktan kuşağa geçen bu düşünme sürecini başka bir amaç için kullansaydık, şimdi ihya olurduk; örneğin bir vergi rekortmeni ya da rekortmen bir vergi kaçakçısı; bu sonuncusu doğal ki daha kârlıdır. Bak, düşününce kişi ne yollar bulur: a) Bizim tarafta durum böyleyken, acaba rakiplerimiz

hangi durumdaydı? Çok sonraları, yani yıllarca sonra, bizi kül etmek isteyen güvenlik görevlilerinin baş kişileriyle eski anıların ve geçen uzun zamanın etkisiyle yakın ilişkilerimiz oldu. Onlar artık torunlarına, pantufla terliklere, sidik zoru ya da tansiyon gibi zorluklara karışmışlardı. Bu eski konuyu açtığımızda, tıpkı bizim gibi onları da bir düşüncedir aldı. Gözlerini süzdüler; kulaklarının arkasını kaşıdılar, ama geçmişe yaptıklan bu zihinsel yolculuktan, yine de elleri boş döndüler. Onlar da bizim gibi, bunun niçinini bilmiyorlardı. Aman yapmayın, bir şeyler söyleyin lütfen! Bu kadar korkular, tedirginlikler; yokluk, yoksunluklar hep boşuna mı çekildi? Adeta yalvarıyoruz, örneğin şundan şüphelenilmişti; şu hareketimizde suç unsuru görülmüştü denilsin ki heder olmuş onca yıl bari akılsal bir temele oturmuş olsun. Böylesi daha kötü; çünkü nerede görülmüş, şüphe edilmeyen, bir şüpheden ötürü; daha doğrusu, şüphesiz bir şüphecilikle şüphelenmek. Biraz karıştırdım sanırım. Ne var ki babam bir anlamda bunu anlamış; yazarlık yeteneğiyle açık seçik belirtmişti: "Arıyorlar tarıyorlar şüpheli bir şey bulamıyorlar, bulamayınca bundan şüpheleniyorlar bu sefer; yani ne yapayım? Şüphe çekecek bir şey yapayım da, şüphe edilmekten mi kurtulayım?" Babamın açıklaması da bir garip oldu ama suç bizim mantığımızda mıydı acaba? Oysa durum tıpatıp buydu.

Türkiye'de nice haksızlıklar işlendi aydın ve gençlik kesimine. Sudan ya da kuruntuya dayalı nedenlerle, kişilerin yaşamları altüst edildi; kimileri iftiraların, dedikoduların kurbanı oldu. Daha neler neler; örneğin bilmem hangi gazeteyi okuyor ya da okuduğu şüphesiyle kişiler işlerinden, güçlerinden, kariyerlerinden edildiler ama bu kadar çeşitli biçimlerine karşın, hepsinin benzer bir yanı, ortak bir noktası vardı. İster saçma ya da kuruntu; ister iftira, yakıştırma olsun, hepsi şüphe edilen, şüpheyi çeken bir öğeye sahipti. Ne var ki babamın durumu, bunların hepsinden ayrı bir sınıf oluşturuyordu; çünkü eylemleri ve yaşantısında şüphe edilecek bir şey olduğu için değil, şüphe edilecek bir şey bulunamadığı için şüphe çekiyordu. Ama niçin bir şey bulamıyorlardı? Bu durum adeta çıldırtmaktaydı onları. Bu histeri nöbetleri sırasında gülünç durumlara düşmüşler, ama ne yazık ki gülünç duruma düştükçe daha da zalimleşmişlerdi. Bu açıdan kabahati

büyüktü babamın; besbelli bütün amaç onun cezaevine atılmasıydı. İşte buna karşı geliyordu babam. Sen kim oluyorsun da devletin bu isteğine olanak tanımıyor, boyun eğmiyorsun? Örneğin hiç açık vermiyordu. Daha sonraları emekli polis şeflerinin söyledikleri gibi, bırakın legal, illegal bir topluluk ve kurultaya katılmayı, ksenofil ya da benzeri bir derneğe bile girmiyordu; ya da pul dostları cemiyetine. Evine yapılan baskınlardan kalın kalın sözlüklerden başka bir şey ele geçmemekteydi. Öte yandan yazıları mitoloji üzerineydi hep; üstelik eve kapanmış yaşamaktaydı. Ara sıra bir fino köpeğinin eşliğinde bahçeye çıkıyor, soğan sarımsak ekiyordu. Niçin kızıl karanfil, gül ya da lale ekmiyordu. Geleni gideni de yoktu. Gizli gizli 'Bizim radyoyu' dinliyor da nasıl denir elektriksiz bir mahallede yaşayan, radyosuz bir kişi için şu gazeteyi alıyor, bu dergiyi okuyor da denemezdi. Ne onun, ne çocuklarının aylardan beri basılmış tek bir sayfa aldığı görülmemişti. Sokaktayken bile onun düşüncelerine uygun konuşmalar, tartışmalar çıkartıyorlar, hiçbirine katılmıyordu. Kimi kez evinin önünde sataşkan naralar attırıyorlar, kızıp da, müdahale etmiyordu. Adeta kafalarından geçeni, geçecek olanı keşfetmekteydi hep. Olur muydu bu kadarı artık? Bu noktada sorun iki boyut kazanıyordu; biri mesleki biri kişisel.

Birincisi, kendileri gibi, bir profesyoneldi demek. Eş anlamıyla, onun, işini bilen ve tehlikeli bir örgütün eğitilmiş birinci sınıf bir üyesi ya da elemanı olduğu akla gelmekteydi. Bu olasılıktan etekleri tutuşuyordu; çünkü beceriksizliklerinin başlarını yiyeceği, mevki ve mesleklerinden edeceği korkusuna yakalanıyorlardı. Gecikmeden bir şeyler yapılmalıydı. İkincisi kişiliklerine dönüktü: bunca deneyim görgü ve bilgilerine karşın, aylardır ot yiyen, geceleri kırık bir lamba ışığında, çocuklarına opera aryaları söyleyip, bir takım şiirlerden dizeler okuyan, bir yarı akıllı yarı meczup adamı nasıl kündeye getirip alt edemiyorlardı? Girecek bir delik sızacak bir çatlak bırakmıyordu hiç. Açlıktan nefesi kokuyordu da yine pes etmiyordu kafası. Kendileri için, onur kırıcı, utanç verici bir durumdu bu. Gerçekten de haklıydı adamlar. Köroğlu'nun ünlü dizesi gibi "Dağda gezerim/Uçan kuştan bile hile sezerim" biçiminde yaşamaktaydı babam ve bu dize sık sık dudaklarında tekrarlanıyordu. Yalnız o mu? Hepimiz; küçük Fındık bile ve

neredeyse bütün mahalle... Polisle bu gizli rekabetimiz, küçük bir köpeği bile etkilediğine göre, bir insan beyni, bir insan kalbi taşıyan o yoksul insanların bu durumdan etkilenmemesi düşünülemezdi. Hatice abladan öğreniyorlardı her şeyi, onun yalın ve kendilerine yakın anlatımlarından; babamın; özellikle biz çocukların halini ve onun yokluğunda düşeceğimiz durumu görüp tasalanıyorlardı. Bu yüzden çıt çıksa Fındık'la beraber kulak kesiliyordu bütün mahalle; alarm durumuna geçiyordu herkes.

Bir sinir hastalıkları uzmanından duymuştum. Aile içinde bir paranoya ya da benzeri bir akıl hastası varsa, sadece onu değil, bütün öteki aile üyeleri, üstelik çevresindeki kişilerin bile tedaviden geçmesi gerekir demişti; çünkü hastalık onların ruhlarına da yansırmış. Bu durumda polis manyaklaştıkça bizden başlayarak derece derece bütün mahalle de manyaklaşmıştı. Polis her taşın altında bizim olduğumuzu nasıl sanıyorsa, biz de aynı şeyi onlar için düşünüyorduk. Kargalar ürkse, ahırda atlar tepişse polisten biliyorduk. Ne var ki her iki durumda da ceremeyi biz ödemekteydik. Vesveseli, kaygılı ve tedirgindik. Sinirlerimiz gittikçe bozuluyordu. Sanki çevremizdeki görünmeyen bir çember an an daralmaktaydı. "Ne yapayım" diyordu babam, "üstüme silinmez bir suç sıvanmadan, bir dilekçe yazıp, kendi isteğimle cezaevine tıkılmamamı mı isteyeyim?" Yine içindeki Tanrı sözcüsü konuşuyordu sanki.

Çiftlik sahibi bir dostu vardı. Düşünceleri, daha doğrusu dünya görüşü babamınkine tümüyle karşıt ve uzlaşmaz olmasına karşın, o tarihlerde İzmir'deki belki de en yakın dostu, yani ilişkisinin sürdüğü tek insandı. Kardeşlerim amca diyorlardı ona. Babam herkesten uzaklaşmasına karşın, onu kıramıyordu. "Canım" diyordu "fikirleri bana tam ters olabilir, ama hiç değilse ikiyüzlü, eyyamcı değil. Sert, ters filan, nedir ki özgün. Üstelik Frenklerin 'humor' dedikleri mizah duygusu da var. Kaş çatıp mantık dersi vermiyor; içini baymıyor kişinin". Bütün bunlar, babamın bir insanda özlediği niteliklerdi. Kaldı ki ayda ya da iki ayda bir, aile dışında papazı şöyle bir uçurtmaya ikisinin de gereksinimi vardı, çünkü çiftçi ve tüccar olmasına karşın Rüstem Bey, İzmir'in tüccarlar kalabalığından sıkılan bir adamdı. Urla'daki memleket kadar geniş çiftliğinde yalnız başına yaşıyor-

du, İzmir'e inmek zorunda kaldığında, babama uğramadan edemiyordu. Her zaman gittikleri küçük bir içki evinde geçirdikleri üç–dört saat ya da daha fazla bir süre, babamın olduğu kadar, herhalde, Rüstem Bey'in de tek lüksüydü. Sonra, gece yarısına doğru, kol kola sallanarak geri dönerlerdi. Rüstem Bey "İşte" diyerek vedalaşırdı babamla kapımızda, "görsünler de utansınlar insanlıklarından, ben, toprak ağası, kapitalist, faşist; Cevat, topraksız, tapusuz bir anarşist (burada sesini alçaltırdı) ama bütün dünyaya inat bak kolkola yürüyoruz".

380

Babam tasalı "Aman dikkat et" derdi, "biliyorsun yol felaket berbattır ha." Ayrılırken arkasından lamba tutmaya çalışırdı. Gerçekten de kürk yakalı devetüyü kalın paltosu, rugan ayakkabıları, başında fötr ve elinden eksik etmediği siyah uzun bastonuyla, bizim dere yatağı yokuşta, bir tuhaf bir acemi kaçıyordu Rüstem Bey; üstelik de doğal olarak içkiliydi. Özel arabası vardı, ama buraya çıkamadığından, şöförü aşağılarda caddede bekliyordu onu. Bütün karşı koymalarına karşın, babamı eve getirmeden gitmiyordu çiftliğine. Ya babamla daha fazla beraber bulunmak için ya da kibarlığından böyle yapmaktaydı. Ne var ki bu sefer babam meraklanıyordu onun için. Neredeyse yokuşu inene kadar, bağırırdı arkasından. Yol için talimat vermeye uğraşırdı. Doğrusu şaşılacak bir olguydu bu yakınlık; özellikle katı ve toptancı bir kamplaşmanın yavaş yavaş egemen olmaya başladığı o günlerin havasında. Gerçekten de Osmanlıca deyimiyle ne alakası vardı babamın, bir toprak ağası üstelik otoriter yapıdaki bir kişiyle, ya da bunun tersi bir toprak ağasının, babam gibi yaşamda dikili tek bir ağacı; bir avuç toprağı olmayan bir yazarla. Ne var ki yan yana olduklarında, aralarındaki adsız sıcaklık ve yumuşaklığın, birbirine karşı ince bir özen ve kibarlığın varlığı yine de yadsınamazdı; hem de bunca karşıt fikirler, inançlar, değişik yaşam biçimlerine karşın. Bu 36,5 derecelik insana özgü, doğal sıcaklığın farkına varılışından başka bir şey değildi aslında. Bütün bu fikir ve inanç ayrılıklarının ve de kat kat giysiler, çoraplar, kunduraların içinden sin sin yayılan bir ısısal benzerliğin ayrıcalığını kavramanın. İnsan

olma, türdeş olma, zamandaş olma ve de süreksiz olma duyarlılığı ya da bilinci. Evet, bunlardan biri ve hepsi, yani uçsuz bucaksız evrenin bir kum taneciğinde rastlantısal olarak var olan, acı karşısında aynı biçimde buruşan; sıcakta terleyen; soğukta büzüşen ve ölüm karşısında aynı çaresizlikle titreyen ve yapışık oldukları bu gezegene göre mikro organizma niteliğindeki bir çift geçici canın kendilerini ve bütün bunları birlikte hissedip anlamaları. Ayda bir (kimi kez iki ayda bir) buluşmalarının birindeler gene, yine gediklisi oldukları aynı halk sınıfı içki evinin hep oturdukları kenar bir masasındalar. Vakit öğleyi biraz geçmiş, yani akşamcılar için bile vakit erken, ama âdetleri böyle, içki evi hem bu saatlerde tenha oluyor, hem de erken başlayıp geçe bırakmak istemiyorlar birbirlerini (sadece tasarılarında bu hep böyle; yoksa hep geceyarısını aşıyorlar). Babamın bu tarihlerde, önce de değindiğim gibi aile dışı, tek gece yaşamı (böyle denebilir mi bilmem) bu saatler. Rüstem Bey'in de aynı. İzmir bölgesinin adı sanı olan büyük çiftçilerinden biri olduğu halde, yine önceden söz ettiğim gibi İzmir'in zengin tüccarlar ve çiftçiler yaşamına girmeyen biri. Bu yaşamın ne barlar filan gibi safahat eğlence âlemlerine, ne de muhafazakâr, katı kurallı, yüksekten bakan tarzına katılmıyor. Kente geldiğinde sadece babamla bu ikinci ya da üçüncü sınıf içki evinde sohbet etmeyi yeğliyor. Birbirlerine söz üstüne söz yetiştirmek, bu söz yetiştirme aralarında fırsatını bulup içkilerini yudumlamak iki ahbab çavuşun en büyük zevki, çünkü aslında içki içmek bile değil amaçları: konuşmak, bol bol konuşabilmek. Başka başka nedenlerle de olsa, ortak bir yanları var. İkisinin de yaşamı münzevi denilen türden. Bunun acısını çıkarıyorlar böyle buluşmalarda karşılıklı olarak. Bir aralık babam, bir tedirginlik duyuyor: daha doğrusu fiziksel rahatsızlık gibi bir şey. "Yahu Rüstem" diyor, "burası bu kadar kalabalık olur muydu, amma da gürültü var". Gerçekten de öyle. Güneş batmış bile değil. Sokaklar henüz aydınlık; nedir ki içki evi neredeyse ağzına kadar dolu; bir de öyle gürültülü ki. Oysa burayı seçmelerinin birinci nedeni belli saatler dışındaki tenhalığı, sessiz oluşu. "Demek millet kendini içkiye vermiş, ne denir?" diyorlar. Yine kendi dünyalarına dönüyorlar, ama Rüstem Bey de duymakta aynı rahatsızlığı. Oysa sohbetlerinin en kıvamlı ye-

rine gelmişler, ama birbirlerini duymak için adeta bağıra çağıra konuşmaları gerekiyor. İkisinin de hoşuna gitmeyen bir şey bu. Cıgara dumanı da olağanüstü bir yoğunlukta. Olacak gibi değil, yani bu akşamı feda etmek en iyisi diye düşünüyorlar ve hesabı istiyorlar. Babam masadaki cıgara paketini, kibritini, ağızlığını ceplerine yerleştirirken, Rüstem Bey de kalkmış, arkasındaki askıda paltosunu, şapkasını, bastonunu aranmakta. Tam bu sırada bitişik masadaki işçi kılıklı biri, ansızın ayağa fırlıyor. "Küfür etti, küfür etti" diye bağırıp çağırmaya başlıyor. Öteki masalarda oturanlar da aynı düğmeye bağlılarmış gibi aynı anda ayağa kalkmış ve adeta koro gibi aynı sözcükleri tekrarlayıp duruyorlar: "Reisi Cumhura küfür etti; İnönü hazretlerine hakaret etti" diyerekten ve ellerini kollarını sallıyaraktan. Sanki babam, davul zurna, ya da hoparlörle ilan etmiş de, tüm içki evindekiler, en uzak masalarda oturanlar bile aynı anda duymuş küfür ve hakaretlerini. Bir anda anlıyor karmonyolaya geldiğini. Zaten işkillenmişti içki evinin alışılmışın dışındaki kalabalık ve gürültüsünden, ama polisin kamu ortasında böyle cepheden ve doğrudan onu suçlayacağını doğrusu düşünmemişti, üstelik bölgece saygın ve nüfuzlu zengin bir çifçinin yanında bir anlamda siperindeyken. Bu, açık–gizli uzun izlemelerden bir sonuç çıkaramaması nedeniyle, polisin artık gözünün karardığını, ne olursa olsun uygulamaya geçmeye artık karar verdiğini gösteriyordu.

384

Kaldı ki düşündüğü gibi bir kamu görevlisi falan da yoktu ortada. Sonradan iyice belli olduğu gibi, o gün içki evini tümüyle polis kapatmıştı. İçerdekilerin hemen hepsi bizzat polisti, polisin kullandığı adamlar bile değildi. Demek onu içeri atmaya kesinkes karar verilmişti o gece. Saniyeler içinde bunları ve şimdi ne yapması gerektiğini düşünürken, tepesinde hâlâ "Reisi cumhura küfür etti; İnönü'müze sövdü" diye feryat edip duran adamın kafasına küt diye bir baston iniyor. Bu Rüstem Bey'indir. Arkadan bir ikincisine; arkadan bir üçüncüsüne. Bastonu yiyen, bu sefer sahici bir feryatla başını tutarak masasına yıkılıyor. Rüstem Bey olağanın dışında güçlü, yapılı bir adam üstelik bastonunu, bir ortaçağ şövalyesinin kılıç kul-

lanma maharetiyle kullanıyor. Belli ki bunda oldukça deneyimli. Tevekkeli onu yanından hiç eksik etmiyor. Babam diyor ki, "Zavallı neredeyse içerdeki on beş-yirmi kişiyi çocuk gibi döve döve imana getirecekti, çünkü bu sırada, bir kenarda içki içen şöförü de işe karışıyor. O da kilise direği gibi kurt bir kişi." Babam, " Oldu olacak, o hengâmede ben de birkaç sandelye fırlattım galiba" diyor, "Rüstem'i yalnız bırakacak değilim ya." O böyledir işte. Bir beladan kaçınmak için kırk dereden su getirir, yüzlerce kuram geliştirir. "Yahu bu adamda sinir yok mu, bu denli önlemci midir?" demeye kalmaz kuruntusal küçük bir sorun için kılı kırk yaran sanki o değilmiş gibi bir bakarsın belanın, hem de en sunturlusuna boylu boyunca atmış gitmiş kendini. Üstelik en beklenmedik bir anda ve en katı biçimde, çünkü zihninde en yetkininden bir kadılık şeması çizivermiş, kendini her şeyiyle tüm geçmiş ve geleceğini de gözden çıkararak ona uydurmuştur. O şema egemendir artık; ruhu, zekâsı, mantığı, duyguları ve bilgisi o şemanın hizmetindedir, tıpkı en yetkin bir merhametlik şemasına bütün varlığıyla ve kılı kılına kendini uydurduğu gibi.

Kaba kuvvetten nefret etmiştir her zaman, ama bu gücü yadsıdığı anlamına gelmez. Tersine etkinliği, şiddeti, var etme ve yok etmedeki hasleti yüzünden gücü sever. Gücün doğada, insan, hayvan ve bitkide belirtilerini zevkle seyrettiğine, bundan özel bir keyif, neşe aldığına çoğu kez tanık olmuşumdur. Örneğin, patlıyan bir fırtına, heybetli bir ağaç, gemi azıya almış bir at, genç irisi bir gemici, köylü, yalçın uçurum, ruhuna yatkındır. Bunlarda bir şiir bulur. Yeter ki bu güç, özellikle insana ilişkin güç, kişinin başına bela olmasın, müstebit kesilmesin. Bu yüzden kaba sıfatıyla tanınıyor. Böyle bir kaba güç, istediği kadar görkemli olsun, istediği kadar anlı şanlı sayılsın, gözünde hiç saygınlığı yoktur; o aptaldır, hantaldır, miskin, kakavan, ittir. Evet, kaba kuvvetten tiksinirdi, ama fiziksel gücü yerindeydi babamın. Zihnindeki şema uyanınca harekete geçti mi durdurulması için ya sakatlanması ya da öldürülmesi gerekir gibi bir durum ortaya çıkardı. Bu yüzden bir yanda Rüstem Bey'le şöförü öbür yanda 1.88 boyuyla babam, yapay bir gayretle maraza çıkarmaya çalışan içerdekilerin hepsini, doğal öfkeleriyle neredeyse sokağa dökeceklerken, Rüstem Bey

ansızın yere devriliyor. Eski bir kalp hastasıdır Rüstem Bey. Üstünde kalın paltosu (olayın başlangıcında çıkmak üzereydiler) ve içkili haliyle bu denli heyecan ve asabiyeti eski hastalığını depreştiriyor. Ortam bir anda değişmiştir. Kör dövüşü, başka ve beklenmedik bir havaya dönüşmüştür. Sözde gerçek polisler ortaya çıkar: "Aman Cevat Bey," derler babama, "siz münevver, tanınmış bir şahsiyetsiniz. Rica ederiz sükûnetinizi muhafaza ediniz." Gayet kibarlar, ama aslında şaşkın, biraz da kaygılılar, çünkü planlarında bastona ve üçlü direnmeye yer verilmemiş, hele Rüstem Bey'in beklenmedik kalp krizini hiç hesaba katmamışlar. Akılları karışıyor. Bölgenin etkin ve varlıklı bir kişisi olması nedeniyle, başlarına bir dert açılmasından, foyalarının meydana çıkmasından çekinmekteler. Bu durum, babamı içeri atmak için ne denli sabırsızlandıklarını ve ne denli becereksiz bir plan yaptıklarını kanıtlıyordu aynı zamanda. İki yetişkin ve okumuş insanı, bir takım kılıksız ve sarhoş kimselerce hiç yoktan bağıra çağıra suçlayacak, buna karşı onlardan hiçbir tepki gelmeyeceğini düşüneceksin; olacak iş mi bu? Üst makamlardan takdir beklerken, tam tersine zılgıt yemek olasılığı geliyor şimdi gündeme. Bu yüzden vakit kazanmak, durumu yeniden gözden geçirmek gereğini duyuyor. Zabıt tutup, babamı suçüstü hemen içeri atmak yerine, bir arazi cipiyle binbir özenle kapımıza kadar getiriyorlar. Doğal ki geçmiş olsunlar, iyi geceler dileyerekten, ama bilindiği gibi onlar da emir kuludur; örneğin, istemedikleri halde, işlem yapmak zorundalar. Babamın suçsuz olduğu muhakkak, ama reisi cumhurluk gibi yüce bir makamın adı geçmektedir. En iyisi yarın, merkeze kadar teşrif ederse, bu yanlışlığın düzeleceği falan filan... Cipte bunları söyleyen memur bey kaç yaşında? Oysa hemen hemen aynı tümceleri sık sık duymuş babam, ilki 1924'te; yanlışlığı düzeltmek için götürüldüğü akşamın sabahında idam istemiyle mahkemeye çıkarılmıştı. Cipte yeni bir şey söylediğini sanan memur beyin belki ağzı daha süt kokuyordu ya da çelik çomak oynuyordu o tarihte. Nitekim ertesi sabah babam henüz merkeze teşrif etmeden, arazi cipi kapıya dayanıyor. Günün daha ilk ışıklarında Hatice ablanın, kardeşlerimin, Fındık'ın ve mahallede işe kalkanların sessiz tanıklığında alınıp götürülüyor. Ne zaman dönecek? Ya da dönebilecek mi?

Hiçbir şey belli değil. Yine kibar memur beyler, ama akşamki gibi abartılı bir özenleri yok. Üstlerinde bir görev ciddiyeti var, çünkü düne göre eski güvenleri geri gelmiş durumda. Akşam ambulansla hastahaneye yetiştirilen Rüstem Bey bir felç geçirmekte. Hemen yoğun bakıma alınıyor; bir haftaya yakın hastahanede kalıyor; sonra akrabalarınca İngiltere'ye götürülecek; daha iyi bir durumda dönecek ama kısa bir süre geçmeden ikinci bir krizle yaşama veda edecektir. Babamın "Zavallıcık" diye ondan söz etmesi, bu yüzden. İnsana özgü 36.5 derecelik doğal, basit bir ısının; türdeş olma, insan olma, zamandaş olma duyarlılık ve bilincinin neden olduğu bir sonuç bu, 1946 İzmir'inde. Ve babamın yana yakıla; belalara, acılara galiba aşılıyım ben, demesi de bu yüzden.

Yukarıda, babamın cezaevine gidişini anlatırken "Acaba dönebilecek mi; dönerse ne zaman dönecekti?" biçiminde kuşkulu tümceler kullandım. Günümüz için bunlar, haklı olarak abartılı ya da duygusal bir üslup sayılabilir, ama o günlerin havasında (gerçeğinde de diyebiliriz) bizim için sahiden yanıtı belirsizliklerle dolu sorulardı.

387

O günün havası diyorum ki bu bir benzetmeyle belki daha iyi anlaşılabilir. Nazizmin başlangıcını ya da Alman işgalindeki yaşamı konu eden filmler vardır. İşte biz aşağı yukarı bu filmlerde görüntülenen yılgınlığı, karamsarlığı ve çaresizliği yaşıyorduk bir bakıma. Bu da başka bir abartı mı? Hayır. Çünkü hem bu filmlerde görüntülenen hem de yaşamımıza egemen olan temel ilke aynıydı, yani o tarihlerde ülkede baskı, eş anlamıyla devlet terörü bir siyaset bilimi niteliğindeydi. Daha doğrusu halkı yönetmenin en kolay, en kestirme yolu şu geleneksel ve ortalık özdeyişiydi: "Sallandırırsın üç beşini, bak bakalım çıt çıkar mı?" Ama işin en kötüsü, bu atalardan kalma özdeyişin, şimdi Hitler Almanya'sından gelen esintilerle, siyasetteki en akli ve bilimsel yöntem, çağdaş bir tutum niteliğinde de görülmesiydi. Değişik bir uygulamayla, ama kökeninde aynı kalarak. Nazi ya da Faşist kimi maddelere karşın, yine de tümüyle Nazi Almanya'sından farklıydı yasalarımız, ama nedir ki onları yürütenlerin; yani yönetici kadroların zihni-

yeti, yasalarımızın bu değişik yanını 'göstermelik' olarak algılamaktaydı. Çünkü çıkar kaygısı, mevki hırsı gibi etkenleri bir yana bıraksak bile, aslında temel özlemleri, bilimsel ve çağdaş gördükleri Nazi Almanya'sındaki gibi bir yönetim biçimiydi. Bu yüzden hem yasalarda uygun gördükleri maddelere dayandıkları, ama aynı zamanda yasalara karşı olarak zihinlerindeki özlemi de izledikleri için uygulamada garip bir yönetim biçimi ortaya çıkıyordu. Buna nasıl bir ad verilebilir? Yukarıdaki açıklamamıza göre buna örneğin 'eklemeli faşizm' ya da 'yamalı bohça faşizmi' adı verilebilir. Belki de en iyisi, 'yarı resmi faşizm' demek gerektiğidir. Kimi yazarların 'örtük faşizm' demeleri bu yüzdendir.

İkincisi, tam bir faşist fikriyattan yoksun, yani kulaktan dolma olarak, bu konuda sistemli bir bilgiye değil, büyük bir çoğunlukla ruhsal bakımdan içgüdülere, bir takım karışık komplekslere, üstelik kimi arkaik feodalizm kalıntılarına ve de Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası, (üstelik onu yadsırken) monarşist gelenek, ahlak ve tarza dayandığı için 'ilkel faşizm' de denebilirdi bu yönetim biçimine. Son olarak da, ortada bir ilke birliği olmadığı, irili ufaklı yöneticilerle yani biribirinden kopuk, herkes kendine göre, eş anlamıyla bir sistemsizlik içinde uygulandığı için buna 'keyfi faşizm' ya da 'başıbozuk faşizm' demek de uygun düşer. İşte o günkü siyaset buydu. Bu durumda, akla bir soru geliyor şimdi. Acaba bize özgü bu faşizmimiz yerine, Almanya, ya da İtalya'da olduğu gibi, ilkeli ve sistemli bir faşizm ile yönetilmiş olsaydık, bizim, ya da toplumumuz için çok daha iyi mi olurdu? İnsanın aklı karışıyor. Ama nedir ki, böylesine dengesiz, nerden vuracağı ve ne için vuracağı belli olmayan serserimsi bir yönetim biçiminin de tutulacak hiçbir yanı olmasa gerek. Nitekim 'belirsizlik' yerine ne denli amansız olsa da 'kesinlik'i yeğlediğimize çok kez tanık olmuşuzdur yaşamımızda. İnsanın içine yılgı salan değişik nitelikte terör, yani korku türleri vardır. Bunları kitaplardan, korku filmlerinden izlediğimiz gibi, kendi yaşamımızda da tanık olmuş ya da işitmişizdir, ama bütün bu terör, eş anlamıyla korku türleri içinde en kötüsü, bana sorarsan, devlet terörüdür derim, çünkü öteki türlerin hepsinden birer örnek sunabilir. Her olanak elinde: resmi ve resmi olmayan bütün kurumlar, yapay bile olsa, yarattığı

ya da ürküttüğü kamuoyu da. İster öldürür, ister öldürtür; öldürtmez de hapis eder, aç bırakır, rezil eder, deli de. Çünkü hem maddi hem tinsel açıdan seni toplumdan, eş anlamıyla yaşamdan soyutlayabilir. Toplum içindesin, ama yapayalnız ve iğrençsin; hep haklıdır ya da haklı olduğunu metazori sana dayatır, çünkü şikâyet edecek, haklılığını kanıtlayacak bir yol bırakmaz sana. Var mı bunların ötesinde bir şeyler artık? Var, doğal olarak sana biçtiği yazgıya, çoluğunu çocuğunu, eşini, kardeşlerini, ana babanı üstelik kedini, köpeğini, saksıdaki çiçeklerini bile ortak eder. Çıtını çıkaramazsın; devletimiz büyüktür, başımızdan Tanrı eksik etmesin dersin sadece. İşte, nitekim resmi ve resmi olmayan, bütün kurumların kapılarını yüzümüze kapatarak, bizi açlığa, yokluğa mahkûm etmekteydi. Topluma bizi, 'şüpheli', eş anlamıyla 'damgalı' yani 'lekeli' olarak sunup, en yakınlarımızı bile yanımızdan kaçırtıyordu. Son olarak, hem suçluydu hem de şimdi karşımıza savcı ve yargıç niteliğinde dikiliyor, bizi anlamsız uğraşlara sürüklüyordu. Ne demektir bütün bunlar? Salt bir yalnızlık salt bir çaresizlik ve karamsarlık demektir. Bilmiyorum, içinde bulunduğumuz durumla sözünü ettiğim Nazi Almanya'sına ilişkin filmleri karşılaştırdığımda ve babam acaba geriye dönebilecek miydi dediğimde, gerçekten bir abartı, aşırı bir duygusallık yapmakta mıyım?

Geceleyin, Fındık'ın hırlıyarak uyanışları, dışarıdaki bir takım görünmez hayaletlere havlayıp durmaları kesilmiş değildi. Gündüzleri kimi kez, eskiden olduğu gibi, kılıksız yabancı kişiler acemi hallerle, balon, macun, kâğıt helvası gibi şeyler satmaya hâlâ gidip gelmekteydiler. Deli miydi onları buralara gönderenler? Balonmuş, kâğıt helvasıymış gibi ıvır zıvır ama mahallemiz için fantezi şeyleri satın alacak parası olsa, mahalleli bunu yine de ekmeğe, tane cıgaraya ya da çay bardağı ölçüsüyle satılan toz şekere, zeytinyağına yatırırdı. Bunu nasıl bilmezlerdi aylardır mahallemizi gözaltında tutanlar? Bizim küçük Fındık bile bunu anlamış, bizlerle ot yemeğe alışmıştı. Şimdilerde bile neyin peşindeydiler? Babamın ruhu cezaevinden gizlice gelip, çoluk çocuğuyla hükümet darbesi mi yapacaktı? Böyle mi düşünüyorlardı? Çevremizdeki her şey acı veriyor, keder veriyor, karamsarlığımızı artırıyordu; çünkü aslına bakılırsa, babamı hemen hemen

yitirmiş olduğumuza inanıyorduk. Cumhurbaşkanına hakaret suçuyla tutuklanmıştı. Gerçi o zaman "Milli Şef" kavramı bakımından bu suç, günümüze göre önemli ve ağır bir suçtu, ama sonuç olarak geçici bir ceza süresini gerektiriyordu. Vatana ihanet, suikast girişimi türünden onarılmaz bir suç değildi, ama bu kadarla yetinecekler miydi? Hem niye yetinsinler? O kadar özen ve titizliğine karşın babamı tutuklamayı başarmışlardı. Şimdi ellerindeydi babam, yani hepten güçsüz, savunmasız, tanıksız. Bu durumda çok daha ağır suçlara bulamaları ve ömrü billâh cezaevlerinde süründürmeleri içten bile değildi, örneğin birtakım itiraflara zorlamak, düzmece tanıklar bulmak, firara yeltenmiş gibi göstermek yani eski geleneksel yöntem ve taktikler.

391

Ya da daha korkunç şeyler. Bizzat kendi elleriyle, ya da ellerindeki tutuklu olan it kopuk takımı aracılığıyla; çünkü Müdüriyet'in karanlık bodrumlarında, cezaevi koğuşu ya da hela aralıklarında siyasal suçlulara, daha genel bir deyişle rejim karşıtlarına nelerin reva görüldüğünü işitmiş, duymuştuk. Her şey niyetlerine bağlıydı, ama bu niyetlerin bizim açımızdan aylardır iyi görüntüsüne rastlamamıştık. Şimdi mi rastlıyacaktık? Yani düşünülmesi bile, azap veren olasılıklar. Kalem ve yazı kâğıtlarına, sofradaki yerine, daha böyle babama özgü nice şeylere gözlerimiz iliştiğinde, ölmüş bir kimsenin ardında kalan yadigârlara bakar gibi içimiz burkuluyordu. Yağmur hızlandı mı, hava karardı mı, ya da akşam yemeğimiz için soframıza oturduk mu, onun boyunu posunu, sesini, kokusunu aranıyorduk. Meğer ne güzel günlermiş, ne halis, ayrıcalıklı günlermiş. Tevekkeli babam operalar söylüyor, şiirler okuyordu.

Dış dünyayla bütün ilişki ve ilgisini, sadece babamın pazardan getirdiği filelerin oluşturduğu Hatice Abla bile, doğal sezgisi ve duyarlığıyla her an acı bir haber almak korkusu içindeydi. Kapımız tıklasa, biri seslense rengi kireç gibi bembeyaz kesiliyor, elleri titremeye başlıyordu. Gecenin en derin saatlerinde herkes uykudayken, onun içeri odadaki yatağında, Giritlice kendi kendine mır mır mırıldandığını duyuyordum. Dua mı ediyordu,

Giritli köylü geleneğine göre ilahi mi okuyordu; belki de kendi kendine ya da babamın hayaliyle dertleşmeye çalışmaktaydı; yoksa ağıt mı söylüyordu, anlaşılamıyordu. Ne var ki gündüzleri suskun ve mum gibi solgundu. Uykuda gezer ya da bir hayalet gibi kendini sessizce ev işlerine vermeye çalışmaktaydı. Gerçi yapılacak ev işi de pek yoktu ya. Kuru duvarlar ve döşeme tahtaları, bizim döşeklerimiz ve yorganlarımız, bir kilim eskisi, horta tenceresi işte bütün demirbaş eşya. Ne iş çıkarırdı bu kadar eşya insanın başına. Şimdi bunlara bir de babamın yokluğu katılmıştı. Can yoldaşı bu demirbaşlarımız olduklarından daha yoksul görünmekteydiler sanki, yoksullukları ansızın daha da artmıştı. Yeni yeni görüyor, daha doğrusu yeni yeni bilincine varıyorduk bu sefaletin. Sağımızda, solumuzda tanık olduğumuz ve fukaralıklarına, zayıflık ve solgunluklarına "Ah zavallılar" diye içimizden acıdığımız kişilerdenmişiz de haberimiz yokmuş.

Bu korku ve sefalet dünyasına açılıyordu sabahları gözlerimiz. Geceleriyse bundan besbeter başka bir korku dünyası, bir hiçlik dünyası bekliyordu bizleri. Bul bir tabanca vur kendini, olsun bitsin. Oysa henüz on dokuz yaşındayım. Issız, ışıksız, yolsuz, yordamsız ve babasız öksüzlerdik. Lamba ışığının duvarlara yansıttığı gölgelerimize bakmaktan kaçınıyordum; çünkü bu görüntü, akıl dışı, gerçek dışı yaşamımızın bir yansısıydı. Önce yazdım mı bilmiyorum. Yazdımsa bile bir kez daha yazıyorum. Kimden imdat dileyeceksin? Gecenin karanlıklarından mı, cızırtılı lambanın boş duvarlarda sallanıp duran solgun aydınlığından mı ya da uzaktaki köpek ulumaları ve geçmek bilmeyen vakitlerden mi, nereden? Ve kimi kime şikâyet edeceksin? Devleti, devlete mi? Ama bizi en çok etkileyen ve derindeki bir ağrımız gibi her daim kendini belli eden şeylerden biri de, gündelik yaşamda rastladığımız, gelgeç güzel şeyler, tatlı, mutlu şeylerdi. Sabah güneşinin saf ve tasasız kırmızısı, serin dağ rüzgârlarında duyulur duyulmaz çıngırak sesleri; kimi kez Murad Dede Tepesi'ne pikniğe ya da oradaki yatıra adak adamaya gelenlerin şen sedaları, akordiyon eşliğindeki şarkıları, kadınlı erkekli gülüşler. Sonra ansızın hava bozar. Gökyüzünde birkaç kuru sıkıdan sonra, yarı loş, ama yarısı hâlâ ışıklı bir havada müthiş patırtılı bir bahar yağmuru başlar; ama gülüş ve çığlıklar daha da neşe-

lenirdi. Sevgililer verev yağmur çizgileri içinde elele kaçışmaktadır. Kimi çoktan zeytin ağaçlarının ve de erkeklerin çıkardığı ceket ve montların altına sığınmış, herhalde yağmurun bitmemesini beklemektedir. Ve kalkar birisi çakısını çıkarır cebinden bir ok: Neriman–Hayri 1946 İzmir. Yani ötesi berisi binbir mutluluk kırıntılarıyla bezeli, gündelik yaşamın, bir olağan, bir sıradan yaşamın o başıboş, çekingensiz akışı. Bir yağmur sonrasının ıslak saçlarda güneş ışıklarına bıraktığı renkli do, re, mi'leri; do, re, mi'leri. Bizim ne günahımız ya da eksiğimiz vardı ki bu olağan sıradan, basit, ama o derecede de açık, saf ve lekesiz yaşama katılamıyorduk. Oysa bir yılan, bir timsah değildik ki gülmeden, şaka etmeden, hoplayıp zıplayıp oyun oynamadan yaşamı yine de uygulayabilelim. En başta memeliler soyundandık. Oyunbaz, şakacı, kendince eğlence kurabilen; üstelik gülebilen, türkü çağıran, zekâdan zevk, duygudan heyecan; yediği, içtiği ve sevdiğinden bir keyif, bir tat, bir kıvanç arayan, duyan, duyumsayan (bu son sözcükler Ermeni isimlerine benziyor); ama hayır tutukluyuz ruhumuzda, hep düşünmemiz gerekli, her adımımızı bilinçli atmak zorundayız (böyle olunca, tersi çıkıyor hep). Sokakta gamsız, başıboş oynayanları pencereden seyreden bir çocuk gibi, bu temel içgüdülerimizi, saydam bir camdan seyretmekteyiz hep. Kendimi bildim bileli, daha çocukluğumdan sonra da gençliğimden bu yana, olağan ve basit bir düz yaşamın özlemini çekmişimdir, bu tür bir yaşantıya imrenerek bakmışımdır.

394

Babam diyor ki, "Çocuklar, sizin en büyük mutsuzluğunuz, bir yazarın çocukları olmanızdır." Bir bakıma doğru, ama sadece bu değil. Üzerine titrediğim hep bir şeyler var içinde. Kim koydu onu buraya? Nasıl türedi? Bilmiyorsun, ama hep orada. İşte duyuyorsun, tozlu eski bir aynadan yansır gibi, yansıyor yaşamına, dostluklarına, işine gücüne ve aşklarına. Bir kadın, çamaşır asıyor balkonda. Üzerinde bulutlar kaçışıyor. Gülen çocuk, kumraldır. Bir dakika ahbap, cıgaramı yakabilir miyim? Hay hay dostum. Niçin uzağındasın ana yolların bu kadar. Bir ip üzerinde yürüyorsun sanki. Yalnız, tedirginsin. Yukarıda değindiğim gibi bu yazılarım, kuşku-

suz, gençliğe özgü taşkın heyecanların ve yine gençliğe özgü ukalamsı bir bilgiçliğin abartılı yansımalarıydı bir bakıma, ama onları harekete getiren, daha doğrusu karamsar bir doğrultuda gelişmesine neden olan asıl etken, o günkü yaşam koşullarımdı.

II. Dünya Savaşı içindeydik. Genel hava doğal ki zaten sevimsiz, kuşku ve kaygılarla doluydu. Bu sıkıntılı ortamda insanlar avuntuyu, ama asıl önemlisi güveni daha çok evlerinde, aile yaşamında buluyordu; çünkü o günler için mutluluk, güven kavramıyla özdeşti. Akşamleyin çoluk çocuğunla kendini kapısı kapalı, pencereleri karartma perdeleriyle örtülü evinde bulduğunda, bir kez daha şükrediyordun talihine. Vesikalı ekmeğe karşın, sıcak bir yemek, sıcak bir oda özenilecek en büyük mutluluktu. Sınırlarımıza dayanan bu korkunç savaşla şimdilik aralarında, bu kapalı kapı, dışarıya ışık sızmasın diye sıkıca örtülmüş siyah perdeler vardı sadece, ince, zarif bir engel ama yine de milyonlarca insanın acılarından, felaketlerinden, onların yaşamını ayırmaya muktedir bir engel. Ve radyo bombardıman altındaki kentlerden, yakılıp yıkılan limanlar, istasyonlar, demiryollarından, torpillenen gemilerden; karada, havada, deniz üstünde deniz altında vuruşup duran insanlardan; sersefil yollara düşmüş uçsuz bucaksız savaş mültecisi kafilelerden söz ediyordu. Evet, güven en büyük mutluluktu ve o kapalı bir kapının, örtülü pencerenin ardındaki sıcak bir odada dingin bir aile yaşamında mevcuttu sadece ve şimdilik. Ama gel gör ki benim aile yaşamım bambaşka bir görüntü sergilemekteydi. En başta, ikiye bölüktü 'ailem' dediğim kurum. Bir bölümü babam ve ondan olma kardeşlerimle Mordoğan'da, daha sonrasında İzmir'de, ikinci bölümse annem ve ondan doğma kardeşlerimle İstanbul'daydı. Ne var ki ruhumda asıl sorun çıkaran bu bölünmüşlük değil, bu iki ailenin yaşam karşısındaki durumuydu. O tarihlerde ve sonraki yıllardaki babamın yaşamını '1946 İzmir' bölümünde anlattım. Anımsatmak gerekirse durum kısaca şuydu: babamın bitip tükenmeyen didişmelerle sürüp giden yaşamı, bu her anı belirsiz ve güvensiz yaşam olayında onlarla birlikte rol alan küçük kardeşimle Hatice ablanın masum ve soluk hayalleri, ne denli benden uzakta olsalar bile aynı gerçeklikle ağır, bulanık bir rüya gibi dönenip duruyordu ruhumda.

Anlamsız ve ağır bir siyasal baskının altındaydı babam. Bu siyasal baskı iki yönde uygulanmaktaydı üzerinde. Birincisi zamanlı zamansız 'merkez'e davetler; bitip tükenmeyen açık, gizli takipler, gözaltıları, ikide bir evi aramaları. Bu yöntemdeki amaç belki de milyonlarca insanın özlemle uyguladığı ve böylece karınca kaderince bir dinginliğe eriştiği kapalı bir kapı ve perdeleri çekilmiş bir ev yaşamından yoksun kılmaktı onu. Ev değil sanki yolgeçen hanı; mahrem bir şey, kişiye özel bir şey bırakılmıyor; sen örtüyorsun o gelip kaldırıyor, sen kapatıyorsun o itip açıyor; bitip tükenmek bilmeyen kasıtlı bir didişme. Buna birinci yöntem desek, ikinci yöntem de iktisadi ablukaydı. Yani onu kapalı bir kapı, perdeleri çekilmiş bir evde, sıcak bir odadan, sıcak bir yemekten yoksun etmek çabası.

İSTANBUL

398

Aile yaşamım da parçalı; eşimle gittikçe yabancılaşıyoruz. Köprünün bu tarafındaki İstanbul bir başka dünya, öbür tarafındaki bir başka. Zaten önceden beri farklıydı bu iki İstanbul; şimdi büsbütün başkalaşmış. Bir yandan tabanca, bomba sesleri yansıyor; marşlar, bağırışlar, adım sesleri, polis düdükleri, ambulanslar... Hırslı, kindar, birbirinin kanına susamış insanlar. Öbür yandan ışıkların, renklerin, film müziklerinin, başka türden tutkuların peşinde koşan İstanbul. Gerçi sabahın köründe yola çıktığım bu İstanbul'a gece yarılarına doğru bile olsa tekrar dönüyorum ama yine de yetmiyor bu dönüşüm, eşimle aynı İstanbul'da olmamıza. Sanki asker postallarım, ütüsüz, buruşmuş giysilerim, sararmış yorgun yüzümle o da birlikte geliyor benimle buraya; düşüncelerimde, hayallerimde ve rüyalarımda taşıyorum sanki onu. Elbette yaşam sürüyor. Eşim yeni insanlar edinmiş yaşadığı İstanbul'la ilgili; kadınlı erkekli arkadaşlar, dostlar; şekerim, mekerim diye konuşuyorlar birbirleriyle. Ben de doğal ki bu şekerimlerin içinde bulunmuyor, bulunamıyorum. Ve çok samimi, birbirinin içine geçmiş her küçük toplulukta olduğu gibi kendilerine özgü bir dil türemiş aralarında; ben bu dile ve bu dilin dayandığı yaşantılara, yaşantı biçimlerine doğal

ki yabancıyım. Kimi kez tek bir sözcük, bir mimik ya da bir jest güldürüyor eşimle birlikte hepsini; kimi kez çığlık atmalarına neden oluyor neşeli neşeli. "Harika, harika! Ah sen yok musun?" Put gibi durmaktansa ben de gülüyorum arada bir; oyunbozanlık etmeyeyim, aptal sayılmamayım diye uyum sağlamaya çalışıyorum, ama olmuyor, çünkü neye güldüğümü bilmediğim, daha doğrusu varsayımlara göre güldüğüm için ya erken başlamış oluyorum sırıtmaya ya da geç kalıyorum; herkes susmuş, ben hâlâ kah, kah, kah; denk düşürmek gerçekten zor. Acıyarak bakıyorlar eşime; gece yarılarına doğru cehennemden gelmiş gibi hırpani kılıklı, saç baş darmadağınık, sapsarı benizli ve neye gülüp neye gülümseyeceğini bilmeyen bu kişiyle nasıl olup da evlendiğini sürekli sorar gibi gözleri. Belli ki yakıştıramıyorlar onun gibi güzel, zeki, anlayışlı bir kadına ve bu ikinci İstanbul'a beni. Eşim bir güzelleşiyor, bir dilberleşiyor onların bu bakışları altında. Yüzü pembe pembe çay servisi yaparken; pişirdiği kek göklere çıkartılırken, elleri titriyor memnuniyetten. Yüceltilmekten, en yakınlarına kıyasla bile olsa pohpohlanmaktan kim mutlu olmaz, on yıldır az sıkıntı çekmedi, çile çekmedi zavallı. Nelere katlanmadı? Bitti, usandı artık, kısıtlı yaşamaktan, zorunlu bir mantık içinde bulunmaktan. Yok gündüz dersleri, yok gece dersleri; bir boş zaman ele geçse, bu sefer de araya koca koca Latince, Yunanca sözlükler, gramer kitapları, sayfa sayfa kâğıtlar giriyor; doktora çalışmaları, ders hazırlamalar, uzun sınav listeleri giriyor ve elbette yaşam sürüyor: daha doğrusu gittikçe tükeniyor; yeter be, ne zaman gün görecek bu kadın?

Avukatlarımızın aracılığıyla hâkim bey hukukça durumumuzu 'şiddetli geçimsizlik' diye saptadı. Bilmiyorum aramızda şiddetli bir geçimsizlik var mıydı? Birlikte çamaşır yıkardık, birlikte çocuğumuza bakardık; birlikte hazırlardık sofrayı; kırlarda, deniz kenarlarında dolaştırmaya çok götürdüm onları; Deniz'i omuzlarıma bindirdim. Ama anımsıyorum, bu yaşamdan nasıl olup da mutlu olabildiğimi sormuştu bir gün. Düşünmüş, taşınmış, yine de bir yanıt verememiştim. Nedenini bilsem belki ben de onun gibi aslında mutlu olmadığımı anlardım, ama gerçekten bilmiyordum niçin mutlu olduğumu. Latince, Yunanca sözlükler, gramer kitapları, te-

beşir kokusu, tozlu sınıflar, öğrenciler bu mutluluğun sahiden nedeni olabilir miydi?

BİR MEKTUP

402

Sözünü ettiğim babamın bu mektubu, içeriğiyle ikna edici, kandırıcı olmasına karşın, olağanüstü boyutu ve yazılarında görmeye alışık olmadığım biçimiyle, sanki başka bir şeyi ele vermekteydi. Gerçi uzun yazmak zorundaydı, çünkü ortada tanık göstereceği somutluklar olmadığı için, iş sadece sözlere, söz ustalığına, yani ortalık deyişiyle bin bir dereden su getirmeye kalmıştı, ama ne olursa olsun bu denli yüzeysel, sığ, vurdumduymaz ya da dümdüz bir ruhu betimlemek için yedi-sekiz, en fazla on sayfa yeter de artardı bile. Oysa elli-altmış sayfaya gereksinim duymuştu, üstelik mektup değil, koca teksir kâğıtlarıydı bunlar; daha önemlisi silinti ve karalamalarla doluydular. Oysa en karışık öykülerini, en uzun mektuplarını (örneğin Nazım Hikmet'e yüz sayfayı aşkındır), âdeti üzere bir defada, yani hiç müsvedde kullanmadan yazmasına karşın, inci gibidir satırları yine de; pek az silinti ve karalama görülür. Bu onun en çarpıcı niteliğiydi, bir tür beyin ya da zihin disiplini. Nitekim bu ilk on sayfada işini bitirmişti, ama yine de uzatmıştı; bilinmeyen bir neden, sanki onu devam etmeye zorlamıştı. Oysa bu mektubunda bu özellik yoktu. Sanki bir rüzgâra tutulmuş gibiydi satırlar; hem de ters rüzgârlara tutulmuş gibi. Neden? Çünkü bu mektubunda halamdan daha çok, özellikle ve öncelikle kendini ikna etmeye çalışmaktaydı. Bu yüzden halamda değil, asıl kendisinde sürekli uç verip duran iç itirazlarına ayrı ayrı yanıt ararken, eş anlamıyla onları bastırmaya çalışırken, yazdıkça yazmış, yazdıkça yazmıştı. Çünkü ne denli yadsısa da, babam aslında duygusal bir adamdır. Bir anlamda, bu duygusallığıyla dövüşüp durmaktadır bu şişkin mektubunda. Kendisi için mazeretler, haklılıklar arayıp durmaktadır. Çünkü şunu da yakından ve iyice biliyorum: o sıkıntılarından, açmaz ve dertlerinden kendini korumak ya da savunmak için, sözlere başvurmaz; yazıya ya da

suskunluklara başvurur. Ya böyle sayısız sayfalar karalar ya da gider bahçeye sessiz sedasız soğan çapalar. Bilmiyorum, bu mektubundaki kendi kendisiyle dövüşü, ruhunda nasıl bir sonuca ulaşmıştı? Yazılarında tatmin edilmiş görünüyor, ama bu ne kadar bir süreyi kapsamıştır? Belki yazıp durduğu süreyi sadece. Yani iç itirazlarına yanıt bulup onları bastırırken; ama sonra ya da sonrakiler için? Doğrusu mektubunu postaya atarken ruh halini bilmek isterdim. Belki daha sonra soğan çapalamaya gitmiştir.

Annem nasıl başa çıksın bu adamla? Adam, kendi kendisiyle başa çıkamıyor. İşi gücü bir yana bırakıp, aşağı yukarı artık kapanmış bir konuda âdeta bir kitap, bir tez yazıyor. Çünkü mektubun tarihine bakıyorum; annemden ayrıldıktan yaklaşık beş-altı ay sonrasına ait. Annemin "Kendinden bul Cevad" demesi, acaba onun ruhuyla ilgili bir sezişe, bir bilişe mi dayanıyordu? Kim bilir!

Babam karısından boşanan ne ilk ne de son kişidir yeryüzünde. Bu bakımdan bir anlamda basit bir olayın bu denli giriftleşmesine ve yaygınlık kazanmasına annem değil, doğrudan kendisi yol açmıştı. Gerçekten de aile dışında pek çok kişi tarafından, üstelik nerdeyse bir il, bir ilçe kapsamında bu olaya ilgi duyulması onun eseridir; daha doğrusu kuruntu ve kuşkularının ve en önemlisi bunları sürekli kışkırtan ve sonra da kendine dönen duyarlılığın. Bunun sonucu nedir? Herhangi bir insan için, basit bir şekilde çözülüp halledilecek bir olay, gittikçe yaygınlaşıp giriftleşerek ağır ağır trajik bir atmosfere giriyor. Oysa hep "Ben macera düşkünü değilim; kalkıp onu aramam hiç, ama gel gör ki döner dolaşır hep bana çatar. Eh! Çatınca da kaçınmayız ondan pek tabii" demesi, bir yerde doğru, bir yerde doğru değildir ve hep böyle olagelmiştir. Yaşamının büyük olaylarına bakıldığında, en dipte, yukarıdaki mekanizmaya başka bir deyişle aynı işleyişe tanık oluruz. Babasıyla ilgili trajedide, daha sonra İstiklâl Mahkemesi'ne sürüklenmesinde de bu böyledir; yani akılca, mantıkça 'istenmemesine'; yani akıl ve mantıkça ruhunun üstüne ağır bir kapak oturtmasına, yerleştirmesine karşın, kuşkuları, kuruntuları ve bütün bunları kapsıyan duyarlığı alttan alta işlemiş ve sonunda istemediği; yani mantık ve akılca reddettiği bu 'karşı oluş' ortaya çıkmıştır. Babasıyla ilgili olayı şimdi bir yana bırakalım;

İstiklâl Mahkemesi'ne çıkışına bakalım; nedir tutumu, cumhuriyete karşı mıdır? Hayır, tam tersine o tarihte istibdad ve demokrasi kavramını ve bundan da önemlisi bu iki kavramın yaşantısını en iyi bilen pek az kişiden biridir, çocukluğundan beri. Batı kültürü içinde yetişmiş; zihince ve duyguca bu kültürde gelişmiş bir insandır. Bu bakımdan cumhuriyetin ilkeleri, ne zamandır zihin ve duygularında oluşmuş ilkelerin aynıdır. Nedir ki kurulan, kurulmak istenen bu yeni yapıda bir takım aksaklıklar duygularına dokunmaktadır; ama mantıkça, akılca bir kapak koymuştur bu "dokunmalar" üstüne. Cumhuriyet daha yeni bir oluşumdur, bu tür aksaklıkları görmezden gelmek gerekir diye düşünmektedir. Bireysel olarak da bu kapak gerekli ve zorunludur kendisi için çünkü bir trajediden yeni çıkmış, yeni bir yaşamın ilk temellerini atmaktadır. Daha dün cezaevindeydi ve umutsuzdu; bu gün bir evi, bir karısı, bir çocuğu var ve bunlar kadar önemli, şimdiye kadar içgüdülerinde belli belirsiz yansıyan bir olgu, bilinçli bir fikir ve yaşantı biçimi de ilk kez gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle, yeni bir dünyaya, çoktandır özlediği bir dünyaya, üstelik daha önce ağır bir trafiğini yaşadığı bir dünyaya, yani bir sanat dünyasına artık bilfiil adımını atmıştır. Ama yenidir, daha kemikleşmemiştir ve ilk adımlarını atan daha kemikleşmemiş bu henüz güçsüz kişiyi her şeyden önce hiç değilse şimdilik, karısı, çocuğu ve yeni eviyle birlikte koruması gerekir. Ruhunun üstündeki kapak böyle konuşuyor; bunda haklıdır ve böyle konuşması zorunludur da: ama kuşkuları, kuruntuları ve yukarıda değindiğim üzere bunları kapsayan duyarlığı alttan alta işleyip durmaktadır. Ya o aralar patlamış Kürt gerici ayaklanmasında ya da daha önceki olaylarda insanlık dışı bir takım belirtiler, kuruntularını, kuşkularını ve de duyarlılığını rencide etmektedir. Kapağının kesin ve akılcı buyruğuna karşın, tutup bu belirtileri dile getiren bir yazı yazıyor. Bu aslında yazarlığının ya da daha genel bir kavramla 'YAZARLIĞIN' kurulu düzene, onun haksızlık ve adaletsizliğine karşı sönmeyen, sönmeyecek ateşinin ilk alevleridir; gerçek, 'YAZARLIĞIN' gerçek sesi. Nedir ki, sözünü ettiğim kapakta kendi açısından haklı ve bu haklılık yüzünden de adamakıllı güçlüdür. Bu yüzden, bir taraftan yazısını yazıp, M. Zekeriya Sertel'e teslim ederken, bir yandan da "Zekeri-

ya" diyor, "bence sen bunu basma; zaten öküzün altında buzağı aranan bir dönemdeyiz (gerici Kürt isyanını ima ediyor), bu yazıdan şimdi neler çıkartırlar. Sen gel basma şimdi bunu; durum düzelip ortalık sükûn bulduktan sonra basarsın" ama dinlemiyor M. Zekeriya Sertel babamın, daha doğrusu 'kapağının' bu akılcı sesini; basıyor ve olanlar babamın dediği yönde gelişiyor. Şimdi bir soru: Madem böyle akıl yürütmektesin, niye yazıyorsun bu yazıyı; madem basılmasını istemiyorsun, niçin daha mürekkebi kurumadan bir koşu gidip gazetenin baş yöneticisine veriyorsun? Çünkü duyarlığı ele vermiyor buna; sorumluluğu bir başkasına atıyor ama bile bile. Ve çok geçmeden yeni bir macera kapısını çalıyor Üsküdar'daki evin; hem de bu evin ve bu evdeki yaşantının derhal ve sonsuza dek yıkılması kararını çantasında getirmiş olarak. Şimdi ne diyeceğiz? Macera mı gelip buldu onu, yoksa istemeden de olsa maceraya o mu çağırdı, evin kapısına kadar? Nitekim annemle babamın boşanma olayında da bir başka türden ve bir başka içerik ile görüntüde de olsa, aynı işleyişi görmekteyiz. Annemden ayrılmaya karar vermiş; güzel, karar verdin, ayrılacaksın, ama annem Mordoğan'da, yanındayken söylesene bunu; belli ki içi götürmüyor; götüremiyor. Oysa yapılacak en akılcı bir tutum bu. O kadar ki, olay bu türlü arap saçına dönmeden, belki bir sürelik bir sıkıntıdan sonra ve herkesin başına geldiği gibi kendiliğinden ve daha önemlisi istediğin biçimde çözülecek. Yani annem gözleri yaşlı olsa da, beni alıp, gelen vapura binerek, İstanbul'a ayrılacak; üstelik kırgınlığa karşın, belli bir dostluk, yakınlık ve de akrabalık çerçevesi içinde. Ama hayır, duyguları el vermiyor bu yüzyüze konuşmaya; o aralık Muğla'da öğretmenler için bir kurs açılmış, Milli Eğitim Bakanlığı'nca; rehber öğretmenlik, yani baş danışmanlık kursu. İlin bütün ilçelerindeki öğretmenleri çağırma olanağı yok bu kursa. Her ilçeden bir öğretmen seçilecek, iki aylık bir kurstan sonra, bunlar kendi ilçelerine dönüp, öğrendiklerini öteki öğretmenlere aktaracaklar. Mordoğan'dan annem seçilmiş; aslında istemediği bir seçilmedir bu. Muğla'da, yabancı bir yerde, çocuğuyla iki ay ve kocasından ayrı kalacak, çünkü babamın ilçeden çıkması yasal olarak yasak, yani bize katılamıyor. Ne var ki Mordoğan'daki öğretmenler arasında tek yüksek öğretmen okulu

mezunu olduğu için özellikle anneme yol görünüyor. Hazırlıklara başlanıyor; aşırı bir duyarlılık egemendir evde. Anneminki bir yanda, babamınki öbür yanda ve şarkının dediği gibi 'ikisi de yanyana'. Anneminki anlaşılır bir duyarlılık; önceden değindiğim üzere, yabancı bir yerde, kocasından ayrı iki ay. Bu, ona büyük üzüntü verdiği gibi, benim küçük olmam ve bakımım da onu düşündürüyor. Ayrıca, Muğla'da kara iklimi egemen, bu sert Muğla havası beni nasıl etkileyecek? Bu da ayrı bir tasa. Bütün bunların üstüne, babamın tek başına Mordoğan'da bir bekâr gibi yaşamak zorunluluğu, çamaşır, temizlik, yemek meseleleri de aklını karıştırmaktadır. Evet, onunki anlaşılır türden, ya babamınki? Yüzeydeki bu geçici ayrılık, aslında temelli bir ayrılıktır onun kafasında. Bu yüzden duyarlılığı bu ailenin birlikte son günlerini yaşadığını bilmekten doğan ruhsal bir karmaşa. Benim, annemin üstüne ne düşmeler ne düşmeler. Annem diyor ki, her zaman son derece kibar ve inceydi; her zaman sıcakkanlı, cana yakın ve espriliydi, ama o günlerdeki gibi beni şımarttığını, nazlandırdığını hiç anımsamıyorum. Her zaman her istediğimi, ya da istediğimi anladığı her şeyi, en küçük kapris, üstelik yersiz bir arzu olsa bile hemen yerine getirmeye çalışır, üstlenirdi. Bunu erkekliğin ya da daha doğrusu erkeksi gücün, kudretin bir özverisi, cömertliği, bir şanı ve kuralı sayardı (gerçekten de hep böyleydi kadınlara karşı) ama o günlerle eskiler hiç kıyaslanamaz. Neydi bu sevimliliğinin nedeni? Bizi başından atarak on üç yaşındaki yeni sevgilisine nihayet kavuşmak zamanının yakınlığı mıydı? Benim sürekli kakalı bezlerim, karın ağrılarım, viyaklamam, isiliklerden, ishallerden bir türlü kurtulamayışım; ötede annem, yani beş yıldır alıştığı ve kanıksadığı bir vücut, bir ruh; doğrusu ya bu anlamda sevimliliği anlaşılabilir, ama bunun yanısıra ya da buna ters olarak, bu ailenin son günlerini yaşamakta olduğu düşüncesi mi onu ayaklandırıyor? Giderayak, elden geldiğince bizi hoşnut etmek, mutlu kılmak mı istiyor; canında, ruhunda ne varsa vermek mi istiyor, çünkü bir daha neyi verebilecektir artık?

Gitme zamanı yaklaştığında ve de başladığında heyecanı son aşamaya varmıştır. Öyle ki, annem kendi üzüntüsünü bir aralık bir yana atıp onu teselli etmek gereğini duyuyor; "Yahu Cevad" diyor, "ölüme gitmiyoruz

ya, iki ay nedir? İnşallah ikimiz de daha sağlıklı, daha sağlam döneriz; Muğla'nın yayla iklimi belki daha iyi gelir çocuğa." Yasak masak dinlememiş, vapura kadar gelmiş bizi yerlerimize yerleştiriyor. Güvertede kucaklaşmalar, öpüşmeler; bitti mi? Hayır, gemi demir ala ala yavaş yavaş açılmaya başlıyor; o, aşağıda, sandaldadır; ille de sandalın gemiyi izlemesini istiyor. Bu yüzden beceriksizlik yapan sandalcıya bağırıyor, çağırıyor. Bu azarlamaları duyuyor annem geminin güvertesinden; sandalcının elinden kürekleri alıyor, sonra o çekmeye başlıyor hızlı hızlı küreklerle sandalı geminin peşinden ve gemimiz Değirmen Burnu'ndan dönüp yitene kadar sandalın içinde ayakta ceketini sallayıp duruyor havada.

Hatice Abla, babamla evlilik törenini bana anlatmıştı. On üç-on dört yaşındadır. "Hiçbir şeyden haberim yoktu" diyordu, "alıp beni yarı karanlık bir odaya getirdiler; akşamüstüydü; üstüme gelinlik diye beyaz bir elbise giydirmişlerdi, beyaz pabuçlarla; yanaklarımı ıslak kırmızı bir tülbentle allıklamışlardı; odada tanımadığım uzun sakallı bir imam, komşumuz bahçevan Cafer Amca, babam ve yine tanımadığım iki kişi daha vardı. Arkada yerde, çarşaflı annem ve iki üç yaşlı kadın çömelmişti. Lamba yanıyordu ortada. İmam bir şeyler okumaya başladı. Babandan korkardım, sokakta rastlasam, bahçeye gelse kaçardım, babasını vurmuş diyorlardı." "Hiç konuşmamış mıydınız daha önce?" "Hiç. Annenle ve senle konuşmuştum yalnız. Daha yeni konuşuyordun, "k"ları "t" diye söylüyordun; "kız" yerine "tız", "kadın" yerine "tadın" diyordun. Hoşuma gidiyordu bu, gülerdim, oynardım seninle." Bunları söylerken ve daha sonra düşünürken, anlattığı odayı, uzun sakallı ve yüzünden ne düşündüğü belli olmıyan imamı, yanında dizleri üstüne oturan kişileri, simsiyah çarşaflı kocakarıları ve bir rahlenin önünde diz çökmüş, ürkek bir kızı, onun yanında yine dizler üstündeki babamı hayalime getirirdim, isli lambanın ışığında; alacakaranlık bir aydınlıkta; çok çok eski, tek tanrıcılığın adının bile geçmediği bir zamanda ilkel bir ayin, bir pagan, bir barbar töreni kutlanmaktadır. Kasvetli, trajik, anlamsız; bir bekâret kurban edilecektir, üç dört damla kan akıtılacaktır. Ama niçin böyle hayal ediyorum? Çünkü sonradan çekilmiş birçok fotoğraftaki hava böyle değildir, hiçbir iz, hiçbir be-

lirti yoktur hayalimdeki görüntünün bu fotoğraflarla. Babam neşeyle gülüyor; adeta gençleşmiş (bizde kalan eski fotoğraflarına göre); Hatice Abla da gülmekte; başında bir sürü çeşitli yapay çiçeklerle donatılmış renkli şapkalar vardır. Bu şapkalardan yüzüne inen balık ağımsı ağlar gerisinde, neşeyle ve muziplikle bakıyor. Oysa ben annemi bütün çocukluk dönemimle ilgili olarak yüzü gülücükle dolu neredeyse hiç ama hiç anımsamıyorum. Düşünceli, melankolik, solgun ya da şu bu küçük ya da büyük bir mesele yüzünden tasalı durur hep. Belki bundan ya da bunlardan dolayı sık sık gülen bir kadına âşık olmadım hiç. Melankolik, solgun, kederli, düşünceli, akıllı, kibar yüzlerden etkilendim hep. Ötekiler bana, dibine iki adımda varacağım bir ruhta gözüktüler; benimkilerde ise, bir bilinmezlik, anlaşılmaz bir hikâye, derin bir sezgililik vehmetmişimdir.

Olay şöyle başlamıştı: babam sürgün olarak bizden önce Mordoğan'a gelmişti, yaklaşık 1,5 ay önce. O zamanlar manav falan yok Mordoğan'da; sebze ve meyve gereksinimini bahçelere gidip sağlıyor kişiler; babama dul, Giritli, yaşlı bir kadının bahçesini salık veriyorlar; evine yakın da. Bahçe büyüktür, mandalin ağaçları vardır, sadece bir hurma ağacı kalmıştır. İki odalı bir damı, büyük bir havuzu vardır. Bütün bu öğelere, bereketli toprağına ve bol suyuna karşın yoksuldur burada yaşayanlar; tıpkı Girit'ten göçmen olarak gelen diğer göçmenler gibi. Üstelik onlara deniz kenarında başka bir ev ve köyde üç-dört dönümlük bir tarla da verildiği halde. Evet, tıpkı öteki Giritli göçmenler ve yerli halk gibi yoksuldular. Çünkü Mordoğan'da o tarihte, hem kasaba içi hem de dışı ticaret yaşamı sıfırdır. Ürettiğin ürünü nereye göndereceksin? İzmir'e iki günlük, İstanbul'a beş günlük mesafedesin. Kasabanın içindeki alış veriş de sıfıra yakın. Buraya dışarıdan gelmiş memur sayısı çok az, memurun çoğu yerli. Üstelik memur takımının durumu da pek parlak değil. Öğretmenlerin bile iki-üç ay maaş alamadıkları oluyor. Dul Giritli yaşlı kadının durumu iyi değildi, yetişkin üç kızına, bir de küçük oğluna, yani dört boğaza bakmak zorundadır. Babam sebze ve meyve gereksinimini buradan sağlamaya başlıyor ve kendisi de Giritli olduğu için, kadınla aracısız konuşabiliyorlar. Bu mandalinalı, havuzlu, güzel ve büyük bahçede yoksulun yoksulu bir yaşam sürdüğünü,

gerek konuşmalardan gerekse gördüklerinden gittikçe daha iyi anlıyor. Bir de her gelişinde mandalin ağaçları aralarında bir gölgenin, zayıf, naif, soluk bir gölgenin, kimi kez takunyalı, kimi kez çıplak ayak kaçıştığına, ya da bamya, patlıcan fidanları arasına sığındığına halay meyal tanık oluyor ve hayal gücü çalışmaya başlıyor; nympha öykülerine, su perisi söylencelerine kadar.

412

Ben böyle tanışıyorum sonradan üvey annem olacak Hatice abla ve onun büyük kardeşleri Emine ve Hüsniye teteyle; yani bir buçuk yaşlarında falan. Hatice ablanın babamdan doğan kendi çocukları ve doğal ki Hüsniye, Emine tetelerin yeğenleri olan kardeşlerimden önce, çok önceleri onların kucaklarında oturuyorum; sırtlarında dolaşıyorum ve ellerimden tutulup gezdiriliyorum bu bahçede; kardeşlerimden çok daha eski bir tarihte başlıyor anılarımız onlarla. Kokularımız, seslerimiz çok daha eskiden tanışıyor. Bu yüzden tüm ömrümüz boyunca hiç yabancı olmayacağız, olamayacağız birbirimizle. Beni, daha sonra doğan kardeşlerimin bir ucu, bir müjdecisi olarak algılayacaklar, duyacaklardır hep. Onlardan biri ama en büyükleri. Bu bakımdan bir ayrıcalığım bile oluyor. Şu yüzden ki, kapanamaz bir önceliğim olduğu için, her çağı kardeşlerimden önce idrak edip tadacağız. Çocukluğu, ilk gençliği, delikanlılığı, yetişkinliği, olgunluk yaşını. Kardeşlerim bu süreci arkadan izledikleri için hem benim hem onların gözünde hep küçük çocuk sayılacaklar. Tıpkı çocukluğumu onlardan önce yaşadıkları gibi onlardan önce de benimle ciddi ciddi dertleşmeye, sohbet etmeye, gizli şikâyetlerini çok önceden bana dile getirmeğe başlıyacaklar ve buna alışarak bunu artık hep böyle kabul edecekler. Nitekim İstanbul'dan ara ara Mordoğan'a, sonra da İzmir'e babamı görmeğe geldiğimde, biri, ikisi ya da üçüyle birlikte bir köşede kafa kafaya verince herkesten sakladıkları dertlerini, şikâyetlerini ya da öykülerini gizli gizli bana anlatırlardı. Aliye'yle İsmet'in (iki kız kardeşim) hiç iyi geçinemediklerini; Suat'ın çok sinirli olduğunu; bilmem ne zaman Hüsniye teteye çok kötü davrandığını; babamın çoğunluk eve körkütük geldiğini; Hasan'ın

(kardeşleri) Emine teteye yaptığı kalleşliği hafif duygulu sesle bana aktarırlardı. Yaşamlarında her şeye katlanmışlardı. Gerek babamdan önce, gerek babamdan sonra gurbetlere, fakirliğe, yoksulluğa, açlığa, susuzluğa, ziyan zararlara, her şeye; bunlar için bir şikâyette bulunmazlardı, ama çok yakınlarının bu küçük, ama bozuk insani ilşkileri onları çok üzüyordu; dertlendiriyordu. Emine tete içlerinde en esprilisi, en komiğiydi. Kalkar, iki kolunu yanlara açar, sağa sola sendeleyerek ve çarparak, gözlerini baygınlaştırıp kapatarak ve koca bir sesle "Ho! Hatice, Ho! Hatice" diyerek babamın sarhoş gelişlerini taklit ederdi. Zamanında kim bilir ne denli ürküp tir tir titredikleri babamın bu sarhoş gelişlerini şimdi hikâye ederken hep birden kahkahayı basardık ve Emine teteye tekrar ettirirdik ama babam yine kim bilir kaç kerte böyle gelecek ve onların korkudan yine çeneleri atacaktı, birbirlerine sokulacaklardı.

Birisi bir şey anlatırken bir yanlışlık yapsa, bir tarihi şaşırsa, ötekiler hemen itiraz ederlerdi; ardından haydi Giritlice ateşli bir tartışma. İlle de olayı bana tam tamına ve aynen aktarmak istiyorlardı. Oysa üç, dört, beş, altı yıl geçmiş, bitmiş, kapanmış bir olay, ama olsun, gerçeği kılı kılına bilmeliydim. Sonra İstanbul'la, benim yaşamımla ilgili şeyleri öğrenmek isterler, annemin hal hatırını sorarlar (özellikle Hüsniye tete), ben açıklama yaparken başlarını iki yana sallayarak "kokorizko (zavallıcık) iyi mi bare" derlerdi. Garip bir acıma duygusu içinde ve bu gizli sohbetimiz biterken içlerinden biri, özellikle Emine tete, "bre Sina" derdi, "gayrı ihtiyarladık", acı bir esef, hüzünle; ötekiler dertli dertli başlarını sallarlardı. "yok canım, durun bakalım hele" diye şiddetle karşı koyardım onların bu sözlerine, üzüntüsüne; ama aslında görünen bir gerçeğe karşı, çünkü kendime itiraf etmek istemediğim bir biçimde, her geliş ve onları görüşümde biraz daha yaşlanmış olduklarına acıyla tanık oluyordum. Zamanın acı bir gerçeğiydi bu; kişi sürekli beraber olduğu kişiler ve nesnelerle fark edemiyor, ama aradan bir süre geçtikten sonra görünce açık seçik yüzüne vuruluyor bu. Göz kenarlarındaki kırışıklıklar, boyundaki buruşukluk; ölgün bakışlar; akçıllaşmış saçlar; vücudun önlenemez biçimsel bozuluşu; oysa ben onların gençliklerini, genç kızlıklarını, ince, çalak hallerini biliyordum. Kar-

deşlerimden hiçbiri onların bu halini bilemedi çünkü görmemişlerdi.

Babam arada bir bahçede bizimle daha uzun süreler kalıyor; bahçevan kadınla, ağaçlar (özellikle mandalin) ve bitki konusunda konuşuyor, bilgiler, öğütler veriyorlardı birbirlerine. Arkların içinde, sebze yataklarının aralarında dolaşıyorlar, ama yönetim yavaş yavaş babamın eline geçiyordu. Çünkü kadının derme çatma empirik bilgisi karşısında babam gittikçe kale gibi yükseliyor, bu da çok doğal; İstanbul'dan getirttiği İngilizce bitki ve tarımla ilgili koca koca kitapları evde harıl harıl okumakta ve notlar almaktadır (bu meraklı bir tutku biçiminde uzun yıllar sürecek, daha sonraları bütün bölge için kullanacaktır). Annem bahçenin bir köşesinde, verilen bir sandalyede oturarak benimle meşgul olmaktadır. Arada sırada bahçevan kadının kızları gelmektedir yanına, özellikle Emine tete; o daha babayani ve açıktır; ablalarından ötekilerin. Hüsniye tete çok seyrek, Hatice abla hemen hemen hiç gelmemektedir yakınına. Oysa konuşabilirlerdi; çünkü annem de hem baba hem de anne tarafından Giritli olduğu için, Giritçe biliyordu. Hele babam bahçeye geldiğinde, daha kapıdan kalın sesi duyulur duyulmaz Emine tete dışında ötekiler, özellikle Hatice abla, rüzgâra tutulmuş bir kuş gibi savrulmaktadır. Sanki babamın alıcı bir kuş olduğunu içgüdüsel olarak hissetmektedir. Bu yüzden o geldi mi kendini sakınmak istermiş gibi heyecanla kaçışıyor, sadece entarisinin rengi, beyaz yüzünü çevreleyen savruk saçlarının belirsiz kitlesi bir orada bir burada görülüyor. Bir bakıma meraklı da; dalların yaprakları arasında, sığındığı yüksek domates ve fasulye sırıklarının arkasından garip bir ilgiyle gözlüyor babamı. Ve babam ondan söz etmeye başlıyor anneme, "Çakala" benzemektedir, "kaçak bir çakala"; "Biliyor musun?" demektedir düşünceli düşünceli, "Ne garip Hamdiye; ince bir estetiğe sahip, hem fizyonomisi, hem teni, hem endamı bakımından; ötekiler bilinen klasik Giritli köylü tipi, ama bu öyle değil." Şaşılacak şey, annemin bile pek az, ancak hayal meyal görebildiği bir kişi üzerine, bu ne keskin betimlemelerdir! Nitekim annem daha sonraları bana sormuştu, Hatice ablanın boyunu posunu, "Sahiden güzel mi?" diye. "Güzel" derdim, "Güzel herhalde"; böyle bir yanıt vermemin nedeni, benim tipim olmamasıydı. Annem sürdürürdü konuşmasını; "Hasan'ın

(Hatice ablanın en küçük kardeşi, annemin öğrencisi) gözleri çok güzeldi, iri iri ve koyu yeşil; kirpikleri de nah bu kadardı" parmaklarını gösterirdi ve bir iç çekişiyle konuşması sürerdi, "Herhalde güzel ki, güzel çocukları oldu; İsmet altın gibi bukleli, sapsarı saçlı, teni halam gibi (babaannem) pembe beyaz; Aliye, dal gibi kız; Suat desen boylu poslu, gözleri kirpikleri kocaman kocaman." Bunları ben de kabul ediyordum, ama Hatice ablanın gözleri bana çıkık, biraz patlakımsı gelirdi; ta çocukluğumdan beri bu alışık olduğum bir göz biçimi değildi. Çünkü bizim ailenin her iki kolundaki kadınların alınları çıkıktır, bu bakımdan gözleri derindedir. Yüzü de çok donuktu. Bundan ötürü mü ya da bilmediğim bir duyunun etkisiyle mi, başlangıçta benim üzerimde soğuk bir etki yaratırken ablalarına çok daha fazla ısınmıştım; hele Emine teteye. Ne var ki otuz beş-kırk yaşına doğru Hatice ablanın başında bir ur olduğu saptandı; bu ur, göz sinirlerini yavaş yavaş bastırmış olduğu için görme gücü yüzde onlara düşmüş, gözleri daha patlak bir hal almış, yüzü de daha donuklaşmıştı. "Acaba" demişimdir kendi kendime, "ta gençliğinden beri, kadının başında bu tür bir rahatsızlık hafiften de olsa etkin miydi? Ya da ağır ağır, belki de duraksayarak bir hazırlık, bir başlangıç safhası mı geçiriyordu?" Bilmiyorum, ama belki de belirsiz bir çocuk sezgisiyle bu rahatsızlığın neden olduğu ilk belirtileri bilmeyerek hissetmiştim ve bu nedenle de yadırgamış olabilirdim. Üstelik, annem ve babamdan kaçarmış, ama benimle arası iyiymiş, havuzdaki kırmızı balıkları seyredermişiz, gizli gizli ekmek atarmışız onlara. Bu günlerin birinde, babam anneme, sakin sakin "İster misin Hamdiye" diyor, "yanında bir arkadaş olmasını, evde sana dostluk eder, yardımcı da olabilir bazı şeylerde; yalnız başına çocukla uğraşıp durmaktan bunalıyorsun; bir çift laf edecek birisi olsun yanında." "Tabii" diyor annem, çünkü babamın dediği gerçekten doğrudur; evde yalnızdır; sık sık tutulduğum Mordoğan'a özgü ve kaçınılmaz ishaller ve bunların neden olduğu merak ve huzursuzluklarla ruhça da bedence de yorgun düşürmektedir onu. Bu durumda yanında birinin sadece var olması bile, büyük bir nimettir. Ne var ki babam sahiden mi böyle düşünmektedir yoksa nympha öyküleri gibi kaçınılmaz satir öykülerinde de fazla sayıda sayfa kanştırmaya mı başlamıştır.

Yüzü, kimi kez baltayla yontulmuş odundan kaba bir heykel kafası gibi barbarımsı bir erkeksilik anlamı içinde donup kalmakta, uzakları seyretmektedir ve düşünmektedir. Düşünürken gözleri küçülüp küçülüp durmaktadır. Neye bakmaktadır dikkatle böyle? Tanrı Zeus, göz koyduğu kıza erişmek için her kılığa giren ve her biçimi deneyen bir baş tanrıdır. Gün olur bir altın yağmuru, gün olur erkek bir sülün, bir boğa. Yani, mutlaka bir yolunu bulup koynuna girecektir tutkulandığının. Karısı Hera, istediği kadar güzel, akıllı, yüce ve istediği kadar bütün tanrıçaların ve ölümlü kadınların bir baş tanrıçası, göklerin değişmez kraliçesi olsun; değiştiremez bu kaderi; önleyemez kocasının bu tutkularını. Babamın çocukluğundan beri öğrendiği, içinde hal hamur olduğu öykülerdir bunlar. Ruhu bir yanıyla görkemli İngiliz edebiyatının dizeleri, romanları, öyküleri ve tiyatrolarının eşliğinde böyle bir mitolojik gerçekler dünyası, böyle bir üst âlem içinde büyümüş, gelişmiş, oluşmuştur. Operalarını, tablolarını, müziğini dinlemiş, görmüştür bu üst âlemin Paris'lerde, İtalya'da ve heykellerini. Bu yüzden mitolojik gerçekler hayallerden sıyrılıp yavaş yavaş somutlaşmıştır yaşamında ve onlar uydurma masallar ya da yalanlar değildir. Yaşanan dünyadaki nesnel gerçeklerin temsilcisi, ozansal yansımalarıdır; başka bir deyişle, o kocaman insanlık kafasının bilge sözleri, kehanetsel bildirimleridir. Doğal ki annemin bunlardan hiç haberi yoktur ya da varsa bile renkli düşler niteliğinde olmayan, olmayacak olan hayali öyküler, söylencelerdir bunlar onun için. Başka bir deyişle, onlardan sızan o trajik, o kahredici kanın farkında değildir. Doğal ki Hatice abla da. Acaba mı? Tamamı tamamına mı? Babamı görünce ya da sesini duyunca bütün vücudunu saran, teninde anlaşılmaz ürpertilerle onu hemen kaçıp uzaklaşmaya süren ama belli bir uzaklıktan öteye gitmesini de önleyen; ağaçların koyu sık yaprakları arasında ya da domates, fasulye sırıklarının, bamya patlıcan fidanlarının arkasında gizli bir merak ve korku içinde bir yabancı adamı seyretmeye zorlayan bir duyarlılık ya da içgüdüsel sezinlemeler niteliğinde bir bilişi olamaz mı bu mitolojik gerçekleri. Zaten mitolojinin de anlatmak istediği bu değil midir?

Babamın Hatice ablayı anneme bir arkadaş, bir anlamda evdeş olarak

getirmek isteği, annemin bunu onaylamasına rağmen yeterli olmuyor, çünkü iri gövdeli yüzü gülmez (bir anlamda abus, suratsız) bahçevan ana, bir köylü içgüdüsü ve mantığıyla, kendine yaşamsal değerde, kim bilir ne büyük bir karşılık önerilmesine karşın, reddetmiştir öngörülen parlak ödülü. Boğuk ve kalın bir sesle, basit ama sorunu kökünden söküp atan bir yanıt vermiştir: "Zaten bir erkeğimiz yok başımızda" demiştir, "verirsem dedikodu çıkar." Bir anlamda iki karşılıklı ilkel güçten, kadınınki yengi kazanmıştır, çünkü o da mitolojik gerçekleri, babam kadar bilmektedir. Ne var ki, onun bu bilgisi, tiyatrolar, operalar, koca koca kitaplardan süzülmüş değil, doğrudan doğruya yaşamın içinden gelmektedir; binlerce yıllık ikiyüzlü kalleş, amansız, dengesiz, taş kalpli yaşantıların içinden. Okuma yazma bilmez bir kör cahillikte, kabaca yazılmış üç-dört satırlık bir yazıdır tümüyle mitoloji onun için, ama nice kitapların, tiyatro ve müzik konserlerinin özü, özetidir. Ve babam kadının o kaba saba biçimsiz kitlesi içinde, yabanıl ama zeki bir hayvanın varlığını sezememiştir. Ya da sonraları sezmiştir, daha doğrusu çok çok daha sonraları, iş işten geçtikten sonra; oysa o babamdakini sezmişti ve bence hemencecik.

Seyrek aralıklarla da olsa, babamı görmek için İstanbul'dan Mordoğan'a gelirdim; artık Mordoğan'da babamdan başka görmeyi özlediğim kardeşlerim de vardı. Son geldiğimde, bilmiyorum kaç gün sonraydı, evde daha doğrusu avluda artık babamın kaynanası olan bahçevan kadına rastlamıştım. Terbiye gereği, onu görmekten büyük sevinç duymuş gibi ve sanki büyük bir içtenlikle, "o yaya da burada" diyerekten elini öpüp, anlıma getirmeğe davrandım. Babam alt kat penceresinde ayakta duruyordu. Öptüğüm el yine o eski eldi: iri, nasırlı, çatlak çatlak; çarşaf kokusu aynı terli çarşaf kokusuydu; geçmişi anımsamamak olanaksızdı. Çocukluğum boyunca bu eller, özel bir ter kokan bu çarşaf ve hiç gülmeyen bu yüzden garip bir çekingenlik, itiraf edeyim biraz da tiksinti, ama çoğunluk anlaşılmaz bir korku duya gelmiştim hep. Teteler beni kendilerine ne oranda çekmişse, bu kadın, yani anneleri de o oranda ruhumu geri püskürtmüştü. Ama akrabadan sayıldığı ya da saydığım için (bilmeyerek) gerçek duygularımı bastırırdım. Ne var ki burada bütün suçu üzerime alma-

malıyım, çünkü kadın tam Türkçeyle suratsız, yüzü gülmez bir kişiydi ama bu durumu yalnız bana değil sana, ona, herkese, belki bütün dünyayaydı. Doğal ki o tarihlerde bunu anlayacak yaşta ve deneyimde değildim; üstüme alınıyordum; bana özel sanıyordum. Şimdi ansızın bu duyguları anımsamış üstelik bundan da öte etkileri altında kalmıştım. Çarşaflı olarak kuyunun kenarına oturmuş, leğende çamaşır yıkayan kızı Hatice ablayla konuşuyordu; çok kederli görünüyordu Hatice abla. Kadının çocukluktan kalma o eski korku ve uzaklıkla baktığım yüzü, kalın kemikli aynı yüzdü, ama ihtiyarlık gelip çatmıştı ona, derileri büzülmüş buruşmuştu üstelik fazladan süzülmüş gibiydi. İlk kez belki de son kez, bir tanıdığı eskisinden daha yaşlanmış görmekten bir memnuniyet ya da rahatlık duyduğumu itiraf edebilirim çünkü eski bir bildiğimi, eskisinden daha değişik görmek (olumsuz anlamda) beni hep üzer, üzmüştür. Ama şimdi bunun tam tersini yaşıyordum; üstelik ben, eski mahzun çocuk da değildim artık, bir delikanlıydım. O da bunu saptamış ve bu saptama sonucu sanırım, kendisinde bir güçsüzlük, bir aşağıda kalma duygusu oluşmuştu; çarşaf dışındaki eliyle, şöyle kendine bir çeki düzen verdi, ama boşunaydı gayreti, çünkü yeni boyum posum, yeni çıkmış bıyıklarım ve kendinden memnun neşeli halim onu geriletiyor, çekingenleştiriyordu. Nitekim yarı yapay yarı doğal sevinçli sözlerimi, boynu hafifçe yanda sessizce dinlemekteydi. Türkçesini hiç geliştirmemişti sanırım. Söylediklerimi (iltifatlar, yakınlıklar) iyice anladığı pek söylenemez, ama zaten konuşmamız sözcüklerle değil, aramızda karşılıklı gidip gelen duygular, düşünceler aracıyla sessiz sedasız yapılmaktaydı. Babamın içeriki odada daha da sertleşen adımlarla volta vurduğunu duyuyordum. Pencereye gelince avluya, bize bakıyordu; yüzü asıktı; bana öyle geldi ki gittikçe de asıklaşıyordu.

Çok keskin duyguları, duyarlılıkları olan kişilerle yaşamak, üstelik zekâ da karışıksa, çok zordur; hep bir güvensizlik duygusu içinde kalırsın; nelerden neler çıkartabilirler Tanrı bilir. Benim yaşamımdaki bir talihsizliğim de, kader mi rastlantı mı ne diyeyim, genellikle böylesine kişilerle hep 'dirsek temasında' yaşamış olmamdır. Rahat yüzü göremezsin, çünkü ne halt edeceğini bilemezsin; sağa dönsen sakıncalıdır, sola kıvrılsan

sakıncalıdır. İşte örneğin, babamın yüzü niye öyle asılıp durmaktadır, dahası kararmaktadır; bir sabırsızlık falan. Daha da coşkun ve sevinçliymişim gibi konuşuyorum; hissedebilir, alınabilir, babam çünkü. Bir yandan da bu halimden dolayı kızıyorum ona; ne durumlara düşürüyor, düşürdü bizi (beni) diye. Ne anlamı var 'sizli bizli' konuşmamın şu kaba saba kocakarıyla şimdi. Biraz sonra kadın çarşafına bürünüp sessizce gidiyor, ben de odaya giriyorum; girer girmez sanki sabırsızlıkla hep beni bekliyormuş da ben hep ertelemişim gibi, babam adeta üstüme yürüyor. "Ne yüz veriyorsun şu cenabete?" diyor, doğrudan doğruya. Şaşırıp kalıyorum. "Yahu senin kayınvaliden değil mi bu?" diyorum; diyorum ama içimden "Bahçesini cennete çevirmek için sabahlardan gece yarılarına kadar damını, havuzunu, bahçenin çepeçevre duvarlarını ve şunu bunu ve ıssız adalardan sandal sandal yabani güvercin gübrelerini taşımalar..." Doğal ki bunları içimden söylüyorum, çünkü tanımaktayım babamın öfkesini. Sürdürüyor konuşmasını aynı hiddetle ve alaycı: "Aman efendim ne iltifatlar, ne nuvazişler, ne hatıralar; oho ne yakınmışsın da bilmiyormuşum meğer." Kadını bırakmış şimdi bana saldırıyor ve burnundan soluyor ve beni çarmıha germek istiyor. Eskiden olsa, kendimi tutamaz sinir boşalmasından ağlardım belki, ama şimdi bıyıklarım var hem de bir yıllık bile değil; daha ilk sınavlarında sınıfta kalmak yazık olmaz mı taze bıyıklarıma. Ardından "Hatice" diye bağırıyor dışarıya, "Annen ne getirdi?" Çıkın içinde beş-altı limon, taze yumurta, yeni toplanmış hortalar. Kaldırıp çıkını denize fırlatıyor.

Hatice ablayla yine gizli gizli konuşuyoruz bir köşede; daha doğrusu birikmiş dertlerini bana aktarıyor: "Baban, baban, ah baban" diyor başını iki yana sallayarak, "Yasak etti annemin buraya gelmesini; hiç konuşmayacakmışız", mutfak önlüğünün eteğiyle gözlerini kuruluyordu. "Dur" filan diyorum ama nafile, elleri zangır zangır titriyor, çenesi de; "Hiç olur mu bu? Annem o" diyor, "Nasıl söylerim bu eve gelme diye; bunu nasıl derim?" Lâfa karışıyorum, "Geçer öfkesi, babamı bilirsin" diyerek avutmaya çalışıyorum onu; "Yo, yo" diye gözleri büsbütün sulanıyor; yanaklarından yuvarlanıp duruyor yaş damlaları: "Bir yıldan fazla belki hep böyle, annemin de bir şeyden haberi yok, nasıl olsun? Ortada ne kavga, ne çe-

kişme ne bir kırgınlık var; merak edip duruyor bizi zavallıcık, bahçeye gidemiyoruz"; gözlerini silmeye çalışıyor ama bu olanaksız. "Zaten hasta annem, beli tutuk, ah bre Sina" diyor, sonra büyük bir esefle, "yalan söylemekten bıktım usandım, bıktım usandım."

Öfkelendi mi korkunç olur babam; şu açıdan (kaba saba dememek için) en ince, en ayrıntılı saldırı araçlarını birlikte sürer cepheye. Kırar, fırlatır, atar ama el kaldırdığı görülmemiştir. Vuruculuğu manevidir; bu bakımdan maddesel olandan daha etkili ve bitiricidir. Kişinin ruhunda dayanacağı bir destek, bir solukluk hava bırakmaz; bunun yanı sıra şiddetiyle, sertliğiyle maddesel bir güç niteliğine dönüşür bu manevi köpürüşleri, coşkuları çabuk diner. Öyle ki bir süre aradan sonra sanki bambaşka bir kişidir artık. Yeter ki bu anlarında ortalıkta gözükme. Biz çocukları bilirdik bunu. Daha ilk kabarışlar ya da esintilerinde, tası tarağı toplar, evden biraz uzakta olan Hatice ablanın annesinin bahçesine kapağı atardık. Gerçi orada da ha geldi ha gelecek diye hop oturur hop kalkardık ama hiç bir kez bile gelmemiştir. Bizi başından atmakla yetiniyordu sanırım ve bir süre sonra "Eve dön" çağrısı ya da buyruğu gelirdi. Özellikle Hüsniye tete aracılığıyla, çünkü onun dışında ister ilgili olsun ister olmasın, yani suçlu suçsuz bir ayrım yapmaksızın bütün ev halkını, kendi deyişiyle, başından defediyordu. Lakin Hüsniye tete konuşacağı kişi niteliğinde hep yedeğindeydi; kimi kez bizi defedeceğine kendi çıkıp gidiyordu evden; gittiği yer bahçe ama aslında Hüsniye tetedir. Zavallı kadın iki elini karnının üstünde kavuşturmuş, ayakta durarak "Ne ne" (evet evet) diye başını sallayarak, bir yandan da mum gibi eriyerek tutsaklığın ne zaman sona ereceğini beklerdi. Babam hırslı hırslı volta vurmaktadır ve bütün öfkesini Giritlice sözcüklere bindirerek önünde gidip gelmektedir. Kimi kez sözcüklerle de kalmaz, eline geçirdiğini pencereden ya da avludan denize fırlatır; özellikle kızgınlığı mutfakla, yiyecek içecekle ilgiliyse. Kim bilir kaç kez tencereleri, bardakları, bıçakları, tabakları ertesi gün erken erken sulardan çıkarıp geri getirmişizdir. Bu arada kumlara gömülüp yitmedilerse ya da birisi tarafından alınmadılarsa...

Babam ve Miss Tina

422

Bu sert karakterli İngiliz kadından öğrendiği ve onun yetkesi altında ufak çapta yine talimini yaptığı ikinci önemli görgü ya da deneyimden de biraz söz etmek istiyorum. Bunun, biçimle içerik arasındaki tutarlık olduğunu daha önce söylemiştim, yani görünüşle asıllığın bir oluşu, birlikteliği. Gerçekten de gözlerini nerdeyse açar açmaz gördüğü ve ister istemez katıldığı, bu tür bir yaşantı olmuştu. En başta bu ilk öğretmeni insanlar arasında neyse, yalnızken de oydu; tersinden bir söyleyişle yalnızken neyse toplum içinde de aynıydı: oturup kalkışı, giyimi, her tür davranışıyla. Bu görgüye açmıştı gözlerini ve giderek tüm çocukluk yıllarını. İlk zamanlar biçimsel yanıyla algıladığı bu aynılığın, bu tutarlığın zamanla onun ruhunu da, yani duygu ve düşüncelerini de kapsadığını anlayacaktı. Burada işin ahlaki, bir anlamda basit noktası üzerinde durmuyorum, yani içi dışı bir olma, falan gibi, çünkü ünlü bir hırsızın, haydudun, fahişenin de yaşamında etkin olabilir bu tür bir düşünce. Halkın 'sapına kadar orospu'; 'sapına kadar haydut' ya da 'üçkâğıtçı' diyerek övdükleri bu niteliktir ve ünleri de buradan doğmaktadır. İşte ben sözünü ettiğim tutumun ahlaki noktasına değil, onu bir yana bırakarak son tümcelerimde anlatmak istediğim boyutuna, daha başka ve daha geniş yanına bakacağım. Bu tutum, en başta, seçilen daha doğrusu üzerinde karar verilen bir yaşam biçimini gerektirir. Yani kişinin önüne gelişigüzel atılmış ve yaşamak zorunda bırakılmış bir yaşam türünü değil ya da belki başlangıçta farkında olunmayan ama giderek yine de bir bilinci gerektiren bir yaşam türü. Özetlersek, bu olayda söz konusu olan yaşayanla yaşananın, yani özneyle nesnesinin gönüllü olarak bütünlendiği, özdeşleştiği bir yaşam türüdür. İşte çocukluğunun şafağında, her ne kadar seçimi kendine ait değilse de doğal bir şey gibi gördüğü ve talimini ettiği bu tür bir yaşamdı ve kendi türünün katıksız bir örneğiydi. Bence, Miss Tina'dan ders niteliğinde algıladığı en önemli görgüden bir ikincisi de buydu: Yani hangi yaşam biçimi seçilirse seçilsin, onun mutlaka katışıksız tek parça, som olması, olma gereği; ister

mürebbiye, öğretmen; ister kral, çöpçü ya da fahişe, haydut, serseri olsun. Kuşkusuz sadece mutlulukları, kıvançları, keyif ve zevkleriyle değil mutsuzlukları, eziyetleri, sıkıntılarıyla ve de yoksunluk, yalnızlık ve en önemlisi tüm çatışmalarıyla. Ve de doğal olarak bu çatışmaların iyi olduğu kadar kötü sonuçlarıyla, yani yalnız yengileriyle değil yenilgileri, bozgunları, yıkıntılarıyla; çünkü bu tür bir yaşam, bilindiği gibi ancak ödün vermezliklerle ayakta durabilir, hem kendine hem dışarıya karşı. Bu da elbette bir iç ve dış çatışmayı kaçınılmaz kılar. Yukarıda demek istediğim de budur. Bu çatışmaların sonuçlarını da, yani yengilerini olduğu kadar yenilgilerini de üstlenmek, üstlenebilmek, benimseyebilmek. Kaldı ki, duyarlı bir insansan ve bu duyarlılığın halis bir kültürle tornadan geçerek incelmiş, keskinleşmişse yenilgilerinin neden olduğu acıları, zarar ziyanları ve yıkıntıları da taşırsın yüreğinde; üstelik kırıp geçirdiklerinden farklı olarak devasız, umutsuz ve telafisiz taşıyarak. Ve bu gerilim artık senin yazgın olur. Acaba basite indirgeyerek (hep bu yolu seçerdi) arada sırada tekrarladığı sözlerle bunu mu anlatmak istiyordu: "Hep iğneyi kendine, çuvaldızı başkasına batır denir; ben çuvaldız bir yana, kılıç falan elime ne geçerse, Allah ne verdiyse kendime batırıyorum; iğneyi batırdıklarım da beni artık bağışlasın." Neyi anlatmak istiyordu? Herhalde bu tür bir tutumun kendine de ne denli pahalıya mal olduğunu belirtmek istemekteydi. Peki ama niçin? Karşılıklı iki yönden de ruhunu geren, ona acı veren bu savaşımda neden ayak diretiyordu? Belki de sadece payına düşen bir yaşam parçasının som oluşu, tek parça oluşu, kısaca özgün oluşu adınaydı bu; yoksa birtakım çuvaldızlara, kılıç gibi şeylere ne gerek vardı. Niçin, neden katlanmak gerekti bunlara, bu dramatik havalı yaşam sürecine? Çoğu kez düşünmüşümdür acaba olayı abartıyor muyum diye; yani babamı mitoslaştırıyor muyum? Ama hayır; çünkü istediği sadece insani bir şeydi ve o denli de basitti: özgün olmak sadece; özgün bir yaşam yaşamak yani doğanın seçme hakkını tanımadığı, bu yüzden de aynı kalıpsal bir yaşamı, tüm kendi türüyle birlikte aynen tekrarlamak zorunda olan yaratıklardan farklı olarak, insan olmanın en doğal hakkını kullanmak. Bu konuda sıkıştırıldıkları zaman, verdikleri yanıtlar da hep aynıdır, yani yine basma-

kalıptır. "Biz böyleyiz, ne yapalım, geleneklerimiz böyle." Sanki gelenek, eğledikleri her çeşit kuralsızlıkları, tutarsızlıkları dahası türlü rezalet ve sefillikleri teşvik ediyor ya da izin veriyor gibi. Bunları yazarken, kendimi ayırdığım sanılmasın. Ben Haydarpaşa Lisesi'nde okudum, yani üç bin erkek öğrencinin bütün bir gün boyunca hapsedildiği bir okulda, öğretmenlerin adımızı bile öğrenemeden bizi mezun ettiği doksan kişilik sınıflarda ve vur kır haytalıklar içersinde. O zamanki adıyla 'şahsiyet' denilen Arapça sözcüğü, ne idüğü belirsiz bir kavram olarak algılardı kafamız ya da onu, yan bakanın gözünü çıkarırım türünden bir kabadayılık, bir erkeklik kavramı sayardık. "Ulan ben hırt mıyım? Bir enayi, karı ya da puşt muyum?" diyerek kabarırdık, ama "Ben şahsiyetsiz miyim?" demek aklımızın köşesinden geçmezdi. Daha sonra esefle öğrendim, yabancı okullarda eğitim böyle değildi. Büyükada'ya yazlığa gelen yedi arkadaşım olmuştu, daha doğrusu biriyle dosttum da ötekilerle onun aracılığıyla tanışmıştım. Hepsi yabancı bir ülkenin açtığı aynı okulda sınıf arkadaşlarıydılar. Öyle parlak çocuklar da değillerdi, hiç değilse bazıları. Nedir ki daha lise öğrencisiyken her birinin özel olarak ilgilendiği konuları vardı. Kimisi resim yapıyor, kimisi müzikle uğraşıyor, kimisi atletizm, iktisat, tiyatro ile uğraşıyordu. Biz yerli adalılarsa kadın, kız, iskambil, balık, içki peşinde, bugün futbol, yarın at yarışları dağıtıp duruyorduk kendimizi. Kitap okuyor muyduk? Belki herkesten fazla. Kendi yaşıtlarımız ve bizden altı-yedi yaş büyüklerimize kadar hep birlikte atmış-yetmiş adalı gençtik. Herkes bir kitap alır, kitap elden ele dolaşırdı ve sonunda akıbetinin ne olduğunu bilemezdik. Bir Zeki vardı, meğer o toplarmış. Günün birinde bana evinin bodrum katını gösterdi. İçerisi yırtık pırtık da olsa tıka basa kitap doluydu, dergi doluydu. Bunların hepsi benim elimden de geçmişti. Yani hepsini okumuştum. Rus romanları, Fransız romanları, Hasan Ali Yücel zamanındaki Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütün kitapları. Ama sonuç? Sözünü ettiğim yedi kişi, hemen hemen genç yaşta kendi konuları üzerinde adları geçen kişiler olduğu halde ben bir boşlukla karşı karşıya kalmış, sinirleri son derece bozulmuş bir haldeydim.

ANNEM

428

(eksik bölüm)...kendine güveni yok daha; üstelik art arda gelen uzun savaş dönemleri gereği sürekli bir kadın egemen aile çevresinde yaşadığı için bir içki geleneği ya da kültürüne de sahip değil. Gerçi Trablus Garp'taki çocukluk yıllarından babasıyla ilgili birtakım belirsiz görüntüler var belleğinde: akşamüstleri, Batı Akdeniz'e bakan beyaz bir balkonda ninemin hazırladığı küçük masada dedemin, bu koca Giritlinin denizkestanelerini, bir-iki tadımlık çiğ sarı havyarları, haşlanmış pembe karidesleri ya da bir pavuryayı meze yaparak yavaş yavaş bembeyaz bir şeyler içtiğini hayal - meyal anımsıyordu. Bir aralık yanına çağırır, "Bil bakalım ne eksik?" dermiş muzipçe gülerek bu küçük kızına, "Hani benim tatlı mezem?" Annem yanağını uzatırmış, hafif deniz ve anason kokulu ama daha çok şefkat dolu bir öpücük; ne var ki bunlar o kadar uzak, sevgi ve duygu karışımı o kadar sakin, hayali yani başka türden anımsamalar ki... Dahası, ansızın sert bir darbe yemiş, bir buzlu cam gibi bir anda tuzla buz olmuş şeyler. Dedem otuz iki yaşında Trablus'un arkasındaki çöl cephesinde ölüsüyle yalnız kalakalmış; beyaz balkonlu konaksa, sadece acı bir anı, umutsuz bir özlem. Babasıyla ilgili belirsiz bir anason kokusu ve yanağına kondurulan müşfik öpücükler dışında, başka bir bilgisi yok annemin içkiye dair. Öte yandan anne tarafının erkekleri, ailenin kadın kısmı kadar içkiye karşı kapalı ve çekingen.

Baba tarafı ne denli iri yarı, ağustos böceği örneği keyif ehli ve serdengeçti kişilerse, anne kısmı inadına ufak tefek yapıda, karınca karakterli ve evcil kimselerdi. Bu bakımdan annem için içki gibi şeyler babasını yitirdikten sonra, yaşadığı anne ortamı içinde ev ve aile dışı, sokaklara özgü korkulu bir maddedir. Özellikle mütareke, yani İstanbul'un işgal döneminde büsbütün artan; üstelik kimi kez gece yarıları kişiyi tedirginliklerle uyandıran bir takım sarhoşluklar, şımarık bağırışlar, sendelemeler, yayvan yayvan söylenen şarkılar niteliğindedir. Başka bir deyişle yabancı askerlerin, azıtan azınlıkların ya da yerli kabadayı ve külhanbeylerin bir serseri-

liği, sataşkanlık ve yılışıklığı. Babamın da o dönemde içkiyle filan başı hoş değilmiş; nitekim ayrıldıktan çok sonraları babamın içki içtiğini benden duyduğunda hayretler içinde kalmış, kendi kendine söylenir gibi "Yahu hiç ağzına içki koymazdı; ne oldu bu adama?" demişti tedirgin tedirgin. Evlendiği gün, anneme bir düğün armağanı türünden sigarayı bile bırakmış. Bu doğrultudaki anlayış ya da görgüleri yüzünden keskin içki kokuları, sigara dumanları, terli ve baygın yüzlü insanlarıyla salon, ürkünç ve de tiksinç bir yerdi onun için; bu düşüncesinde de pek haksız değildi. Salonun bu durumunu da, tıpkı kamarasındaki gibi, bizim için özel bir talihsizlikler ya da kötü rastlantılar zincirinin bir halkası sayıyor; bir kez daha yakınıyor yazgısından; oysa yanılıyordu. Çünkü kötü bir rastlantı gibi algıladığı salonun bu durumu da kamaradaki durum gibi bu yolculukların olağan, adeta gelenekselleşmiş ayrılmaz bir parçası. Kadın kısmı genellikle hastayken, üstelik hastalıklarının ağırlaşmış dönemlerinde yolculuğa çıkardı demiştim; erkeklerse, bunun tam tersine etli canlı, yani güçlerinin en taşkın ve cüzdanlarının en şişkin zamanlarında İstanbul'un yolunu tutuyordu. Kendi değişleriyle "Medeni âlemle temas etmek" için. Öte yandan medeni âlemle temas etmek, İstanbul'un ünlü barları, saz salonlarında boy göstermek, ama özellikle bar kadınları ya da randevu evlerinde orospularla düşüp kalkmak demekti. Ojeleri, rujları, ipek çorap jartiyerleri ve ince topuklu iskarpinleriyle bu kadınlar, kafalarında "İstanbul kadınları" biçiminde algılanmaktaydı. Sanırım, bundan da kişisel, ayrıksı büyük bir zevk ve heyecan ek olarak da yerel büyük bir onur duymaktaydılar, çünkü adı, sadece birtakım haritalarda geçen, Anadolu'nun bilinmeyen bir kasabasından kalkıp gelerek, büyük kentin süslü püslü bir kadınıyla ilişki kurmak, daha açık ve yalın deyişiyle onu bir yatağa atmak, üstüne çıkmak, kişisel olduğu oranda, apartmanları, sarayları, sinema, otel, ışıklı geniş cadde ve meydanları, otomobil ve tramvaylarıyla birlikte büyük kente karşı yerel bir zafer niteliğindeydi. Öte yandan kişisel olduğu kadar yerel de olan bu zaferin sanki sürdürülmesi gerekti. Nitekim büyük kentin bu tür hovardalık yollarında pişmiş, kariyer yapmış olanlar, kasabalarının kendileri gibi paralı yeni yetmelerine bu yollarda kılavuzluk etmeyi kendileri ve belki de

kasabaları için şanlı şerefli bir yükümlülük, sorumluluk saymaktaydılar. Örneğin vakti gelince onları yanlarına alıp İzmir'in, ama daha da gizemlisi İstanbul'un yolunu tutmaktaydılar. Hem şu tertemiz kasaba çocuklarını korumak; çünkü kendi deyişleriyle bin bir kalleşlik ve ahlaksızlığın yuvasıydı büyük kent; hem de söz konusu aynı hovardalık yollarında onları eğitmek, deneyim ve bilgi sahibi etmek amacıyla; üstelik bütün bir yıl, kim bilir belki de daha nice yıl konuşulup anılacak serüvenlerin baş kahramanı olmak da işin cabasıydı. Böylece bu tutum, kutsal bir emanet niteliğinde kuşaktan kuşağa yerel bir babacanlıkla sürüp gidiyor ve bu sürecin sürmesinde emeği geçmiş 'abiler', kasabanın gizli hovardalık tarihinde yeteneklerine göre haklı ve şerefli yerlerini alıyorlardı. Ama madalyonun bir de öbür tarafı vardı; hem de bu, hovardalık serüvenleri gibi bir yandan gizli tutulan, öbür yandan da yine onlar gibi kulaktan kulağa olsa bile neredeyse herkes için ayan beyan olan bir öbür yan. Bir gün babam bana dönüp, şöyle açıklamıştı sözde gizli tutulmak istenen bu yanı; on beş–on altı yaşlarındaydım: "Biliyor musun?" demişti ciddi ciddi, "Kendisini idare etmesi için, insanda bir kafa yaratmıştır tabiat, bir beyin ve onu insanın en yüksek yerine omuzlarının ortasında yükselen oynak bir boynun üzerine oturtmuştur. Kolaylıkla sağa sola dönebilsin, çevresini mümkün mertebe fazla görebilsin, koklayabilsin diye; gel gör ki bunların kafaları omuzları üstünde değil, apış aralarında; oradan idare ediyorlar kendilerini ve hayrettir bir bakıma senden benden daha iyi idare ediyorlar. Hepsi servet içinde" ama sonra bu son düşüncelerini çürütmek istercesine yarı alaycı yarı üzgün eklemişti: "İdare ediyorlar da ne yapıyorlar? 1500 deniz mili katedip avuçla para saçarak bel soğukluğu ya da daha kötüsü frengiye yakalanıp geliyorlar; hadi sonra süklüm püklüm ve casus gibi İstanköy'e, İtalyan doktorlarına." Ama süreç durmuyordu yine de, çünkü durması olanaksızdı; şu bakımdan ki, kasabalarının tüm servetini, zenginliğini ellerinde tutan bu kişiler için kaçınılmaz bir yoldu bu. Başka bir deyişle, para desen, mal, mülk desen hepsi vardı; üstelik yeterinden de aşırı; sağlıkları da yerindeydi maşallah; ne yapacaklardı bu denli aşırı gizil güç ve yetkiyi? Yani sadece süs diye mi kullanacaklardı onu sonsuza dek; oysa yaşam

kısaydı; bu kısacık ömrü, uzak mı uzak, unutulmuş ilkel bir taşra kasabasında andavallı gelmiş andavallı gitmek için mi harcayacaklardı? Örneğin geçinmekten bile aciz halk gibi, medeni âlemle bir temas kuramadan kurtlanıp gidecekler miydi? Doğal ki hayır; gidip kurtlarını dökeceklerdi medeni âlemde, İstanbul'un şanlı şöhretli Beyoğlu'nda; Beyoğlu'nun sazlı, danslı, içkili, ipek iç çamaşırlı, ince çoraplı ve bin bir baş döndürücü kokulu gizemli labirentlerinde. Bu açıdan, geminin salonundaki içki şöleni İstanbul'la, eş anlamıyla 'medeni âlemle' bir vedalaşma töreni niteliğindeydi. En az bir yıl, ertesi güze, yani kendi yörelerinde 'ölü fiyatına' topladıkları ürünlerin satış zamanına kadar, İstanbul defteri artık kapalı kalacaktı. Bu yüzden, çalınan udun boğuk, kederli bestesine eşlik eden güfte, aynı boğuk ve kederli seslerle bir ağızdan söyleniyordu: 'firakınla harabım efendim', çünkü yol, artık Anadolu yoludur; bin bir yoksunluklarla dolu, elektriksiz, iletişimsiz, hastanesiz, okulsuz, karanlık Anadolu'nun yolu ve kadehler dolup dolup boşalıyor sanki tesellisiz: 'De gidi gahpe İstanbol de!'

Aslında bu durum bize, yani alaturkaya özgü bir eğlence tarzıdır sadece; eş anlamıyla ayrılık, çaresizlik, ümitsizlik, yoksulluk ve benzeri kavramlarla yapay olarak duygulanarak, kendini üzerek, kendine acıyarak, yakınarak ve kafalar ağır ağır tütsülenerek türetilen mazoşist bir eğlenme türü. Çünkü aslında hepsi haydut kadar etli, canlı ve geldiklerinden daha da neşeliydiler. Ürünlerin satışı ve yaşadıkları serüvenlerden, yani hem ticaret hem de ziyaretten fazlasıyla memnun, doygun ve eskisinden çok daha emindiler kendileri ve yaşamlarından. Şimdi bunların tadını çıkartmaktaydılar; gelsin çeşit çeşit mezeler, tüketilsin çeşit çeşit içkiler ve üstüne üstlük A kasabası, B kasabası, C, D kasabası adına temas ettikleri medeniyeti birbirine betimle zevki, heyecanı. Anadolu, doğal ki oradaydı; somut bir gerçek olarak, karanlıklarına bürünmüş olarak orada, ama bu karanlık, onun köpek balıkları için değil başka türden balıklar için, tehlikeli bir yoksulluk, yoksunluk, çaresizlikti. Bundan ötürü, şeşi beş görmeden ya da kamarotlarca özenle koltuklanıp kamaralarına götürülmek zorunluluğu doğmadan hiçbiri bu keyifli masaldan kalkmıyordu. Çünkü o masa aynı zamanda bir erkeklik onurunun gizli bir yarışma alanı bir gösteriş yeriydi.

434

İsiliklerimin verdiği acı ve bu acıyı yaşlar ve çeşitli seslerle seslendirip durmam, annemin son kararsızlıklarını da yeniyor. Yapılması gereken ilk şey kamaradan çıkıp gitmektir; neresi ya da sonucu ne olursa olsun çıkıp gitmek: sarıp sarmalıyor beni, şunla bunla üstümü daha da pekiştirerek, fırlıyor dışarıya. Yüzleri oturdukları koltukların kırmızı kadifeleri gibi al al olmuş insanların puslu ve baygın ama şimdi de biraz şaşkın bakışları altında salona geçiyor, uykuda gezer gibi; güverteye çıkan geniş merdivene yöneliyor. Nereye gitmektedir; üstelik acele acele? Kendisi de bilmemektedir. Güverte zifiri karanlık; Marmara'nın ortalarında bir yerde; yani açıklardayız. Dört tarafı rüzgâr üfürüyor; iri iri dalgalar geminin saç bordalarını boğuk boğuk dövmekte. Üstünde cılız bir ampul yanan açık bir kapı gözüme ilişiyor. Issız bir koridorun ağzı bu; öteki ucu baş tarafa, gemicilerin baş altındaki koğuşuna uzanıyor; dar ama upuzun; hem korunaklı hem de temiz havalı. Kucağında, şuna buna sardığı ben, başlıyor bir uçtan öbür uca volta atmaya. Gemi sallantılı; özellikle üçlemelere (yaklaşık on altı aynı boy dalgadan sonra, ötekilerden çok daha iri üç dalga gelir ve bu, özellikle açık denizlerde düzenli bir biçimde tekrarlanır; denizciler buna 'üçleme' ya da 'üç kardeşler' der) direnemeyerek geniş geniş yalpalıyor, bu sırada annem de yalpalıyor sarhoş gibi koridorla birlikte, ama voltasını sürdürüyor yine de; çünkü ne hikmettir yürürken susuyorum ama durdu mu sızlanmaya başlıyorum gittikçe azıtarak. Kim bilir, belki de hareket halindeyken, alışık olduğumuz, ait olduğumuz bir yere eski yuvamıza evimize dönmekte olduğumuzu sanıyorum içgüdüsel olarak; durunca bu ümidi sanki yitiriyorum, başlıyorum ağlamaya hemen, "Burası değil yuvamız, evimiz" demek istiyorum sanki, ama buna dünden razı, kamaramızın üstümüze başımıza sinmiş kötü kokularıyla birlikte sanki mikroplu ve kederli havasından da arınmakta olduğumuz duygusunu yaşıyor ve tabana kuvvet gidip geliyor bu duygudan güç alıp beslenerek; başka hiç bir şey dilediği yok şimdilerde.

Annemin nazlı bir görünüşü vardır, baylan bir görünüşü. En küçük yaştan beri, sürekli kum sancıları çektiği için, ailece, öteki iki kız kardeşinden (biri ablası) daha ayrı tutulmuş ve ona daha özenli, yumuşak dav-

ranılmıştır. İnce ve solgundur. Kum sancılarının yanı sıra erkenden babasız kalma ve mülteciliğin tüm kederli olaylarını, bilinçle apaçık değil, ama çocuk duygularıyla bir alacakaranlıkta el yordamıyla çözümsüzlükler içinde yaşamıştır. İnceliği, solgunluğu, içe kapalı ama sürekli dinamik düşünceliliği belki de bu tür bulanık bir duygu yaşamının bir eseridir. Babasından, daha sekiz-dokuz yaşındayken 1909–10 arasındaki İtalya'nın Trablus'u işgalinin başlangıcında ayrılmıştı.

436

Bilindiği üzere Homeros, Ilias destanında savaşa giden Hektor'un, Troia'nın güney kapısında karısı Andromakhe ve oğlu Astyanaks ile vedalaşmasını anlatır. Küçük Astyanaks annesinin kucağındadır. Boylu poslu baba Hektor pırıl pırıl parlayan savaş giysi ve silahlarını kuşanmıştır baştan aşağı. Bilmemektedir derinden derine ölüme gittiğini, karısı da, ama yapılacak başka bir şey yoktur, çünkü tanrıların kaçınılmaz karandır bu. Hektor karısıyla konuşurken, güneş ışınları parlak miğferinde yansır bir an; gözü kamaşır bu keskin parıltıdan anne kucağındaki oğlunun, korkar küçük Astyanaks, arkasını döner babasına; annesinin boynuna sarılır. Homeros, üç-dört dizeyle anlatır bu acı vedalaşmayı, başka bir şey söylemez. Ama koca ozanın bu basit sade dizeleri, belki binlerce sözden daha derin, daha trajik, daha insanidir ve söyleneceklerin en doğalıdır.

Otuz iki yaşında, kumral baba Vecihi, kapının dışında, ayakta, karşısında ninem duruyor; kucağında en küçük kızları Bahriye; bir yanında ortanca kızları Hamdiye öbür yanında da abla Ziynet. Baba Vecihi, Hektor gibi boylu posludur. Ama şişmanlamıştır evlendikten sonra, düğmelerini zorlamaktadır karnı yeni giydiği akçıl çöl üniformasının, çünkü o da Hektor gibi savaş kuşamını kuşanmıştır baştan aşağı. Türk ordusu Trabulus'u boşaltıp, daha yukarılarda, çölde cephe kurmaya çalışıyor; sanırım alelacele gönderilen Atatürk de bu ordunun içindedir. Kadın, çocuk, ihtiyarlar kalıyor kentte yalnız. İtalya bütün deniz gücüyle ablukaya almış limanı; kentin üzerinden aşırtma ateşiyle yukarılardaki Türk cephesini dövmeye çalışıyor. Boş sokaklarda, evlerin içinde acı acı yankıyor bu

top sesleri. Üzerinize mi düşecek mermiler, yoksa alelacele toplanıp gerilerde direnmeye uğraşan babalar, amcalar, dayılar, ağabeyler ya da bir biçimde tanıdık bildik insanların üzerine mi? Çünkü Osmanlı yönetimi yıllardır Trablus'u, bu sürgün yerini gözden çıkartmış görünüyor; gücü yok imparatorluğun bu uzak beldelerini elde tutmaya, savunmaya artık. Uyanan ulusçuluk akımları, etnik başkaldırılar yüzünden kendisi tehlikede. Kentteki küçük bir garnizon niteliğindeki askeri birlik, adeta kendi kaderine terk edilmiş. Ona dar gelen bu savaş giysisinin, bu akçıl çöl üniformasının üstünde çapraz fişeklikler, sırt çantası, bele sarılı meşin kütüklük, tabanca, uzun kılıcı, matarası. Bu takımların yüküyle yüzü sıkıntılı ve ter içindedir Afrika güneşinin altında. Hamdiye garip bir biçimde kendisini de içinde gördüğü, belleğinin çektiği bu son an fotoğrafını anımsadıkça, üzülerek hep hayıflanacaktır sonraları çünkü bu pek eski belleksel fotoğrafta annesinin bacaklarına adeta sığınmış gibi yaslanan solgun küçük bir kız gibi görecektir kendini hep. Acayip kuşamlı, yüzü ter ve sıkıntı içindeki bir adama, yani sevgili babasına yadırgayarak bakan yabancı birisidir sanki. Uzaklardan trampet, boru sesleri geliyor ve yerli Arap kadınların lu, lu, lu! diye Trablus Garp usulü, orduyu uğurlayan, yüreklendiren zafer şenliği bağırışları, ama bütün bunlar bu trampet, boru sesleri ve lu, lu, lular, acı sonu önceden belirlenmiş bir tiyatro oyununun gereği efektler niteliğindedir sadece, Hektor gibi herkes bilmektedir bu derme çatma, çürük çarık ordunun ölüme ve yenilgiye gittiğini, çünkü bu çağdaş emperyalizmin kaçınılmaz bir kararıdır.

Yıllardır hiç değişmeden hep burada kalan asker takımı, kentin sivilleriyle haşır neşir olmuş; evlenmişler, çoluk çocuk, aile sahibi olmuşlar: bu yüzden asker sivil herkes birbirinin nerdeyse akrabası, aile dostu, yakın tanıdığı. Ve ellerinde modası geçmiş bir iki gümrük sahil koruma botundan başka hiçbir deniz gücü yok, bu yüzden İtalyan donanması keyifle bombardıman ediyor; öğle zamanı geldi mi, kampanalarını çalıyorlar, askerlerinin yemek tatili için. Bu sırada aile ile ilgili, acı mı desem gülünç mü, bir öykü gelişiyor. Daha önceden, barış zamanında başlamış bu öykü. Bir balıkçı gidip geliyor sokağına bizimkilerin; yoksul, zavallı, saç sakal birbi-

rine karışmış yaşlıca bir adam. Bizimkiler hep acımışlar, alışveriş yapmadıkları zamanlarda bile, üç-beş kuruş sadaka sıkıştırıyorlar avucuna sık sık; yiyecek, kimi kez eski elbiseler, ayakkabılar. Düşman ha çıkartma yapıyor ha yapmak üzeredir, yani top sesleri altındaki kent, yönetim açısından korkulu bir boşluk, bekleyiş içindeyken, çat! çat! kapı. Gelen dünkü zavallı, yoksul, yaşlı balıkçı, ama şimdilerde yakışıklı tığ gibi bir İtalyan generali. 'Baldari' diye asıl kimliğini tanıtıyor nineme. "Hanımefendi" diyor sonra kaygılı kaygılı "sizler merhametli insanlarsınız, iyi yüreklliğinize ne zamandır tanığım; limanda bir İngiliz şilebi var, iki saat sonra Malta'ya kalkacak, isterseniz size izin alabilirim; oradan da İstanbul'a, anayurdunuza ulaşabilirsiniz; durum çok tehlikeli, her an sokak savaşları başlayabilir, ne diyorsunuz?"

Bu iki saatlik süreye dair, burada neleri yazabilirim? Bağlar, bahçeler, atla gezilen meyveliklerden mi söz edeyim; ağaçların üzerinde toplanmaya hazır, ya da tepeleme depolanmış hurmalar, portakallar; yoksa özel havuzlara 'darbılma' yapılması için doldurulmuş zeytinyağlarından mı? Belki de sadece deniz kenarındaki beyaz taş yalıdan, yani Trablus'un, kent tarihindeki sur dışında, deniz kıyısında inşa edilmiş ilk konutundan. Annemin, iki kuşak ötesi ataları, Girit'ten kendi yelkenli gemileriyle gelmişler Trablus'a, yani gemicidirler; burada da gemiciliklerini sürdürüyor, üstelik daha da geliştiriyorlar. Kervancılığa da başlıyor iç bölgelere doğru ve bağlar, bahçeler kuruluyor, ama bu bir nostaljidir. Girit hep ruhlarında; Hanyadisti, yani Hanyalıdırlar ve Hanya deniz kenarına dizilmiş apak evleriyle, ufuklara boydan boya açık ve en bayındır kentidir Girit'in. Oysa o tarihlerde Trablus, kalın, eski surlar içinde hapsedilmiş yaşamakta, uçsuz bucaksız sahilleri bomboş; eski korsanlık tarihinin sürüp gelen bir geleneği, alışkanlığı bu. Bizim Giritlilerin baskın çıkıyor nostaljileri, bu alışkanlık ve geleneğe; sur dışında Girit usulü, yani deniz kenarında ve Girit tarzında taş balkonlu ve mermer avlulu, sütunlu bir yalı yaptırıyorlar. Annemin yayası (ninesi) burada evlenmiş; dayılar gibi ninem de burada doğmuş ve gelin olmuş; annem kardeşleriyle burada doğmuş. Yaya, canlı tarihi ve tarihçisi yalının ve uçsuz portakal ve hurma bahçesinin; öteki to-

ronları gibi, küçük toronu Hamdiye'ye de, öğretiyor bir bir bu tarihi, sırası geldikçe. Bahçedeki portakal ağaçları mı söz konusu "Abdi Marsilia pedimu" diyor, yani "Marsilya'dan getirilme yavrucuğum", ince, titrek sesiyle; salondaki koltuklar, sandalyeler, masalar, perdeler, halılar, şamdan, avizeler, biblo, aynalar ve avlunun mermerleri... "Abdi Katanya; abdi Napoli; abdi Kriti pedumu"dur ve sözünü ettiğim bütün bu mekânlar, bütün tanıdık loşluklar, kuytuluklar, oynayan ışıklar, gölgeler nesneleriyle; bin bir anıları ve upuzun aile tarihiyle sadece iki saatlik bir zaman için vardır; daha doğrusu iki saat için somut bir gerçekliktir.

Annemin annesi, ninem, ketum bir insandı; gözyaşsız, yani kuru gözlü denilen türden; şaşırmasız, hayretsiz bir insan; Türkçeden başka iki dil biliyor, ana dili Giritçedir, çevre dili Trablus Arapçası; yirmi yedi yaşındadır. Gemi sahibi ve kaptan babasıyla genç kızlığında İtalya'ya sık sık gidip gelmiş; İtalyancayı anlıyor, Fransızcayı da çünkü çocukken Trablus'taki Fransız misyoner okuluna gitmiş, sonra teyzemle annemi de göndermiş bu okula; yazı yazan, kitap okuyan bir kadın. Ve en önemlisi, görgü ve alışkanlıklarından ödün vermeyen inatçı bir kişi; nerede ve hangi koşullarda olursa olsun. Tıpkı Cumartesi günleri, dışarıya, millet bahçesine bando dinlemeye gittikleri gibi, hazırlıyor kendini ve üç küçük kızını. Saç topuzunu özenle firketelemiştir; kızları, en yeni ve temiz giysiler içinde; tüm ziynetleriyle birlikte hazırladığı küçük valizle iniyor aşağıya ve salonda bekleyen Baldiri'ye yalı ve arazilerle ilgili tüm anahtarları veriyor; yani ailenin yaklaşık yüz yıllık bir tarihini, emeğini çabasını, ümidini, hayallerini. Geride bıraktığı yalı da, kendi ve çocukları gibi temiz, düzenli, nizamidir; perdeler çekilmiş, yataklar yapılmış, örtülmüş; vazolardan çiçekler toplatılıp atılmış; mutfaktaki kap kacak yıkanmış, durulanmış ve yerli yerine konmuştur. Gelenler, düşmanlar bile olsa, lanet okumasınlar ardından; "Burada bir hanımefendi yaşamış" desinler, saygı duysunlar. Küçük kız Hamdiye, sessiz bir tanığıdır bu şaşmaz şaşırmaz tuhaf ruhun ve onun Trablus günlerinin; özellikle babasının kapıdan ayrılışıyla başlayarak hızla geçip giden tüm olaylar, olgular, durumlar, en küçük ayrıntılarına değin, ışığı, gölgesi, biçimleri, sesi ve sessizlikleriyle bile, yani aynen, ama za-

manla sonbahar rüzgârlarına tutulmuş yapraklar gibi birbiriyle ilişkisiz, iletişimsiz uçuşup duracaktır hep anılar dünyasında. Solgun, ama bu yaşadıklarının duygusal yanıdır, bir anlamda ince, soluk yüzünde uzak uzak yansıyan içli, dokunaklı yanı, ama öbür taraftan da ciddi tehlikeli zamanlarda, sessiz ve habersizce yüzeye çıkıp, ansızın etkinleşen gizil güçler niteliğindedir de bu yaşadıkları; ruhunun en gizli labirentlerinde hep saklı duran, temel güç odakları; görünmez atölyeleri iradesinin.

Akşam karaltısında limana geliyorlar; sandala binişleri, fellah kürekçilerin ileri geri hareket eden, sessiz, kederli yüzleri, karanlık, ıssız sular; ansızın yükseliveriyor kapkara ve koskocaman geometrik bir canavar gibi İngiliz şilebi karşılarında. Sandalla giderlerken, bir zamanlar sandal gezintilerinde yaptığı gibi, kendinde olmadan gizlice bir elini sulara daldırmış; ne denli ılık sular, yumuşacık sanki Afrikalı avuçlarıyla el verir gibiydiler üşümüş avucuna kürek çekildikçe ardı ardına, çünkü titremektedir, sanki üşümüş gibidir. Uzun yıllar sonra bile, zaman zaman hep anımsayacaktır, bu sıcaklığını, yumuşaklığını Trablus denizinin, doğduğu memleketin. Sularda elinin bıraktığı ince iz gibi bir perdesi yavaş yavaş böyle kapanıyor yaşamının. Daha doğrusu ben kapatıyorum bu varsayımsal perdeyi, çünkü bilindiği üzere bir tiyatro oyunu değil yaşam; ileri geri bin bir içsel dönüşleriyle sürekli değişken bir bütün; örneğin son perdesini, üstelik bu perdenin son anlarını yaşıyor sandığımız bir kişi, yatağından son bir gayretle doğrularak "Çiçek kokuları duyuyorum" diyebilir. Kokularını duyduğu çiçekler, hangi perdeye ya da perdelere ilişkindir? Çocukluğunun bir bahçesine mi, gençliğinin mi? Nişan, düğün çiçekleri midir yoksa bunlar; belki de zorla sürüklendiği uzak, küçük bir kasabada tohumlarını getirterek yetiştirdiği al İspanyol karanfillerinin yanık kokusudur duyduğu ya da sokaklara ektiği amber ağaçlarının ponpon ponpon sapsarı baygın çiçeklerinin; nasıl bilebiliriz?

Baldari, kaptana sunmak için bir mektup vermiş nineme, ama kaptanın elinden ne gelir? Yolcu gemisi değil gemisi, bir şilep, yani kamarasız; öte yandan Trablus'tan bir takım mülteciler de doluşmuş gemiye, ama yine de şu bu gereçlerin depolandığı küçük bir odayı açıyorlar bizimkilere. Ha-

latların üzerinde, adeta tüneyerek geçiriyorlar geceyi; zift tenekeleri, boya kutuları, ipler, teller, gemi makaraları arasında. Hava sakin, gökyüzü yıldızlı. Biraz sonra baş taraftan, güverteden sesler duyulmaya başlıyor, gittikçe yükseliyor bu sesler, sarhoşumsu, ahlı vahlı ama makamlı üstelik çalgılı. Sinirlenmiş İngiliz kaptan "Yahu" diye bağırıyor, kızgın kızgın kaptan köprüsünden aşağı Arapça "koca memleketi arkada bırakmışlar tambur çalıyorlar." Bu, bugün bizim Atatürk'e ilişkin anayurt ulusçuluğumuzun anlayamayacağı bir tür imparatorluk, ya da Osmanlılık ulusçuluğu, yani kursağında ne idüğü belirsiz maddeler daha doğrusu ilkeler, amaçlar olan karmakarışık bir ulusçuluk. Türkü söylenen bu aynı gemide, bizimkiler gibi babaları, kocaları çöllerde çarpışanlar var şimdilerde; ya vurulmuş ya da vurulmak üzereler. Küçük Hamdiye'nin kalbinde, daha sonra gelişerek zihninde yurtseverlik konusunda en derin bir iz bırakan bir olaydır bu. Malta'da on beş gün İstanbul'a gidecek gemiyi bekliyorlar. Bir tarihte Malta'ya çıkmış Osmanlı; tüm ada alınamamış, ama kıyı bölgesinde küçük bir alan, bir süre işgalleri altında kalmış. Denizden biraz yukarıda kayalıklar üzerinde, tarihsel bir anı gibi çoktan deniz kuşlarına terk edilmiş, subay barakaları, asker koğuşları var. Malta yönetimi, sanki bir tarih esprisi niteliğinde, camları kim bilir ne zamandır kırılıp dağılmış, tahtaları çürümüş, damı duvarları bel verip, otlar bürümüş bu binaya yerleştiriyor, İstanbul'a gidecek Trablus mültecilerini. Tambur çalmak isteyen, bol bol çalabilir artık; alaturka usulünce ah vah edebilir: ama dediğim gibi ninem alışkı ve görgülerinden şaşmaz inatçı bir kadın. Eldeki hazır parayla, kentte on beş günlüğüne bir ev kiralıyor; kap kacak, yatak yorgan, sabun, havlular alıyor. Tramvayı ilk kez burada görecektir küçük Hamdiye, sonra uzun, meşakkatli bir yolculuk başlıyor doğuya anayurda doğru. Daha önceden hiçbiri görmüş değil anayurdunu. Gemileri ilkin İzmir'e uğrayıp, daha sonra İstanbul'a geliyor. Uzaktan, sisler içinde İstanbul büyülüyor bizimkileri, ama karaya yanaşınca, hepsi kendine göre bir düş kırıklığına uğruyor. Galata rıhtımından gemiye adeta saldırıya geçen, baldırı çıplak, kara donlu, kötü kötü konuşarak bağırışan ve karınca yuvası gibi kaynaşan insanlar.

Gemideki ecnebi yolcular gibi şaşkındır bizimkiler de; birbirine adeta sığınmış gibidirler adeta. Bir akraba evinin bulunduğu Küçükpazar'da da bir başka ama benzer bir izlenim içindedirler. Dar, çamurlu, havasız sokaklar; çarşaflarının arkasından tek gözle ucube gibi bakan kadınlar kapı aralıklarından, duvar diplerinden. Giysilerinin mi, davranışlarının mı ya da doğrudan doğruya fiziksel görünüşlerinin, belki de hepsinin birden eseri, büyük bir tedirginliğe kapılmış küçük Hamdiye: "Anne" diyor şaşkın biraz da isyankâr, "babam niye gönderdi bizi buraya? Ne çirkin insanlar." Oysa Trablus... Genelde karamsar doğalıydı annem. En sevinçli, en mutlu anında bile, o anın geçici olduğu düşüncesinden koparamazdı kendini. Hani bir sinemaya gitmişsin; sevinç ve heyecanla kapıların açılmasını, salona girmeyi beklemektesin; içerde senin gibi bekleyenlerin sabırsızlığı, hararet ve gürültülü canlılığına karşın çıkanlar sessizdir, süklüm püklümdür; adeta ayak sürterler dış kapıya doğru; çünkü onlar için 'sinemaya gitmek' heyecanı ve sevinci bitmiştir. Bir düşünürsün, bir buçuk-iki saat sonra senin için de film bitecektir. Aynı boşluk beklemektedir senin de adımlarını çıkış merdivenlerinde, soluk soğuk koridorlarda, sokaklarda; aynı alelacele olağan yaşam, gündelik dertler, düşünceler, yalnızlık. Bu yüzden duyduğu sevinç ve heyecanın yanı sıra, şimdi içini bir hüzün, belirsiz bir üzüntü de kaplar. Annemin yaşadığı ve kutladığı mutluluk bu nitelikteydi. Bu yüzden o andaki sevinci, mutluluğu ya da huzuru, bu tür bir hayalin gölgeleriyle de algılıyordu. Kapıp koyuveremiyordu kendini. Başka bir deyişle duyduğu herhangi bir erinçlik, sonrasına ilişkin varsayımlarının solgunluklarını da beraberinde sürüklüyordu. Bu melankoli midir? Melankoliyse annem melankolikti ya da melankoliyi seven biri, ama şu da bir gerçekti ki peşini bırakmayan ve beklenmedik anlarda onu sıcak su şişelerine, ısıtılmış tuğlalara ya da ılık leğen banyolarına muhtaç kılan kum sancıları, mültecilik, babasızlık ve 1914'te bu durumdayken ansızın patlak veren I. Cihan Savaşı'nın bin bir tasa ve yoksunlukları, doğal ki ruhunu, karamsar koşullara göre dokumuş ya da örgütlemişti. Yaşıtlarından ruhça daha yalnız ve bunun doğal sonucu yine ruhça onlardan daha meşgul birisiydi. Başka bir

deyişle yalnızlığının sürekli vurguladığı duyarlık ve düşünce yanı, bu sürekli başvurular ve uyarılarla ister istemez yaşıtlarına göre çok daha erken bir vücut oluşturmuştu ruhunda; yaşamını etkileyecek etkin bir oluşum, yani kılı kırk yaran bir düşüncelilik ve duygusallık. Bu, bütün yaşamınca sürecek bir çizgidir ve bir karşıtlığı da içinde sürekli taşıyıp durmuştur. Çünkü bir yandan düşünce ve duyarlık açısından kılı kırk yararak, örneğin gündelik bir mutluluk ve sevincini, süreksizliğine dair hüzünlü bir karamsarlıkla algılanmasına karşın, eldeki bu mutluluk ve sevincin hep bir tehlike içindeymiş gibi kavranılması, aynı zamanda onu hop oturup hop kalkan bir tutuma da sürüklüyordu. Bu onun çelişkisidir, çünkü felsefe ve edebiyatında karamsar, hüzünlü, kısaca melankolik olan ruhu, pratiğe karşı sürekli tetiktedir, hem de aşırı bir derecede; öyle ki, bu tetiklik kuruntularla sınırdaştır ve zaman zaman aradaki sınır çoğunluk belirginsizleşir.

Ben ya da kardeşlerim kim bilir kaç kez ansızın uyanıp, karanlıkta annemin kaygı dolu soğuk yüzüyle karşılaşmışızdır, Tanrı bilir. Ne olmuştur? Ya da ne vardı? Hiçbir şey; hasta falan mıyız? Hayır, ama içerdeki odasında uyumaya hazırlanır ya da uyku arasındayken ansızın soluk almadığımız ya da alamadığımız kuşkusuna düşmüştür. Gelip bakar, uykudayız; yatışmış mıdır bundan? Yine hayır; soluk alış verişini bizimkine uydurarak, soluk alıp vermemizin temposunu sınamaya başlamıştır, ya hızlı ya da ağır gelmiştir bu tempo; bir daha bir daha derken sonunda uyanmış, üstümüze eğili kaygı ve telaş dolu solgun yüzüyle karşılaşmışızdır.

Kitap okumaya meraklıydı, yani edebiyatı, özellikle şiiri seviyordu, ama bu edebiyat Osmanlı edebiyatıydı, yani, "Melali olmayan bir nesle aşina değiliz" dizesiyle özetlenen varsa yoksa hüznün, içliliğin dokunaklığın en büyük erdem sayıldığı bir edebiyat. Şimdi zaman zaman düşündüğümde kültürün kişi yaşamında ne denli etkili, daha doğrusu yönlendirici bir etken olduğunu bir kez daha anlıyorum. Aldığı kültür, kişinin kendisidir; kişiye göre fark, ancak aynı kültür içindeki bireyler için söz konusu olabilir; başka kültür karşısında birbirinin benzeşi, dahası aynısıdır; tıpkı ırklar gibi. Örneğin hala çocukları ressam Aliye Berger, Fahrunnisa Zeyd, sonra kocası da olacak Cevad Şakir, küçüklükten sahip oldukları yabancı

dillerle batı kültürüyle hal hamur oldukları için, yaşamın kökeninde, özünde bulunan geçiciliğin, süreksizliğin ve bunun neden olduğu karamsarlık ve hüznün Osmanlı edebiyatındaki ezik ve sonuçsuz bir duygulanım niteliğinde süregelen anlayışın üstesinden gelebilmişler ya da onu başka tür yörüngelerde yorumlayabilmişlerdi, oysa annemin böyle bir şansı yoktu. Daha sonra belki ayrıntılarıyla söz edeceğim gibi sürekli yazı yazma içgüdüsü ve bütün ömrünce bu ikinci doğasına karşın, yırtamamıştı bu perdeyi; yırtamamış, kendine özgü bir çıkışı gerçekleştirememişti. Gerek yaşamın kederli sahneleri, gerek bel bağladığı edebiyatın mızmız sesi, gerekse kendini söylemleştirememenin verdiği rahatsızlık yaşamını da etkilemiştir. Çünkü bilindiği üzere, en yalın ve ortalık tanımıyla 'yaşam dikensiz bir gül bahçesi' değildir; keşke bu kadarla da kalsa, üstelik bir kabalıklar, kaba sabalıklar ormanıdır da. Belki de kendine özgü doğal, ince bir sezgiyle ayırt ettiği ve bu sezginin okuduğu kitaplarla az çok belirginleştirdiği yaşamla ilgili varsayımsal bir güzellik, incelik, kibarlık, anlayışının bu kaba sabalıklar ormanında serüveni ne olabilirdi? Kırılganlıklar, ardı ardına gelen düş kırıklıkları, alınganlık, küsmeler, sonsuz kendini suçlamalar, içe kapanıklık. Bu içine sindiremediği ortamda tutunacağı dal, sığınacağı yer neresidir? Bu noktada sözünü ettiğim hala çocuklarından farklıdır bulunduğu yer. Onlar sadrazam yeğenleri, paşa çocuklarıdır. Yaşamları aristokrat bir dünya içinde geçmektedir. Mozart dinleyerek, keman çalarak, resim tartışarak, gölgeli odalar, loş salonlarda romantizmin düşsel yaşamını yaşamaktadır, ama ne zamana kadar? İçlerinden biri bütün bunlardan usanıp sıkılarak, belki de daha doğrusu, yeterince güçlendiğini duyarak bir tekmeyle bu dünyayı yerle bir ettiği zamana kadar; içindeki 'uyuyan güzel'i uyandırmaya gittiği zamana kadar; sonra bir ikisi de bu rüya âleminin enkazından çıkıp gidecektir. Kendi 'uyuyan güzel'ini uyandırmaya, ama bu, başka, uzun bir öyküdür ve burada anlatılmasının şimdi yeri değildir.

Annem konuk gittiği, yaz tatillerinde dayıkızı olarak aylarca kaldığı bu aristokrat ortamın değerlerini özleştirmişti kendi özlemleriyle. Belki de bu heyecanla, bu dünyanın değerlerini, olduğundan daha da büyütmüş, yüceltmiş, bir anlamda mutlak kılmıştı gözünde onları. Başka bir deyişle, bu

dünyanın altında akan bulanık suyu, mutfakları, çamaşırhaneleri, uşak ve hizmetkâr odalarındaki serüvenini görememiş ya da görmek istememişti. Konuk olarak oturduğu, üstü hep yeni kesilmiş taze çiçeklerle süslü gümüş, kristal, porselen takımların güngörmüş olgun bir durgunlukla parıldadığı yemek sofrasında sunulan tadı, biçimi içeriği tam kıvamında nadide bir tatlı, zarif bir düğün pastası gibi algılamıştı bu dünyayı. Ne mutlu onlara! Ama kendisi bu konumda değildir. Memleketiyle birlikte, işletilir, taşınmaz tüm mal varlığını yitirmiş dul bir kadının üç küçük yalnız kızından biridir. Yani gerçek yaşamla yüz yüze. Bir anlamda sonsuz ve sonuçsuz mücadelelere girdiği kaba sabalıklar dünyasıyla.

452

Gerek, her an yadsıdığı gündelik, somut dış dünyanın ruhunda yarattığı küskünlükler, alınganlık ve düş kırıklıkları; gerek anılar dünyasındaki sisli, puslu solgun görüntüler yüzünden, gerçekte yalnızlığının abarttığı aşırı bir duygusallık ve düşünceliliğinden ötürü, annem zayıf, naif, bir anlamda gerçek, bir anlamda inandığı Osmanlı kültürünün etkisiyle gerekli bir incelikmiş gibi, varsaydığı yapay bir hüzün içinde, ama bir yandan da yüreği ağzında türünden heyecanlı ve kuruntu derecesinde kuşkulu ve dikkatli, bir kadındı. Ama bütün bunlar onun olağan, gündelik yaşantısı ve görüntüsüdür, çünkü yaşamının gerçekten ciddi saatleri vurmaya başladığında, kendisinin de önceden bilip kestiremediği bir canlılık, pek yüreklilik, daha akışkanlık (bilgelik de diyebiliriz) edinir ruhu; zihni sanki gizli bir kimyanın yavaş yavaş damlamasıyla berraklaşmaktadır. Yani karmakarışıklıklar, bulanıklıklar, çıkmazlara sürükleyen gereksiz ayrıntılardan arınmış, onu sorunun kilit noktasına doğrudan doğruya götüren bir nitelik kazanmıştır, üstelik, vücutça da beklenmedik bir güç, hem de büyük bir güç. Bu niteliğin kaynağı nedir? Doğanın gizemli elleriyle vücuduna gizlice yerleştirdiği doğal bir yaşama gücü mü? Gerçekten de kim diyebilirdi ki böbrek sancılarıyla sürekli muzdarip bir vücudun, bu ince solgun kadının kaygısını aşacağını; üstelik hem dış dünyanın, hem de kendi iç dünyasının önüne çıkarttığı nice engelleri, çıkmazları ve çözümsüzlükleri geçerek.

453

Belki de Cevat Şakir bu soluk, ince kadını evliliğe seçerken, sanatçı sezgisiyle bu gizli gücü duymuştu ya da farkında olmadan etkilenmişti. Yine belki de, aynı nedenle onu bırakmıştı; yani içgüdüsel olarak ürkmüştü bu saklı yenilmez nitelikten; elinde olmadan başa çıkamayacağını, yenileceğini hissetmişti.

454

Gerçekten de bunalım anlarında, hiç beklemediği bu zor anlarda yardımına koşanlar kimlerdir? Annemin annesine ve anne tarafından atalarına daha önce değinmiştim. Baba tarafına gelince, kim bilir belki de anne ataları gibi onlar da imdadına gelmektedirler, iri kıyım vücutlan ve kırılmaz inatlanyla, bunalımlı anlarında bu orta boy, zayıf, ürkek, solgun kadının. Nerelerden mi? Eski tarihlere gidersek, buram buram sürekli isyancılıkla yaşadıkları, Arnavutluk dağlarından ya da daha sonraki tarihte sürgüne gönderildikleri Girit dağlarından. (eksik bölüm)

455

Yaya Halime yani annemin babaannesi, buna karşı Cevat Şakir, Hakkıye (Füreya Koral'ın annesi), Ayşe, Suat, ressam Fahrulnisa, Aliye Berger kardeşlerin anne tarafından nineleri (anneannesi) bu isyancı ve sürgün Arnavutlardan biriyle evlenmişti Girit'te. Seksen beş yaşını aşkın, solgun bir beyaz gül gibi beyaz, hâlâ güzel ve ince izli ve zihni açık bu Giritli kadın, evlendiği bu adamdan söz ederken elini havaya kaldırarak sanki bir dağ betimler gibi "Ena megala poly megala Gega pedimu" derdi. Belki de bu asi Arnavut ve Giritli kadından doğma altı amcasıdır anneme yardıma gelenler, yani serüvenci, gezginci ruhlarıyla Girit'ten ayrılıp, ya gittikleri ve yeni yaşamlar yeni kuşaklar kurduklan, ya da mahvoldukları yerlerden koşup gelmekteydiler dara düşmüş yeğenlerinin yanına. Örneğin Mustafa, Meksika Körfezi'nde sünger gemilerinden; Türkistan'da Bolşevik devriminden önce bir ara iktidara gelmiş Sefer; Arabistan yarımadasında, Şeyh Sunusi'nin yanında Osmanlılar hesabına Lawrence'a karşı savaşan-

lardan Nedim; İngilizlere karşı Boer kuvvetlerinin başında Zanzibar'da dövüşen Fuat ya da Balkan dağlarında eşkıya ve çete takipçilerinden Tahsin. Üstelik karşılaştığı sorun, ne denli zorluysa ya da gittikçe zorlaşıyorsa, canlılığı azalıp tükeneceği yerde, o da o oranda çetinleşir, direnci daha da sertleşir, tıpkı, eşkıya ya da çetecilerin yağlayıp kuzu pöstekilerine sararak toprağa gömdükleri, ama kullanma vakti gelince, pırıl, pırıl çıkarttıkları silahlar gibi. Sanki eski vücut eski kimliğinden yeni bir vücut, yeni bir ruh, daha önemlisi gizli yeni bir karakter ortaya çıkar. Bunu daha çocuk yaşlarında kanıtlamıştır örneğin, ama bu durumu anlatmadan önce gerilere çok gerilere gitmem gerekiyor; toplumsal, ona bağlı olarak özel bir tarihin hüzünlü sayfalarına, kederli, acı dolu sayfalarına.

1911 Trablus Garp-İtalyan; 1912 Balkan savaşlarının ardından 1914'te I. Cihan Savaşı gelip çattığında üç kız kardeş; yani ninem (anneannem) ve öteki iki kız kardeşi, İstanbul'un Üsküdar'ındaki direkli yalıda kısa aralıklarla buluşuyor. Bu buluşma, onlar için tarihi bir buluşmadır, çünkü Trablus'ta evlenip (ninem dışında) kocalarının peşinde, Osmanlı ülkesinin dört bir yanına dağılmış olan kız kardeşler yıllardan sonra, yani kızlıklarından beri ilk kez karşılaşıyorlar. Ama bu acı, hüsran dolu bir karşılaşmadır. Soyut tarihe bakılınca, sadece şan, şereftir imparatorluk; dalgalanan bayraklar; Allah Allah sesleri; yürüyen, daima ileri yürüyen muzaffer, kahraman ordular, ama madalyonun bir de özel yüzü, somut yüzü vardır. Üçü de duldur kız kardeşlerin, çünkü üçünün de kocalarını yukarıda adı geçen savaşlar art arda yutmuştur. Örneğin ninem, daha önce değindiğim üzere kocasını çölde bırakarak üç kızıyla Trablus'tan sığınmacı olarak gelmiştir İstanbul'a. Abla Medine, kocasını Irak topraklarında bırakarak beş çocuğuyla Baalbek'ten yola çıkmıştır. Üçüncü sığınmacı en küçükleri Nuriye on dokuz yaşındadır 'fenni ensaç ve ruşeym' hocası diyerek bütün ömrünce gururlandığı Şam Üniversitesi'nde profesör olan kocasını, Şam mezarlığına bırakarak gelmiştir İstanbul'a ablalarının yanına. Oğlu altı aylık Cemil'i henüz sütten kesmemişti. Kızı İsmet'se daha bir buçuk yaşındadır.

Öte yandan kız kardeşleri bir araya getiren bu savaşlar, erkek kardeşleri darmadağın etmiştir; ağabey Tevfik, yıldırım kolerası adıyla anılan

salgında 24 saat dolmadan can vermişti. Sabahleyin canlı kanlı gittiği yerden öğlene doğru arkadaşlarının kollarında eve dönmüş, ertesi günü ikindi namazında cenazesi kalkmıştı. Oysa hastalık derecesinde titiz, sağlık kurallarına hepsinden çok daha fazla özen gösteren sinirli bir insandı. En küçükleri Fahri, Büyük Savaş patladığında Eczacılık Fakültesi'nin son sınıfındaydı; bir iki ay sonra mezun olur olmaz subay üniformasını giymiş, Filistin Cephesi'ne gönderilmişti. Gidiş o gidiş. Daha doğrusu oraya vardığına dair, kısa bir mektup alındıktan sonra ses seda kesilmişti. Doğal ki ailenin şehitler listesine yazılıyor.

458

Elde kalan, en büyük ağabey Behçet'tir. İstanbul mevki kumandanlığında görevli olduğu için, şimdilik cephede değildir. Bu tarihten kısa bir süre önce 4. Ordu'da piyade subayıydı; bu ordu Cemal Paşa kumandasında ünlü kanal seferine çıkan, başka bir adla anarsak, felaketli kanal bozgununa çıkan ordudur. Bütün bu felaketler içinde ve bozgun halinde geri çekilirken, Baalbek'te, ablası Medine'yi bulup beş çocuğuyla onu kalkan son trene apar topar yetiştiren Behçet'tir. Abla Medine de kocasını yitirmişti. Kudüs düşmüş, düşman kuvvetleri hızla Baalbek'e doğru ilerliyordu. Asıl ürkütücü olan İngilizler değildi, onlarla birlikte hareket eden Araplardı. Tarihin sonra yazılan kimi hatıralarının ve abla Medine'nin bütün ömrünce dile getirdiği üzere, Müslüman Osmanlı ailelerine ve Müslüman Türk ordusuna, bir anlamda Halife'nin ordusuna en büyük acıyı çektiren bu İngilizler değil, İngiliz taraftarı yerli Araplar ya da asi Arap aşiretleriydi. Bu karmaşadan kaçamayan birçok Müslüman Osmanlı aileleri İngiliz kumandanlığına sığınarak canlarını kurtarabilmişler. Çünkü birbiriyle yarış edercesine ve üstün körü bakılmaksızın asker sivil altın dişi var mı yok mu diye, ağızlar parçalanıyor; ziynetlerin yutulup yutulmadığı eğri Arap kamalarıyla bağırsaklarda, midelerde aranıyormuş.

Tarih sayfalarında ordularımız hem yengilerinde hem yenilgilerinde şan şerefler devşire dursun, yitirdikleri sadece en yakınlarının canı değildir. Üç kız kardeşin saklayarak getirdikleri ziynetlerinin dışında nice yıllar, nice

emekler, çabalar, özverilerle elde edilmiş tüm mal varlıkları da güme gitmiş, yaban ellere geçmiştir. Kuşkusuz alışkanlıkları, tüm dostları, emel ve hayalleri ve en derin duygularla bağlı oldukları anıları da. Sığındıkları İstanbul'un, yani bir anlamda anavatanlarının tümüyle yabancısıdırlar; ana dilleri Giritçedir. Türkçeleri düzgündür, ama şakalarını, en samimi hitaplarını Giritçe ya da Arapça yapma alışkanlığındadırlar. Yanlarında sadece evlatları değil, uzak yakın akraba ve hısımdan kimsesiz kalmış birtakım ihtiyarlar, çocuklar da bulunmaktadır; üstelik zenci, Kürt ya da Ermeni sütanneler, dadılar, ahretlikler de. Üç kız kardeşten hiçbiri bırakamamıştır, yıllardır yanlarında yaşamış bu insanları. Çünkü kendilerinden başka sığınacakları yerleri, kimi kimseleri yoktur bu zavallıların; karşılıklı soy kıyımları, yoksulluk, savaşlar gibi nice felaketin yapayalnız bıraktığı kişilerdir bunlar. Onları arkalarında bırakmak, sokağa bile değil ıssız bir dağ başına atmak demektir; üstelik hanımlarına, aileye, özellikle çocuklara korkunç derecede bağlıdırlar. Örneğin Baha'nın sütten kesilme vaktinin geldiği sütannesi Kürt kökenli Habbe'ye bir türlü anlatılamıyor; açıklamalar, öğütler, azarlama, üstelik tehditler bile boşunadır. Kucakladığı Baha'yı gizli açık yine emziriyor. Bu yüzden Baha yedi yaşına kadar sütten kesilememiş, oyun oynarken bir aralık gelir (herhalde susadıkça) ayakta Habbe'nin memelerine yapışır sonra yine oynamaya koşarmış. Bu kadar insanın bakım ve geçimi üç dul kardeşin ölmüş kocalarından bağlanmış emekli maaşlarıyla ziynet eşyaları ve altın paralara dayanıyor. Zaman zaman bunları satarak ya da rehin vererek ayakta kalmaya çalışıyorlar. Bu arada moratoryum ilan ediliyor, bankalardaki altın paralara el konuyor devletçe; daha sonra karşılıkları kağıt paralarla ödenecektir sözde, ama nasıl, ne zaman? Çünkü Osmanlı İmparatorluğu her cephede yıkılmaktadır. Direkli yalıda oturuyorlar, ama gün geliyor süpürge tohumları kavrulup yeniyor; sabah kahvaltılarında ekmek yerine, avuç avuç kavrulmuş darı tohumları. Çünkü kıtlık var, açlık var ülkede. Olağan nesneler bile karaborsada ateş pahasına ve bulabilene. Kadın, ihtiyar ve çocuklardan oluşmuş bu kalabalık topluluğu gelecekte neler beklemektedir? Önlerinde duran sadece bir belirsizliktir; her türlü tahminden, maddi ve manevi her

tür önlem, hazırlıktan yoksun oldukları bilinmezliklerle dolu bir yarın, çünkü ziynet eşyaları sürekli erimektedir, üstelik günbegün değerleri de düşmektedir. Bu, savaşın bir başka çelişkisidir. Ulus ekmek derdinde, çünkü yıkık, harap, yüzyılların bakımsız Anadolu'sundan kağnılar, at arabaları, katırlar, marşandizlerle buğday gelecek de İstanbul beslenecek. Un, yağ, gaz gibi temel gereksinimler altın, gümüş, pırlantadan daha değerlidir şimdi ve gün gün daha da değerli olmaktadır. O yıl, Baha, liseyi bitirmiş, askeri tıbbiyeye parasız girmeyi başarıyor. İleriki yıllarda teyze oğlu Nuretin'i ve kardeşi Kutsi'yi de peşinden sürükleyecektir tıbbiyeye. Böylece aile sofrasında hem bir azalma olmuş, hem de gelecek için bir yatırım yapılmış; daha doğrusu bir ümit doğmuştur. Annemse o tarihte ilk eğitimini yeni bitirmiş, on üç, on dört yaşlarında henüz, "Öğretmen olacağım" diyor. O sıralar savaş, bütün cephelerde bütün şiddetiyle sürmektedir. Bir süre önce İtilaf Devletleri donanması Çanakkale Boğazı'nı zorlamıştır. İ. Ö. 480'de Kserkses'in Yunanistan seferi sırasında, öfkelenip dalgalarını kırbaçlattığı bu tarihsel suyolunun dar ve incecik kara parçasında, 250 bin Türk askeri ölmüştü. Yüzde doksan dokuzu otuz yaşına basmamış bu genç insanlar, yaşamlarını yine burada yitirmiş yabancı gençlerle birlikte ansızın dirilip, saf saf dizilseler, emperyalizmin hepsini birden öldürdüğü bu yerlere sığmazlardı. O kasvetli, acılı olaylar sırasında İngiliz kâfirinin İstanbul'a ha geldi ha geliyor kaygısı yaşanmıştı tüm kentte. Gerçi tehdit şimdilik kalkmış görünüyordu ama bizimkiler eşyalarının büyük bir bölümünü denk yapmış, hazırda tutmaktalar; düşman İstanbul'a gelirse, sözde Anadolu'ya kaçılacak, çünkü çoluk çocuk ve ihtiyarlar dışında ailenin geri kalan bölümü kadın, kız. Normalden çok aşırı, adeta kör inanç biçiminde geleneksel korkudur duydukları; yüzyıllık kadın-erkek, İslam-gâvur kuruntusu, karabasanı. 'Sözde Anadolu'ya kaçılacak' dedim; gerçekten de sözde, çünkü bu köklü göçü, hangi yollar, hangi araçlarla nasıl ve kimler gerçekleştirecek? Üsküdar'ı bile yeni tanıyan Türkiye'nin yabancısı, yol yordam bilmeyen bu kadın, kız, çoluk çocuk, ihtiyar takımı mı? Ve nereye gidilecek? Dedem Şakir Paşa'nın baba-oğul büyük trajedisine sahne olmuş Afyon Karahisarı'ndaki dertli Kabaağaç Çiftliği düşünülüyor; oysa o kederli

günden beri meşum sayılmış çiftlik, terk edilmiş, yüzüstü bırakılmış; yıllardır metruk ya da dağ çobanlarıyla, kurdun kuşun işgalinde. Yukarıdan beri yazdıklarımı özetlersem ailede zihinler karmakarışık, ruhlar bulanık mı bulanıktır; anlamlı anlamsız bir korku, bir kaygı egemendir üzerlerinde, ama gerçek durum da kişiler de bunlardan farklı düşünceleri ya da ruh halleri üretecek nitelikte değildir; her gün cephelerden yeni bir yenilgi haberi gelmektedir.

Öte yandan iç düzen, güvenlik de bozuktur ve gittikçe bozulmaktadır; örneğin kopuk takımından etkili etkisiz çeteler, bir takım kabadayı türemiştir semt semt. Güneş battıktan sonra kimsenin sokağa çıkmaya cesareti yoktur.

463

Son olarak aile, 'kız yatılı okulu' fikrinden sadece güvenlik değil, geleneksel alışkanlıklar bakımından da rahatsızdır. Oysa aslında bağnaz değiller; dinlerine bağlıdırlar ama bu din, ılımlı, yumuşak başlı, uygarlıkla uzlaşmış bir din anlayışına ilişkindir, çünkü nice kuşaktır yaşadıkları Trablus, bu nitelikte bir kent. Bunun nedeni de o günkü deyimiyle onun bir menfa, yani sürgün yeri olmasıdır. Bu bakımdan menfi damgasını yiyerek, İstanbul'dan buraya sürülenler, Osmanlı toplumunun okumuşları, genellikle yüksek eğitim görmüş aydın kesimi. Yıllardır süren bu olgu yüzünden, yöneticileri ve yönetilenleriyle birlikte kentte göreceli bir özgürlük ortamı egemen. Örneğin annemin babası Vecihi, Mülkiye'nin son sınıfında okurken padişahlığa karşı gizi bir örgütle ilişkisi olduğu savıyla, apar topar Trablus'a sürülüp, kâtip sınıfından subay edilmiş burada. Sürülenler ve onların çocukları, torunları ve durmaksızın yeni yeni gönderilenler, bağlı oldukları İstanbul'dan, bir anlamda anakentten farklı bir kültür yaratmış durumdalar bu uzak kolonide. Bu yüzden de dedem gibi asker sivil yöneticileri ve yönetilenleriyle, kentte göreceli bir özgürlük, açık fikirlilik ortamı egemen.

465

İstanbul'da, hele ilk yerleştikleri Küçükpazar'da şaşkınlık içinde kalıyor. Payitaht diye geldikleri, daha ileri daha uygar diye düşündükleri

İstanbul, gerek gelenek görenekleri gerek de gündelik yaşantı biçimleriyle, Trablus'tan çok geride, adeta küf tutmuş kapalı bir yer gibi çıkmıştır karşısına. Bu durumu yorumlayamıyor. Bunda da haklıdır, çünkü Trablus'un tersine buradaki etkin iki süreçten habersizdir, daha doğrusu yabancısıdır onların.

Bunlardan birincisi, gücünü İstanbul'un özellikle yoksul kenar mahallelerinden alan, büyücülük, üfürükçülük ve benzeri en geri inanç türlerine bulanmış, hurafelere, boş inançlara kadar batmış bir dinsel yorumdu; eş anlamıyla da sefalet ve cehaletle özdeşleşmiş yaşama ve yeniliğe sadece korku ya da kin, nefret ve garazla bağlı bir yorum. Yeniliklere karşı olan bu tutumun başka bir nedeni daha vardı; İslam toplumu kendi içinden yeni bir şey üretemiyor, keşfedemiyordu. Uçaktan diş fırçasına kadar, ortaya konan her şey yabancı etiketli, yani gâvur icadı, bir anlamda bir aşağılık kompleksi de var. İkinci bir süreç ya da yorumun da yabancısıdır ninem. Bu ikincisi kaynağını Anadolu'nun katı, kuru, yoz yaşamında sıkışmış yörelerden almaktaydı. Dışarıdan ve içeriden soluk alabilecek herhangi bir kültür ve uygarlık menfezinden yoksun, bu yüzden de sürekli bilgisizliklerle tekrar edilerek, en basit düzeye indirgenmiş bir dinsel süreçtir bu, yani kaba sabalaşmış, yabancılaşmış, sertleşip katılaşmış, sonuçta gayri insani, gayri medeni bir hale dönüşmüş bir taşra, bir kasaba dinsel yorumudur.

466

Ama onu asıl şaşırtan, her biri bir sanat başyapıtı, bir güzellik, bir incelik simgesi nice camileri, kutsal yerleri, mübarek mahalleriyle ve yüksek eğitim kurumları, kitaplıkları, müzeleriyle ve tiyatro, sinemalarıyla (Trablus bütün bunlardan yoksundu) İstanbul gibi imparatorluğun irfan, sanat ve de din merkezinde, alt kültüre özgü dinsel yorumların yaygınlığı, yoğunluğuydu. Üstelik daha önemlisi, onların sanki koca imparatorluğun resmi ve asıl görüşü gibi gündelik yaşamdaki egemenlik ve etkinliğiydi; sanki yukarıda sayılan dinsel yüce anıtlar, kurumlar, yapıtlar yokmuşçasına. İstanbul'a bakarken, görkemli giysisi içinde, ilkel, yoksul bir

kişilik seyreder gibi oluyordu. Trablus'tan çok geri ve cahil bir varlık. Bu çelişkiye de çok şaşırmaktaydı. Trablus'ta olduğu gibi fotoğraflardan, kartpostallardan ya da İstanbul, gemiden, uzaktan seyredilmeliydi; içine girilmemeliydi; buna olanak da yoktu.

Bu tür düşüncelere kapılmakta ve hayretler içinde kalmakta haklıydı, çünkü sadece sonucu görüyor, ama bunun nedenini doğal ki kestiremiyordu. Nereden kestirsin? Çünkü bu sonuç yıllar yılı için için süren, gizli gizli çalışan ekonomik sosyal mekanizmaların bir ürünüydü. Sadece sözünü ettiğim kaynakların ürünü değildi bu iki süreç. İkisi de ortak olarak, yoksulluk ve onun sonucu cehaletten beslenmekteydi. Bu yüzden de yoksulluk ve cehalete terk edilmiş büyük kalabalıkları bir orman yangını gibi sarıp kendi alevli alanı içine almıştı, almaktaydı. Öte yandan ne bu yoksulluğu ne de onun zorunlu sonucu cehaleti önleyecek güçte olmayan devlet, başa çıkamadığı ve gittikçe yaygınlaşan bu devasa güçten kimi kez korkarak, zaman zaman da yararlanmak düşüncesine kapılarak, sürekli ödünlerle onu daha da yaygınlaştırmakta, adeta resmileştirmekteydi. Sanki İslamiyet'in ilkesel ve amaçsal gelişmiş biçimi bu akımlarmış gibi, koca imparatorluğun resmi din görüşü bunlarmış gibi. Günümüzün arabesk müziğinin durumunu bu olguya benzetebiliriz. Bugün bu müzik, çıktığı gecekondu ve oralara ilişkin minibüslerden yoksulluk, yoksunluk ve cehaletle özdeşleşip, beslenerek, ilkin yoksulluk ve cehalete terk edilmiş büyük kalabalıkları sarmış sarmalamış ve kazandığı bu büyük güçle 'benden başka büyük yok' dercesine öteki müzik türlerini önüne katıp süpürmüştür. Şimdi en kibar ortamlarda, en görkemli ve zengin salon ve sahnelerde nota bile bilmez ama en pahalı giysileri kuşanmış kişilerce kendini sunmaktadır; üstelik radyo ve televizyonlara baş eğdirerek, bir anlamda kurumlaşmış, resmileşmiştir de! Oysa dün sadece ışıksız, susuz, yolsuz, okulsuz, doktorsuz yerlerde söyleniyordu; parasız pulsuz, gıdasız kişilerin ağzında. Bu bir çelişkidir kuşkusuz, ama bu çelişki ninemi şaşırtan çelişkinin aynıdır.

Önce de değindiğim gibi annem bile, o küçük yaşına karşın, İstanbul'a ayak basar basmaz İstanbul ile Trablus arasında bu farkı, düşünce olarak değil, yaşantı ve duygu açısından hemen hissetmişti. Gün gün bu duygusu

daha da artmıştı; Küçükpazar'da kara hayaletler gibi algıladığı kara kara çarşaflı ve tek gözlü kadınları gördükçe "Haydi anne artık Trablus'a dönelim" diye tutturuyormuş, çünkü Trablus'ta yok böyle şeyler; en yoksul Arap mahallelerinde bile yerel giysiler, bembeyaz harmaniyeler giyilmektedir. Anılarında İstanbul'da yaşamadığı daha bir sürü şeyler var. Örneğin hafta sonu tatillerinde Millet Bahçesi'ne (park) bando dinlemeye gidildiği günler çıkmıyor bir türlü aklından; babası, annesi ve onların ahbapları ve çocuklar en temiz giysilerini giymiştir; kadınların yüzü kapalıdır ama tek gözle öcü gibi bakarak duvar diplerinden korka korka yürümemektedirler. Beyaz, ince bir tül vardır yüzlerinde; bembeyaz ipektir feraceleri ve kocalarının kolunda ve neşelidirler. Kentteki hemen hemen bütün eş dost Millet Bahçesi'ndedir. Çocuklar çimenliklerde koşuşur; anneler babalar kadınlı erkekli banklara oturur sohbet eder; açık havada bando dinler. Göreceli olsa da böyle açık ve özgür bir dünyadan gelmesine karşın, yine de aile, ergenliğe basmak üzere olan bir kızın; üstelik babasız bir kızın tahsil için bile olsa, aile dışında yabancı ve bilmedik bir ortamda yatılı okumasını içine sindiremiyor. Bu durum, toplum ve kendileri için bir ilk deneydir; bu deneye kızlarını bir denek, bir anlamda kurban olarak vermeye gönülleri razı değildir. Üstelik yabancısıdırlar kentin ve önceden belirttiğim üzere ortalık karmakarışıktır. Üstüne üstlük böbrekleri hastalıklı kızlarına kim sağlayacak, nasıl sağlayacak sıcak su şişelerini, ısıtılmış tuğla ve banyoları okulda; öyle ki sancıları tuttuğu sırada, dünyası kararmakta kendinden geçmektedir bu küçük kız.

Annemi karşılarına alıp, bütün bu sakıncaları bir bir sayıp döküyorlar; kimi kez de gözünü korkutmak amacıyla elden geldiğince abartarak, ama aslında abartıya hiç gerek yoktur, çünkü Osmanlı İmparatorluğu sadece cephelerde değil, kendi iç dünyasında da yani bütün kurumlarıyla çatırdamakta ve hızlı bir hezimete, bir kargaşaya doğru yol almaktadır. Herkes bilmektedir bunu; nitekim bir yıl sonra İstanbul işgal edilecektir. Ne kendisinin de bildiği bu gerçekler ne de kullanılan her türden yöntem, annemi etkilemiyor; inatçı, nemrut bir yumurcak gibi karşı koyuyor hepsine, çünkü öğretmeninin son derste söylediği şeylere takmış kafasını: "Okulunuzu

bitiriyorsunuz" demiştir öğretmeni veda dersinde, "Çapa'da kızlar için yeni bir öğretmen okulu açılıyor; özellikle çalışkan öğrencilerden bunu bekliyorum." Bu 'çalışkan' iması başta anneme yöneliktir, çünkü sınıfın birincisidir annem ve öğretmeni annemden öğretmen olmasını beklemektedir. Ninem başa çıkamıyor, öte yandan kesin bir karar da veremiyor; söz konusu durum ona tümüyle ters gelmesine karşın, çocuklarının içinde en akıllısı saydığı ortanca kızına karşı gizli bir saygısı ve farklı bir sevgisi var. Kendini her bakımdan haklı görmesine karşın, yine de yanılmış olmaktan çekiniyor. Bu yüzden çareyi bir de annemin baba tarafına danışmakta görüyor, yani o tarihte Büyükada'da oturan annemin halasına (babamın annesi), eş anlamıyla Şakir Paşa ailesine. Ordunun ülkeyi, kolluk kuvvetlerinin iç güvenliği korumakta acze düştüğü bir ortamda, yüz-yüz elli kızın birlikte bulunacağı, bela ve tehlike çekici bir yere, on üç-on dört yaşlarındaki yeğenlerini göndersin mi göndermesin mi? Aile meclisi kuruluyor Büyükada'daki köşkte. Annem, sonra ninem ayrı ayrı dinleniyor; annem dışarıda köşkün bahçesinde heyecanla kararı beklemektedir. İçerdeki konuşmaları salonun kapı arkasından gizli gizli dinleyen annemin ele avuca sığmaz halakızı Aliye (Aliye Berger) apansız fırlıyor bahçeye "Hamdiye" diye bağırıyor daha uzaktan, "seni okula göndermiyorlar." Tepeden inme bu haberle sarsılan annem, gözyaşlarını tutamıyor, başlıyor ağlamaya. Tam bu sırada Seyfeddin Bey köşke ziyarete gelmiştir. Seyfeddin Bey, savaş öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Paris büyükelçiliğini yapmış bir kişi; uzun yıllar Paris'te kalmış ve Parisli bir kızla evlenmiştir. Aynı zamanda baba tarafımın çok samimi eski bir aile dostu; aralarında teklif, tekellüf yok. Köşke girmeden önce, bahçede bir bankta sessiz sessiz ağlayan anneme gözü ilişiyor. Haliyle ilgisini çekiyor bu durum; yanına gidiyor; annemle konuşurken Fransız karısı da yanında. Ayaküstü birkaç sözcükle annemi teselli edip, karı koca köşke giriyorlar, ama biraz sonra Seyfeddin Bey tekrar köşkün kapısında görünüyor; yüzü güleçtir ve anneme o anda dünyaları veren ve tüm yaşamının doğrultusunu çizen, basit, kısa, kesin bir tümce söylüyor; "Kızım" diyor, "öğretmen olacaksın." İçerde, salonda olumsuz bir karar vermiş aile meclisine, "Mademki bu kadar ısrar ediyor;

içten gözyaşı döküyor, bırakın gitsin" demiş; "Kim bilir, belki gerçek yaşamı çağırıyor onu; evet tehlikeler büyük, hem de çok büyük, ama belki asıl tehlikeyi arzuladığı bu yaşamı ondan esirgemek, koparmakla şimdi biz yaratıyoruz." Bu son tümcesini Fransızca söylemiş. Belki o anlarda Paris'i anımsamakta, Paris'i görmekteydi; Sein Nehri'ni, gelip geçmiş nice Fransız düşünürün vediası derin düşünceler gibi kentin yüzünde yansıyan onun ağır ağır, kımıltısız seyreden akışını; üzerindeki sayısız beyaz köprüleri, bulvarları ve buralardaki açık alınlarında özgür ve hırslı iradeleri beyaz beyaz parlayan, neşeli Fransız gençliğini.

Olay kuramsal olarak çözülmüştür; ama pratikte bir güçlük var: kim götürüp kaydedecek onu; bir sürü karışık işlemleri kim yürütecek? Büyükler (çoğunlukla kadın ve emekli yaşlılardır) hem bu resmi işlemlerden hem de başvurulacak yer ve mercilerden habersizdir, ama annem imdatlarına yetişiyor. yapılacak başka bir şey olmadığından; dadısı Konca'yı yanına alarak, evden gizli bütün işleri tamamlamış ve okula çoktan yazılmıştır. İstediği sadece bir izindir.

Niçin bunları anlattım, daha doğrusu neden bu denli bütün ayrıntılara daldım? Kuşkusuz annemin inatçılığını, ya da dış görünüşüne karşın, ne denli damarlı, gözü pek, dayanıklı olduğunu belirtmek için...

464

Bu kadar küçük ayrıntılara özellikle başka bir amaç için de girdim. Kısaca söylemek gerekirse, bizim gibi toplumlarda kişi yaşamının ne denli pamuk ipliğine, yani rastlantılara bağlı olduğunu göstermek için. Örneğin, Küçük Aliye'nin kapı aralığından salonu gizlice dinlemesi; olumsuz haberi büyüklerden önce, hazırlıksız bir biçimde bildirmesi; bu tepeden inme haberle sarsılan annemin, kendini tutamayarak ağlamaya başlaması; tam bu sırada Paris eski büyükelçisi Seyfettin Bey'in köşke gelmesi; bahçenin bir köşesinde ağlayıp duran annemi fark edip onunla ilgilenmesi falan filan... Bunlardan biri vuku bulmasa ya da zaman sırasından sekse, bütün isteği ve düşüncesine karşın, annem için başka bir yaşam biçimi, üstelik başka bir kişilik süreci gündeme gelecek. İlk sözü hadi birey söyledi diyelim, ama

son sözde bireye kesinlikle rastlantılar da ortaktır, üstelik en önemsiz, en küçük rastlantılar bile. Oysa söz konusu bütün bir yaşam, bütün bir ömürdür ve de buna bağlı olarak bir kişilik, bir karakter, bir dünya görüşü. Tevekkeli kader, kısmet, talih ve bunların olumsuzları en çok ve en sık kullandığımız sözcüklerdir; kadere inanmış, kadere bağlanmış bir toplumuz.

Bu kadar çeşitli ve değişik olaylar ve kişiler içinde annemi kurtaran neydi? Öğretmeninin itkisiyle kabuğunu kıran kendi doğal direngen aklıyla, Seyfettin Bey; başka bir deyişle olaya bir rastlantı sonucu biraz bulaşan batı akılcılığı. Öte yandan doğu kültürüne ilişkin korku, kaygı, vesvese ve de gelenekselliğin etkisi altında evde kalsaydı, ne derecede ve ne tür bir güvenlik altında olacaktı ve bu güvenlik içinde neyi kurtaracaktı? Kurtarsa kurtarsa –bu bile kuşkulu– biyolojik varlığını, ama ya ruhu? Ya toplum?

472

Yıl 1928, yani yazı devrimi; Mordoğan'da halk okulları açılmış; gündüz çocuklara, gece ana babaya eğitim yapılıyor. Halka, yeni yazı ve okuma öğretiliyor. Evde bakacak kimsemiz olmadığı için, ben de sınıfın bir köşesindeyim; yaşım dört. Annemi seyrediyorum; öğrencileri balıkçı, süngerci eşleri, şalvarlı nalınlı teyzeler, nineler, başı futalı köylü kadınlan. Bir şeyler söylüyor kürsüde; kara tahtaya tebeşirle büyük büyük bir şeyler çiziyor; söylediklerini, çizdiklerini yarım yamalak anlıyorum, ama gördüğüm bir şey var, görüp kesinlikle anladığım. Annemin yüzü pembe pembe; gözleri parlak ışıltılı; mutlu annem, hem de çok mutlu. Oysa yaşadığı, alıştığı, bildiği yerlerden, insanlardan binlerce kilometre uzaktadır. Güvensizliklerle doludur yaşamı; üstelik sürgünlüğü uğruna buralara kadar peşinden geldiği kocası, bir aşk uğruna terk etmiştir bizi; şimdi başka bir evde, başka bir ailenin başında, ama şu anlarda yüzü pembe pembedir annemin, gözleri parlak parlak. Barış Manço'nun şarkısında olduğu gibi; "A! deyin bakayım" diyor, "B! deyin" ve süngerci, balıkçı karıları, şalvarlı, nalınlı teyzeler, nineler, yemenili ablalar; sert, esmer yanığı köylü kadınları "A!" diyor, "B!" diyor bir ağızdan. Yakınlardaki bir kıyıdan dalga sesleri geliyor bir kış gecesinin; uzaklarda kimsesiz köpekler havlıyor; yalnızlık, gariptir

hicran, ama boş, ıssız sokaklarda ısrarla yansıyan, her şeye üstün, her şeye egemen olan A'lar, B'lerdir sadece. Genç Cumhuriyet kendine bir ortam, bir yaşama alanı kurmaya çalışmaktadır; annem de. Yolunuz açık olsun! Güle güle teyzeler, ablalar, nineler! Soluk gaz lambalarının ışıklarındaki gayretler, hevesler, emeller, mutluluklar... Acaba mı? Kim bilir? Bu, daha sonraki kuşakların bileceği bir iştir; özellikle siyasetçilerin.

Hamdiye, yeni kurulmuş bir deneyim niteliğindeki bu parasız öğretmen okulunun yolunu sadece kendisi için açmıyor. İleriki yıllarda, bu deneyimle korku ve kuruntulardan bir dereceye kadar kurtulmuş olan aile büyüklerinin cesaretlenmesiyle, küçük kardeşi Bahriye'yi, teyzekızı İsmet'i ve öbür teyzekızları Behiye ve Mevhibe'yi de peşinden aynı okula sürükleyecektir. Mevhibe dışında bunların hepsi Hamdiye ablalarının ardından öğretmen olup, yaşamlarını bu meslekte sürdürecekler ve hep birlikte Cumhuriyet'in ilk kadın öğretmenleri olmanın gururunu duyacaklardır. Öte yandan çok önemli bir gelişmenin başlangıcıdır da bu; ailedeki erkek çocukların okuma girişimciliğine (bunun öncüsü Baha'dır), şimdilerde de Hamdiye'nin öncülüğünde kız takımı da katılarak, aileyi karabasan niteliğinde tehdit eden belirsiz bir gelecek, yavaş yavaş elle tutulur gözle görülür bir belirginlik kazanmaya başlamıştır. Hemen hemen her şeylerini yitirmiş bir göçmen dullar ailesinin, yeniden umuda yolculuğudur bu süreç; aynı zamanda bir dönüşüm noktası, çünkü bu noktadan sonra aile yavaş yavaş kimlik değiştirecek, bir öğretmenler, doktorlar ve giderek bir profesör ailesi kimliğine bürünecektir. Annemin bütün ömrü boyunca, anmakla bitiremediği, bir araya geldiklerinde birbirlerine anımsatmakla tüketemedikleri en güzel, en sevgi ve şefkat dolu, en içli ve mutlu anılar bu döneme ilişkin anılardır. Hepsini barındıran Şemsi Paşa'daki "Direkli Yalı", babasız sekiz kardeş çocuğunun, bir mesleğe erişerek, bağımsız bir kişi ve birey olarak topluma katılma umudu ve kıvancıyla çın çın çınlamaktadır. Ve Direkli Yalı'nın bizzat kendisi bir okuldur. Odalarında çeşitli derslerin çalışıldığı, kimi kez birbirine öğrencilik kimi kez de öğretmenlik yapıldığı; şarkılar söylenen, dans edilen, Hacivat–Karagöz ya da tiyatro oynanan, sanat ve siyaset konusunda tartışmalara girişilen, şiirler okunan, kimi kez

de tatlı tatlı dalga geçilen bir ev, sıcak büyük bir okul.

Her zaman bir seyirci kitlesi vardır. Gün görmüş geçirmiş çilekeş anneler, teyzeler ve soyları, aileleri ve yerleri nicedir yitik, unutulmuş ya da bilinmeyen Kürt, Arap, Ermeni hizmetkârlar. Ama asıl anlamda yazgı arkadaşları, gurbet yoldaşları; eski, mutlu, zengin günlerin hazin yadigârları; örneğin annemin 'dadı' dediği Konca, annemden ancak beş-altı yaş büyük bir Afrika içi yerlisidir. Baba Vecihi, onu sekiz-dokuz yaşında, Trablus'ta köle pazarında vahşi kervancıların elinden satın alıp getirmiştir eve, üç altın liraya. Tahminen on sekiz yaşına (çünkü doğum tarihi bilinmemektedir) geldiği düşünüldüğünde, baba Vecihi tarafından eline özgürlük vesikası, bir kimlik cüzdanı verilmesine karşın, ayrılmamıştır bizimkilerin yanından; özellikle bir tür abla-kardeş ve sırdaştır annem için; ta ki annem evlenene kadar.

Gerçi ülke, tarihinin en bitik günlerini yaşamaktadır; örneğin, İstanbul işgal altındadır; lafı uzatmaya gerek yok, tarih kitaplarımızdaki siyah beyaz fotoğraflarda tanık olduğumuz üzere, yetmiş iki ulusun düşman donanması, bir imparatorluğun mezar taşları niteliğinde dikili durmaktadır irili ufaklı Boğaziçi, İstanbul sularında. Yaşama atılmanın son aşamasındadırlar ve bizzat Direkli Yalı'nın kendisi bir okuldur, mutlu bir okul; evet, mutlu bir okul, çünkü doğal ki sadece derslerle geçmiyordu boş vakitler. Pencerelerindeki yağmurları, tipileri ve Marmara Denizi'nin engin gün batımları, mehtaplarıyla aynı evi paylaşan kızlı erkekli on bir kardeş çocuğu gençtiler; üstelik yaşıttılar hemen hemen; aralarındaki küçükler ise, ayrı bir neşe konusu, sıcaklık kaynağıydı. Bu durumun, denizden biraz yukarıdaki, üç yöne açık manzarası olan Direkli Yalı'da nasıl bir mutluluk ve tatlılık havası estirdiğini kestirmek güç olmasa gerek. Bahçe geniştir ve meyve ağaçlarıyla doludur. Üstelik salıncak kurmak, voleybol, basketbol oynamaya da elverişli; yaz aylarında yüzerek Kız Kulesi'ne gitmiş oğlan takımına, öğlen yemeğinin hazır olduğunu bildirmek için el sallamak yeterlidir bir pencereden. Öte yandan, oturdukları Şemsi Paşa, kendi çapında küçük bir entelektüel dünyayı da kapsıyordu. Sedat Simavi'ler kapı komşularıydı; biraz ötelerinde ressam Arif Hikmet'ler, Kavur'lar gibi batı

kültürüne sahip, siyaset ve sanatla yakın ilişkileri olan aileler oturmaktadır. Bu ve benzeri aileler, Direkli Yalı'dakilerle çok samimi ilişkiler içindedir.

476

Nasıl olmasınlar, uzun savaş yıllarının nice karanlık ve kuşkularla dolu haber ve olayları birlikte yaşanmış; hem maddi hem ruhsal çileler birlikte paylaşılmıştı. Özel merakları, öğretmenler ve okul sıralarının yanı sıra, Direkli Yalı'daki genç kuşağın üzerinde bu aydın çevrenin büyük bir etkisi olmuştu. Nitekim aşağı kattaki büyük salonun arka ucu, sürekli bir sahne niteliğinde kullanılıyordu. Uzun kış gecelerinde, burada sık sık Karagöz–Hacivat oynatılıyor; ortaoyunu, batı türü tiyatro temsilleri veriliyordu. Karagöz takımının elebaşı Hamdiye, çırağı da küçük Cemil idi; yeni moda dansları eve tıp öğrencisi Baha taşıyordu. Satın alıp yalıya getirdiği insan iskeleti üzerinde anatomi ve biyoloji dersleri gibi, borulu gramofonun eşliğinde dans öğretmenliğini de o üstlenmişti. Kimi kez de şiir ya da öykü okuma geceleri düzenlemekteydiler. Özetlersem o tarihte Direkli Yalı, sadece sıcak, eğlenceli bir konut değil, ev olduğu oranda da bilgiye, sanata ve de siyasete açık, heyecanlı bir okul niteliğindeydi. Nitekim babam yedi yıllık cezaevi yaşamından yeni kurtulduğu sıralarda, konukluğa geldiği bu dayı evinde, gördüğü hareketlilik ve zihinsel canlılıktan şaşırmış, "Osmanlı gençlerinin böyle olduğunu doğrusu bilmezdim" demiştir. Sadece bir kompliman mıydı bu? Belki edindiği ilk izlenimin etkisiyle söylenmiş, kibar bir tümceydi sadece, ama daha sonra bu tümceye arka arka takılan yeni yeni izlenimler, duygular, olaylarla, tüm yaşamının yüz seksen derece değişmesine yol açacak öncü bir ilk satırdı da.

BALIKÇIYI BABASIYLA KARŞI KARŞIYA GETİREN NEDEN

477

Çünkü buraya geldiğinde kafasında, Osmanlıca bir terimle söylersek 'sabit bir fikir' vardı; yani Osmanlı toplumunun tüm bireyleriyle iflah ol-

maz karanlık bir dünya, ümitsiz bir vaka olduğu fikri. Bu yeni değil, ilk gençliğinden beri kafasında yer etmiş değişmez bir düşüncedir. Nitekim bu sabit fikir, daha sonra babasıyla olan trajik çatışmanın da belki ana öğesiydi; çünkü bu fikirden korkarak, Avrupa'ya daha doğrusu kansının ülkesi İtalya'ya temelli yerleşmeyi amaçlamıştı. Ressamlığa karşı duyduğunu sandığı köklü ve vazgeçilmez tutkusunu, ümitsiz bir vaka niteliğinde algıladığı Osmanlı diyarında değil, İtalya'da somutlaştırabileceğine inanmaktaydı. Onu babasıyla karşı karşıya getirenin, inanç düzeyindeki bu düşünce olduğu varsayılabilir, ama ne var ki bu düşünce onu İtalya'ya değil Afyon Cezaevi'ne götürmüştü. Şimdi on beş yıl yediği hapis cezasının yedinci yılında mütareke döneminin karışıklıkları arasında, ciğerlerindeki rahatsızlığı öne sürüp belgeleyerek özgürlüğüne kavuşmuş, ama eski sabit fikrinden ve bunun yol açtığı İtalya'ya gitmek fikrinden vazgeçmiş değildi. İtalyan karısı, cezaevindeki ikinci yılında ondan boşanmış olup, beş yıldır başka bir kişiyle evliydi ve yeni kocasıyla o tarihlerde hâlâ İstanbul'daydı. Bunu şunun için söylüyorum; gerek yargılanmaları sırasında gerekse daha sonraları, bu İtalyan kadın üzerinde akla gelebilecek her çeşit spekülasyon yapılmıştır. Oysa şimdiki duruma bakıldığında, onun bu trajik olayda, bir seyirci bir figüran olmaktan öte, etkin bir rolü olmadığı anlaşılmaktadır. Söz konusu olayın asıl sahibi, daha doğrusu başkahramanı, bir düşünce, bir fikirdir; sanatsal bir savı olan bir zihnin ürünü bir düşünce ve üstelik bu sadece bir fikir, bir görüş yani soyut bir kuram değildir. Onu üreten kişiye özgü genlerin, maddi ya da belki daha doğrusu somut bir buyruğu, belirleyişidir de. Asıl tehlikeli olan da kuşkusuz buydu, yani onun soyut bir fikir, düşünce kılığında ama aslında el yordamıyla kendine özgü bir yaşama yolu, bir yaşam ortamı arayan genlerin doğal ve maddi bir buyruğu, belirlenmiş oluşu. Sanırım baba, bu durumu saptayamamıştı. Oğuldaki düşünceyi, sadece bir fikir, düşünce, yani değişebilir, değiştirilebilecek bir varsayım, soyut bir kuram, üstelik dahası geçici bir heves, bir yanılgı biçiminde algılamıştı. Bu fikrin arkasında doğanın bulunduğunu, yani en kısa tanımıyla daha sonra her çeşit çetin koşullara karşın bütün bir ömrün kanıtlayamadığı üzere, oğlunun bizzat yaşamının durduğunu ayırt edeme-

mişti; başka bir deyişle, bütün iyi niyetiyle oğlunun düşüncesine karşı çıkarken, aslında doğrudan doğruya oğlunun yaşamına kastettiğini anlayamamıştı. Bir fikir tartışması yaptığını sanırken, bilmeyerek bir ölüm-dirim çatışmasına girmişti. Olayın trajik öğelerinden biri de buydu; peki başka bir öğesi? Oraya gelmeden önce, bir saptama yapmam gerekiyor; yaşamının son dönemindeki itirafında şöyle yazıyor bir dostuna: Yok mu akıllı, duyarlı bir yanı bu ülkenin, namuslu, doğru örneğin, helal süt emmiş?

479

Vardır ve artık bir söylenti değil, evrensel değerlere değebildiğince ve karınca kararınca kendini konuşmaktadır kendi sesiyle: dağlarda, eski eşkıya yataklarında, bozkırda, kışlalar, evler, rıhtımlar, Laz kayıklarında ve meydanlar, sinema, tiyatro, kahvelerde, belki de meyhanelerde, randevu evlerinde bile ve okul sıralarında. Direkli yalının kardeş çocukları da bu sıralarda oturmaktadır. Yukarıda, ülke tarihi en bitik günlerini yaşıyor demiştim, ama bu bitiklik aynı zamanda bir şansıdır ülkenin, çünkü I. Cihan Savaşı sadece bir savaş yenilgisi değildi. Nice yüzyıllardır aldığı kendine özgü tüm önlem ve girişimlerle birlikte bir sistemin de yenilgisiydi. Gerçi bu sonuçtan İttihat ve Terakki Fırkası'nı sorumlu görenler vardı, ama bunlar yüzyıllardan beri süregelen çöküşü, irili ufaklı yenilgi ve bozgunları, bunun sonucu sürekli toprak ve egemenlik yitimini unutmuş görünüyordu. Oysa onların bu düşüncesinin tersine, İttihat ve Terakki Fırkası da aslında, imparatorluk ve saltanat (hilafet de diyebiliriz) sistemini kurtarmak için alınan nice önlem ve girişimlerin ümitsiz bir son halkasıydı; tepkisel, ama onun uğruna, hatta onuruna ortaya çıkmış sonsal (nihai) bir hareket. Bu bakımdan Dolmabahçe Sarayı'na çevrilmiş duran düşman zırhlılarının topları, sadece korkunç bir savaş yenilgisinin değil, bunun yanı sıra, ama asıl anlamda bir sistemin iflasını simgelemekteydi. Yani mevcut sistem var oldukça başka bir deyişle var edilmek istendikçe hangi önlemler alınırsa alınsın, hangi çare ve girişimlere başvurulursa vurulsun, Türk toplumu için yok olmanın yine de kaçınılmaz olduğu gerçeğini. İşte bu korkunç yenilgi-

de, bu korkunç bitiklikte şans denilen şey, onun söz konusu bu tarihsel ve toplumsal gerçeği de beraberinde sürüklemesi, kendisiyle özdeşik olarak onu ülke gündemine getirmesiydi. Bu gerçeği sayıca az olsa bile apaçık görenler vardı; üstelik onların meydana getirdiği bir bilinç çekirdeği bu tarihsel ve toplumsal yalın gerçeği tümüyle kapsadığı, bir anlamda doğru bir düşünceden kaynaklandığı için, kendi içinde tutarlı ve son bir kuvvet merkezi oluşturuyordu. Bu yüzden de son büyük bozgunun birbirinden ayrıştırdığı, birbirinden kopardığı dağınık, başıboş ama özünde saf ve arı kalmış, iyi niyetli ve sağduyulu toplum, bölümlerini bu tutarlı ve yalın çekim gücüyle yakalayıp, kendi çevresinde halka halka topluyordu. Söz konusu çekirdekteki bu bilincin, çevresinde toplanıp gittikçe yoğunlaşan halkalarda da aynı oranda açık seçik bulunduğundan doğal ki söz edilemez ve zaten tarihsel koşullandırmalar da buna o tarihlerde elveremezdi. Ama idesini şimdilik açık seçik ortaya koymamasına, koyamamasına karşın, kuramsal olarak doğru ve gerçek bir noktadan yola çıktığı için, uyguladığı her yöntem ve etkinlik, hatasız, günün koşullarıyla örtüşen ve yerinde, bu bakımdan da iyi niyet ve sağduyunun onaylayacağı bir haklılık, doğruluk ve çekicilik içermekteydi. Öte yandan, geçirilen nice acı deneyimlere karşın, hâlâ yanlış bir fikirde ayak direyen karşı tarafın bu fikirsel yanlışlığı (bir anlamda karmaşası da denilebilir) uygulamalarına da ister istemez yansıyor, başka bir deyişle, sorunlara yerinde, gerekli ve de tutarlı yanıtlar veremediği için, hata üstüne hata yapıp ortaya çıkan her yeni olay tarafından çürütülüyor, açık düşürülüyordu. Doğal ki bu durumlar, birincileri, ters orantılı olarak daha haklı kılıp daha da güçlendirmekteydi. Kurtuluş Savaşı'nın en karanlık ve bunalımlı günlerinde İnönü'nün söylediği bir tümce, bu bakımdan ilgi çekicidir; aleyhteki bin türlü olanaksızlık ileri sürülerek fikri sorulduğunda, duraksamadan "Biz kazanacağız" demiştir, "çünkü haklı olan biziz." İnönü ne bir ozan, ne bir filozof ne de demagogdu; o, bir asker, bir kurmaydı. Belli ki haklılığı, maddesel gizil bir güç biçiminde algılıyordu; kendi yanına katılımı sağlayacak bir araç niteliğinde, yani ne oranda haklılık o oranda tabur demekti, o oranda asker, subay, iaşe, ikmal, bir anlamda, o oranda büyük bir yurttaş kitlesi ve daha

uzakta bir dünya kamuoyu. Nitekim bu düşüncesinde haklı çıkmıştı. Kendiliğinden, bir başka deyişle koşulların zorlamasıyla oluşan kutuplaşmada, bir kutbun çevresine ülkenin sadece korkakları, bilinçsizleri ve kişisel çıkarcıları bir anlamda zamansal rollerini üstlenemeyen ya da dökünütler toplanırken, karşı kutupta bunların antitezleri yer almaya başlamıştı; çok daha yılmaz, savaşkan, çok daha ümitli ve coşkun bir kuvvet. Bu durumda Direkli Yalı'daki yeni yetme gençlerin doğal yolu, ikincilerin yoluydu. Her şeyden önce aile ve kişisel tarihlerinin belirlemesiydi bu, çünkü onlar imparatorluğun bütün acı çelişkilerini yaşamış, yerlerinden yurtlarından olmuş, babalarını uzak ülkelerde yitirmişlerdi; üstelik çaresiz, imdatsız, yani eş anlamıyla boşu boşuna. Öte yandan Hamdiye ve kardeşlerinin babası bir padişahlık sürgünüydü. Daha önce de belirttiğim üzere, İstanbul'da mülkiyenin son sınıfındayken, bir söylenti üzerine, yargısız, savunmasız apar topar alınıp Trablus'a menfi, bugünkü deyimiyle rejim karşıtı olarak gönderilmişti; bunun paralelinde, sürekli denetim altında bulundurulmak üzere orduya alınmış, ama muharip subaylar gibi yükselip, belli bir güce ulaşmasın diye, kâtip sınıfına ayrılmıştı. Ama bari savaşta bu eski mülkiye öğrencisi için bir avantaj sağlasaydı bu tabur kâtipliği, ne gezer. İleri hatlarda öteki arkadaşlarıyla birlikte çatışmalara katılıp vurulmuştu çölde ve yaşı otuz ikiydi.

TRABLUS GARP

483

Böyle bir babanın kızıydı Hamdiye. Ve yaşamı böyle bir babayla veya daha önce ya da daha sonra babası gibi Trablus'a sürülmüş kişilerin ve onların aileleri arasında geçmişti. Gerçi baba Vecihi, Trablus'un en zengin bir kızıyla evlenmişti (daha doğrusu evlendirilmişti), ama belli ki inatçı bir adamdı. Belki de kendine özgü bir onuru olan bir kişi; örneğin, kimi menfi arkadaşları gibi, bir süre geçtikten sonra kulpunu bulup askerlikten istifa ederek ve belli zamanlarda, İstanbul'daki belli çevrelere pahalı armağanlar göndererek, kapılandığı zengin evine yan gelip yaslanıp bir iç güveysi

kimliğini benimsememişti hiçbir zaman. Deniz kenarındaki mermer yalının balkonunda akşamları Girit usulü mezeleri ve sadece deniz ürünleri olan masasında rakısını içmiş, ama sabahleyin potinlerini giyip, palaskasını takarak kışlasına gitmişti; hem de bu kışlada padişahlığın kendi gibilerin üstünden hiç eksik etmediği, bin bir türden baskı ve zora koşmalarına aldırmadan. Küçük Hamdiye'nin, görev adı altında babasının sırtına yüklenen bu eziyetlerle ilgili bulanık, belirsiz ama hiç unutamadığı nice anıları vardı. Bunlar çöl anılarıdır, deve sırtlarında susuzluk, yoksunluk ve adeta sonsuz derecede bir tekdüzelikle sürüp giden yolculuk anıları, çünkü baba Vecihi gibi subayların oluşturduğu sürgün taburu, yılın üç-dört ayında Trablus'ta kalıyorsa öteki aylarında çöle devriyeye gönderiliyordu. Kimi kez bir yılı bile aşıyordu bu zaman. Bu yolculukların birinde küçük Hamdiye neredeyse susuzluktan ölmek üzeredir; artık kımıldanamıyor, konuşamıyor, kendinden geçmiş, baygındır. Neyse ki gece karanlığında bir kervana rastlanıyor, ama hiçbir şey anımsamamaktadır bu olayla ilgili: ne bir kervana rastladıklarını ne de gaz fenerlerinin solgun ışıkları altında, şişmiş çatlak dudakları arasından kaşıklarla zorla sular içirildiğini. Anılarında, kiminde bir yıldan fazla konakladıkları ve köy mü kasaba mı olduklarını hiçbir zaman kestiremediği, Gıdamıs, Fesato, Cebel ve en güneyde ekvatora yakın bir bölgede, sarayın, muhaliflerini gayri resmi bir tarzda, bile bile ölüme gönderdiği Fizan gibi adlar var. Hayvanların kürek kemiklerini birbirlerine bağlayarak yaptıkları eteklik biçiminde giysilerle, kervanların ya da taburların yolunu gözleyen ve onlardan birinin gözükmesiyle, her yandan seğirterek önlerinde hoplayıp zıplayarak ve kemiklerini takırdatarak dilenmeye çalışan bir halkın yaşadığı Fesato'da doğuyor en küçük kardeşi Bahriye; anıları yanıltmıyorsa bir taş çölünün ortasındadır Fesato. Tek erkek kardeşi Şahap, burada kızamıktan ölmüştür. Daha içerde, dağlık ve sefil bir yerdedir Cebel. Ablası Ziynet'in doğum yeri de orasıdır. Anne Mekiye, bu zamanlar, genel olarak Trablus yılları için hiçbir anısını yerinden oynatıp dile getirmemiştir: ne acı ne tatlı, ne övücü ne de eleştirel. Bu yüzden yazdıklarım, küçük Hamdiye'nin uzakları görmeye çalışan güçsüz bir gözün kirpiklerine takılmış, belli belirsiz kıpraşan görüntüler niteliğindeki

anılarından alıntılardır sadece; oysa anlatılacak daha neler vardı kim bilir? Ama anne Mekiye seçtiği, kendine özgü, dudakları sımsıkı bir davranış modelinin kurallarına harfi harfine uymayı yeğlemişti yaşamı boyunca. Zengin bir ailenin kızı olmasına karşın kocasının ardından inatla sürdürmüştü bu tür göçebe ve çilelerle dolu çöl yaşamını; aslında uyguladığı bizim klasik aile geleneğimizdi; yani kocasının yaşamına itirazsız kesinkes uymak; üstelik onun itirazlarına karşın.

486

Bununla beraber onu güden bir anlamda da kişiliğini belirleyen sadece gelenekselliğe bu katı, ödün vermez bağlılığı mıydı? Ruhunun sımsıkı kapıları arkasında kendine özgü kimi gizliliklerden hiç söz edilemez miydi? Ben burada aslında birbirine bağlı iki öğeden (birini sonraya bırakarak) söz edeceğim; bunlardan birincisi, kocasının yaşamı konusunda duyduğu tedirginlikti, çünkü çöl tehlikelerle doludur. Öte yandan, doğuştan mantıklı kafasıyla algıladığı üzere, kocası da kendi kendine ayrı bir tehlikedir; çünkü bu adamın tehlikelerden kaçınmak, onların uzağında durarak kendini sakınmak gibi bir niteliği, kaygısı yoktu doğasında; üstelik tam tersine olayların üstüne üstüne gitmekten, cana can, dişe diş cepheden yürümekten hoşlanan bir kişilikteydi. Kuşkusuz bu da bir çözüm tarzıdır; sorunları kökünden ve kestirmeden çözen bir yöntem ama öte yandan da sürekli üstüne çeken bir yöntem; ya da davranış biçimi. İşte Mekiye, kocasının bu durumunu göz ününde tutmaktadır hep; tahlilci bir niteliğe sahipti zihni, ama bu nitelik, sonucu kavrayıcı olmak, kişiye bir sorumluluk da yüklemez mi? Örneğin kavrayışı kıt, anlamaktan yoksun bir kişiden niçin ve nasıl bir sorumluluk duygusu beklenebilir? Bu bakımdan kendisini sanki bir emniyet supabı; bir emniyet kemeri biçiminde görüyor; belki de katı kocalığı, daha doğrusu geleneği de aşan, gizli bir annelik, ama akıllı bir annelik içgüdüsü ve duyarlığıyla kocasını, uzun zaman ayrı kalacağı çöllerde ayrı bırakmak istemiyordu. Üstelik kimi zaman onun itirazlarına karşın, çünkü korkuyordu kocasının ahlakından. Bu iri yarı, pek yürekli, bu yüzden de biraz sallapati adamın hiç yoktan başını bir belaya sokacağından;

bir sakarlık yapacağından çekiniyordu. Tıpkı gençliğinde olduğu gibi; örneğin, bir takım inişler ve yokuşlara karşın, yine de Mülkiye'nin son sınıfına gelebilmişken ve artık akıllı uslu ve de parlak bir biçimde mezuniyetini beklerken, bir tartışmada tepesi atmış, bu sefer yakasını sıyıramayarak bilindiği üzere soluğu Trablus'ta almıştı. Padişahlığa karşı gizli bir örgütle ilişkisi olduğu ileri sürülmekteydi; oysa gizli kapaklı sinsi işler yürütmeye uygun değildi doğası; hem de hiç değil. Rumcada 'palikarya' diye tam anlamıyla deyimlenen, ama Türkçede babayiğitlik–kabadayılık kavramlarıyla ancak tanımlayabileceğimiz bir eski serkeş Girit ruhunun izlerini taşıyordu ruhu. Heyecan ve coşkularını, şefkat ve öfkelerini dışa vurmakta duraksamayan; daha önemlisi bunda hiçbir sakınca görmeyen ve çok daha önemlisi bu tutum hangi zararlı sonucu verirse versin, bundan hiç yılgınlık, pişmanlık duymayan; fütur getirmeyen; dahası bu sonucu kendine yakışan bir unvan, bir süs, gururunun daha doğrusu kabadayılık ruhunun bir rütbesi gibi özel bir keyifle sırtlanan bir ruh, bir karakter. Bir pire için yorgan yakanlar takımındandır baba Vecihi ve gelecekte ünlü bir yazar olacak kişinin öz dayısıdır. Bir de şu var ki evlenişinde bile, boylu boyunca batağa saplanmıştı da, taze gelin Mekiye'nin dirayeti sayesinde kurtulmuştu bu beladan. Ve daha önemlisi, kısa sürecek ömründe, hiç değilse sevgi ve şefkatle dolu, mutlu bir bölümün oluşmasına da neden olmuştu bu dirayet, ama bir başka anlamda iri yarı, serkeş bir adamın, ufacık tefecik bir kadına yenilgisidir de bu.

Öykü şöyle başlıyor; Trablus'a sürgün geldikten bir süre sonra, Arnavut– Girit kırması boylu poslu, ak mermer heykel vücutlu, dalgalı kumral saçlı, sarışın bıyıklı bu yakışıklı subay, geldiği bu Arap kentinin ilgisini çekiyor. Onun gibi Trablus'a sürülmüş Hürriyetçi (o zamanki bir deyim) Recep Paşa'nın gözdesi, en sevdiği, tuttuğu bir subaydır da, çünkü fiziksel üstünlüğünün yanı sıra, Mülkiye'de dirsek çürütmüş olmasının verdiği bir bilgi, eğitim ve görgü dağarcığına da sahip. Trablus'un ileri gelen güçlü kişileri (Recep Paşa da içlerindedir) evlendirmeyi düşünüyorlar onu; çünkü karnesi her bakımdan pekiyidir de, 'hal ve gidiş' hanesinde hovarda biri olarak görünüyor. Kentin ileri gelen kodamanlarınca, öteki notların par-

laklığına göre yazık bir şeydir bu; düzeltilmesi hem gerekli hem de kolaydır; örneğin iyi bir evlilik yapar, başı bağlanırsa o zaman karnesi pırıl pırıl ışıldayacaktır. Düşünüyorlar, taşınıyorlar sonuç olarak Trablus'un en zengin kişilerinden ve kendisi gibi Girit kökenli Hacı Tayyub'un kızı Mekiye'yi en uygun gelin adayı olarak görüyorlar. Hacı Tayyub o tarihte ölmüş bulunmaktadır. Gelin, damat adayına göre ufak tefek kalmaktadır; ama hangi kadın, ufak tefek kalmaz ki Vecihi'nin yanında? Güzel midir Mekiye? Hızlı bir bakışta belki pek güzel sayılmaz, ama incedir beyazdır ve derin gözleri vardır, masumdur, bakışları temiz, berrak; ama insanın ruhuna, içine nüfuz eden, oralarda ne olup bittiğini sanki gören, başka tür masum, açık bakışlardır bunlar; üstelik bilgilidir, okumuştur; babasının kaptanlık yaptığı zamanlarda İtalya'ya, Fransa'ya gidip gelmiştir yelkenli gemilerde. Görgülü, hünerlidir: kendi hurmalıklarında dörtnala ata biner, ut çalar. Girit'in eski nostaljik deniz türkülerini kendine özgü kibirli bir hüzünle dile getirir: "Bırak saçlarını bir deli lodos rüzgârı dağıtsın, şimdi gençliğinin çiçek açma zamanıdır."

490

Kodamanlar ellerini ovuşturuyorlar; kutluyorlar birbirini bu seçimlerinden dolayı. Yüzbaşı Vecihi için Mekiye bulunmaz bir fırsat. Piyangonun büyük ikramiyesi vurdu kâfir oğlana. Yerinden yurdundan kovulmuş otsuz, ocaksız ve kimsesiz; bekâr, hırpani ve serserimsi bir yaşamdan kurtardıkları için genç subayın ellerine sarılıp öperek minnet ve şükranlarını sunacağından emin, ayrılıyorlar birbirlerinden gülümseyerek. Gerçekten de öpüp durmuştur bir anlamda Yüzbaşı, Vecihi Paşa'sının elini, ama "Etmeyin paşam; eylemeyin paşam" diye diye öpüp durmuştur; yirmi üç yaşında sırım gibi bir delikanlıdır o tarihte ve Trablus'un en ünlü rakkasesinin gizli dostudur; anlı şanlı Arap emirlerinin önünde taklalar attığı, kentin en güzel ve işveli kadınının. Lafı uzatmayalım. Recep Paşa ne yaptı bilmiyoruz; kim bilir kaç kez odasına çağırdı gözdesi subayı; ne kadar volta vurdu sinirli sinirli odasında; süvari paşası kamçısıyla parlak çizmelerini kamçıladı, bıyıklarını çekiştirdi, "Söz verdim" dedi. Kim bilir kaç kez bağırarak ve par-

mağını havada sallayıp tehdit ederek ve de kaç kez omuzlarını tutup "bak oğlum" diyerek baba baba konuştu. Bütün bunlar aralarında kalan büyük sırlardır, çünkü biliyor ikisi de, özellikle bir paşa için, ne denli ölümcüldür bu sırların bilinmesi, yani küçük rütbeli, özellikle kâtip sınıfından çiçeği burnunda bir subayına bir paşanın dil döktüğünün; üstelik söz geçiremediğinin duyulması; ortalıkta paşalık maşalık mı kalır artık? Ruhunun dağlan, tepeleri Arnavutluk ve Girit dağları gibi dumanlı, rüzgârlıdır ama bir bakımdan da tereyağı gibi yumuşaktır; özellikle bir duyarlık karşısında, ailesel kötü bir illet gibi, şaşırgan ve çaresizdir.

Düğün günü gelip çatıyor. Görkemli bir düğün hazırlıyor kodamanlar; kent ve ordunun tüm ileri gelenleri oradadır; özellikle şişman Recep Paşa, şişmanlığından umulmayan bir çeviklikle her şeyin en alasından gerçekleşmesi için gerekli bütün kesin emirleri vermiştir. Ve gitme zamanı gelince damat, askerce selamlar vererek, ellerini kollarını sallayıp dört yana teşekkürlerini sunarak, üç-dört arkadaşıyla çıkıyor, düğün evi yapılan garnizondan; gelin evine yollanıyor, başı hafif dumanlıdır. Koca yalıda gelin Mekiye, gelenek gereği o gece için yalnızdır. Üstünde duvağıyla gelinliği, kapının çalınmasını beklemektedir; bir saat, iki saat, üç-dört belki beş saat; neredeyse sabah olmak üzeredir; nitekim uzaklarda erkenci horozlar ötmeye başlamıştır. Derken kapı çalınıyor; doğal ki çalınmak denirse buna, çünkü nerdeyse kanatları rezelerinden fırlayıp, sürgüyü açmaya çalışan yeni gelinin üstüne devrilecektir. Böyle bir şey olmuyor, ama damat boylu boyunca taşlığa kapaklanıp kalıyor; üstü başı yırtık pırtık ve çamur içindedir, leş gibi içki kokmaktadır. Nasıl gelebildi buraya kadar? Arkadaşları "Yeter be!" diyerek sallasırt ederek mi getirdiler, ya da Recep Paşa'nın yeni ve kesin bir emriyle inzibat subay ve askerlerince bulunduğu yerden derdest edilerek kapıdan içeriye mi fırlatıldı? Belli değildir burası; sadece belli olan, Mekiye'nin ağır ağır merdivenleri çıkıp, gündelik bir giysisini giyinmiş olarak ve ellerinde bir kova su ve süpürgeyle taşlığa dönmüş olmasıdır, çünkü damadın tanrısal sarışın başı kusmuklar içinde yatmakta ve baygındır.

Şaşkınlık içinde uyanıyor Vecihi öğlene doğru. Öylesi bir şaşkınlık içindedir ki, "Acaba yanlış mı görüyorum" diye gözlerini ovuşturmaktadır

durup durup, çünkü kendini askeri cezaevinin ot yataklarından birinde bulacağını sanırken, atlas yorganların altında yatmaktadır, ipek pijamalarla ve yanı başındaki iskemlede bembeyaz gelinliğiyle bir genç kız oturmakta ve duvağının tülü arkasından belli belirsiz; ama muzip muzip gülmektedir ona. Gözlerini kaçırmak isterken, yeni bir vurgun daha yiyor; yandaki aynalı etajerin üstünde siyah ve yumuşak bir halka durmaktadır; bu gizli sevgilisi ak Arap rakkasenin uzun ve simsiyah saçlarını keserek ördüğü halkadan başka bir şey değildir; dün gece onu örüp Vecihi'nin çıplak koluna geçirmişti. İster istemez gözleri yeni geline dönüyor; daha önce uzaktan gördüğü gibi, ufak tefek bir kızcağız; ne zaman yıkayıp duruladı onu? Yukarıya nasıl sürükleyip soydu, yatağa yatırdı? Ya şu saçlar? Sanki özenle konulmuş gibi yanı başındadır. Dedim ya, ruhunun dağları, tepeleri Arnavut ve Girit dağları gibi dumanlı, rüzgârlıdır, ama bir yandan da tereyağı gibi yumuşak, hele duyarlılıklar karşısında enikonu güçsüz. Bilemem aşk, rakamlarla betimlenebilir mi? Betimlenirse şöyle söylemek gerekiyor: sekiz-dokuz yıl sürdü evlilikleri; ikisi ölü doğan altı çocukları oldu. Baba Vecihi bir daha hiçbir zaman içkili ve gecikerek akşam karanlığında eve gelmemiştir. Yalnız bir kez dışında: 1908 II. Meşrutiyet ilan edildiğinde, hürriyet taraftarı Recep Paşa'sı, sürgünlüğü kalktığı için İstanbul'a dönmeye hazırlanırken, "Vecihi," diyor, "sen gelmiyor musun?" Boyun kırıyor baba Vecihi, "Nasıl paşam?" diyor, "Çoluk çocuğu kime bırakayım?" Bandolar çalmaktadır, bayraklarla süslenmiş iskelede cezalarından kurtulmuş sürgünler İstanbul'a yolcu edilmektedir. O günün akşamı, körkütük sarhoş, üstü başı yırtık getiriyor emir erleri onu eve; bir aralık kayınbiraderiyle tartışmış; evden dışarı, sokağın ucuna kadar kovalamış tam bir kent beyefendisi bu Tevfik Bey'i; adam, can korkusuyla bir akrabanın evinde kalıyor o gece. Kendisi odasına kapanıyor; üç gün çıkmıyor dışarıya; kahvaltı ve yemeklerini tepside götürüyorlar yukarıya.

Çok sıkıntılı yıllar geçirdik, özellikle ninem, çünkü annem yorgun bir öğretmendir sınıflarda, öğrencilerde inatla kendini tüketen. O, üvey babam, biz, üç kardeş ve 2,5 katlı eski ahşap bir ev ninemin üstündeydi; çamaşırları, temizliği, yemeği, bulaşığı, söküğü dikiği, dahası kömürle

kızdırılan ütüsü ve hastalıklarımızla. Kimi kez, bulaşık ve sodalı sularla kabarıp şişmiş, çatlak ellerine bakar, başını yasla sallardı; yaşadığı zahmetli yaşamdan değildi yakınması, çok uzaklarda, çıplak çöllerde kalmış bir ölü adınaydı. "Vecihi, bu ellerimi görse ne derdi?" diye iç çekerdi; "Nice titizliklerim, gel geç isteklerimle üzdüm durdum adamı; oysa ne kadar boşunaymış? Başa gelince insan nelere dayanıyor?".

Şimdiye kadar yazdıklarımı toparlarsam, bireysel çabaların, derin, ince sezgiler ve düşüncelerin, toplumsal gidişat, o güçlü, çılgın akış karşısında ne denli bir hükmü olur? Bir sele kapılmış gibi alınıp sürüklenirsin karmakarışık ve bir dönemeçte çöp gibi fırlatılırsın. Nitekim dul bir kadındır Mekiye yirmi yedi yaşında; baba Vecihi de ilk ve son erkeğidir. Acaba bu sonu karanlık rüyayı, acı bir hayal gibi hep görmüş müydü? Bu yüzden mi hangi koşullarda olursa olsun, baba Vecihi'yle elden geldiğince daha fazla birlikte bulunmaya çalışmıştı; örneğin yaşayıp yaşayacağımız bu kadar deyip, kızgın çöllerde bile onu ısrarla izlemişti? Çünkü bir ölümle, sadece kocasını yitirmekle kalmayacak, ama kadın olarak, yaşamın bir erkekle paylaşılan doğal, esas bölümünü de sonsuza dek yitirmiş olacaktı. Nitekim tıpkı on dokuz yaşında dul kalan kız kardeşi Nuriye; otuz yaşında abla Medine gibi, kendisinin de eli, yirmi yedi yaşından sonra, başka bir erkek eline değmeden, böyle bir duyguya kapılmadan ve daha önemlisi sarsılmadan, inançlarının çizdiği sert, dar yolda, için için kuruyup altmış iki yaşında, sessiz sedasız aramızdan ayrılmıştı. Ama bize ve belki de gerçeğe göre, minnet ve zahmetlerle çökmüş omuzlarıyla yüz yaşındaydı, belki de bin yaşında. Onunla ilgili hep aynı şeyler söylenip durmuştur (haklı olarak). İşte geleneklere, kocasına içten sımsıkı bağlı, özverili, iradeli bir kadın, ama tutkularına hiç değinilmemiştir, yok sayılmıştır onlar.

Bizim toplumumuza özgü garip bir düşünce tarzı vardır. Yakınımız olan kadın ya da kız kısmının cinselliğini görmezden geliriz; sanki onlar cinsel bir sistem ve daha önemlisi kimi kez doğrudan doğruya kimi kez de dolayısıyla bağlı ruhsal bir dünyadan arîdirler, muaftırlar; öte yandan, onların dışındaki kadın ve kızları hemen hemen, sadece cinsellikleriyle algılarız hep. Üstelik bu cinselliği olduğundan daha fazla abartırız. Sanki

başka niteliklerden yoksundurlar, olsa bile fasa fiso şeylerdir bunlar, ilgimizi çekmez, aldırmayız ama bizimkilere gelince, durum tersine döner; cinselliklerine ilişkin tutkuları, heyecan ve zevkleri ve hayalleri olduğu, olabileceği hiç aklımıza yatmaz; sanki ayıp, utanç verici, aşağılatıcı bir zayıflık, dahası ahlaksızlık belirtisidir her biri; yadsır, yabancılarız onları.

Trablus'un ünlü hurmalarını erdiren, sıcak ikliminde yetişmiş Giritli kıyı kızı, kocasına ve geleneklerine sadık, özverili ve iradeli bu ufak tefek kadın, belki de Afrika'nın bu iklimiyle örtüşen tutkulara sahipti. Göz açtırmaz acı sıcaklar, kum fırtınaları, yarı yabani yoksun köyler ve bitip tükenmek bilmez, çöl yollarıyla susuz İç Afrika belki de kendisinin bile ayırt edemediği bu tutkular yüzünden indirememişti onu deve sırtlarından. Hamileyken, doğurmak üzereyken, doğururken, düşükler yapar evlatlar yitirirken, yitirmişken, yine de kocasının peşini bırakmamıştı, parmak kadar kızlarını da sürükleyerek kum çöllerinde, taş çöllerinde. Oysa kıyıda bir beyaz yalıda, öteki menfi subay aileleri gibi, bir takım hizmetkârları işsizlik ve can sıkıntısından esneyip dururken, ikindi rüzgârları başlamıştır Batı Akdeniz'in; portakal yüklü, hurma yüklü doğa zengini ağaçları, ağır ağır sallanmaktadır. Acaba bütün bu çelişkileri içine alan bir dünya sadece gelenek, sadece eş kavramlarıyla açıklanabilir, ya da geleceğe ilişkin kuruntular, önseziler ve tedirgin akıl yürütmelere indirgenebilir mi? Kim bilir belki de düğün gecesinde, tütün içki ve erkek kokan baygın bir akmermer vücudu siler, yıkar ve sürüklerken başladı ruhunun bu serüveni; durdurulmaz gizli öyküsü. Bekâretin sıkılgan, titrek ışıklarında yapayalnız, dalgalı yumuşak sarı saçlı, dalgın bir başı; hüzünlü, solgun bir yüzü bekler ve sessizce seyrederken, neler duyduğunu, ruhunda nelerin ağır ağır ayrışıp temel tuttuğunu doğal ki bilemeyiz. Bilmemize de olanak yok. Ama eski Yunan tragedya ozanları, sanırım bilmektedir; örneğin, Medeia'nın trajik yaşamını dile getirirken, insan ruhuna ilişkin bir şeyler anlatmaya çalışmaktadırlar hüzünlü dizelerle.

499

Kocasına, çöl görevlerinde eksiksiz katılmaktadır, "Evli olduğu bu adamın yaşamına itirazsız katıldığını, üstelik onun itirazlarına karşın" de-

diğim şuydu: Baba Vecihi, zorluklarını düşünerek, kimi kez yanında götürmek istememektedir onu, ama hep direnciyle karşılaşmıştır. Bu yüzden bir devenin sırtına sağlı sollu beslenerek, düz ve dengeli bir biçimde yerleştirilmiş tahta tablanın ortasına kendi oturuyor, bir yanına iki kızını, öbür yanına üçüncü kızı ve Konca dadıyı (o da çocuk yaştadır) alıyordu; üstlerinde özel sopalarına gerilmiş tente bulunmaktaydı. Böylece bir yandan devenin yürüyüşüne, öte yandan çölün kıvrımlarına göre sağa sola, öne arkaya ve yukarı aşağıya bir sonsuz sallantılar ve tekdüzelikte başlıyordu çöl yolculuğu. Kocası öteki subaylar gibi at sırtındaydı, ama askerler yayaydılar; üstlerinde güneşin, altlarında yer kabuğunun kızgın sıcağı arasında, kum çöllerinde, taş çöllerinde delirmemeleri, bayılmamaları ve ölmemeleri olanaksız gibiydi. Yürüyüşe başladıkları Trablus'la Fesato ve daha ilerdeki Cebel arasında çamurlu, bulanık suyuyla sadece küçük bir hurmalık vardı. Bu küçük vahada mola veriliyordu; yirmi-otuz hurma ağacının gölgesinde, boncuk boncuk habbelenen yeşilimsi bir suyun kenarında. Buraya varmak ve buradan da Fesato ve daha ilerdeki Cebel'e ulaşmak için günlerce yürümesi gerekiyordu askerin. Bu yüzden su ölçüyle veriliyordu ve deri tulumlar dışında hiçbir biçimde taşınamıyordu. Küçük Hamdiye'nin tanık olduğuna göre, bu yürüyüşler sırasında, askerlerden kimi ansızın üstünü başını yırtıp, kendini yere atarak çırpınmaya başlıyordu. Kafile duruyor o zaman; gölgesine çekiyorlar ayakta duran askerlerin; herkes sessizdir; subayların atları sinirlidir ya da bir asker, sessiz sedasız yürürken sarhoş gibi sendelemeye başlıyor ve sonra birden yere düşüp bayılıyor, ama bu bayılmak sözü Hamdiye gibi çocuklara söylenen bir söz; doğru mu bayıldıkları ya da kaçta kaçı? Çünkü kimi kez kafile biraz ilerleyip duruyor, arkada bıraktıkları dört-beş askeri bekliyor; onlar ellerinde küreklerle gelince tekrar başlıyordu yürüyüş. O anlarda sert çöl ışığında çatılmış yüzü gevşiyor anne Mekiye'nin; sanki dudakları titriyor; sanki bir duayı mırıldanmaktadır. Cebel'e giderken daha sıklaşıyordu bu duraklamalar; hele bir iki kez gittikleri Fizan yolunda, sayısını saymak büsbütün olanaksız oluyor, çünkü haftalarca süren bir yolculuktur bu. Deri tulumların nerdeyse kaynama noktasına gelmiş iğrenç kokulu sularından içmek kü-

çük Hamdiye için her zaman büyük bir sorun olmuştur; oysa anlatılan öyle öyküler vardır ki; örneğin bilmem hangi tarihte hangi taburun askerleri, ellerinde taslarla birbirinin idrarını dilenmiştir. Bütün bunlar niçindi? Padişahlık kendi yurttaşlarını, asker, subay ve çoluk çocuklarıyla aydınlarını çöle mahkûm ederken hangi amacı güdüyor, hangi düşüncelerden esinleniyordu? Örneğin ne işleri vardı, kendi yurttaşlarının, üstlerine başlarına kemikler takınmış, çekirge, böcek yiyenlerin köylerinde, yurtlarında? Taburları, çölde durmaksızın fire vererek serseri mayınlar gibi amaçsız ve boşu boşuna dolaşıp dururken, general rütbesindeki gizli ajanlarıyla İtalyan casusluk örgütü, balıkçı, kayıkçı ya da hurma taciri kimliğinde Trablus'ta ve Sirte Körfezi'nde cirit atmaktadır. Ne anlamsızlık, ne zavallılık, ne gaflet ve dahası ne amansızlık, acımasızlık; örneğin Baldari gibi elin gâvuru, geçmiş zamanlarda gördüğü insani bir nitelik yüzünden, şimdilerde karşı cephede çarpışmaya hazırlanan baba Vecihi'nin darda kalmış çoluk çocuğu ile kadınına yardıma koşuyordu da, Halifelik kendi dindaşlarını çöllerde helak etmekten kaçınmıyordu. Kanamıyordu buna. Ve ninemin üzüntüyle dile getirdiği 'zavallı askercikler; biçare evlad-ı vatan' ve annemin sonraki söyleyişiyle "Garip Anadolu çocukları; kim bilir nereli masum gençler." Diyelim ki babası sürgündü filan, peki ama bunların günahı neydi?

Bütün bu anılar, görüntüler, yaşantılar, bir bir tozlu raflarından indirilip, yeni bir anlayışla tekrar gözden geçirilmektedir. Direkli Yalı'nın küçük halkı tarafından, özellikle okul sıralarındaki gençlerince. Böyle yaşıyoruz o yılları; daha doğrusu ben İstanbul'dayım başka dertlerle savaşıyorum. Ama haberdarım olup bitenlerden; arada bir gidince ben de tanık oluyorum. Sıkı bir ekonomik abluka uyguluyor babama İzmir'in o günlerdeki yetkili kişileri (bunun nedenlerine yukarda değinmiştim). Gazetelere, dergilere, basımevlerine son çare olarak ticaret şirketlerine (İngiliz, Fransız, İtalyan; yazışma için) başvurmaları ve çoğunlukla kabul ediliyor. Hemen ardından birtakım adamlar geliyor hemen aynı yerlere. Ertesi sabah babam tıraş olmuş, lacivertlerini çekmiş, keyifli, elinde gece hazırladığı yeni işiyle ilgili kâğıtlar, iş yerine varıyor. Karşısında kıpır kıpır kıpırdanan yetkili

kişilerce karşılanıyor; çaylar, kahveler ısmarlanıyor, sigara tutuluyor, ama sıra konuya gelince "Celal bey; yani... şu da var... bu da var... kem küm..." Oysa babam çoktan anlamış durumu. O ünlü 'milli menfaat için sakıncalı' tümcesine yine tosladığını. Kimi kez içiyor ısmarlanan kahveyi, sigarayı bari tramvay parasına değsin diye. Ama kimi kez fırlıyor yerinden "Nalet olsun" diyerek. Ama bir de ne görüyorsunuz gazeteden, basım evlerinin mürekkep kokan karanlık odasından ya da ticari şirketlerin maroken koltuklu görkemli yazıhanelerinden bozum ettirdikleri adamı, İtalyan Kralı'nı, İran Şahı'nı, Fransız Cumhurbaşkanı'nı, Küba krizi sırasında Türkiye'ye gönderilmiş ünlü nükleer bilginleri, Braun'ları ve daha nice başkası ile ünlü devlet adamlarını Efes ve Bergama'yı gezdirmesi için memur etmişler. Hem de kapımıza kadar adam salarak bin bir rica, niyaz, dalkavukluklarla (Osmanlıcası daha tatlı kaçıyor). "Emrinize şoförlü, havalı araba tahsis edildi efendim. Sizi kapınızdan alıp kapınıza getirecek efendim." Hatice abla koca horta tenceresiyle karşılıyor gelen ricacıları. Ne bilsin kadın. Uzun zamandır kapıyı ya dilenci çalıyor ya gizli polis ya da komşu kadınlar, özellikle eskiciler. Bizim sokağa girer girmez "eskiler alayım!" diye bağırmıyorlar artık. Çok samimiler, gelip doğrudan cama vuruyorlar "Baba evde mi?" diye. İllet oluyor Hatice abla, eşyalarını bir bir kaptırdığı bu eskicilere. "Yok, baba yok, İstanbul'a gitti." Kalan son eşyasını savunuyor ümitsizce, ama eskiciler işlerinin uzmanları, düzenin kuramcıları. Gidiyorlar, biraz ötemizdeki kavak ağacının altına oturuyor. Aşağıdaki tramvay yolunu gözlüyor. Çünkü biliyorlar, biraz sonra babamın İzmir'den boş elle döneceğini. Oysa babamın istediği şahlar, krallar, cumhurbaşkanları değil, yazı yazmak sadece. Zevki, mutluluğu, kıvancı sadece bu; yazmak, yazabilmek. Kimin için? Yazı yazmasını sürdürebilmek için birazı kendine; ötesi sana, bana, ona, insanlara; gücü yetse geleceğe. De ki Türkiye'nin uzak yakın herhangi bir yerinde yasal olmayan; devleti zorda bırakan bir olay çıkmış, kim bilir nerede vurulmuş, bağırılmış, kırılıp geçirilmiş. Babamın haberi bile yok olan bitenden. Radyo filan yok evde, gazete de alamıyoruz. Bir gazete parasına bakkal Ali açık sattığı dört Köylü Sigarası veriyor. Bayram ediyoruz babamla. İkişer pay ediyoruz. Atmıyoruz izmaritlerini de

içtiğimiz sigaraların, kara günler için saklıyoruz. Ama ne var ki, şubelerine girdiklerinde, masalarına geçtiklerinde ya da amirlerinin karşısında bulanıveriyor kafaları yeniden; aynı giysilerin içinde, babadan kalma, alıştıkları kimlikler oluşuveriyor hemen. Artık bu geleneksel polis Ahmet'tir, Mehmet'tir, Ziya'dır. Görevi de elindeki dosyayı elinden geldiğince şişirmektir. Örneğin amirlerinin karşısında unutuverir deminki söylediklerini polis Ahmet, üstelik tam tersine, inançlı ve net sözcüklerle onaylamaya başlar hazır olda: "Evet efendim... Haklısınız efendim..." diyerek ya da "Mesela saat onda Kordon'da" gibi nostaljik bir şarkının dizeleriyle dile getirir gördüklerini. "Dün aniden durdu sokak ortasında, ceplerini yokladı ve aynı hızla geri dönüp Işık Kitapevi'ne girdi. Oysa beş dakika önce ayrılmıştı buradan" (elinde olmaksızın bileğindeki saate bakar). "Biliyorsunuz, emriniz üzerine orası kontrolümüz altındadır. Gözlüklerini aldı" (yine elinde olmadan üst cebindeki güneş gözlüğüne dokunur); acaba?

Polis Ahmet ya da Mehmet, belki de Ziya, benzerleri gibi yoksul bir ailenin çocuğudur. Dayak, tahıl ve ayak kokularıyla beslenmiştir çocukluğunda; sabahları çoğu ekmeğini çayına banarak yemiştir. Şimdilerde simitle içiyor çayını. Kimi kez öğlenlerde bile. Dayak, tahıl ve simitler, ne kadarlık bir düş gücü oluşturabilir kişide? Uydurmak istiyor bir şeyler hayalinden, ama uyduramaz. Yetersiz kalır zekâsı ve düş gücü. Ne var ki suç onun değil. Çocukluk ve gençlik yaşamı cücük bırakmış, kalbura çevirmiştir onları. Gördüklerini sırayla anlatabiliyor ancak. Yoksa söyleyeceğini şaşırır çünkü. Bir ekleme yapamıyor kafası araya girerek. Sözlerine fazladan kattığı bir soru sözcüğü sadece "Acaba?" mı, "Yoksa... mı?" Onun gizem üslubu bu kadardır. Ama hani "Celal abisi yamandı", hani "üstüne adam yoktu", hani "sapına kadar erkek adamdı". Bu kişisel gözlemleri ve kanıları kül oluveriyor dairesine girer girmez; masasına geçer geçmez ve de amirlerinin karşısında, çünkü bunlar son derece tehlikeli düşüncelerdir. "Oğlum Ahmet aklını başına topla"; "falan filan şeyin taksitlerini daha ödemiş değilsin"; "Çıra gibi yakarlar seni"; "hem bakalım bu düşüncelerin sahiden doğru mu? Koskoca dosyalar, anlı şanlı amirler, bu dört katlı beton merkez binası yanılıyor da bir sen mi yanılmıyorsun?" Şizofreni Türk-

çeye erken bunama diye çevrilmiş. Yunancadan oluşturulmuş bir addır bu. Sözcük sözcüğe, 'zihnin yarılması, parçalanması' anlamına gelir. Tıpkı bizim Ahmet'in zihnindeki oluşum gibi. Bir yandan kişisel gözlemleri ve bu gözlemlerine dayanan kanılarıyla (çünkü babamın yaşantısını, babamdan bile daha net, adeta saati saatine bilmektir) babam, 'yaman', 'üstün', 'sapına kadar erkek' bir kişidir, ama öbür yandan gizli kapaklı işler peşinde casus gibi bir şeydir, düşsel bir düşman, zebani falan gibi. Ama Ahmet aslında erken bunama filan değildir. Patolojik bir özrü ya da eksikliği yoktur beyninin. Evlidir, iki, üç belki de beş çocuğu vardır ve belki de okuyan çocukları iftiharla geçmektedirler sınıflarını. Peki ama...? Birey olarak, kendi düşüncesinden korkmaktadır Ahmet. Kim bilir yüzyıllarca düşünceden fikirden korkutulduğu için bu böyledir. Sanki bir 'yetenek' gibi genlerine işlemiştir bu yılgınlık onun. Takılmış at gözlüklerinin, yani toplumsal ortak gözlüğün bir an dışından baksa, düşünebilse, görebileceği gerçeği, yaptığı saçmalıkları aslında görüyor da ucundan kenarından, ama bu gördüklerini yediremiyor, içiremiyor ruhuna, çünkü yalnızlık çekiyor o zaman, rahatsızlık duyuyor, tedirginleşiyor. Sürüden ayrılmışlığın korkusu kaplıyor onu. Babam ve benzerleri dışında amirleri, arkadaşları, sokaktaki simitçi, bakkal üstelik serseriler, hırsız, katil, herkes herkesle aralarına bir perdenin indiğini görüyor; o zaman o her zaman kullandığı bütün bu insanlarla ortaklaştığı dilini yitirdiğini hissediyor. Kısacası sürüden ayrılık yani 'birey' olması ürkütüyor onu; sığınmasız, yapayalnız hissediyor o zaman. Sürüsünü yitirmiş bir kurt gibi falan. Her şeyin fobisi vardır ya, örneğin yükseklikten, kapalı yerde olmaktan, kadından, işten (erga fobia) korkma gibi. Polis Ahmet'te de benzerleri gibi 'birey olma korkusu' vardır.

506

Çünkü hep beraberken ve hep beraber aynı şeyi görüp düşünürken ne kadar rahattı. Buna, alışkın, çünkü buna alıştırılmış yüzyıllarca. Cemaatle birlikte kalkıp, cemaatle birlikte diz çökmeğe ve hep birlikte aynı şeyleri düşünmeye. Farklı düşünce, kendi üretisi bile olsa, üstelik buna aklı da yatsa sırf farklı olduğu için yanlıştır. Bu yüzden elindeki dosyada bulunan

yazıları çürütmek, yanlışlarını ortaya koymağa çalışmak değildir onun için akılsal olan, tam tersine, onları daha da pekiştirmek, daha da belgelemektir. O zaman rayına oturuyor çünkü. İlkokul, bilemedin ortaokul diplomalı sade polis Ahmet böyle algılıyor da dünyayı, okumuşu, eğitilmişi, seçkini başka türlü mü algılıyor? Hayır. Babamın Üsküdar'da kapı komşusu, gündüz birlikte çalıştığı meslektaşı, geceleri evimizin gedikli konuğu en yakın dostu da aynı kafada. Annem ona dert yanarken, "Ama Hamdiye" diyor, "gerçek acaba bildiğimiz gibi mi?" Kırk yıllık aile dostumuzun bu yanıtından annemin ağzı açık kalıyor. Bir şeyler söyleyecek, ama ağzı hâlâ şaşkınlıktan kapanamıyor. O zaman ani bir kararla "Mademki hazır bu durumdayım, bari gidip hasta bademciklerimi aldırayım" diye düşünüyor annem; hemen bir hastanenin yolunu tutuyor. Çünkü verilen yanıt, böyle bir şeyi düşündürecek kadar saçma. Babam, dokuz yıl kaldığı cezaevinden çıktıktan sonra, ilk tanıştığı bu zat, daha sonra Babıâli'de arkadaşları olacak kimseleri de ona tanıştıran yine o. Gündüz gazete ve dergilerde hep beraberler; işten dönerken de beraberler. Gece de öyle. Bir yatmada ayrılıyorlar. Gelecekte milyoner, çocuk ve torunları da milyarder, trilyoner olacak bu ünlü gazeteci, babamla ilgili her şeyi, üstelik yaşayarak bildiği halde, babamla arasındaki ilişkiye devlet girdiğinde, polis Ahmet gibi düşünmeye başlıyor: "Acaba bildiğim gerçek, bildiğim gibi mi?". Oysa bildiği gerçek dışında başka bir gerçeğin olamayacağını biliyor; bildiği gerçek dışında olsa olsa sadece gerçek dışılık vardır, ama o bunu yeğliyor. Neden: devletin, buna toplum da diyebiliriz, aforozuna uğrayacağı tasasıyla, yani sürüden kopacağı sanısıyla. Canım, ben neden lafı bu kadar uzatıyorum. Ne demiş atalarımız: sürüden ayrılanı kurt kapar. Sorun bu kadar yalın.

507

Sabaha karşı iki ya da üç, kapı güm güm vuruluyor inatla. Biz çocuklar ve Hatice abla fırlıyoruz yer yataklarından, uyku sersemi, kendimize gelmeye çalışıyoruz. "Celal Bey evde mi?" Babam yazı yazdığı için uyanık ve giyinik. "Benim, ne var?", "Biraz merkeze kadar buyurun bir yanlışlık olmuş da!" Üsküdar'da, 1924'de, babamı aynı tümceyle alıp, apar topar Ankara'ya İstiklal Mahkemesi'ne göndermişlerdi. Şimdi yıl 1946. Bu, bir

türlü düzeltilemeyen ne biçim bir yanlışlıktı ki (onların deyimiyle) yirmi iki yıl boyunca babamın değişmez bir yazgısı olarak iki de bir de gece yarıları karşısına çıkıyordu ve daha sonraları da çıkacaktı. Dört beş karaltının arasında babamın kös kös uzaklaştığını seyrediyoruz pencerede. Ocak böceklerinin ince, titrek sesleri yansıyor karanlıklardan. Sokakta in cin top oynuyor. Ah keşke cinlerin topu şu karaltıların kafalarına rastlasa da (ne komik olurdu) hiç değilse bu dünyada bir parçacık mantıksal bir niteliğin de olduğunu görerek rahatlasak! Geride kalanlar ne? Yerde yanan bir gaz lambası, üst üste yığılı kâğıtlar, el yazısıyla yarı dolmuş bir sayfa, üzerinde bir kalem ve gözlük. Ve bizler, yatsak mı yatmasak mı? Ne yapacağımızı bilemeyen bizler. Ve de emniyet teşkilatının vatansever uyanıklığı, horozlar ötmeden önce, İzmir'de. Ne olmuş? İstanbul'da, Ankara'da belki de Adana, Malatya, Diyarbakır'da olaylar çıkmış, ya da çıkacağı umuluyor. Bilmiyoruz ki, radyomuz yok ki; emniyet teşkilatının hızlı duyarlığına sahip değiliz ki... Bu yüzden afallıyoruz. Ya da yine sabaha karşı saat iki ya da üç. Yine kapı yumruklanıyor güm güm! Arkasında kalın kol demirleri olmasa, kanatları rezelerinden sökülebilir. Daha sonraları bir emniyetçiden dinlemiştim: Genellikle bu saatlerde ve bu biçimde baskın yapılırmış, çünkü bilimsel olarak insan biyolojisinin en zor kendini toplayabildiği vakitlermiş bu saatler. İşte bu anlarda olağanüstü bir gürültüyle kapısına dayandın mı 'fail' önlem alamazmış ya da gecikirmiş şaşkınlıktan. Güvenlik güçlerimizin böyle bilimsel yöntemler benimsemesi uygarlaşmamız açısından sevindirici bir durum. Acaba, diyorum, bunları bildiği için mi babam giyinik olarak sabahın ilk saatlerine kadar uyanık kalırdı. Aslında doğal ki çalışıyordu, ama belli olmaz, belki bunları da hesap ediyor, uyuyamıyordu, çünkü yazgısının ona ayırdığı yaşam parçasında bu gibi şeylerle öyle haşır neşir olmuştu ki... (Osmanlıcası tam oturuyor) Yine o mahut sual ve boğuk ses:

-Celal Bey evde mi?

"Eveeet" diyor, bağıramıyor doğal olarak içindeki asıl yanıtını. Yüzü, yakınında bir şimşek çakmış gibi ansızın soluyor sadece, başını sallıyor:

-Arama emrimiz var.

Eve doluveriyor on-on beş paltolu, şapkalı iri adam (acaba bu da mı bir yöntemdi yataktan yeni çıkmış, şaşkın 'fail'i ezmek için?). Kapıda kalanlar nerdeyse bir o kadar. Sokakta dolaşanlar da cabası. Şaşkınlıktan (ürküntümü aşıp geçmiş) ağzım bir karış açık kalıyor. Ne oluyor, ne bitiyor? Hastalık, işsizlik ve yoksulluğun kırıp geçirdiği bu mahallede Türkiye Cumhuriyeti'ni gece yarısı devirecek nasıl bir başkaldırı olasılığı var? Bizimkilere bakıyorum. Bir odaya toplanmışlar; bekleşiyorlar. Kardeşlerim habire gözlerini ovuşturuyor yer yataklarının kenarında. Hatice abla anaç bir tavuk gibi kabarmış, beni de çağırıyor yanına. Devletinin karşısına belki de uyku sersemi bir şapşal değil, efendi gibi çıkmayı düşünüyordu. Oysa değil başkaldırı, rahatsız ve bozuk horultularından başını kaldıracak ya da çevirecek mecali yok mahallelinin. Gece neler olup bittiğini ancak sabah bizden öğreniyor komşularımız çoğunlukla. Meğer kuralmış, bu tür baskınlarda aile üyelerinin arama bitene kadar bir odada toplanıp sustada beklemesi. Bastırmak istese de ayaklanmış durumdaydı ilkel ürküntüleri Hatice ablanın. Yanına gelince anladım bunu. Zangır zangır titriyordu koca kadın. Belli ki kendi kafasına göre hepimiz için ayrı ayrı tehlikeler ürkütüyordu onu: dövülmek, sövülmek, bir komploya uğramak, hatta öldürülmek, ama özellikle kızları açısından. Kız kardeşlerim güzeldi, zarifti ve genç kızlığın eşiğindeydiler. Ve şimdi onun mahremiyet anlayışının tersine, zebellah gibi adamların ortasında yarı giyinik yarı çıplak ve tamamıyla savunmasızdılar. Aslında haklıydı kadın bu tür kuşkularında, çünkü bütün bu olasılıklara karşı savunmasızdık. Dayanacağımız, başvuracağımız sorumlu bir makam yoktu. Tam tersine, bizi bu durumlara düşüren, o makamların kendisiydi. Kimden, nereden imdat bekleyeceksin? Karanlıklar içinde suskun yatan bu kenar mahallede? Bu tür kaba saba ve ilkel işlemlere uğramadıksa kıl payı uğramadık. Bir sırat köprüsündeydik her zaman. Belki de babamın, yüz yüze kalındığında uyandırdığı saygı ve bilinmez bir çekingenlik yaratan kişiliği ve tavrıydı bize bunu sağlayan ve doğal ki bu konudaki duyarlılığı. Avuçlarının içi gibi biliyorlar her tarafı. Sağa sola, alt kata hemen dağılıveriyorlar; biri sifonunu çekiyor tuvaletin, onlarla bu konuda yarışmama olanak yok, çünkü ben babama, İzmir'e çok seyrek gele-

biliyorum: iki ya da üç yılda bir, o da pek kısa süreler için. Başka bir durumda olsa, bu samimiyetten alınırım, yabancı duyarım kendimi. Bir başkası, küçük kardeşimle konuşuyor "Suat," diyor, "ikinci karnenizi aldınız mı?"; kardeşim onaylayınca "Nasıl?" diyor "Telafi edebildin mi zayıflarını?". Ben bunları hiç bilmiyorum.

1946'da İzmir gizli güvenlik örgütünün babama uyguladığı ekonomik abluka, hem bize hem de baskına gelen açık güvenlik örgütünün üyesi polis kardeşlerimize çok rahatlık sağlıyor; çünkü eskiler satıla satıla ev eşyası niteliğinde eşyaya pek rastlanamadığından, ev didik didik didiklenip altüst edilemiyor. Polisle sürekli ilişkisi olan kişiler için bu da önemli bir sorundur. En başta konfor sever, yani eşya sever olmayacaksın; ikincisi, söz konusu ilişki giriftliği, antikacılığı hiç kaldırmaz. Aramadan geçmiş bir arkadaşımın durumunu gördüğüm için böyle düşünüyorum. İçindekileri sökülmüş, yırtılmış, kesilmiş, tahta kısımları yerlerinden oynamış apartman dairesini temizlemek, onartmak, eski düzenine getirmek için epeyce emek ve para harcamıştı arkadaşım. Ama sonuçta her iki tarafın da başarı kazandığı yine söylenemez. Ne arkadaşım, eski düzenini tam tamına gerçekleştirebildi, ne de polis aradığını kesin bir biçimde ele geçirebildi. Sır değil ya söyleyeyim: aradıkları arkadaşımın içindeydi, zihninde ve gönlünde. Bize gelince biz maddesel açıdan da rahattık. Kolayca düzenleyebiliriz evimizi; örneğin aşağıda mutfaktaki yemek masasını kendi köşesine çekip, dağılmış iskemleleri de yanına dizdik mi biter işimiz. Öte yandan, büyük kız kardeşim İsmet'in karyolası dışında, çekilecek, sürülecek, içi karıştırılacak, altına bakılacak ya da ters tutulup silkelenecek türde eşyanın bulunmaması da polisi zahmetten kurtarıyor. Çamaşırlar üç dört bohçaya bölünmüş. Düğümlerinden tutup, şöyle havada tartıp üstünden ellenebiliyor. Giysiler oda kapılarının arkasında çivilere asılı. Elini bir üst, bir de alt taraftan dolaştırmak yeterli. Yataklar yere serili. Uçlarından dürünce işleri hemen bitmiş oluyor. Taban döşemesi bile bizim evde çift taraflı değil. Babam onları bire indirgemiş. Soğuk havalarda alt taraflarını, merdiven tırabzanları gibi söküp sobada yakmış. Kâğıtları yerde ortada zaten. Oh ne rahat görev bu. Sağ olasın Celal Bey! Yalnız kitaplar sorun çıkarıyor. Yerde

hepsi; babamın yanında, duvarın dibinde dizili. Tedbirli gelmişler ama, çuval getirmişler. Ne de olsa bir yazarın evine geldiklerini biliyorlar, yük kamyonu getirecek değiller ya. Doldurmaya başlıyorlar kitapları çuvallara, neyle hangi konuyla ilgilidir diye bakmıyorlar. Baksalar da anlayamazlar zaten; yabancı dilde hepsi, ama önceden deneyimliler, biliyorlar bunu. Merkezde ancak... Sanki merkezde anlayan çıkacakmış gibi. Değil merkezde ama bütün Türkiye'de o günler B. Shaw'ları, Keats, Milton, Byron, Lawrence, Dante, Sevantes'leri tanıyan bir kişi çıksa öpüp de başına koy, yani gitti gider kitaplar. Kaderleri onları, İzmir güvenlik merkezinin bodrum katlarında, ya fare, karafatma ya da kese kâğıtçılarda makas kılığında bekliyor. Babam yerde yanan gaz lambasının (koyacak yüksek bir yer yok çünkü), yazılarının yanında; dizlerine dayanmış, ayaklarının üstünde oturur gibi duruyor. Yüzü kireç gibi bembeyaz. Sanırsın bir damla kan yok damarlarında. Derin soluklarla cigara içiyor, gözleri kısık, uzak bir yere bakıyormuş gibi. Buralarda değil, bir zaman tünelinde, 1946'nın bu alacakaranlık sabaha karşısında hangi yüzyılın yaşandığını düşünüyor. Yalnız, bir aralık ben, dayanamıyorum artık. Koca Webster'i çuvala sığdırmaya çalışan bir tanesine: "Polis Bey, o İngilizceden İngilizceye bir sözlük, yani lügat" (anlamını biliyor mu acaba?) diyecek oluyorum. Hışımla çıkıyor heykelliğinden babam. Beni tehdit edercesine ve korkunç derecede aksi, "Dur" diye emrediyor. Bu tutumu, ne benim ne onun asla alışık olmadığımız bir şey. Şaşırıyorum, üzülüyorum; bir kabahat yapmış gibi içim eziliyor; üstelik ne yalan söyleyeyim içimde gizli bir çakmak, bir öfke çakıp sönmüyor değil. Olağan görünmeye çalışıyoruz, ama hepimiz aslında sinirliyiz. Hatice abla bir yerimden çekeleyerek daha yakınma getiriyor beni. Sonradan Hatice abladan öğrendiğime göre, babam bu ve benzeri durumlarda polisten haklı, yasal ya da insani hiçbir başvuruda bulunmamaları için tembih etmiş onları önceden: ne bir rica, açıklama, ne de bir karşı koyma ya da sızıldama. Tepesi atarmış o zaman. Ne bileyim ben? Kaldı ki kitapların çoğu ödünç. Önceki aramalarda yitirdiklerini; özellikle sözlük, arkeoloji ve tarih kitaplarının şu bu kitaplıklardan ariyet olarak alındığını biliyordum ve bunun üzüntüsünü çekiyordum; adamlar çuvallara doldu-

rurken; örneğin Webster, İzmir Amerikan Kız Koleji'nden, İsmet'in üzerine yazılı. Polis memuru, benim sözlerimden galiba biraz bozulmuş ki çuvala bir türlü sığdıramadığı baba Webster'i itekleyip dururken, bir yandan da bir açıklama yapmak zorunluluğu duyuyor: "İstemezdik, ama görevimiz" falan gibi bir şey geveliyor ağzında, yan yan babama bakarak. Belli ki o da ürkmüş babamın deminki savletinden. Yani resmi gücü, bir an doğal güçten şaşalamış. Sonra arama bitiyor. Evin içine fenerleriyle dağılanlar toplu olarak bekleştiğimiz odaya dönüyorlar. Mazbata mı ne denirse onu hazırlıyor birisi gayet titiz ve kibar. Adınız, soyadınız (bilmiyormuş gibi); sonra kitaplara geliyor sıra; adlarını yazamıyor doğal olarak, yoksa öğleni ederler.

513

Renkli renksiz, ciltli ciltsiz biçiminde sınıflıyor onları: lacivert ciltli beş kitap; kahverengili üç; ciltsiz yirmi beş. Odada döşemeden başka sert bir yüzey bulamadığı için (yemek masası aşağıda, mutfakta) çantasının üzerinde yazıyor bunları; gayet özenli, bir bir sayarak sanki onları geri getireceklermiş gibi. Sen gidip merkezden soracaksın. Tam babamlık bir iş, adam binanın bulunduğu sokağa bile adımını atmıyor. Dışarıdakiler gecenin ayazından çivi kesmiş olacaklar ki, işler hangi kertede diye bir göz atmak için girip girip çıkıyorlar kapıdan ellerini hohlayarak. Evrakları düzenleyen kişi, imzalaması için çantayla birlikte uzatıyor babama. Şurası Celal Bey, sayfaları çeviriyor: alta, üste, yana... Son bir tane kaldı, işte şurası. Babamın elindeki dolma kalem onun. Gerçekten tam adına layık bir dolma kalem. İri bir yaprak dolması gibi (karnım mı acıktı ne? Olabilir, ekmekle sadece yabani ot (horta) salatası yedik akşamleyin). Suat'ın gözünden uyku akıyor. İlkokulun ikinci sınıfında. Sabahçı okuyor. Saat beş filan olmalı. İki saat sonra okula gidecek. "Eh" diyor babam, biz bize kaldığımızda, "insaflıydılar bu sefer." Yazdıklarını alıp götürmediler. Götürselerdi kitaplar gibi, daha önceki yazıları gibi gitti gider olacaktı. Şöyle bir göz atıp bıraktılar. Aslına bakılırsa, bizden iyi biliyorlardı bu aramanın sonuçsuz ve boş olduğunu, ama emir almışlardı 'iyi saatte olsunlar'dan. Kim bilir, kitapları

götürmeleri bile, elleri boş dönmüş gibi görünmemek içindi amirlerine karşı. Saçmayı, saçmalıkların izleyeceği doğal değil mi? "Haydi, yatın çocuklar" diyor babam, "Şöyle adam akıllı uyku çekin". Olanaklı mı? Üç kardeşim de okula gidecekler birkaç saat sonra. Suat'ın gözlerinden uyku akıyor. Yastığımdan babamı seyrediyorum. Yazılarının yanında, lambanın karşısında diz üstü oturuyor. Lambaya dikmiş gözlerini. Duvar tarafına dönüyorum yatağımda. İçimde bir bulantı hissi var. Deminki olaylar dizisi, başından sonuna dek bir film gibi geçiyor kafamdan. Hiçbir akılsal nedene, bir gerçekliğe uygulayamıyorum onu. Bir karabasan aslında; kişileri hayali, zamanı belirsiz bir karabasan. Brunel, Bergson gibi gerçeküstücüler bile kurgulayamaz onu, ama ben yaşamım diye yaşıyorum bu us dışılığı, bu gerçeküstücülüğü. İnsanlar, genel olarak ne yapıyorlar şimdi? Ne yapacaklar, normal bir sabah için, normal bir yaşantı için, normal bir uyku içindeler. Gıpta ediyorum onlara; yalnız onlara mı kedilere, köpeklere, böceklere, doğal yaşamlarının gerektirdiği doğallıkları yaşadıkları için. Sırtımda dokunmalar duyuyorum; özenli, hafif, çekingen. Yan gözle bakıyorum omzumdan. Babam, sırtımı örtmeye çalışıyor beni uyandırmaktan sakınarak. Deminki diriliği yok üstünde. Saatlerce taş taşımış gibi. Derin oyuklar belirmiş yüzünde. Onu nasıl niteleyebilirim? Bir 'mağlup' mu ya da bir 'muzaffer' miydi yaşam karşısında, dünya karşısında? Şu yorgun ve bitkin yüzüne baktığımızda cezaevleri, sürgünler, polis baskınları, aramalar, taramalarla çektiği yoksunluk, yoksulluk, parasızlıklarla, örneğin, sözünü ettiğim konuların geçtiği tarihlerde, evde bir çift ayakkabı vardı sadece.

515

Kırk beş numaralı bu ayakkabıyla Suat ilkokuluna gittiğinde (iki ayağını bir tekine soksa doldurmazdı) dönene kadar babam evden çıkamıyordu. İki kız kardeşim, kış günü okullarına paltosuz, pardösüsüz sadece yalın kat okul formalarıyla gidiyorlardı. Dolu yaşamını ele aldığımızda, o toplumun en büyük yenilmişiydi; bundan öte yenilmişlik ne olabilir? Ama öbür yandan bu tür yaşamını tutkularından, heyecan ve coşkularından, kültürü ve bilincinden ve de doğasındaki bilinmedik nice

şeylerden, huylarından, dilek ve alışkanlıklarından ödün vermeksizin, inatla ve sürekli sürdürdüğü ve göğüslediği için de 'muzaffer' bir kimlikteydi. Yengi ve yenilmişliği bir arada ve birlikte yaşayan ruhunun acı ve neşesi gözlerine yansıyordu ama yine de beni örterken kedere bürünüyordu bakışları. Arama sırasına ona karşı içimde çakan çakmağı, tutup fırlatıyorum içimden, hemen hemen kendime kızarak. Bu gibi anlaşmazlıklarımız, birbirimizi kişi olarak iyice tanımadığımız için. Davranış ve sözlerimizin öncelerini, önceliklerini bilmediğimizden. Bunların o andaki yorumumuza kalması yüzünden. Tıpkı yabancılarda olduğu gibi. Adam ne söylemişse o andaki yorumuna, izlenimine kalmıştır yanıtın ya da tepkin. Oysa adam hiç öyle bir adam değilmiş meğer. Evet, tıpkı yabancılar gibi; oysa baba evladız. Ne yazık ki yetmiyor bu. Ayrı yaşantılar ve bu ayrı yaşantıların neden olduğu bilmemezlikler bizi birbirimizden ayrı koyuyor. Baba diyorum ona, bir babaya duyulacak bütün duygularla, "Zaman zaman içimde derin yaralar açan kara oğlum, sınama" diye yazıyor verdiği kitaba, ama yine de bunlar bir son söz olamıyor. Günün birinde bir çatışma bir kopma çıkıyor karşımıza. Yıllarca birbirimizi görmüyoruz. Sonra? Barışıyoruz. Bu, bir söz sadece, çünkü bir savaş, bir dargınlık söz konusu değil ki, ama bundan daha önemlisi ayırıcı bir etken var ve giderilmesi olanaksız. Birlikte yaşamanın tanışıklığı, anıları, bilişi, alışkanlığı senli benliliği, mim koymayışları, umursamazlığı yok. Üstelik bu açıkları kapatacak araçlarımız da yok. İlişkimiz temelde sadece fikre dayanıyor; evlat fikrine, baba fikrine. Bu fikirlerden üretiyoruz duyularımızı. Ve bu duygular içinde daima tetikteyiz. Bir yanlışlık yapmayalım, bir hataya düşmeyelim diye ve bunun karşıtı başka bir tetiklikte: niye böyle davrandı, niye böyle söyledi, niye böyle baktı diye. Ve babam sırtımı tamamen örtüp ayrılmadan önce derin bir uykudaymışım gibi soluk alıp vermeye çalışıyorum.

Köpekler uluyor uzaklarda. Rüzgâr çıkmış olmalı ki çamlara sürtüp geçen yaprakların, çer çöpün seslerini duyuyorum. Bir bekçi düdüğü keskin keskin öterek geçiyor. Hani oldu olacak, tam us dışılığa, gerçek dışılığa erişmek istiyorum. Çıkıp dışarı adamın yakasına yapışacaksın "Nerdesin

kardeşim?" diye, "Polis evimizi bastı, hangi cehennemdeydin?" diye. "Pekiyi sen neyi bekliyorsun o zaman kuzum? Mahallede hüküm süren fakirliği, yoksunluğu, sefaleti mi, yoksa hastalıkları mı? Sarılık, tifo, dizanteri, kansızlık, veremleri mi? Yoksa uygarlıktan yoksun kalışını mı mahallenin?"; belki de usdışı, gerçekdışı bir düdük olarak uzaklaşıyor. Bunlar da kendi içinde iki sınıftı: ahmak ve kör cahil olan birincilerini, "Hah işte vatanı bir kez daha kurtardık" gibilerinden hayalleri harekete getiriyordu, ama çoğunluk, çıkarcıydı. Bunlar, tepelerindekilerin gözüne girerek, kendileri için iyi bir atama, mevki koparmak sevdasındaydılar, ya da gözden düşmek tasasıyla güdülüyorlardı. Burada hemen söylemeliyim, kişisel açıdan babamla bir alacağı vereceği yoktu hiçbirinin. Üstelik içlerinden kimilerinin kişi olarak babama saygı ve takdir duydukları da olasıdır. Ne var ki, Türkiye'de memurluk böyle işliyor ve yürütülüyordu. İşin kendisinden ziyade tepedekilerin görüşleri önemliydi. İşte babam, bu kapana tutuluydu. Aslına bakılırsa devlet ya da hükümet, yani Ankara bunlardan habersizdi. Bu gibi işler Mordoğan ya da başka yerlerde olsun, oradaki bölgesel yönetimdeki beş-on kişinin marifetiydi. Burada tek ve sade bir tümceye belirttiğim bu durum, son on sekiz-on dokuz yıl dışında ta 1924'ten başlayarak babamın tüm yaşamına egemen olmuş; zaman zaman gerçek, zaman zaman farazalı bir cendere içinde yaşamasına yol açmıştır. Kimdi bunlar? Sadece beş-on kişi. Yerden biter gibi, aynı kişilikte ama cisimleri değişse de türeyiveren bir "beş-on adam". Bunlar babamı görür görmez, bal kavanozunu keşfeden sinekler ya da yaban arıları gibi hemen üstüne üşüşmüşlerdir. Düşünebiliyor ve hayal edebiliyor musun, çoluk çocuğunu geçindirmek ve bir köşede bir şeyler yazabilmek peşindeki bir kişinin ve ona bağlı olan yakınlarının yaşamları, kendi dışlarında ve habersiz oldukları bu tür hayaller, amaçlar ve tasalarca sürekli olarak biçimleniyor ve belirleniyor. Bu at sineklerini bir türlü üstünden kovalayamadı babam. Kovalayamazdı, çünkü tepedekilerin gözüne girme düşüncesi ya da gözlerinden düşme korkusu, art arda yukarı doğru sürdüğü için, yani tepedekiler kendi tepesindekilere, onlar da kendi tepesindekilere kendilerini beğendirme çabası ya da korkusu yüzünden ortaya savaşılmaz koca bir kale, çözülmez karma-

karışık bir labyrinthos çıkıyordu. Gerçi, beş-on kişilik bir ahmaklar ve kurnazlar öbeğinin başlattığı bu süreç, çocukların telefon oyunları gibi, sonunda gelip tam bir saçmalığa dönüşüyordu ama ne yazık ki resmi literatürde buna vatanseverlik, görev severlik, milli uyanıklık adı veriliyordu. Gel de şimdi kavramlarla boğuş; "Gerçek öyle değil, böyledir" diye tartış; biraz daha batağa saplanırsın: çünkü yaşadığın hayat, asıl hayatın değildir; asıl hayatın dosyalarda yaşar. Kuşkularını silmeye çalıştıkça, bunların belgelerini gösterdikçe daha esrarlı, daha tehlikeli, daha gizli ve kurnaz bir hain durumuna gelirsin. Kaldı ki ahmaklığını kim kabul eder? Apaçık çıkarından kim vazgeçer? Ve bunu kendisi de içinde olmak üzere hiçbir güç değiştiremez. Bunları sadece babam için yazmıyorum, çünkü babam gündelik yaşamında rahat yüzü görmemesine, belki nicelik ve nitelik bakımından yaratıcılığını sonuna dek sınayıp bu niteliğini tam olarak gerçekleştirememesine karşın, yine de yazılar, resimler, kitaplar bıraktı arkasında; parklar, ağaçlar, çiçekler bıraktı. Ya hiçbir şey bırakamayanlar, yaşamları bir çöpmüş gibi çöp tenekesine atılanlar? Üstelik düzenin en duyarlı, en zeki ve en uyanık evlatları olmalarına karşın, bu gibi kişilere sindirim aygıtlarında, nüfuz, şöhret, servet, kariyer sağlamak için yerden yere vurulanlar, yok edilenler. Ya da yolları büsbütün şaşırtılıp yola çıktıkları olumlu noktanın tam karşıtına düşürülenler; o delikanlılar, genç kızlar, öğrenciler, öğretmenler, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası aydın kırımına uğrayan bütün o adsız kişiler? Osmanlı İmparatorluğu padişahlıkla yönetiliyor. Bir bakıma yaptığı iş sistemin gereği; bu noktada yaptığı işle sistem tutarlı; ne var ki sen cumhuriyeti ilan etmişsin, ama yine de aynı geleneği sürdürmek istiyorsun. O zaman niye ilan ediyorsun cumhuriyeti? Sadece vatandaşın kafasını karıştırmak için mi? Bu kafa karışıklığından beslensin diye bir bürokrasi yaratmak için mi? Aydın bu, karpuz tarlasında yetişmiyor ki, bir mevsimin ardından yeniden bitsin. Bırakacaksın adamı kendi beyninin sorumluluğuna. Düşünecek, kaydedecek, bunları yazacak, çizecek, sınayacak. Ulusun ortak beyninin bir hücresi olarak işleyecek; görevini yapacak. Ona dokunursan, ulusun ortak beynine de dokunmuş olursun, dolayısıyla onun parlaklığını, becerisini matlaştırırsın. Oysa bu

Osmanlı geleneği sürdürülmek istenmiştir. Öyle saçmalıklar ortaya çıkmıştır ki Kafka bunları bilse yapıtlarını yakardı, "Yazık benim düş gücü bunlara göre yetersizmiş" diyerek, ama ne var ki, bu saçmalıkların ceremesini uygulayanlar değil, uygulananlar çekip durdu. Kim bilir ulusum pay aldı belki bundan; parlaklığı bir derece daha artıracağına matlaşarak; örneğin babam. Örnekleri çok ya, birkaçına değineceğim.

Amerikan 6. Filosu İzmir'e ziyarete geliyor. Evimiz, sokağımız değil, tüm mahalle resmi-sivil polis kuşatmasına alınıyor. Neymiş? Babam İngilizce biliyor ya, resmi dille Amerikalılarla irtibat kuramasın diye. Bu düşüncede "Milli bir sakınca ihtimalinin mümkün olduğu farz edilebilir görünüyor" gibisinden çok derin ve ince bir analizin sonucu. Yazık filozoflara, onlar bile bu denli derin düşünceden yoksundur. Şu işe bak, babam evden çıkıp elini kolunu sallaya sallaya Amerikalı yüksek komutanların kapısına dayanacak da... Oysa adamlar zaten bizim resmi ve sivil yetkililerimizce esir edilmiş durumda. Karşılıklı şölen üzerine şölen, ziyaret üzerine ziyaret, toplantılar, brifingler, törenler, kermesler, harmandalı, zeybek gösterileri. Türk-Amerikan dostluk ya da İzmir çekirdeksiz üzüm baloları. Bizim peder, aynı zamanda ayrı ayrı yirmi otuz Celal Bey olsa, yine de yaklaşamaz hiçbir Amerikalı komutanın yanına. Ya da köşe başına çıkıp, Amerikan askerlerini çevirecek de falanı filanı fitleyecek! Belki askerler mahalleye gelecek de, bizim eve buyur edilecek. Oysa değil Amerikalı askerler, İzmir belediyesi bile bulamaz bizim mahalleyi. Ne yol var, ne elektrik, ne su, ne kanalizasyon. Mahalle dediğin, o zamanki kentin bir ucunda, birbirine yapışık inşa edilmiş (birbirinin içinden geçilen) on-on beş tane Rumlardan kalma taş ev. Dört tarafımız kır, zeytinlik, çayır. Çobanlar sürülerini otlatıyorlar. Yol desen, iri taşlarla dolu bir dere yatağı. Yol olarak ancak kuru havalarda kullanabilirsin. Yağmur yağdı mı, ya taştan taşa sekeceksin ya da ayakkabılarını çıkartıp eline alacaksın. Ne yapsın ve nasıl gelsin Amerikan askeri bizim mahalleye? Kadın kız derdinde dünyayı gördükleri yok zaten. İzmir'deki bütün genelevlerin, barların, randevu evlerinin sahipleri, kabadayıları, pezevenkleri korkunç bir rekabet içinde. Kaptırır mı bizim garip mahalleye dolarları? Kaldı ki mahallenin kadın kız

kısmı, erkekleri gibi dökülüyor! Hayali fener hepsi. Bir kilometre uzağımızda bakkal Ali var. Alışveriş kiloyla, paketle değil, gramla, taneyle, açık paketlerle yapılıyor. Yarım su bardağı zeytinyağı, bir kahve fincanı çay ya da toz şeker, bir pişirimlik makarna için, beyaz peynir, salça tahta kaşık, sigara tane hesabıyla. Ama gerçekler ne olursa olsun yine de uyanık olacaksın, her daim millet, vatan yolunda. 6. Filo gidene kadar. Üç gün, gece gündüz nöbet tutuluyor mahallede: İtalyan bahçesinin kayaları üzerinde, zeytinliklerde, dere kenarındaki söğütlükte, kavakların altında. Susadıkları zaman, gelip gelip bizim karşımızda, dere yolunun öbür yakasındaki tulumbalı sokak çeşmesinden su içiyorlar avuçlarıyla, biri tulumbayı basarken; çişlerini ya da daha başka bir şeyi yapmak için sağa sola bakına bakına dere kenarına iniyorlar. Hep seyrediyoruz. Vakit geçirmek için uçurtma uçuruyorlar çocuklarla; çobanlara kaval çaldırıyorlar. Polisin "birinci Celal Beyi" polisçe Amerikalı dostlarından böyle soyutlanırken, ikinci Celal Beylerinin merkezdeki özel dosyası "solcudur", "Amerikan düşmanıdır" diye özetlenen sayfa sayfa raporlarla dolup dolup taşıyor. Ve üçüncü Celal Bey, yoksul yazar evinde, eli şakağında dört çocuğu, iki de kendisiyle karısı, altı boğazı, o gün nasıl doyuracağını düşünüyor. Bir sabah bana yarı durgun yarı alaycı "Hani" dedi, "benim yerime bir başkası olsa, sadece şu tek sabah karşısında çıldırırdı. Şimdi kalkıp gideceğim, ama nereye?" iki elini iki yana açıp arasına başını sokar gibi yaparak "bir boşluğa." Sonra şen şen güldü "Ama maşallahımız var, şerbetliyiz evvel Allah, bütün sıkıntılara, acılara!" Bu sözlerinden aşka geldi ki yirmi otuz gün önce Hakkıye halamın, kız kardeşime doğum günü armağanı olarak gönderdiği Avrupa kolonyasını istedi. Karşılıklı iki fırt çektik. Mübarek de içilir gibi değil, 80 ya da 90 derece mi ne? Zehir zıkkım acı, ama yine de kanımızı danslandırdı, damarlanmızı ateşledi soğuk sevimsiz ve sorunlarla dolu o sabaha karşı. Ve soluk alıp verdikçe çevremize Fransa'nın nadide fulya bahçelerinin kokusunu üflemeye başladık. Böylece deodorant imalatının insan biçiminde ve canlı ilk ürününü oluşturduk. Bununla beraber babam, cezaevinde yatarken, akşam saatleri cezaevinin berber dükkânına yollanırmış. Bir yandan yüzü köpür köpür sabun köpüğü, yavaş yavaş damatlık

tıraş olurken, bir yandan da berber kolonyasıyla aynı yavaşlıkla kafayı buluyormuş; yani anlayacağın, bu tür imalatın deneyimli eski bir ürünü.

522

1946'nın yaz mevsimi geliyor. Ankara Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencilerinden yirmi-yirmi beş kişilik bir topluluk, cezaevlerinde bir araştırma, inceleme gezisine çıkmış. Amaç yargıç ve savcı olacak bu öğrencilerin cezaevleriyle ilgili bilgi ve görgülerini artırmak. Bu arada ilk durak olarak yolları İzmir'e, babamın yattığı cezaevine düşüyor. İçerde bulunanların listesine göz gezdirirlerken, babamın adına rastlıyorlar. Bu durum meraklarını çekmiş: Acaba babam hangi suçtan ötürü cezaevindedir? Kapıldıkları merakla babamın dosyasını açıyorlar. Bir bakıyorlar ki dosya bomboş, yani bir suç duyurusu dışında hiçbir hukuksal işlem yapılmamış. Tarihine bakıyorlar suç duyurusunun, yani ihbarın, dokuz ay eski. Bu nasıl olur? Oysa onlara fakülte derslerinde başka türlü öğretilmişti; örneğin, yasaya göre, suç duyurusundan sonra sanığın en geç on beş gün içinde hazırlık soruşturmasının bitmesi ve yargı önüne çıkacağı tarihin saptanması gerek. Sınavlarda bunu bilmeyen sınıfta kalıyor fakültede, diploma verilmiyor böylelerine, ama nedir ki orası fakülte, burası gerçek yaşam. Gerçek yaşamda işler başka türlü yürütülüyor. Hele sanık, yazar, çizer, öğretmen ya da öğrenci takımından olursa, çok daha başka. Belki de son sınıf öğrencilerini bunun için dolaştırıyorlar cezaevlerinde; mesleğe girince apışıp kalmasınlar, görgüleri artıp mesleğin bütün inceliklerini öğrensinler diye. Ama İzmir'e gelenler, gerçekle ilk kez yüz yüze geliyor: bu yüzden heyecanlanıyor çocuklar, çünkü henüz acemiler. Bu yüzden sağa koşuyorlar, sola koşuyorlar; cezaevi yönetiminin, polis müdüriyeti ve savcılığın eşiklerini aşındırıyorlar. Nerden bilsinler işlemlerin bile bile ertelendiğini, başvurdukları bütün bu makamlarca. Kafalarında sadece profesörlerin söyledikleriyle kitaplarda yazılanlar var. Bu yüzden öylesine haklı sayıyorlar ki kendilerini bu hukuksal ihmal ya da unutkanlığın (öyle sanıyorlar), İzmir'den ayrılmadan önce giderilmesi için canla başla çalışıyorlar. Çünkü babamın bir saniye bile daha fazla cezaevinde kalması, taze

zihinlerince hukuk ve hukukla ilgili herkes için kara bir leke, bir utanç. Tez elden, bu lekeden arındırmak gerek hukuku da hukukla ilgili kişileri de. Sonunda isteye isteye çalıştırılmayan İzmir adalet mekanizmasının çarkları, bu kalabalık ama ortak heyecan ve gizlenmesi artık olanaksız olan durum karşısında istemeye istemeye ve gacur gucur (aslında homur homur) sesler de çıkararak olsa çalışmak zorunda kalıyor. Öğrenciler, başka bir ilin cezaevini gezmek için, şarkılar söyleyerek İzmir tren garından ayrılırken, babam da ilk hazırlık soruşturması bitmiş, yargıç tutuksuz yargılanmasına karar verdiği için, cezaevinden çıkmıştır.

Yıllar sonra, bana bu olayı ayrıntılarıyla, bir toplantıda rastlantısal olarak karşılaştığım bir bayan savcı anlatmıştı. "Dikkatimizi çeken bir husus da hem ihbarı yapanların, hem bütün tanıkların polis memuru olmasıydı; sanırım babanız beraat etmiştir." "Evet" demiştim, "tek oturumda, bu da sizin sayenizde oldu." Çok sevinmişti bu yanıtımdan. Gözleri parlaklaşmıştı. "Anımsıyorum" diye sürdürmüştü konuşmasını sonra, "babanızın dosyasını açınca, bütün arkadaşlar şok geçirmiştik; olamaz bu diye; gençtik o zamanlar, coşkunduk, okuduklarımıza iman ediyorduk." "Ya şimdi?" demiştim, "Üstelik gene gençsiniz." Sadece gülmüştü. Sonralan çok düşünmüştüm, Ankara Hukuk Fakültesi öğrencileri rastlantı olarak İzmir'e, üstelik babamın yattığı cezaevine gelmeselerdi (çünkü İzmir'de başka cezaevleri de vardı) babam daha ne kadar süre özgürlüğünden yoksun kalırdı? Kim bilebilir? Ya da birçok açıdan denk düşen böyle bir rastlantıya kadar, çünkü gelen öğrencilerin zihinsel yapıları, uygar kişilikleri ve gösterdikleri inadın da bu işte rolü büyük olmuştur. Bu durum bile, o zamanlar için babam hesabına bir piyango sayılabilir. İşte, o günkü yönetime "yan resmî"; "ilkel" ve "keyfî" faşizm demekte sanırım haklıyım. Yukarıda sözünü ettiğim olasılığı düşünmek bile bir karabasan, çünkü dokuz aylık hapislik iflahımızı kesmek üzereydi, hem maddesel, hem tinsel alanda. Bu sürenin üstüne binecek her günün ağırlığı matematiksel değil, geometriksel hesaplanmalıdır; şu bakımdan ki gelen her gün, bir öncesine göre bizi daha güçsüz, daha yoksul buluyordu. Babam yanımızdayken bile zor zor geçinirken bu yeni durumdaki halimizi kolayca tasarlayabilirsin;

üstelik daha bunalımlı ruhsal kaygılarla.

Hatice ablanın kardeşi Hüsniye tete, mahalledeki tütünde çalışan kadın ve kızların yardımıyla kaçak olarak tütünde çalışmaya başlamıştı. Kaçak olarak diyorum, çünkü babamı Anadolu'nun söylencesel ve simgesel dağları, bayırlarında keşfedebilen MİT'in, baldızını tütün işçileri arasında bulup çıkarması haydi haydi kolaydı. Ne var ki bunu atladılar. Mahalledeki öteki tütün işçileriyle birlikte akşam işten geri dönüşünü merakla gözlüyorduk. Daha uzaktan bakıyorduk, başörtülü yüzü gülüyor mu yoksa asık mı diye. Hep güler yüzlüydü. Demek, 'iyi saatte olsunlar' atlamaya bir gün daha devam etmişler. Öteki kadınlar gibi önce bizi pas geçip daha ötemizdeki kendi odasına gidiyor, sonra komşulardan biriymiş gibi bize geliyordu. Belki bu önlemimiz, belki ayrı yerde oturduğu için ya da aldığı gündeliğin sadece ona yeteceği düşünüldüğünden, belki de başka nedenlerle ya da babamın baldızının tütün işçisi olamayacağı kanısıyla, korktuğumuza uğramıyorduk. Kaldı ki Hüsniye tete, 'altın kalpli' denilen insan türünden olup, bu karakteri, meleksi ve durgun bir masumiyetle yüzüne yansımasına karşın, cahil ama çok zeki bir kadındı. Bu zekâsı ve doğal sakinliği yüzünden, babama birçok çözümsüzlüklerde hem düşünce hem tutum bakımından Hatice abladan daha fazla yardımcı olmuştur. Tütünde çalışmak da onun fikriydi ve bunu büyük bir dikkatle uyguluyordu. Ve belki de polisin önemsiz bulduğu gündeliğiyle şimdilerde evi ayakta tutuyordu.

Bana gelince, o sıralar artık İzmir'den ayrılıp İstanbul'a dönmek zorundaydım. Bir haftalığına gelmiştim ama olaylar nedeniyle bir ayı çoktan geçirmiştim. O tarihte tıbbiyenin birinci sınıfında okuyordum. Sınavlara pek az bir zaman kalmıştı. Annem mektup, telgraf yağdırmaktaydı. Biletimi de göndermişti. Kardeşlerimi bu durumda bırakarak İzmir'den ayrılmak acı geliyordu ama sofradan bir boğaz eksileceği, yani paylarına üç-dört lokma daha fazla düşeceği düşüncesi hem mantıksal hem duygusal açıdan gidişimi bana onaylatmaktaydı. Üstümde tek gömlekle (ceketimi sattığımı söylemiştim) saç sakal birbirine karışmış (üvey babamın ilk sakallarının çıkması şerefine bana armağan olarak verdiği nikelajlı ve aynalı güzel ku-

tusuyla tıraş takımını da satmıştım) kamburum çıkmış, ayağımda uyduruk asker postalları ve dur durak bilmeyen inatçı bir öksürükle, İstanbul'un Büyükada'sındaki Çınar Caddesi 71 numaralı eve girdiğimde, tüm evdekilerin ilk bakışta beni tanıyamadıklarını söylersem orta bir abartı bile yapmış sayılmam. Ama onları İzmir'den, babamdan döndüğüme doğrusu zorlukla inandırdım. Beni İzmir'den değil, başka bir yerden, bir serserilikten falan geldiğimi sanmışlardı. Bu biçimde bir eve dönüşüme, uzun yıllar sonra Paris'ten geldiğimde de tanık olmuşlardı. O zaman da Paris'ten değil, bir dağ başından geldiğimi düşündüler. Bunda da şimdiki gibi haklıydılar. Benden Avrupa'dan dönenlere özgü zarif, uygar bir görünüm beklerlerken, yine saç sakal birbirine karışmış (Paris'te berber ücreti, Sein kıyılarında içilecek bir kaç şaraba bedeldi), yaz ortasında ayağında uzun botlar, üstümde kalın, kışlık giysiler ve avurtlarım dişlerime yapışık, arkadaşları tarafından ihanete uğramış bir haydut biçiminde karşılarına karşı çıkmıştım. Paris'te 19 kilo bırakmıştım, ama bu 19 kiloyu gıdasızlık yüzünden değil, kimi yaşantıları ölümsüz kılmak peşinde yitirmiştim. Şimdi kaç kiloydu kaybım? Bilmiyordum, ama vücuduma soyunukken bakmaktan korkuyordum. Aslında şunu söylemek istiyorum: ocağımıza incir dikilmediyse, dikilemediyse bu sadece, boşta gezer denk rastlantıların eseriydi, yani hakkın hukukun değil, daha temel bir tanımla neyin ne olduğu ya da olmadığına kesinkes karar vermiş bir toplumda yaşamadığımız, böyle bir toplumu ortaklaşa paylaşılan fikirler temelinde daha örgütleyemediğimiz için. Doğrusu canımı sıkıyor bu tür tümceler yazmak. Ama nedir ki gelip geçmiş yaşamımı belgelemek isterken, bu çeşit ukalalıkları beraber sürüklüyor kalemim. Örneğin, işte bilinen şeyler: hâlâ yerleşik bir toplum olamadığımız savı. Bu duraksamaların, tereddütlerin, geri tepmelerin, bunalımların, daha en başta dağları, bayırları, ovaları, suları, hayvanlarıyla beraber yağmalaya yağmalaya sürüp giden bir göçerliğin, göçebeliğin tarihsel belirlenimi olduğu düşüncesi. Kime ne, tükettikleri ve arkada bıraktıkları. Kendi kendilerini onarır onlar. Onaramazlarsa, ne gam. Yolunu değiştirir, başka bir alana göçersin, olur biter. Yeter ki kervanın yürüyebilsin. İmparatorluğu böyle kurmuşsun, böyle besleyip, böyle büyütmüşsün. Ürün zamanı fetih-

lere giderek; dağlar bayırlar yerine, ülkeleri, kentleri basıp geçerek; mal ve mülkün, bir emeğin ve buna ilişkin bir hakkın öznesi değil, bir yaşmanın nesnesi sayarak; bal arısını değil, yaban arısını örnek alarak (hem içte hem dışta). Ben, örneğin, ülkemizde keşfedilen ve coşkun bir sel gibi dört yanı saran gecekonduculuğu da yukarıda yazdığım düşünceleri doğrulayan bir kanıt niteliğinde düşünüyorum. Bu zihniyet kromozomlarına işlemişse ve bunu daha kazıyamamışsan, yerleşik toplum olmuşsun, neyi değiştirir bu? Biçimsellikten, içerikselliğe geçebilir misin? İnsanlar ve insanların özgürlüğü, yaşamı, dilekleri ve istemeyişleri, bir zamanlar hayvanlarla talan ettiğin dağlar, bayırlar ve ordularla yağmaladığın ülkeler, kentler ve toplumlar gibidir gözünde. Ve kervan yeter ki yürüyebilsin. Niçin yazdım bunları? Neden kafa ütüledim bu kadar? Yerleşik düzenle ilgili bir takım bilgiçlikler yapmak için değil. Söylemek istediğim bir şey var; ona yaklaşmak istiyorum; sadece yerleşik topluma değil, yazıya da geçememişiz; çünkü yazı yerleşik bir toplumun ürünü ve simgesi. Yerleşik toplum diyorsam, kentleşmiş bir toplum, yani uygarlaşmış bir toplum diyorum. Medeniyet sözcüğünün 'Medine' sözcüğünden türediğini unutmayalım. Medeni demek, Medineli demek, yani kentli. Buna karşı Avrupa'yı kasıp kavuran ve akınlarıyla Roma'nın yıkılmasına bile karışan Attila'nın amansız orduları alfabesiz. Biz ona büyük Attila falan diyoruz, ama barbar aslında. Nerde sabah orda akşam, yazıyı ne yapsın. Şunu anlatmak istiyorum, 'yazı'yla, kentleşme ve uygarlaşma birbirine bağlı ve birbirinin ürünü. Yazıya daha geçememiş derken, yazı düzeyine gelmemişiz hâlâ demek istiyorum. Çünkü yazıyı, şimdilerde bile söz, lâf niteliğinde algılıyoruz. Doğal ki yazının temeli söz, lâf ama onun yerleşik düzene geçmiş, değişik nitelikler edinmiş, ondan tümüyle farklı bir aşaması. Nedir onu, lâftan ayrı ve başka kılan nitelikler? Kesinliği, yadsınamazlığı, değişmezliği, kalıcılığı, bağlayıcı ve saptayıcı olması; belirlenmişliği, belirticiliği. Bu yüzden yazı 'ilke' niteliğinde; üstelik sorumluluğu ve yükümlülüğü var yazının. Bir bakıma sadece a, b, c işaretleri değil yazı. Bu niteliklerle donanınca a, b, c yazı oluyor, yoksa sadece 'laf'dır onlar. İstersen seda, istersen çiziklerle dile gelsin. Çünkü lafta bu nitelikler yok. Laf, bu niteliklerin tam tersine,

değişken, unutkan, kaypak, belirsiz ve yükümsüzdür. Dilediğin kadar yeminlerle pekiştir onu, yine de yazı düzeyine çıkaramazsın. Bu yüzden yasa olsun, edebiyat, bilim olsun laf olarak algılıyoruz. Yasa uygulayıcısı laf diye bakıyor yasalara, kendi bildiğini okuyor; edebiyata laf diyoruz, bilime de. Bir de var ki ve en önemlisi, bunların yazılırken, yazı kavramı içinde değil, laf kavramı içinde yani laf zihniyetiyle, laf ola yazılmış olması. Hukuk ve edebiyat konusunda uzman değilim. Sağduyu ve mantığın eleştirisi dışında fazla bir şey söyleyemem onlar üzerinde, ama otuz yılım üniversitede geçti. Nice bilimsel makale, kitap gördüm; doktora, doçentlik, profesörlük tezleri okudum. Bunların kaçta kaçı yazı, kaçta kaçı laflamaydı, yani yazının nitelikleri olan yadsınamazlığı, kesinliği, değişmezliği, saptayıcı ve bağlayıcı olmayı ve özellikle sorumluluğu taşıyordu denirse, üniversitenin yüzünü ağartacak bir yanıt veremem. İsterse bin sayfalık olsun ister on beş-yirmi daktilo sayfası, ama ortada laftan başka bir şey yoksa sayfaların çokluğu neyi değiştirir ki? Üstelik kısaları daha iyidir, çünkü lafı kısa kestiğinden, kâğıt ve mürekkepten ekonomi yapmış olur. Ozanın dediği gibi, "Hiç değilse pencereden kuşları seyredersin." "Bakın, yasalarda neler varmış, Ankaralı çocuklar bu maddeleri nasıl bulup çıkardılar, siz niye uğraşmadınız?" denirse, bunun birinci yanıtı, yukarıda yazdıklarımdır, yasaları yürütmekle yükümlü görevliler, bu yazılı yasaları yazı diye değil laf olarak algılarsa, biz ne yapabilirdik? Gerçi hukuk konusunda hiçbir bilgimiz yoktu; örneğin hukuk dense babam "guguk" diye yanıtlardı. Yani bu konuda bütün bilgisi 'hukuk' sözcüğüne, 'guguk' sözcüğünün kafiye olmasıydı. Sanırım, yıllardır yaşadıkları, onu böyle düşünmeye sürüklüyordu.

Öte yandan bizi uyaracak ya da elimizden tutacak kimimiz kimsemiz de yoktu. Zaten aylardır mahallemizdeki fakir fukara komşularımızın dışında herkesten soyutlanmıştık. Eli kalem tutan, bu işten anlayan tanıdıklarımızın neredeyse yüzde yüzü, bizden vebalıymış gibi kaçıyordu. Kaçmayanlardan da biz kaçıyorduk, çünkü bizim yüzümüzden başlarının bir belâya girmesinden çekiniyorduk. Bize duydukları dostlukları ağır bir biçimde ödetilebilirdi onlara ya da en azından rahatları kaçırılırdı. Zaten bi-

zim gibi olanların da başları dertteydi. Kelin ilâcı olsa, önce kendi başına sürer durumu gündemdeydi o ortamda. Bir de vardı ki bu gibilerle ilişkinin sürmesi, onların sözde suçlarıyla bizim sözde suçlarımızın birbirine bulanması demekti ki, çık işin içinden çıkabilirsen o zaman. Aslına bakılırsa, bunları boşuna yazdığımı biliyorum. Hukuk allâmesi olsak ne fark eder ki? Çünkü babam bakımından ne zaman, nerede hukuka göre davranılmıştı? Cezaevinden önceki olaylarda mı? Ya da tutuklama nedeni ve tarzında mı? Şurası apaçık ortadaydı: Hukuk'lu öğrenciler İzmir'e gelmesiydi, özellikle olayı o denli dallanıp budaklandırmasalardı, babam aşağıdaki koğuşta kim bilir ne kadar zaman daha çile dolduracaktı, doğal ki bununla yetinebildikleri takdirde.

Babam okuduğu gazeteyi bana atıyor. Aradan yirmi-yirmi beş yıl gibi bir zaman geçmiş; yine İzmir'deyim. Gazetede bir takım kişilerin demeçleri var. İnönü'ye atıp tutuyorlar bu demeçlerinde. Okuyorum onları, biraz hayret ve esefle. İnönücü değilmiş; ama çocukluğumda tarih kitaplarında gördüğüm bir takım fotoğrafları hatırlıyorum. Eski garp cephesi kumandanı; ya da başka bir tanesinde: Milli mücadelede miralay İsmet Bey. Bu fotoğrafları, yaşamadığım bir eski ölüm dirim savaşlarının onlara sinmiş karanlık hayalleri ve sessiz velveleleriyle algılamışım. Belleğimde hâlâ bu eski görüntüleriyle duruyorlar. Biz cumhuriyetin ilk çocuklarıyız. Okuduklarım, garip bir biçimde beni üzüyor. Üzüyor ama babam niçin okumamı istiyor bunları? Çünkü İnönü'ye karşı bu gibi yazılar adeta günün modası! İşitiyoruz, görüyoruz hemen hemen her gün. Çoğu da ağır suçlamaların ötesinde, şimdi okuduklarım gibi sadece aşağılama. Babam, verdiği gazeteyi okuyup bitirdiğimi görünce, köşedeki üst üste yığılmış eski gazeteleri gösteriyor bana. "Nah! Hepsi hakaretlerle dolu." İnşallah bunları da okumamı istemez diye düşünürken, "Tanıdın mı onları?" diye soruyor. "Kimleri baba?" "Canım, 46'da beni hapse atanları." O zaman jeton düşüyor kafamda. Bu sefer eski gazeteleri merakla çekiyorum önüme. Konuşması sürüyor babamın: "Hepsi silme İnönü düşmanı şimdi." Bu sefer eski gazeteleri merakla çekiyorum önüme. Sayfaları karıştırıyorum; bizim eski İzmir kodamanlar sultası, kimi Adalet, kimi Fevzioğlu'nun partisinden, verip ve-

riştiriyorlar İnönü'ye. Önceden okudum, biliyorum yazılanları; ama şimdi kimin söylediğini öğrendiğim için, bana çok ilginç geliyor. Kimi meclis kürsüsünden, kimisi basın toplantısında ya da ayaküstü verdikleri demeçlerle, İnönü'ye karşı en ağır suçlamalarını, üstelik hakaretlerini bütün Türkiye duysun diye adeta çırpınıyorlar. Bugünkü kendileri on beş-yirmi yıl önce kendi karşılarına çıksaydı, ipini çekerlerdi; ümüğünü sıkarlardı; ocağını yakıp kül ederlerdi kendilerinin. Fotoğraflarına bakıyorum konuşurlarken: yüzleri allak bullak. Bu doyumsuz hırsları neden? Güçleri yetse, eski liderlerini bir kaşık suda boğarlar. Doğrusu ya korkuyla titriyorum. Nasıl kurtulmuşuz ellerinden? Yüzleri gibi ağızları da bozuk. Babamı düşünüyorum; bütün yaşamı boyunca ağzından tek bir küfür sözcüğü çıkmamış bu adamı, bu küfürbazların elinden kurtarmışsa Tanrı kurtarmıştır. Yok başka bir açıklaması bunun. Babam böyleleri için sık sık söylerdi: "Onların yurt sevgisi, köpeğin kemik sevgisine benzer" diye, "Kemiklerini bir almaya gör önlerinden, bak, seyret o zaman çıkan gürültüyü." Sadece yurtseverlikleri mi böyle? İnsan sevgileri nasıl? İnönü iktidardan düşmüş, yani kârlı olan onu pohpohlamak değil şimdi, tam tersine batırabildiğin kadar batırmak. Kemikleri de neymiş deyip geçemiyorum. Kemik de kemik çünkü. Yağlı, ilikli, ağız sulandırıcı; örneğin, milletvekilliği, belki bir bakanlık, başkanlık bir şeylere; büyükelçilikler, yani kuştüyü döşeğimsi bir yaşam ve önlerinde namaza durmuş gibi eğilip kalkan bir takım insanlar. Ne şeref! Ne şan! Ne yücelik! Ve 1946 İzmir'i düşünüyorum. O yoksul mahalleyi, o yoksul evi, iğne ipliğe dönmüş halimizi. Ya da o korkular, tedirginlikler; tutunacak hiçbir dalın olmadığı o güvensizlik ortamı. Ben sonra sanatoryumu boyluyorum. Kardeşim Suat ülser oluyor, midesi deliniyor, zorlukla yaşama dönüyor. Kız kardeşim Aliye'nin akşam ateşini iki yıl düşüremiyorlar. Hatice abla, bir iç mahremiyetiyle yüzü pembeleşerek anlatıyor sonraları bana, babamın cezaevinden eve nasıl geldiğini. İki büklüm, kadidi çıkmış gibiymiş. Ve yolda kime rastlarsa, tanıdık tanımadık, çocuk ihtiyar, kadın erkek, durduruyormuş, sendeleye sendeleye: "Bak teyze, bak kardeşim, bak oğlum, kızım, yenge, bak beyefendi, hapisten yeni çıktım, şimdi çıktım ya!" diyerek. Ve gücü gücüne aldıkları bir küfe sigarayı gelen geçene

dağıtıyormuş; açık pencerelerden, kapılardan içeri atıyormuş; balkonlara fırlatıyormuş, yarı sarhoş, yarı meczup, ayakları birbirine dolaşarak. Kim bilir içeride neler yaptılar? Bilmiyoruz. Babamdan hiçbir şikâyet çıkmıyor, ama Hatice ablanın yüzü pembe pembe, utanç içinde benimle konuşurken. Gerçi onun da olup bitenleri olay olarak bilmesi olanaksız, çünkü en küçük bilgisi yok müdüriyetin bodrum katları ya da cezaevleri hücrelerinden. Ruhu öyle bilgisiz ve saf ki evin kapısı dışındaki yaşama. Bu yüzden hiçbir varsayım da üretemez. Üretemiyor da zaten, ama çocuk yaşta koynuna girdiği ve yıllardır girmekte olduğu erkeği ve tek efendisinin onur yarasını belli ki yüreği anlatmış ona; anlatmasını da sürdürüyor şimdilerde bile çünkü hafif bir sesle o günlere değinirken yüzü pembeleşiyor; yüzde doksan görme yetisini yitirmiş gözleriyle uzaklara dalıyor, neler tadıyor kim bilir duygularıyla. Evet, kim bilir içerde neler yaptılar? Ve babam durup dururken, daha doğrusu yavaş yavaş yazı yazarken, ansızın bana dönüyor, bileklerini uzatarak, "Burkarsan bunları pek tabi ağrır" diyor, "İnsan eli bu." Yüzü karmakarışık, "Erkek ağlamaz mı, ağlar" diyor, "Erkeği de ağlatan şeyler vardır." Oysa aylar geçmiş. Ben bu arada iki üç kez İzmir'e gidip gelmişim. Şimdi anlatmak istediği nedir? Cezaevi günlerine mi ilişkin ya da başka günlere mi, yoksa sadece bir düşünce mi? Babamla aramızda hep böyle soyut bir iletişim var. Ne istiyorlardı ondan? Ya da onu niçin bu denli yadırgıyorlardı? Çünkü kültürlerinde yoktu böyle biri, ama bir kültürden söz edilebilir mi onlar için: Batı mı Doğu mu? İkisinde de babama göre yaya kalırlardı; üstelik sadece geleneksel dinsel kültürde bile, çünkü babam, batı temelli eğilimleri olsa da, görgü ve göreneği açısından tam bir Osmanlı ailesinden geliyordu; hem de imparatorluğun yönetimine katılmış, eski ve güçlü bir Osmanlı ailesinden. Özür dilerim ama Osmanlı terbiyesi, erkânı bakımından hizmetkârı bile olamazlardı bu ailenin. Peki, neydi içlerine sindiremedikleri? Bu da iki nedenden ileri geliyordu. Biri sürüsel, öteki bürokratik. İlkine değiniyorum: bir öyküsü var babamın. İmgesel bir ülkeyi anlatıyor. Burada herkes kördür. Kör doğup kör ölüyor bura halkı dünya kurulduğundan bu yana. Sınırlarını çepeçevre çeviren yüksek uçurumlar onları gözlüler dünyasından ayırmış. Günün birinde gözleri olan kişi düşüyor

yukarılardan bu ülkeye. Elleriyle yokluyorlar neyin nesi olduğunu anlamak için bu yabancının. Kendileri gibi olduğunu saptıyorlar sonunda, ama kendi boş göz çukurlarının yerinde iki tümseğe rastlıyorlar. Çıban mıdır, bir ur mudur bu iki tümsek? Acele kurtarılması gereklidir bunlardan adamın. Büyük bir içtenlikle gözlerini oyuyorlar. Tanrıya şükür, işte kurtuldu, kendileri gibi oldu.

Bürokratik nedene gelince: 1924'te mahkemeye verilmiş; suçlu bulunmuş, cezasının pek azını çekmişken, vazgeçilip cezası kaldırılmış. Buraya kadar güzel ama sonra? Onu mahkemeye sürükleyen sevk kâğıdı duruyor bir dosyada. Lâfın gelişi duruyor demem, çünkü durmuyor. Isısı, rutubeti, basıncı uygun düşüyor ki yavaş yavaş canlanıyor. Ve canlı bir hücreymiş gibi başlıyor kendi kendini çoğaltmaya. Tıpkı bir hücre bölünmesi gibi bir kâğıttan şu kâğıda; şu kadar kâğıttan bu kadar kâğıda, böylece sürüp gidiyor bu karyokinez üreme. Bu iş 1924'teki sevk kâğıdıyla başladı ya, ama artık yönetim onun elinde değil, kaptırdı egemenliğini dosyanın şişkinliğine. Bu şişkin dosyayı gören yetkili ya da yeni bir yönetici, feleğini şaşırıyor, "Aman" diyor, "daha yakın takibe alın, daha sıkı kontrol edin." Ve dosya şiştikçe, egemenliği daha da artıyor; egemenliği arttıkça da daha fazla şişiyor. Artık o ilkel, açgözlü bir tanrı bozuntusu niteliğindedir; her gün yeni yeni raporlar, jurnaller ister. Doymak bilmez karnı. Ne var bu rapor ya da jurnallerde? Ne olacak, babamın gündelik hareketleri. Şu saatte çıktı, şu saatte şuradaydı, bu saatte bunlarla konuştu falan. Ama durmuyor ki iştahı dosya tanrısının, yetkililer, yöneticiler onun iriliğini görüp ürktükçe ve daha yakın takibe alın, denetleyin dedikçe memurlar artık neyi jurnal edeceklerini şaşırıyorlar; daha ayrıntılara giriyorlar: iki kilo kefal balığı aldı, üç eşek yükü odun aldı. Ta, avuç içi Mordoğan'dan beri bu böyle. Abartıyor muyum? Hayır.

Mordoğan'a yeni bir kaymakam atanmış; Rasih Bey, babamın Üsküdar'dan çok eski bir arkadaşı. Geldiğinin akşamı, "Yahu Cevdet, yarın buranın pazarıymış. Beraber gidelim de taze incir alalım; bu kadar övüyorsun, kılavuzum ol." Sözleştikleri gibi babam Rasih Bey'i evden alıp pazara götürüyor. Taze incir alıyorlar; iki kilo kefal, limon, maydanoz falan. Rasih

Bey kaymakamlığa, yeni dairesine gidiyor. Masasında bir rapor. Daha mürekkebi kurumamış: "Cevdet bey, saat 10'da pazar yerinde görüldü. Yanında çok şişman bir kişi vardı (Rasih Bey çok şişmandı). Giritli Mustafa'dan iki kilo taze incir, limon, maydanoz...". Rasih Bey'i, yani yeni kaymakamı henüz tanımıyorlar.

Her iki koldan da bir körleştirme, köreltme eylemiydi bunlar. Kişi yazar; doğaca tanınmış bir iş bu ona. Elden geldiğince de buna hazırlanmış. Ve bunu istiyor hem duyguları hem de bilinciyle; ama hayır, yazamazsın, yazmayacaksın. Nedir ki yazıyor ve yazdı işte, ama yazabileceklerinin kaçta kaçını yazabildi? Bütün çabasına karşın, önüne durmaksızın yığılan saçma sapanlıklar yüzünden, düşünceleri, fikirleri ve hayallerinin kaçta kaçını kâğıtlara dökebildi? Bilebilir misin, yazılsalardı kaçta kaç satırı, kaç yıllar sonrasına kalacaktı? Belki on yıl, elli yıl, yüz yıl, belki de sonsuza dek. Doğa gizemli bir güç iliştirmiş sözcüklerine, bütün sanatçılarda olduğu gibi; bir yaşamsallık (hayatiyet) katmış. Ve ülke baştan başa tarumar edilebilir, alınabilir, satılabilir, ama Türk edebiyatı içinde, Türk edebiyatı olarak ve öteki Türk yazarları, ozanlarıyla beraber yine de bu ülkenin bir Türk ülkesi olduğuna, üstünde Türklerin yaşadığına tanıklık edecekti; belgesi ve kanıtı olacaktı belki. Bir toplum, bir ülke, sadece topla tüfekle savunulmaz ve ebedi kılınmaz. Şarkıları, türküleri, dansları, şiir, öykü ve romanları, yani düşünce ürünleriyle ancak savunulabilir ve bir ebedilik kazanabilir. İki seramik parçası, üç beş kırık sütun başlığı ve mezar taşı, yitmiş gitmiş bir ulusu günümüze taşıyabiliyor; tarihsel hakkını benimsetebiliyor. Bilinen şeyler bunlar. Sözgelimi yurt severlik nedir? Pencereden dışarı bakıyorum. İzmir'in ünlü imbatı esiyor. Babamın sokak boyunca diktiği telli kavaklar adamakıllı boylanmış. Serin serin hışırdıyorlar imbatta. Boşuna telli kavak adı verilmemiş bunlara. Gencecik yaprakları gizli, yeşilimtırak ve oynak aynacıklar tutuyor esintilere ve güneş ışınlarına pırıl pırıl telleniyor ve süsleniyor her daim ağaçlar ve sokak. Ve yine söz gelimi yurtseverlik nedir?

Karanlık bir denizde küçük bir sandal içindeyiz ben ve kardeşlerim: Suat dokuz, Aliye'yle İsmet on üç-on dört yaşlarında, çocuklukla genç kızlık arasındalar. Ve Hatice abla ve onun büyüğü Hüsniye tete ve Fındık.

Birbirimize tutunmuşuz. Babam bir yöne doğru kürek çekmeye çalışıyor. Benzi atık, saçları darmadağınık. Ufuk filan hak getire. Hiçbir yön görünmüyor. Çevremizdeki sularda, karanlık, kaypak gölgeler dolaşmakta: köpek balıkları. Kimi kez grimsi siyah, parlak sırtları su yüzüne çıkıyor. Görüyoruz yakından onları; kafaları kaskatı, gözleri solgun, donuk, kirpiksiz. Babam kürek çekiyor habire, ama boşuna. Zamklı sinek kâğıdına yapışmış bir sinek gibiyiz. Olduğumuz yerden kurtulamıyoruz bir türlü. Deniz ağda kıvamında; yoğun, koyu, yapışkan. Fındık, ağlar gibi ığıldıyor aramızda. Birden uyanıyorum kan ter içinde. Neredeyim? Beyaz yataklar, karyolalar ve lizol kokusu. Aklımı başıma getiriyor, bu lizol kokusu. "Oh be, sanatoryumdayım." Ercan hayretler içinde yüzüme bakıyor. Ercan benim gibi üniversite öğrencisi ve burada oda arkadaşım. Sağ ciğeri benim gibi kaviteli onun da. Gördüğüm rüya 1946 İzmir rüyası. Oysa iki yıl geçmiş aradan.

YILLAR SONRA MORDOĞAN

539

Bugün iki kişiler. Dün, geçen hafta ya da bir ay önce, belki üç, belki de dört kişiydiler. Yarınlarda kaç kişi olacaklar? Seyrekleşecekler zaman zaman ya da artacaklar. Belki hiç kimse oturmayacak onlardan bu sandalyelere bir süre, ama sonra biri, birileri gelecek yine; aynı benzerliklerle titreye titreye; yine aynı belirsiz gülümseme gözlerinin içinde. Denizi seyredecekler sessiz sedasız ve yine unutacaklar zaman zaman cigara çubuklarında tüten cigaralarını. Neyi, neleri görmekteler seyrettikleri denizde? Balık yavrularını ya da akçıl şekayiklerin arasında eşinen yengeçleri mi benim gibi? Belki çocuklarını: yalın ayak başıkabak bu kıyılarda; bir tahta parçasından gemidir anılarında şimdi, yelkenleri martı tüyünden. Gençliklerini mi yoksa uzak denizlerde? Ufuklarını mı bu denizlerin mavi pembe yankılanan şafak vakti ya da diplerinde, söylencesel. Ve İskenderiye kerhaneleri gerilerde. Herhangi bir yoksul Yunan adasında, ufak bir meyhanedir bu. Bir gitar ve küçük küçük adımlarla, trala la la trala la la, haydes! Sallanan bir beyaz mendil havada. Söylenen eski bir Girit türküsüdür. Kaç

ceset var sırtlarında kim bilir? Kaledonia kayalıklarından bu yana taşımaktalar; Marsa matruh anaforlarından belki de, ya da Girit'in yalçın kayalıklarından. Tuzlu sular, kumlu sular yıkamaktadır açık gözlerini, hangi kıyılarda, kim bilir ve gönüllerinde sonsuza dek, bir gidip bir gelerek dalgalarda. Yunusların seviştiği bir gecede, derin, iniltili ve kapkara. Nasipse memlekete dönmek, kopartacağım o gonca gülü. Memleket ufka yazılmış bir iki nota, ama ezgisi yüreğin derinliğinde. Hasret, tuz, istek ve tehlike, karışık birbirine. Belki de oğullarını, torunlarını görmekteler ve bir eski kahırlı aşkı sularda. Aman dikkat yavrularım, evlatlarım kalleştir sonbahar rüzgârları, Rodos akıntıları dolgundur lüle lüle, aman sakının hayal kurmaktan, leylekler gitmek üzere buradan, kalplerinizi bastırın. Akşama doğru küçük bir kız çocuğu geliyor kahveye. Güneş yanığı çıplak kolları, bacakları ipincecik. "Yemek hazır dede, annem çağırıyor" diyor, "Ne pedum (evet yavrum)" diyerek ayağa kalkıyor ihtiyarlardan biri. Uzun iki saç örgüsü sırtında sallanıp durmakta küçük kızın konuştukça. Bıcır bıcır konuşması. Kapağını kapıyor masadaki tütün tabakasının; cıgara çubuğundaki sönmüş izmariti ince parmaklarının ucuyla çıkartıp atıyor; sonra çakmakla beraber dedesinin gömlek cebine koyuyor onları; el ele tutuşuyorlar. Hâlâ meşin gibi kapkara eli ihtiyarın ve bir sanatçı eli gibi zeki ve ince. Bir Rasim Kaptanın sağ elidir bu; bir Kemal, Rüstem, Cenan Kaptanın. Kim bilir kaç kişiyi kaç kez Akdeniz'in bir yakasından öteki yakasına götürüp getirdi bu el; kim bilir kaç kişinin bahtını belirledi.

Yan yana yürüyorlar kumsalda, ılık sular ayaklarını yalayıp duruyor, ikisi de yalın ayak. Mordoğan'da mor bir akşam başlamak üzere. Kim bilir hangi haksızlıklardan ötürü çekingen ve utangaç. Denizler mi, kalplerimiz mi elleriyle yüzünü kapatan şimdi. Mordoğan'dakiler de Büyükadalılar gibi ülkenin insanı, devletin vatandaşıydılar. Dört bir yanda savaşmış, hem cephede hem cephe gerisinde erkek, kadın, çoluk çocuk telefat vermiş, ya savaşlar sırasında ya da sonrasında çoğunluk işleri bozulmuş, ya da topraklarını sonsuza dek yitirmişlerdi. Ne bileyim, çalışkanlık söz konusuysa bunlar da çalışkandılar. Hem de kadınlarıyla kızanlarıyla beraber; üstelik sıcaktan saydam buğular tüten tarlalarda; külüstür dalgıç makineleriyle

denizlerin altında. E! Peki bu karşılaştırmadan çıkan sonuç neydi? En iyisi karşılaştırma yapmamak diyordum kendi kendime, ama bunu nasıl başarabilirdim? Büyükada'yı anımsamamak için ya belleğimi tümüyle yitirmem ya da buradaki duruma tanık olmamak için kör, sağır olmam gerekti. İkisinden biri, ama ikisi de olanaksız. Bu yüzden her an yüz yüzeydim bu birbirine karşıt yaşam sahneleriyle: çarşı pazarda, sokaklarda, kahvelerde, kıyılarda, tarlalarda, dağ yollarında ve insanlarla konuşurken ve çocukları gördükçe. Yalın ayak başıkabak donsuz koşup duruyorlardı yine deniz kenarlarında çocuklar; tıpkı benim çocukluğumdaki gibi; yine çerden çöpten yaptıkları gemileriyle, yine çeşitli içsel serüvenleriyle süslü o büyük doğal neşeleriyle, ama bu yeterli miydi? Yaşamın tüm olumsuzlukları sırayla beklemiyor muydu onları?

Pencere kenarında oturuyordum. Uykum kaçmıştı. Cıgara üstüne cıgara içiyordum. Neden sonra gökyüzü buğulu büyük bir aynanın yavaş yavaş silinmesi gibi parlaklaştı giderek Tavşan Burnu ufkundan. Titrek pembelerin üretkenliğinde denizlerden ve denizlerle gelen ne kadar dingin ne kadar duru bir nazlı sabahtı. Üst başımı, ellerimi, cıgaralarımı görmesem on beş yıl öncelerindeki bir sabahı ve bir çocuğu yeniden yaşamakta olduğumu sanacaktım. Ufukta Tekir Burnu hizasında bir duman türedi sonra. Tıpkı on beş yıllar ötelerinde bembeyaz bir sabahta, insanlar deniz seslerine karışmış uykulara sarılmış yatarken her nedense uyanıp gözlerimi ovuşturup bakıyormuşum gibi. O duman Mordoğan'a on beş günde bir gelen İstanbul postasının dumanıydı. Bir an duraksadım: kalmalı mıydım acaba? Öteki posta on beş gün sonraydı. Üstelik geleli daha bir hafta bile olmamıştı. Kaldı ki uzun bir süre için gelmiştim Mordoğan'a, ama yaşadığım bu anların sadece bir heyecan, hem de süreksiz bir heyecan, gelip geçen uçucu ve soluk bir mutluluk olduğunu biliyordum artık. Mordoğan'ın sosyal gerçeği, çocukluğumun Mordoğan'ını bilincimde sorgulayıp tüketiyordu. Hayalimde ve anılarımda kalmış olanlarla yetinmek daha iyi değil miydi? İstanbul'dan adeta kaçarcasına yüzüstü bıraktığım işlerimi öylesine özlüyordum ki, bu özleyişi öylesine sabırsızlıkla duyuyordum ki... Eşyalarımı hızla toplamaya başladım. Bu gemiyi kaçırırsam on beş

gün daha burada kalma zorunluluğu, benim için katlanılmaz bir boşluk olacaktı. Denizime girer, balığımı yer, rakımı içer ve "Vallâ, siz cennette yaşıyorsunuz; manzara da nefis" diyemeyeceğimi; desem bile bunu sonsuza dek sürdüremeyeceğimi biliyordum, çünkü gökten zembille inmiş bir turist değildim buraya. Saat beşten sonra, tenhalaşan sokaklarıyla mahallelerin ruhunu, şimdi daha iyi biliyordum. Ocakların yanında yer sofralarında insanların gaz lambaları ışığındaki akşamlarını; gece karanlıklarını ve sabahlarını; bu vakitlere ve de geleceğe ilişkin kaygı ve beklentilerini tanıyordum; geleceğin onlara ne vereceğini de. Şortumu mortumu giyip, ortalıkta ukalâ ukalâ on gün daha dolaşmam neye yarardı? Sadece kendime ve onlara karşı acayip ve iğreti bir fazlalık. Düşüncelerimin bu kertesinde, Latince gramerine duyduğum özlem en üst düzeye çıkıyordu. Evet, nominativus'larıma, accusativus'larıma dönmeliydim. Zarflarıma, edatlarıma, kurallı kuralsız fiil, sıfat, ad çekimlerime ve öğrencilerime. Niçindi bu ansızın ortaya çıkan telaş, her zamankinden daha sabırsız istek? İnsan ruhu öylesine karmaşık ki; bu yüzden de her türlü varsayıma öyle açık ki...

Biri çıkıp da boş boş dolaşmaktan canı sıkılmış, içinde birikmiş enerjilere etkinlik sağlayacak bir uğraş gereksinimi bunun nedeni derse, doğruyu söylemiş olabilirdi, ya da bu, yaşamını belli bir konuya bağlayıp uzmanlaşma ve kişiliğini belirleme duygusunun sabırsızlığı derse, yine haklı olabilirdi bu yargısında da. "Belki de" diyerek söze başlarsa üçüncü kez, biraz düşünceli, "Latinceye karşı ansızın duyduğum bu hırs, bu heyecanlı yaklaşım, bu dağların vadilerin, tarlaların, kıyıların, denizlerin; günbatımlarının gerisindeki düşsel toprakların, şebboyların, kumrulların bahçelerde ve kınalı parmakların tütün toplayan kırman çeviren; kurşun tabanlı ayakkabılarla denizlerin diplerinde dolaşanların adına; ninelerin, dedelerin ve çocukların adına" derse tümüyle yanıldığını söyleyebilir miyiz? Karanlıktır insan ruhu, karanlık ve karmaşıktır; hangi gizli kuyulardan su çektiğini kişinin kendisi bile bilemez çoğu kez. Anadolu'nun adsız sansız kuytuluklarından gelip, sıraya oturmuş çocuk. Karşısındaki karatahtaya Latince sözcükler yazılmakta tebeşirle. Şaşkın şaşkın bakıyor bu yazılara. Bilinçli

bir seçimi değil çünkü Latince onun. Üniversite giriş sınavlarında aldığı puan uygun olduğu için zoraki yeğlemiş bu bölümü, üniversiteye girebilmek amacıyla; dışarıda, açıkta kalmamak için. Yoksa klâsik filolojiyle ilgili hiçbir fikri yok. Ne olduğunu, neler okuyacağını bilmeden kalkmış gelmiş. Kendini toplumun harcayıcılığından korumak istiyor, batmamaya çalışıyor büsbütün batağa. Ama nasıl? Şimdi ne olacak? Türkçe dilbilgisinde bile sıfatla adı ayıramıyor. Bu kadarcık bir bilgiyi kavrayamayacak kadar aptal mı, kayıtsız mı dünyadan? Belki öyle belki de değil. Ola ki iplik iplik ve kat kat sarılıp katılaşmış bir kabuk, bir koza içinde tutuklu aklı da, merakı da, coşkusu da. Evrenin ve yaşamın sonsuz yayılımı ve özgürlüğüne karşın, donmuş bir tohum, bir krizalit gibi kapanmış kalmış kabuğunun içine varlığının özü; üç-beş basmakalıp düşünce ve duygu dışında başka hiçbir şeye el süremiyor, ama ayakta da kalmak istiyor, bu onun hakkı. Bir uç buluyorsun ilkin bu kozada. Çözmek, aralamak için onu; sonra sormaya başlıyorsun kozanın o yapışak, karmakarış ipliğini. Özenle, dengeyle, fazla gerip koparmadan, gevşek de bırakmadan çok. Bir yıl, iki, üç, belki de dört yıl. Ta ki yeni bir akıl, yeni bir merak, yeni bir heyecan ve bir kişiliğin, henüz ürkek bir kelebek gibi pır pır kanat çırptığını görene kadar gözlerinde o çocuğun. Artık dünyaya uçmak için özgür ve bilinçlidir. Belki de bunu göremeyeceksin, ama uyanıverecektir yine de asıl benliği, kim bilir belki de özümsediği bir eski besin yüzünden; senden çok uzakta, bir başka vakitte ve ansızın. Latince öğrenmesi önemli değildir pek o kadar. Önemli olan budur, çünkü bu aşamaya gelindiğinde Latince de öğrenilmiştir istenen düzeyde zaten, ama daha önemlisi öğrenmeye başlamasıdır, yaşam ve dünya karşısında kendine özgü bir kafası, kalbi, işi ve kim olduğunu. Buna, eş anlamıyla sürülükteki tutsaklıktan kurtuluşudur da denebilir bireyselliğin ve katılımı kendine özgü bir işaret olarak belki de gelecekteki bir üst düzey, bir aydınlık toplumun yolu yordamı için. Yüzde bir, isterse binde bir gerçekleşse de, hatta hiç gerçekleşmese sadece hayalinden geçmiş olsa da, yine de sana bir armağanıdır bu ve de bir borcun ödenmesidir. Kim bilir hangi kimsesiz topraklara, denizlere, gökyüzüne ve acı vakitlerine insanların, ki çocukluğunda ve çocukluğundan beri anılarınla borçlanmışındır

onlara. İnsan ruhu karmaşıktır, gizemlidir ve bütün bunlar şarkının dediği gibi, "Neden olmasın?"

Aslında Mordoğan'dan ayrılmıyordum; tam tersine Mordoğan'a gitmekteydim, çünkü Mordoğan ve çocukluğum Latinceydi benim için artık. Latincemin bir parçasıydı. Kime karşı mı? Zaten ölüm gibi bir kamburu olan, bizzat yaşamın bugünkü anlamsızlığına. Tıpkı Deveci Veli amcanın deve çanları gibi; tıpkı Hüseyin dayının zavallı sopası gibi. Dünyamız, güneşin çevresinde gezgin; güneş, gökadamız saman yolunun; saman yolumuz, başka gökadalarının çevresinde dönüyor ve bu başka gökadalar, daha başka gökadaların. Böyle sürüyor bu. Birbirimizin hem çevresi, hem merkezi olarak, uzayın bilinmez boşluğunda uçup gitmekteyiz her an. Hep bir başka yerdeyiz; belki de hiçbir yerde, ama yine de bir yerdeyiz. Bu gezgin evrenin belirsiz bir yolcusu olarak ve yine de belli bir Sina Kabağaç olarak, kapıyı açıyorum, sınıfa giriyorum. Kaptanıyım ben buranın; işte benim uzay gemim, serüven gemim. Ve çocuklarımla beraber güneşin çevresinde, saman yolunun ve gökadalarının aralarında başka başka uçmaktayız. Ama aynı zamanda yolcusuyum bir düşüncenin ve bir hayalin; tıpkı evrenin ve yaşamın bilinmezliğinde bir 'gezgin' olduğum gibi. Kapıyı açıyorum, sınıfa giriyorum. Kaptanıyım ben buranın; işte benim düşünce gemim, hayal gemim. Öğrenciler bana bakıyor, elimde bir tebeşir var. Kim bilir daha kimlerle, nerelerde ve ne zamana kadar birlikte olacağım kaderimle yalnız.

Gemiyle Mordoğan-İstanbul

548

Yolcular arasında niçin bu olaylar, bu acılar yaşanıyordu? Çünkü seferde, yani on beş yirmi gün su yüzünde olan bu gemilerde revir falan hak getire. Belli ki en küçük boşluk, ya da aralığı bile insan, eşya ya da hayvan taşımacılığına ayırmak, daha akıllıca görünmüş. Bu da yadırganamaz, çünkü bizim toplumumuzun akılcılık anlayışı, başka bir deyişle düşünce tarzı budur. 'Muhakeme' denilen zihinsel işlem, bizde genellikle ilk bulgu-

suna (buna ilk yarar da diyebiliriz) takılır kalır. Çünkü bu ilk buluş ya da yarara varıldı mı "Ha işte gerçeğin ta kendisi" denip paydos edilmiştir düşünce eylemi; sanki en can alıcı gerçeğe ulaşılmış gibi, sanki bunun dışında başka bir gerçek ya da gerçekler olamazmış gibi. Bundan sonra yapılacak iş, varılan bu ilk ve basit düşünce ürününü saplantılı bir inatla sonuna dek savunmaktır. Üstelik bu ilk buluşun yarattığı ya da yaratacağı olası sakıncalar aynı inatla görmezden gelinerek; dahası 'zaman' diye bir kavram yokmuş, daha doğrusu zaman bir değişmeyi değil hep aynı kalan bir aynılığı taşıyan bir süreç olduğu sanılarak. Evet, bu gemilerde revir falan yoktu; her yer taşımacılığa ayrılmıştı, ama buna karşın her geminin, üstelik fiyakalı bir denizci üniformasına sahip bir doktoru vardı yine de, ama nasıl bir doktor?

Bir sömestre tatilinde Mordoğan'dan İstanbul'a dönüyordum. Biletim III. mevkiiydi, yani kamarasızlar sınıfındandım. Öteki kamarasız yolcularla paylaştığım güverte üstünde, sırtımı direğe dayamış dalgın dalgın kitap okuyordum. Sabah apaçık, deniz ufuklara dek dingin ve sessizdi. Yanı başımda bağdaş kurmuş üç-dört kişi çaylarını içip, cıgaralarını tüttürerek tatlı bir sabah sohbetine dalmış görünüyorlardı, ama aralarında ansızın çıkan bir tartışmayla kitap ve hayal dünyamdan uyandım. Biraz ötemizde üzeri baştanbaşa battaniye ile örtülü bir tümseklik birden ilgilerini çekmişti, çünkü kanı anımsatan kırmızımsı soluk bir sıvı sızmaktaydı bir kenarından; üstelik bitim yerinde şimdiye kadar kimsenin farkına varmadan bakıp geçtiği büyücek koyu bir leke, yapışık bir ıslaklık oluşmuştu; demek ki geceden beri sürmekteydi bu sızıntı. Kıpırtısızlığına karşın, biçiminden bir insan olduğu belliydi bu tümseğin, ama tümüyle örtülü olduğu için cinsiyeti anlaşılmıyordu; zaten tartışma da bu yüzden çıkmıştı. Örtüyü açıp açmama konusunda uzlaşılamamıştı, çünkü belki bir kadındı battaniyenin altındaki. Ben olaya bu noktada katılmıştım. Sonunda benim de desteğimle en ihtiyarlardan biri, muziplik yapan bir çocuk çekingenliğiyle örtüyü açma işini üstlendi. Hepimiz dona kaldık. Kendinden geçmiş, çok genç bir hamile kadınla karşılaşmıştık; üstelik doğum süreci çoktan başlamış, ama bebek, ancak yarı beline kadar doğabilmişti, çünkü ters bir doğumdu bu,

yani başı yerine ilkin ayakları çıkmıştı dışarıya bebeğin. Kim bilir ne zamandan beri kanlı sızıntının nedeni buydu; belki de son nefesini veriyordu. İlk şaşkınlıktan sonra, geminin zabitan, yani yöneticiler bölümüne koşuştuk. Doktor beyi, demir merdivenlerden, dolambaçlı dar koridorlardan adeta karga tulumba uçura uçura olay yerine getirdik. Ufacık tefecik, çok yaşlı biriydi doktor bey; nitekim durumu görünce, zaten titreyip durmakta olan başı, elektrik çarpmış gibi büsbütün sallanmaya başladı. İlk tepkisi de, gemide yolcular arasında rastlantısal olarak bir başka doktor bulma telaşına düşmek oldu. Ben o tarihlerde tıbbiyenin birinci sınıfında okumaktaydım. Aynı gemide benim gibi yolculuk eden üç-beş Mordoğanlı hemşerim, her küçük kasabada olduğu gibi, doğal ki bunu biliyordu. Sanırım içlerinden birileri telaş ve çaresizlik içinde çırpınıp duran doktora bunu duyurmuş; adam beni yakalıyor, adeta yalvarıyor; elimi ayağımı öpmediği eksik ihtiyarın sadece. "Aman doktor bey" diyorum acele acele kendimi savunarak, "ben henüz birinci sınıftayım, bildiğiniz üzere birinci sınıfta yalnız nebatat ve hayvanat okunur", ama kime anlatıyorsun, tıbbiyenin bu öğretim düzenini ya çoktan unutmuş ya da umutsuzluktan söylediklerimi kavrayamıyor. "Gençsin, bunu başarırsın" diyor da başka bir şey demiyor. Çevremizde sessiz bir kalabalık oluşmuş, herkes gözlerini dikmiş bana bakıyor; belli ki çocuğu yerinde kişiden imdat dileyen saçı sakalı apak bu yaşlı adama yan çıkıyorlar; neredeyse hain ilân edileceğim. Ama ansızın kadınlar giriyor araya. Başlarında nice zor durumların kalburlarından geçip gelmiş, yaşamda pişip kavrulmuş, sert, inatçı, doğalı yaşlılar var. Olaya hemen el koyuyorlar. Kendi deyimleriyle 'maksum (masum) tazeyi', birbirleriyle boş boş tartışıp duran, ya da aptal aptal sağa sola koşuşan biz erkeklerin sorumluluğundan alıp, battaniyesine sararaktan, acele acele boşalttıkları II. mevki kamaralardan birine götürüyorlar, ama bizim ihtiyarın talimatlarını da dikkatle dinleyerek. "İlkin bacaklarını tekrar içeri sokacaksınız" demişti doktor bey o titrek sesiyle; "soktunuz, tamam mı, bebeği yarım daire döndüreceksiniz içerde, yani başından çıkaracaksınız; yoksa yine kolları, ya da koltuklarından takılıp kalır; göbek bağını..."

İhtiyar doktorun burada bulunuşu sadece bu gemiye özgü bir rastlantı mıydı? Hayır. O tarihlerde Akdeniz seferlerini üstlenmiş, öteki gemilerde de durum aynıydı, çünkü ülkede hekim azlığı bir yana; kim, niçin hemen hemen karın tokluğuna bir maaşla Akdeniz postalarının bu kahırlı, uzun deniz yolculuklarına hekim olarak katlanır, buna istekli olur? Doğal ki çoktan emekli olmuş üç-beş kimsesiz ihtiyarın dışında hiç kimse. Sanırım, kader onlara tıpkı kendileri gibi yaşamlarının son dönemlerindeki bu gemileri, her iki taraf da tarih olmadan önce, sığınacakları bir evleri, aileleri olması için belirlemişti. "Buna da şükür" diyor birisi düşünceli düşünceli, "Hiç olmamasından yine de daha iyi" ve aynı ağır ses tonuyla ekliyor, "Başka çare var mı? Birbirimize arka çıkacağız, dayanışacağız."

Düşüncelere dalıyorum; daha doğrusu şimdi düşünüyorum. Refah ve ilerlemede rekabetin temel öğe alındığı, ama sonuç olarak vurdulu kırdılı sinema filmlerine dönüşen günümüz toplum yaşamında, 'dayanışma' ne denli nostaljik, ne denli hafif, boşta kalan bir kavram, ama neyse ki o günlerde duygu ve düşünceler günümüzden farklıydı. Başka bir deyişle, tarihsel koşulların halkımızda uzun yüzyıllar kendiliğinden var ettiği, üstelik ahlaksal bir nitelik olarak adeta genlerimize işlettiği 'dayanışma' duygusu ve fikri henüz geçerli ve birincil ilkeydi. Belki daha sonraları da tekrarlayacağım gibi, o tarihlerde halkımız geleneksel olarak sahip olduğu bu ilkeye sarılarak, komşusuna, tanıdık tanımadık birbirine dayanarak, uzun savaş yıllarının yorgunluk, bitkinlik ve türlü çeşitli yoksunluğundan kendini sıyırabilmiş; yaralarını sarabilmiş ve böylece yeniden toparlanabilmişti. Bu gayrı resmî tarih yadsınamaz. Aklı başında olan ve içinde toplumsal bir coşku, heyecan duyan herkesin gördüğü bir ümit vardı toplumun önünde o tarihlerde. Ama bu ümit, ister maddi ister manevi 5 kuruşluk bir metayı, nasıl yapıp edeyim de beş-on katına yutturayım ya da günümüz yaşamında temel bir ilke niteliğine bürünen 'köşeyi dönme' ümidi değildi. Anadolu'nun falanca köşesine demiryolunun vardığı duyulduğunda, buradan binlerce mil uzakta, ömürlerinde hiçbir tren görmemiş ve belki de hiç görmeyecek kişilerin yaşadığı x, örneğin Mordoğan gibi bir yoksul deniz kenarı kasabasında, üstelik yalınayak süngerci ve rençper çocuklarının

çoğunlukta olduğu bir ilkokulun üçüncü sınıfında bile, öğretmenlerimizle ve el çırpmalarımızla kutladığımız bir sevinç, garip bir güven ve onur yaratan bir ümitti bu ümit. Belki yan aç yarı çıplak, ama yine de bu ümidin ardında yürünüyor, yüründükçe de ülke yeni baştan örgütleniyor, bayındırlaşıyor ve aydınlaşıyordu. Ben cumhuriyetin bu ilk on, on beş yılını Türk tarihinin en şanlı, en onurlu ve aynı zamanda en bilinçli bir dönemi saymaktayım. Evet, en bilinçli; örneğin bir ölüm-dirim savaşından ve düşman işgallerinden yeni kurtulmasına karşın, genç cumhuriyet, 30'lu yılların, başta Amerika olmak üzere tüm dünyayı kasıp kavuran büyük ekonomik krizini, ileri kapitalist ülkelerden çok farklı bir biçimde yaşamıştır. Bu kapitalist ülkeler ümitsizlik içinde bocalarken, Amerika'da intihar salgınlarından, Şikago gibi büyük kentlerde halkın gangsterlerin eline düşme tehlikesinden söz edilirken, ülkemizde davullu zurnalı, bayraklı sancaklı ve kurban törenli demiryolu, köprü, liman, fabrika, okul açılışları kutlanıyordu. Bunun motoru neydi? Rekabet, yani birbirini kıskandırma yöntemi mi, yoksa halkımıza özgü doğal ve geleneksel dayanışma duygu ve fikri mi? Çünkü bu duygu, sadece ortak manevi bir güç niteliğinde kalmamıştır; bunun yanı sıra ve bunun kadar önemli olarak ülkenin maddi kalkınmasında, siyasal bir yön çizmiş ve ona dayanak olmuştur. Daha açıklayıcı bir anlatımla, halkımızdaki yüzyılların mirası bu davranış biçimi, cumhuriyetin ilk yöneticileri tarafından, yanı başımızda evrensel boyutta bir deneyime girişmiş Sovyetler Birliği'nden esinlenen fikirlerle, kendi koşullarımıza özgü bir tarzda sistemleştirilmiş; böylece bu geleneksel ve doğal duygu ya da davranış biçimi tüm toplumca yararlanılacak ekonomik araç ve yöntemlere dönüşmüştür. Nedir bu ekonomik araç ve yöntemler? Beş yıllık sanayi kalkındırma planları, plan ekonomisi, karma ekonomi, o tarihlere kadar yabancıların imtiyazında bulunan ve birer sömürü aracı olan (reji, havagazı vb.) kamu hizmeti veren kuruluşları millileştirme: devletçe temel sanayi kuruluşlarını ve altyapıları kurma, teşviki sanayi yasasıyla özel girişimleri devlet eliyle destekleme. Bir yazarın dediği gibi, o tarihlerde devlet Merinos Mensucat Fabrikası'nı kurmuş olmasaydı, Türk halkı ölülerini kefensiz gömecekti. Öte yandan ekonomiyi

'rekabet' değil, 'dayanışma' ilkesine göre yapılandırma, sadece maddesel kalkınma için bir araç niteliğinde kalmamıştır, ama ülkemizde bir 'aydınlanma' olgusunun ayakta kalmasını, onun toplum içinde yaygınlaşmasını da sağlamıştır. Örneğin, teokratik devletten laik devlete dönüş, Medeni Kanun'un kabulü ve benzeri çeşitli çağdaş atılımlar, bu tür bir ekonomi topluma maddi bir iyileşme, bir gelişme yansıtmasaydı, kişilerde böyle bir ümidi, sezgiyi uyandırmasaydı, sonuç verebilir, benimsenebilir miydi? Toplumu sefalete, ümitsizliğe boğan bir ekonomik yaşamda, istersen dünyanın en çağdaş, en doğru fikirlerini ileri sür, bütün bunların toplum üzerinde ne etkisi olabilir? Hangi onayı ortaya çıkarabilir? Toplumu maddi açıdan çağın gerektirdiği bir yaşama kavuşturmadan, ya da bu ümidi onda uyandırmadan, düşünsel açıdan onu çağdaş fikirlerle bağdaştırabilir misin, bu fikirler düzeyine çıkarabilir misin?

Doktorun hali, bizden berbat, hamile kadının kaldırıldığı kamaranın önünde zor ayakta duruyor, ama ayrılmıyor yine de oradan. İçeriye bir takım bezler, yırtılmış kesilmiş çaputlar, tas tas kaynar sular taşınıp duruyor. Kapının bu her açılıp kapanışında doktor da canlanıyor ansızın, beklenilmeyen bir çeviklikle atılıyor oraya, telaşla bir şeyler söylüyor bir şeyler anlatıyor, ama yüzü, bütün vücudu, utanç, üzüntü ve meraktan suyu çekilen bir nesne gibi, gittikçe küçülüyor, gittikçe büzüşüyor. Şöyle sertçe bir sağanak esse şimdi, buruşuk bir kâğıt gibi alır savurur ihtiyarcığı denizlere, belki bundan da çok mutlu olur. Ama kadınlar, biz erkeklerin olanaksız saydığımız, eş anlamıyla bize dehşet veren şeyi, yani doktorun tüm talimatlarını, tamı tamına yerine getiriyorlar sonunda. Kendilerine özgü yumuşak ellerle, ama aynı zamanda şaşmaz bir kesinlik ve katılıkla; annesinin karnında döndürerek alıyorlar bebeği dışarıya; ölüdür bebek, çoktan boğulmuş yaşama çağrıldığı, vücut bulduğu yerde, ama anne yaşamda kalıyor; hiç değilse şimdilik; ne var ki hepimize yetiyor bu, bayram yerine dönüyor güverte üstü ansızın. Kimi kimsesi yokmuş kadının gemide; hepsi hepsi bizleriz. İzmir'deki akrabalarınca gemiden alınıp hastaneye götürülmesi için, Marmaris'ten tek başına bindirilmiş, zaten sancılı gelmiş gemiye. Kimi suçlayacaksın? Onu yapayalnız ve sancılar içinde İzmir'e yollayanları

mı? Ama tanımıyoruz onları; acaba sahiden zalim midirler, duygusuz, hayırsız mı? Örneğin nedir karakterleri, ahlâkları nasıldır? Bilmiyoruz, ama yine de iyice bildiğimiz bir şey var, tek bir şey; bütün bu soruların üstüne çıkan, hepsine egemen olan temel bir şey. Çünkü bura halkının yaşamında yoksulluk öyle etkin, öyle sarsılmaz bir güç ki, son söz hep onun. İşte bunu biliyoruz. Bu yüzden de psikolojik araştırmalara, ahlaki incelemelere hiç girmiyoruz. Yaşam sert ve katı buralarda. İnsanlar önce biyolojik yaşamı sürdürme işiyle uğraşıyor, yani psikolojiymiş, falanmış vakit yok; bu gibi şeyler varlıklı sınıfların işi; çıt kırıldım romanlarına konu şeyler. Ben, şu insanlar, niçin üstü açık bir güvertedeyiz günler ve geceler boyu? Çullara, çuvallara eski püskü battaniye, muşamba ya da yamalı yorganlara neden sarınıp uyunuyor? Serseri mi, akıldan mı yoksun şu karı kocalar, çoluk çocuklu aileler, dedeler, ihtiyar kadınlar? Öte yandan sadece sırtındaki giysiyle yalın kat çıkıp gelmiş yolculara rastlanır; soluktur tıraşsız yüzleri; çukura kaçmış gözlerinde kimi kez mahzun hayaller dolaşır; kimi kez delimsi delimsi bakarlar uzaktan. Zıpır, zahid ya da mazoşist midirler? Bilmezler mi, buz su ayazlarını soluk sabahların, hele deniz üstü gecelere özgü o sinsi ve tuzlu yoğun rutubeti. İç çamaşırlarına dek sin sin işlemiştir de ıslaksındır. Isınmaya çalışırsın doğduğuna doğacağına küfrederek, kollarını çapraz çapraz çarparak, volta atarak ve ola ki bir yer bulabilmişsindir de makine dairesinin dar yan koridorlarında, sırtını sıcak demirlere dayamışsındır büzülerek ve ayakaltında. Belki doyumsuz bir memleket hasretiyle delire delire ve oraya erişebilmek ümidiyle boş bir karın ve sadece bir biletle çıkmışsındır bu uzun yolculuğa ya da belki o biletin bile yoktur. Yoktur da dövülerek ve kakılıp itilerek çıkartılacaksın nice süredir saklanmaya çalıştığın bir helâ aralığından ya da ambarın bir köşesinden, gizlendiğin hayvanların arasından, çünkü onların bileti vardır. Öküzler, inekler, mandalar, koyun, keçi, katırlar, atlar ve koca koca kafesler ki tıka basa doluluktan bir çılgınlık yaşanır içlerinde. İnsanlarla beraberdirler hepsi ambarlarda, güverte köşelerinde ve aynı yaşam koşullarının kurbanları ve yoldaşlarıdırlar. Sessizdir inekler, iri kara gözleri mahzun, kederlidir; insancıl bir ışık yansır koyu kadife derinliklerinden; hüzünlü bir şikâyet in-

sanlardan ve de yine sabır dileyen insanlara, ambar yolcularına, evli, bekâr, nişanlı, sevgili yolculuk arkadaşlarına. Oysa vinçlerle boynuzlarından kavranıp, havaya kaldırılarak ve gözleri 10-15 metre yükseklikte yuvalarından dışarıya uğrayarak, acayip, kocaman balonlar gibi alınmışlardır gemiye ve böylece İsa'dan önce, İsa'dan sonra tüm inek evriminde inanılmaz ve dehşet dolu bir rekoru kırmışlardır. Ama ne yazık ki, akla sığmaz bu başarıdan ötürü kimse onları kutlamaz, gönüllerini okşamaz, tam tersine indirildikleri yerde felce uğramışçasına çöküp kalarak, damarları dışarı fırlamış kanlı gözleriyle avuntusuz ve yardımsız boş boş bakınıp dururlar çevrelerine. Saatler boyu kalkamazlar yerlerinden; vücutları yüksek gerilimli bir elektrik akımına uğramış gibi zangır zangır sarsılıp durur bu süre içinde; altlarına kaçırırlar sürekli. Öte yandan koyun keçi gibi küçükbaş kardeşlerinin durumu da onlardan farklı değildir. Gerçi onların beşi onu bir arada tek bacaklarından asılarak -her halde "Her koyun kendi bacağından asılır" atasözünden esinlenilmişti bu taşıma yönteminde- salkım salkım taşınmışlardır vinçlerle gemiye, ama sonuçta aynı büyük dehşeti yaşamışlardır.

Bir tarihteydi; bizden yukarda, I. mevki yolcularına ait en üst güvertede, uzun boylu bir kadın dikkatimi çekmişti. Çünkü üstündeki bembeyaz, şık ve o günkü alışkanlıklarımıza göre açık giysisi, aynı renkte geniş kenarlı şapkası, özellikle dirseklerine kadar gelen beyaz eldivenleri ve renkli güneş gözlüğüyle, tepeden tırnağa bizim görmeye alışageldiğimiz kadınlarımızdan çok ayrıksıydı. Böylelerini biz, o tarihlerde ancak gazete ve dergilerde tek tük çıkan ecnebi bayanların fotoğrafları olarak görüyorduk. Onları seyrederken hayalimizde bizim için erişilmez yaşantıların konusu olurlar, yanlarındaki erkeklere; dahası, içlerinde bulundukları topluma karşı, belirsiz bir kıskançlık eşliğinde, büyük bir özlem ve gıpta duyardık. Ne mutlu erkekler, ne mutlu bir toplumdu o! Bu bayanın da serbest ve açık giyim kuşamıyla ilk bakışta bu mutlu toplumun, mutlu bir insanı olduğu besbelliydi, ama şimdi pek mutlu olduğu söylenemezdi. Üstelik yaptığı hareketler hiç hoş gelmemişti bana; örneğin, aksi bir suratla yanındakilere öfkeli öfkeli bir şeyler söylüyor; ayaklarını sinirli sinirli yere vuruyor; da-

hası, elindeki zarif güneş şemsiyesini sanki tehdit edercesine, aşağıya, bize, yani ana güverteye doğru baston gibi sallayıp duruyordu. Ona bu denli ters düşen ne yapmıştık ya da ne yapılıyordu, anlaşılır değildi. O aralık hepimizin derdi başından aşkındı, çünkü gerek öküz, inek gibi kocabaş, gerek koyun keçi gibi küçükbaş hayvanlar yukarıda anlattığım biçimde gemiye vinçlerle alınırken, havalanır havalanmaz ansızın ve hiç ayrımsız şiddetli bir ishale tutulur. Bu dışkı ve idrar yağmurundan hem kendimizi hem de güverte üstünde serili pılı pırtımızı ve eşyalarımızı kaçırmak amacıyla, alelacele toplanıp çoluk çocuk kenarlara sığınmış bekleşiyorduk. Bu durum eşya ya da hayvan vinçlerle her yük alınışında, güverte yolcularının biraz da kaygıyla yapmak zorunda oldukları bir işti. Sadece saçılan hayvan pisliklerinden kaçınmak için değil, bir kazadan da sakınmak için, çünkü bu taşınma sırasında eşya ya da hayvan, birinden birini kimi kez vinçten kurtulup aşağıya düşme olasılığı her zaman vardı; özellikle kocabaş hayvanlar taşınırken, çünkü çoğu kez boynuzları ağırlıklarını çekemiyor, havada savrulurken ya kırılıp kopuyor, ya da yerlerinden çıkıyordu; böylece boşlukta tutamaksız kalan koca hayvan, kuş olup uçamadığı için (oysa ne denli isterdi bunu) güvertenin bir yerine, yaklaşık 10-15 metre yükseklikten düşüyordu. Buna kaza denmekteydi, ama her zaman için olası ve de sık sık olup duran bir olaya kaza denmesi uygun mudur değil midir bir yana, sözünü ettiğim yolculukta da bu türden bir kaza olmuş, boynuzları kopan bir zavallı hayvan dehşet dolu gözlerimizin önünde düştüğü güverte tahtaları üzerinde, bir kemik ve et yığınına dönüşüvermişti. Aynı anda, her zaman olduğu gibi bir yerlerde böyle bir kazayı hazır bekleyen birkaç gemici, hemen ortaya çıkmıştı. Ellerinde parıltılı uzun bıçaklar vardı. Bütün gayretleri, kanlar içinde titriye titriye can vermekte olan kaza kurbanının, son nefesini vermeden önce kafasını kesebilmekti; böylece etinin murdar olmamasına çalışıyorlardı, çünkü bilindiği üzere usulüne göre başı kesilmeden ölen ya da ölmüş hayvanlar, dinimize göre leş sayılır, yenmesi katiyen caiz değildir.

Yanımdakilerden birisi, "Gâvur karısı beddua ediyor" dedi. Gerçekten de haklıydı bu yargısında, çünkü ecnebi kadın şimdi bağırıp çağırmayı

kesmiş, yüzü gökyüzüne dönük, sanki o yüceliklerden vecd halinde bir şeyler niyaz etmekteydi. Ben derim ki ve inanıyorum ki, bu bu tarihten sonra Akdeniz postalarının başından istenmeyen bazı garip olaylar geçmişse, bunlarda bu beddualarn hatırı sayılır bir etkisi olmuştur, çünkü kadın adeta tüm ruhuyla, tüm içtenliğiyle yalvarmaktaydı. Bu bakımdan dünyadaki görünmez tüm evrensel adalet perilerinin, bu içten ve halis duaları duymaması olanaksızdır. Nitekim bu tarihten az bir zaman sonra bir Akdeniz postasında tanık olduğum, daha doğrusu bizzat içinde yaşadığım bir olay, başka türlü nasıl açıklanır; anlatayım. Canhıraş bir bağırışla adeta irkilerek uyanıyorum. Benim gibi güverte üstünde, ama biraz ötelerde yatan karı kocadan, kadın olanı, yer döşeğinden yarı doğrulmuş çırpınıyor: "Ecinler bastı, imdat ecinler" diyerek avaz avaz. Bu tür kör inançlarım yok benim; yok ama güverte üstünün dört bir yanından kadını destekleyen benzer çığlıklar yükselmekte, acı acı ağlamakta çocuklar. Vakit gece yarısı, nöbetçi kaptanın gözünü almasın diye sürekli sönük tutulan güverte üstü, zifiri karanlık. Kapkalın koyu bulutlar daha akşamdan gökyüzünü kaplamağa başlamıştı. Gözlerimi ovuşturuyorum; acaba uykuda mıyım hâlâ; bir karabasan mı görmekteyim? Çünkü koyu karanlığa karşın, yine de bir takım gölgelerin, kambur zambur acayip karartıların hoplayıp zıpladığını sezebiliyorum güverte üstünde. Sanki belden aşağısı hayvan, yukarısı daha çok sakallı insanlara benzer bir takım yaratıklar basmış ortalığı; yer yer kopan feryatlardan belli ki kafa, kol, gövde demeden basarak, hora tepiyorlar uyuyan ya da yarı uyanmış uyku sersemi güverte yolcularının üzerinde. Hayır, gerçek olamaz bu görüntü, olamaz; olamaz ama öte yandan gördüklerimden de o denli eminim ki. Belki de okuduğumuz, bildiğimiz bin bir garipliklerle dolu eski Ege tarihinin şaşırtıcı bir yansıması bu, imgesel bir aldatmacası; salmış kentauroslarını, satirlerini uyku sersemi hayallerimize, bizimle dalga geçiyor, eğleniyor. Beri yandan da duyduğum sesler, yükselen yakarışlar günümüz toplum yaşamıyla o denli özgü ve bağdaşık ki... Yüksek sesle şahadet getirenler var, ötede beride. Kimisi, "cinlerden" saydıkları bu yaratıkları başlarından savmak amacıyla kulvuallahi ya da benzer duaları okumaktalar; korku ve şaşkınlık sarmış bütün ruhları. Ka-

fam, İsa'dan önce ve İsa'dan sonraki bu din kargaşasında bocalayıp dururken, o garip yaratıklardan birinin bana doğru geldiğini fark ediyorum. Kaçıp kurtulmama olanak yok. Sırtım geminin bordasına dayalı, onun ötesi de deniz. Neyse ki yanıma gelmeden önce biraz ötemde yatan ihtiyar kadının üstüne çullanıyor, yani saçlarına yapışıyor o garip sakallı ağzıyla. Başlıyor silkelemeğe kadının kafasını; otmuş gibi yolmaya, diplerinden koparmaya çalışıyor saçlarını sanki. Artık kesinlikle anlıyorum: ne rüyadayım ne de mitolojik bir hayal âleminde, ama gördüğüm yine de nedir? Gerçek dışı bir görünüm değil mi? Öte yandan gerçeğe ilişkin bir olayı, bir dehşeti seyretmekteyim; üstelik insalsal acı bir durum olmasa, gülmeceye de benzeyen bir sahneyi. Zayıf ihtiyarcık tümden teslim olmuş, direnecek gücü takati kalmamış; saçlarından yakalanan kafası, Hacivat-Karagöz benzeri bir gölge oyununda olduğu gibi cansız ve mekanik bir biçimde bir top gibi savrulup duruyor, bir o yana ve bir bu yana hırsla. Derken ışıklar yanıyor, gördüğümüz tam bir trajikomik rezalet. Yırtılmış, parçalanmış torbalardan dört yana ekmekler, peksimetler saçılmış. Yiyecek sepetleri, kap kacaklar altüst; başını tutan, bağırıp çağıran ya da hâlâ şahadet getiren uyku sersemi insanlar arasında, yorgun, döşeklerin üzerinde börekler, kaynamış yumurtalar, bir çeşit yiyecek ya da meyveler. Kimisi yarı yenmiş kimisi dişlenip fırlatılmış; bir savaş alanı, bir yağma, talan yeri baştanbaşa güverte üstü. Eylemciler de keçiler. Güvertenin bir köşesinde çoğu teke (erkek); yani sakallı on beş-yirmi keçi bağlıydı. Bir gün, iki gün, üç gün dayanıyor hayvanlar susuzluğa, açlığa dördüncü gün gelip çattığında bakıyorlar ne gösterdikleri bunca gayrete ne de melemelerine kulak asıldığı yok; bir tutam ot, bir kova su bile hâlâ esirgenmekte onlardan, o zaman anlıyorlar, bütün özverileri boşunadır ve sonu yoktur. "Ama" diyorlar, "demokrasilerde çare tükenmez". Nitekim kafa kafaya verip, gizlice ortak bir karar alıyorlar. Böylece dördüncü günün gecesinde, sıfır saatte, o zamana kadar çaktırmadan kemire kemire inceltikleri iplerden ansızın boşanarak, hep birlikte eyleme geçiyorlar.

Geçmişte insanlık pek çok isyanlara tanık olmuştur. Örneğin, Roma tarihinde ünlü Spartacus isyanı, Anadolu'da Celâli isyanları, Lâle devrinde

Patrona Halil, Kabakçıoğlu, Kurtuluş savaşımızın başlangıcında gerici Delibaş isyanları gibi. İster haklı, ister haksız yapılmış olsun onlara her tarih kitabında rastlarız. Buna karşın, bizim o gece tanık olduğumuz ve bir güverte yolcusunun tam tamına nesnel ölçüler içinde kalarak yaptığı o güzel ve bilimsel tanımla 'Keçiler İsyanı', bu kitaplarda nedense yer almaz, ama bu onun değil, tümüyle o kitapları yazanların suçudur. Dar kafalılıklarıyla yaşama ilgi duymamalarının, başka bir deyişle yaşamamazlıklarının en özgün belgesidir. Kaldı ki bu olay, Akdeniz postalarının güngörmüş tarihinde andığımız bu adla ve ayrıntılarıyla belgelenmiştir; üstelik o tarih kitaplarında sözü edilen birçok isyanların tersine, sonsuza dek şerefli ve unutulmaz bir biçimde. Nitekim maddi manevi bunca zarara karşın, bizim güverte yolcuları da aynı fikirdeydi. "Canım" diyorlardı, "aç biilaç bırakılır mı hayvancıklar, tabii ki direneceklerdi, bizim gibi insan değil bunlar, ağzı var dili yok zavallı keçiler." "Bizim gibi insan değil" derken ne demek istiyorlardı? Bununla beraber ben yine de pek ümitsizliğe düşmedim. Ecnebi kadınca harekete geçirildiği anlaşılan görünmez evrensel adalet perileri, ola ki bir gün keçiler kadar bizim gibi insanlarla da ilgilenir diye düşünüyorum.

Gece yarısı mı neydi, uykum kaçmış, üst güvertede volta atıyordum. Kafam gündüz geçen o ters doğum olayı yüzünden karmakarışıktı. Zabitan güvertesine yaklaştığım bir sırada, doktor beyin hayalini seçiyorum uzaktan. Üstünde kalın bir gocuk, küpeşteye dayanmış sigara içiyor karanlık sulara karşı. Neleri görüyordu acaba oralarda bu titrek ihtiyar? Yapayalnız kalmış yaşamı mıydı seyrettiği? Ya da ihtiyarlığın adım adım ihanetine uğrayarak gittikçe gülünçleşen akıbeti mi? Ama cigarasının kıvılcımlanan kırmızımtırak ateşinde gördüğüm yüzü, gündüz gördüğüm yüz değildi; tunçtan bir maske takılmıştı sanki onun üstüne. Belki de tüm bu kişisel sorunların dışında, Grek tragedyalarına özgü bu ağır, kederli maskeyle yaşama ilişkin başka bir tragedya için sahneye sürülmüştü. Ya da bir takım lekeli çaputlara kundaklanmış gibi sarılı, şimdi artık uzak denizlerde, karanlık soğuk dalgalar arasında canlı gibi sallanan, ayaküstü tepetaklak, yanlamasına çırpınıp duran bir bebeğe, ninniler ya da ağıtlar söylemek için

görevlendirilmişti. Sert bir rüzgâr esiyordu güverte üstünde. İnişli çıkışlı, heyecanlı geçen bir günün yorgunluğundan mı, belki de insan yaşamının bu dünya, bu düzende ne denli pamuk ipliğine bağlı olduğu düşüncesinin tasalı sezgisiyle tüm güverte yolcuları, battaniye ya da yorganların altında, her zamankinden farklı duygularla birbirine sokulmuş daha sarılmış gibi uyumaktaydılar. Babalar, anneler, çocuklarını daha sıkı sıkıya bağırlarına basmış, daha dikkatli siper olmuş gibiydiler; dengesiz ve tehlikelerle dolu dünyayla kapı komşusu yaşadıklarını korkuyla anımsamışlardı sanki. Çoğu kez öyle olur: tanık olduğun bir felaket, seni geriye, geçmiş yaşamına döndürür de, "Yahu" dersin, "benim de bu ya da benzerleri başıma gelebilirdi, benim ne ayrıcalığım var, neler atlatmışım da haberim olmamış", için tedirginlikle ürperir; bu ürperti ve tedirginlikte geleceğe ilişkin kuşku ve kaygılar da kol gezmektedir. Sokulacak, sığınacak bir sıcaklık, bir kovuk aranırsın; bunun bir çare olmadığını bile bile bir unutkanlık, bir uyuşukluk karanlığında kaybolmaya çalışırsın.

Dünya dert dolu. Yapayalnız bu dünya. Kim söylüyor bunu? Doğal ki sen söylüyorsun; kimsecikler yok mu yanında? Belki doktor bey de yok; doktor bey diye baktığın ola ki alâkasızın biri; dahası, dahası kim bilir bu alâkasız biri de yok; gördüğün bir gölge sadece, kimse değil, bir sanı. Ama ya o cigara? Hani kıvılcımlandığını görmüştün; ya da o yüz? Hani maske takmış demiştin; de ki kestirmeden, yanılmadın; sahiden doktor bey var, ama ne yazar, neyi değiştirir bu durum? Bir yanılgın olamaz mı bu da; daha doğrusu ıpıssız bir yalnız dünyada var olmana destek versin diye düzdüğün bir hayali öykünün sana eşlik eden uydurma bir kahramanı: yorum bir insan, hayal bir insan. Dert dolu bu dünya. Bu dünya yapayalnız. Bu yalnızlıkları birleştiren, bizim zihnimiz; ilişkiler, bağıntılar kuran, kurgulayan hayallerimiz sadece. Ot gibi yalnızız, solucan, balık, uzaklardan yankıyan martı sesi, açan çiçek, zehirli böcek gibi yalnız. On sekiz yaşındasın; yaşamın başlangıcında; uzun, upuzun bir yol var önünde, ama bu seni daha çok korkutuyor. Bacaklarına güvenmen lâzım, ama nasıl? Baban bir yanda üç küçük çocukla; annen ötede iki küçük çocukla ve kendi deyimiyle baban bir çete savaşı sürdürüyor yaşamak, yaşatmak adına; öte

yandan annen de öyle iki küçük çocukla ve de önlerinde bin türlü belirsizlik, sıkıntılı günler, hastalıklar, kazalar, yetersizlikler. Onların nerede, nasıl ve ne zaman başa geleceğini bilmiyorsun; ama onları şimdiden tanıyorsun. Kavi misin annen baban kadar; nereden, nasıl bulacaksın bu gücü; üstelik on sekiz yaşındasın; uzun, upuzun bir yol var daha önünde. Bacakların şimdiden titriyor; yaşamak seni korkutuyor. At örneğin şuracıktan denize kendini; hemen kurtuluver şu yaşama işinden, ama yapamazsın, çünkü lastik gibi, sakız gibi yapışmış hücrelerin içine bu iş; genlerinin derinliğine balgam gibi sıvanmış. "Hayır efendim, yaşamak istemiyorum, yaşamayacağım" dedirtmiyor sana; tam tersine "Ben karar veririm buna" diyor, "Şimdi ille de yaşayacaksın." "Öyleyse gel, savun beni" diyorsun; sıntarak bir kenara çekiliyor, işi sana bırakıyor; tüm acıları, yoksunlukları, yüksünmeleriyle yaşamayı; çirkinlikleri, kabalıkları, düşkünlükleriyle ille de yaşamayı. Voltana devam ediyorsun, rüzgâr daha da sertleşmiş; paltonun yakalarını kaldırıyorsun sıkıca, kasketinin siperliğini daha aşağıya, gözlerine kadar eğiyorsun. Genç yüzün şamar yemiş gibi renksiz, soluk, melankolik; baban gibi kıvırcık, parlak, bol saçların ensenden taşmış, yele gibi savrulmakta; genç bir tay gibisin aslında; ince, çevik, hızlı bir tay gibi, ama nerede ovaların, bitimsiz engin ovaların? Nerede doyulmaz bir özlemle, aşkla, coşkuyla koşacağın ufuklar, temiz ufuklar? Belki şampiyonluklar, yeni rekorlar armağan etmeye hazır, beklentili, umut dolu uzaklıklar. Kavgadan, savaşlardan yıldığın yok aslında; yüreğin coşku, cesaretle taşıyor ama cıvık, tiksinç bir bataklıkla çevrilisin. Mert bir dünya değil karşındaki, sana namuslu hevesler verecek, doğru için, haklı için ve bunlar kadar önemli güzellik ve incelleşmeler, keskinleşmeler için ruhunda özlemler, istekler, selâmlar, saygılar, sevgiler uyandıracak bir dünya değil. Açıkça bir savaşıma bile girmiyor; ilkesini, niyetini, içyüzünü saklayarak bir yumuşakça yumuşaklığıyla yanaşıyor yanına; pis, sinsi, kötücül bir hayvan midesi sanki; seni sinsi sinsi özümsemeye çalışıyor; dönekliğe, ihanete, kabalık, acımasızlık ve çirkinliklere ilişkin salgılarıyla seni yavaşça sarıp sarmalayarak kendi yapmaya, kendine benzetmeye uğraşıyor.

CEYLAN DERİSİ DEFTER

Bütün bunları halam Aliye Berger'in on sekiz yaş armağanı olarak verdiği ceylan derisi kaplı bir anı defterinden kısaltarak aktardım. Dünya ve yaşamın bir iki satırla tanımlanabileceğine inanan o yaşlara özgü saf bir mantık ve ukalâmsı bir saldırganlıkla acele acele ve iri iri yazılmış satırlardan, o yaşlara özgü büyük laflar, görkemli fikirler ileri sürme tutkunluğuna karışmış romantik kendine acıma duyguları birbirini izliyor, kenarları altın yaldızlı, birinci hamur sayfalarda. Hiç acımamışım bu güzel defttere. Halam onu verirken "Al, kurtar beni ondan" demişti, "O kadar güzel ki karalamaya eli değmiyor insanın ama sen yaz" diye eklemişti, "Ona gençliğin romantizmi yakışır." Yanımdan hiç eksik etmememe karşın uzun süre, ben de el değdirememiştim. Sayfalar arasında kurutulmuş çiçekler gibi ona yakışan bir romantik olay beklemiştim yaşamımda ama bir tarihte yine böyle bir yolculuk gecesinde ansızın tutulduğum anlaşılmaz bir yazı yazma krizinde (ara sıra böyle krizlere tutulurdum) yazacak başka kâğıtlar bulamamış, bozmuştum onun bekâretini; hem de hırsla. Arkamdan kovalanıyormuşum gibi telaşla sayfaları yırtmış yazmış, yırtmış yazmıştım tekrar tekrar; sanki bir şeylerden kaçıp kurtulmak istiyordum; içimde yavaş yavaş biriken acı bir doluluktan boşaltmak gerekiyordu. Üst üste okuduğum romanlar, kitaplar, babamdan ve annemden işittiklerim, gördüklerim, içinde yaşadığım boğucu yaşamla (bana öyle geliyordu; şimdi de öyle anımsıyorum) örtüşünce, artık ne ceylan derisi ne de kenarları altın yaldızlı sayfalar yazmak isteğime engel olabilmişti.

Babamın İzmir'de, annemin İstanbul'da dur durak dinlenmek bilmeyen bir didişme niteliğinde sürüp giden yaşamları, kendi kendime yalnız kaldığım zamanlarda; özellikle bu Akdeniz postalarındaki uzun yolculuklarımda, ağır bir rüya, bulanık bir rüya gibi, ama aynı gerçeklikle yansıyıp dururdu düşüncelerimde, düşüncelerimde değilse duygularımda. Her anı belirsiz ve güvensiz bu iki ayrı yaşam olayında, her iki tarafta da rol alan küçük kardeşlerimin masum, soluk hayalleri, ne denli benden uzakta olsalar bile, kimi kez kaygılı bir düşünce, kimi kez bir iç sızısı niteliğinde ruhu-

ma eşlik ederdi hep. Ne suçları, ne günahları vardı onların? Bütün suçları yazar Cevat beyin, ya da öğretmen Hamdiye hanımın çocukları olmaları mıydı? Peki, babalarının, annelerinin suçu, günahı neydi? Dünyaya, insanlara ve yaşama karşı bu denli iyi niyete, bu denli açık yüreklilik, özveri, çabaya ve yılmaz bir çalışkanlığa karşın, sonuç her ikisi için de sözünü ettiğim gibi bitmek tükenmek bilmeyen bir anlamsız didişme, sürekli bir belirsizlikti. Hele, kendileri ve yaşamları bir takım başka insanlarla tartıya vurulduğunda, sorun büsbütün anlamsız, büsbütün boğucu ve içinden çıkılmaz bir hal alıyordu. Oysa zihnimi ve duygularımı durmaksızın yoran bütün bu karışıklık ve karmaşaya karşın olay çok basitti. Basit olduğu kadar da apaçık, çünkü ikisi de sömürüye katılmıyordu, şu evrensel sömürüye, hani ilk bakışta göze çarpmayan, önemsiz sayılan bir takım emcikli sayısız kılcal damarların, ipliksi sayısız kanalların gittikçe birbirine yapışa yapışa, birleşe bitişe, sonunda tüm dünya yüzeyini görünmez bir ağ gibi sardığı o evrensel sömürüye. Eğer bu emciklerle donanmış kılcal damarlardan, o ipliksi kanallardan birine katılsam ya da onlardan biri olarak o kanlı dokuya eklenseler yaşamları, yaşamımız 180 derece şıpınişi değişirdi, mutlaka değişirdi.

Ben burada şimdi bir takım öğretilerden, iktisadi siyasal akımlardan, inançlardan söz etmiyorum, hatta bir bilinçten bile. Sadece bir duyarlılıktan söz ediyorum; hani bir şeye karşı canı gönülden katılma eğilimine karşın onun tersi, karşıtı bir şeye tiksinti duymaktan, iç bulantısı duymaktan, içine sindirememe, gönlü olmamaktan; şu doğal, katıksız ve yekpare içgüdüden. Örneğin alın bizim Fahri'yi. Yukarıda, tepede bir kulübede yaşıyor, üç çocuğu ve karısıyla birlikte; inşaat işçisi, yerine göre su taşıyor evlere sırtında, bahçelerde toprak kazıyor, ama sabah karanlığı işe giderken, akşam karanlığında kulübesine dönerken, geçip geldiği yolların göze batıcı taşlarını ayıklıyor elleriyle, hiç değilse ayağının ucuyla yana itiyor. Sağa sola atılmış çöp torbalarını ya da boş yağ tenekelerini, konserve kutularını toplayıp götürüyor. Pırnal ağaçları, çamlar var yolun sağında solunda; çam kurtları koza yapmışsa dallarında, durup ağaca çıkıyor Fahri, kozalı, hastalıklı dalları kırıp temizliyor ağacı. Kim emir verdi Fahri'ye,

hangi kitaplardan okudu bunları yapmayı? Hiç kimse! Oysa yolların kenarını çöplük diye kullananlar var, boş şişeleri, teneke kutuları savuranlar var otların arasına ve çam ağaçlarının, koyu yeşil pırnalların koca koca dallarını üstelik kimi kez bütün bütün bir ağacı gizli gizli dibinden kesenler var, kökünden söküp götürenler var fidanları. Kim emir etti onlara bunu; hangi kitaptan edindiler bu tür fikirleri? Hiç kimse ve hiçbir kitaptan! Birisi onarıyor, yeşertiyor; ötekiler bozuyor, pisletiyor, yağmalıyor, ama kim zahmet çekiyor boyuna? Kim didinip duruyor süresiz ve sessiz? Sadece bir duygusal tercih. Sadece içgüdüsel bir tercih. İstersen doğada çoban ol, istersen beş diplomalı bir profesör. Sorun bu denli basit ve apaçık. Ama ben o tarihlerde bu basitliğin, bu apaçıklığın tam bilincinde olmadığım için (hoş, olsaydım da ne fark ederdi) ister annemle ister babamla yaşadığım yaşam, ruhumda aynı karamsarlığı estiriyor, bundan da daha önemlisi, geleceğime karşı içimde bir korku uyandırıyordu. Babama gidiyorum; nereye, bir dipsiz kuyuya. Anneme dönüyorum; nereye, benzer başka bir dipsiz kuyuya. İşte böyle bir ruhsal durumun, en tepe noktasına çıktığı bir anda, halamın bana armağan ettiğini söylediğim ceylan derisi kaplı deftere saldırmıştım, çünkü yazmam, mutlaka yazmam gerekti; bu bir iç buyruktu, kaçınamayacağım bir buyruktu, ama belki ve en doğrusu anılarımın bir buyruğuydu.

Bir, iki, üç; yaşım kaç bilmiyorum. Ne zaman ve ne vakitten beri o gaz lâmbasının ışığı girmiş anılarıma. Kâğıtlara eğili yüzü, duvardaki kabarık saçlı o gölgeyi ne zamandır tanıyor belleğim? O gece sessizliklerine ve bu sessizlikler içinde bir kalem ucunun belli belirsiz sesine, kirli gazın, yanmış fitilin cızırtılarına ne zamandır kulaklarım aşina? Kestirmek çok güç. Uyuyor, uyanıyorum; rüzgârlar, yağmurlar, kış mevsimi, bahar ayları, rüyalar, derin uykular. Uyuyor, uyanıyorum. Ellerim, ayaklarım büyümüş, büyümekte yorganların altında; boyum uzamış, uzamakta ve beynim gittikçe bir ağırlık kazanmakta yastıklarda. Yaşamım, anılarımdır bunlar, çünkü duvardaki gölge, annem babamdır. Tıpkı bir takım kâğıtları aydınlatan gaz lâmbasının, bir babamın evinde bir annemin evinde ışıdığı gibi. Yukarıda anılarımın buyruğu dediğim bu olaydır; babamın asli bir ta-

biatı, annemin gizli yaşamı olan bir yazılar dünyasının ruhumda çınlayışı, çağrışı, çınlayan sesi, çağrışı. Annemin bu gizli yaşamı kırk yaşlarına kadar aralıksız sürdü. Yer ocağı sönmüş, korları küllenmiş, oda soğumuştur, ama kalemli eli hareketli, yüzü pembe pembedir, sanki gizli bir ışık, bir sıcaklık vurmaktadır yazdığı kâğıtlardan yüzüne ama babamın ilk kitapları yayınlanmaya başladığında, duraklamıştır elindeki kalem. Ama uzun ya da kısa aralıklarla da olsa, yetmiş beş yaşına kadar geldiğinde, tehlikeli safra ameliyatından önce, o zamana kadar kilit altında tuttuğu tüm yazılarını yakmıştır hamam sobasında. Kız kardeşim sobanın iki gün yandığını söylemiştir ve böylece yıllar boyu sessiz ve gizli gizli süren bir yaşam biçimi, aynı sessizlik ve gizlilikle son bulmuştur. Annemin yazı, daha genel bir deyişle edebiyat karşısındaki tutumunu, çocukluğundan başlayarak yetmiş beş yaşına kadar süren bu edebiyat sevgisini bir anlamda gizli yaşamını ya da hayal dünyasının bu sessiz serüvenini başka bir yerde uzun uzun, daha ayrıntılarıyla anlatmak isterdim ve istiyorum da. Ama şimdi burada, bir tek nokta üzerinde duracağım: yazı onun için, bir yanıyla bir şikâyet biçimiydi. Kimden şikâyet? Dünyadan, yaşamdan, yazgısından. Daha özelleştirirsek, gündelik yaşamında rastladığı onu inciten olaylardan, kişilerden, belki zaman zaman kendisinden. Yazı bu yönüyle onun sırdaşı, arkadaşıydı. Onun sessiz dostluğuna sığınarak ve içini dökerek; örneğin en başta memuriyet yaşamının 'sen yaptın, ben yaptım; ben söyledim, sen söyledin' gibi, içinde kendisinin de aşağılanacağını düşündüğü, şu bu sonu gelmez kısır tartışmalar, çekişmeler ve itişmelerden uzak kalıyor ya da uzakta kalmaya çalışıyordu. Üstelik belki de heyecanlarını, öfke ve hırslarını, hayallerini satırlara yedire yedire, mantıklı düşünmeye, muhakeme etmeye, yeniden doğru düşünmeye yönelmiş oluyordu, ama bence en önemlisi ruhunu kapalı tutuyordu yazıyla. Onun başkasının eline geçmesine, ortalığa düşmesine olanak bırakmıyordu. Başka bir deyişle ruhunun (benliğinin de diyebiliriz) sadece kendine ilişkin kalmasını, kendine özgü kalmasını sağlıyor, böylece ruhunun ya da benliğinin bayrağını yüksekte tutmaya çalışıyordu.

Bu satırları da ceylan derisi deftere yazmışım. Ne zaman, hangi vesi-

leyle? Yukarıda değindiğim gibi, çilekeş bir Akdeniz postasında, güvertede, ambar kapağı üzerinde, kendini tozlu bir battaniyenin altına hapsederek doğum yapmaya çalışan genç kadını bulduğumuz günün gecesinde. Annemle bir karşılaştırma yapmışım, çünkü bu tavrından bir şey fark etmiştim yaşamda, bir şeyler edinmiştim. Normal bir doğum olayının bile, anneler için ne denli nöbet nöbet bindiren sancılarla geliştiği ve doğum anında çoğunlukla istenmeden atılan çığlık ve bağırışlar genellikle herkesçe bilinir. Oysa burada daha önce anlattığım üzere, ters bir doğum söz konusuydu; üstelik yarıda kalmıştı doğum süreci, ama yine de gıkı çıkmamıştı genç annenin, saatler saatler boyu, rahminin kanlı suyu sıza sıza. Bu belki, acemiliğine ilişkin bir utanç yüzündendi; gençliğine, toyluğuna bağlı bir mahcubiyetten ya da görenek ve geleneğin kör ve katı bir kapalılığıydı; nasıl açıklarsan açıkla, ama battaniyenin altındaki dayanılmaz acıları, o bitimsiz çaresizlik ve ümitsizliği, dahası ölümün kara suratını yine de yadsıyamayız ve olayı sadece bu basit kalıplara sığdıramayız. Genç ağzını, taze dudaklarını sımsıkı kilitleyen neydi? Bütün bu kalıplarla beraber, bütün bu kalıpları da beraberinde sürükleyip götüren, ruhunu, benliğini ele vermeme, onları ortaya döküp orta malı etmeme direnci değil miydi? Yani kendine özgü, kendine ilişkin bir mahremiyeti, bir saygıyı, bir ismeti, bir gizlilik ve dokunulmazlığı sonuna dek koruma güdüsü, bütün acılara, ümitsizliklere, çaresizliklere, yalnızlıklara karşı, üstelik ölüme bile. Ben, eğitimli, eğitimsiz kadınlarımıza ilişkin bu sessiz dirençle, bu suskun muhalefetle çok erken tanıştım; belki annemle yalnız yaşamam buna fırsat vermişti.

574

Zaman zaman tekrarladığı "Biz kırk-kırk beş yaşlarında ancak gelişiriz" tümcesinin asıl anlamı neydi? Bu yaşlara gelinceye kadar yaptığı hatalara bir mazeret bulmaya mı çalışıyordu bu sözleriyle; örneğin, en yakın örnek olarak annemle beni bırakma olayına gelelim: iki ilgisiz tanığın önünde 'boş ol' tümcesini üç kez boşluğa tekrarlayarak, yirmi-otuz saniye içinde yokluğumuzda ve haberimiz olmadan bizi yaban ellerde yüzüstü

bırakıyor. Daha sonra bu boşanmasıyla ilgili olarak bana açıklamak zorunluluğunu duyduğu birçok gerekçelerden biri miydi bu kırk-kırk beş yaş tümcesi de ya da aile ve buna bağlı olarak kendi yaşamıyla ilgili gerçek bir gözleme mi dayanıyordu, bilmiyorum. Belki ikisi de aynı derecede doğru. Bu konuya daha geniş bir biçimde değinmek isterdim. Heves ve zaman bulursam belki tekrar dönerim. Yalnız sözünü ettiğim boşanma olayından on yıl sonra annemle Mordoğan'dan İstanbul'a temelli dönüş için hazırlandığımızda babamın büyük bir bunalım içinde olduğu kesindir. Sadece ruhsal değil fiziksel bir yıkımdır bu. Nitekim, kırk-kırk beş yaşlarındaydı ama gerçekten yaşlandığı zamanlarda örneğin seksenlerinde bile böylesine çökmüş bir görüntüde değildi; üstelik bu durum o sıralarda değil, daha önceden başlamış ve hızla gelişen bir sürecin sonucuydu; belki de baş döndürücü heyecanlarıyla yüklü ve tüm hayallerini harekete getirici, ama öte yandan da yakıp kül, kör edici nitelikteki duygu ve tutkularının yeni evliliğinden bir süre sonra zamanla eski tansiyonunu yitirerek ruhunda yarattığı boşluktan beri; örneğin bir yazısında "Everest'in tepesine çıktın, ama sonsuza dek orada kalamazsın ki" diyor. Bilmiyorum, ama bu satırları, sözünü ettiğim zamanlara ilişkin bir saptama ya da aşk, daha doğrusu duygular konusunda genel görüşü müydü? Hangisi olursa olsun, o günlere özgü tek gerçek sözünü ettiğim bunalımın en tepe noktasında olmasıydı. Nitekim yaz tatillerinde Mordoğan'a, yani babamın yanına dönme olanağım olmasına karşın, üstelik bunu tüm varlığımla istemek ve özlemekle birlikte, yine de kendimi tutarak, dört-beş mevsim Mordoğan'a dönmedim. Çünkü ortadaki buz gibi bir gerçeğe göre iki-üç aylık geçici bir yaz tatili süresinde bile olsa, hepten kedinden geçmiş, eş anlamıyla kendini boşlamış bir kişi için, varlığımın ağır bir yük olacağını somut bir biçimde duymuştum, üstelik kendime bile, çünkü seviyorsun onu. Bu yüzden acıyorsun; acıdığın için de o küçük, çocuk kafanda sence kötü durumundan onu kurtaracak çareler düşünmeye başlıyorsun. Başka bir deyişle 'şöyle yapsa; böyle davranmasa' gibilerinden ona söyleyemeyeceğin, ama kurmaktan da kendini alamadığın sayısız yollar, yordamlar, düşünceler üretip duruyor beynin sürekli; bunlar çocuk ruhunu boş yere doldurup duruyor; evet, boş

yere, çünkü biliyorsun düşündüklerinin hiçbir yararı yok. Koskoca bir adama, babana akıl öğretecek değilsin ya, böyle bir beklenti yaşın bakımından zihnine sığmayan bir şey. Zaten aslına bakılırsa bunlar düşünce bile değil; kendine dingin bir mekân, dengeli bir ortam arayan ruhunun kendini koruma çırpınışları, bir tür avuntuları.

Öte yandan onlardan sıyrılmana da olanak yok, çünkü duygularınla bağlısın bu adama. Gerçi serüvenine katılmıyorsun, katılmıyorsun ama koltukta oturmana karşın, perdedeki kahramanın bütün tehlikeli hareketlerini ruhunca yine de yaşamaktasın. Çevresinin sence yadırgadığı davranışlarını, üzüntüsünü onun hesabına kalbinin en tenha köşe bucağında duymaktasın; üstelik elinden hiçbir şey gelemeyen bir kişi durumunda. Niçin babam böyle? Niçin öteki insanlar gibi değil? Bu sorular çocukluğumda beni zaman zaman derin ve gizli yalnızlıklara itmiş; nedenini bilmediğim mutsuzluklara, hayal kırıklıklarına sürüklemiştir. Aslına bakılırsa onların nedeni en yakını olarak bunalımlarının benim ruhuma da bulaşmasından başka bir şey değildi. Bir iç savaş yaşamaktadır; ruhunun bir yanı öteki yanına bütün gücüyle saldırmakta, onu devirip yok etme çabasındadır.

Öte yandan kırk yıllık öteki yanı da öyle kolayca yutulur bir lokma değildir. Öldürücü silahlar, üstelik yıllar yılı kat kat katmerleşmiş siperlere, mevzilere sahiptir. Bu yüzden de kendini şiddetle savunmakta; üstelik karşı saldırılara bile geçmektedir; çünkü onun da kendine özgü doğruları, gerçekleri, görgüleri, sezgileri vardır. Nice acı deneyler, sınavlar geçmiş, nice hüsranlı yanılgılardan süzülüp gelmiş ve birebir sınanmış kesin doğruları, gerçekleri, görgüleri, sezgileri ve anıları, bütün bir yaşamı kapsayan acı tatlı anılar; çocukluğun ilk saf şafağından başlayarak ve doğal ki yaşadıkları; hep suçlu muydu onlar, hep şeytan mıydı? Kim bilir nice melek mezarı taşımaktadırlar içlerinde; solgun, üzgün, çaresiz vakitleri ve yazıtlarıyla birlikte, kendine özgü masumiyetleri uğradıkları hıyanetleriyle. Sen bu göğüs göğse yapılan savaşın içinde değilsin; değilsin ama onun bütün aşamaları karanlık bir perdenin arkasından yine de yansımaktadır ruhunda, çünkü sen bir çocuksun. Doğal ki bunu göremez, anlayamazsın; kaldı ki savaşı veren kişi için bile belirsizlikler, kuşkularla dolu bir savaştır

bu. Yaşadığı bu acı serüvenin onu nereye, nerelere sürüklediğini, hangi sonuca değin sürüp gideceğini kendisi bile belki bilmemektedir ve o kimse en yakınındadır, etinin sıcaklığı, soluğunun, sesinin, sessizliklerinin, düşünce ve dalgınlıklarının içindesin, yan yana oturmaktasın, "Haydi yürüyelim" diyor. Bütün bunların bir çırpıda üstesinden gelinemezdi. Sorgulamalarına yanıt verilmeden tümden yok sayılamazlardı. İki bakımdan: birincisi, çünkü onlar nice acı deneyimler, sınavlardan gelip geçmişler, nice hüsranlı yanılgılardan süzülüp birikmişlerdi. İkincisi, "Sen bizim halis adamımızsın" denip durmuştu. Ona ruhunun bu yanıyla sürekli "sen bize layık güce de, yeteneğe de, sezgiye de sahipsin" denmişti; "sen bunu kanıtladın, her zaman da kanıtlayabilirsin" denmişti; "şimdi niçin yazgını zora koşuyor, değiştirmeye çalışıyorsun? Niçin bu işlere gücü, yeteneği elvermeyenlerin, bu işleri beceremeyenlerin yoluna gidiyorsun? Neden kıyıyorsun doğal güçlerine, yeteneklerine? Bunca zekân, sezgilerin ve duyarlığınla kavradığın gerçeklere?" Ya anılar? Ta çocukluğunun ilk şafağından, ilk saf şafağından başlayarak bütün bu yaşamı kapsayan anılar. Yaşantılar; bu tatlı acı anılara, bu yaşantılara bağlı bin bir çeşitli ilişki, duygu. Bir de var ki hep suçlu muydu onlar? Hep şeytan mıydı? Kim bilir hangi masumlukların, hangi meleklerin mezarlarını taşımaktadırlar içlerinde? Solgun, üzgün, çaresiz yalnızlıklarıyla, suskun yazıtlarıyla.

Ne zaman çocukluğumun merdivenlerinden insem kıvırcık saçlı, kısa pantolonlu, ama kırmızımsı potinli güleç bir çocuğa rast gelirim. Tahta parçası kayığının martı tüyünden yelkenlerini üfleyerek, beni hiç umursamadan aldırmaksızın yanımdan koşarak geçer. Eski sevgili, eski dost, anımsadığım kadarıyla yukarıdaki satırları yazdığımda, ilkokulun henüz son sınıfındaydım. O günkü deyişle 'tahrir' sınavında; böyle başlamıştım yazıma. İstanbul'a taşınmamızın ikinci yılıydı. Potinlerim kırmızı değildi ama yine kısa pantolonluydum. Ama nereye koşuyordu bu öteki çocuk? Bembeyaz badanalı zamana, komşu mandalina bahçelerinin birbirine kumrularla seslendiği, eğri büğrü taş sokakların birbirlerini alelacele denize çağırdığı, batık bir mavilik vaktine...

Güneybatıdaki Bozova kasabasından temelli ayrılıp İstanbul'a gelişi-

mizin, taşındığımızın ilk günleriydi. Heybeliada'da sonradan tuttuğumuz eve geçmeden önce, annemin Beşiktaş'taki teyzesinde kısa ve geçici bir süre konuklamıştık. Bir gece kan ter içinde bas bas bağırarak uyanmıştım "Anne yangın var!" diye. Oysa yangın filan yoktu ortada. Belli görüntüleri olan bir düş de görmemiştim, ama yine de bir yanık kokusu uyandırmıştı beni. Sanki bir şeylerin yandığını duyar gibi olmuştum uykumda. Yıllar sonra bir şiirde rastlamıştım: "İçimizde yanık yapraklar kaldı" diyordu bir dizesi. Onu okuduğumda, o gün yorumlayamadığım bu düşü anımsamıştım. Ozan o gece yaşadığım bir gerçeği yansıtıyordu sanki çünkü yatağımda uyurken yananlar neydi o gece? Yaşamın eşiğinde, dünyayla ilk tanıştığımda şaşarak ve hayran kalarak ve ruhumda davul tokmağı gibi güm güm coşkuyla çarpan yaşama itkisiyle kargacık burgacık yazılarla acele acele karaladığım yaşamımın içindeki ilk belgeleri miydi acaba onlar? Belki, kim bilebilir?

Biz artık gemideydik. Bozdoğan suların ötesinde karşımızdaydı. Her günkü sabahını selamlıyordu Göktepe, tepe sırtlarının incir harumları, ama bizim için Bozdoğan'dan temelli ayrıldığımız sabahtı. Bozdoğan'a yolcu gemileri yanaşamaz; açığında demirler. Kalktığı zaman da dosdoğru açılamaz; kuzeye, sağa kıvrılarak yol alır bir süre. Bundan ötürü beyaz yelkenli yel değirmenleriyle Tavşan Burnu ağır ağır araya girer ve gemi yol aldıkça, bir ucundan başlayarak Mordoğan'ı güneydeki öbür ucuna kadar adeta ev ev silmeğe başlar. Annem, ben ve anne bir babalarımız ayrı iki küçük kardeşim güvertedeydik. Koca gemi bomboş gibiydi, çünkü başka limanlardan gemiye binen yolcular daha uykudaydılar. İstanbul'a okumaya giden beş altı üniversite öğrencisiyle beraberdik. Daha kamaramıza inmemiştik. Gemi navlununu boşaltıyordu mavnalara. Tıbbiyeli bir Celal vardı öğrenciler içinde; "Hamdiye hanım", demişti anneme, "ayrılmadan Mordoğan'ı son bir kez seyredin." Sonra hareket kampanasına üç kez vuruldu; sanki kalbimde çalınıyordu uzak yankılarla. Demek gerçek artık kesindi: Bozdoğan'dan ayrılıyordum. Ve Tavşan Burnu ağır ağır hareket etmeğe başladı. Öğrencilerden biri Tavşan Burnu'nun sildiği yerleri belirtiyordu yüksek sesle, "İşte türbe gitti" diyordu. Ben can havliyle Tavşan Burnu'n-

dan önce, okuluma koşuyordum. İşte oradaydı üçgen biçimli mermer merdivenleriyle ve sınıfım ve sınıfta kenarında oturduğum penceresiyle. "Okul da gitti" diyordu ses. Ben Tepecik kıyılarında soluk soluğaydım. Evimize yetişmek istiyordum; kıyıda, set üstünde ve bembeyaz ve daha iki-üç saat önce Marmaris'ten gelen bu geminin ufuktaki dumanını beklediğim, gördüğüm dumanıyla ve melül mahzun. Ve pembe ışığı sabahın, başucuma daha yeni değmiştir, ama Tavşan Burnu dur durak bilmiyordu. Gerçekle hayalin bu kadar çabuk yer değiştirdiğine ilk kez tanık oluyordum. Bir vakit önce bu balkondaydım ve ne kadar gerçek ne kadar somuttuk ikimiz de. Elimi vursam kenarlarına, elim acırdı; kanayabilirdi de üstelik, ama şimdi... Ses "Kale de bitiyor" diyordu. Oysa ben çoktan Rum mahallesine dalmıştım. Babamın evi neredeydi? Kıyıdaki karmakarışık beyaz noktalar içinde bir beyaz noktacık, ama hangisi? Evet, hangi noktacık içindeydi babam, yeni karısı Hatice abla ve ondan doğan kardeşlerim. Uyanık mıydılar? Babam ne yapıyordu? Âdeti üzere sade kahvesini mi içiyordu pencere kenarında? Şimdiki aklım olsa, "perisinin keyfinde mi acaba?" derdim, ama o zaman on-on bir yaşlarında bir çocuktum. Aklım ermiyordu böyle şeylere; tazeydi kalbim henüz, saftım, o noktacıkta bir evi canlandırmaya çabalıyordum kafamda: beyaz badanalı, açık, ferah, ama şimdilerde sanki tasalı. Annemin ellerini hissetmiştim omuzlarımda. Göz göze geldik; gülümsüyordu ama gözleri ıslaktı. On yıl önce İstanbul'dan kundakta beni getirdiği Mordoğan'da, babamın sandalımızı giysileriyle sulara girip karşıladığı (sürgün olduğu için sandala binip gemiye gelmesi yasaktı) kıyı çoktan süpürülüp gitmişti Tavşan Burnu tarafından. Ses "Bu son, Manastır da bitti" dedi, "artık direklerden görülebilir Mordoğan". Direklere baktım, çarçabuk, elde olmadan, ama o kadar yüksek ve erişilmezdiler ki... Gemi düdüğünü çaldı, üç kez arka arkaya. Sesi kalın kalın yankılandı dağlarda, ürken üveyikler havalandı kıyılarda, kaptan, Mordoğan'ı selamlıyordu. Oysa o, Tavşan Burnu'ndaki yel değirmenlerinin beyaz yelkenleriyle, arkamızda sallanan küçük beyaz bir mendildi sadece artık.

Annemin içeriki odadan telaşla gelişini anımsıyorum; sonra yatak giysileriyle ev halkından başkalarını. Behiye teyzeyi, Mevhibe teyzeyi, Sela-

haddin ağabeyi ve başkalarını. Hep birden konuşuyorlar; "Geçti! Geçti!" diyorlardı başucumda. Bütün bu olup bitenleri bir sis perdesi arkasından seyreder gibiydim. Vücudumun bütün yüzeyini ateş basmış gibi yanıyordum. Sonra sisler dağıldı; daha doğrusu büsbütün yoğunlaştı ki, çevremde dönenip duran insanlar bir iki derken tümüyle silindi; sesler tükendi, çünkü onların deyimiyle 'artık sakinleşmiştim'. Annem içerden yastığını alıp yanıma uzanmıştı. Sessizlik, karanlık ve annemin sıcaklığı. Sonra bunları beklermiş gibi bilinmeyen boşluklardan denizler girdi araya. Sanki rüzgârlar, o bildik rüzgârlar esmeğe başladı yeniden yorgana sıkıca sarınıp, anneme sokuldum. Annemle birlikte bu dünyadaki ve hayalde gezgin yaşamımız başlamıştı yeniden çünkü. Gerçekten sakinleşmiştim. Yaşamın yeni dönemlerini kabule yine hazırdım; ama o yanık kokusu üstüme sinmiş gibiydi; zaman zaman hep duydum yaşadıkça. Artık Mordoğan'dan temelli ayrılıyoruz. Annem öğretmen olarak İstanbul'a, Heybeliada'ya atandı. Mordoğan'da son günümüzün sabahındayız; Mordoğan'da kalan babamla vedalaşmaya gidiyorum. O, yeni karısı ve ondan doğan çocuklarıyla Mordoğan'da kalıyor; ben, annem, yeni kocası ve ondan doğan çocukları İstanbul yolcusuyuz. Vedalaşma sırasında son sözü, "Neden gidiyorsun?" diye sormak oluyor. Oysa aylardır bilinen bir konu bu; üstelik bu sorunun yanıtını benim değil, öncelikle onun vermesi gerekli çünkü annemi boşadığı zaman (on yıl önce), karşılıklı aldıkları kararların bir sonucu bu, üstelik on yıldır uygulanmakta, annemle yaşamaktayım. Sorusuna karşı başımı önüme eğmekle yetiniyorum. Çünkü yukarıdaki şeyleri tekrarlamamamın hiçbir anlamı yok, ama yine de bir yanıt vermiş olmak için, zayıf bir sesle "Biliyorsun, okumaya" diyorum; başka ne diyebilirim? Birden ayağa kalkıyor. Odada volta vurmaya başlarken "Gitme" diyor, "burada kal, süngerci ol; iki yabancı dil öğrendin mi, bu hayatın için kâfidir." Sessizce onu seyrediyorum, çünkü evet ya da hayır diyecek bir yanıtım yok; ortadaki gerçek, yılların oluşturduğu gerçek, benim irade ya da isteğimi çok aşan bir gerçek. Daha ilkokul ikinci kısım üçüncü sınıf öğrencisiyim ama söylediğinin büyük bir hayal olduğunu biliyorum; üstelik sadece bu anlara özgü geçici bir hayal. Söylediği doğru bir düşünce bile olsa, gerçek-

leşmesi, hele şu aşamada olanaksız bir düşünceydi, yani hayal denilen şeydi; düşünce ve hayatın farkı da bu değil miydi? Yani doğru yanlış olması değil. Evet, sessizce onu seyrediyordum. Bacak kadar çocuk olmama karşın, bu gerçeği görüyorsam, o kuşkusuz daha iyi görebilirdi, çünkü bu gerçek, yıllar önce ve benim hiçbir katkım olmadan çoktan dokunup, biçilmiş ve üstüme giydirilmişti. O arkası dönük voltasını tamamlamak üzere pencereye doğru yürürken ben, yanında durduğum merdivenden aşağı inmeye başladım. Hatice abla ve kardeşlerim aşağıda benimle vedalaşmak için bekleşiyorlardı. Hatice ablanın elinde arkamdan dökmek için bir maşrapa su vardı. Kirpikleri ıslak ve soluk yüzü mahzundu. Mordoğan'dan, kumrulların bahçelerden bahçelere, çatılan çatılara ötüştüğü (o sabah nasıl da candan ötüşüyorlardı) bu çocukluk yurdum, yuvamdan ayrılmamın verdiği üzüntülerin yanı sıra, yani kendi derdim kendime yetişmiyormuş gibi, bir de üstelik babamı böylesine hünersiz ve soluksuz fikirlerde görmek, daha doğrusu bulanık.

Geminin kalkmasına çok az bir zaman kalmıştı. Ben, "Olan, olacak olanların en iyisidir" diyen optimistlere çoğunluk hak vermişimdir. Örneğin şu göz alıcı ışıktan sabahı, gözlerimi karartarak, loş, ışıksız, yarı karanlık bir akşamüstü gibi gösteren o andaki üzüntülü durum bile, bir bakıma olabilecek tüm üzüntülü durumların en iyisiydi. Çünkü üzüntüden beynin uyuşmuştur; her adımda terk ettiğin her bakışında terk etmekte olduğun her şey olağanüstüdür; mucizevî, müziksel bir biçimde güzel, zarif, nazlı, anlamlı ve seninle duygudaştır; kalbine ortaktır, kalbinin sızlamalarına ortaktır. Birer altın zerresidir havada uçuşan toz taneleri, sinek bile, çünkü kırçıl saydam kanatları, mor kırmızımtırak iri petek gözleriyle o bir Mordoğan sineğidir, yurdunun sineği, bir daha göremeyeceğin bir sinek ve kalbini deler geçer, ama neyse ki duymazsın bu acıyı ve bu acıların benzeri binlercesini, çünkü beynin uyuşuktur; açıldığında, ayıldığın zaman da, artık işi işten geçmiştir. Bunları niçin yazdım? Şu kırk-kırk beş yaş sorunu için, ama yazarken konudan da epeyce ayrıldım. Özetlersem asıl söylemek istediğim şudur: bir yanda annem kendine göre bir düzen kurmuş, mesleğinde ve kariyerinde belli bir yere ulaşmış, eski ve yeni çocuklarıyla ve

taze bir yürekle yeni bir yaşama, daha doğrusu yeni bir yaşam savaşına yol alırken, babam hâlâ şurası burası tüten, için için yanan bir yangın enkazı niteliğinde kırk-kırk beşini bekliyordu. Ama bu belki zorunlu bir bekleyişti. Çünkü bir eski binadan yeni bir bina kurabilmek, yeni bir kimlik yaratabilmek için duygu ve düşüncede daha uzun bir süre ateşlerle oynaması, yani ruhunun demirini eriterek cüruflarından ayrıştırması ve daha saf bir hale getirebilmesi gerekliydi önceleyin. Ama belki de geleceğe savrulacak uzun menzilli bir ok içindi bütün bunlar, bu bunalımlar, bu uzun hazırlık süresi bilerek ya da bilmeyerek. Kesin yargıyı bu okun hedefi olan gelecek bildirecekti. Bana gelince, boşu boşuna çektiğim üzüntüler, işin cabası olarak bana kalıyordu yine. Öyle kızıyorum ki kendime.

589

Hem ruhsal hem de uygulama alanında: ilk olarak İstanbul'la iletişimini sadece denizden ve ancak on beş günde bir gelen deniz yolları yolcu gemisiyle sağlayan Bozdoğan gibi uzak ve yitik bir taşra kasabasındaki yaşama biçimi burada geçersiz kalıyordu. Gerçi evimizde yerli yaşamdan farklı olarak uygar ya da kentsel diyebileceğimiz bir yaşam türünü sürdürüyorduk (bunun ayrıntılarına daha sonra değineceğim), ama bu yeterli değildi. Çünkü örneğin sorunu benim, yani çocuk açısından ele alırsak Bozdoğan'a özgü yaşamın gerektirdiği ve öğrettiği her bilgim, bu bilgiye (yaşamaya) göre biçimlenmiş ve gelişmiş her beceri ve değer yargım bir anda ve kesinkes değersiz kalmıştı. Tam anlamıyla sudan çıkmış balığa dönmüştüm, hem de buraların yabancısı garip bir balığa. Örneğin nelerle ilgiliydi benim ampirik bilgilerim? Denizler, gemiler, gemiciler ya da toprakla, tarımla, yabani kırlarla. Şimdi bütün bunların hepsi kafamdan derlenip toparlanıp rafa kaldırılacak bilgilerdi, hem de bir daha hiç ama hiç açılmamacasına. Bu durum Heybeliadalı çocuklarla iletişimimde bana büyük boşluklar yarattığı gibi, ayrıca hüzün de veriyordu. Çünkü bu bilgilerin özneleri olan denizciler ve denizler ve o şifalı topraklar ve onların binlerce yıllık bağırlarına vefayla bastıklan yarlar, uçurumlar, kumsallar, gün batımları, kıpkızıl şafak vakitleri, ağaçlar böcekler, yabani otlar daha böyle nice nice sevgili şeyler;

ilk dostlarım, ilk arkadaşlarım, dünyadaki ilk tanışlarım sanki bir hiçliğe, bir boşunalığa mahkûm ediliyor, elleri bağlı ve suskun kurban edilmeye sürülüyorlardı, ama niye ve ne ve kimler için? Büyük bir haksızlıktı bu. Evet, Bozdoğanlı süngercileri, gemicileri, köylüleri düşünüyordum, onların yoksul evlatlarını, ilk çocukluk arkadaşlarımı ve gün batımlarını, yaralı bereli bulutlarla kıpkızıl; dağları düşünüyordum sisli ve uğultulu yalan bahçelerini. Kartallar yumurtluyordu kuytuluklara, sağlarına, sollarına ve geceleri kırık seslerle göçmen kuşlar geçiyordu yıldız ışıklarında ve akşamların oluşunu düşünüyordum, bir flüt sesi sadeliği ve sedasında ıssız kumsallarda ve ah o dalgalar; dalgaların ikinci bir yüreğim gibi çarpan o uslanmaz sesleri uykulanmda.

590

Sanki dünyanın en gülünç ya da en yanlış sözünü etmişim gibi bir kahkaha koptu. Çocuklardan birkaçı fırsat bu fırsat diyerek öğretmenimize bildirmeye koştular. Bura çocuklarının beni hayrete düşüren bir davranışı da, aralarında geçen her olayı hemen öğretmenlerine duyurmalarıydı. Oysa Bozdoğan'da bizler için en utanç verici bir tutumdu bu. 'Kancık" denirdi böyle davranana. Bu damgayı yemek, bir çocuğun uğrayacağı en büyük felaket ve aşağılanmaydı, çünkü okul sonrasında muhakkak hesabı görülürdü onun, ya bir temiz dövülür ya da yüzüne tükürülürdü. Kızlar bile ondan uzaklaşırdı. Bu yüzden zırt pırt öğretmene koşmak şöyle dursun, kafasını yarsalar bile, gıkı çıkmazdı kimsenin; üstelik öğretmenler söyletmek için ne kadar uğraşırsa uğraşsın. Sorun kendi aramızda çözümlenirdi. Oysa burada tam tersini görüyordum. Hangisi öğretmene yetiştirecek diye birbirleriyle yarış ediyorlardı. Kendilerini ilgilendirmeyen bir sorunda bile; "Öğretmenim, efendim burnu akıyor", "öğretmenim, efendim çorabı yırtık", bununla beraber daha sonraları bu genel eğilime karşıt gizli bir akımın varlığını hissettim. İşin garibi, okul yönetimince en hor görülen, en terbiyesiz ve hayta kesimde. Yalnız onlar bizim 'kancıklık' dediğimiz şeye 'kalleşlik' diyorlardı. Ama ben şimdi genel görünüş üzerinde duruyorum. Nitekim bizim 'çim çim' lafı hemen

koşa koşa öğretmen odasına sunuldu ki, az sonra sınıf öğretmenimiz Münevver hanım peşinde heyecan içinde bir alay çocukla sınıfa geldi. Ama daha sınıfa girerken bir yanağının ağzına yakın kısmında örtmeğe çalıştığı müstehzi 's' kırışığını görmüştüm (hadi biraz böbürleneyim, bir insanın içinden yüzünü okuma yeteneği, bende adamakıllı gelişikti; belki de bunun nedeni pek erken yaşlarda kendimi yabani bir hayvan gibi kıstırılmış hissedişimdi). O etten musibet 's' harfini görür görmez, dizlerimin bağı da çözüldü. Lanet olası yine bilmediğim hangi potu kırmış ya da budalalığı etmiştim. Kendim için değil, daha çok annem için üzülüyordum, çünkü annem de aynı okulda öğretmendi. Daha sonra değineceğim gibi, her 'kötü' hareketim dolaylı dolaysız anneme de duyuruluyor, kadının maneviyatı bozuluyordu. Öğretmenimiz Münevver hanım, yansız bir tutum takınarak olayı baştan sonuna kadar dikkatle dinledi (oysa eminim ki şimdi anlatılanları tamamıyla biliyordu; ne söyleyeceğini de). Sonunda, o 's' sini çözmeden, "Murat" diye bana döndü, "çocuklar arasında belki buna çim çim denebilir, ama onun asıl adı karidestir", ardından öğretmence dikilerek, herkese "neymiş adı?" diye sordu. Bütün çocuklar hep bir ağızdan ve neşeyle "Karides" diye bağırırken, benim başımdan kaynar sular dökülüyordu, ama hemen kendimi topladım. Yüzüme safça bir anlam vererek, onlarla birlikte gülmeye çalıştım. Bu tutum da o sıralarda yeni yeni edindiğim kendimi, daha doğrusu içimi saklama taktiğinden başka bir şey değildi. Çünkü koca Münevver hanımın dikkatsiz ve acele davrandığını, yani yanlış düşündüğünü, daha açığı kakavanlık ettiğini saptamıştım. Bu da bana yeterdi. Bal gibi bu sefer açık düşmüştü. Çünkü aklınca pek küçükler, çocuklar, köpeklere ya da kedilere nasıl hav hav ya da pisi pisi derlerse, benim de bu biçimde karideslere çim çim dediğim sanıyordu, yani dördüncü sınıflık yaşıma karşın, bir-iki yaşındaki çocukların sözlüğünü kullandığımı; açıkçasına gerizekalılık yaptığımı. Oysa bütün Bozdoğan'da herkes, sekiz yönün sekiz rüzgârına ömürlerince ferman okumuş apak saçlı sakallı deniz kurtları bile çim çime, çim çim derler ve akşamları rakı mezesi yapıp yerler. Kaldı ki ben çim çimi kitaplardan dergilerden ya da balıkçı tablalarından da

tanımış değildim. Henüz dünya üzerinde belki de adımımı atmadan önce, onları Rum mahallesi kıyılarında görmüş hatta ellemiş bir deniz kenarı çocuğuydum. O Münevver hanımlar, o çocuklar kaç kez acaba tabaklarında çim çim görmüşlerdi? Oysa ben, annemin bütün tehdit ya da sıkı sıkıya tembihlerine karşın, Giritli arkadaşlarla her Allah'ın günü ve her vakitte tutmaya koyulur, yakaladık mıydı, bıyıklarını kopartıp çiğ çiğ leblebi niyetine yerdik. Çiğ etinin deniz sulu tatlımsı tadını henüz unutmuş da değildim. Ama bütün bunları anlatmak neye yarardı? Koca Münevver hanımı, o çığırtkan, o lafazan çocukları (iş lafa geldi mi bu niteliklerine, doğrusu diyecek yoktu. Cırcır böceği gibi, aman duymasınlar yarı ağustos böceği gibi kafam sersemlerdi onların soluk almaksızın konuşmalarından; ben her taşra ya da Anadolu çocuğu gibi suskun doğalıydım ve Bozdoğan'daki görgüye göre bunu bir erkeklik erdemi sayıyordum) karşıma mı almalıydım? Binbir dereden su getiren doğaları ve lafazanlıklarıyla beni onaylamayacaklarını biliyordum. Sabahtan akşama kendi aralarında yaptıkları sonu gelmez tartışmalar buna tanıktı. Kaldı ki en önemlisi konuşmaktan da çekiniyordum, yeni potlar kıracağım diye. "En iyisi oğlum Murat, her zamanki gibi, gerçeği kendine sakla, dıştan onlar gibi görün" dercesine tuttum kendimi. Bu, bilinçle, hepsini içinde toparlayan bir akıl yürütme değildi kuşkusuz; anlık bir sezgi, içgüdüsel bir savunma itkisiydi. Ama zamanla ruhumda pekişti, akıllaştı, karakterimin değişmez bir parçası oldu. Gençlik arkadaşım Selahaddin Hilav'dan daha sonraları duyduğum gibi, daha o zamanlarda bile "Bırak insanları, kendi yanılgılarında kendi yanlışlarını izlesinler, bu kişi için daha iyidir" biçiminde özetlediği felsefeyi gütmeye koyulmuştum. Ya da bu düşünüş biçiminin ilk sezgisel adımlarıydı attıklarım. Hemen şunu eklemeliyim, ben yaşamı her zaman ciddi bir kitap gibi almışımdır ve hâlâ da öyle alırım. Hiç şaşmadım bundan, ama iyi oldu; çünkü ciddiyetsizliğine vakıf oldum tümüyle. Böylece 'espri'yi tanıdım. Hadi yanılma payı olarak üç diyelim, yaşamda üç değişmez gerçek varsa, bunlardan biri espridir bence.

Yeniden Mordoğan

593

Yıl 1945, ağustos sonu. Ansızın aldığım bir kararla yaz tatilimin son bölümünü Mordoğan'da geçirmeyi düşünmüştüm. Babama gizli bir kırgınlık nedeniyle bir daha dönmemek amacıyla oradan ayrılışımı üzüntüyle anımsıyordum. Babam İzmir'e taşınmıştı; Mordoğan'ı son görüşümden aşağı yukarı yirmi yıl geçmişti; artık çocuk değildim, ama İstanbul'da hayalimde hep canlı tuttuğum çocukluk anılarımla dopdolu; büyük bir coşku; özellikle sabırsız bir merak içindeydim. Konuşma, yürüme, yüzme, düşünme, hayal etme ve benzeri, yaşamdaki birçok etkinliklerin ilklerini birlikte yaşadığım yerleri, insanları ne durumda bulacaktım? Değiştiler mi, değişmediler mi? Değiştilerse ne kadar değiştiler? Kalbim heyecanla taşıyordu! Bu heyecanımı ateşleyen etkende karşıt iki duygu birbirleriyle çarpışmaktaydı. Bir yandan 'eskilerim'e kavuşmak heyecanını yaşarken, bir yandan da onların yitirilmiş olması olasılığı içimi titretiyordu. Ne var ki gerçekle karşılaşınca bu sevinçlerim, kaygılarımın da boşunalığını büyük bir hayal kırıklığı ve şaşkınlık içinde algıladım; çünkü değişen hemen hemen hiçbir şey yoktu. Daha iyi ya! Büyük bir sabırsızlıkla özlediğim; üstelik yitirilmiş bulmaktan onca korktuğum bu durum değil miydi? Buydu, ama şimdi niçin mutluluk duymak yerine, ruhumu ters olarak derin bir üzüntü, bir karanlık kaplıyordu? Çünkü bu 'aynım buluş', o zamana kadar ruhumda hesaba almadığım bir başka duygulanmaya neden olmuştu. Bu ruhsal durumumu, şimdi tümüyle alt üst edip, kendine öncelik kazandıran bu yeni duygularımın nedeni neydi? Çünkü bu 'aynını buluş', eş anlamıyla değişmezlik, bir ümitsizliği dile getirmekteydi. Bir tür zamandan kopuş, adeta zaman dışılıkla karşı karşıya kalmıştım. Tüm Mordoğan'ı, zamanın ilerlediğine, dünyanın ve yaşamın yenilendiğine ilişkin herhangi bir iz, bir belirtiden yoksun bulmuştum, o kadar yoksundu ki, sanki zaman ona değmeden üzerinden uçup gitmişti de, terk edilmiş antik kentler gibi o da, doğanın unutulmuş bir köşesinde gittikçe tozlanarak, yıpranarak ve yalnızlaşarak değişememenin bütün sessiz çöküntüsünü yaşamaktaydı.

Her dönemin neşeli musiki aletleri olan çocuklar dışında, evler, sokaklar, mahalleler, her şey ve hep beraber bir tür ihtiyarlık, bir eskilik hastalığına tutulmuş gibiydiler. Yolda giderken ansızın biri durduruyordu; "Bak bakalım beni tanıyacak mısın Murat" diyordu, bir sevgiyle gülümseyerek, bir iç yakınlığıyla, ama yine de anlayamadığım bir çekingenlik, saygıya benzer belirsiz bir uzaklıkla. Oysa tanıyordum hemen elbet. Tepecik köprüsünün altındaki dere sularında don gömlek ıslanarak birlikte yılan balığı tutmağa çalıştığımız Enver; akşamüstleri Rum mahallesinin önünde beni yelkenle gezdiren Cafer ağabey ya da her hastalığımın başlangıcında koşup gelerek ve okuyup üfleyerek olası her tür nazardan beni kurtarmaya çalışan komşumuz Zihniye hanım teyze değil miydi bunlar? Ta kendileriydiler, ama rengi ve tazeliği değişmiş yüzleriyle, solmuş giysileriyle (sanki hiç değiştirilmemiş) ve o anlaşılmaz çekingenlik ve saygılarıyla kendilerinin uzaksı, aşınmış ve eskimiş bir benzeri, örnekleriydiler. Sadece gözleriyle; tanıdık hayallerle ortak bir geçmişin gelip geçtiğini gördüğüm gözlerinin içiyle bir eski Enver, bir Cafer ağabey ve Zihniye hanım teyzeydiler. Zamanın talepleri karşısındaki değişmezlik, gittikçe bir suskunluğa, bir yozluğa sürüklenilen bir sürecin kurbanı olmak değil midir? İşte tüm Mordoğan bunu yaşıyordu. İnsanlarla konuşunca bu sürecin acı verici sonuçlarına daha yakından tanık oluyordum; "Rum mahallesini erişte basmış" diyordum, "kıyı çok kötü kokuyor", "lodos esti üst üste iki yıl" diyorlardı. "Tepecik köprüsünün korkulukları ne oldu?" diyordum, "oysa ne cambazlıklar yapardık üstlerinde", "denizin tuzu" diyorlardı, (onarmak için para nerdeymiş). Bulaşıcı bir hastalığa uğramış gibi, koca kale bile yeni uğradığı yıkımlarla yara bere içindeydi. Nereye baksam bir soruydu. Ama soru sormanın boşunalığını çabucak anlamıştım, çünkü yanıtları belliydi her birinin. Belediyenin parası yok; ilde işsizlik var; mandalin para etmiyor; kanalizasyon ne zaman vardı ki; süngercilik öldü; sel bastı; don vurdu; yıldırım düştü.

Kimi kez de bindebir sorduğum soruya öyle bir yanıt alıyordum ki, sorduğuma soracağıma da bin pişman oluyordum. Babamın rıhtım yolunun öte yakasına; özellikle Milas'tan gelen ana kara yolu girişine karşılıklı

diktiği okaliptus ağaçlarından çoğunun yerinde yeller esiyordu. Bilmem hangi yılda mandalinleri kasalayacak tahta bulunamadığı için, bilmem hangi belediye reisinin buyruğuyla kesilip mandalin kasası yapılmıştı ağaçların çoğu dik başlıları. Babamla ya da yalnız olarak onlara ilişkin nice anılarım vardı. Bu yüzden eksikliklerini gördüğümde, içim cızlamıştı. Ne var ki geride kalan ağaçlar ve dinleye dinleye artık benim de alıştığım üzere sel bastı, don vurdu, yıldırım düştü gibi doğal güçlerle baş edilemez fikri beni bir dereceye kadar ve istemeye istemeye de olsa avutuyordu. Öyle ya insanlar ölüp dururken okaliptuslar mı dünyaya kazık çakacaktı sokaklara? Ama şimdi anlatılanlardan sonra...

Babam okaliptus ağacını ve onun bu türünü niçin dikmeyi yeğlediğini bana açıklamıştı: 1. İyi gölge saldığı, 2. İnce, zarif yapraklarının ışıkta ve rüzgârda seyir güzelliği, 3. Yaprakları ister yaş, ister kurutulmuş kaynatılarak çay gibi içildiğinde göğsü ve boğazı yumuşattığı, 4. Saldığı güzel kokusu nefes açtığı gibi, sivrisinekleri başına toplayarak onları hakladığı için. Gerçi kerestesinin doğal pembe rengi ve sertliği yüzünden mobilyacılıkta önemli bir yeri olduğunu biliyordu, ama yolları gölgelemek ve güzellik katmak için diktiği ağaçların birkaç mandalin tüccarına kasalık tahta sağlayacağını sanırım aklının ucundan bile geçirmemişti. Bir de abartılı bir hayal gücü olduğunu söylerler.

Bir yürüyüşten dönüyordum, sular artık kararmıştı. Taşra kasabalarında yaşamış olanlar bu akşam saatlerini iyi bilir. Çocuklar son oyunlarını oynamış, evlerine girmiştir. Gecikmiş tek tük yolcu da sokaklardan çekilip gider. Kapılar sürmelenmiş, gaz lambaları yakılmıştır. Uzaklardan bir köpek havlar, rüzgâr boş boş dönenir durur sokak ağızlarında. Mahalleler, ocak böceklerinin titrek seslerine, kıyılar suların çırpıntılarına bırakmıştır tümüyle kendilerini. Hüzün, hüsran, hicran gibi sözcükleri insanlık bu vakitlerde ve böylesine ortamlarda türetmiştir olsa olsa. Derin bir kuyudan yankır gibi boğuk bir ut sesi, bu eski duygu tarihini anlatır ıssız taş sokaklara, çünkü tek düzedir ve binlerce yıllıktır bu vakitler. Ben de gecikmiş bir yolcu gibi farkına varmadan hızlı hızlı yürüyordum, ama sonra niye diye soruyordum kendi kendime, çünkü beni, kısık bir lambanın solgun ışığın-

da, ne ince parmakları kınalı biri bekliyordu ne de bir yer sofrasının çevresinde toplanmış çoluk çocuk. Yavaşlıyor; gittikçe geceleşen akşamın bu son anlarının tadına varmaya çalışıyordum ki bir bakıyordum elimde olmadan yine hızlanmışım. Gerçekten de garip bir duyguydu bu. Kahve, içki, aş evi ve her tür işyeriyle çoktan bütün kepenklerini ve kapılarını dış dünyaya kapatmış bomboş bir kasabada tek başına dolaşan bir kişinin kendini bir kaçık ya da atılmış biri gibi duymasıydı belki de. Ne var ki ansızın top gibi patlayan insan bağırışlarıyla şaşırıp kalmıştım. İçine alkışlann da karışır gibi olduğu bu şiddetli ses, ortalığı inim inim inletiyordu. İskele meydanına, açıkta, sağdan soldan derlenmiş görünen çeşitli sandalyeler ardı ardına dizilmiş. Karşılarındaki kale duvarının dibinde, resmi törenlerdeki şeref kürsüleri gibi defne, mersin dallarıyla küçük kâğıt bayraklar ve renkli krepon kâğıtlarıyla süslenmiş bir geçici sahne. Orkestra bir keman, bir darbuka ve klarnetten kurulu. Anadan doğma çıplaklıktan onu ucu ucuna alıkoyan pullu püsküllü giysisiyle yarı şarkıcı yarı dansçı sıska bir kadın (ondan özür dilerim) bu üçlü orkestraya eşlik ediyor. Sesi ve vücuduyla söylediği şarkısı (bu konumuyla günümüzdeki şarkıcıların ilk özgün ve meçhul öncüsü sayılabilir) "Döktür, döktür, döktür yavrum hey!" dizesine gelince, baştanbaşa erkek olan dinleyici kitlesi aynı anda ve olanca güçleriyle yeri tekmeleyerek ve sesleriyle ortalığı inim inim inleterek onun bu dizesine katılıyor. Açık ve esintili bir alan olmasına karşın, havada yoğun bir rakı kokusu var. Kimi kez sahneye doğru güz fenerlerinin soluk ışığında ansızın madensel parıltılar uçuşuyor. Gecenin ayazında ve rüzgârında adam akıllı çıplak kadın zayıf vücudunu gererek ve gülerek bu para saldırılarına karşı koymaya uğraşıyor. Sonra yine "Döktür, döktür, döktür yavrum hey!"; yine hep birden, ama değişik ruhsal belirtilerle birbirlerinden ayrılarak: kimi bir savaş çağrısıyla; kimi bir öç, hınç alma sedasıyla; kimi bir imdat çığlığı, ancak kimi bir tapınma, yakınma sadece; kimi intihar etmekte galiba. Ben bir yana, bütün bedeni yara bere içindeki koca kale bile tarihsel karanlığı içinden ve yukardan, gözlerini kocaman kocaman açmış bu görüntüyü şaşkınlıkla seyreder gibi. Kaldığım oda kasabanın öteki ucunda, epeyce uzakta, ama kasabanın geceye ilişkin o

ölümcül sessizliğinden midir nedir, o 'döktür'ler ara ara da olsa odamın duvarlarında güm güm yankıyor. Sonra bir sessizlik..."Hele şükür bitti" diyorum, ama ne gezer? Sadece bir güç birikimi olduğunu anlıyorum o sessizliğin. Uykuda oysa tüm kasaba. Bütün pencereler karanlık. "Bu karanlığın içinde olanlar ne yapıyorlar şimdi?" diye düşünüyorum. Çünkü bu döktürlerin peşine takılanlar, aynı zamanda bu evlerin de kişileri; en yüksek basamakta olanlardan en alt basamaktakilere kadar, en varlıklıdan en yoksuluna... Ölüm doğum için söylenenlerin, bu adamakıllı çıplak kadın ve döktürleri için de geçerli olduğunu görüyorum. Üst makam, alt makam; varlıklı varlıksız dinlemiyor çıplak gövdesi ve zilleriyle. Bir çırpıda ezip geçiyor devletsel ve maddesel tüm farklılıkları. Ölümün ve doğumun karşısında gibi herkesi eşit kılıyor ve hep birden; "Döktür, döktür, döktür yavrum hey!". Bir daha, bir daha... Hem şimdilerde, hem de çok uzak bir geçmişteyim. Yine aynı iskele meydanı; yine dizi dizi sandalyeler ve kalenin aynı şaşkın bakışları altında, yine pullu, püsküllü bir çıplak, bir zayıf kadın ve yine aynı 'döktür'ler. Oysa aradan yirmi yıllık bir süre geçmiş.

Fırtına'ydı adı ve biz bacak kadar çocuklar bile biliyoruz bu Fırtına'nın ne fırtınalar yarattığını bizim Mordoğan'da ve yüksek memur ve zengin takımına bir de armağan bırakmıştı ki, tüm hastalıklar içinde ayıptır katiyen biz çocuklara onu ağzımıza almak. Ertesi gün daha sabahtan kendimi kasabadan harumlara vuruyorum. Çocukluğumun en mutlu geçtiği incir, buğday tarlalarına; dağların koynunda yarı evcil yarı yabanıl topraklara. Karamsarım; karamsarım ama yine de içimde bir ümit alevciği titremiyor değil. Geçmiş zamanlarımdan büyük pay alan bu harumlar, bundan da daha etkin olarak derin kuytuluklarında benim için özel bir yer, özel bir vakit niteliğinde olan ve herkese gizli nice saklantılarını barındırmaktaydı; örneğin, çocukluktaki uzun arkadaşlığımızda gemim olarak nice adsız ülkelere birlikte yolculuklar yaptığımız ulukara yaprak inciri; uçağım olarak rüzgârlı havalarda beraberce bulutların ardına düştüğümüz hırçın badem ağacı; harumumuzun en uç sınırının hemen önünde başlayıp, ta uzaklardaki karanlık dağlara dek süren yabanıl toprakları özlemle, merakla ve en

garip hayal kurgularımla, ama hepsinin altında yer alan sürekli bir ürküntü duygusu içinde adeta gövdesine sığınarak seyrettiğim çetin ve sert ahlat ağacı buralardaydı. Ne var ki onlan bulmaya gelirken duyduğum karamsarlıkta ne kadar haklı çıktığımı üzüntüyle gördüm, çünkü ne kara yaprak inciri, ne badem ve ahlat ağacı artık vardı. Göktepe bellerinden bir eski poyraz hâlâ saçlarımı darmadağın ederken, ölmüş sevdiklerimizden kalan eşyaların sessizliğini, mutsuzluğunu ve yalnızlığını duyuyordum tarlalara bakarken. (Evim gibi aralarında dolaşıp durduğum uçan dallarıyız; düşünüp hayaller kurduğun kuytulukları ve gizleriyle sanki başka bir dünyaya göçüp gitmişlerdi). Gerçi acı kokulu, gösterişsiz mor çiçekleriyle hayıt fidanları; esintilerde ıssız ıssız seslerle sallanıp duran kurumuş yabani ot kümeleri; köyrük sapları, tavşanbıyığı, çobançantası, alme çalıları ve tarlalar göz alabildiğine; sonra dağlar; gölgeli yarları Kalmuk Boğazı'nın, hepsi burada, eski yerlerindeydi, ama mutsuz bir ışıkta, cansız bir var oluşta ancak. Yitirdiklerim iki-üç ağaç mıydı yalnız, yoksa yaşantımın bir dönemine ilişkin hevesleri, coşkuları, heyecanları mıydı? Doğal ki bunlardı, ama yine de kişinin yaşamı bölünmüyor.

FINDIKLI, EDEBİYAT FAKÜLTESİ

601

Edebiyat fakültesinin altın yılları bence, Fındıklı'da eski edebiyat fakültesinin yaşadığı zamanlardır. Bunun pek çok nedenleri var. Birincisi, fakülte bölümleri müstakil bir binada ve bir aradaydı. İkincisi, cephe nhtımıyla denize yaslanmış binamız, bu konumuyla adına layık bir romantizm sergiliyordu: odaların işlemeli ahşap tavanlarında deniz ışıkları hareleniyor; dalga sesleri, zamanın akışını en duyarlı bir biçimde dile getiriyordu. Kim derdi ki yıllar sonra bu seslerin yerini bomba, tabanca sesleri alacak, deniz ışıklarının harelediği odalara korku, kuşku egemen olacak. Üçüncü nedense öğrencilerin azlığı ve bilinçliliğiydi. Bilinçliliği derken şunu söylemek istiyorum, fakülteye gelen öğrencileri fakültenin bölümlerine

bilgisayarlar seçmiyor, öğrencilerin kendi iradeleri, eğilimleri, zevkleri ve de dünya görüşleri seçiyordu. Bilim dalları dolayısıyla fakülteli öğrencilerin meydana getirdiği bu homojen ortam daha sonra paramparça olmuştu. Dördüncü nedense fakülte, Güzel Sanatlar Akademisi'nin bitişiğindeydi; bu yakınlık önemli bir noktaydı hem fakülte hem akademi bakımından, bilim ve sanat birbirine el veriyor, birbirini destekliyordu: bütün bu elverişli etkenlerin bir arada bulunmasının bir anlamda birbiriyle etkileşiminin sonucu olarak hem öğrenci hem hocalar için ideal bir ortam doğuyordu. Yukanda 'altın günler' dediğim, fakültenin yaşadığı bu günlerdir; örneğin bölümle arasında akademi de dahil, bir ayrılık gayrılık yoktu, herkes birbirinin tanıdığı arkadaşıydı. Güzel Sanatlar Akademisi'nde ve arkeoloji, tarih, türkoloji, felsefe ve benzeri çeşitli bilim dallarında okuyan öğrencilerin birbirleriyle bu yakınlık ve arkadaşlığı, aralarında canlı bir kültür alış verişinin, kültür kaynaşmasının oluşmasına yol açıyordu. Üstelik bu ortam, ortamın meydana getirdiği kültürel merak yüzünden, çeşitli dallardaki ünlü hocaların kimi derslerine birlikte konuk olarak giriliyor, kitaplar okunuyor, fakülte içinde ünlü ozanların, yazarların, ressamların çağrıldığı edebiyat-sanat günleri; klasik müzik dinleme saatleri düzenleniyordu. Akademi'nin açtığı resim, heykel sergileri geziliyor ve haftada iki gün öğle sonrasında klasik flarmoni orkestrasının kendi binasındaki provalarını da izlemek için Taksim'e çıkılıyordu. Edebiyat Fakültesi'nde öğrenci oldukları halde bu orkestrada çalan arkadaşlar vardı içimizde. Sonra Beyoğlu'ndaki sinemalar, tiyatrolar ve doğal ki, paramız yettiğinde Çiçek Pasajı. Siyaset yok muydu, vardı kuşkusuz, ama bir kültür sorunuydu siyaset ve de onun başlangıç noktası. Daha sonraları, sözünü ettiğim bu yakınlık ve kardeşlik birçok nedenlerle ortadan kalkacaktır. Aynı fakültenin çeşitli bölümleri gittikçe birbirlerinden kopup, içlerine kapanacak, sonunda birbirlerine karşı düşman kardeşleri oynayacaktır. Bu durumda bölümler aynı bilim ailesinin üyeleri olduklarını unutmuş, aralarında gerekli bilim ve kültür akımının oluşması şöyle dursun, öğrencileri ve üstelik hocalarıyla birlikte adeta birbirlerini vatan haini, düşman saymaya başlamıştır.

ÜNİVERSİTE

606

Üç aylık hızlı bir çalışmadan sonra, şubat sömestri sonunda ikinci sınıflarla birlikte okumanı sürdürüyorsun onların sınıflarında. Bu aile havası; sadece Klasik Filoloji ailesine özgü değildi. Bitişikte Güzel Sanatlar Akademisi'ni de, Edebiyat Fakültesi'ni de kapsıyordu. Sanırım o zamanki tüm mevcudu çıkarsak iki yüz-üç yüz kişiyi aşmıyordu. Fakültenin içinde ancak yarısının etkin öğrenci olduğu düşünülürse, herkes birbirini tanıyordu; yağmurlu havalarda toplanılan, yukarı aşağı volta vurulan alt ya da üst salonlardan; Edebiyat Fakültesi, Güzel Sanatlar Akademisi'nin kantinlerinden; iki binanın arasında yer alan kendilerine ait uzun rıhtımlardan.

Sarı benizli, on yedi-on sekiz yaşında, dalgalı bol saçlı, inceden bir delikanlısın ve Fındıklı'da, Güzel Sanatlar Akademisi'nin bitişiğindeki Edebiyat Fakültesi'nin bulunduğu, cephesindeki rıhtımında denizin kenarına uzanmış taş bir binadasın; daha doğrusu çatısında martıların dinlendiği bu güzel binanın ikinci katındaki bir odanın kapısını tıklatıyorsun, biraz çekingen, heyecanlı ve kararsız. İçeride biri genç kız, iki kişi var; sorun çıkanyor erkek olanı, çünkü o zamanki adıyla Klasik Filoloji olan bölüme okumak için o yıl başvuran tek kişisin. Bu durumda, yani tek kişi için sınıf açılamayacağını ileri sürüyor. Bu sırada içeriye normal iki kişi boyunda biri giriyor. Durumu anlayınca yüzünde içten bir memnuniyetin belirtisi, hoşnut bir gülümseme beliriyor; hemen yarın derslere başlayabileceğini söylüyor; elini sıkıyor, kutluyor seni. Ama tek öğrencisin? Olsun ne çıkar bundan? Tatlı bir Türkçe konuşuyor; bu arada iki kişi daha giriyor odaya ve böylece öğrenciliğin, daha sonra da okutmanlığınla birlikte kırk yıl sürecek bir beraberlik başlıyor, bu kişilerle. İçeriye adımını attığın ilk andan beri kanın ısınmıştı ansızın bir şeye ama o 'bir şey' neydi? Odanın dingin sıcak havası, kişilerin hali miydi? Ya da birtakım çalışmaların belirtisi masalardaki gelişi güzel yayılmış kâğıtlar, kitapların görüntüsü müydü? Belki hepsi birden ya da belki gelecekti bütün bir yaşamını kapsayacak bu oluşumun bir önsezisiydi ısıtan o 'bir şey'. Böylece o günkü deyimle 'mu-

allimler odası'nda başlıyor eğitimin; sınıfın burası; girip çıkan ya da masalarında çalışan kişilerin arasında beş kişilik bir Klasik Filoloji bilim ailesinin mekânında.

Bütün bunların özeti şuydu; her gün ünlü hocaların, ünlü ozan, yazar, ressam ve heykeltıraşların arasındaydık. Bu mutlu iki yıldan sonra, Fındıklı'daki binanın boşaltılması emri geldi. Edebiyat Fakültesi'nin, Güzel Sanatlar Akademisi'nden kopması en başta en büyük bir kayıp, ikinci kayıpsa bilim dalları arasında başlayan kopukluktu. Bu kim kime dum duma durum, gelecekteki siyasal, acı kamplaşmaların da önemli nedenlerinden biri olmuştur bence; her bölüm öğrencisi, hocaları, kantini içine kapanrak ötekine yabancılaşmaya, onu yadsımaya başlamıştır. Klasik Filoloji Bölümü, ilkin bugünkü Edebiyat Fakültesi'nin batısındaki Kuyucu Murat Paşa Medresesi'ne taşındı. Bölüm burada içe dönük bir ev yaşamı yaşamaya başladı; örneğin yirmi-otuz kişiyi geçmeyen öğrenciler, hocalar birlikte zili çalar ve yeni hademe Süleyman Efendi'nin gelip kapıyı açmasıyla içeri girerdi. Akşama kadar dış dünyayla tüm ilişkin kesilmiş oluyordu. Bu bir bakıma şirin bir yaşamdı; Süleyman Efendi nefis çaylar yapıyordu. Biraz ötemizdeki Hasan Paşa Fırını'ndan bize sıcak sıcak, nefis açmalar, poğaçalar ve simitle börekler getiriyordu. Evet, bakınca şirin bir yaşam, ama öte yandan Fındıklı'daki bilim kültür etkinliklerinden uzak bir yaşam; Felsefe Bölümü'nde hangi hocalar hangi dersleri veriyor; arkeoloji, tarih, sosyolojide neler söyleniyordu artık hiç haberimiz olmuyordu.

Sonra ansızın ve aceleyle yanı başımızdaki yeni tamamlanan şimdiki binaya geçtik. Bölümlerin yer kapma savaşımında Faruk Bey kendine özgü bir strateji izledi; "Çocuklar" dedi bizi toplayarak, "biz bu kargaşaya girmeyelim, gidelim hiç kimsenin beğenmeyip geri durduğu bir yer bulup, rahat rahat yerleşelim" ve böyle de yaptık. Hiç güneş görmeyen, çamurlu bir alanla, ahşap ve harap evlerin birbiri üstüne yığıldığı yoksul bir mahalleye bakan, bugünkü yerimizi seçtik. Bir bakıma da çok iyi ettik, çünkü öteki bölümler deniz manzaralı iyi yer kapma savaşımında, ancak bir iki odaya el koyabilmelerine ya da bunu da başaramayarak köşe bucak bir yere atılmalarına ya da oda açısından dağınık bir duruma düşmelerine karşın, Kla-

sik Filoloji Bölümü, kitaplığı dahil, her hoca için ayrı ayrı ama yan yana odalara sahip olarak bir bütünlük içinde kaldı. O kadar ki, ben askere gidip, askerde hastalanıp, sanatoryumlara kadar uzanarak tekrar fakülteye döndüğümde, bizim bölümün bütünlüğü ve oda zenginliği hâlâ sürüyordu; bu durum gramercilere özgü bir mantığın sessiz bir zaferiydi.

Yeni binada hiç kimsenin önceden ummadığı bir kargaşa çıktı ortaya ansızın. İlkin bunun nedeni Edebiyat Fakültesi'yle, çok kalabalık olan Fen Fakültesi'nin aynı binayı paylaşması sanıldı, ama daha sonra asıl durum anlaşıldı; Edebiyat Fakültesi'nde kız öğrencilerin çoğunlukta olduğu duyulmuştu. Gerçekten de Beyazıt ve çevresi tarihinde ilk kez bu denli bir kız öğrenci kalabalığına tanık oluyordu. Bu duruma başka anlamlar da yüklenince, koridorlar bir piyasa dolaşma yeri, kantin, lokanta ve merdiven sahanlıkları seyirlik tribünlere dönüşmüştü. Hocalar, eski öğrenciler şaşkınlık içindeydik. Edebiyat Fakültesi bir tavuk kümesi niteliğinde algılanmaktaydı. Kimdi bu davetsiz misafirler? Sadece Fen Fakültesi'nin ya da ta Beyazıt'taki üniversiteden yola çıkmış öğrenciler miydi? Belki de onların beraberlerinde sürükledikleri mahalle arkadaşları ya da hemşehrileri, dahası öğrencilikle hiç ilgisi olmayan sokaktan gelme bir takım gruplardı. Bu karmaşanın zorunlu bir sonucu olarak, hırsızlık, yankesicilik olayları da yaygınlaşmıştı fakülte içinde. Sadece öğrencilerin şusu busu değil, özellikle imza günlerinin kargaşası içinde, hocaların palto, pardesüleri, bölümlere ait daktilo makineleri, ya da çeşitli demirbaş eşya da sırra kadem basıyordu zaman zaman! Adını bilmediğim yabancı bir profesörün bir akşamüstü koridorlarda çaresiz çaresiz aranıp durduğuna, daha doğrusu düşünüp durduğuna tanık olmuştum; adamın boyun atkısıyla birlikte paltosu, şapkası kaybolduğu gibi, içinde notları ve anahtarlarının da bulunduğu el çantası da yok olmuştu. Kimse çıkıp da gerçeği söyleyemiyor, adamın da doğal ki üniversite geleneğinde hırsızlık gibi bir kavram bulunamadığı için, kim bilir bu olayı hangi bilimsel daha doğrusu rasyonel yöntemlerle çözümlemeğe çalışıyor, çalıştıkça da aklı büsbütün şapşallaşıyordu. Özetlersek tüm fakülte bir yol geçen hanıydı sanki; o kadar ki, bizim Klasik Filoloji'nin üzerine ölü toprağı serpilmiş antik sessizliği ve sakinliği bile yerini sabah

akşam bir arı kovanı uğultusuna bırakmıştı. Kendi bölümümüzde yabancılar gibiydik; çünkü koridorlarda beş aşağı beş yukarı gezenler, ya da durup, yüksek sesli kahkahalı sohbetlere dalanlar, buranın asıl sahipleri gibi davranmaktaydılar. Laf atmalar, sınıflara ya da otobüs duraklarına kadar peşlere takılmalar; gizlice palto ceplerine atılan mektuplar, akademik çalışmaların ayrılmaz bir parçası olmuştu; Elena bir gün alı alına moru moruna bir mektupla girmişti kitaplığa. Cebine gizlice sokulmuş pembe sayfalar arasına yarı yanmış bir cigara da konmuştu; bu cigara mektup sahibinin yarısı yanmış yaşamını simgeliyormuş; Elena, aşığının tüm yaşamını yakıp kül etmemek için, soluğu İsrail'de aldı! Daha böylesi nice çabaların özeti şuydu: Cumhuriyet'in kurduğu özgürlük ortamı, yüzyıllarca süregelen kadın erkek ayırımının neden olduğu çeşitli kompleksler ve benzerlerinin sanki uygulama alanıymış gibi anlaşılmaktaydı. Nitekim giderek artan laf atmalar, sataşmalar, nedensiz alınma ya da erkeklik gösterileri falan derken, ötede beride sürtüşmeler itiş kakış, ağız dalaşları, ufak çapta kavgalar da baş gösterdi. Bu kompleks ve benzerlerinin tarihlerdeki siyasal saflaşma ve çatışmalarda da rol aldığı kanısındaym. Daha doğrusu cumhuriyeti ve çağı özümseyememiş bir çoğunluk, bu ve benzeri komplekslerin itkisi ve bir takım çevrelerin de hedef saptırmalarıyla söz konusu siyasal saflaşmanın bir dalını, başka bir deyişle onun karanlık bir yüzünü oluşturmuştur denebilir. Öte yandan başka bir durum da, ilerdeki acı ve kederli günlerin hazırlayıcıları arasında yer almıştır. Koşulların gereği (Kimler sorumluydu bu koşullardan?) üniversiteye seçme sınavlarıyla girme ve kapasitesinden çok daha fazla öğrenci alma girişimidir sözünü ettiğim durum. Eskiden öğrenciler kendi istek ve eğilimleri (gelecekteki yaşam biçimlerini öğrencilerin kendileri değil bilgisayarlar saptamaktadır) doğrultusunda bölümleri seçerken şimdi bu işi bilgisayarlar saptamaktaydı. Bir düşünün bir bölüme alınan öğrencilerin yüzde doksanı kimi kez de yüzde yüzü o bölüme kendi istek ve eğilimlerinin daha kötüsü bilgilerinin dışında gelmektedir. Ama niye? Üniversite dışında kalmamak ve çoğunlukla er olmamak için. Özellikle az puanla girilen bölümler, bu zoraki, bir anlamda askerden kaçan öğrencilerle dolup taşıyordu. Üstelik öyle bir zorakiliktiki bu, kay-

dolduğu bölümün içeriğinden bile habersizdi belki gelenlerin tamamı; örneğin bize gelenlerin çoğu Klasik Filoloji'nin adını bile ilk kez seçme kâğıtlarında görmüştü, çünkü dikkat edilmesi gereken nokta bölümün adı, niteliği değil puanıydı. Bu yüzden ilk aylarda bölümde neler okutulur, bunlar okununca ne olunur, dahası niçin okutulur, ne gerek var Latince'ye özellikle Yunanca'ya gibi tartışmalarla geçiyordu. Bir tane hevesli, çalışkan kız öğrencim vardı. Ödevlerini düzenli yapıyor, devamını hiç sektirmiyordu. Şubat ayı geldiğinde süklüm püklüm odama geldi vedalaşmak için, ama niçin? Meğerse arkeoloji öğrencisiymiş aslında; yanlışlıkla daha doğrusu bilgisizliğinden üç ay arkeoloji bölümü yerine bizim bölüme devam etmiş! Yukardan beri anlattığım bütün bu durumlar, Edebiyat Fakültesi'nin (öteki fakülteler gibi) homojen havasını alt üst etmişti; zihince olduğu kadar gönülce de. Bilim dallarıyla öğrenciler arasında bağlar kopmuştu; bunun sonucu öğrencilik, ceza niteliğinde bir angarya ve en önemlisi ümitsiz bir çaba, boşuna bir emek sarfiydı. Şu bakımdan ki, bunca çaba ve emeğe karşın fakülte, gelecek için onlara bir yaşam güvencesi vermekten acizdi. Bu yetmiyormuş gibi, sınıfları ağzına kadar tıklım tıklım doldurmak, daha sonraları gece üniversiteleri açmak, hastalığı tedavi edici değil, uyuşturucu, ağrı kesici ilaçlar niteliğindeydi. Bu tür Allah kerim felsefesi üç bakımdan büyük zararlara yol açmıştır. Birincisi üniversite kapısındaki yığılmayı eş anlamıyla bunalımı bir oranda geciktirmekle birlikte, yıl yıl üstüne koya koya sözkonusu bunalımın bir gün gelip daha şiddetle patlamasına neden olmuştur. Bir keresinde bunun tanığı oldum. Bir işlem gereği Beyazıt'taydım; listelerden üniversiteye giremeyeceklerini öğrenen büyük bir kalabalık, bahçede bağırıp çağırırken ansızın kayıt binalarının bulunduğu binalara yöneldi. Memurlar, büro şefleri, hademeler ve benim gibi işleri için binada bulunanlar, bu hiddetli, kendinden geçmiş kalabalığın elinden, pencerelerden atlayarak ya da tuvaletlere, şuraya buraya sığınarak, belki de canımızı kıl payı kurtardık. Olan binaya, kapılara, pencerelere, büro eşyalarına oldu. Öfke ve ümitsizlik bir vandalizme dönüşmüştü; daha sonraki siyasal çatışmaların bir öncü belirtisi, dahası bir ortamıydı bu, ama çare olarak düşünülen yine uyuşturucu bir ilaç niteliğindeydi. Kayıt büroları

çeşitli semtlere dağıtıldı; adaylara üniversiteye girip girmedikleri duvarlara asılan listelerle değil, mektupla ev adreslerine bildirilmeye başlandı; böylece adayların üniversitede toplanıp birikmeleri engellenecekti. Ama yine binlerce kişi üniversite dışında kaldığına göre ne yararı oldu bunun? Üniversite yine aynı öfke ve ümitsizliğin hedefiydi. Nitekim ilk öğrenci hareketleri, işgaller bu üniversiteye giremeyenlerce ya da onların durumu bahane edilerek başlamıştır ve ilkte siyasal bir nitelikten yoksunken zamanla çeşitli siyasal görüşlerin güdümüne girerek asıl öğrenci kitlelerine de bulaşmıştır. Bütün bunlardan üniversitenin ne suçu vardı?

İkinci olarak üniversiteyi yukarda belirttiğim biçimde doldurmak, üniversitenin niteliğini değiştirmiş daha doğrusu bozmuştur, çünkü bilindiği üzre üniversitenin esas görevi, araştırma yapmak, bilim üretmek, bu işlevlere uygun bilim adamı yetiştirmektir. Yani bir meslek okulu değildir üniversite, oysa bu durumda hem insan varlığı hem de araç, gereç, bina ve benzeri maddi varlığı, üniversiteyi, sadece sınıflan, amfileri ağzına kadar dolduran öğrencilerin okutulmasına ve vize, final, bütünleme adları altında yapılan sayısız sınavlara vakfetmiştir. Doğal ki bu durum üniversitenin temel unsuru olan bilim adamı kavramını aşındırmıştır: elemanlarının kendi dallarında serbestçe bir derinleşmeye, bir özgürlüğe erişmesini engellemiş, bilim adamı kimliğini memurlaştırmıştır. Yani bilim adamı olma süreci herhangi bir devlet memuruna özgü, belli süreleri doldurmak, belli zamanlarda belli belgeleri sunmak gibi sıradan memursal bir sürece dönüşmüştür. Bu durumda kendi konusuna özgü yeni katkılar getiren, yaratıcı olan, bilimsel sınırları ileriye doğru zorlayan, onu genişletmeye çalışan, bilim alanında yeni adımlar atan ya da atılmasına neden olan bir bilim adamlığından söz edilemezdi artık; olsa olsa memur-docent; memur-profesörlerden söz edilebilirdi. Sevdiğim bir kişi vardı; karşılaştığımız zaman hep yakınırdı; bekleme süresini çoktan doldurmuş ama henüz profesör ünvanı alamamıştı; "Görüyor musun Sina" diye kederli bir sesle dert yanıyordu, "süremden iki yıl geçti hâlâ bekliyorum, oysa yıllarımı verdim bu fakülteye, yaşlandım, gücümü tükettim." Söyledikleri bir bakıma doğruydu; gerçekten yılları geçmişti fakülte yollarında, sınıflarda, amfilerde, koridorlarda,

tabldot lokantasında, ama ortada bir kitabı, daha doğru özgün bir yazılmış yapıtı, ayrıksı bir düşüncesi, konusuyla ilgili bir fikri yoktu. Bu durumda bizim çaycı Hüseyin'in de hakkı yenmekteydi; o da yaşamını tüketmişti aynı sınıflarda koridorlarda; silip süpürerek, çay kahve yetiştirerek yıllarını yitirmişti. Sevdiğim kişi sonunda profesörlüğe erişti; daha doğrusu profesörlük ünvanına erişti, ama Hüseyin erişemedi. Gecekondu çamurları kurumuş eski pabuçlarıyla, çizgiler doluşmuş yüzü ve kamburlaşmış sırtıyla, küçülmüş vücuduyla, bir sonbahar günü vedalaşıp ayrılıp gitti üniversiteden. Üniversitenin bir meslek okulu durumuna düştüğünden söz etmiştim, ama gelin görün ki gevşek bir meslek okulu niteliğinden de yoksundu fakülteler. Mühendislik, tıp ve bir oranda da benzerlerinin dışında.

Bunun yanıtını verebilmek için gerilere gitmek, daha doğrusu o tarihlerdeki siyasal ortama kuşbakışı bakmak gerekir. O günkü siyaset dünyasında büyük bir çelişki yaşanıyordu; 27 Mayıs nedeniyle lağvedilmiş bir partinin oy mirasına sahiplenme yarışı gündeme gelmişti. İster kötü, ister iyi icraatlarıyla 27 Mayıs ne denli yadsınırsa, bu oy mirasına o denli sahip olma durumu ortaya çıkmıştı. Oysa 27 Mayıs hareketini iyi-doğru eleştirmek başka şey, ama bu vesileyle ortaya çıkmış demokratik ortamı eleştirmek bir başka şeydi. Bu açıdan melodramatik bir biçimde dillerden düşmeyen demokrasi sözcüğüne karşın, aslında bir oportunizm ortalığı sarmıştı. Nitekim bu fırsatçılığı en iyi kullanan, yani 27 Mayıs devrimiyle bir arada suskun bir beklenti içindeki cumhuriyet ötesi ve dışı güçlerin desteğini kazanmakta en başarılı olan bir parti şimdi iktidardaydı. Bu parti iktidara gelmesine gelmişti ama bu tür bir iktidara geliş, bir yandan onlara iktidar yolunu açmakla birlikte öte yandan kendileri için bir tehlike de oluşturmaktaydı. Bunun bilincindeydiler, çünkü bu tür bir çelişkiyle iktidara gelişin eski demokrat partinin başına ne işler açtığını görmüşlerdi. Demokrat parti bu çelişkiyi görememişti, gözardı etmişti onu ya da oy hesapları yüzünden aydın kesim, ordu, üniversite ve benzeri, cumhuriyetin yerleşmiş kurumlarını hiçe sayarak, sadece bir kara kalabalık oy çoğunluğuyla söz konusu çelişkinin üstesinden gelebileceğini sanmıştı. Gerçi demokrat parti, tek particiliğe bir tepki olarak, demokrasiyi yaşama geçirmek savıyla ortaya

çıkmıştı, ama yukarıda belirttiğim üzre oy kaygı ve hesapları içinde cumhuriyet ötesi ve dışı bir takım Osmanlı kalıntılarının koalisyonu biçiminde etlenmeye başlamıştı. İçindeki liberallerin iktidar hesabıyla bu oluşuma göz yummaları, başlangıçta bu partiyi sevgiyle karşılayan, dahası onun bayraktarlığını yaparak, ülke içinde yaygınlaşmasını sağlayan, örneğin tarafsız basın ve benzeri aydın çevrelerini gittikçe hayal kırıklığına uğratmış ve daha da önemlisi kaygılandırmaya başlamıştı. Bu da doğal bir tepkiydi, çünkü onlara göre söz konusu koalisyonla, yani cumhuriyet ötesi ve dışı güçlerle (bir anlamda demokrasi dışı da denebilir) ülkede nasıl sağlıklı bir demokrasi vücut bulabilir ve de gelişebilirdi? Bu koalisyon yapısı gereği, demokrasiye değil, tam tersi demokrasi karşıtı bir yönetime yol açabilirdi. Ben burada 27 Mayıs hareketini savunmuyorum, ya doğru ya da yanlış bir hareketti bu; bunun yanıtını tarih verecektir, ama 27 Mayıs'ı doğuran, en başta Demokrat Parti'nin içine düştüğü bu çelişkiydi; örneğin o tarihteki iktidarın başı mecliste milletvekillerine dönüp, "Siz isterseniz, padişahlığı, hilafeti bile geri getirebilirsiniz" demiştir. Bu çelişki ya da tartışma aslında şu noktadan çıkıyordu. Demokrasinin başlangıç noktası neresiydi, ya da neresi olmalıydı? İstiklal Savaşı mıydı bu başlangıç noktası? Başka bir deyişle yeni kurulan demokrasinin hareket noktası hareket noktası İstiklal Savaşı'yla başlayıp, bu doğrultuda mı gelişmeliydi? Bu düşüncede olanlar için İstiklal Savaşı öncesindeki sosyal tarihin artık işi yoktu demokrasi tartışması içinde; bu tarih kuramları, yasaları, kurallarıyla artık tarihe mal olmuş, sözünü ve savını yitirmiş sayılmalıydı. Bunun karşısındaki düşünce ise, demokrasinin başlangıç noktasını İstiklal Savaşı öncesine aktarıyordu; bu durumda birincilerin tersine olarak, İstiklal Savaşı öncesi sosyal tarih, kurumları, yasaları, kurallarıyla demokrasinin tartışma alanına giriyordu. Oysa birincilere göre, nice savaşımlar, acılar, özveriler sonucu toplumca geçilmiş olan aşamaları tarih sayfalarından çıkarıp günün tartışma gündemine getirmek, toplum kadar demokrasinin de zarara dahası yok olmasına neden olabilirdi, yani birincilere göre bu tarz bir düşünce toplumu çağdaşlaştırmaya, ilerlemeye değil derece derece gerilere taşımış olurdu. Oysa yapılacak iş, İstiklal Savaşı'yla başlayıp bir takım koşullar, belki de

hatalar yüzünden tutukluk gösteren, özgürleşemeyen, boy atıp serpilemeyen bir hareketi, bu tutukluk ve özgürsüzlüklerinden ve de hatalarından arındırmak, çağın paralelinde bir yarışa sokmaktı. Ne var ki birinci tez, aydınlar arasında rağbet bulurken, halkın önüne gelindiğinde, bu sefer ikincilerin tezi rağbet kazanıyordu; öte yandan iktidar da sandıktan çıkan oy sayısına göre belirlendiğine göre, ikinciler kendi tezlerine büsbütün sarılmaktaydılar. Bilmiyorum ileride tarihçiler ya da toplumbilimciler bu iki tez hakkında ne düşünecektir, ama bu durumu, demokrasi geleneği olmayan toplumlara özgü bir hastalık, hem de tehlikeli bir hastalık sayacakları kuşkusuzdur. Nitekim ikinci tez sahipleri yüzyıllık alışkanlıklara, nostaljilere hitap ederek, halkın oylarını toplayıp iktidara gelme şanslarını artırırken, öte yandan onların aydın kesimle birlikte cumhuriyetin tüm kurumlarıyla ters düşmeleri de kaçınılmaz oldu. Bu kurumlar içinde üniversite de yer almaktaydı. Demokrat Parti bu iç çelişkisini oturup değerlendiremedi, yani kendini çağa ve cumhuriyetin siyasal tarih sürecine göre ayarlayacağına, başıboş dizginsiz bir popularizmin coşkusuna kapıldı. Bu coşku o dereceydi ki, o tarihteki iktidarın başındaki kişi, "Odunu bile aday göstersem milletvekili seçilir" demiştir. Bu sözler Caligula'mn atlarını senatör seçtirmek girişiminden bile daha ağır bir anlam içeriyordu, çünkü Caligula en nihayet bir imparator, bir müstebitti; oysa odundan milletvekili seçtirebileceğini söyleyen kişi, demokrasi kişisiydi. Bu ilkesiz popularizm uğruna aydın kesimi ve bu parallelden üniversiteyi de yadsımaya başladı. Örneğin, rektörleriyle birlikte üniversite hocalarını 'kara cübbeliler' gibi bir deyimle nitelemek, o tarihlere özgü bir konuşma tarzıdır. Aslında bu durum günümüzde 'gelişmemiş' ya da 'gelişmekte olan toplum' gibi kavramlarla tanımlanan bir topluma özgü bir çelişkinin dramıydı. Demokrasiden beklenen anlam, bilindiği üzere varılmış bir aşamadan, daha ilerideki bir aşamaya, yani insan bakımından daha iyi, daha özgürlükçü olan bir aşamaya erişme çabasıdır, yani onun dinamiği şimdiye kadar varılmış olanla yetinmemek, bundan da ötesine geçmek özlemi ve mantığıdır. Böylece toplumla birlikte birey de, maddesel olduğu kadar manevi açıdan da bir üst düzeye çıkış süreci yaşayacaktır. Kısaca, ileriye dönüktür demokrasinin

yüzü, çağdaşlaşmaya, aydınlaşmaya, bilinçlenmeye; onun var oluşunu, kalışını sağlayan da bu niteliğidir. Ama gelin görün ki "gelişmemiş" ya da "gelişmekte olan toplum" kavramı içindeki bir toplum için demokrasi daha ilerdeki bir aşamaya varış yerine, halkın tarihsel alışkanlıkları, zihinsel durağanlıkları ve de en küçük maddesel bir nimete muhtaç durumda olması yüzünden, ileriye doğru değil, geriye doğru çalışan bir mekanizma niteliğine kolayca dönüşebiliyor, dönüştürülebiliyor. Bu durum bir bakıma halkta geçici bir ferahlık, bir hareketlilik sağglasa bile bu durum maddi ve manevi yağmacılığa yol açtığı için, bu yağmacılığın neden olduğu ekonomik ve manevi bunalım demokrasinin var oluş temelini de tahrip ettiği için, kısa sürede ortadan kalkmasına da neden olacağı meydandadır. Nitekim eski parti son yıllarında ekonomik ve manevi bunalım noktasına gelmiş bulunuyordu.

629

Sonunda 27 Mayıs gelip geçmiş, üniversitenin de katıldığı bir uzmanlar kurulunca demokratik esasalara dayalı anayasal bir devlet düzeninin portresi hazırlanmış ve bu esaslar üzerinde 27 Mayısçıların söz verdiği üzere, tekrar çok parti dönemine girilmişti. Üniversite, 27 Mayıs'ın hatalı bir davranışıyla üniversiteden çıkartılmış üyelerini tekrar içine alarak belli bir huzur içinde kendine özgü yaşamına dönmüştü. Ama ne var ki 27 Mayıs'ı yadsıyarak oy toplamış ve bu yolla iktidara gelmiş olanlar, belli bir huzur içindeki üniversiteye (konumuz üniversite olduğu için sadece ondan söz ediyorum) bulanık bir kuşkuyla bakıyorlardı, çünkü vârisi oldukları eski partiye olduğu gibi, üniversitenin günü gelip kendileri için de bir tehlike oluşturacağından çekinmekteydiler; kaygı duymaktaydılar. Kaygılarının asıl kaynağı yapılarındaki eski partiye ilişkin niteliklerin varlığıydı. Öte yandan üniversiteyi bütün olarak karşılarına almanın da çok daha tehlikeli olduğuna tanık olmuşlardı, çünkü eski Demokrat Parti'nin akıbeti ortadaydı. İktidara aday sonra da iktidar olan siyasal akım, bu niteliği yüzünden toplumun belli bir aydın kesimi gibi üniversiteyi de kendisinin geleceği için sakıncalı görmekteydi, çünkü üniversiteyi 27 Mayıs açısından mi-

rasına kondukları partiyi deviren bir rolde algılamaktaydılar. Aslında tümüyle yanlış bir düşünceydi bu; şu bakımdan ki üniversite söz konusu bu rolü isteyerek değil, yani durup dururken eski partiyi devirmek gibi bir amaçla değil zorunlu olarak üstlenmişti. Ama onların gözünde üniversite tek particiliğin, demokrasinin ters anlamıyla totalitarizmin kalesi niteliğindeydi. Oysa 27 Mayıs'ı örgütleyip hazırlayan ve gerçekleştiren üniversite değil bir başka kurumdu. İkincisi, bir devirme fiili söz konusuysa eski partiyi üniversite devirmek istememiş ama o üniversiteyi devirmeye yönelmişti. Örneğin, o tarihteki iktidar reisi, başta rektörü olmak üzere üniversite hocalarını kara cübbeli kargalara benzetmişti ve sorumsuz bir kendi memurunca rektörün kolundan tutulup yerlerde sürüklenmesine kadar işi vardırmıştı. Kurumsal olarak da çok yanlış bir düşünceydi bu, çünkü tek particilikten çok particiliğe geçiş sürecinde, eski tek partici statükonun karşıtı olarak ortaya çıkan liberal akıma, aydın kesim gibi üniversite de gönülden destek vermişti. Bu tutum, batı kültüründe yetişmiş yerli ve yabancı hocalarıyla birlikte üniversitenin doğası gereğiydi; üstelik II. Dünya Savaşı sonunda totaliter bir rejimin yıkılıp demokrasinin dünya boyutunda bir zafer kazandığı bir vakitte, üniversitenin demokrasinin ön koşulu olan, çok particiliğe karşıt olması, çok particiliği gündeme getiren bir partiyi devirmek, yıkmak istemesi aklın alamayacağı bir durumdu ve bu demogojiden başka bir şey değildi.

Peki ne yapmalıydı? Kimi kişiler bu sorunun yanıtının böl, parçala, yönet gibi geleneksel bir formülde bulunduğunu ileri sürmüştür. Onlara göre bu formülde üniversiteyi eski dönemdeki gibi dışarıdan baskılayarak değil (bunun sakıncaları görülmüştü) içinden bir takım yandaşlar bularak, ya da oluşturarak onun bütünlüğünü bozmak, kendi derdine düşmüş bir durumu sürükleyerek etkisizleştirmek gibi bir düşünceden kaynaklanıyordu. Bilmem ki, bu formulun içinde üniversiteden eski bir hesaplaşmanın rövanşını almak gibi duygusal bir taraf da var mıydı? Örneğin Fen ve Edebiyat fakültelerinin ortaklaştığı kaloriferleri yıllarca ama yıllarca düzenli bir biçimde hiç çalışmadı, beş gün yandıysa on beş gün yanmadı; hele olayların doruğa çıktığı bir tarihte, bütün bir kış boyunca hiç yakılmadı. Yakıt

darlığı varmış, ödenek yokmuş; bilmem bu iki mazeret iki büyük yüksek tahsil kurumunda öğrencisi, hocası, personeli binlerce kişinin bütün yıl boyunca titremesini gerçekten haklı çıkarabilir mi? Bu işi yüklenemeyeceği anlaşıldı; anlaşıldı ama gece üniversitesine çaresiz yine devam edildi. Elektrikler sönüyor, yeniden ne zaman yanacağı, beş, on, otuz dakika sonra mı, bilinmiyordu. Mum getirmeye başladık, böylece kuzey rüzgârı pencerede uğuldarken ve mum alevleri sağa sola bel kırarak yanmaya, daha doğrusu titremeye devam ederken, birçok romantik Latince gramer dersleri yaptık, ama itiraf edeyim ki bu dersler romantik olmaktan çok bir korku filmi ya da bir ruh çağırma seansı niteliğindeydi; uykusuz, üşümüş yorgun yüzler, aşağılardan, ya da dışardan yansıyan tabanca sesleri, bağırışlar, polis düdükleri. Bir gün Hüseyin efendi, artık kurtulduk diye çıka geldi; dekanlık her bölüme üç-dört tane gemici feneri göndermiş; doğal ki çok sevindik; hele içlerine konacak bir de gaz bulsaydık sevincimiz iki katlı olacaktı; ne var ki buna hiçbir zaman nail olamadık, sevincimiz hep tek katlı kaldı.

Gece dersleri saat onda bitiyor, gölgeler gibi caddeye çıkan beş-altı öğrenci, koca Ordu Caddesi'nde in cin top atıyor; terör dönemi başlamış, yıldırım gibi geçen otobüsler o kadar seyrek ki, birini kaçırdın mı öteki için en az beş dakika beklemen gerek, yani kimi geceler on bir-on ikiyi buluyorsun; taksiciler zaten gün batımıyla servisten çekiliyorlar, çekilmeseler de binemem; maaşım 500 lira; yalnız ev kirası 350 lira, evli, bir de çocuk sahibiyim. İhsan diye biri var Babıali'de, kitapçı, ona İngilizceden cinayet ya da bir takım aşk romanları çeviriyorum geceleri; on altı daktilo sayfasına (bir fasikül) 30 lira veriyor; ruhsal dengemi sağlıyor bu para. Kimi arkadaşlar bundan da yoksun; bilmiyorum nasıl sağlıyorlar ruhsal dengelerini; üniversite kliniklerine başvurdukları söyleniyor; bu parasızlık, sadece üniversitenin genç değil, yaşlı üyelerinin de sorunu. Sözlü bir sınavdayız hocamla; karşımızda Bayburtlu bir öğrencimizin nasıl geçindiği söz konusu oluyor. Bir aralık semt pazarlarında maydonoz, dereotu satıyormuş; acıyor prof. dr. hocamız; pazarda kaç para kazandığı gibi sorularına yanıt vermekte zorlanıyor bizim Bayburtlu; hık mık ediyor; hık mık ettikçe

daha çok acıyoruz; bir aralık hoca telefona çağrılınca fırsat biliyor bunu öğrencimiz, kulağıma eğiliyor, "Sina bey" diyor, "özür dilerim, söyleyemiyorum" diyor, "hocadan üç-dört kat daha fazla kazandığıma eminim." Sanırım hocasının, tahsilde iki oğlu olduğunu ve öğlenlerini ceyrek ekmek yoğurtla; hayır, yanıldım Latince profesörün öğünüydü bu, küçük alüminyum sefertasında getirdiği bir iki parça ev böreği ve çayla geçirdiğini biliyordu. Gece üniversitesinde, saat başı için ayrı para verilecek denmişti, doğal ki buna sonsuz sevinmiştik ama gelin görün ki üşümesine, titremesine ve mumların isli ışıklarında bir takım hayaller görmecesine karşın, tam iki buçuk yıl boyunca ödenmiyor bu ücret oysa akşam o tarihlerde kirayla oturduğum evden çıkmam gerekmişti. Beyazıt, Laleli gibi fakülteye yakın semtlerde en köhne sokaklarında bile kiralayacak bir ev bulamıyordum; üniversite mensubu olduğum anlaşılır anlaşılmaz ansızın vazgeçiyorlardı evlerini kiraya vermekten. Aile dostumuz Prof. Dr. Sevim hanım, eşim ve üç-dört yaşındaki oğlumla sokak sokak dolaşıyoruz; hani anarşist filan olmadığımızı göstermeye çalışıyoruz, ama olanaksız, kıramıyoruz bir türlü önyargıları. Asker postalları, paltolar, üstüste giyilmiş kazak ve köylü çoraplarıyla, yarı aç yarı tok, mum ışıklarında çocuklarını okutmaya çalıştığımızı nasıl anlatırsın bu sokaklara, bu yoksul evlere; sanki siyasal yönetim bir yerlerden bizi gizli gizli gözetleyerek, halimize kıs kıs gülmekte "O ho hom nasılmış" der gibi 27 Mayıs'ın hıncını çıkarmaktadır.

Üniversite uyuyan bir devdir. Onu uyandırsa uyandırsa cumhuriyet ilkelerinin tehlikeye düşmesi uyandırırdı ancak, ama şimdi kendi derdine düşmüş, başı kesilmiş bir yaratık gibi çırpınıp durmaktadır. Öte yandan aynı siyasal çevre ve basının üniversiteyi durmaksızın bir solcu yuvası gibi nitelemesi de düşündürücüydü. Kimilerince kasıtlı bir kampanya idi bu. Durumu böyle değerlendirenlere göre söz konusu siyasal iktidar ve basını söz konusu içerikler yüzünden kendilerini tutmayan, kendilerine taraf olmayan kesim ve kurumları her tür suçlamalarla sindirmek, felce uğratmak amacını güdüyordu. Böylece olası bir tehlikeyi önlemek istemekteydiler. Yani aslında bu kampanya onları iktidara getirmiş cumhuriyet ötesi içeriklerini bir tür gözlerden saklamak çabasıydı. Böylece gelecekteki olası bir

muhalefetin şimdiden önü alınmak isteniyordu; başka bir deyişle, eski demokrat partinin akıbetinden kendilerini kurtarma çabasıydı bu.

644

Öte yandan toplumun onlara gösterdiği bu kısır, çorak surata karşın, aynı toplum bir başka kesimine alabildiğine verimkâr, güleç bir yüzle bakıyordu; üstelik 'köşeyi dönmek' deyimiyle tanımlanan ve yasallığı kuşku götürür bir takım yolların kapılarını sürekli açık tutarak. Kendi durumlarıyla bu durumu kıyaslamak, üniversite gençliğinin zaten var olan ümitsizlik ve karaamsarlığını daha da yoğunlaşatıran bir etkendi; örneğin yüksek matematik, astro-fizik, yüksek kimya ya da fizik mühendisliği, yer bilimden mezun olanlar, ortaokul, lise öğretmenliği için torpil kuyruklarında sıra beklemekteydiler. Bir gün yüksek matematikten mezun bir genç kız, fakültede okuduğu benim dilimin bile dönmediği adlarda kalın kalın bir yığın kitap, notlar, dosyalar, sonra da elime incecik bir başka kitap tutuşturdu; bu, lisede okutacağı kitaptı; bir elimdekine bir de odanın köşesindeki koca yığına baktım; ne söyleyebilirdim? Ama yine talihliydi, torpil kuyruğundaki sırasını savmıştı. Edebiyat fakültesinde durum daha da umitsizdi: hele bizim bölüm ve benzerleri için beterin beteriydi; lise öğretmenliği için kendi bölümleri dışında fazladan çeşitli dersler görmeleri, adeta ardı arkası kesilmeyen bitimsiz sınavlara girip çıkmalarına karşın, öğretmenlik dilekçeleri, Milli Eğitim Müdürlüğü'nün kim bilir neresinde sararıp solmaktaydı. Sonunda kâğıt üzerinde verilen bu öğretmenlik hakkı tümüyle kaldırıldı da, hem bizim öğrenciler tutuldukları şifasız beklenti hastalığından, hem de dilekçeleri gurbet ellerde sararıp solmaktan kurtuldu, ama Milli Eğitim Müdürlüğü'nün bu tutumunu kınamamak gerekir. Kendi fakültemiz içinde bile, zaman zaman buna benzer olaylarla karşılaşıyorduk. Babaları demiryollarında memur Önay ve Turgut adında Adanalı iki öğrenci vardı; bizim ve başka bölümlerin sınavlarından hem de iyi notlar alarak geçtikleri halde, bir türlü Tarih'teki sınavlarını veremiyorlardı; bir dönem, iki dönem, üç dönem... Kalktım Tarih Bölümü'ne gittim; kurs başkanı ve benim de tanıdığım bir sayın profesöre durumu aktardım; "Bili-

yoruz, Sina bey" dedi, "çalışkan çocuklar, kuşku yok buna, ama nasıl derler sizde humanizma tahsil ediliyor, öğretmen olmasalardı hadi geçirelim derdik, ama öğretmen olacaklar?" Peki ne yapacaklar, humanizma yerine hayvanizma mı okutmamız gerekti şimdi bunlara, ama bunun da bir yararı dokunacağı kuşkuluydu, çünkü zooloji mezunları da boşta geziyordu.

Öteki bilim dallarının çoğunluğu, göstermelik daha doğrusu aldatıcı, kişiyi yanıltıcı bir meslek okulu niteliğindeydi aslında, çünkü mezunlarının yüzde doksan dokuzu, yıllarca dirsek çürüttükleri konulardan tümüyle ilgisiz bir mesleğe girerse, aldığı diploma ve bilgisi yaşamda da hiçbir işe yaramazsa, bilim dallarının ön gördüğü meslek okulu kimliği ne ölçüde bir gerçekliği yansıtır? Kafka'nın romanlarına özgü bir konu değil midir bu? Doğal ki, bu durum hocaları ama özellikle yaşamın eşiğine gelmiş binlerce genç insanı, bir ümitsizliğe, bir karamsarlığa, giderek toplumu sorgulamaya sürükleyecektir. Öte yandan, yukarıda sözünü ettiğim ümitsizlik ve karamsarlık öğrencilerden başka, hocalara da yansıyacaktı. Kişisel olarak kendi konunda derinleşemediğin bir yana, öğrenciler üzerine hasrettiğin vaktinin, emeğinin de gelecekte hiç değilse beş-on kişinin yaşamını bir ölçüde kurtaracağı, iyileştireceği düşüncesi ve ümidinden de yoksun; iki bin yıllık bir dilin, binbir karmaşık ayrıntılarıyla saç saça baş başa dört yıl boyunca karşılıklı uğraşıp didiştikten sonra alınan diplomanın yaşamda bir fıstık ya da çekirdek külahı kadar bir değeri olmadığını hem sen hem öğrencin biliyor. Tek tesellin, tek zevkin ne olabilir? Karakalabalık içinden rastlantısal olarak karşına gelmiş beş-on kişiye, bu karakalabalıktan onları ayıracak düzeyde bir eğitim verebilmek; bu beş-on kişiye bir kişilik, bilimsel bir görüş, bir bilinç yani olaylara nesnel bir bakış yeteneği kazandırabilmek. Hani keçiboynuzu için derler ya, bir tadımlık tad için beş on katı odun çiğnemek gerekir diye, aslında bizimkisi de böyle bir olaydı, ama bunu da bir yana atarsan, geriye ne kalırdı? Bu bakımdan biz de, kimi kez sert kimi kez tatlı sert, kimi kez de dilimizin döndüğünce esprilerle bir hoş hava yaratmaya çalışarak bu biricik teselli ve zevki ayakta tutmaya çabaladık. Çünkü yaşam hızla gelip geçen bir süreç, sürekli yatırdığın bir olgu ve bundan sonra bir başka yaşam da yok, ne kadar yaşarsan, o kadar

yaşamışsındır. Özetlersem şunu anlatmak istiyorum: bilim dallarını çoğunlukla kendi istekleri dışında rastlantısal bir kalabalıkla dolduruyorsan, ama bunlar mezun olduktan sonra, fakülte kapısında kestane kebap ya da soyulmuş salatalık satanların sahip oldukları güvenceden bile yoksun şekilde belirsiz bir geleceğe teslim ediyorsan, bu durumun yüksel tahsil gençliğinin ruhunda ne tür bunalımlara, ne gibi rahatsızlıklara yol açacağını bilmek için Delphoi'daki Apollon tapınağına başvurmak mı gerekir? Doğal ki öğrenci yürüyüşleri, öğrenci işgalleri, sağ sol kavgaları, bombalar, tabancalar, ölümler, suikastlar birbirini izlemeye başladı. Hepsinden, hepsinden öğrenciler sorumlu tutuldu; üniversite tümüyle sanki topluma düşman bir kurum gibi ilan edildi. Halk böyle gösterilmeye çalışıldı. Ama neden?

Sonsöz

İstanbullu bir Klasik Filolog

17 Eylül 1997'de vefat etti hocamız, yıl 2008, hâlâ aramızda, yani yaşamdan ayrıldı, gönüllerimizden değil. Onun ardından nice canlar yitirdi, Sina Hoca'nın deyimiyle *bir sığınak olan yeşil damlı* bu fakülte, özellikle bu yıl ölümün soluğu yavaş yavaş dolaştı birkaç koridorda. Rahmetle anıyorum bu yıl vefat eden hocalarımızın, dostlarımızın hepsini.

Yaşam kadar doğal bir olgu denir ölüm için; demesi kolay. Herkes Sina Hoca değil, herkes Socrates değil. Ne zaman Sina Hoca ve ölüm sözcüklerini yan yana getirip bir cümle kurmak zorunda kalsam, Socrates'in son günlerine ilişkin yaptığım okumalar gelir hep aklıma. Belki ancak Socrates gibi ölebilirdi benim hocam derim, onun gibi düşünür ölümü. Onun gibi, *ölüm iki şeyden biridir* der. Ya hiçbir şey ve herhangi bir şeyin algısına sahip değil, ya da ruhun yer değiştirmesi. Eğer ölüm algıdan tamamen yoksun olma ise, o zaman ölüm düşsüz bir uyku. Düşsüz bir uykuyla geçen bir gece, yaşamda çileyle geçen herhangi bir günün ya da gecenin çoğundan daha huzurlu öyleyse. Bu yüzden eğer ölüm tümüyle algıdan yoksun olmaksa, kesin kutlu bir şey. Yok eğer ölüm ruhun yer değiştirmesiyse, o zaman Sina Baba ya da Socrates gibi bir insan sadece başka bir mekanda zamanını dostlarıyla yürüyerek, konuşarak geçirecek. Yani sohbetine devam edecek. Dostlarla sohbet ayrı bir mutluluk. Bu yüzden eğer ölüm yer değiştirmeyse, o zaman yine kutlu bir şey. Yani her iki durumda da ölüm kutlu bir şey.

Sina Hoca öğrencilerinin gönlünde taht kurdu deyip bunu değişik edebi mecazlarla süslemek gibi klasik bir hataya düşmeyeceğim. Sonuçlar, önermenin kanıtıdır. Bugün burada hâlâ onu konuşuyorsam ve sizler,

Apuleius'un deyişiyle, zahmet edip hassas kulaklarınızı bana veriyorsanız, Sina Bey'in gönüllerde taht kurduğu gayet açık. Toplantımızı başlattığımız 2003 yılından beri, bu toplantı hakkında olumlu, olumsuz çok eleştiri aldım. Olumlu eleştiriler Sina Bey'in tedrisatından geçmiş kişilerce ve onun yüreğini görmüş kişilerce yapıldı; ya da bu toplantılarda onun ruhunu yakalamış kişilerce. Olumsuzlar ise Sina Hoca'nın kim olduğunu hiç tanımamış, tanıdığını sanmış ama gönül gözüyle onu seyretmemiş kişilerce yapıldı. Yurt içinde çıkmış kitabı olmadığı gibi yurt dışında tanınmadığı üzerineydi eleştiriler. Yani kısaca, akademik yükseltilme kriterleri baz alındığında Sina Hoca'ya bu tür bir toplantı yapılması gereksiz, hatta yanlıştı. Cicero olsa bu tür bir eleştiriye yanıt vermez, gülmez bile. Bu toplantılara Sina Hoca'nın şahsının sağladığı katılım ruhu, bütün kriterleri aşkındır. Antikçağ felsefesinin esası ruhtaki tutkuları arındırıp ruhu hakikate yaklaştırmaktır. Tutkulardan kasıt kıskançlık, mevki hırsı vs. gibi duygulardır. Bir akademisyen her şeyden önce antikçağ filozofu olmak zorundadır; sonra gelsin eleştiri. Ruhları büyük öyle insanlar vardır ki insanların koyduğu bütün kriterleri aşkındır. Sina Bey'in deyimiyle kaderin tepesinde kıs kıs güldüğünü hisseden kişilerdir bunlar; kaldırıp şöyle kafasını kadere bakıp göz ucuyla "yine mi sen" diyen kişiler. İnsanın koyduğu kriterler değişkendir. Sina Hoca değişmez. O sadece her tür kriterin altından kalkabilecek öğrenci yetiştirir.

Sina Hoca ruhunda bir satyros'dur, görünüşünde, duruşunda, düşünüşünde haza bir kültür adamıdır. İstanbulludur, Nova Romalıdır, Constantinopolislidir, evrenseldir. Klasik filologdur, edebiyatçıdır, felsefecidir. Sina Hoca Klasik Filolojiyle İstanbul'u buluşturmuştur. Klasik filolojiye özgün edebi ruhla algılamıştır doğası, tarihi, halkı, yaşamı hep taşkın olan İstanbul'u, güneşi çıktı mı yakıp kavuran, yağmuru yağdı mı bardaktan boşanan, poyrazı deli gibi esen İstanbul'u. Bir kız çocuğu şirinliğindeki, örgü örgü iki kıyılı boğazım seyrederken, sıcak sıcak esen lodosuna verip yüzünü sevgilinin mavi gözlerini andıran denizine akıtmıştır bütün Yunan ve Latin zihnini. Semt semt tanımıştır insanlarını; kimi tenhalarda sürgün dolanırken, kimi meyhanelerinde kadeh kaldırırken, oltasına takılan gü-

müş balıkları koyarken kimi kovasına, kimi sırtındaki küfesine ekmeğini, Klasik Filoloji ruhuyla bakmıştır insanlara, Klasik filoloji ruhuyla yazmıştır yazılarını, avaz avaz bağıran İstanbul sokaklarında, erguvanlar soluyan kır kahvelerinde gün ışığına yazmıştır şiirlerini. Elle tutulur, gözle görülür bir hayal olan İstanbul'da, o davetkar ütopyada ince ince dokumuştur Latince sözcüklerin anlamını ve o ana değin hiç kimsenin yapmadığı bin bir emekli bir eseri, Latince-Türkçe sözlüğünü yaratmıştır. Sokaklarına bir Argos titizliğinde bakmayı bilmiş, heybetli surlarının arasından sızan ışıktan Antikçağ'ın lirik öyküsünü okuyabilmiştir.

Şimdi sorarım sizlere, İstanbul'un bütün kültürel kimlikleri aşkın coğrafyasını keşfedebilmiş, yapraklarına bülbül seslerinin karıştığı gül ve akasya ağaçlarıyla ünlü Philemporon'un (Bebek) kıyılarına nüfuz edebilmiş; mescitleri, camileri ve çeşmeleriyle şairlerin bir dizesine mutlaka konuk olan o güzelim Khrysopolis'indeki (Üsküdar) martı çığlıklarını duyabilmiş; adını Megara halkının Troia kahramanı Aiax'a adadığı tapınaktan alan Aiantion'undan (Kabataş) gümüş rengi dalgaları seyredebilmiş; kilise, sinagog ve camisiyle tek tanrılı dinlerin tek dam altında buluştuğu Damianou'sunda (Ortaköy) vapurları selamlayabilmiş; tunç heykellerle donatılan Constantinus'un Hippodromos'undaki atların şahlanışını hissedebilmiş; kenti Galata'nın kalbinden fetheden Fatih'i selamlarken, tam o gün yüzyılların mitolojik geçmişinin de miras olarak alındığının farkına varabilmiş, kısaca İstanbullu bir Klasik Filolog olmayı başarabilmiş kaç kişi vardır ki şu koca yeryüzünde?

İstanbul Üniversitesinin yetiştirdiği Sina Hocamız'a, sevgili Edebiyat Fakültesi'nin nice büyük canları ağırlamış bu kürsüsünden bir kez daha selam olsun!

Çiğdem Dürüşken

Fotoğraflar



Prof. Dr. Teoman Duralı, Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu, Dr. Sina Kabaağaç, Prof. Dr. Kenan Yonarsoy, ...



Prof. Dr. Medar Atıcı, Dr. Sina Kabaağaç, Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken; hemen arkalarında Prof. Dr. Vedat Çelgin



Prof. Dr. Müzehher Erim, Dr. Sina Kabaağaç, Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu,
Prof. Dr. Belkıs Dinçol, Prof. Dr. Güler Çelgin,
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken, Prof. Dr. Bedia Demiriş



Dr. Sina Kabaağaç öğrencileri ile beraber...



Odasında...











13 Nisan 1924'te Üsküdar'da (İstanbul) doğdu; annesi Hamdiye Vecihi, babası Halikarnas Balıkçısı olarak bilinen Cevat Şakir Kabaağaçlı'dır. Babasının İtalyan Agnese ile olan ilk evliliğinden Mutarra (öldü); Hatice ile olan üçüncü evliliğinden İsmet Nooan, Aliye Önce, Suat Kabaağaç; annesinin S. Nuri Öz'le olan ikinci evliliğinden Güner Büyüklimanlı ve Kaya Öz adlı kardeşleri vardır. Kendisi iki kez evlenmiş, ilk evliliğinden Deniz adlı bir oğlu olmuştur. Babasının 1925'teki mahkûmiyeti sonucu Mordoğan'a –anılarında Bodrum adına hiç rastlanmaz- sürgün edilmesi sebebiyle on bir yaşına kadar kendisi de Mordoğan'da yaşamıştır. İlk ve orta eğitimini Heybeliada'da liseyi ise Haydarpaşa Lisesi'nde tamamlamıştır. İki yıl kadar tıp eğitimi gördükten sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Klasik Filoloji Bölümü'nü (Latin Dili ve Edebiyatı) bitirmiş, 17 Eylül 1997'deki vefatına kadar okutman olarak aynı bölümde çalışmıştır.

9 786055 745011

20 TL